

148588

KOLOSVÁRY BÁLINT

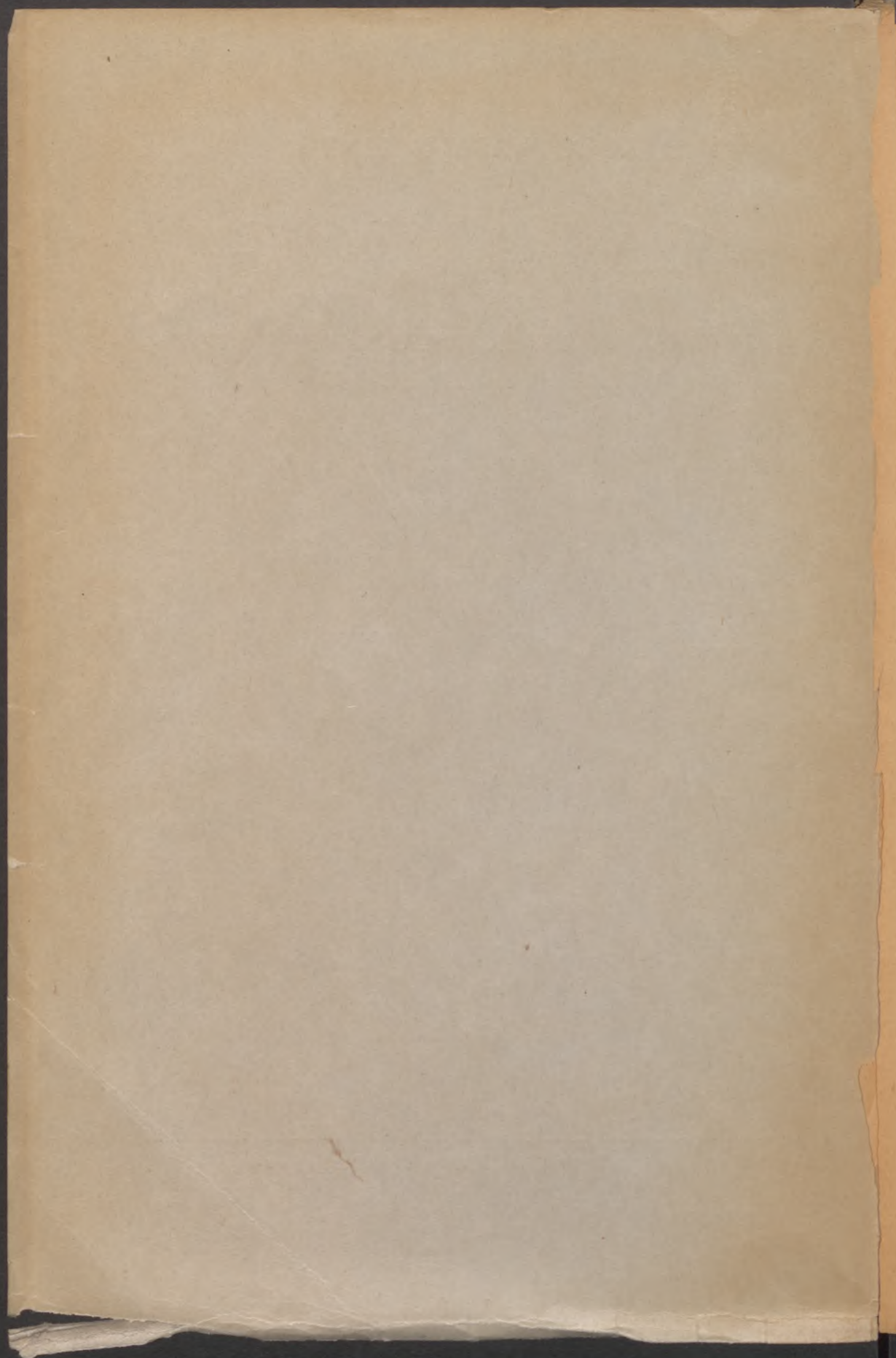
MAGÁNJOG

VEZÉRFONAL A MAGYAR MAGÁNJOGBÓL TARTOTT
EGYETEMI ELŐADÁSOKHOZ

*A jogfejlődés újabb eredményeivel
kiegészített V. kiadás*

A „STUDIUM” KIADÁSA, BUDAPEST, 1944

KOLOSVÁRY BÁLINT

MAGÁNJOG

VEZÉRFONAL A MAGYAR MAGÁNJOGBÓL TARTOTT
EGYETEMI ELŐADÁSOKHOZ

*A jogfejlődés újabb eredményeivel
kiegészített V. kiadás*

A „STUDIUM” KIADÁSA, BUDAPEST, 1944

148588

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR	
Növekedéskönyv	
1944. évi	11.960.000
	62.

Felelős kiadó : Dr. Kolosváry Bálint.

Minerva R. T. Kolozsvár. 2785. — F. v. : Major József.

BEVEZETŐ RÉSZ.

I. Fejezet. A magyar magánjog és mai helyzete.

1. A magyar magánjog a magyar állam területén hatályos magánjogi szabályok foglalatja. „Magánjogi” szabályok alatt a magánéleti viszonyokat rendező és biztosító szabályokat értjük. A „magánéleti” viszonyok pedig a „közéleti” viszonyokkal szemben azok, melyeknek célját a bennük érdekelt felek, közhatalmi tényezők közreműködésétől függetlenül is megvalósíthatják. A „közéleti” viszonyok célja tehát minden esetben a jurisdictióval rendelkező hatósági tényezők beavatkozását és közreműködését feltételezi. Ezen sarkallik a közjog és magánjog közötti alapvető megkülönböztetés, — bár nyilvánvaló, hogy azt minden életviszonynál és minden arra vonatkozó jogi szabálynál teljesen keresztülvinni nem lehet. Ennek következtében a köz- és magánjogi vonatkozások nem egy életviszony szabályozásánál összefonódnak.

2. A közjog és magánjog, a „köz- és magánéleti” viszony, a közjogi és magánjogi szabály közötti különböztetés: még máig sem tartozik a tisztázott dogmatikai kérdések sorába. A közismert *Ulpianus*-féle meghatározás nyomán, mely szerint „*publicum jus est, quod ad statum rei romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem pertinet*” — igen elterjedt az a felfogás, mely a különbséget a szabályozott jogviszony által védett akaratra, érdekre fekteti. Ahol a szabály a közakaratot, azaz közérdeket védi: a jogviszony *közjogi*, míg ha a magánakaratot, illetőleg magánérdeket: *magánjogi* volna. A határozatlanság és bizonytalanság azonban ebből a szemléleti nézőpontból sem küszöbölhető ki.

3. A magyar magánjog előbb adott fogalommeghatározása, miután a magánjogi szabályok *összességét* jelöli meg: *objektív*, azaz tárgyilagos jellegű. Ez azt jelenti, hogy a fogalmat: „*magyar magánjog*”, a jogok alanyától, sőt a jogot létesítő faktortól is *függetlenül*, *elvonatkoztatva* úgy szemléljük, mintha objectumként állana előttünk. Pld.: A gyermek elnyomorodott szüleit eltartani köteles. Ez a jogparancs egyfelől mindenkitől elvonatkoztatottan és mégis mindenkire nézve általánosan kötelező magatartást ír elő és a tárgyilag vett magánjog ezer és ezer szabályainak egyikét képezi.

4. A magyar állam területén hatályos magánjogi szabályok, mint az egyes magánéleti viszonyokat rendező jogintézményeknek foglalatja a maguk összességében alkotják a *magyar magánjog rend-*

szerét, mely nem valamely jogalkotó főhatalom codificatorius tevékenységének, hanem a történelmi fejlődésnek az eredménye. Ez a fejlődés az ő eredő csiráiban visszanyúlik a magyar állam megalapításának időpontjára és abból az ellentétből indul ki, mely a honfoglaló ősök magukkal hozott jogeszméi és a királyság kialakulásával együtt a nyugateurópai államok felől beáramló hatások között fennállott. E külföldi hatásoknak egyik — bár nem túlerős kisugárzási fokusa a Kanonjog és ennél erőteljesebben a germán jogeszmék voltak. Nem lehet azonban kizárni a cseh-morva beszivárgások lehetőségét sem, bár e kérdés felderítve nincs. Ellenben bizonyos, hogy a római jog szellemvilága hazai magánjogunk fejlődésében tért hódítani nem tudott.

5. Az egységes magánjog, amint ezt Werbőczy 1514-ben megjelent Tripartituma igazolja, körülbelül a XVI. század elejére alakul ki, mikor is az idegenből átvett intézmények az ősi gondolkozásmóddal kiegyenlítővé speciális magyar intézményekként szívoúdtak fel a jogrendszerbe. A jogfejlődés termékenyítő tényezője és legfőbb sugallója ezután is a szokás maradt s mellette az országgyűléseken alkotott törvények jelentősége visszaszorult. Ellenben annál jelentékenyebb részt kell tulajdonítanunk a helyhatóságok statutumalkotásának, mely a törvényhozás sokszor megbénult gépezete mellett, főleg a XV—XVII. századokban a jogfejlődés munkájában hízagpótlóan érvényesült.

6. A magyar magánjogra a legválságosabb fordulópontot az 1848. évi reformtörvényhozás jelentette, mely jogrendszerünket minden átmenet nélkül, máról-holnapra igyekezett gyökereiben modernizálni. A magánjog szempontjából az 1848-iki átalakulás negatív jelentőségű. Csak pusztított — anélkül, hogy alkotásra ideje és módja lett volna. A közvetlenül rákövetkező évtized további nehézségeket támasztott az 1861-től fogva ismét visszaállított magyar jog önálló fejlődése elébe s innentől kezdve tapasztalhatók azok az öntudatos és tervszerű törekvések, melyek a magánjog codifikálásának jegyében indultak meg, hogy az addigi történelmi fejlődés további kibontakozását lezárva, a magánjogot egy szerves egésznek alkotó codex megalkotásával a jog minden vonatkozására kiterjedő újraszabályozás révén biztos alapra fektessék.

7. A codificatio gondolata különben nem újkeletű hazai magánjogunk történetében. A különböző városi jogok összeírásait; Mátyás király 1486. évi „Decretum majus“-át; sőt Werbőczy Hármaskönyvét is és Erdélyben az Approbaták és Compilaták megalkotását, majd a Mária Terézia alatt és ő utána megnyilvánult törekvéseket éppen ez a végső cél vezette, mint ahogy ez lebegett az 1861. évi országbírói értekezlet ideiglenes törvénykezési szabályainak alkotói előtt is — és az azóta lefolyt több, mint hetven esztendő a sikertelen magánjogi kodex-tervezetek egész sorozatát produkálta.

8. Újabb erővel és biztosabb alapon indult meg a magánjog codificatioja azzal az 1895 okt. 16-án kelt királyi rendelettel, mely

a feladat megoldására az igazságügyminisiteriumban egy és az időnkénti kormányváltozásoktól független szervezetű állandó bizottságot állított fel, mely első tervezetét 1900-ban, a másodikat 1913-ban hozta a nyilvánosság elé és 1915-ben a többször átdolgozott munkálattal törvényjavaslat alakjában az országgyűlés elé terjesztette. A javaslat a képviselőház külön bizottsága előtt is letárgyaltatott, de a háborús események azt, hogy törvénné válhasson, megakadályozták. A codificatorius munka azonban azután sem szünetelt s 1928 márc. 1-én Pesthy Pál igazságügyminiszter „Magyarország Magánjogi Törvénykönyve” címén egy újabb javaslatot terjesztett a törvényhozás elé, mely nagy egészében az élő jog összefoglalását tűzte ki célul maga elé bár igen jelentékeny újításokat is tartalmaz, s melynek esetleges törvénné válásával szemben méltán lehetett aggályokat táplálni oly értelemben, hogy az a magánjog egységét, mely ma az elszakított részekhez való viszonyunkban is még fennáll, meg fogja szakítani.

9. A javaslat törvényhozási tárgyalásának módozatáról a törvényhozás külön törvényt alkotott (1931:XXII. t.-c.) s abban egy 60 tagú s a tárgyalást előkészítő országos bizottság szervezéséről rendelkezett. A törvényt azonban mindeddig nem lett végrehajtva. A gyakorlat azonban egyre jobban símúl a törvénykönyv javaslatához s nem egy vonatkozásban már is élőjoggá alakította ki azt, ami formailag még nem jogszabály.

II. Fejezet. A magánjogi szabályok kútfőiről általában.

10. A magánjogi jogszabályok, mint minden jogszabály, nem önmaguktól, hanem a társadalmi és gazdasági élet, helyesebben a jogélet egy vagy több tényezőjének érvényesülése, közrehatása folytán keletkeznek. Ezek a tényezők úgy tűnnek fel, mint valamely életviszony megítélésére, felfogására vonatkozó meggyőződés, mely ha határozott és kifejezett alakot ölt: kútfővé válik, mert a kérdéses életviszony rendezettségét foglalja magában.

Ebben az értelemben beszélünk a magánjogi szabályok kútfőiről, értve alattuk a *jogéletnek mindazon jelenségeit, melyekben a jogszabály léte, t. i. valamely életviszony jogi rendezettsége megtestesül.*

11. Szokásos, bár lényegében az adott kútfőfogalom keretei között mozog az a megkülönböztetés, hogy a kútfő vagy *anyagi értelemben* az, mert közvetlenül önmaga termeli a jogéletet rendező és meghatározó szabályokat („belső” — „érvényességi” kútfő, fons originis) — vagy *alaki értelemben*, mert a már kialakult, kész jogszabályok foglalata s azok ismeretére vezet („külső” — „megismerési” kútfő, fons cognoscendi). A kútfők egyéb szempontokból való osztályozásai nem annyira az egyes kútfőket, hanem inkább a belőlük eredett vagy azokba foglalt jogszabályokat minősí-

tik. Kútfő mindenestre csak a jogélet oly jelensége lehet, melyet kútfő gyanánt az alkotmányjog elismer.

12. Magyar magánjogunkban a következő kútfőket (vagy kútforrásokat) ismerjük: *a)* a szokás (consuetudo); a döntvény (decisio). Mindkettő anyagi értelemben vett kútfő, mert közvetlenül keletkezteti, létesíti a jogszabályokat. Továbbá: *c)* a törvény (lex); *d)* helyhatósági szabályrendelet (statutum) és *e)* a kiváltság (privilegium), mely utóbbiak alaki természetű kútfők, mert már kész, keletkezett jogszabályokat foglalnak magukban. Egészen különleges helyzete van végül *f)* az alaki kútfőkhöz sorozandó rendeletnek és a szokásjoggal kapcsolatos *g)* Werbőczy-féle Hármaskönyvnek, valamint *h)* az országbírói értekezlet úgynevezett Ideiglenes törvénykezési szabályainak.

III. Fejezet. A magyar magánjogi szabályok kútfőiről egyenként.

13. *I. A szokás.* Egymáshoz hasonló életviszonyok elbírálásánál és következményeik kifejtésénél az egyszer helyesnek vélt eljárás ismétlődik s az idők rendén mindinkább állandósulván, megszokott gyakorlattá, azaz szokássá válik. Ezt a megszokott gyakorlatot, ha jogi vonatkozása van: jogi szokásnak nevezzük. A jogtörténelem tanúsága szerint a jogszabályok keletkezésének legelső módja a jogi szokások érvényesülése s egy későbbi fokon ezeknek „szokásjoggá” való tömörülése. Mai magánjogunk túlnyomó része szokásjogi szabályokból áll.*

14. A törvényhez való viszonyában a szokásjogi szabály is ugyanazon végső keletkezési alapra, t. i. az idők haladása szerint kezdetlegesebb, majd tökéletesebb szervezkedésben élők összességének (a „népnek”; a — „nemzet”-nek) akaratára vezetendő vissza. Ez a szervezkedett közösség életrendjét megállapító akarat a törvénynél az erre hivatott szervek kijelentései által, a szokásjognál az egyesek cselekményeiben, magatartásában jut érvényesülésre. — Amazt észlelni és megállapítani egyszerű feladat; — emezt azonban nehéz, amely körülmény szükségessé teszi a szokásjog felismerésére szolgáló criteriumoknak a meghatározását.

15. *A szokásjogi szabályok criteriumai* (kellékei). Valamely szokásjogi szabálynak elsősorban a huzamos időn át tartó folytonos gyakorlat az elengedhetetlen feltétele és ismertető criteriuma. Ez az úgynevezett „idősültség” kelléke. A szokásjogi szabály második feltétele pedig az, hogy legyen jogi vonatkozása, azaz nyilvánuljon benne jogi meggyőződés; ellenkező esetben csak egyszerű tényleges szokás volna, melynek a jogéletben jelentősége és szerepe nincs.

* 1869: IV. t.-c. 19. §. „A bíró a törvények s a törvényerejű szokás szerint tartozik eljárni és ítélni”. — Továbbá: 1875: XXXVII. t.-c. (keresk. törv.) 1. §.

16. A tényleges szokások oly életviszonyokra vonatkoznak, melyeknek jogi rendezés alá vonására a társadalmi életben szükség nincsen. Az ilyen életviszonyokból tehát sem jogok, sem kötelezettségek nem állanak elő. Oly jogrendszerekben azonban, mint amilyen pl. az Osztrák polg. törvénykönyvé, — mely a szokást a kútfők közül kifejezetten kizárja — gyakran felmerül a szükség, hogy a valóban és a jogrend elutasító álláspontja ellenére is keletkező jogi szokások előtt azoknak tényleges szokásokká való áttejtésével a bíró az érvényesülés lehetőségét megnyissa.

17. Úgy a jogi, mint a tényleges szokástól megkülönböztetendők az egyszerű „üzleti szokások” (usance), melyek csak bizonyos foglalkozási körökben és itt is csak bizonyos jogviszonyokkal kapcsolatban követtetnek. (Pl. vételi ügyleteknél a rabatt.) Jelentőségük annyi, hogy úgy tekintjük őket, mintha a felek egyezkedésüknél a kérdéses „usance”-ot szemeltartották volna. (Hallgatag kikötés.)

18. Itt kell megemlékeznünk az úgynevezett „jogászjog”-ról, mely alatt a joggal elméleti és tudományos szempontból foglalkozó szakferfiak és a gyakorlati pályán működő jogászok tevékenységét értjük. A jogászjog: nem szokásjog; jogszabályokat nem termel; de mindamellett a jogfejlődés előkészítésében nagy szerepe van, mert annak az ált. jogi meggyőződésnek és jogi közszellemnek, mely közvetlenül a szokásban, közvetve pedig a törvényhozás mindenkorai szervein keresztül a jogot teremti és alkotja: a jogászjog egyik leghivatottabb tényezőjeként tekintendő. — Visszatérve arra a kérdésre, hogy

19. mikor „idősült” valamely szokás?: pontos szabállyal feleletet adni erre nem lehet, hanem azt mindig az egyes esetekben külön-külön kell eldöntenünk. Nap-nap után előforduló életviszonyoknál sokkal hamarabb fejlődhetik ki szokásjogi szabály, mint olyanok körében, melyek csak ritkán adódnak elő. Ebből következik, hogy a szokásjog, mely egyébként is könnyen simul a folyton változó gazdasági és forgalmi életből fakadó szükségletekhez: sohasem olyan biztos és határozott, mint a törvényjog.

20. A szokásjog lehet általános és részszerű. Előbbi esetben az ország egész területén (ez a rendszerinti), akár az ország valamely nagyobb részén, de ott aztán általánosan ismerik és követik — utóbbi esetben csak egyes körülhatárolt, zárt vidékeken van gyakorlatban. Az általános szokást bizonyítani nem szükséges, mert azt a jogot alkalmazó bírónak ép úgy ismernie kell, mint az országos törvényeket; — részszerű szokásjogi szabály ellenben bizonyításra szorul, ami hatósági igazolványokkal, vagy már meghozott bírói ítéletekkel történik.

21. A szokás hármias hatálya. (Triplex virtus.) A szokásnak a törvényhez való viszonya alapján különböztetjük meg a szokásnak törvényt magyarázó, törvényt pótló és törvényt romló hatályát. A kétes értelmű törvények legjobb magyarázója a szokás, miután a szokás is jogszabállyal értelmezi a magyarázandó törvényt és így az 1790:XII. t.-c. szellemében egyenesen hiteles magyarázat jellegével

bír. A szokás törvénytöltő hatálya pedig azt jelenti, hogy azokat a hézagokat, melyek a folyton fejlődő gyakorlati élet és az ennek jelenségeit szabályozó törvények között időnként előállanak: a szokás hivatott betölteni. A *törvényrontó hatály* helyes értelme végül az, hogy a jogélet szükségleteit ki nem elégítő s rendszerint már eredetileg is rossz törvényeknek jóhiszemű alkalmazása és magyarázata folytán a gyakorlat a törvény eredeti értelmétől lassanként annyira eltávolodik, hogy a kettő között kiegyenlíthetetlen ellentét áll elő. Ilyenkor a szokás a törvényt hatályától valóban megfosztja, új tételt állít helyébe, anélkül azonban, hogy direkt törvénysértő cselekményekben jelentkeznek. A törvényrontó hatály kérdése egyébként vitás.

22. II. Werbőczy Hármaskönyve. A Hármaskönyv Werbőczy István kir. ítélőmesternek magánmunkálata, mely keletkezését a XV. század végére és a XVI. század elejére eső codificatorius törekvéseknek köszöni. E törekvések a nagyfokú jogbizonytalanság megszüntetésére irányultak s részben a szétszórt országos végzések, (decreta, törvények), részben a bíróságok előtt alkalmazásban levő szokásjog összeírását tűzték ki célul. A törvényhozás által tett hivatalos kísérletek nem vezettek eredményre s a feladat egyik részét — a szokásjog összeírását — végre is Werbőczy oldotta meg, királyi megbízás alapján készült és 1514-ben megjelent munkájával, melynek címe: „*Nemes Magyarország szokásjogának hármaskönyve*“ (Opus Tripartitum juris consuetudinarii incliti regni Hungariae). Bár a munka célja az volt, hogy örökös törvényül szolgáljon, s bár az 1514. évi országgyűlés és a király elfogadta, jóváhagyta: a királyi nagyobb pecsét rátételének elmulasztása okán forma, szerint törvénné nem vált soha.

23. A Hármaskönyv a divatos *personae-res actiones*, trichotomikus felosztás alapján főleg a nemesi jog feldolgozásával foglalkozik, s szerzője a szerkesztésnél a tanítási célokat is szem előtt tartotta. Megjelenésekor a bíróságok azonnal alkalmazásba vették s az 1518. évi bácsi országgyűlés 3 évre szóló hatállyal ideiglenesen törvény erejére is emelte. Némely hiányainak pótlására az 1548. évi országgyűlés az úgynevezett „Quadripartitum“-ban átdolgoztatta, de ez az átdolgozás a jogéletben gyökeret verni nem tudott és csakhamar teljesen feledésbe merült.

24. A Hármaskönyv kútfői minősítése szempontjából nem *törvény*, hanem *egy egyszerű jogkönyv*. A folytonos alkalmazás révén azonban a szokás a maga egészében *elfogadta és a törvénnel egyenlő tekintélyre emelte*. A nemzet évszázadokon át úgy tekintette, mint legfontosabb jogainak letéteményesét. Tartalma jórészen már csak a jogtörténet szempontjából jelentős. Némely jogintézményünknek azonban még máig is egyetlen, kizárólagos kútfője. Tartalma főleg a magánjogot és törvénykezést öleli fel, — kevésbbé a büntetőjogot — a közjogból pedig csak a legsarkalatosabb jogtételeket. A történelmi erdélyi fejedelemségben a Tripartitum törvényként volt elismerve.

25. III. A törvény. A) A törvény fogalma és alkotásának módja. A törvény alkotmányjogi fogalom és értjük alatta a törvényhozó hatalommal felruházott tényezőknek azt az alkotmányszerűen köz-tudomásra hozott akaratkijelentését, mely azzal a célzattal tétetett, hogy az életviszonyok jogi megítélésénél és ezek következményei megvalósulásánál egyedül legyen irányadó és kötelező. Tehát a) törvényt csak a törvényhozó hatalommal felruházott faktorok alkot-hatnak. Mai (s régebbi) alkotmányunk szerint a törvényhozó hata-lomnak két egyenjogú faktora van: az országgyűlés, mely ma egész-ben véve népképviselői, 1848 előtt pedig rendi alapon nyert szer-vezést, azután a király (a régi Erdélyben a fejedelem), illetőleg az államfő. Az országgyűlés szervezete a kétkamarás-rendszer szerint alakult ki. 1848 előtt a főpapok (praelati) és főurak (barones) rendje egyénenként és személyesen alkotta a főrendi táblát; — a köznemesek rendje, valamint a szab. kir. városok és kiváltságolt kerületek szabadon választott követeik útján az alsó vagy rendi táblát. A régi erdélyi országgyűlés egykamarás volt, s benne egy-résről a politikailag egyesült három (magyar, székely és szász) nemzet képviselői, másrésről a királyi hivatalosok (regalisták) és a főkormánysház elnöke és tanácsosai foglaltak helyet. 1848 után a rendi országgyűlés a parlamentarizmus elvei szerint szerveztetett át. Egyik kamarája a választókerületekként választott képviselők-ből állott, másik kamarája pedig az utoljára az 1885:VII. t.-cikkben átszervezett főrendiház volt, (részben örökös jogú, részben kineve-zett, részben választott, részben hivatali méltóság alapján jogosult tagokkal).

26. Az 1918 októberében kitört forradalom az addigi jogfoly-tonosságot megszakította s a törvényhozás a jogrend visszaállítása után, ideiglenesen és a jogfolytonosság helyreállításának feladatá-val, a nemzetgyűlésben, egykamarás rendszer szerint szerveztetett. A jelenlegi jog szerint az országgyűlésnek ismét két kamarája van. A képviselőház, mely az 1925:XXVI. t.-c. alapján választott kép-viselőkből áll, és a felsőház, melyet az 1926:XXII. t.-c. szervezett a régi főrendiház összetételének és hatáskörének lényeges megvál-toztatásával.

27. b) A törvényalkotás folyamatának másodszor — szigorúan alkotmányszerűen megállapított módon — kell történnie. E tekin-tetben a közjog azon szabályai az irányadók, melyek a kezdemé-nyezési jogra, az előterjesztett javaslatok előkészítésére, tárgya-lására, a két kamara közti érintkezésre, a hozott országos határo-zatok szentesítésére vonatkoznak. Végül

28. c) A szentesített törvények alkotmányszerűen kihirdeten-dők. Kihirdetés után a törvények nem tudásával senki sem ment-heti magát. A kihirdetés ma a hivatalosan szerkesztett és kiadott „Országos Törvénytárban“ való közzététel útján történik.

29. B) Az Országos Törvénytár. Az Országos Törvénytár a magyar állam törvényhozása által alkotott összes törvények fog-lalatja. Megkülönböztetjük az újabb és a régiebb Orsz. Törvénytárt.

Amaz az 1867 óta alkotott törvényeket foglalja magában és évről-évre a belügyminisztérium kiadásában jelenik meg. Ezzel szemben a régi, a közönségesen „*Corpus juris Hungarici*”-nek nevezett gyűjtemény, az 1848-ig hozott törvényeket öleli fel.

30. A régi törvénytár, bár sok törvény kimaradt belőle és idegen, oda nem való elemeket is foglal magában, a köztudatba megadott tartalmával mint egész ment át, s így corpus clausum, melyből már sem elvenni, sem valamit hozzátenni nem lehet. Jellege szerint mint magángyűjtemény keletkezett, melyet újabb és újabb kiadói az időközben hozott törvényekkel pótoltak s anyagát ekként egyre növelték.

31. A *Corpus juris Hungarici* fontosabb kiadásai. Az egész gyűjtemény magja Zsámboki János 1581. évi gyűjteménye, mely a törvényeket 1481-ig bezárólag közli. Ezt követi a Telegdy- és Mossóczy-féle gyűjtemény, mely folytatólagosan 1584-ig halad és ugyanezen évben is lett kiadva. Számos és törvénytárba nem való toldalékot tartalmaz; ez tekinthető a régi törvénytár első kiadásának. A további kiadások közül fontosabbak: a Szentiványi Márton-féle 1696. évi nagyszombati kiadás, mely először használja a Corpus Juris címet; — az 1742—1751 közt megjelent Szegedi János-féle, a cikkelyek §§-ra való felosztásával, az 1844. évi budai és az 1899. évi, magyar fordítással is ellátott Franklin-féle kiadás.

32. Erdély külön törvényei. Erdély külön törvényhozása az 1540 aug. 29-iki segesvári országgyűlésen veszi kezdetét. A nagy számban alkotott törvények első codexszerű feldolgozása a II. Rákóczi György fejedelem által 1653-ban szentesített s nagyjában magyar nyelven szerkesztett „*Approbatae Constitutiones regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexurum*”. Ezt követi I. Apaffy Mihály fejedelem alatt 1669-ben mint második törvénykönyv, a „*Compilatae Constitutiones*” stb. c. s az Approbaták rendszerében kidolgozott törvényes könyv, melyhez mint harmadik az 1744-től 1848-ig alkotott erdélyi törvények gyűjteménye, az „*Articuli novellares*” és a nyolc ideiglenesen elfogadott törvénycikket tartalmazó 1781. évi „*Articuli provisionales*” járulnak. Tekintve, hogy az erdélyi jogfejlődés az ott törvényül elismert Tripartitum alapján nyugodott: az erdélyi törvények a magyar magánjog szempontjából is elsőrangú fontossággal bírnak.

33. IV. Helyhatósági szabályrendelet. Helyhatósági szabályrendelet alatt a megyék és törvényhatósági joggal felruházott városok, bizonyos korlátozások mellett, továbbá a községek által is önkormányzati hatáskörükön belül és saját joghatóságuk területére érvényes szabályrendeleteit értjük, melyek révén a közönséges joggal szemben részszerű, partikuláris jog keletkezik. A megyék és törvényhatósági városok statutumai az 1886:XXI. t.-c. 11. §-a szerint törvénnyel, érvényben lévő kormányrendelettel nem ellenkezhetnek és a községek autonóm jogait nem sérthetik. Az illetékes miniszter által bemutatási záradékkal látandók el s szabályszerű kihirdetés után harminc nappal lépnek hatályba. Saját belügyeikre nézve és

a fenti korlátozások mellett a községek is alkothatnak az 1886:XXII. t.-c. 21. §-a értelmében statutumot, mely azonban a törvényhatóság statútumaival sem lehet ellentétben s ezenkívül nyíltan vagy hallgatagon általa jóvá is hagyandó.

34. A statútumok kútfői ereje a helyhatósági önkormányzatban gyökerezik; formailag is elismeri és alkalmazásukat biztosítja az 1869:IV. t.-c. 19. §-a. A mai magánjog szempontjából a statútumoknak nagy jelentősége nincs (lakbérleti, építkezési, legeltetési ügyek, szomszédság); annál fontosabbak voltak a régi jog világában, holott is a jogfejlesztés feladata jóformán egészen a helyhatóságokra hárult át.

35. *Néhány nevezetesebb statutaris jogforrás.* a) *Jászkun-kerületi statútumok.* Utolsó szabályozás az 1799. évi jászkun statútum, mely több vonatkozásban máig is érvényes. Hatálya a volt jászkun területre terjed ki. b) *A szepesi XVI város helyhatósági joga.* Alapja egy 1370-ben alkotott 93 cikkből álló statútum. Joghatálya ma nincs. c) *A hat szabad hajdú város kerületének statutaris joga.* Utolsó rendezés az 1820. évi hajdúböszörményi statútum. Alapját a Bocskai István-féle privilégium képezi. Joghatálya ma nincs. d) *A túrmezei kerület helyhatósági joga.* Alapja a kerülethez tartozó 24 nemesi község egy 1560-ban a zágrábi káptalan előtt kötött örök-vallási szerződése és régi kiváltságlevelek. Ma már nincs hatályban. e) *Székely nemzeti constitutiók.* A székely székek közös gyűlésein alkottattak. Nevezetesebbek: az 1451. évi marosvásárhelyi; az 1466. évi Zabolán kelt ú. n. háromszéki; az 1505. évi udvarhelyi; az 1506. évi agyagfalvi végzemények és különösen az 1555. évi udvarhelyi constitutio. Joghatályuk ma nincs. f) *Szász statútum.* A szász nemzet külön joga. Codexszerűleg feldolgozta Frónius Mátyás 1583-ban „Statuta iurium municipalium Saxonum in Transilvania” c. művében, melyet Báthory István fejedelem ugyanazon évben szentesített. Nincs hatályban.

36. V. *A rendelet.* Alkotmányunk szellemében nem tulajdonképi kútfő, mert sem a király, illetőleg az államfő önmagában, sem a kormány, jogalkotási hatalommal felruházva nincs. Kútfővé csak a szokás teszi, amely ott szív fel magába elemeket, ahol találja. Számos házagpótló rendelet tartalma szivárgott át ekként a szokás-jogba. Ha a rendelet törvényhozási felhatalmazás alapján adatik ki: akkor törvényerejű és feltétlen jogforrássá lesz. Ezért a bíró az 1869:IV. t.-c. 19. §. szerint a rendeletek törvényszerűségét azok alkalmazása előtt megvizsgálni tartozik.

37. Külön emelendő ki azoknak az ötvenes években az abszolút kormány által kiadott és így eredetileg érvénytelen rendeleteknek mai jogforrási jelentősége, melyeknek hatályát az országbírói értekezlet (lásd 40. és köv. alatt) fenntartotta. A magánjogot e „fenntartott” rendeletek közül az 1852 nov. 29-iki ősiségi patens, (az öröklési jogra vonatkozó intézkedései kivételével) továbbá az 1855 dec. 15-iki telekkönyvi rendelet érdekli. Igazi jogforrási minőségük

azonban nem az országbírói értekezlet fenntartó nyilatkozatában, hanem az ezt alátámasztó és elfogadó szokásban gyökerezik.

38. Az 1912: LXIII. t.-c. 16. §. és az 1914: L. t.-c. 14. §. jogot adott a minisztériumnak arra, hogy háború esetére a magánjogi viszonyokat a szükséghez képest újra és megfelelő módon rendezhesse. Így jöttek létre az úgynevezett „háborús rendeletek“, melyek, bár ideiglenes jellegűek és kivételes intézkedések, jelentékeny részükben utólagos megerősítést nyervén, érvényesek maradtak s ezzel a rendeletnek, mint „kútfőnek“, jelentőségét nagy mértékben emelték. Joghatályukat az 5230/1922. M. E. sz. rendelet (Bpesti Közlöny, 1922. évi 169. sz.) legnagyobb részben megszüntette. (A kivételes hatalom alapján kibocsátott rendeletek hatályban tartására vonatkozó további meghatalmazás tekintetében lásd az 1920: VI. tc. 1—3. §§-ait. Továbbá az 1922: XVII. t.-cikket és az ennek alapján kiadott 6976/1922. M. E. rendeletet. Bpesti Közlöny 1922. évi 199. szám.)

39. Újabb gazdasági válságok 1931-ben okot adtak arra, hogy a törvényhozás a kormányt rendkívüli felhatalmazással a magánjogi jogviszonyokat is érintő rendeletek kibocsátására feljogosítsa. Sőt az 1920: I. t.-cikk értelmében annak lehetősége sincs elvileg kizárva, hogy az ú. n. „népköztársaságnak“ 1918 őszétől 1919 március 21-ig alkotott „néptörvényei“ és rendeletei — amennyiben az alkotmány-nal nem ellenkeznek — eredeti érvénytelenségük dacára is kormányrendelettel hatályban tartathassanak, illetőleg módosíthatassanak.

40. VI. *Ideiglenes törvénykezési szabályok.* Az 1860-ban összehívott és az országbíró elnöklete alatt működött szakértekezleten megállapított szabályokat értjük alattuk. Céljuk az volt, hogy az októberi diplomával hatályában visszaállított 48 előtti magyar jog életbeléptetésének módozatait, az időközi változásokra tekintettel, a közhitel megrendítése és a szerzett jogok sérelme nélkül; *ideiglenesen*, míg a törvényhozás alkotmányosan nem intézkedhetik, meghatározzák. Bár az orsz. bírói értekezlet megállapodásait az együttülő csonka országgyűlés és a király elfogadta s a Curia azoknak állandó zsinórmértékül való alkalmazását kijelentette: az ideiglenes törvénykezési szabályok sem törvény, sem rendelet jellegével nem bírnak s ma is sértetlenül fennálló tekintélyüket egyedül az állandó alkalmazásnak köszönik. Tartalmukat a szokás az élőjog alkotórészévé tette s ezen nyugszik mai kútfői jelentőségük is.

41. A magánjoggal a törvénykezési szabályok I. része foglalkozik. Legfontosabb intézkedései a magánjog dologjogi és örökösödési jogi részeit érintik. Előbbi vonatkozásban az ősiségi nyílt parancs és az osztrák telekkönyvi rendelet hatályban tartása mellett tételes érvényűeknek mondja ki az Optk. mindazon rendelkezéseit, melyek ingatlanokon való dologi jogok szerzésére, változására és megszűnésére vonatkoznak s egyúttal a telekkönyvi rendelettel is összefüggésben állanak. Az öröklési jog terén életbelépteti a kötelekrész intézményét, proklamálja a teljes végrendelkezési szabadságot, s lényeges módosítást eszközöl az özvegyi jog intézményén is.

42. VII. *Királyi kiváltságlevelek.* Csak annyiban képeznek jogforrást, amennyiben némely fennálló jogintézményünk gyökérszála a kir. kiváltságlevelek alkotta singuláris jogba nyúlnak vissza. A privilégiumok végtelen sorából nevezetesen a szokásjog sok elemet szívott fel magába s ilyenformán közvetve jogforrássá váltak a privilégiumok is. A kiváltságokra irányadó szabályok a Trip. II. rész 7—17. címeiben vannak felsorolva, melyekhez egynéhány későbbi törvény kiegészítő rendelkezéseket fűzött hozzá. Ehhez képest: *a)* privilégiumot csak a törvényesen megkoronázott király (Erdélyben a fejedelem) adhatott ki; *b)* a privilégium fennálló törvénnyel; *c)* mások jogaival nem ellenkezhett, illetőleg azokat nem sérthette; *d)* végül törvényes formában kellett kiadatnia. (A kir. udv. kancellária útján, — szokásos stíl és záradékok használata mellett — az uralkodó és a kancellár aláírásával, — valamely nagyobb királyi pecsét alatt és végre egy év alatt ki kellett hirdetni és foganatosítani.) Voltak örökös, aztán bizonyos okokból megszűnethető, feltételhez kötött privilégiumok. A mai jog szempontjából a kiváltságnak jelentősége nincs.

43. VIII. *A döntvény.* A felsőbbíróságok ítéletei a szokásjog kialakulását sugalmazó és elősegítő tényezők között a legjelentősebbek s ezen a réven a „döntvény“ a magánjog forrásai között kiváló szerep betöltésére hivatott. Az 1723-ban átszervezett hétszemélyes kir. ítélőtábla „*decisioni*“, melyeket Mária Terézia 1769-ben egy „*Plenum Tabulare sive decisiones Curiales*“ stb. című hiv. gyűjteményben rendszerbe állítva kiadott, különösen nagy befolyást gyakoroltak a jogfejlődésre, mert bennük (az egyszerű szentenciákkal ellentétben) a *törvények által nyitva hagyott elvi kérdések eldöntése* foglaltatott.

44. A mai döntvények jelentősége kisebb, mert nem nyitva hagyott elvi kérdések eldöntésére, hanem csak a jogszabályok kétes esetekben való megállapítására, recitálására irányulnak. A döntvényalkotás kérdését legutoljára az 1911:I. t.-cikket életbeléptető 1912:LIV. t.-c. szabályozta, mégpedig a megelőző jogállapottól lényegbevágó eltérések mellett. Az 1881:LIX. t.-c. s az 1890:XXV. t.-c. idevágó intézkedései (táblák döntvényalkotási joga!) hatályukat veszítették. A mai rend a következő:

45. A kir. Curia az *igazságszolgáltatás egyöntetűségének megóvása végett kétféle döntvényt alkot.* Ű. m. *a)* jogegységi határozatot (az ú. n. jogegységi tanácsokban) és *b)* teljesülési határozatot. Alkot ezenkívül döntvény jellegével nem bíró *elvi jelentőségű határozatokat* is. A két előbbi a hivatalos határozati tárakban (polg. és büntető) közzéteendő, s egy erre a célra szervezett bizottság kiválasztása alapján felvehetők e határozati tárukba a döntvény jellegével nem bíró elvi határozatok is.

46. *Jogegységi határozatot* a jogegységi tanács akkor alkot, ha *a)* a kir. Curia valamelyik tanácsa elvi kérdésben eltérni kíván a Curiának ugyanazt az elvi kérdést eldöntő oly határozatától, mely a hiv. határozati tárba már fel van véve és *b)* ha a Curia

ellentétes elvi alapon nyugvó határozatokat hozott, vagy ha a kir. Táblák, a kir. törvényszékek vagy a kir. járásbíróságok elvi kérdésben ellentétes gyakorlatot folytatnak és a Curia elnöke vagy az igazságügyminiszter a vitás elvi kérdés egyöntetű eldöntésének biztosítását a jövőre nézve szükségesnek tartja. (1912:LIV. t.-c. 70. §.)

47. *Teljesülési határozatok* pedig a Curia teljes ülésében akkor alkotandók, ha a) a Curia valamelyik tanácsa elvi kérdésben el akar térni a Curiának előbb már meghozott *jogegységi határozatától*, vagy a Curiának *teljes ülésben* hozott határozatától és b) ha a Curia elnöke vagy az igazságügyminiszter a Curia valamely jogegységi vagy teljesülési határozatának megváltoztatását szükségesnek tartja. Polgárjogi elvi kérdésekben a teljesülés a polgári — büntetőjogi elvi kérdésekben pedig a büntető tanácsok tagjaiból alakul. Ha az eldöntendő elvi kérdés nemcsak polgári, illetőleg büntetőjogi, hanem vegyes jellegű: úgy az összes ülést a Curia összes tanácsainak tagjai alkotják. (1912:LIV. t.-c. 71. §.)

48. A döntvényjelleg pedig abból áll, hogy a határozati tárban való közzétételt követő 15-ik naptól kezdve a Curia döntvényeit az *összes bíróságok követni kötelesek*, amíg csak a kérdéses döntvények meg nem változtattnak. Ez a kötelezően előírt alkalmazás azonban nem jelenti azt, mintha a Curia az ő döntvényalkotásával jogalkotó hatalmat kapott volna. Nem, mert a döntvény nem általánosan *mindenkit*, hanem csak a bíróságokat kötelezi; továbbá nem jogalkotó célzattal hozatik, hanem csak az igazságszolgáltatás egyöntetűségének megóvása végett és végül nem azért, mert a táblák teljesülési határozataikkal a döntvények megváltoztatását kiprovokálhatják.

IV. Fejezet. A magánjogi szabályok különböző nemei és értelmezésük.

49. A magánjogi szabályok különböző szempontok szerinti csoportosításának a jogszabály megismerése, helyes értelmezése és megfelelő alkalmazása tekintetében van jelentősége. Már a jogforrások ismertetése kapcsán megtettük a különbséget a *közjogi* és *magánjogi* szabályok között, alapul véve a szabály által rendezés alá vont életviszonyok sajátos természetét; valamint láttuk azt a különbséget is, mely a szabályok keletkezési forrása szerint a *szokásjogi szabály* és a *törvényi jog* között fennáll.

50. Külön fogunk foglalkozni a magánjogi szabályok *időbeli* hatálya szempontjából a *visszaható erejű* és a *visszaható erővel nem bíró* szabályokkal, valamint azzal a különbséggel, mely némely szabályoknak az állami souvarainítás területén túlmenő érvényesülési lehetőséget ad (nemzetközi magánjogi vonatkozású szabályok), más szabályok hatályosságát ellenben az állam politikai határain belőre szorítja. — Ezenfelül:

51. Arra a területre tekintettel, melyen a magánjogi szabályok uralma érvényesül, megkülönböztetjük az *országos* és a *részszerű* jogot (jus commune-particulare). Amaz az ország *egész* területén hatályos, emez annak csak bizonyos területrészein. A maga hatályterületén a részszerű jog az országosnál erősebb; — hézagait azonban ez tölti be. Az országos és részszerű jelleg egyébként relatív fogalmak, mert az Osztr. polg. törv. könyv pl. a maga hatályterületén egy helyhatósági szabályrendelettel szemben országos, — de a magyar magánjog szabályvilágával szemben részszerű jellegű.

52. A szabályozás egyéniesítő, helyesen egyeditő eljárása alapján, szemben azzal, mikor a szabály nem individualizál, hanem egy jogviszonytípusra vonatkozó, in abstracto megkonstruált tényállás szerint állítja fel rendelkezéseit, megkülönböztetjük az *egyetemes* vagy a *abstract* jellegű jogszabályt az *egyéni* jogszabálytól (jus universale-individuale; abstract és concret jogszabály). Egyetemes pl. a keresk. törvénynek a részvénytársaságokra vonatkozó rendelkezése és egyéni vagy egyedi törvény az, mely a magyar nemzeti bankra alkottatott.

53. A magánjogi szabályok által rendezett tényállások egymáshoz való viszonylagos terjedelme szerint különböztetjük meg *a)* az *általános* jellegű szabályt a *különös* jellegű szabályoktól (jus generale — speciale). Az előbbinél a jogszabályban kimondott jogparancs viszonylag véve teljes tényállásokat érint; az utóbbinál ellenben e teljes tényállásnak csak némely és akár személyi, akár tárgyi szempontból külön vett részvonatkozásait. A kötelmi jogviszonyokra vonatkozó szabályok pl. általános magánjog jellegével bírnak; míg a kereskedelmi törvénynek csak a kereskedőkre szóló rendelkezései különösek, illetőleg kivételesek. Az ellentétet mint *általános* (köztörvényi) és *szakjogot* is szokás egymással szembeállítani.

54. A most jelzett alapon nyugszik *b)* az a különböztetés is, mely szerint lehet a jogszabály *rendes* és *kivételes* jellegű (jus regulare — singulare). A rendes jogszabály ép úgy mint az általános, a legtágabb tényállásokra nézve intézkedik és összhangban van mindig a jog alapvető elveivel. A singularis jogszabály ellenben mindig a legszűkebb, csak egy személyre, vagy csak egy dologra szorítkozó tényállást von rendezés alá, s utilitas, necessitas vagy aequitas alapján privilégiumszerű kivételezéseket, mentességeket teremt. Amaz secundum jus, emez contra jus beszél.

55. A szabályozott életviszonyok természetére vagyunk figyelemmel, amikor a *méltányossági* és *szigorú jogi* szabályokat különböztetjük meg egymástól. (Jus aequum — strictum.) Az előbbieik közé számítjuk azokat a szabályokat, melyek alkalmazásánál a bíró a szabályban rendezett tényállás minden vonatkozását egyformán figyelembe véve arra törekszik, hogy az adott körülmények között a legigazságosabbnak látszó eredményt biztosítsa, ami önként érthetőleg csak akkor lehetséges, ha az értelmezésnél bizonyos fokig szabad keze van. A szigorú jogi szabályok ellenben a jog állandó-

sága és a forgalom biztonsága érdekében az alkalmazó bírónak hasonló latitude-öket eljárásában nem engednek.

56. Tartalmuk szerint a magánjogi szabályok lehetnek *határozottak és kevésbé határozottak* (önállótlan tételek); határozottak akkor, ha nemcsak a szabályozott tényállást határozzák meg, hanem a joghatást is megállapítják. Határozatlanok akkor, ha akár a joghatás, akár a tényállás megjelölését másra (az érdekelt felekre, vagy valamely hatóságra stb.) bízák.

57. Ugyancsak a jogszabályok tartalma szerint áll fenn különbség a *pótló* (esetleges) és *kényszerítő* jogszabályok között (jus dispositivum — praeceptivum; lex cogens). A pótló jogszabály csak annyiban és akkor érvényesíti hatályát, ha a kérdéses jogviszonynál érdekelt felek annak mikénti rendezése felől szabad akaratuk szerint nem intézkedtek. Ilyenkor tehát a jog a megnyilvánult egyéni akaratot pótolja. Ezzel szemben kényszerítő jellegű a jogszabály akkor, amikor az általa érintett tényállást kötelezően határozza meg, annak joghatásával együtt és az érdekelt felek ellenkező akaratát kizárja. (Jus — quod — privatis pactis mutari non potest.)

58. További tartalmi különbséget jelent, hogy a jogszabályok, akár tiltanak, akár parancsolnak, *el vannak-e látva sanctioval* vagy *nincsenek*? A sanctió jogszabályok megsértése a jogrend ellenhatását (megtorlását) hívja ki, a sanctio nélkülieké ellenben nem. — Ha a jogszabály tilalmának vagy parancsának ellenszegülő cselekmény semmissé, hatálytalanná lesz: *lex perfecta*-ról beszélünk. Ahol pedig a cselekmény hatálytalanságán felül még külön joghátrányok (büntetés) is vannak megállapítva: *lex plus quam perfecta*-ról van szó. Míg, ha szabályba ütköző cselekménytől a joghatást a szabály nem tagadja meg és így a cselekmény érvényes marad, de a megtorlásul kitűzött joghátrány megvalósul: *lex minus quam perfecta* esete forog fenn.

59. A sanctio nélküli szabály az úgynevezett *lex imperfecta* (félrendszabály). A jogszabály tilt, vagy parancsol valamit, de a vele szembehelyezkedő cselekményt sem joghátrányokkal nem sújtja, sem a joghatást tőle meg nem tagadja. Pl. a házasság kötelesek házasságuk megkötése után frigyüket egyházilag is megáldatni; a férj köteles neje tanácsait és ellenvetéseit a házasság ügyeiben figyelembe venni stb.

60. A jogszabály, mely sem nem tilt, sem nem parancsol, hanem feljogosít valamire: *engedélyező* (permissiv) jellegű. Ha egyenesen az erre jogosított tényezők szabályalkotásra irányuló akaratából keletkezik: *írott* vagy *tételezett* jogszabály (jus scriptum), míg ha a jogéletnek a szükségyszerűségből önként fakadó jelensége: *nem írott jogszabály* (jus non scriptum) természetű. Hogy megvan-e szövegezve, le van-e írva vagy sem? nem jön figyelembe.

61. A modern jogbölcsészet jogszabálytani vizsgálódásai során egyre újabb és újabb jogszabály kategóriákat állítottak fel (közvetlen, közvetett, utaló, keret, kiterjesztő, ígérő stb. jogszabályok), melyeknek azonban a jogalkalmazás szempontjából különösebb

gyakorlati jelentőségük nincsen és inkább csak a jogszabályok szerkezetére vethetnek világosságot.

1. §. Jogalkalmazás. Jogmagyarázat és analogia.

62. I. A hivatásszerű jogalkalmazás a bíróság feladata. Akkor kerül rája a sor, ha magánfelek között érdekütközés támad, melyet a bírónak kell eldöntenie azzal, hogy a megfelelő jogszabályt, melynek abstract tényállása alá a felmerült eset bevonható, felkutatja és megállapítja. A szabályt azonban helyesen értelmezni is kell és ez a művelet a jogalkalmazásnak elmaradhatatlan előfeltétele.

63. Az értelmezésre a bírónak két eszköz áll rendelkezésre: a *kritika* és a *jogmagyarázat*. A kritika feladata a törvény pontos szövegének megállapítása és a magyarázat anyagának előkészítése. A magyarázat ezzel szemben az a szellemi tevékenység, mely minden oly körülmény figyelembevételével, mely a törvényhozó szándékára világot vethet, keresi a jogszabály valódi értelmét. Ha a magyarázatot oly tényezők eszközlik, melyek maguk is jogszabály alkotására hivatottak: *hiteles magyarázatról*, ellenkező esetben *tudományos* vagy *magánmagyarázatról* beszélünk. (Interpretatio authentica. — doctrinalis.)

64. A tudományos magyarázat első eszköze a *grammatica*, azaz a jogszabály értelmének a szavak, terminus technikusok jelentősége, mondattani összefüggése alapján való kutatása. Második eszköze a *logika*, holott a magyarázandó jogszabály megalkotásának *okából* (ratio legis), a törvényhozó *indokaiból* (occasio legis) s *célzatából* igyekszünk a jogszabály értelmére következtetéseket vonni. A kétféle úton elért magyarázati eredmény eltérése esetén a logikai úton megállapított a fontosabb. (Sententia est magis sequenda quam scriptura.)

65. A magyarázat eredménye egyébként lehet *megszorító*, *kiterjesztő*, *változtató* és *válogató*, (interpretatio restrictiva — extensiva — conjecturalis), aszerint, hogy a jogszabály alkalmazása, a magyarázat útján kihozott értelemmel általános, részszerű, egyetemes, illetőleg egyéni, rendes vagy kivételes stb. jellegű szabályként fog-e kezeltetni. A megszorító magyarázatnál ekként a tágabb tényállásra vonatkozó szabályt az alkalmazásnál szűkebb tényállásra szorítjuk le, míg a kiterjesztő magyarázatnál éppen az ellenkező eljárást követjük. Különös és kivételes jellegű szabályt (jus speciale — singulare) kiterjesztően értelmezni nem szabad. A válogató magyarázatnál több egyformán elfogadható értelmezés közül: a szabályt alkalmazó az egyikhez, mégpedig az érdekelt felekre nézve kedvezőbbhöz csatlakozik.

66. A doctrinában egyébként számos magyarázati szabályt állítottak fel, melyeknek követése ugyan nem kötelező, de arra, hogy az interpretálót feladatában támogassák, igen alkalmasok. Így: a fent említett *ratio legis* kutatásánál érvényesíthetők a következő

tételek: *ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio*, továbbá: *cessante ratione, cessat ipsa lex*. Akinek a szabály jogot ad: azt az ezen jog érvényesítésére szükséges eszközök is megilletik. Ha valamely jogi cél tiltva van: tiltva vannak az arra vezető eszközök is. Aki a jogszabály többre jogosít vagy kötelez: jogosítva van, illetőleg kötelezve, a kevesebbre is (*argumentum a minori ad majus*).

67. Igen gyakorlati jelentőségű az *argumentum a contrario* magyarázati szabály. Lehetséges t. i., hogy valamely jogszabály a maga hatályát az esetek bizonyos zárt körére korlátozza, mikor is ebből az következik, hogy a kijelölt esetkörön kívül fekvő vonatkozásokra a szabály rendelkezésének az ellenkezője áll. Miután azonban a törvény egyes eseteket igen gyakran csak a példával való illusztrálás okából nevez meg (*exemplificatio*): az *argumentum a contrario* alkalmazásával és *taxatio* felvételével óvatosaknak kell lennünk, mert *unius positio non est alterius exclusio*.

68. A hiteles magyarázatnak magyar jogunk szerint, tekintettel arra, hogy szabályt a törvényhozón kívül a szokás is alkothat, két faja van. Az egyik a törvénnyel való magyarázat (*interpretatio authentica legalis*), a másik a szokás útján való magyarázat (*interpretatio authentica usualis*). Mindkettő esetében az 1790:XII. t.-c. szellemének megfelelően, nem annyira magyarázatról, mint helyesebben új (mégpedig magyarázó jellegű) jogszabály alkotásról van szó.

69. II. *Analogia*. Az analogia a kiterjesztő magyarázatnak egyik sajátos fajtája. Lényege az, hogy ha valamely jogesetre kimondott jogszabály nincs: a bíró egy tágabb tényállási alapon nyugvó jogszabályt alkalmaz a felmerült jogesetre, feltéve, hogy az, az igénybevenni szándékolt jogszabály által rendezett esethez *hasonló*. A hasonlóságot a jogesetek közt az állapítja meg, ha tényálláselemeik részben azonosak. Jogszabály alkalmazása valamely felmerült és el nem döntött eset megítélésénél a hasonlóság alapján: *analogia legis*. Ha pedig szabállyal eldöntött hasonló esetre nem találunk és a jog általános alapelveiből olvassuk ki az alkalmazandó tételt: *analogia juris*-ről beszélünk.

70. Az analogia alkalmazásánál a *judicatura* „jogalkotó“ tevékenysége a legélesebben domborodik ki s a bíró a fennálló magánjogi rend egészéből következtetés útján olvassa ki azt a tételt, melyet maga a jogalkotó nem mondott ki, de amelyet a jogrendben mégis bentlappangónak, abból okszerűen levezethetőnek kell tartanunk. Nyilvánvaló azonban, hogy különös, vagy kivételes, méginkább pedig merőben egyéni (*individualis*) jogszabályok per *analogiam* sohasem alkalmazhatók, s a hasonlósági eljárás csak általános, reguláris és egyetemes jogszabályok alapulvétele mellett történhetik. Az analogia pragmatikus alapja az 1869:IV. t.-c. 22. §-ának abban a rendelkezésében van, hogy a bíró az igazságszolgáltatást senkitől meg nem tagadhatja — s a hivatalával járó teendőket vissza nem utasíthatja.

V. Fejezet. A magánjogi szabályok területi és időbeli hatálya. Nemzetközi magánjog.

71. A) *Területi hatály.* Két kérdés oldandó meg: I. Melyik az a földrajzi terület, melyen a magyar magánjog szabályai hatályosak? és II. a személyek mely köre van a magyar magánjognak alávetve? I. A magyar magánjog uralmi területe ma a magyar állam politikai területével esik össze. Magyar tengeri hajók fedélzete: a szárazföld meghosszabbításának tekintendő. Bizonyos vonatkozásban a magyar magánjog a politikai határokon túl is érvényesül, amennyiben az utódállamok az elcsatoláskor fennállott jog uralmát meg nem szüntették.

72. Közelebről: az ú. n. Cseh-Szlovák Köztársasághoz, valamint a Jugoszláv Királysághoz hozzácsatolt magyar területeken a magyar magánjog a maga egészében hatályban hagyatott egyes és utóbb alkotott cseh, illetőleg jugoszláv törvények által érintett vonatkozások kivételével. Ugyanez volt a helyzet a Rumániához csatolt azokon a területeken, melyek a magyar magánjog és nem az Erdélyben fennállott Optk. alá tartoztak. Erdélynek rumán fennhatóság alatt álló déli felében a magánjog alapkötfője még mindig az Optk. Az osztrák államhoz került nyugatmagyarországi részekben (Burgenland) a magyar magánjogot egy 1922 május 29-iki rendelet, a házassági jog kivételével, hatályon kívül helyezte.

73. II. A magyar magánjognak személyi szempontból alá vannak vetve: a) az uralkodó (illetőleg az államfő) és az uralkodó háztagjai (a „házi törvények“ házassági, gyám gondnoksági, öröklési stb. ügyekben bizonyos kivételeket tettek a szabály alól); b) az összes állampolgárok; c) az állam, az ő közönséges magánjogi viszonylataiban és d) az idegen állampolgárok, a nemzetközi magánjog határai között.

74. B) *Időbeli hatály.* A *jogszabályok élete.* A jogszabályok rendezte életviszonyok gyors változásnak vannak kitéve s változik ezzel együtt a jogi megítélésükre vonatkozó közfelfogás is. Ennek következménye, hogy a jogszabályok sem lehetnek örökéletűek, hanem keletkeznek és előbb-utóbb meg is szűnnek. Időbeli hatályuk tehát korlátolt. A jogszabály élete (hatálya) törvéynél a „hatálybalépési“ nappal kezdődik, melyet vagy maga a törvény jelöl ki, vagy a végrehajtó kormányközre bízta azt, vagy az általános szabály szerint a kihirdetési naptól számított 15 napra következik az be Szokásjogi szabály keletkezett, már létező, tehát „hatályos“ voltát az alkalmazó bíróság állapítja meg.

75. Megszűnik a jogszabály kifejezett hatályonkívülhelyezés és hallgatag félretétel által, mely utóbbi azzal valósul meg, ha a törvényhozó ugyanazon kérdésben újabb jogszabályt alkot. Az ilyen újabb szabályozás azonban nem szünteti meg feltétlenül a korábbi s egészen magyarázat kérdése, hogy teljes derogatio, abrogatio történt-e, vagy csak subrogatio, illetőleg obrogatio. Az ismert tétel

különben azt mondja: *lex posterior derogat priori*. Megszűnik a jogszabály hatálya továbbá — ha időlegesen alkottatott — az idő leteltével — (átmeneti törvények), ha bontófeltételhez kötötte: a feltétel bekövetkezésével. Elvesztheti végül hatályát a *törvényrontó szokás* és az *elavulás* következtében is. Az elavulás a törvény által szabályozott életviszonyoknak a forgalmi és gazdasági vagy társadalmi életből való teljes kiveszése miatt áll be; s ilyenkor, amint *Frank* mondja: megszűnik a törvény tárgya. (*Cessante ratione cessat ipsa lex*.)

76. Minden törvény rendszerint csak azokra az életviszonyokra terjeszti ki uralmát, melyek vele egyidejűleg keletkeztek vagy a törvény hozatala után a jövőben fognak keletkezni. Ezt fejezi ki az a tétel, hogy a *törvénynek visszaható ereje nincs*, vagyis a nála korábban keletkezett és az akkori régi törvény által szabályozott, de még mindig fennálló jogviszonyokra nem alkalmazható. Ezeknek a régebben keletkezett jogviszonyoknak elbírálására ekként az új törvénnyel hatályon kívül helyezett régi törvényt kell irányadóul venni, aminek folytán ezek a hatályt veszített korábbi törvények a kérdéses jogviszonyokban, azok megszűnéséig, *ideiglenesen*, mintegy tovább élnek. Innen az *intertemporalis magánjog* elnevezés.

77. A visszanevezés elve a fentiek szerint általános jogelvvé kristályosodott ki, s szokásos formulázásában úgy hangzik, hogy semmi új törvény sem érintheti az egyszer már jól megszerzett jogokat (*jura quaesita*). A „jól megszerzett jogok” fogalma azonban nagyon ingadozó s ezen felül mindott, ahol a törvényhozás politikai és közérdekű szempontokból a jogrendszerből bizonyos intézményeket egyszer s mindenkorra kitöröl, — vagy ahol valamely, bár jól megszerzett jog tartalma felől az általános erkölcsi felfogás teljesen megváltozott: a *jura quaesita* elve nem akadályozhatja meg, hogy az újonnan alkotott törvények korábban keletkezett jogviszonyokra is ne alkalmazzassanak.

78. Mindebből az következik, hogy a visszaható erőnek kategorikus kizárása (pld. az Optk. 5. §-ában is) meglehetősen kétesértékű s felette nagy általánosságban úszó szabály, melyet a kivételek egész sora áttör. Különben is a törvényhozás az életviszonyok mikénti szabályozásában mindenható és ezt a hatalmát saját maga által alkotott szabályokkal sem kötheti meg. A vissza nem hatás is, azaz a bizonyos jogviszonyokra nézve intertemporaliter fenntartott régi jogszabályok alkalmazása: tulajdonképpen szintén az új törvény *ilyen értelmű akaratán* alapszik s ezért a fent közölt általános tételt a dogmatika szempontjából helyesebb volna fordítva felállítani.

79. Olyan egységes elvi szabály, mely minden esetben biztos megoldást adna arra a kérdésre, hogy egy concret törvény visszahat-e vagy nem? — nincs, bár ennek az egységes elvi alapnak kikutatására és megállapítására számos elméletet állítottak fel, ez időszertint azonban még mindig kielégítő eredmény nélkül. (*Sawigny; Lassalle*.)

80. A magánjog egyes intézményköreinek áttekintése után a visszahatásról a következő képet kapjuk: A *jog- és cselekvőképesség* megítélésénél szabály szerint mindig az új törvényt alkalmazzuk, mely ekként a korábbi törvények uralma alatt megszerzett jog- és cselekvőképességre visszahat, — egyedül a már megszerzett nagykorúság kivételével, melyet az újabb törvények nem érintenek.

81. Az *elévülés és elbirtoklás* tekintetében visszahat az új törvény és hatálybalépésétől kezdve általában alkalmazandó, ha a régi törvények ezt a két intézményt nem ismerték volna. Visszahat akkor is, ha az új törvény életbelépésekor a régi törvény alatt elkezdődött elévülési, illetőleg elbirtoklási határidőkből több van még hátra, mint amennyit az új törvény egyáltalában megállapított. Ha ellenben kevesebb: akkor nincs visszaható erő és a megkezdett elévülés és elbirtoklás a régi törvény szerint befejezendő. Visszahat az új törvény akkor is, ha a két intézményt eltörli, mikor is a régi törvény uralma alatt elkezdődött elévülés, illetőleg elbirtoklás nem érvényesíthető. Végül, ha az új törvény hosszabb határidőket létesített volna: a régi törvény uralma alatt már lefolyt elévülési és elbirtoklási idők az új törvény szerintiébe beszámítandók.

82. *Dologi jogok* megszerzésének előfeltételeit és érvényességét mindig a régi törvény szerint kell elbírálnunk (tehát visszaható ereje e vonatkozásban az új törvényeknek nincs). Ellenben a dologi jogok megszűnése tekintetében, bármikor is szereztek azok — az új törvények rendelkezései lesznek irányadók. A *kötelmi jogoknál* általában ki van zárva az új törvények visszaható ereje, bár kivételek ezen a téren is vannak.

83. Ugyancsak érvényesül a visszaható erő a *családi jogok* egész területén, bizonyos és a házasságkötés érvényessége és a házassági vagyoni viszonyok tekintetében fennálló fontos kivételek mellett, valamint ugyanez a helyzet az *öröklési jogban*, holott is mindig a hagyaték megnyílásakor törvények az irányadók. Öröklési szerződéseknél s a végrendeletek alakiságai tekintetében kivételek azonban itt is fordulnak elő.

2. §. Idegen jogszabályok alkalmazása a magyar magánjog uralmi területén. (Nemzetközi magánjog.)

84. Az ilyen állampolgárokra a magyar magánjog szabályait csak a nemzetközi magánjog korlátain belül lehet alkalmazni. Értjük alattuk azokat a szabályokat, melyek a bíróságot nemzetközi magánjogi jogviszonyok elbírálásánál esetleg idegen jog alkalmazására kötelezik. Nemzetközi jellegűeknek pedig az olyan jogviszonyok tekintendők, melyeknek külföldi vonatkozású tényállása van, vagy a jogviszony alanyai idegen állampolgárok, vagy külföldön laknak, ha a tényállás külföldön jut megvalósulásra, illetőleg ott fejt ki joghatásait vagy ha az érdekelt fél igényét belföldi tényállás alapján külföldön érvényesíti, illetőleg megfordítva. Az alkalmazandó külföldi jogot a nemzetközi magánjog jelöli ki.

85. A középkori jogfejlődés a kérdést mint a különböző törvények összeütközésének, illetőleg concurrentiájának kérdését (*collisio legum*) kezelte s előbb a *személyes* jogok, majd a *területi* jogok rendszerével igyekezett megoldani.

86. A „*személyes jogok*“ rendszerének az az alapelve, hogy az idegenek jogviszonyait saját hazájuk, közelebbről lakhelyük joga szerint kell megítélni, mert az, az állampolgárt, — bárhova megy is — mint az árnyéka nyomon követi. A „*területi jogok*“ rendszere ezzel éppen ellentétben az állami terület souverainitását emeli abszolút érvényre; a magánjog összes szabályai szerinte a területhez kapcsolódnak és ez a területi jog alkalmazandó mindenkire, aki az állam területére lép és minden jogviszonyra, mely az állam területén keletkezett vagy ott vonatik bármily szempontból elbírálás és megítélés alá.

87. A ma uralkodónak mondható rendszer a két előbb nevezettnek combinációján nyugszik mint alapon és azt vallja, hogy a személyi vonatkozású jogszabályok (*statuta personalia*, *statutum quod disponit de personarum statu, conditione et qualitate*) az állampolgárt, bárhová megy, nyomon követik és így rájuk külföldön is alkalmazandók. A dolgokról rendelkező jogszabályok ellenben (*st. quod disponit de rebus*) a területiség elve szerint az állampolgárságra tekintet nélkül mindenkire alkalmazandók, kik a jogszabály uralmi területére lépnek. A *statuta mixta* (*st. quod disponit de personis et de rebus*) alá eső jogviszonyoknál szintén a területi jogok elve nyer hatályosulást.

88. Nyilvánvaló, hogy ez a rendszer az ő hármas csoportosításával nemcsak zavaros és következetlen, hanem egyáltalában nem alkalmas arra, hogy a bírónak biztos útmutatást adjon arra a kérdésre: mikor kelljen idegen állampolgárok ügyeiben az idegen jogot zsinórmértékül vennie? Ezt az egységes elvi zsinórmértéket számos tudományos elmélet tette kutatás tárgyává, de mindezideig eredménytelenül. Az idegen jogok alkalmazásának esetei ekként csak az egyes intézménykörök áttekintésével vizsgálhatók.

89. A kapcsoló szempontok, melyeknek érvényesülésében nagy következetesség nincs, eléggé sokfélék. Így a *lex patriae*, a *lex domicilii*; *lex rei sitae*; *lex loci solutionis*; *lex originis*; a tartózkodási hely; székhely; *lex loci actus*; *lex loci delicti*; *lex pro voluntate*; *lex fori* stb. Ide rokonúl az ú. n. közrendi záradék (*ordre public*) alkalmazása is, mikor az egyébként irányadónak tekintendő külföldi jogszabályt mellőzzük azért, mert figyelembevétele a hazai *lex fori* közrendjébe ütköznék.

90. *Collisio* állhat elő oly értelemben is, hogy a hazai nemzetközi jog szabálya ütközik össze valamely külföldi nemzetközi jogi szabállyal. Ha utóbbit, mely a jogalkalmazást magától vissza vagy továbbutalja, a hazai bírónak figyelembe kell vennie, mikor is az ú. n. „*renvoi*“ elve érvényesül, ám e tétel általánosságban elfogadottnak nem mondható.

91. Közbevetve: a nemzetközi magánjog nem azt jelenti, mintha valamely s az összes nemzetek joga felett álló nemzetközi szabályozás léteznék. Ilyen közösen kötelezőnek elismert szabályok csak nemzetközi szerződésekkel létesíthetők, de mert e szerződéseknek igazi sanctioja nincs, azok is csak addig érvényesülhetnek, ameddig a szerződő felek éppen úgy akarják. „Nemzetközi magánjog“ tehát szoros értelemben véve nincs, hanem az egyes nemzeti magánjogoknak vannak nemzetközi vonatkozású szabályai, melyek mindig az illető nemzet alkotmányában bírnak pragmatikus alapjukat és a „nemzeti jog“ alkatrészeül tekintendők.

92. A *collisio legum* problémájának mai állásáról a következő futólagos áttekintés nyújthat némi tájékoztatást. A *cselekvőképességet* illetőleg szabály, hogy annak az országnak törvénye irányadó, melynek az idegen alattvalója. Azt tehát, hogy pl. egy német állampolgár köthet-e Magyarországon terhes szerződést: a magyar bíró is a német jog szerint fogja megállapítani. Az ú. n. *forgalmi* ügyleteknél azonban kivételt teszünk és a gyakorlati élet igényeire tekintettel — a cselekvőképességet az *ügyletkötés helyének* törvényei szerint fogjuk megítélni. — A *jogképesség tekintetében*, dacára az idevágó szabályok tiszta személyes jellegének, annak a *területnek joga* alkalmazandó, ahol a kérdés éppen felmerült. Egy külföldi szerzetrend ingatlanszerzési képességét tehát hazánkban, az itt érvényes korlátozó rendelkezések alapján fogjuk vizsgálni, még ha ilyen korlátozások a megfelelő külföldi jogban nem is állának fenn. *Jogi személyek* viszonyainak elbírálásánál a jogi személy székhelyének joga nyer alkalmazást.

93. A *házassági jog* terén előállható *collisiones legumot* az 1894. évi XXXI. t.-c. bár nem kimerítően, de részletesen szabályozta. A külföldön kötött házasságok érvényessége az életkor és cselekvőképesség szempontjából a házasulók saját hazájának törvényei szerint külön-külön, egyéb tekintetben pedig mindkét fél hazai törvényei szerint együttesen bírálendő el. Az 1911:XXI. és XXII. t.-cikkel bekebelezett hágai nemzetközi egyezmény az egyezményes államok közti viszonyban ettől részben eltér. Az, hogy a külföldi fél hazai jogrendszere nemzetközi viszonylatban el legyen ismerve, feltétel. Ennek hiánya címén pl. a szovjetházasságokat gyakorlatunk nem ismeri el.

94. *Házasságbontó* perekben ténylegesen a *lex fori* szokott érvényesülni. A *házassági vagyonjog* kérdésében a férj állampolgársága szerinti jog az alkalmazandó és ez a tétel (t. i. a honossági jog) egészében a házasfelek személyi viszonyai, a leszármazás törvényes vagy törvénytelen volta, a törvényesítés, örökbefogadás, a szülők és gyermekek közti viszonyok, az atyai hatalom, gyám- és gondnokság tekintetében is áll.

95. A *dologi jogok* terén az összes és ingatlanokra vonatkozó kérdések elbírálásánál a *lex rei sitae* elvét alkalmazzuk (Optk. 300. §). Az ingók tekintetében ellenben a tulajdonos honossága.

respective lakhelye szerinti jog lesz irányadó. (Mobilia ossibus personae inhaerent.)

96. A *kötelmi jogok* terén, az azok megítélésénél alkalmazandó jogszabályok tekintetében elsősorban az érdekelt felek akarata az irányadó, s tőlük függ, hogy az érvényesség és a kötelelem következményei tekintetében a kötelelem keletkezési helyének vagy a fizetési helynek törvényeit kössék-e ki irányadóul. Kétség esetében a „locus regit actum” elve alapján mindkét irányban a kötelelem keletkezési helyének jogszabályait fogja a bíró alkalmazni. Persze, ha a kötelelem keletkezési helyét megállapítani nem lehet, vagy annak szabályai a kötelelem érvényére nem volnának kedvezőek: a *lex loci solutionis* alkalmazására kerül a sor. Vétségi kötelmeknél a delictum elkövetése helyének szabályait alkalmazzuk. A jogügyletek alaki kellékei tekintetében ismét a *lex loci*-t vesszük irányadóul, de eltekintünk tőle, ha a külföldön létesült jogcselekmény az ottani jog szerint érvénytelen volna, a hazai jog szerint azonban megállhat.

97. A most mondottak állanak a végrendeletekre is, melyeknél különben a keletkezési hely törvényei volnának elsősorban irányadók. A törvényes öröklésnél az ingatlan hagyatékban a *lex rei sitae*, az ingóban az elhalt honossága szerinti törvény veendő figyelembe. (Így az 1930—XXXIX. t.-c. 16. cikke. Magyar—jugoszláv egyezmény.) A nemzetközi reciprocitas önként érthető feltétel.

98. *Területközi magánjog*. Jogszabályok összeütközése nem csak a nemzetközi magánjogban, de egy és ugyanazon állam politikai határain belül is bekövetkezik akár azért, mert az állam területén különböző jogrendszerek érvényesülnek (így volt ez az Optk.-vel Erdélyben), vagy mert bizonyos személyi körök részére (pl. honoratiorok és nem honoratiorok) különböző jogszabályok vannak hatályban. Ezeknek az összeütközéseknek megoldása a nemzetközi magánjogéhoz hasonló elvek alkalmazásával történik.

VI. Fejezet. Az alanyi jogok tana.

99. Tárgyi (objectiv) értelemben a jog az állam életrendjét szabályozó tételek, normák és elvek összességét jelenti. Az *alanyi* értelemben vett jogfogalom ezzel szemben azt az egyéni hatalmat, uralmat, mely a tárgyi jog oltalma alatt és keretei között a körülöttünk levő világ egyes részeire (dolgokra) avagy más személyek akaratára vonatkozik oly értelemben, hogy azok akaratukat, bizonyos terjedelemben a minket illető alanyi jogban kifejezésre jutó uralomnak alávetni kénytelenek.

100. Az alanyi jogok fogalmát ekként szükségszerűleg kiegészíti a vele szemben álló *kötelezettség*. Áll pedig ez a kötelezettség abból, hogy ha az alanyi jog dologra irányul: a tartalmát kitevő uralom gyakorlását *senki* se zavarja. Ha pedig az alanyi jog más személy akaratának bizonyos irányú lekötésére, illetőleg lekötve tartására vonatkozik: ez a személy azt *tűrni* és lekötöttségének

megfelelő magatartást tanúsítani tartozik. Kivételesen lehet az is, hogy kötelezettség áll fenn minden és valamely alanyi joggal való korrelatio nélkül (pl. modus, meghagyás esetében).

101. Az alanyi jogok mibenlétének meghatározása körül egyébként a jogtudomány még máig sem jutott nyugvópontra. Az idevonatkozó fejtegetéseknek egyik főiránya szerint az alanyi jogban az egyéni akarat érvényesülését kell látnunk s lényegét így az *akaraturalomban*, a *hatalom* avagy *hatalmi lehetőségben*, illetőleg más variatioik szerint az *egyéni szabadságban*, *cselekvési lehetőségben* állapíthatjuk meg. Ez a hatalom, avagy akaraturalom, illetőleg egyéni szabadság stb. a tárgyi jog keretei között mozog, attól nyeri létét és az biztosítja számára a védelmet is. A fenti sub 99. adott meghatározás megett szintén a most érintett elméleti elgondolás szolgál alapul.

102. Más felfogás szerint az alanyi jog nem jelenthet sem akaraturalmat, — illetőleg hatalmat, sem a cselekvési szabadság lehetőségét — mert hiszen alanyi jogai a csecsemőknek és örülteknek is lehetnek, kik pedig úgy az akarásra, mint cselekvésre jogilag képtelenek, — hanem az alanyi jog a jogosult *érdekének* a védelmét jelenti és ebben áll a lényege is. Újabban főleg *Thon* fejtegetései nyomán az a felfogás terjedt el, hogy az alanyi jog egy puszta, de valakire nézve előnyös „helyzet“, melynél fogva a kedvezményezett (a jogosult) érdekében, máshoz (a kötelezethez), parancs vagy tilalom van intézve, melynek megszegése (nem követése) esetére egyúttal a jogosult hatalmasságot vagy szabadoságot is nyer arra, hogy a sértett parancs vagy tilalom célját saját akaratával megvalósíthassa. (*Szászy—Schwarz.*)

103. Végső eredményben ez a nézet is csak az alanyi jogok materiális tartalmát kitevő uralmi, hatalmi mozzanatra vezethető vissza, mert a „helyzet“ szónak quasi „verbum regens“-ként a fogalomkörülírásba való behelyettesítése önmagában semmitmondó s az „uralmi helyzet“-nek hatalmasságra, szabadoságra, várományosságra való felbontása tüneményes analizáló ügyeskedésnél nem egyéb.

104. A sokszorosan és hovatovább mind szűkebbre visszaszorított tulajdonjog az alanyi jogok most jelzett szemléletének folyományaként pl. nem az, hogy az ú. n. „tulajdonos“ a maga dolgával ezt vagy azt teheti, hanem hogy mindenki mást a tulajdon tárgyán gyakorolt mindennemű behatásból kizárhat.

105. Minden alanyi jognak elengedhetetlen feltétele: az *alany*-nak léte. Alany nélküli jogok nincsenek. Némely helytelenül magyarázott jogéleti jelenségek ennek látszólag ellentmondanak ugyan (jogi személyeknél, alapítványnál pl.), de ezek, mint éppen látni fogjuk, látszólagosságoknál nem egyebek. Az alanyi jogok jórésze átruházható s így az alanyok változása kizárva nincs. Az ú. n. „legszemélyesebb“ jogok: kivételek. Nemkülönben lehetséges, hogy egyugyanazon alanyi jognak osztatlan közösségben vagyis partes pro indiviso szerint egyszerre több alanya is lehessen.

3. §. Az alanyi jogok osztályozása, gyakorlása és összeütközése.

106. *I. Dologi jogok.* A dologi jogok valamely testi dologra vonatkoznak. A jogi kapcsolat az alany és a jogtárgy között közvetlen, oly értelemben, hogy a jogban kifejeződő uralom magára a dologra tapad és kizárólagos. Közvetítőre a dologi jog érvényesítésénél szükség nincs, sőt minden közvetítés a dologjogi jelleget kizárná. A dologi jog abszolút s így az alanyon kívül minden más személy a dologi jog keletkezése pillanatában kötelezettnek tekintendő arra, hogy a dologi jogosult joggyakorlását ne zavarja, ne akadályozza. Ha a dologi jogban megvalósuló uralom a jog tárgyát a maga teljességében átöleli: tulajdonjognak nevezzük; míg ha az uralom az alája vetett dologra csak bizonyos vonatkozásban érvényesül (de itt is teljes kizárólagossággal), az ú. n. „idegen dologbeli jogok” képletei állanak előttünk.

107. *Kötelmi jogok.* Ezeknél a jogi hatalom más személyek cselekvésére, magatartására irányul. A jognak tárgya nem dolog, hanem a kötelezett személyek bizonyos cselekvése, illetőleg magatartás-tanúsításra vonatkozó akarata. Ez az, amire a jogi kényszer (a „*juris vinculum*”) ránehezedik. A kötelmi jog jellege relatív, mert a jogosult csak attól követelhet tevést, tűrést vagy abbanagyást, akivel szemben kötelmi joga fennáll.

108. *Személyjogok.* Mint a kötelmi jogoknál: úgy a jog tárgya itt is más személyek cselekvése, magatartása, illetőleg azok erre irányuló akarata. A személyjogok jellege azonban a dologi jogokhoz hasonlóan abszolút. A személyjogok egyrésze a saját egyéniségünk integritásához tartozó eszmei javak (élet-, egészség-, becsület-, név-, képmás) tekintetében áll fenn (*jura individualia*) s minden vonatkozásban a dologi jogokéhoz hasonló védelem alá esik.

109. *Abszolút és relatív jogok.* Előbbiek mindenkivel szemben kötelezettséget állapítanak meg; utóbbiak csak egy szorosan meghatározott személlyel szemben. *Átruházható és legszemélyesebb jogok.* Előbbiek alanyt cserélhetnek; utóbbiak nem. *Önálló és mellékjogok.* Amazok önmagukban is létezhetnek, emezek egy főjogot feltételeznek, melynek kiterjesztő vagy biztosító járulékát képezik. *Vagyoni jogok* azok, melyek a jogosultra nézve pénzzel felmérhető értéket jelentenek. *Osztható és oszthatatlan jogok.* A különbség azon alapszik, hogy megtűr-e valamely jog több alanyt is, vagy nem. *Várományi jogok* azok, melyekből esetleg érvényesíthető alanyi jogok fognak keletkezni, de nem feltétlenül.

110. *II. Alanyi jogok gyakorlása és összeütközése.* Az alanyi jogok gyakorlása abban áll, hogy öntudatos cselekvések útján a tartalmukat kitevő hatalmat, illetőleg uralmat érvényesítjük. A cselekvések miséjét a gyakorlandó jogok természetete határozza meg. Az egyes jogokat — a legszemélyesebbek kivételével — rendszerint helyettes által is lehet gyakoroltatni, mégpedig vagy valamely erre irányuló jogviszonyból kifolyólag, vagy a helyettesítő saját jogosultsága alapján. A jog gyakorlására a jog alanya kény-

szerrel rá nem szorítható. A jogok gyakorlásának terjedelmére nézve az a szabály, hogy azzal sem a köz érdekében felállított korlátozó határozmányokat, sem a 3. személyeknek a kérdéses jog tárgyára vonatkozó netaláni egyéb jogait sérteni nem szabad. Általában — és ez nemcsak a jogok gyakorlására, hanem a kötelezettségek teljesítésére is áll — a tisztesség és jóhiszeműség szempontjai a jogosított, illetőleg a kötelezett részéről becsületesen figyelembe veendő, mert a jogrend a joggal való visszaéléseket oltalmában nem részesítheti. Egyébként, ki jogával a jogszerű korlátok között él, a másra ebből háramolható károkért nem felelős.

111. Ha két azonos tartalmú jogosítvány egy- és ugyanazon tárgyra nézve összehasonlítható, úgy, hogy egyiknek gyakorlása a másiknak gyakorolhatóságát részben vagy egészben kizárja: *jogok összeütközéséről* beszélünk. A jogok összeütközésének kiegyenlítése a következő eljárási szabályok szolgálnak: a) Akinek joga korábbi keletkezésű, annak a későbbi keletű jog alanyával szemben elsőbbsége van. (Qui prior tempore, potior jure.) b) Az erősebb jog megelőzi a gyengébb jogot. „Erősebb” jogok azok, melyeket valamely jogszabály ruház fel kiváltságos jelleggel. c) Az összeütköző jogok aránylagos kielégítése. d) Sorshúzás.

VII. Fejezet. A jogok és kötelezettségek életfázisai.

112. *Jogok és kötelezettségek keletkezése* oly tények megvalósulásának következménye, mely tényekhez a jogrend jogok és kötelezettségek keletkezését fűzi. Ezek a tények vagy *emberi cselekmények* vagy *állapoti változásokat megjelenítő pusztán tények*. A joghatásra való tekintettel mind e tényeket *jogi tényeknek* nevezzük. A jogi tények vagy új alanyi jogokat (és kötelezettségeket) hoznak létre, vagy már fennállókat kapcsolnak át más alanyhoz. Ez az *alapja az eredeti és származékos megszerzés* közti megkülönböztetésnek. Utóbbi esetben a szerzőt *jogutódnak* (succesor), a korábbi alanyt *jogelődnek* (auctor) és az egész folyamatot *jogutódlásnak* (successio) nevezzük.

113. A jogutódlás, aszerint, hogy az utód *egy ugyanazon jogi tény folytán, elődjének összes jogait és kötelezettségeit átveszi egyetemes* (universalis); ha csak egy-egy jogot (vagy kötelezettséget), vagy ha többet is, de külön-külön jogi tények alapján szerez meg: *különleges* (singularis). Ha a származékos szerzésnél a jog teljes változatlanágában megy át a jogutódra: az utódlás szűkebb értelemben vett átruházás (translatio) jellegével bír; — ellenben, ha ugyanazon jogosítvány más és önálló forma szerint száll át: a jogátruházás *constitutív* természetű. A constitutív és translatív szerzés módok különben az *eredeti szerzés* módokkal is kereszteződhetnek. (Acqu. originaria constitutiva pl. az occupatio; acqu. orig. translativa pl. az elbirtoklás.) Általános szabály, hogy származékos jog-

szerzésnél a jogszerző többet, mint amennyi a jogelődöt megillette, nem szerezhet. (Nemo plus juris ad alterum transfere potest, quam ipse haberet.) E szabály alól több kivétel is áll fenn; különösen fontos ezek közt a *jóhiszemű jogszerzésre* tett kivétel, kapcsolatban a *jóhiszeműség vélelmezésével*. (M. M. T. 3. §.)

114. *Jogok és kötelezettségek változása.* A jogok tartalmilag — ugyanazonosságuk érintése nélkül — változhatnak s e változások kihatnak a jogot kiegészítő kötelezettségekre is. A változás lehet *quantitativ* (accessio, gyümölcs separatio, kamat) és *qualitativ* (szolgáltatás lehetetlenülése). Lehetséges a jogok *terhelése* is, ami rendszerint valamely dologi jog (zálogjog, szolgalmi jog) létesítésével történik, ott, ahol ezt a jog természete megengedi.

115. *Jogok megszűnése.* Szintén jogi tények hatásaként áll be a jogok és kötelezettségek megszűnése. Mégpedig vagy ipso facto közvetlenül a jogi tény megvalósulása folytán (pl. fizetés, megsemmisülés) vagy csak közvetetten úgy, hogy a jogi tények követelési jogokat keletkeztetnek az alanyi jog kereset vagy kifogás útján leendő megszüntetésére. Ha a jog megszüntetése az egyéni akarattól függ: megszüntető ténykép hatnak a lemondás, fizetés elfogadása, beszámítás, stb., de csak a viszonyban álló ellenféllel szemben.

VIII. Fejezet. A jogi tényekről.

116. A jogi tények találkozásán és összeműködésén alapszik minden jogi hatás. Összességük az, amit a jogi beszédmodorban az alanyi jogok tényálladékanak nevezünk. A jogi tények tartalmuk szerint negatívek vagy pozitívek. Föllépésüket tekintve emberi cselekményekre, magatartásokra, keletkező vagy elmúló állapotokra és véletlen eseményekre osztályozhatók. Összefoglalóan pedig, a szokásos rendszert követve, így csoportosíthatjuk őket: *I. jogi cselekmények* és *II. pusztá tények, tényállapotok*.

117. *Jogi cselekmények.* A *jogi cselekményekről általában.* Jogi cselekmény a személyek minden öntudatos cselekménye, vagy cselekvéstől való tartózkodása (abbanhagyás), mely a jogrend szerint jogi következményeket von maga után. Ha a jogi cselekmény egy eleve meghatározott jogi hatás előidézésére irányul: akkor *jogügyletnek* nevezzük. Ha valamely jogparanccsal jut összeütközésbe és kötelezettséget sért és ezért idéz elő joghatásokat: akkor *jogellenes cselekménynek* nevezzük és jellege szerint vagy mint vétségi, vagy mint mulasztási jogellenességet különböztetjük meg.

118. *A jogügyletek.* Ha valamely jogi cselekmény előre meghatározott jogi hatásnak (jogok keletkeztetése — változása, megszűnése) előidézésére irányul: *jogügylet*. Lényege szerint tehát a cselekvésben megjelenő akaratnyilvánítás, melynek kellékeit és módzatait a jogrend az érvénytelenség sanctioja alatt szorosan megállapítja. (Jogügyleti kellékek.)

119. *A jogügyletek fajtái.* a) *Egyoldalú és kétoldalú jogügylet.* (Negotium uni vel bilaterale.) Előbbinél az ügyleti tényálladék teljességéhez elég egyetlen személy cselekménye és a célzott jogi hatály már ezzel is megvalósítható. Utóbbinál ellenben két személy egybevágó jogcselekményére van szükség. A kétoldalú jogügyleteket közönségesen *szerződésnek* is nevezzük. b) *Élők között s halál esetére szóló jogügyletek* (neg. inter vivos — mortis causa). Amazoknál a célbavett jogi hatás élő személyek viszonyait rendezi, illetőleg élők közötti joghatásokat alapít; emezeknél pedig a fél vagy felek halála esetén áll be csak a jogügylet célozta joghatás. c) *Dologi, kötelmi, családjogi és örökösödési* ügyletek az ügyletek által érintett magánjogi viszonyok különbözősége szerint. d) *Visszterhes és ingyenes* jogügyletek (neg. onerosum és lucrativum); előbbieknél mindkét félre nézve viszonyos jogok és kötelezettségek támadnak; utóbbiaknál egyik fél csak jogosítva lesz, a másik csak kötelezve. e) *Abstract* jogügyletről beszélünk, ha a jogi hatás pusztán az ügylet létében bírja alapját, az ügyleti céltól s annak materiális valóságától teljesen függetlenül. *Causalis* ezzel szemben a jogügylet, ha joghatása az ügyleti cél valóságától függ, s ennek hiányában megdől. f) *Formális*, esetleg *ünnepélyes* az ügylet, ha a jogrend a jogi cselekmény formszerűségét előírja, ellenkező esetben *formátlan* (alakatlan).

120. *A jogügyletek általános kellékei.* Minden jogügyletnél conditio sine qua non, a) hogy az ügyletet létesítő felek *cselekvőképese*sek legyenek, vagy hogy netaláni cselekvőképességi hiányaik képviselő közbenjöttével pótoltassanak. b) Másodszor, hogy az ügylet céljának megvalósítására irányuló *akarat valóságban* meglegyen és az ügyleti félnek öntudatos, szabad akaratát képezze. Harmadszor c) hogy a jelenlevő, öntudatos, szabad akarat megfelelő módon *nyilváníttassék* és negyedszer d) hogy a jogügylet célja, tartalma jogilag lehetséges és megengedett legyen.

4. §. A cselekvőképesség.

121. Cselekvőképesség alatt a joghatások előidézésére alkalmas cselekmények foganatosítására vonatkozó személyi képességet, arravalóságot értjük. Részben való hiányát, sőt teljes hiányát is: a törv. képviselő közbenjárása pótolhatja. A cselekvőképességnek az ügylet kötése pillanatában kell fennforognia. Jogunk a *cselekvőképesség teljességét* általában azoknál ismeri el, kik életük 24-ik évét betöltötték (teljes vagy nagykorúak), vagy egyébként *nagykorúsítottak*.

122. Teljesen cselekvőképtelenek a 12 éven aluli egyének, továbbá a magukat jelekkel megértetni nem tudó *siketnémák*, az *elmebetegek* és azok, kik *eszük használatától* átmenetileg meg *van-*
nak fosztva, addig, míg ez az állapotuk tart. Az utóbbi három kategóriánál az életkor nem jön figyelembe. A teljes cselekvőképétlenség pedig abból áll, hogy az ily személyek cselekményeihez semmiféle

jogi következmény nem fűződhetik. Az elmebetegség miatt cselekvőképtelenekre — ha csak betegségük okán gondnokság alá helyezve nincsenek — annyi kivétel áll fenn, hogy világos pillanataikban ingyenes ügyletekkel jogokat szerezhetnek, kötelezettségeiktől fizetés útján mentesülhetnek és végrendelkezhetnek is. A világos pillanatok fennforgása bizonyítandó.

123. *Korlátolt cselekvőképességűek* az életük 12-ik évét betöltött ú. n. *törvényes* korúak, és a gondnokság alá helyezett gyengeelméjűek, tékozlók, jelekkel magukat megértetni nem tudó siketnémák, vakok és azok, kiknek kiskorúsága meghosszabbított. Az ezen személyeknek megadott korlátozott cselekvőképesség: főleg ingyenes ügyletek kötésére, érvényes kötelezettségek fizetés útján való megszüntetésére és végrendelkezésére vonatkozik, valamint arra, hogy jogellenes cselekményeket is követhessenek el. (*Delictorum capacitas.*) Egyes törvények meghatározott vonatkozásokban a korlátolt cselekvőképességűek cselekvési képességén tágítanak. (Így pl. 14 éves, önmagát fenntartó kiskorú keresményei felett szabadon rendelkezik. — A 18 éves nagykorúsítható, önálló ipart űzhet; a 20 évesnél az önálló háztartásalapítás van lehetővé téve, stb.).

124. A fent adott cselekvőképességi kategóriák egyébként a szoros értelmében csak általános keretek, melyeket az élet és gyakorlat számos vonatkozásban módosított. Így a 123. alatt mondott kivételeken felül említendő, hogy a 12 éven aluli „*teljesen cselekvőképtelen*“ is köthet a kiskorúakra nézve irányadó szabályok szerint a mindennapi életben előforduló egészen csekély jelentőségű ügyleteket. (Pl. 7—8 éves iskolás gyermek megvásárolja az ő tízóraizsemlyéjét.) Az élet fenntartására vonatkozó ügyletek továbbá a kiskorúak által törvényes képviselőjük beleegyezése nélkül is érvényesen megköthetők. Hogy mely ügyletek tekintendők az élet fenntartására vonatkozóknak: ez ténykérdés. — A cselekvőképesség kérdésével különben a 30. §. során is fogunk foglalkozni.

5. §. Az akarat és akaratnyilvánítás.

125. I. Az akarat minden jogügyletnek legfontosabb kelléke és constituens eleme. Nélküle jogügylet nincs, s az akarat megtörtént kinyilatkoztatása dacára is megdőlhét az ügylet, ha kiderül, hogy a kijelentett akarat nem volt a félnek hamisítatlan, szabad akarata. Ebből folyik, hogy magyar magánjogunk a jogügyletek kérdésében az ú. n. *akarati elmélet* alapján áll, szemben a *kijelentési elmélettel*, mely csak a tett kijelentést veszi figyelembe, s a mögötte rejlő belső akarati hiányokat döntőkéül nem tekinti.

126. A két elméleti álláspont ellentétét több közvetítő elmélet próbálja áthidalni. Így pl. az ú. n. „*forgalmi elmélet*“ a forgalmi ügyleteknél a kijelentési, a „*nem forgalmi*“ ügyleteknél ellenben az akarati elmélet álláspontját érvényesíti. Az újabb irány ismét az

akarati elmélet felé hajlik, miután annak esetleges visszás következményeit a jogügyletek érvénytelenségének megfelelő szabályozásával (az ügyletmegtámadási jog előfeltételeinek mikénti berendezésével) célravezetően lehet elhárítani. Így az új magyar M. M. T. is, mely a korábbi Tervezeteknek a kijelentési elméletre fektetett álláspontját feladta.

127. Hiányzik teljesen az ügyletet létesítő akarat, — bár kijelentés történt is, — a *tréfa*, *színlelés* és *belső fenntartás* esetében. Nyilvánvaló, hogy ott, ahol csak tréfából tétetett ügyleti akarat-kijelentés, jogügylet nem létesül, s legfeljebb csak kártérítési követelések lesznek a tréfálkozóval szemben emelhetők. Belső *fenntartás* (mentalis reservatio) esetén a felek valamelyike szándékosan jelent ki más akaratot s jóhiszemű ügyleti ellenfelét ezzel megcsalja. Bár valódi akarat ilyenkor sincs, az ügyletet a rosszhiszemű eljárásra figyelemmel mégis érvényesnek tekintjük. (Propositum in mente retentum nil operatur in jure.)

128. *Színlelésről* (simulatio) akkor beszélünk, mikor a felek összejátszva valódi ügyleti akaratuk helyett más, hamis akaratot jelentenek ki, vagy azért, hogy a törvényt megkerüljék (in fraudem legis agere), vagy hogy harmadik érdekelt személyt félrevezessenek. Itt tehát a külsőleg jelentkező hamis ügylet háta megett egy elpalástolt igazi ügylet rejtőzködik, mely, ha egyébként nem tiltott és bizonyítható: érvényesen megáll. A színlelt ügylet ellenben semmis és csak jóhiszemű harmadik személyek, ha annak alapján további jogokat szereztek, hivatkozhatnak rája.

129. A színlelt ügyletekkel bizonyos értelemben rokon természetű a jogunkban egyébként gyakorlatilag nem jelentős fiduciarius, vagyis bizalmi ügylet, melynél valamely dolog tulajdoni átruházásáról van szó, de a szerző az átruházóhoz való belső viszonyában teljes jogkört nem nyer és szerzett jogát csak bizonyos korlátokon belül gyakorolhatja és ezért felelősséggel is tartozik.

130. *Tévedés*. A tévedés kizárja az igazi, ügyletet létesítő akaratot. Ennek dacára a forgalom érdekében a jogrend nem tekinti a tévedés mellett kötött ügyletet semmisnek, hanem csak módot ad arra, hogy a tévedő fél azt megtámadhassa és érvényteleníthesse. A tévedésének ez esetben is *lényegesnek* és *menthetőnek* kell lennie. Hogy mikor lényeges? Ezt csak a felmerült eset megvizsgálása, az ügyletben kifejezett jogi érdekek mérlegelése alapján: a bíró állapíthatja meg. A régi doktrinának az a szabálya, hogy a személyben és az ügyleti tárgyban való tévedés (error in persona — error in objecto) *mindig* lényeges: helytelen s a mai forgalmi felfogással össze nem egyeztethető. Mindig lényeges lesz a jogügylet jogi természetében való tévedés, az error in negotio. *Vétlennek*, *menthetőnek* akkor mondjuk a tévedést, ha a tévedő fél tévedését igazolni tudja s terhére semmi gondatlanság nem róható.

131. *Dissensus* (félreértés). Akkor forog fenn, ha mindkét fél kölcsönösen egyéb értelmet tulajdonított egymás akaratnyilatkozatának, mint ami azok által kifejezteni céloztatott. Itt a felek ügy-

leti akarata között egy pillanatra sem keletkezett összhang s az ügyletkötés voltaképpen üres forma. Jogügylet ily esetben nincs.

132. *Az ügyleti akarat szabadsága.* A) *A félelem és kényszer* (metus, vis). Helyesebb összefoglalóan *jogellenes fenyegetésről* beszélni, ami alatt azt a jogügyleti hiányosságot értjük, mely az ügyleti akaratot egyáltalában nem zárja ki, de azt károsan befolyásolja. A jogellenes fenyegetés előidézte ügyleti akarat: nem szabad akarat és ezért a fenyegetéssel kényszerített, az annak hatása alatt kötött ügyletet megtámadhatja. A fenyegetés származhatik az ügyleti ellenféltől vagy kívülálló harmadik személytől, mikor is arról az ügyleti ellenfélnek tudomása volt, vagy kellő gondossággal tudomása lehetett volna.

133. A jogellenes fenyegetésre való hivatkozás előfeltételei a következők: a) legyen a fenyegetés *jogellenes*, mert ismer a magánjog jogos fenyegetést is; pl. ha valaki jogos követelésének nem teljesítése miatt a bírói jogsegély igénybevételével fenyegetőzik. b) Legyen a fenyegetéssel előidézett félelem *alapos*. Hogy mikor *alapos*? ez a konkrét esetek kérdése. Az bizonyos, hogy lehetetlenségekkel való fenyegetést, még ha *alapos* félelmet szült is, nem lehet figyelembe venni. Ugyanez áll a *metus reverentialis*-ra is. Végül c) feltétlenül bizonyítandó a fenyegetés és az ügyletkötés közti közvetlen vagy közvetett *causalis* összefüggés. A jogellenes fenyegetést megtámadási alapul akkor is fel lehet használni, ha az nem az ügyleti fél, hanem hozzátartozói ellen volt irányítva.

134. B) *Nem lényeges és indokban való tévedés.* (Error concomitans.) Ez is az ügyleti akarat szabadságát befolyásolja azzal, hogy az ügyleti fél az ő akaratelhatározásának indokaiban téved. Az ügyletet indokban való és nem lényeges tévedés esetén megtámadni rendszerint nem lehet. Kivétel, ha a téves indok az egész ügyletkötés egyetlen indoka, sőt feltétele volt, mikor is az egész ügyletet kétségtelenül deformálja. Helye lesz az ügylet megtámadásának olyankor, ha az indokban való tévedést az ügyleti ellenfél felismerte, vagy pláne előidézte. Végrendeleteknél, az indokban való tévedés, a végrendelet megtámadására mindig alapot ad.

135. *Megtévesztés.* Fogalma szerint = tévedésbeejtés vagy tévedésben való megtartás. A magánjogi csalással egyértékű és ezért az ügylet megtámadására alkalmas. A megtévesztettnek a tévesztővel szemben az ügylet megtámadásán kívül kártérítésre is lehet igénye. Ha a megtévesztés harmadik, idegen személytől ered: az ügylet megtámadására csak akkor ad alapot, ha a másik ügyleti fél arról tudott vagy tudhatott és ügyleti ellenfelét (a megtévesztettet) fel nem világosította. Nem zárja ki az ügyletnek megtévesztés címén való megtámadását, ha a megtévesztett a tévedésbe ejtő cselekmények, illetőleg nyilatkozatok valótlanságáról könnyen meggyőződést szerezhetett volna.

136. II. *Az akaratnyilvánítás.* Az akaratnyilvánítás az ügyleti akaratnak külső manifestációja, mely nélkül azt felismerni nem lehetne. A nyilvánítás formájára nézve jogunkban általános kötelező

szabály kimondva nincs. Ez csak bizonyos ügyleteknél (formális ügyletek) van kivételesen megállapítva. Szabályul tehát csak annyi szolgál, hogy az akaratnyilvánítás legyen összhangzó a belső akarral, kétoldalú ügyleteknél a másik fél akaratkijelentésével is; származzék egész terjedelmében az ügyleti féltől és ezen felül legyen érthető, világos.

137. Az akarat kijelentésének két módja van: *kifejezett* és *hallgatag*. Előbbinél a felhasználható eszközök a szó, írás, bizonyos értelmű eljárások, cselekmények, sőt jelek is. Utóbbinál az akaratnyilvánítás rendszerint oly cselekmények (esetleg élőszóval való kijelentések) útján történik, melyekből az ügyleti akaratot *következtetés* által olvassuk ki. Az ilyen s az akaratnyilvánítást közvetítő tényeket nevezzük *concludens factum*-oknak. A pusztá hallgatás csak kivételesen (ha valamely szabály egyenesen ezt rendeli) — bír akaratnyilvánítás jellegével. A „qui tacet consentire videtur”-féle tétel tehát a mi jogunkban nem általános érvényű.

138. A formális ügyletek rendszerinti formasága: *a) írásba foglalás és aláírás*. Ha utóbbi nem hamis, mindaz, mi megelőzi, szintén valódinak tekintendő. Az ellenkezőt bizonyítani kell; *b) állandó jelentőségű szavak, kitételek* használata (pl. „ez az én végrendeletem”); *c) ügyleti tanúk szereplése*; *d) az ügyleti nyilatkozat hatósági nyilvántartásba vétele, hitelesítése* vagy *hatósági közreműködés* az ügylet megkötésénél.

139. Alakszerűségekből maguk a felek is megállapodhatnak oly ügyleteknél, hol a jogszabály különben semmi formaságot nem kíván. Ha a kikötött formák utólag mellőztetnek, vélelem, hogy a felek azokat azért kötötték ki, miszerint ügyletük számára bizonyítékot állítsanak és nem kívánták az ügylet érvényességét a formához kötni. Az ellenkező bizonyítható.

6. §. A jogügyleti tartalom megengedettsége és lehetősége.

140. A jogügyletek negyedik általános kelléke, hogy a jogügylet tartalma legyen megengedett és lehetséges. E kellék fennforgásának hiánya esetén az ügyleti tényálladék fogyatékos és joghatások előidézésére alkalmatlan. A „lehetségesség” fizikai és jogi értelemben veendő. A „megengedettség” pedig attól függ, hogy egyrészről beleütközik-e a jogügylet direkte vagy indirekte valamely tiltó jogszabályba (*törvénybeütköző ügyletek*) vagy nem; — másrészről, hogy milyen viszonyban áll a mindenkori erkölcsi felfogáshoz? (*erkölcstelen* — *turpis causán nyugvó ügyletek*).

141. A) *Törvénybeütköző jogügyletek*. Az összeütközés valamely jogszabállyal lehet egyenes és lehet közvetett. Utóbbi esetben „in fraudem legis” való eljárásokról beszélünk, melyek rendszerint simulációval kapcsolatosak. A törvénybeütköző ügyletek joghatása nincs egységesen szabályozva s, aszerint alakul, hogy a megsértett

jogszabály *lex perfecta* — *imperfecta* — *plus quam perfecta*, avagy *minus quam perfecta* volt.

142. B) *Erkölcstelen jogügyletek*. Ezek tartalma a mindenkori erkölcsi felfogással mutat közvetlen vagy közvetett ellentétet. Legtöbbször az erkölcstelen ügylet egyúttal törvénybe ütköző is, ha t. i. a törvényhozó szükségesnek tartja a jog parancsával is eltiltani azt, amit az erkölcs megengedhetetlennek jelentett ki. Az erkölcstelen jelleg az ügyleti tartalom és az erkölcs közötti viszony alapján objektíve lévén megállapítandó, valamelyik fél szubjektív erkölcstelensége, mellyel az ügylet célját maga elé kitűzte: rendszerint nem veendő figyelembe. E tétel alól azonban számos kivétel áll fenn. Ebből folyólag:

143. *Egyoldalú* az erkölcstelenség (*unilateralis turpitudo*), ha csak az egyik fél terhére állapítható meg a meg nem engedett célzatosság; *kétoldalú* ellenben, ha mindkét fél részén tudatosan fennforog. Miután az egyoldalú erkölcstelenség (mely tehát nem az ügyleti tartalom és az erkölcs közti összeütközést jelenti, hanem csak az *egyik fél* szolgáltatásának rejtett célját és indokát teszi ily értelemben minősíthetővé) az ügylet érvényére rendszerint vissza nem hat; az erkölcstelen céllal tett szolgáltatást a fél ezen a címen vissza nem követelheti, sem annak teljesítését meg nem tagadhatja. Viszont azonban az ellenszolgáltatást sem igényelheti, ha a másik fél részéről a teljesítés megtagadtnék. A fentjelzett kivétel ez alól csak oly esetekre vonatkozik, ha a különben vétlen fél a másik kárára méltánytalanul gazdagodnék.

144. *Kétoldalú* erkölcstelenség esetében az ügylet semmis lévén, annak alapján a felek egymás ellen semmiféle jogot nem érvényesíthetnek. Ha mindkét fél részéről a teljesítés már megtörtént: az a semmisségre való hivatkozással ált. szabály szerint visszakövetelhető volna. Ennek azonban újabb gyakorlatunk nem ad mindig helyet, s míg egyfelől a csak egyik fél részéről történt teljesítés visszakövetelhetését is kivételesen elismeri, ha a másik annak megtartása esetén méltánytalanul gazdagodnék, úgy viszont a szerződésalkötés előtti állapot visszaállítását a fennforgó semmisség mellett is megtagadja, ha az erkölcstelenség különösen súlyos és mindenki előtt felháborítóan nyilvánvaló. (Hogy mikor? ténykérdés.) Az erkölcstelenség ügyleti hatása ekként egységesen szabályozva nincs.

145. *Az erkölcstelen ügyletek osztályozása*. I. *Ügyletek*, melyek a mindenkori erkölcsi felfogást egyenesen és közvetlenül sértik. (Példák: szerződés házasságtörésre, házasságon kívüli viszony folytatására, ellenben az ily viszony megszüntetésekor a nő részére ígért kárpótlás már érvényesíthető követelés. Bordélyházi ügyletek, s általában minden olyan ügylet, mely a nemi élet természetes és erkölcsi rendjét sérti; leánykereskedelem; meztelen test mutogatása pénzért; összejátszás a megbízó rovására a megbízott és az ügyleti fél között; stb.)

146. II. *Ügyletek*, melyeknek az erkölcsökkel való összeütközése csak közvetett (indirekt). Ide tartoznak: a) az önmagukban

megengedett ügyletek, melyek útján azonban a felek erkölcstelen célok megvalósítására törekszenek; *b*) önmagukban megengedett ügyletek, melyek azonban függővé tételnek valamely előnytől vagy hátránytól és éppen ez a függővétel erkölcstelen; *c*) ügyletek, melyeknél az erkölcsi principiumokkal való közvetett ellentét nem a felek egyéni viszonyában, hanem a társadalmi és gazdasági élet egészének rovására menő sérelemben nyilvánkozik meg. (Ide tartoznak az 1931:XX. t.-cikknek meg nem felelő kartellszerződések is.) Az erkölcstelen ügyletek pontos rendszertani osztályozása különben az egyre hullámzó erkölcsi felfogás miatt lehetetlen.

147. A jogügyletek most szóbanforgó kellékének — ép úgy, mint a cselekvőképességnek — az ügylet kötéskor kell fennforognia. Az utólagos változásoknak ezen a téren visszaható erejük általában nincs. Ha azonban a felek az ügyletkötéskor általuk ismert lehetetlenség esetén azzal a feltétellel kötik meg az ügyletet, hogy ha és amennyiben utóbb a fennforgó lehetetlenség elenyészik és az ügyleti tartalom utólag lehetségessé lesz: úgy az ilyen ügylet érvényesen megáll. Ép így, ha törvénnyel tiltott ügyletről volna szó, melyet a felek a törvényes tilalom megszűnése esetére kötnek meg. Részben való ügyleti lehetetlenségre szabály, hogy *utile per inutile non vitiatur*.

7. §. Jogügyleti mellékhatórzmányok.

148. A jogügyleti mellékhatórzmányok az egységes ügyleti akarat alkatrészei és a jogügylet hatályának beállítására vagy megszűnésére van kihatásuk. Elméletileg úgy jellemezhetők, hogy általuk az ügyleti akarat mintegy önmagát korlátozza. Két fajukat lehet általános érvénnyel szabályozni: a *feltételkitűzést* és az *időhatározást*. Egy harmadik és szintén a mellékhatórzmányokra emlékeztető ügyleti klauzula végül a *meghagyás* (*modus*).

149. *Feltétel* (*conditio*) alatt azt az ügyleti rendelkezést értjük, mely szerint az ügyleti hatály egy jövőbeli és egyelőre bizonytalan ténykörülmény bekövetkezésétől tételik függővé. Ha az ügylet csak a kitűzött esemény bekövetkezésekor lesz hatályos: *fel-függesztő* (*suspensiva*), feltételtől beszélünk. Ha ellenben az ügylet hatálya a kitűzött esemény bekövetkeztével megszűnik: *felbontó* (*resolutiva*) *feltételtől*. Mindkét feltételkitűzés az ügylet kötésével létesített jogviszonyt átmeneti ideiglenes jelleggel ruházza fel.

150. Ha valamelyik félnek a feltételként kitűzött ténykörülmény bekövetkezését előmozdítani módjában áll, a feltételt *potes-tativ*-nak nevezzük; ha ellenben merőben a véletlen fordul meg: *casualis*-nak. Lehet a feltétel jellege *vegyes* is, továbbá *igenleges* (*positiv*) és *nemleges* (*negativ*). Kitűzésének módját tekintve *lehetetlen*, *tilos* és *erkölcstelen*, vagy *érthetetlen* (*perplex*), mely esetekben az egész ügylet jellege is ilyené változik. Végrendeleteknél az utóbb említett feltételeket *pro non adjectis*-nak vesszük.

151. A feltétel bekövetkezésével vagy be nem következésének bizonyossá válásával: az ügylet felett a feltétel kitűzése okán lebegő bizonytalanság megszűnik. Egyértelmű a teljesüléssel, ha az ügyleti fél, kinek a feltétel teljesülése kárára volna: a feltételt meghiúsítja. Viszont, ha a fél a tőle függő potestativ feltétel teljesítésével ok nélkül késlekedik: a másik fél, kinek kötelezettsége a feltételhez van kötve: az ügylettől elállhat. A függőség ideje alatt a feltételtől függő jog felett, hasonló feltételeesség mellett rendelkezni, azt átruházni, sőt megfelelő módon azt eleve biztosítani is lehet, tekintettel az esetleges jóhiszemű szerzőkkel szemben való védekezésre. Ha a feltétel bizonyos, vagy már időben elmult eseményekre vonatkozik: úgynevezett *nem valódi* vagy *látszólagos* feltétel lesz s az ismertett hatályok ilyenkor be nem állanak.

152. *Határidő és határnap. (Dies.)* Az az ügyleti intézkedés, melynél fogva az ügyleti hatály beállása egy jövőben bekövetkező időponttól tetetik függővé (kezdődési határidő) vagy hatályának megszűnése köttetik a kitűzött időpont beállításához (végződési határidő) (*dies ex quo* és *dies ad quem*). A feltételtől főleg abban különbözik, hogy az időpont bekövetkezése bizonyos és legfeljebb a *mikor?* kérdése lehet bizonytalan. Előbbi esetben a *dies certus an certus quando* (pl. fizetek 1932 jan. 1-én), utóbbi esetben a *dies certus an incertus quando* (pl. fizetek X. Y. halála napján) forog fenn.

153. Ahol az időpont bekövetkezése is és nemcsak a mikor? kérdése bizonytalan: ott nem időhatározás, hanem feltételkitűzés történt. Ez az eset minden *dies incertus-nál*, legyen az akár *certus-*, akár *incertus quando-val* kapcsolatban. (Pl. fizetek X. Y. nagykorúsága esetén; vagy házasságra lépése esetén.)

154. Az időhatározás szintén átmeneti, ideiglenes jelleget kölcsönöz a jogügyletnek. Erre az átmeneti állapotra a feltételek függőségi idejének szabályait alkalmazzuk. Bizonytalanság azonban az időhatározás mellett nem lévén: az így stipulált jogok nem pusztá várományok s a forgalomnak minden irányban tárgyaiul szolgálhatnak. Az időhatár bekövetkezése előtt az az ügyleti fél, aki az ügylet tárgyát birtokolja, a másik féllel szemben teljes mértékben felelős minden rosszabbításért és minden oly cselekményért, mellyel amannak jogát meghiúsítja.

155. Közös szabály úgy a feltételekre, mint az időhatározásra, hogy csak oly ügyletekbe vehetők fel, melyek feltételes és időhöz kötött jogokat alapíthatnak. Családjogi ügyleteknél pl. ennek lehetősége általában ki van zárva.

156. *Meghagyás (modus).* Fogalma szerint az az ügyleti intézkedés, melynél fogva a vele terhelt ügyleti fél valamely oly kötelezettséget vállal, amire az alapul fekvő ügylet természete őt nem kötelezné. Csak *ingyenes* ügyleteknél fordul elő. A visszterhes ügyletek netaláni hasonló kikötései t. i. mindig a kikötéssel terhelt fél szolgáltatásának részét képezik és így nem teljesítés esetén alapot

adnak arra, hogy a másik fél amazt a pontos, a teljes szolgáltatásra perelhesse.

157. A meghagyás mindenesetre hasonlít hatásában a felbontó feltételhez, de attól mégis lényegesen különbözik, mert nem jár vele semmi bizonytalanság és szükség esetén a vele terhelt fél kérelmére bíróilag mérsékelhető is. Ha a kedvezményezett fél a módust nem teljesíti: az ügylet megtámadható és hatálytalaníttatván, a *modus* mellett kapott szolgáltatás visszajuttatandó. Arra, hogy a féltől a meghagyás teljesítését keresettel lehessen kiszorítani: szó sem lehet. Lehetetlen, erkölcstelen meghagyást úgy tekintünk, mintha nem léteznék. Kétes esetben, ha t. i. kérdéses, hogy a felek feltételt tűztek-e ki vagy *modus*-t? mindig az utóbbi vélelmezendő.

8. §. Képviselet a jogügyleteknél.

158. Jogügyletek kötésénél rendszerint igénybe lehet venni harmadik személyek közreműködését is. Ha az igénybevett harmadik egyszerűen csak leadja, vagy közvetíti valamelyik ügyleti fél akaratát, közreműködése merőben mechanikus jellegű és *küldöncnek*, az ügyletet pedig *küldönc* közreműködésével kötött ügyletnek nevezzük. A *küldönc*nél egyéb arravalóságot, minthogy az akaratot vigye és tolmácsolni azt képes legyen: nem kívánunk. Cselekvőképesnek lennie nem kell, mert nem ő cselekszik, hanem az ügyleti fél cselekvésének pusztá eszköze csak.

159. Ha a közreműködő harmadikra a mondottakkal szemben az ügylet kötésénél való *határozást* ráruházzuk: az eljáró harmadik az akaratkijelentést már *saját* akaratelhatározása szerint, bár meghatalmazója javára teszi. Ilyen esetben a közreműködőt *képviselőnek* s az egész viszonyt *képviseleti viszornak* nevezzük. Mivel pedig a képviselet az *akaratban* való helyettesítés, nemcsak azt teszi lehetővé, hogy egyszerre különböző helyeken több ügyletet is köthessünk, hanem arra is jó, hogy az ügyleti feleknél esetleg hiányzó ügyletkötési képességet pótolja. Utóbbi esetben a *szükségszerű*, vagy *törvényes* képviseletről, míg előbbiben *önkéntes* képviseletről szoktunk beszélni.

160. Vannak oly ügyletek, melyeknél a képviselet, sőt a *küldönc* igénybevétele is teljesen ki van zárva. Ezek a jogügyletek az ügyletkötő félnek legszemélyesebb jognyilatkozataiként, csakis általa létesíthetők, s azoknál szabály szerint még a *szükségszerű* (törvényes) képviselet eseteiben sincsen eltérés.

161. Szabály, hogy a képviselő, mikor ügyleti akaratkijelentést teszen, azt is kifejezésre juttassa, hogy nem a saját nevében és saját számára, hanem a *képviselt nevében és annak részére* köt ügyleteket. Ez a kijelentés lehet kifejezett és hallgatag. A jogunkban alapul vett úgynevezett *képviseleti elméletből* következőleg a képviselet mellett kötött ügyletek hiányosságai a *képviselő* személyében ítélandók meg, mert az ügyletet constituáló *akarat az övé*.

Ez alól csak annyiban és akkor teszünk kivételt, ha a képviselő instructiókkal volt ellátva, mégpedig oly részletes instructiókkal, hogy szabad elhatározására semmi tere nem maradt.

162. Képviselő csak az lehet, akinek legalább korlátozott cselekvőképessége van. Viszont a képviseltnek, ki a meghatalmazást adta, teljesen cselekvőképes egyénnek kell lennie. Szükségszerű képviseltnél ezzel szemben a képviselt rendszerint cselekvőképtelen, míg a képviselő teljesen cselekvőképes.

163. Az önkéntes képviselet meghatalmazási szerződés alapján keletkezik. Az ügy ura (dominus negotii) meghatalmazást ad másnak, — procuratornak — hogy ez helyette és nevében ügyleteket kössön s ezt a procurator elfogadja. A meghatalmazás általában véve (vannak kivételek is) alakszerűségekhez kötve nincs; lehet szó- vagy írásbeli, sőt hallgatagon, facto concludente is létrejöhet. A szükségesű képviselet jogszabály rendeletén vagy hatósági intézkedésen alapszik és számos esete ismeretes. Az önkéntes képviselet a meghatalmazás visszavonásával, vagy felmondásával s ha egyéb intézkedés nem történt, bármelyik félnek halála vagy csődbejutása okán szűnik meg. Harmadik jóhiszemű személyekkel szemben azonban szükséges a képviseleti viszony megszűnéséről értesítést adni, különben a jóhiszemű harmadik és a volt képviselő további ügyletei a meghatalmazót kötelezni fogják. A szükségesű képviselet megszűnése felől azok a jogszabályok intézkednek, melyek a képviselet ezen formáját elrendelték. Harmadik érdekelték itt is értesítendő.

164. A képviselői jogkör terjedelme a meghatalmazástól, illetőleg szükségesű képviseltnél a jogszabálytól függ. Ismerünk *általános* vagy *különös*, korlátlan, azaz *teljhatalmú* és korlátolt körű képviseletet. A teljhatalom nem szól azonban minden elképzelhető ügyletre, hanem csak arra a viszonykörre, melyben az akaratban való helyettesítés létesített. Ahhoz, hogy a képviselő magát helyettesítse: mindig külön felhatalmazás szükséges. (Ügyvédek-nél: nem.)

165. *Joghatály*. A képviselő cselekményei a célzott joghatályokat a képviselt személyében és javára idézik elő. A dominus negotii képviselőjének ügyleteiből közvetlenül lesz jogosítva és kötelezve. Az egyes jogcselekmények érvényessége viszont a képviselő személyében bírálendő el s a dominus képviselőjének tévedéséért és rosszhiszeműségéért *általában* felelős. Az utasításokkal ellátott képviselőnél azonban ez alól a szabály alól a 161. alatt mondottak szerint kivételt teszünk.

166. Ha a képviselő jogkörét áthágja vagy minden meghatalmazás ellenére jár el (falsus procurator, ill. negotiorum gestor): ügylete sem rája, ki nem saját nevében szerződött, sem arra, akinek nevében eljár s aki meghatalmazást nem adott, legalább egyelőre nem kötelező. Az ily ügylet, mely a másik szerződő felet egyelőre köti (negotium claudicans): utólagos jóváhagyással válhatik teljes hatályúvá. A jóváhagyás megtagadása esetén a szerződő fél

az álképviselőn a szerződés teljesítését, illetőleg kárának megtérítését követelheti. De ha tudja, hogy képviselőre nem jogosult személyvel szerződött, vagy kellő gondossággal tudhatta: úgy ezektől a jogaitól esetik, sőt jóhiszeműsége esetén sem tarthat igényt kártérítésnél egyébre (tehát a teljesítésre), ha a kérdéses és álképviselő által közvetített ügyletből rája ingyenes előny vagy aránytalan nyereség háramlott volna.

9. §. A jogügyleti hiányosságok következményei.

167. Ha a jogügyletből a tárgyalt ügyleti kellékek valamelyike hiányzik: az ügylet hiányosságokban szenved s ennek eredménye a különböző fokozatú érvénytelenség. E fokozatok a következők: I. *Érvénytelenség*. II. *Egyéb ügyleti szabálytalanság*. Az érvénytelenség ismét kétféle, t. i. *a) semmisség* és *β) megtámadhatóság*.

168. I. *Érvénytelenség* — az ügyletnek a látszólag fennforgó külső tényálladék dacára beálló hatálytalansága. Legerősebb fokozata az *a)* alatt említett *semmisség* (nullitas). Semmisség esetén az ügylet minden további lépés, nevezetesen minden megdöntésére irányuló jogcselekmény (semmisségi per) nélkül ipso jure hatálytalan, s jogilag nem létezőnek, *semmisnek* tekintendő; joghatást kiváltani nem tud és utólag érvényessé tenni nem lehet. Lehet *eredeti* és lehet *utólagosan* beálló. A tett szolgáltatások a semmisségre hivatkozással bármikor visszakövetelhetők. A semmisség részben hivatalból constatálendő, részben az érdekelt felektől függ, hogy akarnak-e rája hivatkozni.

169. Kisebb foka az érvénytelenségnek a *megtámadhatóság β)* (rescissibilitas). Az ügylet hatályai itt beállanak, de az arra jogosult érdekeltnek az érvénytelenség tényálladékát kitevő hiányokra való hivatkozással: az ügyletet megtámadhatják. Ez a megtámadás feltárja az ügyletnek kezdettől fogva fennforgó hiányait s az ügyletet a kötés idejére visszaható erővel megdönti. Eredményes megtámadás esetén a semmisség és az érvényesített megtámadhatóság következményei azonosak. A megtámadás eszközei a kereset és a kifogás. Amennyiben a megtámadási joggal, mely rendszerint rövidebb határidőhöz van kötve, a jogosult nem él: az ügylet érvényessé válik.

170. II. *Egyéb ügyleti szabálytalanságok*. Ide tartozik az úgynevezett *viszonylagos semmisség*, melynél az ezen hibában szenvedő ügylet bizonyos személyekkel szemben érvényes, másokkal szemben ellenben hatálytalan. (Közdös ügyletei csődben.) Másik ide utalható eset a *sánta jogügylet* (negotium claudicans), melynél az in concreto kellék számba menő körülmény bekövetkezésétől függően a jogügylet az egyik szerződő félre érvényes, a másik szerződő félre nem. (Pl. hatósági jóváhagyástól függő ügyletek, melyek a jóváhagyás eldőltségig a feleket kötik.) Az átmenetileg kötelezett félnek azonban joga van arra, hogy a sánta jogügylet teremtette egy-

oldalú helyzet méltányos idő alatti végleges tisztázását követelhesse. Ha ez a méltányos idő letelt és a hiányzó ügyleti kellék nem pótolható: a lekötöttség alól ő is szabadul.

171. *Az érvénytelenség elhárítása.* Az ügyleti érvénytelenség utólagos elhárítása — a semmisségtől eltekintve — nincs kizárva. Semmis ügylet azonban: jogügyletté sohasem változhatik át s a feleknek esetleges megerősítése akkor, midőn a semmisség oka már megszűnt, mindig egy új és csak ex nunc ható ügylet kötését jelenti. Megtámadható ügyletek érvénytelensége elhárítható a megtámadási jogról való kifejezett vagy hallgatag lemondás által. A megtámadási kereset általában rövid záros határidőhöz lévén kötve, az ily ügyletek sorsa nem marad függőben sokáig. Amely ügyletnél az érvénytelenséget harmadik személyek hozzájárulásának hiánya vonja maga után: ennek a hozzájárulásnak utólagos megszerzése az érvénytelenséget orvosolja. Sok esetben a jóváhagyás attól a féltől származhatik, aki az ügylet megtámadására is jogosult lenne. Ez a *ratihabitio* esete.

172. Érvénytelenség elhárításaként hat az úgynevezett *conversio* is, melynek akkor lehet helye, ha a tényálladék hiányában érvénytelen ügylet mint egy kevesebb tényálladékot magába ölelő ügyleti típus tartatik fenn, azaz arra átfordíttatik. Egy formahiány miatt érvénytelen váltó pl. egyszerű magánjogi kötelezvénné convertálható s ebben az alakjában tartható fenn.

10. §. Tiltott és jogellenes cselekmények.

173. A tiltott vagy jogellenes cselekmény, az a jogi cselekmény, mely, a jogügylettel ellentétben, nem irányul egy előre kitűzött jogi hatás előidézésére, hanem közvetlenül a törvény rendelkezésére von maga után joghatásokat. A jogellenes cselekményeknek a jogrendszerben számos fajával találkozunk, melyeknek tényállásfeltételei, sőt következményei is egymástól jelentékenyen eltérők. Közös vonásuk csak az, hogy mindeniknél a cselekvő szembehelyezkedik a jogrend által akár egy concret jogviszonyra tekintettel, akár általában reá rótt követelményekkel. Két főcsoportját kell a jogellenes cselekményeknek megkülönböztetnünk. Úgymint: *I. relative jogellenes cselekmények* és *II. magánjogi delictumok*.

174. A relative jogellenes cselekmény önmagában véve megengedett cselekmény, de valamely fennálló jogviszonynál fogva bizonyos személyekkel szemben *sértő*. A sérelem nem jogszabály, hanem a sértett jogviszonyból fakadó *alanyi jog* ellen irányul. Pl. az adós nem fizeti hitelezőjét. Az ilyen alanyi jogellenességet *szereződésszegésnek* is nevezzük. Joghatása abban nyilvánul, hogy a megsértett jogviszonyt átalakítja, módosítja és az ahhoz fűződő járulványos kötelezettségeket (pl. kezes fizetési kötelezettsége; zálogtárgy eladásának tűrése) életrehívja.

175. A magánjogi delictumnál a jogellenes cselekmény mindig valamely jogszabály parancsa ellen irányul és így a *jogrend* elleni

lázadás elemét hordja magában. A büntetőjogi delictummal azonban nem azonosítható s joghatása egy önálló kötelem megalapításában nyilvánul. Tényállásfeltételei: a) károkozás másnak személyében vagy vagyonában. Ez a kár vagy a meglévő vagyon csökkentésében jelentkezik (pozitív kár, *damnum emergens*), vagy valamely bizonyosra elvárható jövedelem megghiúsításában (elmaradt nyereség, *lucrum cessans*); b) a cselekmény *jogellenessége*, ami alatt valamely jogszabály megsértése értendő. Valamely cselekmény lehet kártokozó, de azért mégsem *jogellenes* (*Qui jure suo utitur: nemini facit injuriam*); c) *causalitas*, azaz a beállott kár és a cselekmény között legyen akár közvetlen, akár közvetett okozati összefüggés. Kárt t. i. véletlen esemény is okozhat; ilyenkor pedig az a szabály, hogy „*casus nocet domino*”; d) a cselekmény önkényes, szándékos volta. Az előre megfontolt s egyenesen károkozási szándékkal elkövetett cselekmény: *dolus*; ha ily szándék nem forgott fenn, de a cselekvő minden körültekintést és megfontolást elmulasztva járt el: akkor *vétkes mulasztás, gondatlanság történt (culpa)*. Mindebből következik, hogy ott, ahol a cselekvőképesség hiánya miatt a cselekvőnek „*vétőképessége*“ (*delictorum capacitas*) nincs: jogellenességről beszélni nem lehet. Jogunk szerint a vétőképesség kezdete a betöltött tizenkettedik év. (Törvényes kor.)

176. Megjegyzendő, hogy az előbb (175 b) alatt) említett és károkozásra irányuló szándékosság szintén lehet különböző fokozatú és így ideszámítandó az a jelenség, mikor a cselekvő nem akarta ugyan a cselekményével előidézett károsítást, de tudta azt, hogy az szükségszerűleg be fog következni, vagy ha ezt nem is tudta, de annak lehetőségével tisztában volt.

177. A vétkes gondatlanságnak hasonlóképpen vannak különböző fokozatai, melyek a delictum következményeinek elbírálásánál bírnak jelentőséggel. A legnagyobb könnyelműsége valló és szinte a szándékossággal határos gondatlanság a *culpa lata* esete. A gondosság azon fokának elmulasztása, melyet a gondos családapa szokott családja ügyeiben kifejteni, a *culpa levis* tényállását létesíti. Oly gondosság elmulasztása, melyre csak különös szakértelem képesíthet valakit: *culpa levissima*-t jelent. A saját ügyeinkben tanúsított gondosságnak elmulasztása végül mint „*culpa in concreto*“ jön figyelembe. E fokozatoknak nyilvánvalóan semmi határozott criteriuma nincs s valóban a gondatlanság nagyobb vagy kisebb foka csak az egyes esetek összkörülményeinek mérlegelésével lesz megállapítható.

178. A tiltott vagy jogellenes cselekmények törvényben megszabott hatálya egy új kötelmi jogviszony (*obligato ex delicto*) létesítésében áll. Ez új jogviszony tartalma: az *in integrum restitutio*, azaz az okozott kár megtérítése. Elmarad a kártérítési kötelezettség, ha a károsító cselekményt a károsult maga akarta vagy előmozdította. (*Volenti non fit injuria*.) Hasonló az eset, vagy legalább is aránylagos kárviselésről lesz szó, ha a kárban maga a károsodott is hibás (részben önokozta kár). Számos és a jogrend-

szer különböző részeiben helyt találó jogellenes cselekménynek következményei egészen önállóan nyertek szabályozást. (Hsgi és örökjogban pl.) Az imént tárgyalt joghatályok általában csak a vagyonjogok terén érvényesülnek.

11. §. A jogi tények második csoportja. Az idő. Elévülés.

179. Bár az időtelés ténye önmagában közvetlen jogi hatásokat nem is idézhet elő, mégis, amennyiben jogszabály vagy a felek akarata más jogi tények joghatályait az időteléshez kapcsolja: az idő a legkülönbözőbb jogváltozásoknak lehet az előfeltétele és ezzel *jogi tényvé* minősül át. Az idő szerepe a magánjogban két alakban jelentkezik, t. i. mint *határnap* és mint *határidő*. Ha jogviszonyaik rendezésénél maguk a felek állapotodnak meg a határnap vagy határidőben: a már ismert jogügyleti mellékhatározmány, a *dies* áll előttünk. Ily meghatározások azonban törvényen is alapulhatnak (jogszabályban kitűzött záros határidők).

180. *Időszámítás*. Az időszámítás naptárilag vagy naptári időszakok megjelölésével történik (nap, hónap, negyedév, év). Egy napra huszonnégy órát, egy hónapra harminc napot és egy évre háromszázhatvanöt napot számítunk. Ez az ú. n. *civilis computatio*. A naptárszerű vagy naturalis computatio ettől annyiban tér el, hogy a hónapokat 30, 31, illetőleg 28 nappal számítja, s a szökőévekre is tekintettel van. Ügyletmagyarázat kérdése, hogy concret esetben melyik számítási mód az irányadó. A jogszabály mindig a civilis computatit alkalmazza. Valamely határidő utolsó napjaként az a nap tekintendő, melyre a határidő matematikailag kiszámított végső pontja esik. Ilyenkor a határidőt kitűző ügylet kötésének napja természetesen a határidőből kiesik. Több vonatkozásban azonban e szabály alól kivétel is áll fenn, így mindott, ahol jogszabály értelmében a dies ultimus coeptus pro completo habetur. Egyébiránt az időszámítás módja tekintetében számos és csak egyik-másik intézménykörön belül érvényesülő különleges szabály áll fenn.

181. *Az elévülés*. Az időtelés és a jogviszonyok okozati összefüggésbe hozatalának legtipikusabb intézménye. Fogalmilag az időtelésnek azt a hatályát jelenti, melynél fogva bizonyos időnek letelével valamely jog keresetileg nem érvényesíthető, illetőleg érvényesíthetését a letelt időre alapított kifogás megakadályozza. Az a jogi tényálladék, melyből a jogok elévülése kikerül: több jogi ténynek kapcsolata. Ezek: *a)* a kereseti jog keletkezése; *b)* a kereseti jog igénybe nem vétele (a jogosított tétlen magatartása); *c)* ez állapotnak bizonyos időtartamon át való állandósulása és *d)* az, hogy ne forduljon elő a *c)* alatti időtartam folyamán semmi oly körülmény, mely a kereseti jog igénybevételét kizárja (elévülés félbeszakítása, vagy szünetelése).

182. *Hasonló jelenségek*. Régebbi jogunk az elévülést az *elbirtoklás* intézményével kapcsolta össze, jóllehet a kettő egymástól élesen eltér, s csak annyiban egyezik, hogy mindkettőnél fontos

szerephez jut az időtelés. Az elévülés a kereseti jog megszűnésére vezet; az elbirtoklás ellenben tulajdon vagy más jog (pl. szolgálat) megszerzési módja. Amazt kifogás útján kell érvényesíteni, emez pedig ipso jure hat. Az elévülés, a jogot a jogosulttól nem vonja el és csak a *kereshetőségét* szünteti meg; az elbirtoklás ellenben az elbirtokolt tulajdonjogot *teljesen* kivonja a korábbi alany uralmi köréből.

183. Közelebb áll az elévüléshez a *jogvesztő határidő*, az úgynevezett *praclusiv terminus*. Itt eleve bizonyos határidőhöz kötött jogokról és jogcselekményekről van szó. A határidő letelte azok fennállását és lehetőségét feltétlenül megszünteti. A határidőben szünetelés vagy félbeszakítás nincs; s letelte mindig hivatalból konstatálandó.

184. Elévülésnek főleg a vagyoni jogok vannak alávetve. Kivétel azonban itt is van. (Vagyonközösség megszüntetése iránti kereset pl.) Ált. elévülési idő jogunkban: 32 év. Kivételes elévülési idők: jogi személyekkel szemben 40 év, állammal szemben száz év, szelvénykövetelésekre hat év, értékpapírkövetelésekre húsz év, házasság felbontására tíz év, illetőleg hat hónap, stb., stb. Összeütközés esetén, ha t. i. ugyanazon követelést két különböző jogalapon lehet érvényesíteni és a különböző jogalapnál más és más elévülési idők vannak megállapítva: a rövidebb elévülés az irányadó. (Pl. a követelés szerződésszegésén — 32 évi elévülés — és egyúttal mezőrendőri kihágás címén is — itt hat hó az elévülés — perelhető.)

185. Az elévülési idő számítása a kereseti jog keletkezésének időpontjával veszi kezdetét. Kötelmi jogoknál az *actio nata* az úgynevezett lejárattal esik össze; dologi jogoknál azoknak megsértése pillanatában keletkezik. A kötelmi jogok lejáratának időpontja a lejárati sokféle kitűzési módjához képest határozandó meg azon magyarázati szabályok segítségével, melyeket e részben a jog felállított. Ezzel a kérdéssel a kötelmi jog ált. intézményei során fogunk foglalkozni.

186. *Szünetel* az elévülési idő folyamata, azaz *praescriptio dormire dicitur*, ha a jogosítottat kereseti joga gyakorlásában cselekvőképtelenség, törv. képviselő hiánya, vagy az elévülést kizáró *ethica* viszonyok fennállása (házastárs — házastárs ellen, atya — gyermeke ellen, gyám — gyámoltjával szemben nem évíthet el, sem megfordítva), erőhatalom, háború, *juristitum* vagy törvényes moratorium gátolja. Míg e gátló körülmények fennállanak: az elévülés szünetel.

187. *Megszakad* az elévülés, s a belőle addig lefolyt idő is elvész, ha a jogosított a keresetet megindítja, fizetési meghagyást eszközöl ki, végrehajtás iránt kérelmet terjeszt elő, avagy az adós elismeri tartozását (kifejezetten vagy *facto concludente*), valamint általában ha a jogosított bármely cselekményével azt tanúsítja, hogy jogát nem hanyagolja el, hanem azt gyakorolni kívánja. (Pl. az elévülés alatt lévő követelést másnak engedményezi.)

188. Az elévülést a bíró hivatalból figyelembe nem veheti. Érvényesítésének egyetlen módja a perbeli kifogás. A befejezett és érvényesített elévülés csak a kereseti jogot szünteti meg, magát a jogosultságot azonban materialiter nem. Az elévült követelési jog, mint naturalis obligatió nyugvó követelés marad vissza, az elévült dologi jog pedig, mint dominium sine re.

IX. Fejezet. A jogok védelme. Önhatalom.

189. A fejlődésnek azon a fokán, melyen a jogrendszerek ma állanak, a jogok kényszerrel való elismertetése (jogvédelem) a jog lényegéhez szorosan hozzátartozik. Nevezetesen, minden jog materialiter magában foglalja az *igényt* arra, hogy elismertessék. Ez az igény a relatív jogoknál a jog teljes fogalmával összeesik. Abszolút jogoknál ellenben, holott is az elismertetésre szóló igény *mindenkivel* szemben fennáll: az igény csak a jog megsértése alkalmával jelentkezik azzal szemben, aki az abszolút jogot éppen megsértette. Amíg jogsérelem nincs: abszolút jogoknál csak a jogot látjuk, a benne rejlő igény ellenben konkrét alakot nem ölt. Ezért az igény nyomon követi azokat az eseteket, ahol az alanyi magánjogok sérelmet szenvedtek. A magánjogokból származó és azok sértetlenségét célzó igényeknek, minden s a jogrend által elismert módon való érvényesítését általában „*jogvédelem*”-nek nevezzük. Az a hatalom, mely a „védelemre” szükséges, vagy magától a sértett jogalanytól indul ki s ez esetben a jogvédelem érvényesülési alakja az úgynevezett *önhatalom*, vagy a hatóság nyújtja azt a sértett fél megkeresésére, s ilyen esetben „*hatósági jogsegély*”-ről beszélünk. Az *önhatalom* ismét két formában nyilatkozhatik meg, úgy mint *önsegély* és *jogos önvédelem*.

190. Az *önhatalom*. Alanyi jogaink védelmére önhatalmú tevékenységet két irányban lehet kifejtteni. Először: személyünk és vagyonunk elleni támadások, illetőleg jogainkba való jogtalan beavatkozások *visszaverésére*; ez a szoros értelemben vett *önvédelem*. Másodszor, valódi vagy vélt jogainknak mások ellen irányuló *önálló támadással való érvényesítésére*, ez pedig az *önsegély*. Előbbi általánosan el van ismervé, az utóbbi azonban csak azokban az esetekben van megengedve, melyeket a jogrend eleve kijelöl.

191. *Jogos önvédelem*. Önvédelemnek helye van minden, akár a személy vagy vagyon (illetőleg a hozzánk tartozók személye és vagyona) ellen irányuló *objective* jogellenes és *közvetlen* támadással szemben. Az „*objectiv* jogellenesség” azt teszi, hogy a támadónak vétkesnek lennie *nem* kell (lehet, hogy azt hiszi, miszerint amit tesz: az *jogos önvédelem*), viszont a megtámadottnak vétkesnek lennie a támadás előidézésében nem szabad, sőt, ha azért él önvédelemmel, mert jóhiszemű tévedésből a támadást *jogellenesnek* minősítette: cselekménye nem lesz „önvédelem”-ként elbírálnak. A táma-

dás *közvetlensége* alatt pedig azt értjük, hogy a hatóság segélyének igénybevétele a támadás elhárítása végett: kizárt legyen.

192. Az önvédelemnél a védelmi cselekmény minőségét és határait a támadás minősége szabja meg. Nagyon erős támadásnál el lehet menni egészen a támadó megöléséig is. A szükség határát meghaladó önvédelem azonban már jogellenes cselekménykép tekintendő. Ha önvédelem esetén a védekező és támadó közt folytatólagos cselekmények útján bizonyos neme a magánharcnak fejlődik ki: az feltéve, hogy minden egymást felváltó védő és támadó cselekmény in continenti vagy in congressu történik: egységes és egy cselekvény gyanánt ítélandó meg.

193. A jogos önvédelem fokozott alakja az önsegélybe átolvado *végsszükségi cselekmény*. Végsszükségben (casus supremae necessitatis) a minket, hozzátartozóinkat vagy vagyonunkat valamely dolog ránk nézve veszélyessé vált állapota okán fenyegető közvetlen pusztulással szemben védjük magunkat úgy, hogy másnak jog által védett érdekébe rombolólag beavatkozunk. Lebontjuk pl. a szomszéd háza fedelét, hogy az hozzánk a tűzveszélyt át ne vezethesse; leütjük a minket támadó ebet stb. A lényeg az, hogy a veszélytől másképp menekülni ne lehessen, vagyis a végsszükségnél mindig egy harmadik eshetőséget kizáró alternatíváról van szó.

194. Ott, ahol a veszély ember részéről fenyeget, soha sincs szó végsszükségről. Ily esetekben t. i. jogellenes támadással szemben érvényesítendő jogos önvédelemmel fogunk élni. — Ha pedig a támadó elmebeteg, azaz nem beszámítható, a helyzet azonnal végsszükségivé válik.

195. A végsszükségi cselekmény jogunk szerint megengedett cselekmény, de a vele másnak okozott kárt — kivéve, ha a végsszükségi helyzet előállásában éppen ez a károsult a hibás — meg kell térítenünk.

196. *Jogos önsegély*. Kivételes jellegű jogvédelmi eszköz és csak az eleve kijelölt esetekben foghat helyet. Fogalma szerint abból áll, hogy bírói segély kieszközlése nélkül önhatalmúlag szerzünk érvényt valóságos vagy vélt jogainknak azzal, hogy mástól bizonyos dolgokat elveszünk, vagy azok kiadását fenyegetéssel kioroszakojuk. Minden jogos önsegélyi esetről a hatósági jogsegély utólagos igénybevétele kötelező; az önsegélynek tehát csak időleges biztosítási jellege van. A veszélynek továbbá imminensnek kell lennie; más személy javára — az önvédelemmel ellenkezően — önsegélyt nem alkalmazhatunk; oly jog érdekében, mely bíróság előtt érvényesíthető nem volna: önsegélyhez nyúlni nem szabad.

12. §. Hatósági jogsegély.

197. Alanyi magánjogaink védelmezésének rendes útja az állam igazságszolgáltatásának igénybevétele, vagyis röviden: a hatósági jogsegély. A hatósági jogsegély igénybevétele a *keresettel* történik.

E kereset a kezdőpontja annak a jogvitának, mely a bírói hatóság előtt a sértett és sértő fél között kifejlődik. A jogvitát a bíró ítélete rekeszti be, s az ítélet végrehajtása, a felek kérelmére, szintén a bíróság feladata. Mindazokat a cselekményeket, melyek a bíróság előtti jogvitát megindítják s egymást követő sorrendben viszik azt előre mindaddig, míg a bíró ítéletét kimondhatja, együttvéve *pernek*, tekintettel pedig arra, hogy alanyi magánjogoknak érvényesítéséről van szó, *magánjogi* vagy *polgári pernek* nevezzük.

198. A *per*. Magánjogi szempontból a „kereseti jog” az alanyi magánjogok bennrejlő, materialis alkateleme; a jognak, mint uralmi, hatalmi képzetnek legfontosabb vonatkozása, s jelenti azt, hogy a kérdéses alanyi magánjogban valóban megvan az a minőségbeli tulajdonság, hogy érvényesítés végett a bíróság elé vitetvén, ott valóban és csakugyan érvényesíthető is. Az alanyi magánjogokban ez a „kereshetőség” nyugvásuk alatt is rendszerint benn lappang, s amely jogoknak e fontos alkateleme hiányzik: azok álladéukat tekintve *csonka jogok*. Képletes kifejezéssel azt mondhatnók tehát, hogy a keresetjog magánjogi szempontból az alanyi magánjogokban bennrejlő potenciális energia, mely actualissá válik azonnal, mihelyst e magánjogok a kereseti érvényesítés stádiumába jutnak. Ezt az időpontot nevezzük a *kereset nativitásának* (*actio nascitur*).

199. Formailag a kereset a bírósághoz intézett felhívás a segítség megadására, s evégből szükséges, hogy a keresettel fellépő fél keresetét oly alapokra helyezze, melyek révén az, a bíró előtt helyesnek, az ellenfél elmarasztalására alkalmasnak mutatkozik. Ki kell mutatnia tehát mindazon jogi tényeket, melyek a keresetileg érvényesítendő jognak keletkezését, fennállását előidézték, amelyekből továbbá kitűnik, hogy a keresettel fellépőt a kereset megilleti, mégpedig éppen az ellen, akit vele megtámadott s igazolnia kell az *actio nata* fennforgását is, valamint meg kell jelölnie azt a jogviszonyt, amelyet az előadott tények és események létrehoztak.

200. A keresettel szemben a megtámadott (az „alperes”) különböző természetű ellenvetésekkel védekezhetik. Így *a)* a keresetileg érvényesített jognak a *tagadásával*, ami akár azon tények direct kétségbevonásával történik, amely tényekből a felperes keresetbeli jogát származtatja, akár indirecte az ezen tényeket kizáró más tények felhozatalában és állításában áll. Vonatkozhatik a tagadás továbbá arra is, hogy a felperes által felhozott tények nem létesítették a keresetben állított jogviszonyt. *b)* Védekezhetik továbbá az alperes oly önálló jogi tények felhozatalával, melyek a keresetileg érvényesített jognak megszűnését igazolják és végül *c)* védekezhetik egy olyan őt illető jogra való hivatkozással, mely a különben elismert keresetbeli jog érvényesülhetését kizárja. (*Ellenjogok, kifogások.*)

201. A kifogások tehát (*c)* a keresetbe foglalt felperesi jog létét nem támadják meg, sőt azt elismerik. Ám, egy oly ellenjogot állítanak vele szemben, mely mellett a keresetbeli jog részben vagy

egészben, egyáltalában vagy legalább egyelőre nem érvényesülhet. Utóbbi szempont vezet a *halasztó és megszüntető kifogások* (exceptiones dilatoriae, temporales és peremptoriae, perpetuae) közti szokásos megkülönböztetésre.

202. Különbséget teszünk továbbá a kifogások közt aszerint is, hogy azok személyhez tapadóké-e (exceptiones personae coherentes), vagy ahhoz a jogviszonyhoz kapcsolódnak, melynek alapján a kereset megindíttatott (exceptiones rei coherentes). Utóbbi esetben a kifogás mindazokat megilleti, akik a kérdéses jogviszonyban az adós helyzetébe per successionem belekerülnek.

203. Megjegyzendő, hogy amikor az alperes védekezési eszközei között a kifogásokat említjük, csak azokat tartjuk szem előtt, melyek az anyagi magánjog szempontjából kifogásokként minősülnek. Kifogást t. i. a perjog is ismer (pl. pergátló kifogások), de ezek a perjogi kifogások lényegükben nem érdemi védekezési eszközök, hanem pusztán a felek és a bíróság között kialakuló perviszony keletkezését, létrejövetelének lehetőségét, s ha a per már folyamatban volna, annak további folytathatóságát befolyásolják.

204. *Bizonyítás.* A per sorsát a bizonyítás dönti el. Bizonyítás alatt a bizonyítékok productióját, — bizonyíték alatt pedig azokat az eszközöket értjük, melyek a bíró előtt feltárják azokat az alapokat (bizonyítási ok), melyekből valamely perbeli állítás jogi igazságossága folyik. A bizonyítás egészen önkéntes s ott is, ahol a bírónak hivatalból kell bizonyítékok után kutatnia: a felek bizonyítékok felhozatalára kényszerítve nincsenek. A bizonyítás terhe különben elsősorban felperesre hárul s alperes addig a bizonyítás terére lépni nem kénytelen, míg a felperes bizonyítása prima facie sikeresnek nem mutatkozik. (Actore nil probante reus absolvitur.) Anyagilag véve azonban a dolog úgy áll, hogy a bizonyítási teher tulajdonkép arra a peres félre száll, aki a jogvita eldöntésének alapját képező tényállításokkal élt. Ha ezek az alperes kifogásaiban foglaltatnak, úgy „reus excipiendo actor fit“.

205. Az 1911:I. t.-c. 269. §-a a most mondott elvet szegezi le azzal a kijelentésével, hogy „a bizonyítás azt a felet terheli, *akinek érdekében áll*, hogy a bíróság az állított tényt valónak tekintse“. — Ekként a bizonyítás terhének viselése végeredményben attól függ, hogy melyik az a tényállítás és ki hozta fel azt, — amelyiken a döntés megfordul.

206. A bizonyítási teher megkönnyítését szolgálják az ú. n. *jogvételek* (praesumptiones). Értjük alattuk bizonyos adott és bebizonyított tényekből más tények (esetleg valamely jog) fennforgására vont következtetéseket. A következtetéseket a praemissákból mindig jogszabály vonja le, s ezek a praemissák okvetlenül bizonyítandók. A vételek bizonyítéku csak addig használhatók, míg előzményeiket az ellenbizonyítás meg nem dönti (praesumptio juris). Némely vételemnél azonban az ellenbizonyítás lehetősége ki van zárva (praesumptio juris et de jure). Vonatkozhatik a vételek tényekre és kivételesen jogokra is. A vételekhez sok hasonló jelen-

ség fordul elő a jogéletben, melyeket az igazi vélelmektől élesen el kell határolnunk.

207. Ilyenek: a) *hamis* vagy *álvélelmek*. A bizonyítás rendén és kimondott törvényes vélelem hiányában a gyakorlat a perbeli állításokkal szemben mintegy ellenkező tartalmú (hallgatag) vélelmeket alakított ki, ami által a bizonyítási teher megosztásában méltánytalan eltolódások állhattak elő. Ezek a hamis vagy álvélelmek; pl. az ú. n. életbenléti vélelem.

208. b) Nincs vélelem ott sem, ahol a törvény a magánfelek akaratát, fogyatékos jognyilatkozatait supplálja (dispositív törvények); itt csak az eljárás vélelemszerű, amennyiben a törvény a valószínűségekből indul ki. c) Ott sincs vélelem, ahol a törvény ügyletet magyaráz s látja azt el a valószínű, de a felek által határozatlanul kifejezett tartalommal. d) Nem vélelem végül a *fictio* sem, mert semmi reális alapja nincs, azaz nem nyugszik előzményeken és egyetlen indoka csak a képzetlenség a gyakorlati szükség-szerűségből folyó valóságként való felállítása.

209. A *per hatása a peresített jogra*. A kereset megindításának a peresített jogra gyakorolt hatályai a következők: a) félbeszakad az elévülés és elbirtoklás; b) jogtalan gazdagodás címén indított keresetnél a gazdagodás mértékére nézve a keresetindítás időpontja az irányadó; c) némely jogok a keresetindítással elvesztik korábbi „legszemélyesebb” jellegüket és forgalmi jogokká válnak; d) alternatív kötelmeknél az alternativitás megszűnik; e) pénzkövetelések beperesítése esetén kamatok járnak a kereset megindításától kezdve. A keresetindítással egyjelentőségű a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem is.

210. A szoros értelemben vett *perkezdet* azonban nem a kereset megindításához, hanem az idéző végzéssel ellátott keresetnek az alperessel való közléséhez fűződik. Ennek a mozzanatnak hatályai: a) a *perfüggőség* beállta, melynek értelmében újabb per, ugyanazon az alapon sem ugyanazon, sem más bíróság előtt már most nem kezdeményezhető; b) a *rosszhiszeműségi fictio*, mely szerint alperest ezután úgy tekintjük, mintha a peresített tárgyra nézve rosszhiszemű birtokos volna. Ez a *fictio* őt a dolog feletti rendelkezésekben súlyos felelősséggel korlátozza.

211. További és magánjogilag fontos fázisa a pernek az alperes *perbebocsátkozása* (*litis contestatio*), mely azáltal valósul meg, hogy az alperes a felperesi jogot vitássá óhajtván tenni: érdemleges ellenkérelmet terjeszt elő. Ennek hatályai: a) alperes többé pergátló kifogásokat nem emelhet; b) felperes keresetének alapját alperes beleegyezése nélkül többé meg nem változtathatja. A perbebocsátkozás t. i. a felek és a bíróság közt *perbeli obligatiót* teremt, melynek tartalma arra irányul, hogy a felek a vitássá tett jogra nézve a döntést visszavonhatatlanul a bíróságra bízták.

212. Az *ítélet*. A per normális befejezője. Az ítélet a peressé tett viszonyt tisztázza, mégpedig vagy úgy, hogy a felperes kereseti kérelmét a bíróság elfogadja, s az alperest ehhez mérten

marasztalja (marasztaló, condemnatorius ítélet), vagy úgy, hogy a keresetet alaptalannak találván: azt elutasítja és alperest felmenti (felmentő, absolutorius ítélet). Részben való marasztalás és részben való felmentés esetén az ítélet *vegyes* jellegű.

213. Az ítélet nem teremt új jogokat, hanem rendszerint csak declarál s ezzel alapot ad a megállapított alanyi jog végrehajtására. Vannak azonban oly ítéletek is, melyek pusztán csak arra szorítkoznak, hogy valamely jogviszony fenn- vagy fenn-nemforgását állapítsák meg s ezzel egy jövőbeli esetleges per anyagát készítsék elő. Ezek az ú. n. *megállapító* vagy *praejudicialis* ítéletek. Kivételesen az ítélet új jogokat is teremthet, mely esetben jellege *constitutív* (jogotlétesítő) lesz.

214. Bár az ítélet declaratója téves is lehet, mégis az állami életrend egyik legfőbb követelménye, hogy amely vitás jogviszony a mindenkori perrend formái között eldöntetett, azt többé soha senki meg ne támadhassa. Ami az ítéletben kimondatott: az a vitás viszony *végleges* rendezése. Az ítélet tartalma jogi szempontból: igazság (formális igazság). Az ítéletnek ezt a hatályát, mely az eldöntött jogviszony feletti minden további vitát kizár: nevezzük az *ítélet jogerejének*. „Res judicata jus facit inter partes.”

215. Az ítélet jogerejéből következők: a) az elmarasztalt alperes az ítélettel ellenkezően nem cselekedhetik. A szolgáltatást, melyre marasztaltatott: a győztes felperes kényszereszközökkel is felhajthatja tőle (obligatio judicati). Ez a kényszereszköz a végrehajtás, mellyel szemben az elmarasztalt alperes csak oly tények alapján védekezhetik, melyek az ítélet után keletkeztek (pl. időközben fizetett, vagy felperessel egyébként kiegyezett). b) Viszont, ha az ítélet felperest keresetével elutasította: ezzel véglegesen megszűnt az a jogviszony is, melynek alapján alperes megtámadtatott. A felperes netaláni újabb perindításának ellenáll az „exceptio rei judicatae”, mely a vitás kérdés ismételt bírói megítélését kizárja.

216. Pontosán szemmel tartandó azonban, hogy az ítéleti jogerő egyébre, mint a peresített jogi kérdésre, magára, nem vonatkozik (az ítélet rendelkező része). Az ítélet alapindokait, a szintén eldöntött előzetes kérdéseket nem érinti. Tehát, ha újabb per esetén a res judicata kérdése felmerül, a kereset identitása, úgy objectív, mint subjectív szempontból pontosan megvizsgálandó. E téren, különösen, ha a res judicata egy más alapon megindított perben merül fel, igen nagy nehézségek jelentkezhetnek, s az ítélt dolog értelmezése vagyoni jogi és statusperekben is különböző.

X. Fejezet. Személyiség. Természetes személyek.

13. §. Személyiség; jogképesség.

217. Minden jog és kötelezettség a jogilag rendezett életviszonyokból származik. Az életviszonyok rendezése az életviszonyok alanyaira tekintettel szükséges. Ebből következik, hogy a jogilag rendezett életviszonyokból származó jogoknak és kötelezettségeknek is alanya van és alanya kell, hogy legyen. Alany nélkül jogról és kötelezettségről beszélni: lehetetlenség, non sens.* A jogok és kötelezettségek alanya a *személy* (az ember). Az az emberi, illetőleg személyi tulajdonság pedig, melyet a jogrend ad (és el is vehet, pl. a rabszolgánál) és amelynél fogva jogoknak, valamint kötelezettségeknek alanyai lehetünk: a *személyiség* vagy *jogalanyiség*. A személyiség és jogalanyiség tehát nem „jog”, hanem egy minden jognak és kötelezettségnek előfeltételét képező *jogi tulajdonság*, *qualitás*.

218. Tévedés tehát azt mondani (amint ezt némely régebbi codex, pl. az Optk. 16. §-a után állítani szokták), hogy a „személyiség”, már ami ennek tisztán jogi értelmét illeti, — velünk születik. A jogrend ugyan ma már minden embert születésétől kezdve „személyiségnek” tekint, de csak azért, mert a bölcséleti és vallásos eszmék, s nem kevésbé ezek mellett közgazdasági érdekek és szempontok is, a rabszolgaság intézményét a művelt népek gondolkodásmódjából végleg kiirtották. Nemkülönben téves az is, ha „személyiség-jogáról” beszélünk, amint ezt a legújabb magyar magánjogi törvénykönyv javaslata teszi (I. rész, I. cím, III-ik fejezet címfelirata és az utána következő §§-ok); ez a szóhasználat a „személyiség” (vagy jogalanyiség) és a „személyi jogok” fogalmának össze-zavarását jelenti.

219. A személyiséget a jogrend nemcsak az embernek adja meg, hanem az emberek társulásából, avagy bizonyos javak meghatározott célra való kirendeléséből alakult társadalmi, illetőleg gazdasági szervezeteknek is. Ezek a szervezetek, melyek ekként a személyiség összes attribútumaival fel vannak ruházva: az ú. n. *jogi személyek*.

* Windscheid után (nálunk főleg Szász-Schwarz és követői) alanytalan jogokról is szoktak beszélni, oly jogéleti jelenségekre támaszkodva, amelyeknél jogalany a látszat szerint nincs. A jog lényegében uralom, hatalom lévén: együtt jár az ezt megvalósító cselekvőséggel. Cselekvésre az, aki nincs: physikai értelemben nem képes. Legfeljebb annyit lehetne concedálnunk, hogy bizonyos esetekben az alanyi jogok jövőbeli személyekhez kapcsolódnak úgy, hogy azok helyett egyelőre más cselekszik, más áll benne abban a jogviszonyban, melyben a kérdéses alanyi jog megfogant.

220. A megadott személyiség (vagy jogalanyiség) előfeltétele az ú. n. *jogképesességnek* is. A jogképesesség jelentőségbeli értelme a látszat szerint közel áll a jogalanyiség (személyiség) fogalmáéhoz. Míg azonban utóbbi, mint láttuk a jogok és kötelezettségek bírására, illetőleg hordozására vonatkozó általános jogi tulajdonságot, azaz ennek állandó jelenvalóságát jelenti: addig a jogképesesség a személyiségnek valamely jog *megszerzésében* vagy valamely *kötelezettség vállalásában* való konkretizálódását, vagyis a *konkrétte válhatásnak tárgyi körét* akarja kifejezésre juttatni.

221. Ez a tárgyi kör t. i. nem minden személynél egyforma és az alanyiség (személyiség) egyébkénti érintetlen elismerése mellett bizonyos irányokban különböző mértékben nyert kiszabást. A tételt tehát úgy is fel lehet állítanunk, hogy minden személy egyúttal jogképes is és így a jogképesesség a személyiséggel együtt járó tulajdonság, de a kettő azért mégsem fedi egymást teljesen, mert a személyek jogképesége tágabb és szűkebb körű is lehet. Erre való tekintettel a személyiség és jogképesesség viszonyának meghatározásául egy további fogalommal, a *szerzőképeséssel* is szoktak operálni (így pl. a magyar mag.-jogi törvénykönyv javaslatának 1. §-a) oly értelemben, hogy jogalany az lehet, akit a törvény jogképeséssé nyilvánít, de ugyancsak a törvénytől függ, hogy a jogok megszerzésére vonatkozó képességet az egyes jogképesekké nyilvánított „személyiségek”-nél korlátozza-e és ha igen, mennyiben? Az érintett korlátozásokra, illetőleg a jogképesesség konkrét tárgyi-körének különös meghatározására például szolgálhatnak a holtkézi törvények, továbbá a szerzetesekre vonatkozó különös rendszabályok és legújabbban az 1938:XV. és 1939:IV. t.-cikkek, melyek azoknak a személyeknek jogképesességét, akiket e törvények „zsidóknak” minősítenek, a magán- és közjog terén is igen lényegesen korlátozzák. Ezekről a törvényekről részletesen ott fogunk megemlíkezni, ahol a vallás és faji különbségnek hatályát vesszük a term. személyekre figyelemmel tárgyalás alá.

222. A személyiség és az ezen sarkalló jogképesesség együttesen feltételei a jogok alanyára vonatkozó általános qualificatiók harmadikának, a *cselekvőképességnek*. Cselekvőképesség alatt pedig azt a jogi tulajdonságot értjük, melynél fogva a jogrend a jogképes személyiségek tényeihez és cselekményeihez hatályos és elismert joghatások keletkezését (jogok és kötelezettségek alapítását) fűzi. A cselekvőképesség érvényesülési köre azonban nem minden személyiségnél egyforma, s némelyeknél a többiekéhez viszonyítva, többé-kevésbé korlátozottabb, sőt ideig-óráig teljesen üres is lehet.

14. §. A természetes személyek.

223. I. A természetes személyiség kezdőpontja a bevégzett születés. Hogy a „bevégzettség” pillanata mikor áll be: orvosi szakkérdés. A jogrend szempontjából csak az *élveszületésnek* van jelen-

tósége. A halvaszületést úgy vesszük, mintha meg sem történt volna, s ezen az alapon (de nem a *születés*, hanem a *szülés* alapján) legfeljebb csak kártérítési és egyéb követelések támaszthatók (pl. teherbeejtővel szemben). Jogunk a személyiség keletkezéséhez az *életképesen* való születést nem követeli meg, valamint azt sem, hogy az újszülöttnak emberi formája legyen. Monstrumok nincsenek, s embernek más ivadéka, mint ember *nem lehet*. Az élve- vagy halvaszületés ténye anyakönyvi kivonattal bizonyítandó. Ikerszületés esetén az anyakönyv, ha kell: percek szerint is kitünteti a születés sorrendjét.

224. *Méhmagzat.* (Nasciturus, concoeptus.) A méhmagzat még nem személy, hanem csak az anyatest része. De mert élveszületése esetére személy lesz, az ekkor őt megilletendő jogokat a jogrend részére fenntartja és biztosítja. „Nasciturus pro jam nato habetur, si de ejus commodis agitur.“ A jogfenntartás megvalósítása rendszerint gondnok kinevezéssel történik. (1877:XX. t.-c. 30. §.; 1894:XVI. t.-c. 128. §.)

225. Arra a kérdésre, hogy mikor tekintendő már valaki megfogantnak (mikor *van* már méhmagzat?), a születés időpontja ad feleletet. Nevezetesen: a fogantatásnak a születéstől visszaszámított 180-ik naptól a visszafelé számított 300-ik napig terjedő négy hónapi időközben kellett történnie. Biztosítandók és fenntartandók eszerint a méhmagzat részére azok a jogok, melyek ebben az időszakban lettek esedékesek.

226. II. *Életkor.* Az életkor befolyása a természetes személyiségre abban nyilvánul, hogy a jogrend bizonyos *életkorfokozatokat* különböztet meg az általános tapasztalatok alapján s a cselekvőképességet e korfokozatok szerint különböző mértékkel szabja ki. Mai jogunk szerint két fő életkorfokozat van, t. i. a *teljeskorúság* (nagykorúság) és a *kiskorúság*. Utóbbi ismét vagy *törvényes kor*, vagy *nem törvényes kor* szerint tagozódik kétfelé. A teljeskorúságot különösen családjogi vonatkozásban *önjogúsnak* is szokás nevezni. A korfokozatokon belül egyes életévekhez egyes törvények különböző joghatályokat kapcsolnak. Így:

227. A 60-ik életév betöltése jogot ad a gyámságtól való mentességre. A 14-ik életévét betöltött kiskorú, ha önmaga tartja fenn magát: keresményeiről szabadon rendelkezik, mintha csak teljeskorú volna (1877:XX. t.-c. 49. §. és 3. §.) s vagyoni és személyi ügyeinek intézésénél — anélkül, hogy nyilatkozatának döntő súlya volna — meghallgatható (ugyanott 138. §.). A 16-ik életévvel szabad pályaválasztás jár (ugyanott 26. és 91. §§.); a 16 éves nő házasságkötés szempontjából *fejlettkorú* (1894:XXXI. t.-c. 7. §.); ugyanaz a férfiaknál csak a 18-ik évvel következik be (ugyanott). A 18 éves kiskorú magánvégrendeletet alkothat (1876:XVI. t.-c. 21. §.) és ugyanakkor vallást is változtathat (1868:LIII. t.-c. 2. §.; 1895:XLIII. t.-c. 21. és 23. §§.); a 18-ik életévvel a kiskorú nagykorúsítható (1877:XX. t.-c. 4. §.), önálló ipart űzhet s ennek körében teljesen cselekvőképes (ugyanott 5. §.).

228. *Kiskorúság.* A) *Nemtörvényes kor* (illegitima aetas). Tart a 12-ik életévig és a teljes cselekvőképtelenség kora. Az életkora miatt teljesen cselekvőképtelennél sincs azonban kizárva az, hogy egyes csekély jelentőségű ügyleteket, az élet mindennapos tapasztalata szerint ne köthessen. Apróbb ajándékokat, melyeknél a törv. képviselő beleegyezése közönséges felfogás szerint vélelmszerűen felvehető: elfogadhat, bár azokat a törv. képviselő utóbb visszaadathatja.

229. B) *Törvényes kor* (legitima aetas) tart a 24-ik év eléréseig. Ez a *korlátozott cselekvőképesség kora*. Az ily személyek atyai vagy gyámi hatalom alatt állanak (mint a nemtörvényes korúak is), *kivételesen* gondnokság alatt is. Jogaikról le nem mondhatnak, visszterhes ügyletet csak törv. képviselőjük hozzájárulásával köthetnek; ellenben érvényes kötelezettségeik alól fizetés útján mentesülhetnek. Visszterhes nélküli ügyleteknél — ha ők a kedvezményezettek — cselekvőképességük korlátlan, bár azt, hogy az ajándékokat a törv. képviselő a kiskorú érdekében utólag visszautasíthassa: itt sem szabad kizárnunk. Végrendeleteiknél a 18-ik életévig a közvégrerendeleti alakra vannak szorítva. A 12-ik életévvel áll be a delictorum capacitas is.

230. Az életkor miatt korlátozott cselekvőképességű egyénekre vonatkozó iménti szabályok keretein a gyakorlat, az élet kívánalmaihoz simulva, jelentékenyen tágitott. Így az önmagát fenntartó, 14-ik életévet betöltött kiskorú keresményei nem esnek gyámi vagy atyai vagyonkezelés alá s az ilyes keresmények feletti szabad rendelkezés, a kiskorút oly értelemben is megilleti, hogy azokra korlátozott felelősséggel kölcsönöket is érvényesen vehet fel. Mégis irányadóul kell vennünk, hogy jogunk a cselekvőképesség kitágításánál az életszükségletek kielégítésére szolgáló ügyleteket tartja csupán szem előtt s egyéb, pl. merőben speculációs célú ügyletekre, avagy a magát fenntartó kiskorúnak nem szolgáltatásával és nem kereső munkájával szerzett javaira: rendelkezési joga már nem terjeszthető ki. Ebből viszont az is következik, hogy az önálló kereső foglalkozást űző kiskorú az ily foglalkozással rendszerint járó ügyleteket, pl. szolgálati szerződéseket, szintén érvényesen és saját személyében kötheti meg.

231. A kiskorúsággal járó cselekvőképességi korlátozások a 24-ik életéven túlra is kiterjeszthetők az ú. n. *kiskorúság meghosszabbítása* útján. Három esetben van helye, ú. m. a) ha testi vagy lelki fogyatkozás okán a kiskorú 24-ik életéve után sem lesz előreláthatóan képes arra, hogy ügyeit önállóan intézze; b) ha tetemes adósságokba bonyolította magát és c) ha kicsapongó életet folytat. A meghosszabbítás keresettel kérelmezendő, mely az érdekelt kiskorú 23-ik életéve előtt nyújtandó be s a kérdésben a bíróság ítéletileg dönt. A kereset előterjesztésére az 1911:I. t.-c. 703. §. szerint a szülők, a gyám, az árvaügyész; szülő nemlétében nagyszülők, s ezek nemlétében oldalrokonok, unokatestvérekig bezáró-

lag — a jogosultak. Az ítélet a hivatalos lapban közzétételük és a kiskorú ingatlanán tlkvileg is feljegyzendő.

232. *Teljeskorúság* (perfecta aetas). Eléri az, aki 24-ik évét betöltötte, továbbá a nő, ha 24-ik éve előtt férjhez megy, s ha 24-ik éve előtt még özvegyé is lesz, vagy elválík, megtartja. Teljeskorúvá lesz azután az, akit a gyámhatóság *nagykorúsított*. A nagykorúsításnak legalább 18 év és kellő szellemi és testi fejlettség az előfeltétele. A szülők, ezek nemlétében a nagyszülők, illetőleg a legközelebbi rokonok meghallgatandók, bár véleményük a gyámhatóságra, mely csak a nagykorúsítandó érdekét nézi, nem kötelező. Magától értetődik, hogy a nagykorúsítandó beleegyezése megkívántatik.

233. Az 1877:XX. t.-c. 5. §. szerint, a kiskorúak 18-ik évük betöltése után az atyának, illetőleg a gyámnak gyámhatóságilag jóváhagyott beleegyezésével önálló ipart űzhetnek s ezáltal teljeskorúakká válnak. De csak az önálló ipar körébe eső ügyleteik tekintetében. A gyámi törv. 6. §-a ugyanezt mondja ki a legalább 20 éves kiskorúakra, ha atyjuk vagyonukat szabad rendelkezésükre átadja vagy engedélyezi részükre az önálló háztartás alapítását. A gyámhatósági jóváhagyás itt is kell, valamint az önálló iparüzésnél mondott korlátozás itt is érvényesül. Ez a két eset neveztetik „*hallgatag nagykorúsítás*”-nak.

234. Ha a nagykorúakat gondnokság alá helyezik: korlátozott cselekvőképességűekké válnak, akárcsak a 24 éven aluliak. Ennyiben a gondnokság alá helyezés intézménye is — melyet különben az 1877:XX. t.-c. 29. §-a szabályoz — kapcsolatba kerül az életkornak a személyiségre gyakorolt befolyásával. A gondnokság alá helyezés esetei a következők: a) ha a nagykorú elmebeteg, vagy magát jelekkel megértetni nem tudó siketnéma; b) ha gyengeelméjű vagy siketnéma, ki ugyan képes magát jelekkel megértetni, de azért vagyonának kezelésére fogyatékossága, illetőleg gyengeelméjűsége okán alkalmatlan és c) ha tékozló. — A tékozló cselekvőképessége a házasságkötés szempontjából érintetlen marad.

235. Kiegészítésül megjegyzendő, hogy *kivételesen* a kiskorúak is kerülhetnek gondnokság alá *vagyonuk* tekintetében akkor, ha atyjuk halála esetére a vagyonkezelésre nézve gondnokot nevezett, vagy az anyát a vagyonkezelésből kizárta; ha továbbá az anya, mint term. és törv. gyám kiskorú gyermekei vagyonának kezelését magától elhárítja, vagy végül, ha 3-ik személy juttat a kiskorúnak vagyont az atya, illetőleg az anya vagyonkezelésének kizárásával. Ad hoc gondnok képvisellete alá juthat a kiskorú atyjával, vagy anyjával, vagy gyámjával való érdekösszeütközés esetén is.

236. III. *Az egészségi állapot*. Bizonyos testi és lelki fogyatkozások elsősorban a beteg, másodsorban 3-ik személyek érdekeinek védelme szempontjából a cselekvőképesség több-kevesebb korlátozására vezetnek. Így: ha a kiskorú valamely testi fogyatkozás miatt ügyei önálló vitelére képtelen: alá van vetve a kiskorúság

meghosszabbításának. Nagykorúak siketnémaság esetén: gondnokság alá helyezendők (1877:XX. t.-c. 28. §.). A siketnémákra házassági akadályok vannak felállítva (1894:XXXI. t.-c. 14. és 15. §§.); ugyanezek csak közvégrendeleti forma szerint végrendelkezhetnek (1876:XVI. t.-c. 21. §.); okiratos bizonyításnál siketnémák, vakok, olvasni nem tudó siketek, írni nem tudó némák kötve vannak a közjegyzői közreműködéshez (1886:VII. t.-c. 21. §.); vakok váltónyilatkozatai közjegyzői hitelesítésre szorulnak (ugyanott 24. §.); az impotentia — tévedéssel kapcsolatban — házassági akadály (1894:XXXI. t.-c. 54. §. c); ragályos, undorító betegségek okot adnak a személyes szolgálatokra irányuló szerződések felbontására.

237. A lelki fogyatkozásoknál jogunk különbséget teszen a súlyosabb *elmebetegség* és az enyhébb *elme gyengesség* között. Előbbinél teljes cselekvőképtelenség áll fenn, utóbbinál csak korlátozott. Mindkét fokozata az elmebajoknak gondnokság alá helyezésre ad okot. Az elmebetegek esetleges „lucidum intervallum”-ai az egyes intézményeknél más és más elbírálásban részesülnek. Cselekvőképtelenséget szül az a különben egészséges személynél is bekövetkezhető állapot, ha mulólagosan, azaz átmenetileg oly állapotban van, melyben értelmes akaratelhatározásra képtelen (delirium, részegség, öntudatlanság). Ez állapot megszűntével cselekvőképessége automatikusan visszaáll.

238. IV. *Nembeli különbség*. Férfi és nő a magánjog szempontjából egyenlő. A hermaphroditát aszerint, hogy melyik nem van nála inkább kifejlődve, vagy a férfi, vagy a női nemhez tartozónak vesszük. Jelentősége a nemi különbségnek csak annyi van, hogy némely jogviszonynál az alanyok egyik vagy másik nemhez való tartozása előfeltételszámba megy. Így pl. a házasságnál. Innen folynak a legfontosabb különbségek is. A családfőség a férjé (tehát a férfié); a gyermekek az apa (tehát a férfi) nevét viselik; az apa állása gyermekeivel szemben az atyai hatalomban nyer kifejezést; az anyát ez nem illetheti, ellenben csak az anya (a nő) lehet természetes és törvényes gyám. Eltérő a férfi és nő helyzete a természetes gyermekhez való viszonynál is. A nő házassági fejlett korát a 16-ik, a férfi ellenben csak a 18-ik évében éri el. A nő továbbá férjhezmenésével nagykorúvá lesz, a férfi házasságkötésének ez a következménye nincs meg. Hitbizományban nő nem lehet utód, ellenben a férficsaládtag a hitbizományi birtokostól apanage-ot nem követelhet, míg a nő igen.

239. V. *Állampolgárság*. Manapság elvül szolgál, hogy az állampolgárság meg vagy meg nem léte a magánjogok szerzésében többé nem akadály; a 48 előtti korábbi korlátozások tehát megszűntek. A nemzetközi reciprocitas önként érthetőleg feltétel. Szerzői jognál, szabadalmi jognál, vadászati jognál, gyámságviselésnél, lakásjognál (1903. évi V.; 1930:XXVIII. t.-cikk) némi korlátozások külföldiekre nézve ma is állanak fenn. Fontos az állampolgárság kérdése a jogszabályok alkalmazásánál, amennyiben külföldiek ügyeiben gyakran a külföldi jogszabályokat kell a bíróságoknak alkalmaznia.

240. VI. *Vallás- és fajkülönbség*. A valláskülönbségnek általánosságban alig van magánjogi jelentősége és érvényesülése szórványos jelenség. A jogügyletek világában találkozunk vele leginkább, mint feltételkitűzéssel (végrendeletekben; alapítványoknál) s ügyleteken kívül mint egyes egészen kivételes és a jogképességet megszorító tényállásoknál (pl. a kegyúri jog — *jus patronatus* — esetében). Korlátozások állanak fenn továbbá a vallásfelekezetekre, mint jogi személyekre, ingatlanok szerzésénél (1895:XLIII. t.-c.; 1920:XXXVI. t.-c. 88. §.; holtkézi törvények).

241. Azonnal változik azonban a helyzet akkor, ha a hitfelekezethez való tartozás kapcsolatba kerül a *faji leszármazás* mozzanatával: mikor is mélyenszántó különbségek állanak elő a jogképesség tárgyi terjedelme tekintetében azok között, akik a törvény értelmében „*zsidók*”-nak, illetőleg akik „*nemzsidók*”-nak tekintendők. Ezen a téren tehát a személyi jogállapotot módosító körülmények közé besorakozott a *faji különbség* is.

242. Az 1848 előtti magyar jogrendszer szintén ismert bizonyos jogképességi korlátozásokat az izraelita felekezetűek rovására, ezeket azonban nem a faj, hanem a vallás alapján állította fel. Ezeket a korlátozásokat az 1867:XVII. t.-c. eltörölte. Az emantipációs törvény helyébe legújabbban az 1938:XV. és 1939:IV. hsg jogi vonatkozásban pedig az 1941:XV. t.-cikkek léptek, melyek a felekezeti vonatkozásoktól eltekintve intézkedéseiket már a fajsághoz kötik.

243. Hogy ki tekintendő zsidónak, ki nem? erre az 1939:IV. t.-cikk 1. §-a felel, még pedig először egy általános tétellel, majd az ez alól tett kivételekkel és harmadszor felállít 2. §-ában egy mentességi csoportot is, melynél a különben zsidókul tekintendő egyénekre a törvény alkalmazását kisebb-nagyobb mértékben mintegy felfüggeszti.

244. Ált. tétel: zsidónak azt kell tekinteni, aki a törvény életbelépésekor (1939 május 4.) izraelita, vagy az életbelépés előtt izraelita volt, ha jelenleg már nem is az (pl. az életbelépés előtt kitért); zsidónak kell tekinteni továbbá azt, akinek legalább egyik szülője, vagy ha ez nem is, de legalább két nagyszülője az életbelépéskor izraelita vagy az életbelépés előtt izraelita volt, még ha most már nem is volna az. Zsidónak kell tekinteni végül az imént felsorolt személyeknek a törvény hatálybalépése után született ivadékait.

245. Kivételek: Az 1939 január 1. előtt kötött házasságból született ivadék, akinek nemző szülői közül csak az egyik, illetőleg nagyszülői közül legfeljebb kettő izraelita (vagy volt izraelita), nem lesz zsidónak tekintendő, ha

a) mindkét szülője már a házasságkötéskor valamely keresztyén felekezetnek volt a tagja és azontúl is az maradt; ha továbbá

b) az 1939 január 1. előtt kötött házasság úgynevezett vegyes (keresztyén-izraelita) házasság volt, de a születendő gyermekek vallása tekintetében a keresztyén házasuló javára törv. egyezség kötöttetett és a hsg. kötésekor izraelita felekezetű házasuló utóbb,

de legkésőbb 1939 január 1-ig valamely keresztyén felekezetre tért át s abban meg is maradt; ha továbbá

c) születésekor már keresztyén felekezetnek volt a tagja, vagy 7-ik életévének betöltése előtt lett keresztyén felekezet tagjává és izr. vallású szülője még 1939 január 1. előtt tért át valamely keresztyén felekezetre s abban mindketten (szülő és ivadék) meg is maradtak.

246. További kivételt tesz a törvény a régi településű zsidóság javára a következő intézkedésével: nem lehet zsidónak tekinteni azt az egyént (aki egyébként a törv. 1. §-a szerint zsidó volna), aki még 1919 augusztus 1. előtt lett (áttérés folytán) keresztyénné és ilyennek meg is maradt — ha és amennyiben zsidó szülője vagy szülői — s ha ezek 1848 december 31. után születtek volna — úgy az ők zsidó felekezetű felmenői 1849 január 1. előtt Magyarországon születtek.

247. A kivételek folytatása. Nem lehet zsidónak tekinteni az 1. § első bekezdésében foglalt kritériumok dacára sem azt az egyént, aki 1939 január 1. előtt a törvény értelmében zsidónak nem tekinthető személlyel kötött házasságot — ha és amennyiben a kivételezésre alapot szolgáltató házasságból született vagy születendő gyermekek közül egyiket sem kell a törvény értelmében zsidónak tekinteni.

248. További kivételezések. Nem lehet zsidónak tekinteni a törvény értelmében zsidónak nem minősülő szülőktől származó ivadékot. — Azután: nem lehet zsidónak tekinteni az olyan és születésétől kezdve keresztyén felekezethez tartozó leszármazót, akinek zsidó szülei a 246. alatt említett őstelepülésű zsidósághoz tartoznak és legkésőbb 1939 január 1. előtt valamely keresztyén felekezetbe léptek át. (Ha a szülők még 1919 augusztus 1. előtt keresztkedtek volna ki: úgy ők sem volnának zsidónak tekintendők.

249. A fenti 245—248. alatti kivételek nem terjednek ki arra, aki a törvény hatálybalépése — azaz 1939 május 4. után köt házasságot oly személlyel, aki a törvény szerint zsidónak tekintendő. — Ellenben úgy az ált. tétel, mint a kivételező rendelkezések egész terjedelmükben alkalmazandók a házasságon kívül született gyermekekre, akik a törv. születési ivadékokkal így azonos elbánás alá esnek. Statusukra nézve azonban nem az atya, hanem az anya statusa az irányadó. Ez az eltérés tárgytalanná lesz akkor, ha a házasságon kívüli gyermeket a természetes atya magáénak elismerte.

250. *Mentességek a törvény alkalmazása alól.* A törvény egyes személyeket anélkül, hogy ezzel „zsidó” személyi állapotukat érintené, a törvény rendelkezései alól *ad personam* mentesíti. A mentesítés terjedelme az egyes jogképességi korlátozásoknál különböző. Mentességet élveznek

a) a tűzharcosok (1938:IV. t.-c. 1. §), a megelőző világháborúban hadifogságot szenvedettek, akik egyben vitéz magatartásukért legalább egy ízben kitüntetésben részesítették; *hadirokkantak*;

b) ezüst vagy arany vitézségi éremmel kitüntetettek; akiknek atyját az elmúlt világháborúban legalább két ízben nagyezüst vagy arany vitézségi éremmel tüntették ki, stb.,

c) akik a mult világháborúban bizonyos és a fentieknél magasabb kitüntetést kaptak, valamint az ilyenek gyermekei;

d) a legalább 50%-os hadirokkantak; 75 és 100%-os rokkantság esetén pedig az ily személyek felesége és gyermekei is.

251. További mentességek: e) Az 1914—18. évi háborúban hősi halált haltak özvegye és gyermekei; f) azok továbbá, akik az 1918—19. évek forradalmaiban az ezek ellen irányuló nemzeti mozgalmakban résztvettek, ha ezzel életüket kockáztatták vagy miatta szabadságvesztést szenvedtek; ha ilyirányú tevékenységükben életüket vesztették, a mentesség kiterjed özvegyükre és gyermekeikre is; g) mentesek a belső titkos tanácsosok és az egyetemek nyilvános és rendkív. tanárai; h) mentesek a keresztyén felekezetek tényleges és nyugdíjas lelképásztorai, ha egyébként az ált. tétel értelmében zsidóknak is volnának tekintendők. Mentesek végül i) az olimpiai bajnokok. Megjegyzendő végül, hogy a házasságkötés szempontjából kit kell zsidónak tekinteni kit nem?, az 1941:XV. t.-c. 9. és 16. §§-ai értelmében kell megállapítani.

252. A törvény 1. §-ának utolsó bekezdése a ministeriumot felhatalmazza, hogy egyes személyeknek mentesítése iránt, ha ez különleges nemzeti érdekből kívánatos volna, az országgyűlésnek előterjesztést tegyen.

253. *Jogképességi korlátozások.* A zsidókul tekintendő személyek közéleti és gazdasági térfoglalásának visszaszorítása céljából a törvény a jogképességi korlátozások hosszú sorozatát állítja fel. Ezeknek a korlátozásoknak súlyosabb része közjogi természetű (mint hivatalviselési képtelenség pl.) és minket itt közelebbről nem érdekel. Ellenben igen azok a megszorítások, melyek magánjogi vonatkozásúak. Ilyenek:

254. a) Időszaki vagy nem időszaki lapok szerkesztésével foglalkozó vállalatoknál állandó munkatársi viszonyban álló munkatársként zsidót csak zárt számban lehet alkalmazni. Felelős szerkesztő, kiadó, főszerkesztő, vagy a lap szellemi irányítására befolyással bíró munkatárs zsidó nem lehet. b) Hasonló megszorítások állanak fenn színházi és mozgóképfényképszínházi vállalatoknál, melyeknél igazgató, művészeti titkár, dramaturg, irányító befolyást gyakorló alkalmazott, művészi ügyvezető stb. zsidó nem lehet.

255. c) Egyedáruságot és más hatósági engedélytől függő hasznóhajtó jogosítványokat zsidó nem szerezhet meg. A törvény életbelépte előtt megszerzett mondott természetű engedélyek 5, ill. 2 éven belül a zsidóktól megvonandók. Hasonló szellemben szabályozza a törvény a gyógyszerári jogosítványok és a filmszínházi engedélyek kérdését is. d) Az 1931:XXI. t.-c. 21. §-a szerinti közszállítások zsidóknak csak a törvényben meghatározott % erejéig ítéltetők oda. e) Iparjogi engedélyek zsidóknak csak minimális

%-ban adhatók; f) foglalkozást közvetítő irodára, hitelhírszolgálatra és hiteltudósításra zsidó nem kaphat engedélyt.

256. Messzemenő jogképeségi korlátozás áll fenn a zsidók ingatlanszerzései tekintetében. Az 1942:XV. t.-c. 2. §-a t. i. kifejezetten rendeli, hogy zsidó nem szerezhethet jogügylettel vagy árverés útján mező- vagy erdőgazdasági ingatlant (ingatlanhasználati illetőséget), kis- és nagyközségekben pedig egyéb ingatlant sem. A korlátozás a halál esetére szóló jogcímen való szerzésre nem vonatkozik. Magát a szerzési tilalmat kiegészíti az a további rendelkezés, hogy a zsidó összes mező- vagy erdőgazdasági ingatlanainak (tartozékok és alkatrészekkel, kapcsolatos ipari üzemekkel) átengedése kötelezendő. A részletek a magánjog ingatlanjogi intézményeihez utalándók át.

257. A közszolgálati alkalmazáskörén *kívüli* értelmiségi munkakörben a zsidókkal köthető szolgálati szerződések százalékszerűen (12%) vannak maximálva s ugyanezen zárt szám alkalmazandó megfelelően a zsidók illetményeit illetőleg is. Zsidók, ugyancsak zárt számban alkalmazhatók a közfogyasztás céljára szolgáló áruk forgalombahozatalával foglalkozó vállalatoknál is.

258. Végül megemlítendő, hogy az 1941:XV. t.-c. nem zsidónak zsidóval kötendő házasságát eltiltja. Így mindazok, akik zsidónak tekintendők (id. t.-c. 1. §) házasságkötési jogképességükben relatíve, azaz nem zsidókkal szemben korlátozva vannak.

259. VII. *Polgári becsület*. A polgári becsület megcsorbulása mai jogunk szerint — mely a régi infámiát már nem ismeri — némi tekintetben most is érezteti még hatását a személyiségre nézve. Bizonyos bűntettek és vétségek ugyanis tanúzási képtelenséget vonnak maguk után, vagy kizárják a tanúként kihallgatottak esküre bocsátását. A botrányos életmód a gyámság, gondnokság viselésére tesz képtelenné; bizonyos bűncselekmények öröklésre való érdemtelenséget okoznak vagy alapot adnak a házasság megtámadására, illetőleg felbontására. Egyenesen a jogképességnek vagyoni jogi vonatkozásban való teljes elvesztését vonja maga után az 1915:XVIII. t.-c. értelmében a hazaárulás, melynek alapos gyanúja esetén a gyanúval terhelt minden belföldön lévő vagyona zár alá veendő; a bűncselekmény ítéleti kimondásával pedig a zár alá vett vagyon az államra száll. (A törvényt a hitbizományi javakra való tekintettel kiegészíti az 1921:XLIII. t.-c.)

260. VIII. *Rendi állás*. Hogy valaki *nemesrendű-e* vagy nem? a 48 előtti magyar magánjogban messzemenő kihatást gyakorolt a személyiségre magánjogi vonatkozásokban is. Ma a jogrendszer a jogegyenlőség elvi alapján nyugszik és ezért a rendi állás csak némely intézményfoslányban tartotta fenn magát. A rendi különbségen sarkallik többek között a törvényes hitbér, az özvegyi öröklés és a közszerzemény intézménye. A nemesekhez számítandók a honoratiorok (az okleveles egyének) is. A rendiség gondolatát juttatja kifejezésre a vitézi rend új intézménye. Bizonyos vonatkozásokban az ingatlanoknál is érvényesül még az a különbség, hogy

48 előtt nemesi, polgári vagy úrbéri természetűek voltak-e? (Lásd alább 45. §.)

261. IX. *Családi állás*. Minden ember születésénél fogva bizonyos családhoz tartozik. A leleneknek is van családja, bár — egyelőre legalább — ismeretlen. Családi állásnak nevezzük pedig azt a viszonyt, melyben valaki az ő családjának többi tagjaival áll. A családi állás kétféle alapon, t. i. a *rokonságon* és *sógorságon* nyugszik.

262. *Rokonok*: az előd és ivadék, mert egyik a másiktól származott. *Rokonok* emellett azok is, akik nem egyik a másiktól, hanem valamennyien egy közös elődtől származtak le. Az előd és ivadék: *egyenességű* rokonok; az egy közös elődtől való leszármazás révén rokonok pedig: *oldalágas* rokonok. Miután a leszármazás házasságból és házasságonkívüli nemzésből egyaránt bekövetkezik: különbséget teszünk a *törvényes* és a *természetes* rokonság között. *Rokonságot* létesít az örökbefogadás is az örökbefogadó és örökbefogadott között. Ez *mesterséges rokonság* lesz. Az egy és ugyanazon házaspártól leszármazók: *teljesvérű* rokonok, azok ellenben, akiknek csak egyik szülőjük volt közös: *félvérű rokonok*. Az elődöket az ivadék szempontjából *felmenő rokonoknak*; az ivadékokat az elődök szempontjából *lemenő rokonoknak* hívjuk.

263. A rokonságnak a magánjogban messzeható jelentősége van. A törvényes öröklés, a tartási kötelezettségek jórésze a rokonságon alapulnak; nagy szerepet játszik a rokonság a házassági jogban, a gyám-gondnokságnál, s átágazik mellékhatásaiban a kötelmi és dologi intézmények terére is. Minden a rokonságra alapított vagy azzal érintkező intézménynél szükséges az egyes rokonsági kötelékben állók családi állását pontosan meghatározni. Ez az úgynevezett *ízszerűség* történik.

264. *Ízszerűség*. Jogunk e részben a Kanonjogot követi és elvül állítja fel, hogy két személy között annyidízi a rokonság, ahány nemzés köztük a vérközösséget közvetíti. Oldalrokonoknál azonban a nemzéseket nem számítjuk mind a két ágon, hanem csak az egyiken, s ha az ágak nem egyenlők, akkor mindig a hosszabbik ágon. Itt tér el a kanoni ízszerűség a római jogétól, mely oldalágas rokonoknál az ízeket mindkét ágon összeszámítja.

265. *Sógorsági* viszony az egyik házastárs és a másik házastárs vérrokonai között áll fenn és így a törvényes házasság alapján keletkezik. A sógorság közelségét is ízszerűség útján határozzuk meg. Nevezetesen ahány ízben rokona valaki az egyik házastársnak: ugyanannyi ízben sógora a másik házastársnak. A sógorság magánjogi jelentősége a házassági jogra szorítkozik.

266. X. A *lakhely*. A lakhely ott van, ahol az ember állandó ottmaradási szándékkal letelepedik. Ez a hely összes élet- és jogviszonyainknak a központja. A tartózkodási hely a lakhelytől abban különbözik, hogy annál az állandó ottmaradási szándék — ha még oly huzamos is a tartózkodás — hiányzik. Egy embernek egyszerre több lakhelye is lehet. Magánjogi szempontból a lakhely

jelentősége szűkkörű s figyelembevételének legfontosabb esete az, ha a lakhely, mint valamely kötelem fizetési helye szerepel.

267. Lakhelyét mindenki szabadon választhatja és cserélheti fel. Cselekvőképteleneknek ez a joga nincs meg. Némely személyeknek lakhelyét a törvény jelöli ki. Így a feleség lakhelyét: férjénél, az atyai hatalom a term. és törv. gyámság alatt álló kiskorúét az atyáénál, illetőleg az anyáénál; örökbefogadott gyermek részére szintén ilyen *törvényes lakhely* van az örökbefogadó lakhelyében kijelölve. A lakhelyváltoztatás egyik különlegesen szabályozott módja a *kivándorlás*, ami alatt az értendő, ha valaki tartós kereset céljából külföldre távozik. A kivándorlás történhetik szállítóvállalkozók közreműködésével vagy anélkül, mely előbbi esetben a szállító és a kivándorló közti viszonyt az 1909:II. t.-c. 3-ik fejezete szabályozza.

268. Letartóztatási vagy elmeegógyintézetben való húzamosabb kényszerű tartózkodás, mert nem szabad akaratból folyik: nem alapít lakóhelyet. Katona és köztisztviselő szolgálati helyén köteles tartózkodni, amiben kétségkívül a kényszer eleme is érvényesül, ennek ellenére helyesebb, ha a lakhely kérdését itt is a magánjog szempontjai szerint döntjük el, annál is inkább, mert a katonai vagy köztisztviselői hivatás vállalásában az egyéni szabad elhatározás szintén érvényesül s az a lakhelyre is kihat.

15. §. A természetes személy megszűnése.

269. A természetes személy halála egyúttal az ő személyiségének végződését, megszűntét is jelenti. Minden olyan jogi qualitás, amit a jogrend a születéssel megad: a halállal ipso facto elesik. A halál így egész sorát nyitja meg a tőle függő jogkövetkezmények érvényesülésének. Erre tekintettel a halál bizonyítása feltétlenül szükséges. Bizonyítékul a halálozási anyakönyv bejegyzése szolgál. (1894:XXXIII. t.-c. 1. §.) Ha ilyen nincs: a halál ténye megfelelő bírói eljárás és perrendszerű bizonyításfelvétel után ítélettel tisztázandó (1911:I. t.-c. 748. §.). Többes elhalálozások esetében, ha a halálozás sorrendje bizonyítással nem állapítható meg: felvesszük, hogy az egyszerre elhaltak között olyan jogviszony, mely a korábbi elhalálozás tényének tisztázását megkívánná: nem állott fenn. Ez fictio és semmivel sem ér többet, mintha a közös veszedelemben elpusztult valamennyi egyénre nézve az egy és ugyanazon pillanatban bekövetkezett halált vélelmeznők.

270. *Holttányilvánítás*. Egyes esetekben a valószínűen bekövetkezett halál semmi módon sem bizonyítható — bár a jogi érdek a haláltól függő jogkövetkezmények érvényesítését kívánná. Ilyenkor nyúlunk a holttányilvánítás intézményéhez, melynél a halál bekövetkezését, az azt valószínűsítő előzmények bizonyított voltának feltétele mellett, mint praesumptio jurist megállapítjuk. A holttányilvánítás eseteit az 1911:I. t.-c. 733. §-a szigorúan körülírja.

271. Eszerint holtánnyilvánítható az eltűnt egyén, ha a) születése óta 30 év eltelt és 10 év óta azon év végétől számítva, melyben hír szerint még életben volt: nyoma veszett; b) ha születése óta 70 év telt el és öt év óta azon év végétől számítva, melyben hír szerint még életben volt: nyoma veszett; c) ha háborúban volt és eltűnt s a háború végződési évének végétől számítva 3 év letelt; d) ha hajótörést szenvedett és híre veszett és a hajótöréstől számítva 3 év letelt; és e) ha egyéb életveszedelemben forgott, híre veszett és a veszélyt előidéző körülménytől számítva 3 év eltelt.

272. Azt, hogy hajótörés történt, a törvény akkor vélelmezi, ha valamely hajónak egy év óta nyoma veszett, számítva ezt az egy évet annak az évnek végétől, amely évben hír szerint a hajó még megvolt. A hajótörés napjául pedig az egy évi határidő utolsó napja tekintendő. Az egyéb életveszedelmet előidéző körülmény megszűnésének időpontjául pedig (amely időponttól a fenti e) pontban említett 3 év számítandó), ha azt megállapítani különben nem lehetne, azt az időpontot kell tekinteni, amelyben az életveszedelmet okozó helyzetnek a körülmények szerint meg kellett volna szűnnie.

273. A holtánnyilváníatást a bíróság csak a jogosultak keresetére mondhatja ki. Jogosultak: a házastárs, a bármi néven nevezendő örökösök és bárki 3-ik és a holtánnyilváníatásban érdekelt személy. Az eljárást az 1911:I. t.-c. XIV. címe részletesen szabályozza. Szorosan ennek ismerete ide nem tartozik; egyébként is a közelmúlt háborúval kapcsolatban az eljárás a háborúban eltűntekre vonatkozóan sokszorosan módosított és főleg megkönnyítettett. Ezek az új rendeleti intézkedések azonban átmeneti jellegűek.

274. A magánjog szempontjából is lényeges azonban, hogy a bíróságnak a halál idejéül azt az időpontot kell megállapítania, melyben a halál beállta az eljárás adatai szerint *valószínű*. Az ítélet tehát nem constitutív hatályú, hanem declaratorius. Miután azonban könnyen lehetséges, hogy az eljárás során ilyen valószínűsítő adatok nem merülnek fel, a sub 271. felsorolt a) és b) esetben a 10, illetőleg 5 év leteltét követő napot; — a c) esetben annak az évnek a végét, melyben a háború bevégeződött; a d) esetben a hajótörés időpontját; az e) esetben pedig az életveszélyt előidéző körülmény megszűntének időpontját kell a halál idejéül megállapítani.

275. Az ítélettel tehát áll az a törvényes vélelem, hogy az eltűnt az ítéletben meghatározott időpontban meghalt. Az ítéletben a lehetőség szerint nemcsak *nap szerinti*, hanem közelebbi (óra, perc) időpont megjelölésre is kell törekedni. Ha nem lehet: úgy a megállapított elhalálozási napnak a vége tekintendő a halál bekövetkezési időpontjául. Egyszerű praesumptio jurisról lévén szó: az ellenkező utólagos bizonyítása nincs kizárva. És úgy az eltűnt (ha visszatér), valamint bármely érdekelt a holtánnyilváníatást kérelmező vagy ennek jogutóda ellen keresetet indíthat akár annak bírói megállapítása iránt, hogy a holtánnyilvánított még mindig életben

van, akár az iránt, hogy az ítéletben megállapított időpont előtt vagy az után később halt meg.

276. Ha a holtánnyilvánított visszatér s az ítéletet megtámadja: az hatályon kívül helyeztetik és az időközben életbelépett összes joghatályok megszűnnek. Amennyiben egyesek az ítélet alapján a visszatért vagyonába belehelyezkedtek: e vagyonra nézve jóhiszemű birtokosokként tekintendők s aszerint kötelesek azt visszabocsátani. A holtánnyilvánított, de visszatért házassága azonban nem éled fel, ha visszamaradt házastársa a holtánnyilvánító ítélet alapján újabb házasságra lépett, s ez az újabb házasság sem szűnik meg a holtánnyilvánított korábbi házastárs visszatértével. A visszamaradt és újabb házasságot kötött házastárs azonban ezt az ő 2-ik házasságát tévedés címén megtámadhatja és érvénytelenítheti.

277. A holtánnyilváníttás az anyakönyvbe éppen úgy bejegyzendő, mint a halál. A bejegyzés fogatosítása végett a bíróság a jogerős ítéletet a holtánnyilváníttott községi illetősége — és ha ez nem tudatik — a születés helyén illetékes anyakönyvvezetővel hivatalból közli (1894:XXXIII. t.-c. 74. §.).

278. Különös szabályokat állított fel a 28.000/1919. sz. háborús rendelet a világháborúval kapcsolatban 1914 júl. 24. és 1917 jan. 1. között eltűnt egyének holtánnyilváníttására vonatkozóan. Megállapítja e rendelet tág körben a „háborús eltűntek“ fogalmkörét és megváltoztatja (rövidíti) az egész eljárást és jogot ad az eljárás megindítására az árvaügyésznek is. Adatok hiányában, melyek után az eljáró *járásbíróság* (és nem törvényszék) hivatalból is kutat: 1917 dec. 31. állapítandó meg elhalálozási napként. A 28.000/1919. sz. rendeletnek a „háborús eltűntek“ kategóriája tekintetében további kiterjesztését foglalják magukban a 30.000/1922. és a 44.200/1925. sz. rendeletek.

279. *Életbenlét vélelme.* Kapcsolatos a holtánnyilváníttási vélelemmel, amennyiben azt jelenti, hogy az, akinek halála bizonyítva nincs és az előfeltételek hiányában holtta sem nyilvánítható: születési idejére való minden tekintet nélkül élőnek vélelmezendő. A holtánnyilváníttást kiegészíti, mert a holtánnyilváníttó ítéletben meghatározott napig az eltűntnek életbenlétét az életbenléti vélelem alapján vesszük fel.

280. Az életbenlét vélelme desuetudoban van, s mindinkább előtérbe nyomul jogunkban az a szabály, hogy az életbenlétet bizonyítani kell. Erre utal már az 1874:XXXV. t.-c. 95. §-a, mely azokról a bizonyítványokról rendelkezik, melyeket közjegyző állíthat ki a hozzáfordulók életbenlétéről, s erre utal az állami nyugdíjasok életbenlétének igazolásáról s az erre a célra szolgáló községi előljárásági bizonyítványokról intézkedő 1895/68.688. sz. pénzügyminiszt. rendelet is.

XI. Fejezet. A jogi személyek.

281. A jogrend a személyiség attribútumaival az embertől különböző s a társadalmi élet teremtette szervezeteket is felruházhathat, melyek eképpen jogalanyokká, alanyi jogok és kötelezettségek hordozóivá válnak. Ezek a társadalmi szervezetek a fizikai személyhez, az emberhez nem hasonlíthatnak, önmagukban láthatatlanok és így, ha a „személyiség“ fogalmát az embertől elválaszthatatlannak tekintenők: ezeket a „jogi személyeket“ merőben fictiv alkotásoknak kellene mondanunk.

282. A jogi személyek mibenléte és lényege a dogmatikának vitatott kérdése, mely egyébként a legszorosabban összefügg a jogalanyiség problémájával. A jogalany létét tagadó túlzó felfogások természetesen a jogi személyek létezését is kétségbevonják (L. Duguit, Kelsen). Mások a jogi személy jelenségét az alanytalan jogok tömegének tekintik (Windscheid, Randa). Francia jogászok szerint pláne a jogi személy pusztán név csupán, mely alatt különös szabályozás alá vetve a kollektív tulajdonnak az egyéni tulajdonnal való szembeállítását rejlik (Planiol, Laurent).

283. A kollektív tulajdon gondolata színezi át azt a felfogást is, hogy a jogalanyiség a jogi személyek szervezetében helytfoglaló s a benne csoportosított jogok előnyeit élvezőket (jelenlegieket és jövőbelieket) illeti (Ihering, Zitelmann, Grosschmid). A régi doctrina szerint a jogi személy valamely vagyoni érdekeltiség mesterségesen, fictioval alkotott eszmei központja. Nem létezik, de úgy vesszük, mintha létezne (Sawigny, Puchta, Arndts, Unger).

284. A fictios felfogást a Brinz-féle „célvagyoni“ elmélet szorította vissza, mely szerint a jogi személyeknél nincs más jelenség, mint egy meghatározott célt szolgáló vagyon, mely nem *ad aliquem*, hanem *ad aliquid* pertinet. A célvagyoni elmélet továbbfejlesztői már a jogi személyt egyenesen a célját szolgáló vagyontömeggel azonosítják. Sőt még tovább menve van oly elmélet, mely a term. személy vagyonát is „célvagyonná“ minősítve, annak alanyául a személyt el nem ismeri, hanem egyszerűen a kérdéses vagyoncél hordozójává, képviselőjévé degradálja (Szász—Schwarz).

285. Akad oly nézet is, mely a jogi személyek szervezetének egyes tagjait (a kezelő, gondozó szerveket) tekinti olyanokul, akikben és akik által a jogi személy jogalanyisége megvalósul (Meurer, Tóth Lajos). Azzal, hogy a fogalom meghatározásánál a jogi személyeket „személyiséggel felruházott társadalmi organizációknak“ minősítettük: a Gierke által képviselt *realitási* elmélet háttérébe állítottuk be a probléma megoldását. Ez alapon minden jogi személy valóság, mely mint ilyen tekintendő a természetes személyekkel egyezően magánjogok és kötelezettségek önálló alanyául.

286. *Felosztás.* Mai magánjogunk a jogi személyeknek két alap-típusát ismeri és szabályozza. Ezek: az egyesület és az alapítvány. Mint csak részben az ált. magánjogot érintő, főleg közjogi vagy

különleges szakjogi rendezés alá tartozó típusok az *államkincstár*, a *közttestületek*, *közüntézetek* és a *gazdasági, ipari és kereskedelmi célú egyesületek* említendőek.

16. §. Az egyesületek.

287. Az egyesület, személyek szervezete valamely előre meghatározott tudományos, művészi, jótékonyági, társadalmi stb. hasonló célok követésére és megvalósítására. Ha a célba gazdasági elemek vegyülnek bele, vagy az egyesülés célja kizárólag ilyen: akkor az egyesületnek tiszta magánjogias jellege eltűnik. Az egyesületben szervezkedő személyek alkotják együttvéve az egyesület belső élőelemét; az ők egyesüléséből fakad az az egységes akarat és jogi érdek, mellyel az egyesület jogi sorsát, saját maga megszabhatja és irányítja. A tagok változhatnak, számuk nőhet, apadhat: ennek az egyesületre nézve visszahatása nincs. Az egyesület ekként önálló és tagjaitól független jogalanyiságként jelentkezik.

288. Az egyesületnek, mint önálló jogalanynak vagyona van, mely nem a tagoké *pro rata*. Ha az egyesület céljához vagyon nem szükséges: ez az egyesület létét és fennállását nem érinti. Az egyesület és tagjai között jogviszonyok keletkezhetnek, s az egyesület úgy veszen részt a magánjogi forgalomban, mint a fizikai személy, az ember. Harmadik személyekkel szemben fennálló tartozásokért nem az egyesület tagjai, hanem maga az egyesület a felelős s ezen nem változtat az sem, ha ezek a tartozások az egyesület szerveinek vétkeességéből, s a szervek kellő ellenőrzésének elmulasztásából állottak elő.

289. Az *egyesületek keletkezése* (a személyiség születése) közjogi és magánjogi feltételek megvalósulásától függ s a keletkezéshez fűződő következmények is részben köz-, részben magánjogiak. Mai magánjogunk szerint az egyesületek az ú. n. *szabad alakulás* rendszere szerint keletkeznek. Ez azt jelenti, hogy amely pillanatban létrejön a személyek szervezkedése (társulási szerződéssel): abban a pillanatban magánjogi személyiségének minden külön elismerése, tehát írott alapszabály, vagy kormányhatósági jóváhagyás, illetőleg hatósági bejelentés nélkül, *pusztán a tényleges megalakulás révén* jogi személlyé válik és magánjogi személyiségét megszerezte. Magától értetődik azonban, hogy az egyesületi célnak törvényes tilalomba, a jó erkölcsökbe vagy a közrendbe ütköznie nem szabad, mert ez esetben az alakulás, a jogügyleti tényállás csonkasága miatt is semmis.

290. Itt említendő, hogy ha az egyesület gazdasági természetű célokra alakul, vagy egyébként különös törvények rendelkezései alá tartozik (pl. a keresk. törvény, vagy bányatörvény alá): úgy keletkezésére nézve nem a szabadalakulás rendszere, hanem az ú. n. „*normatív szabályok rendszere*” az irányadó. E rendszer szerint az alakulás magánjogi előfeltételeit a törvény előre kijelöli és

amennyiben azok az egyesülők által betartatnak, az önálló személyiség megszerzését részükre a törvény eleve biztosítja.

291. Közjogilag az egyesület akkor keletkezik, ha alapszabályait az illetékes miniszter láttamozási záradékkal látta el (1394/1873. és 1508/1875. sz. belügyminiszt. rendeletek). Erre utal újabban a trianoni béke katonai rendelkezései között foglalt egyes tilalmak és korlátozások végrehajtásáról szóló 1922:XI. t.-c. 7., 8., 9., 10. és 11. §-a is, mely mindennemű egyesületnek *működhetését* a belügyi vagy más illetékes szakminisztertől láttamozott alapszabályokhoz köti és ezt a rendelkezését a 10. §-ban statuált kihágás következményeivel sanctionálja. Egyébként az alapszabályok láttamozásának gyors és sikeres ellátása érdekében a 77.000/1922. számú és hatályában fenn tartott rendelet „Az egyesületi alapszabályok ált. kellékeiről” címen részletes utasításokat foglal magában. (Módosítja a 9900/1923. sz. belügyminiszt. rend.) A közjogban tehát az *engedélyezési rendszer* érvényesül, s a megtagadott közjogi elismerés visszahat a személyek szervezkedésével már létrejött magánjogi keletkezésre is s azt semmivé teszi.

292. Helyesen azonban inkább azt kellene mondanunk, hogy a közjogot nem az egyesület megalakulása, hanem az egyesület működése érdekli. Az alapszabályok elkészítése, jóváhagyása az egyesületi működés közigazgatási ellenőrzését hivatott biztosítani és így az alapszabályok jóváhagyásának megtagadása nem a magánjogilag már keletkezett egyesület létét, hanem csak működési lehetőségét szünteti meg.

293. Az egyesületek jogképessége általában véve teljes. Újabban a mezőgazdasági ingatlanok tulajdonának megszerzése tekintetében állított fel az 1920 : XXXVI. t.-c. 88. §-a lényeges korlátozást, egyebekben csak oly jogok alanyai nem lehetnek, amelyek a fizikai személy létét feltételezik. Egyéni jogaik azonban (pl. névhez való jog) már lehetnek. Élettevékenységük körét az alapszabályokban pontosan körülhatárolt egyesületi cél szabja meg, s ennek a körnek az áthágása az egyesület feloszlatását, tehát megszüntetését vonhatja maga után. Ebből következik, hogy az egyesületek tilos cselekményeket is követhetnek el, bár az 1878 : V. t.-c. (bünt. törv.) hatálya alá nem is esnek. Egyebüttl megállapított és másnemű büntetéseknek azonban az egyesület is alá lehet vetve (pl. jogosulatlan címerhasználat esetén az 1883 : XVIII. t.-c. 1., 24. és 10. §§-ok alapján).

294. Az egyesületi közegeket az alapszabályok jelölik meg. Rendszerint azonban minden egyesületnek kétféle közege szokott lenni. Egy *közgyűlés*, mely az egységes egyesületi akarat képzésére és egy *igazgatóság* (választmány), mely annak végrehajtására és általában az egyesület cselekvőképességének manifestálására hivatott (intéző szerv, végrehajtó közeg).

295. Az intéző szerv oly cselekményeiért, melyekkel ügykörének ellátása közben harmadik személyeknek kárt okoz: az egyesület a felelős. Belső viszonyukban azonban a gondatlanul eljáró

intéző szervet az egyesület számadásra vonhatja. Egyébként az intéző szervek ügyvitelére, hacsak az alapszabályok másképp nem rendelkeznek, a megbízás szabályait kell per analogiam alkalmazni.

296. Az egyesületi tagság személyes természetű jogokat és kötelezettségeket alapít és így azok az elhalt vagy kilépett tag jogutódaira nem szállanak át. Az egyesületi tagsági jogok mikénti gyakorlására, az egyesületből való kilépésre és kizárásra, az esetleges tagsági díjak fizetésének időtartamára, hátralékos tagdíjakra; az alapszabályoknak kell tüzetes rendelkezéseket előírnia.

297. Megszűnik az egyesület, ha szervezete kimúlik. Ez a kimúlás a cél elérésével, időre vagy feltétel mellett elkezdett egyesületnél az idő vagy feltétel beálltával; — a tagok teljes kiveszésével és szabályszerű feloszlási határozattal következik be. Nem természetes és egyúttal büntetésjellegű esete az egyesületi szervezet kimúlásának a kormányhatóság feloszlató rendelete.

298. Valamely egyesület megszűnését nyomon követi az alapszabályszerűen végrehajtandó felszámolás, melynek rendén a megmaradt egyesületi activák, a hitelezők kielégítése után az alapszabály útmutatása szerint felosztatnak. Ha az alapszabályok ilyen útmutatást nem tartalmaznának, a feloszlást kimondó közgyűlés határozhatja el a megmaradt vagyonnak hovafordítását, esetleg az utolsó tagok közötti szétosztását is. Azt a szabályt, hogy ily határozat hiányában, vagy ha a határozat valamely okból hatálytalanná válnék, a megmaradt egyesületi vagyon, az urafogyott hagyatékok módjára, az államkincstárra szálljon: jelenlegi magánjogunk nem ismeri.

17. §. Alapítványok.

299. Az alapítvány, az alapító intézkedéséhez képest, a közforgalomból elvont és meghatározott (jótékonyági, kegyes, művészi, stb.) cél szolgálatára megfelelő alapítványi szervezetben kirendelt vagyon. A kirendeléssel az „alap“ (az alapítványi vagyon) önállóságot nyer, senkihez dologilag kötve nincs, mert sem az alapító, sem az alapítvány jövedelmében részesek vagy jövőben részelteendő tulajdonát nem képezi, hanem fennállásának kizárólagos erőforrásait a saját külön rendeltetésében bírja. Ez az önállóság az alapítványi szervezetben jut kifejezésre s ehhez az önálló szervezethez köti az uralkodó doctrina a jogi személyiséget.

300. Az alapítványi szervezet pedig áll az alapítványi célból, melynek javát a második alkatelem, az alapítványi *vagyon* szolgálja és harmadszor a kezelő *közegekből*, melyek a vagyonnak a célra való felhasználásáról, gyarapításáról gondoskodnak. Az alapítványi célnak törvényes tilalomba, a jó erkölcsökbe vagy a közrendbe ütköznie nem szabad. Ellenkező esetben az alapítás semmis. A célnak továbbá *közérdekűnek* is kell lennie s ezt a jelleget jogunk az ú. n. családi alapítványoknál is elismeri. Az alapítással a kirendelt vagyon a forgalomból kiemeltetik és a cél érdekében lévén lekötve,

állagában elidegenítési és terhelési tilalom alá kerül. A kezelő közeg akár természetes személy, akár jogi személy lehet.

301. Az alapítványokat a közéletben gyakran előforduló nemvalódi, vagy hamis alapítványoktól jól meg kell különböztetnünk. Ha t. i. valamely vagyontörvény olyan értelemben történik, hogy a közönségesen ott is „alap”-nak nevezett vagyon csak egyetlen szoros megjelölt jogviszonynak lehet tárgya: alapítványról nincs szó, csak pontatlanul így nevezett donatio sub modo — illetőleg hagyományról. (Pl. misealapítvány; „alapítvány” egy örökéző lámpa, egy emlékmű felállítására.) Az igazi alapítványnál az alapítvány vagyona ezzel szemben minden olyan jogviszony alapításánál szerepelhet tárgy gyanánt, mely a kitűzött célt szolgálja s az alapítvány ugyanezen cél érdekében a jogok egész sorozatát szerezheti meg. Szóval forgalmi életet él, s nincs egyetlen jogviszonyban megmerevítve.

302. Az alapítványoktól jól megkülönböztetendők továbbá az ú. n. „alapok” is, melyek mint alvagyon önálló személyiséggel nem bírnak, hanem valakinek vagyonából egy meghatározott cél érdekében kiemeltetnek, s annak javára külön kezeltetnek, de eredeti jogalanyuktól elválasztva, önállósítva nincsenek (pl. az egyetem Diákjóléti alapja).

303. Az alapítvány élőközti vagy halál esetére szóló, de mindenestre dologi hatályú ügylet által, alapítás útján keletkezik. Az alapító jogügyletben jelölendő ki a cél és a kezelő közegek. Ha utóbbiak a cél terjedelmessége folytán több személy együttes működését feltételezik: az alapítványt e fokozottabb szervezetre tekintettel „intézet”-nek (Anstalt) szokták nevezni, bár indokolatlanul. Jövőhagyás az alapítványi ügylet perfectiójához (iskolai alapítványokat kivéve) de lege nem szükséges. (1715 : LXXIV.; 1723 : LXX.; 1790 : XXIII. és XXVI. t.-cikk.) Ezt az álláspontot képviseli következetesen a kir. Curia is. Alapítólevél kiállítása — szokásos, de előírva nincs. Ha felmerül a kérdés, hogy létesült-e alapítvány vagy nem? döntené a bíróság hivatott (és nem a felügyeleti hatóság).

304. Minden alapítványnak van kezelő közege, szerve, melynek az alapítványi vagyon kezelésén és célnak megfelelő felhasználásán kívül a hatóságokkal és harmadik személyekkel szemben való képviselet is feladatkörébe tartozik. Az alapítványok jogképességére nézve ugyanaz áll, mint amit e részt az egyesületekre mondtunk. Tevékenysége, melyet az alapítványi cél elérése és követése tekintetében kifejt: a köz. hatóságok ellenőrzése alá tartozik. Ez az ellenőrzés a király alapítványi főfelügyeleti jogának kifolyása, s ebből következik — amint ezt a 9871/1921. M. E. rendelet megállapítja —, hogy az alapítványi ingatlanok vagy egyéb alapítványi törzsvagyon elidegenítéséhez, megterheléséhez, a törzsvagyonhoz tartozó ingó értékek kiadásához az illetékes miniszter jóváhagyását kell kikérni. E szabály pontos megtartásáért az alapítványt kezelő közegek vagyoniilag is felelősek.

305. Megszűnik az alapítvány, ha a szervezete kimúlik. Beáll ez a cél teljes elérésével vagy meghíúsulásával és az alapítványi vagyonnak végleges kimerülésével. Ezzel egyjelentőségű az alapítványok ellen megnyitott csőd is. Cél elérése vagy meghíúsulása esetén a még meglévő alapítványi vagyon, ha az alapító ügyletnek erre az esetre intézkedései nem volnának, egy hozzá hasonló célú alapítványra fordítandó, azaz hozzácsatolandó. Előbbi esetben az alapítvány permutatója révén új alapítvány keletkezik. A megszűnés és permutatio kérdése ismét szorosan összefügg az alapítványi közjoggal s annak különösen a felügyelet és ellenőrzésre vonatkozó szabályaival.

18. §. A jogi személyek egyéb típusai.

306. *I. Gazdasági, kereskedelmi és ipari célú egyesületek.* Ezek az egyesületek a közönséges magánjogi egyesületektől csak a cél és a rájuk vonatkozó különleges szabályozás folytán különböznek. Keletkezésük nem a szabad alakulás, hanem az úgynevezett „normatív szabályok” rendszerében történik.

307. Példák: a részvénytársaság és szövetkezet (1875:XXXVII. t.-c.); magy. földhitelintézet (1871:XXXIV., 1876:XXXI., 1879:XLIV., 1889:XXX., 1898:XI. t.-cikk); kisbirtokosok orsz. földhitelintézete (1879:XXXIX., 1898:XI. t.-c.); gazdasági és ipari hitelszövetkezetek (1898:XXIII. t.-c.); bányatársulatok (1854 május 23-iki bányatörvény); bányatársuladák (ugyanaz); ipartársulatok (1884:XVII. t.-c.); vízitársulatok (1885:XXIII. t.-c.); víz-szab. és árment. társ. (1884:XIV. t.-c.); öntöző társulatok (1900:XXX. t.-c.); halászati társ. (1888:XIX. t.-c.); hegyközségek (1929:XVII. t.-c.); erdősíto társulatok (1879:XXXI. t.-c.); gazdasági munkás és betegsegélyző pénztárak (1900:XVI. t.-c.); legelői társulatok (1913:X. t.-c.); korlátolt felelősségű társaságok (1930:V. t.-c.) stb.

308. *II. Köztestületek.* Ez alatt a megjelölés alatt azokat a jogi személyeket értjük, melyeknél a jogi személyiség keletkezése és fennállása speciális közhatalmú tényben bírja alapját és gyökerét. Még ha a keletkezés végső oka esetleg az egyesek önkéntes szervezkedésére volna is visszavezethető (pl. vallásfelekezeteknél), mégis a szervezkedés indító oka, célja, valamint a tevékenységi kör jellege és természete mélyen a közhatalom érdekszférájába nyúl bele, s nem szorítkozik egyszerű egyesületi célok ápolására, hanem a maga körében rendszerint hatósági jogkört is foglal magában.

309. Mai jogunk szerint ilyen köztestületek: a) a megyei és városi törvényhatóságok, b) községek, c) egyházi testületek, mint a bevett és törvényesen elismert vallásfelekezetek egyetemei, d) egyes egyházközségek, e) káptalanok, szerzetrendek és kongregációk, f) ügyvédi, közjegyzői, kereskedelmi és iparkamarák, ipartestületek és esetleg g) ha a szervezkedésnek eleve ezt a formáját választotta, így volt ez a közbirtokosság tekintetében is. Továbbá:

közttestületi jellege van az Országos magyar gyűjteményegyetemnek (1922 : XIX. t.-c.); — az Orsz. Társadalombiztosító Intézetnek (1927 : XXI. és 1928 : XL. t.-c.), valamint a *Vitézi Rendnek* is (1920 : XXXVI. t.-c. 77. §.), stb. A közttestületek keletkezése az államhatalom kezdeményező vagy jóváhagyó ténykedésétől függ, mely vagy a törvényhozástól, vagy a kormányzati közegektől indul ki.

310. A közttestületek személyiségének korlátozásai túlnyomóan közjogi jellegűek s a magánjogot leginkább az ingatlanjogok szerzése és az itt érvényesülő hatósági jóváhagyás irányában érintik. Az 1895 : XLIII. t.-cikkben szabályozott „törvényesen elismert“ vallásfelekezetek ingatlant csak templom, iskola, lelkészi lak céljából szerezhettek. Hatósági jóváhagyás itt is kell. Áll ez az izraelita felekezetre is, amelyet a bevett vallásfelekezetek köréből az 1895 : XLII. t.-cikket hatályon kívül helyező 1942 : VIII. t.-cikk kiemelt és törvényesen elismert felekezetté nyilvánított.

311. A róm. kath. és gör. kath. egyházak, mint közttestületek mező- és erdőgazdasági ingatlanok szerzésében és elidegenítésében vannak korlátozva. Az e korlátozást létesítő *holtkézi* törvények (1498 : LV.; 1498 : LXV.; 1647. évi linzi békekötés XVI. cikkelye; Appr. Const. I. R. I. tit. 10. és 6. köt. 2 cikk; Trip. II. R. 51. cím 1. §.; 1567 : XXXI. t.-c.) érvényben léte vitás. A 63. sz. t. ülési döntvény szerint a holtkéz szerzéstiltó rendelkezései elavultak.

312. Ezzel szemben ugyancsak a Kuria 81. sz. teljesülési döntvényében a holtkézi ingatlanok elidegenítési tilalmát joghatályosan fennállónak jelentette ki, jóllehet a holtkéz úgy a szerzési, mint elidegenítési tilalmat szerves egységben foglalja magában és így ha egyik vonatkozásában elavult, úgy el kellett avulnia a másik vonatkozásban is. Egyébként az 1920 : XXXVI. t.-c. 88. §-a a mezőgazdasági ingatlanok megszerzésében az egyházakat (kivétel nélkül) a többi profán jogiszemélyekkel egyformán korlátozza.

313. *III. Közintézetek és közalapítványok.* A közintézet olyan fokozott szervezetű (tehát intézetjellegű) alapítvány, melyet közhatalmi ténnyel valamely közhatóság létesített. (Pl. egy állami vagy autonóm felekezeti főiskola; egyetem; orsz. ügyvédi gyám- és nyugdíjintézet 1908 : XL. t.-c.; — M. Tudom. Akadémia.) A *közalapítvány* pedig tulajdonképpen egyszerű alapítvány, melynek egyedüli jellegzetessége és elválasztó criteriuma az, hogy közhatósági jogokat gyakorló közjogi személy létesítette. (Pl. az 1929 : XXXIII. t.-c. által létesített „Nemzetközi közművelődési alapítvány“.) Közalapítványnak szokás nevezni az olyan magánalapítványt is, melyet alapítója valamely közhatóságra bízott. A szóhasználatnak csak annyiban van némi jogosultsága, amennyiben az ilyen alapítványok jogi képviselőjét a többi és valódi közalapítványokkal együtt a kir. közalapítványi ügyigazgatóság látja el (1868 : LIV. t.-c. 84. §.).

314. *IV. Államkincstár (fiscus).* Az állam éppen úgy állhat magánjogviszonyban és lehet magánjogok és kötelezettségek alanya, mint a természetes személy. Külön kategóriába a jogi sze-

mélyek között azért osztályozandó, mert szuverénitása van s ezen a révén úgy a többi jogi személyekkel, mint a természeti személyekkel szemben számos előjogot élvez. E minőségéből folyólag oly vagyoni jogoknak is lehet alanya, melyek mást rajta kívül egyáltalán nem illethetnek. Az államkincstár központi képviselő közege a kir. kincstári jogügyigazgatóság, melynek alárendelt szervei a kir. kincstári ügyészségek. Az állam vasúti vállalatainak és a katonai kincstárnak külön képviselete van. Mint privilegium odiosum az államkincstárt kártérítési kötelezettség terheli, minden oly hatósági ténykedésért, mely magánosoknak jogtalan kárt okoz s az állam tisztviselőinek hivatalos eljárásaikban tanúsított hanyagságából vagy törvénytelen cselekményeiből származik.

XII. Fejezet. A személyiség védelme.

315. I. A személyiség védelme egyike a magánjogunkban még nem teljesen kiépített intézményeknek, miután az e fogalomkörbe tartozó alanyi magánjogok oltalmáról a jogrend eddig túlnyomóan csak a büntető- és közigazgatási jogban gondoskodott, s a magánjog számára egyéb tért nem engedett, minthogy a személyi javakat ért sérelmeket egyszerűen tiltott cselekményekből származó kártérítési kötelezéseként kezelje. Az újabb jogfejlődés azonban részben a szokásjogon, részben egyes pozitív törvényeken keresztül utat tört a személyiségi jogok magánjogi védelme számára s így legalább is az alapok az intézményszerű kiépítésre már adottnak tekinthetők.

316. Személyi jogok alatt pedig azokat az abszolút hatályú alanyi magánjogokat értjük, melyeknél fogva mindenki a törvények és mások jogainak korlátai között, személyiségét, egyéni integritását minden irányban szabadon érvényesítheti és igényelheti azt, hogy őt ebben senki se háborítsa. Ezekről a személyi jogokról lemondani és gyakorlásuk lehetőségét a jóerkölcsökbe ütköző módon korlátozni nem lehet. Ha tehát személyi jogainkban sérelmet szenvedünk — másnak azokat érintő jogellenes magatartása által — egész általánosságban, a sérelmes magatartás megszüntetését és a sértések jövőre szóló bírói eltiltását követelhetjük. Ha a kegyelet úgy kívánja: az sem zárható ki, hogy a személyi jogok ezt a védelmet még az alany halála után is élvezhessék.

317. Nyilvánvaló, hogy ez az elvileges, általános jogvédelem a személyi jogok hathatós védelmére távolról sem elegendő. Ezért az egyes személyi jogoknál a jogrend — mint látni fogjuk — a védelem tökéletesebbé tételéről gondoskodott is; habár, az előbb, 315. alatt mondtak szerint: a személyi jogok védelme még mindig nincs teljesen kiépítve. Személyi jogok pedig a következők: *jog a személyes szabadságra; jog a testi épségre, életre, egészségre; jog a becsületre, a levéltitokra; jog a névhez és képmáshoz.* Kiegészítőleg ide vonandó végül a szerzői és szabadalmi jog tárgyalása is.

318. II. Az egyes személyi jogok védelmének mai szabályozása. A) *Jog a személyes szabadságra.* Az Optk. 1329. §-a elrendeli, hogy a személyes szabadságától megfosztott egyén elsősorban szabadságába való *visszahelyezését* és teljes *elégtételt* követelhet. Kétségtelen, hogy ez az elv a mi szokásjogunkban is benne van; az elv keresztülvitele ellenben csak a büntető codexben jutott megvalósuláshoz. Az 1878 : V. t.-c. X. és XXII. fejezetei szólnak a személyes szabadság rovására közhivatalnokok, illetőleg magánszemélyek által elkövetett büntettek és vétségekről s a sértett kívánatára megítélendő *kártalanítási mellékbüntetés* felől is rendelkeznek (198. §.). Ez a kártalanítás azonban csak az okozott és bizonyított *vagyoni kár megtérítése*, — s a pénzben meg nem becsülhető erkölcsi kárról, a személyes szabadság jogának megsértéséért függetlenül megállapítandó elégtételről a büntetőtörvény nem emlékezik meg.

319. B) *Testi épségre és egészségre vonatkozó jog.* A büntetőjog idevágó intézményeitől eltekintve, domináló elvnek magánjogunkban, a testi épségre és egészségre irányuló jognál is, még mindig csak az okozott vagyoni kár megtérítésére irányuló kötelezettség kimondását kell tekintenünk. E kötelezettség a sértő cselekmény objectiv jogellenességére és a sértő subjectiv vétkességére támaszkodik, mint előfeltételekre. Ha a cselekmény halált okozott, a gyógyítás, életmentés, temetés költségeit az igényelheti, aki erre a célra költekezett. A halállal megszűnt, egyébként személyhez kötött vagyoni jogok: az elhalt hagyatékának, kárként felbecsülve megtérítendőek. Tartásra jogosultak, ha a tartástól elestek: pénzbeli járadékot követelhetnek. Halállal nem járó testi sértéseknél a pozitív káron kívül az elmaradt nyereség is számbaveendő, s állandó munkaképtelenség esetén a sértőt pénzbeli járadék fizetésére is kell kötelezni.

320. Mindezen és a vagyoni jellegű érdekmegtérítés körében mozgó rendelkezéseken kívül szórványosan előfordul gyakorlatunkban az osztrákjogi „fájdalomdíj” hatása alatt, hogy a megállapított kártérítésen *felül és attól önállóan*, különösen nőket ért és állandó eltorzulásokat okozott testisértéseknél (valamint erőszakos nemi közöseléseknél és a defloratióra tekintettel) a szenvedett erkölcsi kár címén külön *elégtételt* is állapítanak meg bíróságaink méltányos pénzösszegben, mely jelenség kétségtelenül a magánjogi jogvédelem lassú kialakulási útját jelzi.

321. Ismeri jogunk emellett, a most tárgyalt személyi jogoknak viszonylagos védelmét is azzal, hogy egy adott magánjogi viszony egyoldalú felbontását, a testi épség és egészségre vonatkozó jog érdekében, kivételesen lehetővé teszi. Így: a szolgálati viszony felmondás nélkül azonnal odahagyható, ha a gazda, vagy családtagja, vagy megbízottja a cseléddel szemben, testi épségét, egészségét veszélyeztető elbánást tanúsít. (Pl. éheztetéi.) (187. : XIII. t.-c. 52. §. II. a) d) — 1875 : XXXVII. t.-c. 58. §. 2., 3., 7., 8., 59. §. — 1884 : XVII. t.-c. 94. §.) Ugyanezen gondolatkörbe vonhatók az ú. n. munkásvédelmi intézmények, valamint a testi épség és egészség

védelmét szolgáló azok a törvényes kötelmek is, amelyeket a gümőkór és nemi betegségek elleni védekezésről szóló 1940 : VI. t.-c. irt elő (eltiltás bizonyos foglalkozásoktól, kényszerelkülönítés, lakás kényszerű kitakarítása, fertőtlenítése, stb.).

322. C) *Jog a becsületre.* Etéren az új sajtótörvény (1914:XIV. t.-c.) és a becsület védelméről szóló 1914 : XLI. t.-c. a becsületjog magánjogi védelmét — a jelentékenyen fokozottá tett büntető jogvédelem mellett — korszerű, széles alapokra fektették. Ehhez képest: rágalmazás, becsületsértés és hamis vádaskodás esetén — követtetett az el akár sajtó útján, akár azon kívül (állítás, híresztelés, vagy meggyalázó cselekmények által) a sértő a sértettnek a büntető következményektől eltekintve és a bizonyított vagyoni kár megtérítésén kívül: a nem vagyoni *erkölcsi kárért* is megfelelő, a bíróság által méltányosan meghatározandó *pénzbeli elégtétellel* tartozik. (1914 : XIV. t.-c. 39. §. és XLI. t.-c. 28. §.) Ezenkívül: a sajtó útján vagy azon kívül (időszaki lapokat kivéve) elkövetett rágalmazás és becsületsértés címén kimondott marasztaló ítéletnek a sértő kifejezések mellőzésével való hírlapi közzététele is követelhető. (1914 : XIV. t.-c. 43. §., XLI. t.-c. 28. §.) Továbbá, az *időszaki lapokban* napvilágot látott hasonló sértő közleményekkel szemben, a sértettnek ítélet előtt és nélkül joga van *helyreigazító* nyilatkozatának közlését, ugyanazon időszaki lapban megkövetelni. A „helyreigazítási jog” olyan esetekben van biztosítva az 1914:XIV. t.-c. 20. §. által, ha valakiről nyíltan vagy burkoltan valótlan tényeket közölnek, vagy való tényeket hamis színben tüntetnek fel. A közlési kötelezettség 1 hónapig áll fenn, s megjegyzéseknek hozzáfűzése: kihágásként büntettetik (21. §.).

323. Közvetve a becsület védelmét szolgálja az 1914 : XLI. t.-c. 24—26. §§-ainak a „hitelrontás”-ra vonatkozó rendelkezése is, amennyiben az ott körülírt előfeltételek fennforgása esetén a hitelrontónak minősülő cselekmény *vétségként* büntettetik, emellett a netalán okozott vagyoni kár is megtérítendő. A becsületjog viszonylagos védelme a testi épség és egészség védelménél mondottak szerint érvényesül.

324. D) *Levéltitokra vonatkozó jog.* A személyiségből közvetlenül folyó érdek a levélhez, távirathoz, bizalmas jellegű magánokirathoz való jognak magánjogi védelme. Jelenlegi jogunk ezt a védelmet a magánjog terén nem adja meg s a mondott érdekek csak büntetőjogi oltalom alatt állanak (1878 : V. t.-c. 200., 327. §§.). Ez a büntetőjogi védelem felette egyoldalú s a levél íróját a címzett indiscretióival szemben egyáltalában nem védelmezi s emellett nem ölel fel magába minden ezen a téren elkövethető súlyos jogsérelmet.

325. E) *Névhez való jog.* Mindenkinnek van *neve*, mely jogalanyiségának a magánjogi forgalomban éppen úgy, mint az állami és társadalmi élet minden egyéb viszonyában legrövidebb és leggyakorlatiasabb megjelölésére szolgál. Lelencnek, ismeretlen nevű anyától származott törvénytelen szülöttnak az anyakönyvi bejegyzést eszközölő hatóság, illetve az ismeretlen nevű anya jelöl ki nevet.

Mivel a névben benne van az egész személyiség: a nevet, mint abszolút alanyi jogot a jogrendnek mindazon visszaélésekkel szemben, melyek a név jogtalan használatával elkövethetők s melyek nemcsak anyagi, de erkölcsi hátránnyal is járhatnak: védelmeznie kell.

326. Mai jogunk a név magánjogi védelmét nem is tagadja meg. Intézkedései azonban hézagosak. Az 1894 : XXXIII. t.-c. 44. §. kimondja, hogy *senki sem viselhet* más családi és utónevet, mint amelyek születési anyakönyvébe be vannak jegyezve. Írói és művészi álnevek használatát ez a rendelkezés nem érinti. Az 1879:XL. t.-c. 45. §-a a címbitorlást, 72. §-a pedig a hamis név bemondását bünteti. Régi jogunk az „álorcások“-at (kik más helyett adják ki magukat) infámiával sújtotta. Az 1894 : XXXI. t.-c. 94. §. eltiltja az elvált vétkes nőt volt férje nevének viselésétől; a nem vétkes nő névhasználati joga azonban eziránti perbeli kérelmére a bontó ítéletben megállapítandó. Az a nő azonban, kinek a bontó ítélet megadta a jogot, hogy volt férje nevét viselhesse: e jogától a volt férj keresetére meg is fosztható, ha erkölcsi szempontból kifogásolható életmódot folytatva, volt férje nevének beszenyezésével annak erkölcsi kárt okoz. Itt a név védelme a volt férj javára visszafordul.

327. Mindezen és jórészt sanctió nélkül kimondott szabályok a védelem elvi elismerését igazolják s ezen az alapon tételként lehet felállítani, hogy bárki, aki nevének jogosulatlan használata folytán erkölcsi vagy anyagi kárt szenved: követelheti a vitatott név kizárólagos viselésének bírói ítéletben való megállapítását, a bitorlás megszüntetésére szóló marasztalást és elszenvedett erkölcsi és anyagi kárának megtérítését, végül per analogiam juris: a marasztaló ítéletnek a sértő költségén leendő közzétételét. A névvédelem célját szolgálja közvetve a névmagyarosításra vonatkozó belügyminiszteri rendeleteknek a régi nemesi családnevek, közéleti nagyságok neve felvételét eltiltó intézkedése is.

328. A név védelmével rokon a *címerhasználat* védelme. Senki sem köteles túrni azt, hogy családi címerét más jogosulatlanul használhassa. E sérelemmel szemben keresete van a sértettnek a címerhasználattól való eltiltás, az esetleg okozott vagyoni, sőt — fellehetjük — erkölcsi kárnak megtérítése és a marasztaló ítéletnek a sértő költségén leendő közzététele iránt. A *kereskedelmi* névnek, az úgynevezett *cégnek* védelméről a Keresk. Törv. hathatósan gondoskodik.

329. F) *Képmáshoz való jog*. Bizonyos fokig elismertnek mondható. Az 1921 : LIV. t.-c. (szerzői jogi törv.) 64. §-a a képmás utánképzését a megrendelőnek tartja fenn. A védelem tökéletlen, mert csak a *megrendelőt védi*, ki nem szükségképpen azonos azzal, akit a képmás feltüntet; továbbá, mert a képmás védelmének a sokszorosítás és utánképzés tilalma csak egyik része. Nincs ekképpen magánjogi védelem a beleegyezés nélküli képmáskészítés, akaratelleni lerajzolás, lefényképezés, képmáskifüggesztés által elkövethető jogsérelemek ellen. A gyakorlat feladata, hogy a képmással való visszaélések okozta erkölcsi — esetleg anyagi károkat a sértő ellen meg-

állapítsa és a sértett részére az elégtételről gondoskodják. Jogunk szellemében a lehetőség erre mindenestre fennáll.

19. §. A szerzői jog és szabadalmi jog.

330. I. A szerzői jog a rendszer szempontjából a személyiség védelmének köréhez tartozik, mert a személyiségnek a testiekre vonatkozó védelmét, a becsület, név, képmás mellett a lelki világ, a gondolkodóképeség megnyilvánulásainak védelmével egészíti ki. Tárgya általános megjelöléssel: az eszme, a gondolat, de nem az ezeket megrögzítő betű, zenei hangjegy, kép vagy szobor. Az eszme és gondolat, mint szellemi alkotás az egyéniségnek képezi megfoghatatlan és elválaszthatatlan részét s mint ilyen, a betűben, rajzban vagy egyéb anyagok általi közzététele után is a szerző lelki világának, egyéniségének integráns része marad. Ekként, mint minden a személyiségre vonatkozó alanyi jog, a szerzői jog is az abszolút jogvédelmet igénylő, tilalmijog jellegű jogosítványok közé tartozik s védelmezésének közelebbi célja az, hogy senki más szellemi alkotásának felhasználásával és értékesítésével magának jogtalan anyagi hasznot a szerző megrövidítésével ne szerezhessen.

331. A szerzői jogot legújabbban az 1921 : LIV. t.-c. szabályozza. A törvény „szerzői jog” tárgyává teszi és védelmezi elsősorban az „írói műveket”. Írói mű alatt pedig minden olyan szellemi alkotást kell értenünk, mely szóval vagy jegyekkel (írás- és hangjegyekkel) nyilvánított, tehát írásba foglalható s rendszeren írásba is foglaltatik. Mindenestre szükséges, hogy az „írói mű”-ben alkotójának valamelyes önálló és értékelhető szellemi tevékenysége nyilvánuljon, mely viszonylagosan legalább „eredeti”-nek is minősíthető.

332. Az írói mű szerzője az, akitől az írói mű mint szellemi alkotás származik. Szerzőnek tekinti emelelt a törvény azt is, ki „többeknek irodalmi adalékaiból” állít össze és rendszerez oly gyűjteményt, melynek eredetisége éppen az összeállításban, a szerkesztésben áll. Itt a gyűjteményre, mint szellemi munkát igénylő egésze a szerzői jog a szerkesztőt illeti. Társszerzőség esetén a társszerzők szerzői joga a mű elkülöníthető részein külön-külön áll fenn; ha ily elválasztás nem vihető keresztül, mindenik szerzőtársnak az egésze van szerzői joga.

333. Olyan művek szerzőjéül, amelyeket akadémiák, egyetemek, testületek és más jogi személyek, továbbá nyilvános tanintézetek egyéni szerző megnevezése nélkül adtak ki: a kiadó kulturális szervet kell tekintenünk (törv. 15. §.).

334. Törvényünk „írói műnek” tekinti a más nyelvből való fordításokat, alkalmazásokat (adaptálás), ideértve a mechanikai előadás céljára szolgáló és művészi tevékenységgel járó alkalmazásokat is, úgyszintén az átdolgozásokat (arrangement), kivonatokat, feldolgozásokat; továbbá eredeti műveknek közvetett elsajátításait, s bármilyen átalakításait vagy felhasználásait (ideértve a mozgóképnyelvészeti mű céljára szolgáló felhasználásokat), végül külön-

böző művek gyűjteményeit — természetesen mindig az eredeti mű szerzőjét *megillető jogok sérelme nélkül*.

335. Nemkülönben egyenlő védelem és elbánás alá esnek az írói művekkel a *zeneművek*, melyeknél a szerzői jog tartalma — a *színművek* és *zenés színművek* példájára — az előadásra vonatkozó kizárólagos joggal bővül. Némajátékok és koreográfiai művek tartalmuk szerint vagy színműveknek, vagy zenés színműveknek tekintendők. Végül egy tekintet alá esnek az írói művekkel a szövegek (illusztrációk), térképek, földrajzi, helyrajzi, építészeti, mérnöki és más műszaki, valamint tudományos vonatkozású tervek, rajzok, ábrák, vázlatok és plasztikai művek is — amennyiben rendeltetésüknél fogva nem tekinthetők képzőművészeti vagy iparművészeti alkotások gyanánt, mely esetben az ezek felett biztosított szerzői jog tárgyait képezik.

336. A szerzői jog tartalma. Az írói műnek többszörözése, közzététele és forgalombahelyezése a törvény által meghatározott védelmi időn belül: a szerző kizárólagos jogát képezi. Több szerző esetén a szerzői jogot a szerzőtársaknak előzetesen adott kárpótlás mellett bármelyik szerző gyakorolhatja. Ha azonban a szerzőtársak megállapodásra jutni nem tudnának: a közös mű többszörösiéhez, közzétételéhez és forgalombahelyezéséhez valamennyi szerzőtárs beleegyezése szükséges. Ha a mű egyes részei a szerzők szerint elkülöníthetők: mindenik szerzőtárs kizárólag rendelkezik a szerzői joggal — a maga elkülönített részén.

337. A szerzői jog gyakorlása élők között és halál esetére még jövőben alkotandó művekre is, előre átruházható. Az oly szerződést azonban, mellyel a szerzői jogát általában jövőben alkotandó minden művére, vagy általában, jövőben alkotandó műveinek meghatározott nemére ruhazza át: a felek bármelyike előzetes egy évi felmondással bármikor felmondhatja, feltéve, hogy a szerződés létrejötté óta 5 év már eltelt. Minden ettől eltérő és szerző hátrányára szóló megállapodás érvénytelen. A szerzői jog (a gyakorlás szempontjából) törvényes és végrendeleti öröklés tárgya és csak a szent korona öröklése alól van kivonva. Végso fokon, mint törvényes örökös: a társszerző, illetőleg jogutóda örököl. Végrehajtás tárgyát maga a szerzői jog nem képezi, hanem csak az a vagyoni előny, amely a szerzőt vagy örökösét vagy hagyományosát annak következtében illeti meg, hogy ő a szerzői jogot értékesítette vagy érvényesítette.

338. Szerzői jog bitorlása. Elköveti az, aki az írói művet a szerző beleegyezése nélkül a maga egészében vagy valamely részében, szándékosan vagy gondatlanságból többszörözi vagy közzéteszi vagy forgalomba helyezi. Többszörözés alatt bármely eljárás útján való, akár egy, akár több példányban előállított többszörözést kell értenünk, idevéve a kézi másolást is, kivéve a nem üzletszerű felhasználásra szánt példány ingyenes előállítását. A sanctiók a következők: a cselekmény vétség és behajthatatlanság esetén maximum 1 évre terjedhető fogházra átváltoztatható pénzbüntetéssel

(mely 80 ezer pengőig terjedhet) büntetendő; továbbá az okozott vagyoni és nem vagyoni kárért fizetendő *kártérítés*, melynek összege a bitorló gazdagodásánál kevesebb nem lehet; továbbá a különlegesen a bitorlás céljára készített többszöröző eszközök, készülékek (minták, lapok, lemezek, ducok, kövek, tömöntvények, hengerek, tekercsek, filmek, stb.) és a jogtalanul előállított mű készletben lévő példányainak *elkobzása*. A tétessel együtt és egyenlően büntetendők a rábírók és a részesek. A kísérlet csupán az elkészült részek és készülékek elkobzásával, valamint kártérítéssel sujtatik. Bevégeztnek a bitorlást akkor kell venni, ha valamely műnek a törvény ellenére többszörösített első példánya vagy jogosulatlan utánképzésének első példánya elkészült vagy a mű közzétételét vagy forgalomba helyeztetett. Ha a tettest szándékosság vagy gondatlanság nem terheli: csak gazdagodása erejéig felelős, de a pénzbüntetés alól menekül. Az elkobzásnak azonban a mondottak szerint itt is helye van.

339. A törvény 6. §-a szerint különösen is szerzői jogi bitorlásnak van minősítve: *a)* még meg nem jelent kéziratnak a *szerző engedélye* nélküli többszörözése, közzététele és forgalombahelyezése; *b)* ugyanez, az oktatás vagy mulatság céljából tartott előadások vagy felolvasások tekintetében; *c)* minden oly kiadás, melyet a szerző vagy kiadó a törvény vagy a fennálló szerződés ellenére eszközöl; *d)* a műnek a szerződésben megállapítottnál nagyobb példányszámban való kiadása; *e)* szerzőtársak közös művének az egyik szerzőtárs jogosulatlan, önálló kiadása; *f)* gyűjteményes kiadása nyilvános szónoklatoknak a szónok beleegyezése nélkül; *g)* jogosulatlan átvétele hírlapi táviratoknak, tudósításoknak a *megjelenés előtt*, míg megjelenés után egyes közlemények átvétele csak akkor bitorlás, ha szépirodalmi, tudományos vagy olyan dolgozatról van szó, melynek élén az utánnyomás tilalma jelezve volt; *h)* megjelent művek címének a közönség megtévesztését célzó, engedély nélküli és kártokozó átvétele más mű címéül; *i)* a mű átvitele szerző engedélye nélkül mechanikai előadás céljára szolgáló készülékekre (lemezek, hengerek, tekercsek, stb.); *j)* a mű engedély nélküli felhasználása mozgófényképészeti mű céljaira és ezenkívül minden más közvetett elsajátítás jellegével bíró engedély nélküli átalakítás, úgymint alkalmazások (adaptálás), átdolgozás (arrangement), kivonatok, feldolgozások (regény, elbeszélés vagy költemény színdarabbá és viszont).

340. Szerzői jog bitorlását képezheti ezenkívül a szerző engedélye nélküli más nyelvre való *lefordítás* is, de csak akkor, ha az eredeti szerzőjének beleegyezése nélkül többszöröztetik, közzétetik vagy forgalomba helyeztetik. Maga a puszta lefordítás is (többszörözés, közzététel vagy forgalombahelyezés nélkül) bitorlást képezhet akkor, ha a szerző a lefordítás iránti jogot kifejezetten fenntartotta. Az a mű címlapján felvett kitétel, hogy „minden jog fenntartva”: a fordítás iránti jog fenntartását is *nem* foglalja magában, illetőleg ezt nem pótolhatja.

341. *Zeneműveknél*, bitorlás minden és sajátlagos szerzeménynek nem tekinthető átdolgozás (kivonatok készítése, egy vagy több hangszerre, énekszólamokra való berendezése, phonograph hengerre, ariston-lemezre való áttétel, stb.). Ellenben már megjelent zeneműveknek tudományos munkákba való átvétele, valamint iskolai oktatási célokat szolgáló összeállításokba való felvétele — a forrás megnevezésének feltétele mellett —: nem *bitorlás*.

342. Külön rendelkezik a törvény az „*idézetek*“ átvétele; ábrák, rajzok szövegértelmezésül való felhasználása, nyilvános ügyiratok, tárgyalások közlése, a törvények és rendeletek kiadása, színművek, zenés színművek egyes részeinek előadása és a színművek fordítása tekintetében is. E részt a következő szabályok veendőik figyelembe: Megjelent művek egyes helyeinek vagy kisebb részeinek hű *idézése*, avagy tartalmuk szerint önálló tudományos műveknek tekinthető gyűjteményekbe való és a cél által indokolt felvétele egyes és már megjelent kisebb verses műveknek és prózai dolgozatoknak, pláne, ha a kérdéses gyűjt. mű egyházi vagy iskolai használatra készült és a forrás és szerző világosan meg van nevezve: nem bitorlás. Hasonlóképp nem bitorlás a hírlapi cikkeknek, a forrás megnevezése mellett való átvétele, kivéve a *szépirodalmi és tudományos* cikkeket és azokat, melyeknek utánnyomása határozottan eltiltatott. Ugyanezen szempont alá esik a napi hírek, vegyes apróságok, egyszerű közlések átvétele, valamint a nyilvános ügyiratok és tárgyalások közlése és az ilyen tárgyalások alkalmával tartott beszédek — nem gyűjteményes jellegű — kiadása is. (1921 : LIV. t.-c. 9. §.). *Zeneműveknél a bitorlás számba nem vehető* idézés nagyjában a most mondottak szerint bírálendő el (7. §.).

343. Az idézésre vonatkozó most közölt rendelkezések túlhágása, különösen az idézett szerző megnevezésének szándékos vagy gondatlanságból való mellőzése esetén: a sértő *vétséget követ el*, melynek sanctiója 40.000 P-ig terjedhető pénzbüntetés, továbbá a kártérítés és az elkobzás (23. §.). Ezt a rendelkezést a törvény (58. §.) a színművekre, zenés színművekre és zeneművek nyilvános előadásaira is megfelelően kiterjeszti.

344. *Szerzői jog a képző- és iparművészeti alkotások tekintetében*. A szerzői jog védelme alá a törvény ebben a vonatkozásban a *rajzot, metszeteket, könyvomást, festészeti és szobrászati* műveket helyezte, melyeknek egészben vagy részben való utánképzését, közvételét, forgalombahelyezését és mechanikai vagy optikai készülékek segélyével való üzletszerű bemutatását az alkotó művész kizárólagos jogául tartotta fenn. Többszörözésnek kell tekinteni építészeti műveknél az utánépítést is. A szerzői jog bitorlását tehát az állapítja meg, ha valaki a jogosult szerző engedélye nélkül a terjesztés (forgalombahelyezés) szándékával a műalkotást utánképzzi, közvételre, forgalomba hozza és bemutatja. (60. §.) A most mondottakkal szemben a törv. 62. §-a bizonyos megszorításokat teszen.

345. Bitorlás számba megy egyébként, ha a) az eredeti utánképzése más műfajban vagy műnemben történik; b) ha az utánzás

nem közvetlenül az eredeti, hanem annak valamely korábbi utánképzése nyomán készítették; c) ha a képzőművészeti alkotás az építészet, ipar vagy kézműipar alkotásain utánzatot; d) ha a szerző vagy kiadó a köztük fennálló szerződés ellenére eszközölnék a képzőművészeti alkotásból új kiadást és e) ha a művet a kiadói szerződésben megállapítottnál nagyobb példányszámban állítják elő. Ha a szerző művét másnak tulajdonába bocsátja: ezzel az utánképzés joga átruházva nincs. Megrendelt festészeti arcképek és szoborképmások tekintetében a szerzői jog gyakorlásához szükséges a megrendelő, helyesen annak beleegyezése is, akit a kép vagy szobor ábrázol.

346. *Szerzői jog a fényképeken és a fényképezéshez hasonló eljárásokkal előállított műveken.* A szerzői jog ebben a vonatkozásban az eredeti felvétel készítőjét illeti. Kíváncsú, hogy a szerző (vagy kiadó) neve (cége), lakhelye, a felvétel ideje az eredeti felvétellel levonatain ki legyen tüntetve. A bitorlás itt is az engedély nélküli többszörözésben, közzétételben, forgalomba helyezésben és mechanikai vagy optikai készülékek segítségével való üzletszerű bemutatásában áll. A részletekre vonatkozóan az írói művekre felállított szabályok megfelelően alkalmazandók. Védelmébe veszi a törvény a mozgófényképészeti műveket is az írói művek, képző- és iparművészeti alkotások védelme módjára, ha szerzőjük a cselekmény kitalálásában, vagy a színre alkalmazás és elrendezés módjában vagy az események csoportosításában a műnek egyéni és eredeti jelleget adott. A jog itt a kizárólagos előadásra és a bitorlás ennek engedély nélküli gyakorlására vonatkozik.

347. *Védelem időtartama.* A védelem szerző életére és halálától számított ötven évre (záros határidő) terjed. Ezután az írói mű közkinccsé válik. Álnév alatt vagy név nélkül megjelent műveknél az ötven évet a megjelenéstől kezdve számítjuk. A rendes számítás veendő figyelembe itt is, ha a szerző neve a szabadalmi bíróság által e célból vezetett könyvbe az első kiadástól számított ötven év alatt beiktatott. Fényképészeti műveknél tizenöt év, a mű első megjelenésének esztendeje végétől számítva. Ha a fényképfelvétel közzététele nem lett: akkor a tizenöt év a felvételt készítő elhalálozási évének utolsó napjától számítandó. Mozcófényképészeti műveknél a védelmi idő aszerint alakul, hogy a mű tartalma szerint az írói művekhez, vagy fényképészeti művekhez számít-e?

348. A szerzői jog bitorlása esetén annak megbüntetése és a kár megtérítése iránt indítható kereset három év alatt évül el. Elmarad azonban a büntethetőség, ha a sértett fél a tudomásulvételtől számított három hó alatt az eljárást folyamatba nem helyezte. (36—41. §§.) Szakkérdésekben a bíróság igénybeveheti a Budapestben szervezett szerzői jogi szakértőbizottság véleményét. (31—35. §§.) A szerzői jogi ügyekben való bírósági eljárást az 1921 : LIV. t.-c. 89. §-ában adott felhatalmazás alapján a 9800/1922. számú igazságügyminiszteri rendelet szabályozza.

349. Nemzetközi vonatkozásokban említendő kiegészítésül az 1922. évi XIII. t.-cikkel becikkelyezett szerződés, mellyel hazánk az irodalmi és művészeti művek védelmére alakult *berni nemzetközi Unio* tagjává vált, azzal a kölcsönös joggal és kötelezettséggel, hogy az egyezményes államokban, saját polgárai, ugyanolyan szerzői jogi védelemben részesüljenek, mint az illető állam polgárai és ezek viszonyosan Magyarország területén a magyar állampolgárok részére biztosított szerzői jogi védelemben részesíttessenek. Ugyane tárgyban kelt az 1931 : XXIV. t.-cikk gyanánt a törvénytárba becikkelyezett ú. n. római egyezmény.

350. II. *Szabadalmi jog.* A szabadalmi jog = találmányokon való szerzői jog. Tárgya minden iparilag értékesíthető új találmány, kivéve némely és államérdekből nem szabadalmazható találmányokat. (1895. évi XXXVII. t.-c. 1—2. §§., 1913 : XII. t.-c. és az 1932 : XVII. t.-c.) A szabadalmi jog a feltalálót, illetőleg örököseit illeti. Az államnak és magánvállalatoknak alkalmazottjaik találmányaira, — ha az alkalmazás az alkalmazott szakképzettségének ily irányú és hivatalos kötelesség szerinti érvényesítésével jár — előjoga van. Szabadalmat valamely találmány javítására és tökéletesítésére is lehet szerezni. Ha ezt maga a feltaláló (törzsszabadalmas) teszi: úgynevezett *pótszabadalmat* nyer. Ha harmadik személy: úgy ez a pótszabadalomra nem kap jogot, hanem az eredeti találmány szabadalmazásától számított egy év múlva önálló, új szabadalmat nyerhet.

351. Akinek belföldön rendes lakhelye nincs, szabadalmi jogot csak akkor nyerhet és az ebből eredő jogokat csak akkor érvényesítheti, ha belföldön lakó és különös meghatalmazással bíró képviselőt nevez. Az 1920 : XXXV. t.-c. 1. §. szerint, ha a meghatalmazás ügyvéd, vagy hatóságilag jogosított ügyvivő részére szól — bárhol állították is ki — formai szempontból csak a kiállító sajátkezü aláírását teszi szükségessé.

352. A szabadalmi jog megszerzése a szabadalmat engedélyező határozattal és a szabadalmi lajstromba való beiktatással valósul meg. A törvényes előfeltételek fennforgása esetén a feltalálónak a szabadalomra igénye van. Az igény érvényesítése a bejelentéssel történik, melynek tartalmát a törvény pontosan előírja. Legfontosabb a találmány megfelelő leírása és annak az ú. n. igénypontokban való tömör összefoglalása.

353. A megfelelően előterjesztett bejelentés a szabadalmi bíróság hiv. közlönyében közzététetik azzal a felhívással, hogy akinek a szabadalom megadása ellen kifogása van, felszólalással éljen. A további eljárást a törvény tüzetesen szabályozza. Az engedélyező határozat jogerőre emelkedése után a bíróság kiállítja a szabadalmi okiratot.

354. A szabadalmi jog tartalma: A szabadalom fennállása alatt a találmány tárgyának iparszerű készítésére, forgalombahozatalára,

iparszerűleg vagy üzemi berendezéskép való felhasználásra: kizárólag a szabadalmas jogosult. Ha a szabadalom bizonyos eljárási módra adatott: az ezen eljárási mód szerint előállított terményekre is kiterjed. A szabadalmi jog védelme a szabadalmi hivatalnál törént bejelentéstől kezdve számítódik. Maga a jog forgalmi természetű, tehát élők közt és halál esetére átruházható. Társzabadalmasok közt a tulajdonközösséghez hasonló viszony keletkezik. A védelem: a szabadalmi jog bitorlásának megállapításával és az ehhez kapcsolódó büntető szanctiók érvényesítése által valósul meg. Bitorlást képez: a szabadalmi jog tárgyának a szabadalmas engedélye nélküli tudatos, szándékos előállítása, forgalombahozatala vagy tiltott módon való felhasználása. A bitorlás kihágás jellegével bír; 600 P-ig terjedhető pénzbüntetéssel, visszaesés esetén, ha az utolsó marasztalástól két év még nem telt le: két hónapig terjedhető elzárással és a mondott pénzbüntetéssel büntetetik. A sértett ezenfelül 20.000 P-ig kártérítést, elkobzást és az ítélet hírlapi közzétételét követelheti. A kártérítési jog a bitorlás tudomásulvételétől számított három év alatt elévül, s erre való tekintet nélkül általában tíz év alatt.

355. A védelem időtartama tizenöt év, de a szabadalom érvénye megszűnés, megvonás vagy megsemmisítés által korábban is elveszhet. A szabadalmi oltalmi időt a szabadalmi bíróság az 1920:XXXV. t.-c. 2. §. szerint, 6 évvel meghosszabbíthatja, ha a meghosszabbítást a háborús viszonyok miatti ki nem használhatás vagy egyébkénti közgazdasági érdekek indokoltá teszik. Érvényét a szabadalom különben *megszűnés* által elvesztheti akkor, ha a védelmi idő lejárt, ha a jogosított róla írásban lemondott vagy ha a szabadalmi díjakat kellő időben be nem fizette. *Megvonás* által akkor, ha a szabadalom gyakorlását a jogosított hazánk területén elmulasztotta és másnak használati engedélyt adni arra vonakodik. Mindazáltal a megvonásnak csak a szabadalom közzététele utáni 3 év lejártával lehet helye. (1913: XII. t.-c. 1. §.) *Megsemmisítés* által érvényét veszti a szabadalom, ha kiderül, hogy tárgya a szabadalmazásra alkalmatlan; ha nem a valóságos feltalálónak (vagy jogutódnak) adták meg; ha valaki, aki már kapott korábban szabadalmat, kimutatja, miszerint a megtámadott szabadalom az övével azonos és végül, ha a szabadalom leírása fogyatékos annyira, hogy tárgya a leírás alapján szakértő által sem állítható elő. Részletekre s különösen az eljárásra nézve lásd 1895: XXXVII. és 1913: XII. t.-cikkeket.

356. Az 1932: XVII. t.-c. módosító rendelkezése szerint, ha a szabadalmas jogát 3 év alatt a szabadalmazás kihirdetésétől számítva nem gyakorolja, az, aki tőle a jog gyakorlásának átengedését eredmény nélkül kérte: a szabad. bíróságtól kárpótlás és esetleg biztosítás mellett *kényszerszabadalmat* nyerhet, mely őt a szabadalom teljes vagy megosztott részére, egyes igénypontokra, az ország egész vagy némely területére a jog gyakorlására feljogosítja. A kényszerengedélyest a szabadalom fenntartása és védelme tekin-

terében a szabadság eredeti jogosítottjával azonos jogok illetik. A kényszerengedélyről való lemondás, annak esetleges elvonása, visszavétele tekintetében lásd az 1932 : XVII. t.-c. 2. és köv. §§-ait.

DOLOGI JOG.

XIII. Fejezet. Általános tanok.

20. Dologi jog; dologi jogviszony; a „dolog” fogalma.

357. A „*dologi jog*” körébe azok a jogviszonyok tartoznak, melyek az úgynevezett „*dologi jogviszony*” alaptípusára vezethetők vissza. Miután pedig eszmei tartalmú viszony csak személy és személy között keletkezhetik és állhat fenn: a „*dologi jogviszony*”, vagyis az élettelen tárgy és a személy kapcsolatba hozatala ellentmondásosnak látszik. Ezt az ellentmondást a dologi jogviszony s annak különböző alakulatai — az egyes „dologi jogok” constructiójában lehet elenyésztetni.

358. A dologi jogviszonynál t. i. az a jelenség áll előttünk, hogy a jogosult a dolgot minden irányban, teljesen uralma alatt tartja, s ehhez képest azt tehet azzal, amit éppen akar. Ez egy adott helyzet, mely jogi vonatkozásúvá azáltal válik, hogy a dologi jogosultnak ezt az uralmi helyzetét minden más személy respectálni, annak zavarásától, akadályozásától tartózkodni köteles. A dologi jogoknál tehát nem a jogosult személy és a dolog közt van eszmei tartalmú viszony, hanem a jogosult és a rajta kívüli összes más személyek között, kik mint jogszabály által eleve lekötelezettek, kötelesek a jogosultnak dolog feletti uralmát túrni és azt nem zavarni. S mert erre a jogosulton kívüli személyeket nem külön-külön lekötelezési alap, hanem ált. jogszabály szorítja rá: azért minden dologi jog feltétlen (absolut), azaz minden más lekötelezési alaptól független. Összefoglalva:

359. A dologi jogviszonyt közönségesen ember és dolog közötti közvetlen, minden mást kizáró szoros kapcsolatnak mondjuk ugyan, de e kitétel mögött voltaképp az egyes embernek minden más emberrel szemben való jogi vonatkozásai nyernek kifejezést. Ezekből az eggyé tömörített vonatkozásokból construálódik a „dologi jogviszony”.

360. A dologi jog intézményei: A *tulajdonjog*, *zálogjog*, *szolgalmi jog* és *felülepítményi jog*, mint tiszta dologjogi jogtípusok. Továbbá némi kötelmi jogi vonásokkal: az *örökhaszonbérleti* és *telki teher* jogok. Didaktikai szempontok mérlegelése alapján a dologjogi intézmények között tárgyalja a megszokott rendszer a *birtokot* is. A dologi jogoknak külön képletét adják az *idegen dologbeli* vagy *korlátozott dologbeli jogok*, melyek közt viszont különbséget teszünk az *állag- és értékjogok* között. Végül a dologi jogok intéz-

ményei között tárgyalandók az eredeti közjogi jellegüket elvesztett *kir. kisebb haszonvételi és vadászati jogok*, továbbá a *gyökös iparjogok és halászati jog*, s végeredményében ide tartoznak az összes *bánya*jogok is.

361. A „dolog“ fogalma. A „dolog“ kifejezésnek a közönséges szóhasználatban igen sokféle az értelme. A szigorú jogi terminológia ezzel szemben a dolog fogalmat igen megszükiti s *jogi értelemben* vett dolognak a köznapi szólásmód szerint vett dolgok közül csak azt tekinti, ami *testi*, tehát a térben valósággal helyet foglaló. Mondhatjuk tehát: *dolog minden testi tárgy*.

362. A testiség criteriuma a római jogban az érinthetés, tapintathatás volt (*res, quae tangi possunt*). Elvileg ez ma is áll, csakhogy az érinthetőséget és tapinthatóságot közvetítő mai eszközök és módok mellett a testiség fennforgását szinte beláthatatlan határok között meg lehet állapítani. A régi doctrina „testetlen dolgok“-at is ismert, értve alattuk a jogokat. Tekintve, hogy a jogok egészen más jogszabályok alá vannak vetve, mint a dolgok: ez a *distinctio* egészen felesleges. A „testetlenség“ fogalmával csak egy vonatkozásban operálunk. A vagyonnál, azaz egy bizonyos személyt megillető összes jogok és kötelezettségek eszmei egységénél t. i. beszélhetünk e *vagyon testi és testetlen alkatelemeiről*.

363. A villamosság, a hő és egyéb oly természeti erők, energiák, melyeknek kihasználása nagy gazdasági jelentőséggel bír: nem dolgok, hanem egyszerűen csak a dolgok *praedicatuma*i. Ebből következőleg dologi jogok tárgyát (pl. tulajdonjog tárgyát) nem a hő vagy villamosság képezi, hanem a meleg, illetőleg villamos állapotban lévő vezetékek (dolgok). Az ilyen természeti erők jogtalan használata esetén ekként a sértővel szemben a jogvédelmet azok a keresetek adják meg, amelyek a tulajdon kizárólagosságát (tehát pl. a villamosvezetéknek egyedül a tulajdonos által való használatát) biztosítják. Ezt azért szükséges hangsúlyoznunk, mert abban, hogy az 1916 : III. t.-c. által hatályában fenntartott 1907 : III. t.-c. 2. §-a a villamos áramot és a technikai célokra értékesíthető minden egyéb erőt az ingó dolgokra vonatkozó büntetőjogi védelem alá helyezte (1878 : V. t.-c. idegen ingó vagyon megrongálása, lopás): nem az van kimondva, mintha a szóban forgó energiák ezzel „dolgokká“ decretáltattak volna, hanem csak annyi, hogy védelmük a büntetőjog szempontjából az ingók megrongálására, eltulajdonítására, vonatkozó szabályok alkalmazásával tétetett fokozottabbá.

364. Nem a dologi jog, hanem a kötelmi jog gyakran foglalkozik a „*jövőbeli dolgok*“ fogalmával. Ami még nincs, s csak ezután fog majd létezni: dologi jogok tárgyát nem képezheti s így a dologi jog szempontjából irrelevans. Követelési jogokat azonban jövőbeli dolgok tekintetében már előre lehet alapítani. Erre való tekintettel *jövőbeli* dolognak tekintjük azt a dolgot is, mely in rerum natura létezik ugyan, de abba a jogviszonyba, mely felette keletkezik, bekapcsolódva még nincs. (Pl. szállítási ügyleteknél; a szállító előbb be kell, hogy szerezze a szállításra kötelezett árut.)

21. §. A dolgok osztályozása.

365. Azok az egyedi sajátságok és tulajdonságok, melyeket a dolgok egymástól való nagy különbségeik mellett felmutatnak, a jogrend szempontjából éppen nem közönyösek. Egyes jogszabályok t. i. a dolgok eltérő tulajdonságainak joghatást-befolyásoló jelentőséget adhatnak, aminek következtében a dolgok jogi osztályozása válik szükségessé. Ez az osztályozás, mint jogi értelemben vett kvalifikáció vagy a dolgok *természeti minőségén*, vagy *más dolgokhoz való kapcsolatán*, vagy a dologi jogok rajtuk való megalapításának, illetve megszerzésének *korlátozásán* nyugszik, mint alapon.

366. A dolgok *természeti minősége* tömöríti egy csoportba az *ingó és ingatlan*; az *elfogyasztható és elfogyaszthatatlan*; a *helyettesíthető és helyettesíthetetlen*; az *osztható és oszthatatlan*; az *értékkel bíró és értéknélküli*, valamint az *egységes és összetett* dolgokat.

A dolgok egymásközötti kapcsolódása vezet a következő kategóriák felállítására: *fő- és mellékdolgok*; közelebbről *alkatrész* (növényedék); *tartozék és gyümölcs*; továbbá *dologösszeség és vagyon*.

Végül a dologi jogok megalapításának több-kevesebb korlátozására tekintettel teszünk különbséget az *uratlan és szabadon álló dolgok*, *közdolgok* és azok között a dolgok között, melyeknek *forgalomképessége* kötött.

367. A) *Ingó és ingatlan*. (Res mobilis — immobilis.) A dologi jogok egész élete futásának mások a szabályai aszerint, hogy tárgyuk ingó dolog vagy ingatlan. A megkülönböztetésre az alap az Optk. 293. §-a, miután a törvénykönyv ingatlanokra vonatkozó rendelkezései a magyar magánjogban is joghatállyal bírnak. Eszerint ingó dolog az, mely helyét minden állag sérelem nélkül változtathatja; minden egyéb dolog pedig *ingatlan* minőségű.

368. Kifejtve és a modern doctrina szempontjából kezelve a kérdést, *ingatlan a telek* (a földterület valamely körülhatárolt darabja) és vele együtt mindaz, ami beleépítve van, vagy vele organikus összefüggésben áll. Helyesen: ami az ingatlannak *alkatrésze*. Tehát: az egész növényzet a gyökérverés időpontjától kezdve; minden alapokra emelt épület, feltéve, hogy az építés az állandó otthagadás szándékával és nemcsak ideiglenesen történt. Vízen úszó építményeknél ingatlan az, ami a mederhez vagy parthoz állandóan ki van kötve (kivéve a hajómalmokat, melyek ingók); ingatlanok a tengeri hajók is, melyeknek fedélzete a szárazföld meghosszabbításának tekintetik. Jogunk szerint alkatrészként kapcsolódnak telekbe és így az ingatlanok módjára kezelendők némely jogosítványok is. (Kisebbségi haszonvételek, telki szolgalmi jog.)

369. Ingóság-ingatlanság csupán a *dolgok* különböző minőségét jelzi és így a jogokra azt mondani (amint ezt az Optk. 298. és 299. §§-ai teszik), hogy azok ingó jellegűek: teljesen helytelen. Az azonban igaz, hogy a jogrend némely jogokat az ingó dolgok, másokat pedig az ingatlan dolgok szabályai szerint kezel. (Ilyen ingatlan

módjára kezelt jogok pld. az összes bányajogok, az ú. n. pincejog; a társasház tulajdonban való részesedési jog, stb.)

370. Az 1848. előtti régi magyar jog maradványaként még mindig meg kell tennünk a különbséget az ingatlanok tekintetében aszerint, hogy azok nemesi vagy nem nemesi természetűek. A különbség az ingatlan feletti tulajdonjog tartalmánál és az úrbéri birtokrendezésnél érvényesül.

371. B) *Elfogyaszthatóság és elfogyaszthatatlanság.* Elfogyasztható (res consumptibilis) az a dolog, melynek rendeltetésszerű használata állagának részben vagy egészben való megsemmisítéséből áll. Aminek nem ez a rendeltetése: az elfogyaszthatatlan. Emellett a mindenkori tulajdonos szempontjából elfogyaszthatónak tekintjük az olyan dolgot is, mely valamely dologösszességhez tartozik és ennek a dologösszességnek rendeltetésszerű használata az, hogy a benne foglalt egyes dolgok elidegeníttessenek (pl. egy áru-raktár). Hasonlóképp elfogyasztható dolog az olyan, melynek rendeltetésszerű használata a más dologgá való fel-, illetőleg átdolgozás. A különbség jelentősége abban áll, hogy némely jogviszonynak tárggyául *csak* elfogyasztható, illetőleg *csak* elfogyaszthatatlan dolgok szolgálhatnak.

372. C) *Helyettesíthetőség és nem helyettesíthetőség.* Helyettesíthető az a dolog (res fungibilis), mely a forgalmi és gazdasági élet felfogásához képest az egyes jogviszonyokban, mint annak tárgya nem egyedileg szokott meghatározatni, hanem csak szám, súly vagy mérték szerint. Ezzel szemben az oly dolog, melynek meghatározására okvetlenül egyedi körülírásra van szükség: helyettesíthetetlen. Egyik helyettesíthető dolog a másinak helyét állja, azzal pótolható. Minden elfogyasztható dolog egyúttal helyettesíthető is, de nem megfordítva. A szóban forgó dologi sajátság csak ingókra alkalmazható. Kivételesen azonban előfordul, hogy bizonyos jogviszonyokban az ingatlan is helyettesíthető jelleget kap. (Pl. 1881 : XLI. t.-c. 13. §.; 1937 : VI. t.-c. 17. §.) A megkülönböztetésnek jelentősége abban áll, hogy némely jogviszonynak csak helyettesíthető — másnak viszont csak helyettesíthetetlen dolog lehet a tárgya. Jelentősége van ezenkívül a kártérítés szolgáltatásánál is.

373. D) *Oszthatóság — osztthatatlanság.* Minden, ami *anyag*: physicaillag a végtelenségig osztható, feldarabolható. *Jogilag* azonban az osztthatóság csak akkor forog fenn, ha a dolognak feldarabolása után sem individualis minősége, sem gazdasági rendeltetése nem változik, sem pedig aránytalan értéksökkenést a feldarabolás maga után nem von. Typicusan osztható lesz ekkép minden nyersanyag; ellenben a félgyártmányok már épügy osztthatatlanok, mint minden organicus egészlet képező dolog. Osztthatatlan az is, aminek felaprózását a törvény tiltja. Az ingatlan egy esetleges birtokminimum határain felül osztható. Az épület azonban, kivéve a társtulajdon intézményénél: nem. Az osztthatóságnak a vagyonközösségek megszüntetésével van jelentősége. Eszmei részek szerint — pro partibus indivisis — minden osztható.

374. E) *Értékkel bíró és értéknélküli* (felbecsülhető és fel nem becslhető) *dolgok*. A dolognak a jogrend akkor tulajdonít jelentőséget, ha „értéke“ van, azaz valamely emberi célra alkalmas. Teljesen hasznavehetetlen dolgokon ép ezért sohasem keletkezik „dologi jogviszony“, mert semmiféle emberi érdek kielégítést nem nyerhetne. Az értéknek aszerint, hogy a dolgok az emberi szükségletek kielégítésére mennyire alkalmasak, *fokozatai* vannak. E fokozatokat összehasonlítás útján állapítjuk meg.

375. Az értékfokozatok közül a magánjogban csak a csereértéknek van jelentősége s ezzel dolgozik a jogrend ott, ahol értékszerinti megtérítésről, vagy kárpótlásról van szó. A megtérítés, illetőleg kárpótlás t. i. valamely egyenlőértékű szolgáltatásra való kötelezés. Ebből következőleg: amely dolognak csereértéke és így értékaequivalense nincs: — az azon esett kárt megtérítés tárgyává tenni nem lehet.

376. Valamely dolog csereértékének meghatározása mint ált. értékmérővel — a pénzzel történik. Az értéknek pénzben való meghatározását *becsünek*, *becsárnak*, *becsértéknek* nevezzük. Ha a dolog csereértékét és használhatóságát időre és helyre való tekintettel tisztán objectiv szempontok alapján határozzuk meg: *rendes*, vagy *piaci becsárról* (valóságos — igaz becsű) beszélünk. Ha ellenben a gazdasági tényezők különös összetalálkozása révén az értéket objectiv alapon fokozni kell: *rendkívüli becsárról* lesz szó. A fokozódást a dologhoz fűződő subjectiv momentumok (előszeretet, hagyományok) is előidézhetik és ilyen esetben az *előszereteti érték* (kéjbecsár — praetium affectionis) alkalmazásáról fogunk beszélni. Szabály szerint minden megtérítésnél a *rendes becsár* az irányadó.

377. F) *Egyszerű és összetett dolgok*. Egyszerű vagy egységes az a dolog, mely természeténél fogva egésznek képez, vagy ha több dologból is alkottatott össze „egésszé“: az alkatelemek külön létüket végkép elvesztették. Összetett dolgoknál ezzel szemben az alkotóelemek nemcsak felismerhetők, hanem korábbi önállóságukba bármikor visszahelyezhetők. A megkülönböztetés a tulajdonjog és tulajdoni kereset szempontjából jelentős. Egységes dolog egyes alkatelemein külön tulajdonjog nem állhat fenn s azok tulajdoni kereset tárgyává sem tehetők. Az ily dolgok legfeljebb eszmei részek szerinti tulajdonközösség tárgyaiul szolgálhatnak.

378. G) *A fő- és mellékdolgok*. A dolgok között oly kapcsolatok létesülhetnek, hogy az egyik dolog a kapcsolat következtésésképpen a másik dolognak jogi sorsában többé-kevésbé osztozódik. Az utóbbi dolgot, mert amannak jogi sorsát osztja, általában *mellékdolognak*, azt pedig, amely a kapcsolat révén kihat a mellékdolog jogi sorsára: *fődolognak* szokás nevezni. A fődolognak a mellékdologra gyakorolt hatása nem egyöntetű. Egyik esetben alig több, minthogy a fődolog jogi helyzetéből következtetést vonunk a mellékdolog jogi helyzetére; más esetben a mellékdologot éppen a fődologgal való kapcsolata teszi ipso facto bizonyos jogviszony tárgyává. Néhol a mellékdolog nem is külön dolog, hanem a fődolog-

nak része; máshol a kapcsolat oly laza, hogy külsőleg fel sem ismerhető.

379. A fő- és mellékdologi kapcsolat jelentősége tág körben érvényesül. Elidegenítési ügyleteknél, az ügyleti akarat irányára és magyarázatára, az esetleges szavatossági kötelezettségekre, a szerződések fogalmi elhatárolására, stb. a kapcsolatból merítünk útmutatást. Három alakban tárgyaljuk, úgymint *alkatrészt*, *tartozéko!* és *gyümölcsöt*.

380. *Alkatrész, vagy növedék*. Minden dolognak van fizikai értelmében véve része (dologrész), amit azonban az „alkatrész” jogi fogalmával azonosítani nem szabad. Alkatrésztől t. i. *csak és kizárólag* az összetett (vegyes alkatelemű) dolgoknál lehet szó, holott is két vagy több dolog közt felismerhető és megszüntethető kapcsolódás forog fenn. Alkatrész alatt tehát azokat a dolgokat értjük, amelyek anélkül, hogy fizikai létüket elveszítenék, oly kapcsolatba kerülnek más dologgal, hogy annak gazdaságilag és jogilag vett egységébe beletartozóknak tekintendők.

381. Minden alkatrész keletkezését tekintve, hozzájárul, hozzájáró a fődologhoz: ezért gyakran *növedéknek* (*accessio*) is nevezik. Ezt tartják szem előtt azok a szabályok, melyek valamely dolognak növekedéstől való visszabocsátását, vagy a növedék általi tulajdonszerzést (helyesen csak tulajdon tárgyi módosulása) emlegetik. A növedék és alkatrész terminologikus felcserélése pontatlanságot jelent és zavart okozhat, mert növedéke azoknak az egységes dolgoknak is lehet, melyeknél pedig az alkatrészi kapcsolat felvétele egészen kizárt dolog.

382. Hogy mikor minősíthető valamely mellékdolog alkatrésznek? ingóknál és ingatlanoknál más a felelet. Az ingatlanak alkatrésze az alapul szolgáló Optk. 295. §. szerint az összes növényzet a gyökerezéstől kezdve; továbbá minden és állandó jelleggel fundamentumra épített építmény; vizen úszó, de a parthoz vagy mederhez kikötött építmények (hajómalmok kivételével); azután a folyóvizek partja és medre, az ingatlanba beépített gépek, szerelvények, végül némely jogosítványok, mint a halászati és vadászati jog; telkiszolgalmi jog, kegyúri jog, gyökös iparjog, vám- és révjogok, valamint a többi kir. kisebb haszonvételi jogok.

383. Ingóságoknál az alkatrészi minőségre egyetlen útmutató szabály áll rendelkezésre és ez az, hogy amely mellékdolog a fődologtól *állagsérelem* nélkül elválasztatván, korábbi önállóságába pusztulása és rendeltetésének megváltozása, illetőleg értékének aránytalan nagy csökkenése nélkül visszahelyezhető: az *alkatrész*; ellenesetben dologrész csak, mely a másik dolog anyagába teljesen és fizikailag beleolvadt, áthasonult.

384. Az alkatrészi kapcsolathoz fűződő jogtételek: a) ha a fődolog ingatlan: az alkatrész is ingatlan minőséget vesz fel; b) a fődologra tett ügyleti rendelkezés az alkatrészt is kiterjed; c) külön végrehajtást vezetni a fődologra és külön az alkatrészt: nem lehet. Itt csak a kir. kisebb haszonvételek képeznek kivételt; d) a fődolog

birtoka vagy bírlalata kiterjed az alkatrészre is; e) fődolog és alkatrész általában csak ugyanazon egy tulajdonjognak lehet a tárgya.

385. *Tartozék* (appertinentia). Tartozék az a mellékdolog, mely anélkül, hogy a fődolognak alkatrészévé válna és így önálló jogi létét elvesztené (ezen van a fősúly), a forgalmi és gazdasági élet felfogása szerint a kapcsolatbáhozatal által a fődolognak állandó jelleggel, minél teljesebb használhatóságát van hivatva előmozdítani. Ha több dolog közösen és egyenlő rangban szolgál egy gazdasági célt, bizonyos kapcsolat e közösség révén itt is támad a dolgok között, de ez *tartozéki* kapcsolatot, holott is az egyik dolognak főbb szerepe és jelentősége élesen ráutal a másiknak mellékes, segédkező érvényesülésére — nem képez (pl. sakktabla és sakkfigurák). Éppen így nem jelent tartozéki kapcsolatot, ha valamely dolog nem egy másik dolog nagyobb gazdasági kihasználhatóságának előmozdítását, hanem csak a tulajdonost, vagy birtokost s annak kényelmét, javát szolgálja (pl. a házi bútort, mely ilyenformán nem tartozéka a háznak), valamint az sem, ha valamely dolgot csak *mulólagosan* használunk fel más dolog gazdasági céljára. A tartozék csak és kizárólag *ingó* dolog lehet, a fődolog viszont akár ingó, akár hangatlan.

386. *A tartozékhoz fűződő jogtételek*: a) Ügyleti rendelkezések, melyek a fődologra vonatkoznak, a tartozékra csak kétség esetén, vélelemszerűleg terjeszthetők ki; b) a tartozék a kapcsolat dacára is önálló maradván, külön foglaltságnak és végrehajtásnak lehet a tárgya; c) a tartozék ingó jellegét ingatlannal való kapcsolódása mellett is megtartja; d) a tartozékon külön tulajdon állhat fenn s a fődolog tulajdonának megszerzése nem jelenti ipso jure a tartozék tulajdoni megszerzését is.

387. A tartozékhoz fűződő fenti jogtételekből világos, hogy a tartozéki minőség nem feltétlen dologi tulajdonság, hanem legtöbbször az ügyletmagyarázaton fordul meg. A gazdasági — élő vagy holt felszerelés pl. tipikusan tartozék jellegű s ekként az ingatlan elidegenítésekor, ha csak kifejezett rendelkezés ily értelemben nem történt — vélelemszerűen szintén elidegenítettnek nem tekinthető. Viszont, ha a haszonbérlet ruházza át az ő haszonbérleti jogát, mint gazdasági vállalatot másra, úgy a gazdálkodáshoz nélkülözhetetlen fundus instructus használatának átruházását is praesumálnunk kell.

388. *Gyümölcs*. A gyümölcs természetes értelemben a dolgok organikus terméke. A jogi „gyümölcs”-fogalom (fructus) sokkal tágabb. Értünk alatta minden olyan gazdasági előnyt, mely valamely dolognak vagy jognak rendeltetészerű használata folytán időnként visszatérőleg előáll, de e mellett az előhozó dolognak vagy a „gyümölcsöt” hajtó jognak lételét, épségét és további gyümölcsözési képességét elválasztása után sem érinti. Jelentkezése szerint a gyümölcs vagy dolog vagy szolgáltatás.

389. Különbséget kell tennünk *dolgok és jogok gyümölcse*, a dolgokénál pedig a *természetes és polgári gyümölcsök között*. I. *Dolgok gyümölcse. Természetes gyümölcsök.* A természeti gyümölcs a dolognak organikus vagy anorganikus terméke, mely vagy magától a természettől már elkülönülten állott elő, vagy melynek elkülönítése a dolgok rendeltetésszerű használatának a következménye. Az elkülönítésre szóló rendeltetés a gyümölcs legjellegzetesebb ismérvei közé tartozik s tulajdonképpen ezen az alapon sorozzuk az anorganikus „termékeket” is a gyümölcsök közé. Ha a term. gyümölcs előállítására emberi munka és szorgalom közvetítő működése is szükséges: akkor és ott szorgalmi-ipari gyümölcstről beszélt már a római jog is (*fructus industrialis*); ha ellenben a gyümölcs csak a természet erői folytán létesül: a gyümölcs mere naturalis, tisztán természeti gyümölcsnek neveztetik.

390. *Polgári gyümölcs.* (*Fructus civilis.*) A dolgokon létesített különböző jogviszonyok a viszonyt létesítő alany javára nem magából a dologból, hanem a létesített jogviszony folytán keletkező hozadékokat nyújthatnak. Ezeket a hozadékokat nevezzük polgári gyümölcsöknek, melyek alatt tehát mindazon időnként visszatérő gazdasági előnyöket értjük, melyeket valamely dolog után a rája vonatkozóan kötött jogügylet közvetítésével nyerünk (pl. bér, haszonbér, kamat).

391. *Jogok gyümölcse.* Valamely jogosítványnak állandó és rendeltetésszerű gyakorlása által időnként visszatérőleg közvetlenül fizikai dolgokban jelentkező hozadékait: joggyümölcsnek nevezzük. Pl. a haszonélvezeti jognak gyümölcse mindaz, amit a haszonélvezetre jogosult a haszonélvezet tárgyából húz.

392. Közös meghatározások minden fajú gyümölcse: a) *Függő és elválasztott gyümölcs* (*fructus pendens et separatus*). A függő gyümölcs a dologgal alkatrészi kapcsolatban van még, tehát nem önálló. Ha a kapcsolat a separációval megszakítatik, a gyümölcs: elválasztott gyümölcs lesz. A függő gyümölcs is lehet jogviszonyok tárgya (de csak kötélmileg) a jövőbeli elválasztás idejére szóló hatállyal. b) *Beszedett vagy be nem szedett gyümölcs* (*fructus perceptus, percipiendus*). Beszedett az a már separált gyümölcs, melyet az elkülönítő egyúttal birtokba is vett, s amely — polgári gyümölcsnél — már esedékessé is vált. Be nem szedett ellenben a birtokba nem vett, egyébként már separált, vagy nem separált gyümölcs; — a polg. gyümölcsnél pedig az, mely elkülönítésekor még nem volt esedékes (pl. előre felvett bér). c) *Meglevő és elfogyasztott gyümölcs* (*fructus extans, consumptus*); a különbség aszerint, hogy az elkülönített gyümölcs ténylegesen megvan-e még, vagy elfogyasztatott.

393. A gyümölcs jogi jelentősége messze szétágazó. Bizonyos jogviszonyok egész tartalma pl. a gyümölcsszedés jogával nyer meghatározást. Tulajdonszerzésnél, a megtérítési és visszbocsátási kötelezettségeknél, stb., a jog állandóan a gyümölccsel operál. Rokonfogalom a gyümölccsel a *haszon*. Az a gazdasági előny t. i., mely

az előadottak szerint gyümölesként nem minősíthető, haszon számba megy és sokszor nem jelent egyebet, mint valakinek kényelmes és kellemes helyzetét, melynek azonban, mert bizonyos emberi szükségletnek felel meg, gazdasági értéke van.

22. §. Dologösszeség és vagyon.

394. H) A *dologösszeség* (*universitas rerum distantium*) az a jogéleti jelenség, melynél több egyfajtajú dolog ugyanazt a gyakorlati, illetőleg gazdasági célt szolgálván, közös gyűjtőnévvel jelöltek meg s a jogi forgalomban is, könnyebbség okából, látszólag gyakran úgy szerepel, mintha egy egységes, egyetlen dolog volna. El látszatot valóságnak véve, az Optk. 302. §-a s ezután a mi régebbi szokásjogunk is az összdolgot „egy egésznek” minősítette. Dologösszeségre példák: egy könyvtár, egy nyáj, egy ménes, egy gyűjtemény, stb.

395. Miután a dologösszeség egysége csak a közös gyűjtőnéven alapuló látszólagosság: következik, hogy a benne levő egyes dolgok egymástól függetlenek és külön-külön jogoknak képezhetik a tárgyát. Egyéb jelentősége a dologösszeségnek nincs is, minthogy a több külön dolog térbeli együttesége és közös névvel megjelölése bizonyos *vélelmekre* ad alapot. Így vélelem, hogy akié a könyvtár: azé az abban foglalt minden darab könyv is. Ügyletek magyarázatánál vélelem, hogy a dologösszeség neve alatt tett rendelkezések annak minden egyes darabjára vonatkoznak. Továbbá, a dologösszeség egyes darabjai időnként felcserélődhetnek, számuk nőhet vagy apadhat: a forgalmi felfogásban azonban a dologösszeség maga nem változik.

396. I. A *vagyon*. (*Universitas juris*.) A vagyon alatt eszmei egységgé tömörítve értjük valamely jogalany becsértékben meghatározható javainak, azaz dolgokra vonatkozó és más személyekkel szemben fennálló jogainak, valamint kötelezettségeinek összeségét. Vagyona a mondott tág értelemben véve mindenkinek van, mert a vagyon nem jelent egyúttal gazdagságot is s ahol a kötelezettségek értéke (passivák) nagyobb, mint a jogoké (aktivák): ez csak a vagyon mérlegére bír befolyással, de nem a vagyonra magára, mint némely vonatkozásban jogi jelentőségű fogalomra.

397. A vagyon az ő tömörülési központjául szolgáló személytől annak életében elválaszthatatlan s mint ilyen, élők között át nem ruházható és nem terhelhető. Halál esetére azonban a vagyon, mint hagyaték már átszállás, illetőleg végrendeletnél: átruházás tárgyát képezheti.

398. A vagyon jelentősége élők között az úgynevezett alkalmazott vagyonfogalmaknál (alvagyon) érvényesül, holott is a jogrend a jogalany bizonyos jogai és kötelezettségeiből, melyeket a többiek közül egy határozott cél megjelölésével kiemel, kisebb-nagyobb universitas jurisokat alkot s ezeket különleges intézményi szabályozás alá helyezi. Így pld. közszerzeményi, hitbizományi vagyon,

az önmagát fenntartó legalább 14 éves kiskorú szerzett vagyona, csődvagyon, hozományi vagyon, stb.

399. Az ingatlanvagyon jogi természetén nyugvó különbségek. A 48 előtti magyar magánjog az egész jogrendszerre kiható különbséget állított fel a *nemesi, polgári* (városi) és *paraszi* ingatlanok között. Ezek a különbségek ma már teljesen elvesztek, de a még folyamatban lévő birtokrendezési munkálatok során az egyes ingatlanok 48 előtti jogi természete még mindig figyelembe veendő, mert a rendezés irányára és minőségére kihat. A nemesi ingatlan ezenkívül a rajta fennálló tulajdonjog tartalma szempontjából bővebb azzal, hogy a kir. kisebb haszonvételi jogok (jura regalia minora) a nem nemesi ingatlan feletti tulajdonjogból hiányzanak. A kérdés bővebb tárgyalása az úrbériség és az ezzel rokon jogviszonyok keretébe vág. A nemesi ingatlanok különös jogi természetére emlékeztetnek az 1920 : XXXVI. t.-c. 77. §-ával megerősített 6650/1920. M. E. sz. rendeletben létesített „*Vitézi telkek*“, melyek adományozás vagy alapítás útján keletkeznek, közszolgálatok teljesítésével vannak terhelve, hitbizományszerűleg biztosítva, s melyekben a különleges öröklési rend mellett a régi *fiúsítás* gondolata is érvényesül. (L. alább.)

400. J) *Forgalomképeség és forgalmonkívüliség*. Forgalomképeség alatt kettőt értünk: először a dolognak azt a tulajdonságát, hogy alkalmas arra, miszerint magánuralom alá hajtván magánjogoknak tárgyául szolgálhasson. Másodszor, hogy emellett jogügyletek közvetítésével a rajta fennálló dologi jog más, újabb alanyra is át legyen vihető. Ez a szoros értelemben vett forgalomképeség. — Amely dolgoknál ez a két tulajdonság, vagy azok másodika legalább hiányzik: azok a dolgok teljesen, vagy részben *forgalmonkívüliek*. Szabály a forgalomképeség; bizonyítandó kivétel: a forgalmonkívüliség. A forgalmonkívüliség oka lehet a dolognak *természeti sajátossága, államhatalmi intézkedés és ügyleti rendelkezés*.

401. Megjegyzendő, hogy a forgalmonkívüliség vagy mondhatjuk, forgalomra való képtelenség, akárminő alapon is nyugszik, mindig valamely jogviszonyban kifejezésre jutó jogi érdek védelmére irányul s ezért számtalan fokozata van s már abban is jelentkezik, mikor egynémely dologra nézve az alanycsere nehezkesebb, mint más dolgok tekintetében. Így bizonyos, hogy az ingatlanok forgalomképesége a telekkönyvi rendszerre tekintettel távolról sem olyan könnyed és gyors, mint azt az ingóknál tapasztalhatjuk.

402. A forgalmonkívüliség jelenségeinek beosztása: a) dolgok, melyek magánuralom alatt nem állanak és nem állhatnak; b) dolgok, melyek eredetileg magánuralom alatt állának ugyan, de a magánjogi jogkörből közjogi vagy közigazgatási jogi uralmi körbe helyezték át; c) dolgok, melyek magánuralom alatt állanak, de a felettük való alanycsere, hol többé, hol kevésbé, mindenesetre számos fokozat szerint a teljes kizárástól, egyes egyedi átruházási módokig korlátozva van.

403. a) *Uratlan dolog; szabadon álló dolog.* Természeti okokból teljesen forgalmonkivüliek azok a dolgok, melyeknek magánuralom alá vonása fizikailag lehetetlen, úgy, hogy azok magánjogi viszonyokkal érintkezésbe sem juthatnak. Ilyenek: a nap, a hold és egyéb égitestek, a folyó vízhullám, a tenger, a levegőég, stb. Helyesen mondhatjuk az ily dolgokra, hogy azok „res nullius”. Tartályba foglalás, beépítés folytán azonban az aqua profluens s a tenger vize e forgalmonkivüiségből kiemelhető; a levegő cseppfolyóssá tehető és ez alakban dologi jogok tárgyává válhatik. A telek feletti légoszlop a kihasználhatóság magasságában a telek fogalmába olvad bele; a folyóvizek, patakok, csapadékból, talajvízből eredő vizek, amíg a telek határán túl nem mennek: nem forgalmonkivüliek. Még inkább áll ez a telken belől fekvő tavakra.

404. b) Államhatalmi intézkedés alapján, bár dologi minőségük a magánuralom alá hajtást éppen nem zárná ki: teljesen ki vannak vonva a forgalomból a monopóliumok tárgyai (szűzdohány), az eltiltott kül- vagy belföldi nyereménykötvények, sorsjegyek, vagy igérvények (1889 : IX. t.-c.). Ezek tehát „uratlan” dolgok. Ebbe a csoportba azonban oly dolgok is tartoznak, melyeknél a lehetőség, hogy forgalomba kerüljenek nyitva van, ám egyelőre (ideiglenesen) senkinek sem állanak uralma alatt. Ezek az ú. n. „szabadon álló dolgok”, melyeket az, akinek erre joga van, uralma alá vonhat (occupálhat). (Pl. szabadállapotú vad.)

405. *Közdolgok (res publicae).* Oly dolgok, melyeket a törvény vagy saját alanyuk vagy valamely közhatóság a magánjogtól különböző közjogi vagy közigazgatási uralomkörbe utalt át. Első csoportjukban az 1885 : XXII. és 1913 : XVIII. t.-c. értelmében a „közhatósági rendelkezés alatt álló folyóvizek” állanak. E folyóvizek medre és partja ugyan a parti ingatlan tulajdonához, mint elválaszthatatlan alkatrész tartozik hozzá, de ez a tulajdon merőben névleges, mert a meder felett és partok között tovafutó folyam minden elképzelhető kihasználását az úgynevezett vízhasználati jogok teljesen absorbeálják magukban. A vízhasználati jogok gyakorlása pedig a vízrendőri szabályok korlátai között mindenkre nézve szabad. Ami tehát e folyóvizeknél forgalmon kívül van helyezve, azaz magánuralom alól ki van vonva: az a folyamoknak minden irányú felhasználása. Közhatósági rendelkezés alatt álló folyóvíz jellege van pedig minden folyóvíznek a forrásból, csapadékból vagy talajvízből eredő vizek kivételével, mely utóbbiakat a törvény (de csak a telek határai között) magántulajdonkép elismeri.

406. A közdolgok második csoportját a *közutak, közterek, utcák képezik.* Ezek magánuralom alatt állanak oly értelemben, hogy tulajdonjogilag valamely közjogi testülethez (község, törvényhatóság, állam) vannak kötve. Amíg közút, tér, stb. jellegük azonban fennáll: a magánjogi jogkör mintegy fel van függesztve felettük és mindenkinek — egyedül az útrendészet szabályai által korlátolt — használatára szolgálnak.

407. Az ilyen *közdolgok* (res publicae, res publico usui destinatae) köre egyébként a közhatósági rendelkezés alatt álló vizekkel és közúttakkal nem is zárható le. A mondott közjogi testületeknek lehetnek más egyéb javai is, melyek rendeltetésüknél fogva vagy közvetlenül vannak lekötve a közhasználat számára (pl. a község-háza), vagy közvetve oly értelemben, hogy jövedelmeik, hasznaik szolgálják a közérdeket, mindaddig, míg eredeti rendeltetésük fennáll.

408. c) Az *ügyleti magánrendelkezés szempontjából korlátozott dolgok*. Ezeknél a dolgoknál az alanycsere korlátozásában áll a forgalmonkivüliség. Pl. alapítványok, örökletétemények, hitbizományi javak, a szent korona jószágai, holtkézi ingatlanok, stb. A korlátozás azonban seholsem feltétlen, mert a forgalmonkivüliséget létesítő intézkedések, jogszabályok megszüntethetők, illetőleg változtathatók, sőt változtatás nélkül is az elidegenítés esetére bizonyos lehetőségek állanak fenn.

409. Forgalmonkivüliséget létesít egyébként minden elidegenítési és terhelési tilalom, legyen akár általános jellegű, akár csak az elidegenítés valamely különlegesen megjelölt módjára szóló. (Pl. valamit csak végrehajtás rendén nem lehet elidegeníteni.) Látszólagosan forgalmonkivülivé lesz a végrehajtási úton lefoglalt ingóság, vagy bírói zárlat alá került dolog is, mert elidegeníteni, elhasználni vagy elzálogosítani tilos. De ez a tilalom más célt, t. i. a hitelező kielégítését szolgálja csupán és így az, hogy egy ilyen dolgot 3-ik személy megszerezhesen, éppen nincs kizárva. Ugyanebben a gondolatkörben példakép említhetők

410. a *res sanctae-sacrae et religiosae*. Római jogi kategóriák. A *res sanctae* (isteni védelem alatt álló városi falak) ma jelentőség nélküli megkülönböztetés. A *res religiosae* (ősök temetkezési helyei) az 1908 : XLI. t.-c. 2. §. szerint annyiban forgalmonkivüliek, hogy a sírok, sírboltfelszerelések, temetkezéshez közvetlenül szükséges tárgyak a végrehajtási foglaltság és árverés alól ki vannak véve. Ezen az úton tehát alanyt nem cserélhetnek. A temető földje ma már nem forgalmonkivüli. Az eltemetett hulla, koporsó és a hullán lévő ingók pedig: *res nullius*, melyekre nézve az occupatio büntetőjogi sanctio mellett (1878 : V. t.-c. 336. §. *lopás*) el van tiltva, tehát mindenesetre teljesen forgalmonkivüliek. Azt is lehetne egyébként mondani, hogy az elhunyt és eltemetett személyek maradványai az elföldelés helyén velük együtt elhelyezett ingóikkal együtt a hozzátartozók *kegyeleti jogainak* képezik tárgyát és mint ilyenek teljesen forgalmonkivüliek. Végül a *res sacrae*, mint az istentiszteletre közvetlenül szánt tárgyak gyűjtőfogalma: forgalmonkivüliek annyiban, hogy végrehajtás tárgyát még a tulajdonosuk beleegyezése mellett sem képezhetik. Ez azonban még sok más egyéb dologra is áll, pl. családi arcképekre, ereklyékre (foglaltványaik nélkül), a lét-minimumra, érdemrendekre, stb., amint ezt a végrehajtási törvény novellája az 1908 : XLI. t.-c. 2. §-a tüzetesen felsorolja.

XIV. Fejezet. A birtok és birtokvédelem.

23. §. A birtok és jogi természete.

411. *Fogalom. A birtok* (possessio): nem jog, hanem egy pusztán ténybeli állapot, melynél fogva valamely dolgot minden irányban a saját magunk dolga gyanánt hatalmunk alatt tartunk. A birtokban tehát, mely egyébként a tulajdonjog külsejét mutatja (a jogi háttér nélkül!) egyfelől az az objectív helyzet áll előttünk, hogy a dolog feletti tényleges uralom és befolyásolás állandó gyakorlásának lehetőségében vagyunk — és ez a birtok egyik constituens eleme a corpus vagy detentio vagy bírlalat — másrésről az ezt kiegészítő és külsőleg nem érzékelhető az a subjectív momentum, hogy a tényleges hatalmat a magunké gyanánt, a magunk javára és nevében *akarjuk gyakorolni*. Ez az alkatelem az úgynevezett *birtokakarát*, az animus domini vel animus rem sibi habendi.

412. Miután a corpus alkateleme csak mint a tényleges uralom gyakorlásának állandó és folytonos lehetősége kívántatik meg: nincs akadályja annak, hogy a dolog feletti ezt a ténylegességet más által valósíthassuk meg. Ez történik olyankor, mikor a birtok tárgya feletti tényleges hatalmat ideiglenesen másra bízuk akár őrzés, akár általában a tényleges hatalomnak helyettünk és nevünkben és a mi javunkra leendő gyakorlása végett (pld. háztartási, üzleti, vagy gazdasági alkalmazottra, képviselőre bízuk). Ilyenkor azt, aki a dolgot helyettünk és nevünkben tényleges uralma alatt tartja, *bírláló-nak* (detentor) s az egész helyzetet *bírlalásnak* nevezzük, (ú. n. *szolgabirtok*). A dologra nézve pedig a megbízót, vagyis azt tekintjük ilyenkor birtokosnak, akiben az animus domini megvan. A különbség azért fontos, mert a bírlálónak a jogrend a különleges birtokvédelmet nem adja meg.

413. Előfordul, hogy a birtok tárgya feletti tényleges hatalom gyakorlására a birtokos személyétől különböző 3-ik, nem egyszerű megbízás, vagy helyettesítés, hanem egy *külön jogviszony* alapján van feljogosítva. Pld. a haszonbérlő, bérlő, záloghitelező, letéteményes, haszonkölcsönző, bíróilag kirendelt zárgondnok és praecarista, ki a dolgot nem *animo domini*, de a megjelölt jogviszonyok folyományaként van jogosítva magánál tartani, illetőleg használni is. Szokás ezeket az igazi birtokossal szemben *használati birtokosoknak*, *albirtokosoknak* nevezni, a másiktól, az ú. n. *főbirtokostól* való megkülönböztetésképpen. Ezt teszi az 1926-ban kelt 28. számú polg. jogegységi határozat és a magánjogi törv.-könyv új javaslatának 444. §-a is. Felesleges és helytelen minősítés. A mondott személyek a hatalmukban tartott dologra nézve *nem birtokosok*, de *birtokosai a jognak*, mely az említett viszonyok révén az igazi birtokostól leszármaztatva illeti őket. Hazai jogunk a birtok tárgyai sorában tág körben állítja oda a birtoklásra alkalmas jogokat is

(lásd alább) s így a mondott személyek, mint *jogbirtokosok* veendőik figyelembe.

414. Tekintettel arra, hogy a magánjogi törvénykönyv 1928. évi új javaslata feltehetőleg élénk hatással lesz gyakorlatunk jövő kialakulására, megemlítendő, hogy a kontemplált új jog szerint (s erre támaszkodik egyébként már a 28. sz. jogegységi határozat is) a dolog feletti tényleges hatalomnak három megjelenési alakja lesz. Ű. m. *a) saját birtok*, vagy *főbirtok*, melyet a dolog felett animo dominantis gyakorolunk, s melyből idővel tulajdonjog válhatik; *b) a használati birtok*, melyet nem úgy mint a magunkén, hanem egy a dolgon minket illető kötelmi jogosultság alapján gyakorolunk (pld. letét, haszonbérlet, stb. folytán). A használati birtok elbirtoklásra nem vezethet; — és *c) a szolgabirtok*, melyet más helyett. annak megbízása alapján gyakorolunk, s mely a mai puszta birtolatnak felel meg. Az *a—b)* esetben a birtokvédelem kijár; a *c)* esetben a netaláni zavarásokkal szemben csak az önhatalom van elismerve.

415. *A birtok alanya.* Miután a birtok puszta ténylegesség: bárki lehet birtokos. Birtoklásra való képtelenség elvileg nincs. A birtokakarát kellékére való tekintettel azonban önként érthető, hogy a birtok megszerzésére csak akaratképes személyek alkalmasak. Az egyszer megszerzett birtoklás tényállapotát a később bekövetkezett akaratképtelenség nem érinti. Teljesen cselekvő- és akaratképtelen személyek helyett és javára: törv. képviselőik szerezhetnek birtokot. Egy és ugyanazon dolog felett több kizárólagos birtok nem képzelhető el. De osztatlanul, egy egészben gyakorolt birtoklásnál egy dolognak több birtokosa (alanya) is lehet. Ez a közös birtok — *conpossessio plurium in solidum* — Mitbesitz — esete, melynek szabályozása, különösen a közös birtoklás megszüntetése és a birtokostársak egymás közötti viszonya tekintetében a közös tulajdon mintája után igazodik.

416. A birtok kizárólagosságának elvi alapjától az 1928. évi codexjavaslat azzal, hogy egyugyanazon dolgon helyet adott egyszerre kétféle birtoknak is, t. i. a fő- és az albirtoknak: lényegesen eltért s kénytelen volt mindkét fajtájú birtokosnak egymással szemben a birtokvédelmet megadni.

417. *A birtok tárgya* hazai jogunk szerint *dolog* és *jog* lehet. A dologbirtok tárgya: a dolog. E dolognak *egyes részein*, ingatlan-ság esetében, más személyt illető külön birtok is állhat fenn, mert a birtokosi akaratot olyképpen megkötni, hogy ne szorítkozhassék az ingatlanok csak némely részeire: nem lehet. Aki az egész felett gyakorolja a birtokot, az, az ezen egészhez utóbb hozzájárult alkatrészek felett rendszerint önálló új birtoklást alapít. Ez a birtokkal kapcsolatos elbirtoklási intézmény szempontjából fontos szabály. A birtok tárgyát képező dolog csak forgalomképes dolog lehet.

418. A jogbirtok a magyar jogrendszer szempontjából nem vitatott és általában oly jogok tekintetében létesíthető, melyeknek természete a huzamos és állandó gyakorlást megengedi. Ez a kör sem-

miesetre nem túl tág, s nem tartozik beléje más, mint a szolgalmi jogok, a kir. kisebb haszonélvezeti jogok, halászati, vadászati jog, kegyúri jog, felülepítményi és örökhaszonbérleti jog, a gyökös iparjogok és végül azok a jogositványok, melyek kötelmi alapon a birtok tárgyának bár ideiglenes, de folyamatos jellegű használatára és hatalombantartására vonatkoznak, mint a bérlő és haszonbérló joga a bérelt, haszonbérelt dolgon; a hitelező joga a zálogtárgy őrzése és visszatartása tekintetében a zálogszerződés alapján; a haszonkölcsönző és praecarista joga az ügylet tárgyának használata tekintetében, stb. A jogok birtoka különben mindenben a dologbirtok utánpépzése.

24. §. A birtok megszerzése és megszűnése és a hozzá fűződő joghatályok.

419. A birtok tényállapotát a birtok két constituens alkatelemének megvalósulása teszi „megszerzetté“. A megvalósítás pedig a birtokakarattal minősített apprehensio (megragadás) által történik. Az apprehensio cselekménye a birtok különböző tárgyaihoz képest önként értetődőleg szintén különböző és a körülményekhez simuló. Egyoldalúnak mondjuk a birtokszerzést, ha a szerzőnek birtokakarattal párosult apprehensioja már egymagában megalapítja a birtokot. Kétoldalúnak, ha egy már azelőtt fennállott birtokot szerzünk meg a korábbi birtokos hozzájárulásával. (Birtokát ruházás.) A kétoldalú birtokszerzés sohasem lehet önhatalmú; az egyoldalú azonban rendszerint az, sőt tilos jellegű is.

420. Az apprehensio cselekményére nézve, mely, mint láttuk, sokféle lehet — irányadó szabály, hogy a dolog és a szerző között oly helyzetet teremtsen, mely külsőleg a tulajdont mutatja. Tehát kézhezvétel, megragadás, őrizet alá vétel, abban való megtartás s mindezeknek további, állandó lehetősége (fictiv őrizet); ingatlanoknál: megszállás, megmunkálás, elkerítés, határjelekkel való ellátás, stb. De az sem feltétlenül szükséges, hogy a birtokszerző a birtok megalapításánál active közreműködjék. A birtokot kifejező és a tulajdont mutató helyzet t. i. akkor is létesül, ha a dolgot valaki az ő tudomása nélkül hatalmi körébe juttatja. (Pl. házában, udvarában lerakja.)

421. Minden kétoldalú birtokszerzés ugyanakkor, midőn a szerző részére birtokalapítást jelent: a korábbi alany szempontjából birtokmegszűnést von maga után. Az átruházott birtok a korábbi meg nem szakított folytatásának tekintendő. A kétoldalú birtokszerzésnek legáltalánosabb módja a dolog birtokát ruházási, illetőleg birtokszerzési szándék mellett való *kézről-kézre átadása*. Ez az átadási tény azonban felesleges akkor, ha a dolog enélkül is oly helyzetbe hozható, mely helyzet a birtokszerző javára lefolyt birtokszerzést már önmagában manifestálja. Ez az eset, ha a dolgot a birtokát ruházó a birtokszerző lakására viteti, földjére rakatja. A

fent említett egyszerű *traditio*val szemben ez az eset az úgynevezett *longa manu traditio*.

422. Az átküldés is helyzetváltoztatással jár, esetenként azonban még ez is felesleges, mert a dolog már eleve ott van a birtokszerző tényleges hatalmában és így a birtokátruházás iránti pusztá megegyezés őt birtokossá teszi. Ez az úgynevezett *brevi manu traditio*, melynek megfordítottja a *constitutum possessorium*, holott is az eddigi birtokos a birtokot a szerzőre megegyezéssel átruházza, de a dolgot továbbra is magánál tartja, mint *bírlaló*. Eddig tehát saját nevében és saját számára — most már *alieno nomine*, a birtokszerző nevében és javára detentál.

423. Minden tényleges átadást feleslegessé tesz végül a *symbolicus átadás*, melynél a dologra alkalmazott jelek, feliratok jelzik, hogy felette a birtokos személyében alanycsere történt. Ingatlanok birtokának átruházásánál a *symbolica traditio* különösen is szokásos. Azonos jellegű ezzel a birtokátruházás azon módja, mikor a birtokos azt, aki a birtok tárgya felett a tényleges hatalmat akár mint pusztá bírlaló, akár mint külön jogviszony alapján jogbirtokos, gyakorolja, értesíti, hogy a dolog kiadása iránti követelését egy harmadikra (a szerzőre) átruházta.

424. Jogok birtokának egy- és kétoldalú megszerzése ugyan ezen szabályok szerint történik, azzal az önként érthető eltéréssel, hogy az apprehensiós cselekménynek itt a jog tartalmának valóságos kigyakorlása felel meg; persze: *animo dominantis*.

425. A képviselő általános elvéből kifolyólag birtokot *helyettes* közbenjöttével is lehet szerezni. Ez esetben az apprehensiót a helyettesített nevében és javára a helyettes fogatosítja. Meghatározás nélkül *más* számára szerzett birtokot az érdekelt szempontjából, az ő utólagos jóváhagyása tesz megszerzetté. Akarat- és cselekvőképtelen személyek birtokszerzése mindig a törvényes képviselő, mint helyettes által történik. Jóváhagyás itt a dolog természetére szerint nem kell.

426. A *birtokhoz fűződő joghatályok*. A birtoknak jogi jelentőséget a hozzáfűződő joghatályok adnak. Ezek legfontosabbika a *birtokvédelem*, melyet a birtokra alapított különböző *vélelmek* is támogatnak. Emellett különleges joghatályokat vonnak maguk után a birtok megalapításának mikéntje után igazodó birtokfajták. (Tulajdoni vélelem, jóhiszeműség és rosszhiszeműség vélelme; jó és rosszhiszemű; jogszerű és jogszerűtlen; valódi (törvényes) és álbirtok.)

427. *Jóhiszemű* (*bonae fidei*) a birtok akkor, ha a birtokszerző birtokszerzésének jogellenes (jogszerűtlen) voltáról nem bír és kellő gondossággal nem is bírhatott tudomással. Ellenkező esetben *rosszhiszemű* (*malae fidei possessor*). Közös birtoknál a jó- vagy rosszhiszeműség a társbirtokosok személyében külön-külön lévén megállapítandó, lehet, hogy az, némely társbirtokosnál jó-, másoknál pedig rosszhiszeműnek fog minősülni. Jogi személyek birtoká-

nak jó- vagy rosszhiszeműségét képviselő közegeik személyében kell megítélnünk.

428. *Jogszerű* (justa) a birtok akkor, ha megszerzője valamely és a jogrend által elismert szerzési címen jutott hozzá. Ellenkező esetben jogszerűtlen (injusta possessio). A *valódi és nem valódi* (ál- vagy törvénytelen) birtok között végül az a különbség, hogy ha valaki a birtokba erőszakkal (vi) vagy alattomos ravaszkodással (clam), illetőleg úgy tola kodott be, hogy a neki szívésségből áten gedett dolog felett uralmát állandósítani akarja (praecario): a birtok — az ilyenkor rendszerint rosszhiszemű és jogszerűtlen mivoltán felül az *ál vagy nem valódi birtok* jellegét is megkapja, míg ahol ez a három momentum nem merül fel, a birtok *valódi birtok*-ként tekintendő. Nem lehet azonban kizárnunk azt sem, hogy az ál-birtok esetleg és egyidejűleg jóhiszemű, sőt jogszerű is legyen, pld. ha erőszakkal vesszük el az éppen megvásárolt dolgot, melyet az eladó valamely címen vissza akar tartani.

429. A jóhiszemű birtokos jogosítva van arra, hogy a) a birtokolt dolgot használhassa és felelősség nélkül el is fogyaszthassa; b) a birtoka tárgyából húzható összes gyümölcsöket élvezheti s azok felett az elválasztás pillanatában tulajdonjogot szerez. Ha azonban az ellene indított tulajdoni per folytán a dolgot a tulajdonosnak kiadni kénytelen (restitutio), a még függő gyümölcsöket meg nem tarthatja, mert azok épp úgy, mint a polgáriak, csak pro rata temporis, azaz esedékességük szerint illetik meg őt; c) joga van a jóhiszemű birtokosnak a dolog kiadásakor beruházásainak megtérítésére is, kivéve azokat a költségeket, melyeket gyümölcsnyerés és haszonhúzás végett eszközölt. A függő és így szintén kiadandó gyümölcsökért tett költségeire ellenben igénye van; d) a dolog állagába fektetett és annak fenntartására irányuló úgynevezett *szüükséges* beruházásait a birtokosnak feltétlenül meg kell téríteni (impensae necessariae). A *hasznos* (imp. utiles) és *fényűzési* (imp. voluptariae) beruházásokat ellenben a birtok tárgyától elválaszthatja és elviheti (jus tollendi). Amennyiben ez állagsérelem nélkül eszközölhető nem volna, értékük részére megtérítendő, még pedig a hasznos beruházásoké a tulajdoni kereset megindításának időpontja szerint (de sohasem nagyobb értékben, mint amennyibe a beruházáskor kerültek); — a fényűzésiek pedig azon érték szerint, amennyivel a birtok tárgyának értékét objective emelték, e) végül a jóhiszemű birtokos kivételesen, ha ezt a körülmények indokoltá teszik — a tulajdonostól méltányos kárpótlást is követelhet azért a költségeiért, mellyel a birtokot megszerezte.

430. A hibás (rosszhiszemű, jogszerűtlen és nem valódi) birtok hatályai ezzel szemben a következők: a) A hibás birtokos birtoklása folytonos jogellenességet jelent, aminek következtében a dolog visszabocsátásánál nemcsak mindazokat a gyümölcsöket és hasznokat köteles megtéríteni, melyeket a birtokból időközben húzott, hanem kártérítéssel tartozik azokért a hozadékokért is, melyeket a rövidséget szenvedett tulajdonos a dologból nyerhetett volna. b) Kár-

térítési felelőssége ezenfelül a birtoklása alatt keletkezett, bár véletlen okozta károkra is kiterjed. c) Beruházásai megtérítésére irányuló igényei sokkal szűkebbkörűek. Szükséges beruházásait és a dologgal együtt kiadandó függő gyümölcsökre fordított költségeit a tulajdonostól követelheti. A hasznos és fényűzési beruházások tekintetében a *jus tollendi* őt is megilleti. De ha állagsérelem nélkül e jogot gyakorolnia nem lehetne, kárpótlást azokért csak annyiban igényelhet: amennyiben ezek a beruházások a tulajdonos subjectiv szempontjából értékkel bírnak.

431. A tulajdoni per megindításának már ismert hatása, az úgynevezett rosszhiszeműségi *fictio*, az addig jóhiszemű birtokost, mint alperest, a rosszhiszemű birtokoséval azonos helyzetbe hozza. (L. sub 210.) Ehhez képest a kereset kézbesítésétől kezdve számolnia kell az esetleges marasztaltatással s ez a birtok tárgya feletti rendelkezéseit megfelelően korlátozza. Kiadási kötelezettségének mértékére nézve t. i. a rosszhiszemű birtokos kiadási kötelezettsége lesz az irányadó.

432. A most mondott szabály alól csak a perfügges alatt bekövetkezett véletlen károkra teszünk kivételt, melyekért a kereset vételéig jóhiszemű birtokos nem felelős, míg az eredetileg is rosszhiszemű felelőssége az ilyen károkra is ki van terjesztve. Elésik azonban a jóhiszemű is a kedvezménytől akkor, ha a birtok tárgyának kiadását konok perlekedéssel szándékosan késlelteti.

433. A *birtok megszűnése*. A birtok megszűnésének egyik módzata *viszonylagos* (relativ), mikor is a birtok csak egy meghatározott személy szempontjából szűnik meg, de ugyanakkor más személy javára *keletkezik* is. Ez az eset minden birtokátruházásnál; s mivel a relativ birtokmegszűnés ekként a birtokszerzéssel esik össze: nem foglalkozunk vele. A birtok megszűnésének másik módzata *feltétlen* (*absolut*), mert a birtok mindenkire nézve egyszer s mindenkorra megszűnik létezni. Közelebbi szabályozása a következő:

434. *Dologbirtoknál*: a birtok két fogalmi alkatelemére tekintettel a) *Corpore* megszűnik a birtok, ha tárgya megsemmisül; ha feldolgozás folytán annyira megváltozik, hogy tárgyi azonossága nem forog fenn többé, ha elvész a birtokos hatalomkörébe való visszajutásnak minden reménye nélkül. b) *Animo* megszűnik a birtok, ha a birtokos birtokakarátával felhagy (*derelictio*), amit nem zár ki az, ha a dolgot pusztá birlalatában tovább is megtartja. *Jogok birtokánál* a birtokmegszűnés akkor következik be, ha a birtokosi akarat teljes felhagyása mellett a birtokos a birtoka tárgyát képezett jogot többé nem gyakorolja. A *corpus* szempontjából külön is elvész a jog-birtok, ha a tárgyat képező jog gyakorlása önmagában (a jogtárgy elenyészése miatt) vagy az eredetileg jogosított alany ellentállása következtében válik lehetetlenné, vagy ha saját megszüntető tényei okából a birtok tárgyat képező jog másként megszűnik.

435. A helyettes útján szerzett birtok megszűnésének okai csak a helyettesítettre tekintettel, ennek személyében érvényesülhetnek.

Ha tehát a helyettes a birtok tárgyát uralma alól tényleg kibocsátja, a birtoklás közvetítésére irányuló szándékával felhagy, meghal, cselekvőképességét elveszti: mindezen körülmények a helyettesített birtokára vissza nem hathatnak s az továbbra is fennmarad. Azok az esetleges körülmények azonban, melyek a dolog feletti tényleges uralom további lehetőségét általában, tehát a helyettesre épp úgy, mint az általa képviseltre nézve is — kizárják: a birtok megszűnését feltétlenül maguk után fogják vonni. Törvényes képviselő által szerzett birtok megszűnésének okai: a képviselő személyében érvényesülnek.

25. §. A birtok védelme.

436. A birtok jogi jelentősége főleg abban fekszik, hogy a jogrend az általa és benne megvalósuló tényleges állapotot hathatós védelemben részesíti. Arra nézve, hogy e jogvédelemnek mi a jogi fundamentuma, a tudomány máig sem tudott megállapodásra jutni s egész sorában az úgynevezett birtokvédelmi elméleteknek keresi a probléma legmegfelelőbb megoldását. Ezeket az elméleteket általában két csoportra lehet megosztani; t. i. relativ vagy viszonylagos és a feltétlen vagy abszolút birtokelméletek csoportjára. Relativ elméletek a birtokvédelem alapját a birtokon kívüli célokban és tekintetekben keresik; az abszolútok pedig magában a birtok tényállásában. A pozitív jog szempontjából, mely a birtokot mindenkor hathatósan védte és védi: az elméleti háttérnek tisztázása meddő probléma.

437. Hazai jogunk szempontjából különben a történelmi fejlődés arra mutat, hogy birtokvédelmi intézményeink háttérben az önbíráskodás lehetőleges visszaszorítása volt mindig az irányzó gondolat. A mai jogállam eszméje is ezt igazolja. Mert akár megáll jogilag, akár nem az a „tényleges állapot“, melynél fogva valaki a „birtoklás“ helyzetében van: ez a posztíója már azért is védelmezendő, miután az egyesek jog- és érdekkörébe hatalmi szóval beavatkozni kizárólag az államnak van joga.

438. *A birtokvédelem előfeltételei és a birtokvédelmi eszközök.*

A birtokvédelemnek két előfeltétele van: először a birtok (birtoklás) valóságos fennforgása; jó vagy rosszhiszeműség, jog- és jogszerűtlenség, valódi birtok vagy álbirtok jelleg: nem jönnek számításba. Második előfeltétel: a birtoksértő cselekmény. E cselekmény vagy olyan, mely a sértett birtokának megszüntetésével a birtokos uralomgyakorlását egyszerűen csak háborítja, nehezíti vagy abba beleavatkozik. Mindkét esetben a háborításra vonatkozó szándékosság és a cselekmény önhatalmú jellegét megkívánjuk. A birtoksértő cselekményt helyettes is követheti el. Birtoksértő ez esetben a felhatalmazást adó, vagy utólagosan jóváhagyó helyettesített lesz. A védelem ugyan a helyetnessel szemben is adva van, de ez az

ellene indított kereset elől, felhatalmazójának megnevezésével (nominatio auctoris) kitérhet.

439. A mondottak alapján a birtoksértés vagy mint *birtokháborítás* vagy mint *teljes birtokelvonás* jelentkezhettek, amihez képest a védelem minősége is különböző. E védelemnek kétféle eszköze van: az *önhatalom* és a *birtokkeresetek*. Birtokvédelem csak *birtokost* illethet; *bírlalót* ellenben nem. Tehát: élhet vele a dologbirtokos és a jogbirtokos. Az úgynevezett *álbirtokos*: azzal szemben, akitől a birtokot elvonta, csak egy évi békés birtoklás elteltével. Ahol pedig a jogbirtokos a dologbirtokossal szemben fennálló külön jogviszonyból folyólag gyakorolja valamely dolog felett a tényleges uralmat: a dologbirtokos (ú. nev. főbirtokos) ellen a birtokvédelemre csak úgy reflectálhat, ha használati birtokán nyilvánvalóan túl nem terjeszkedett. A bérlőre és haszonbérlőre nézve külön is kimondta jogunk a szabályt (1802 : XXII. t.-c. 4. §.), hogy a bérbeadó-haszonbérbeadó ellen csak szerződések lényeges feltételeinek teljesítése esetén igényelhetnek birtokvédelmet. Közös birtok esetén a birtokvédelem a birtokostársakat, mind harmadik személyek, mind pedig egymás ellen megilleti.

440. *Védelem birtokháborítás esetén.* Birtokháborításnak nevezzük a birtoksértés azon kevésbé súlyos eseteit, melyeknél a birtokos a birtoktárgya feletti kizárólagos uralmának gyakorlásában tilos önhatalommal bármi módon akadályoztatik. Háborító cselekményképp minősülhet még a pusztá fenyegetés is, kivált, ha súlyos és veszélyes eszközöket helyezett kilátásba s a birtokos egyéniségét tekintve, a fenyegetés szülte félelem alaposnak és komolynak mondható.

441. Az ily birtokháborítás ellen első védelmi eszköz a *jogos önvédelem*, melynek határait és eszközeit a concret eset körülményei szabják meg. Ha a birtokháborításban jelentkező támadó cselekmény „*jogos önségély*” volt, úgy vele szemben védelmet kifejezni önként érthetőleg *jogosan* nem lehet. Az önvédelem a pusztá bírlalót is megilleti, mert rajta keresztül a támadás a birtokos ellen irányul, kinek a bírlaló ilyen esetben mintegy védekező eszközéül tekintendő.

442. A másik védelmi eszköz a *birtokháborítás címén megindítható kereset*. E kereset alapja a birtok tényleges fennforgása és a birtokháborító cselekmény. A háborítástól számított 1 év alatt indítandó; — ezután elévül. Jogkérdések a perbe *elvíleg* nem vonhatók be; az azonban kizárva nincs, hogy a birtokper egyúttal az alapjog (pl. tulajdonjog) iránti perrel kapcsolatosan megindítható ne legyen, vagy hogy az alperes viszonykeresetileg a maga jogát a keresettel szemben ne érvényesíthesse. A kereset célja: a korábbi zavartalan birtokállapot visszaállítása, és mulólagos háborító cselekmény esetén a további háborítástól való eltiltás és az okozott károk megtérítése. Az alperesi védekezés, főleg a cselekmény „nemháborító” jellegének a bizonyításával érvényesíthető és oly kifogásokkal, hogy

a cselekmény a felperes engedélye mellett, vagy utólagos jóvá-nagyása reményében jóhiszeműen, avagy háborításra irányuló szándékosság nélkül követtetett el. Legfontosabb alperesi kifogás az lehet, ha a cselekmény „jogos önségély” jellegére hivatkozhatunk.

443. *Védelem a birtok teljes elvonása esetén.* A birtoktól való teljes megfosztás esetén az ilyenkor már csak „volt” birtokosnak szintén két védelmi eszközt nyújt a jogrend az *önhatalommal való visszahelyezkedés*, röviden az *önségély jogát* és az úgynevezett *sommás visszahelyezési* keresetet. Az előbbi, a megelőző állapot visszaállítása iránti követelésnek a birtokot elragadó álbirtokossal szemben való önségélyű érvényesítése. Ha ez azonnal (in continenti) történik: a birtok megszakítottnak sem tekintendő. Ha nem azonnal: úgy 1 éven belől az elvonástól számítva, még mindig helytfoghat. Maga a bitorló álbirtokos a jogos önségéllyel szemben önvédelmet nem gyakorolhat, miután a visszahelyezkedés a kivetett volt birtok részéről nem tilos önhatalom.

444. A rendes védelmi eszköz: a *sommás visszahelyezési* kereset, melyet a megfosztástól számított 1 éven belől a sértett indíthat meg a birtokelvonó vagy ennek általános jogutóda ellen. Különös jogutód csak rosszhiszeműség bizonyításának feltételével támadható meg. A kereset alapja: a birtok *volt* fennforgása és az attól való *megfosztás*. Tehát elvileg itt is csak tények; — a jogkérdések kizárásával. Mégis a sommás perekre vonatkozó újabb rendezés (1911 : I. t.-c. 575—582. §§.) szerint az alperesnek módja van a dologhoz való jogát viszkonkeresetileg érvényesíteni, s ha ez nyomban eldönthető: úgy a kereset mellőzésével a bíróság a jogkérdésben hoz ítéletet. Ha azonban a viszkonkeresetileg érvényesített jog feletti döntés halasztást tenne szükségessé, a visszahelyezés a kereset szerint részítélettel mondatik ki.

445. Ettől eltekintve az alperesi védekezés is csak tények felhozására szorítkozhatik. Az elvonó cselekmény minőségére és annak mentegetésére azonban a védelem nem támaszkodhatik s leggyakorlatibb módja az, ha a keresettel szemben az „exceptio vitiosae possessionis”-t szegezheti szembe, vagyis azt a kifogást, hogy az a birtoklás, melynek visszaállításáért felperes perel: törvénytelen, azaz álbirtok volt, vagyis felperes az alperes kárára tilos önhatalommal jutott hozzá. Egyenlő című birtok esetén t. i. minden körülmények között alperesnek van előnye (beati possidentes).

446. Az álbirtokos sommás visszahelyezési keresetet az ellen, akitől a birtokot elvonta, csak egy esztendei békés birtoklás után indíthat, — más személyek birtokfosztó cselekménye esetén azonban az egy éven belől is bármikor. Közös birtok (compossessio plurium in solidum) esetén a birtok-keresetek a birtoktársakat egymással és harmadik személyekkel szemben is önállóan megilletik. A sommás visszahelyezési per egyébként az előbbi állapot visszaállítására, kártérítésére és perköltségekben való marasztalásra irányul. Ha a birtokelvonás beépítés útján történt — a kerítések eltávolítását kivéve — az építmény lebontását csak akkor lehet köve-

telni, ha a jogellenes építkezés ellen a sértett annak megkezdésekor tiltakozott, a másik fél ellenben azt ennek dacára folytatta.

447. *Határ- és mesgyeigazítás.* Szomszédok közötti határvillongások (elszántás, elkaszálás, túlépítés, stb. révén), általában véve akár mint birtokháborítás, akár mint birtokelvonás jelentkeznek és így is ítélendők meg. Ha azonban a határokat, mesgyéket véletlen eset, vízáradás, csuszamlás, benővés, stb., természetes események teszik bizonytalanná vagy felismerhetetlenné: a birtokper helyett az egyébként hasonlóan berendezett határ- és mesgyeigazítási eljárás veendő alkalmazásba.

448. *Határjárás* (reambulatio seu renovatio metarum) esetén a határ nem vitás és mindössze a határjelek új felállításáról van szó. Bármelyik érdekelt szomszéd kérheti (1802 : XXIII. t.-c. 2. §.) az illetékes közigazgatási hatóságtól. A közigazgatási hatóság az 1 évi békés birtoklás alapján határoz. Amelyik fél ebbe nem nyugodnék bele, 30 napi záros határidő kitűzése mellett bírói útra utasítandó. Ha ez alatt a határidő alatt a kereset be nem adatik, a határjelek a közig. határozat értelmében azonnal felállítandók. A fél természetesen a mondott 30 napon túl is fordulhat a bírósághoz, de csak „birtokon kívül“. (1894 : XII. t.-c. 34. §.) Ekkor kerül rá a sor az ügynevezett

449. *Határkiigazításra* (rectificatio metarum). Ez az eljárás már valóságos és a birtokperek mintájára berendezett peres eljárás. A bíróság a jogkérdéseket nem érinti és csak a helyszíni szemle folyamán megállapított tények felett határoz. Ha pedig ily tények felderíthetők nem volnának, a vitás határrészt egyenlő arányban megosztva, egészen új határokat jelöl ki. Az ítélet egy azután megindítandó tulajdoni perre nem praejudicál, s csak a felek perbeli szerepét jelöli ki.

450. *Az ügynevezett „telekkönyvi birtok“.* A telekkönyvi birtok intézménye, vagy helyesebben csak fogalma az Optk. 321. §-a révén csúszott be a magyar joggyakorlatba, s jelentené a telekkönyvben valamely ingatlanra vonatkozó jogra való *bejegyzettség* tényleges állapotát. Helyesebben „birtok“-ról a bejegyezve létel állapotánál nem lehet szó. Nem talál erre az állapotra egyáltalában a legális birtokfogalom s nem élvezi az a birtokhoz fűződő egyedül specifikus joghatályt sem, t. i. a birtokvédelmet. Ellenben azok a következmények, melyek a bejegyzettség állapotához fűződnek: mindenben egybevágnak a tlkvi tulajdonjog következményeivel, s így az egész „tlkvi birtok“, mint intézmény is, mint fogalom is, teljesen felesleges.

XV. Fejezet. A tulajdonjog.

26. §. A tulajdonjog fogalma, tartalma, alanya, tárgya és terjedelme.

451. A tulajdonjog az a *legteljesebb és legközvetlenebb jogi uralom, melyet a pozitív jog korlátai között és mások jogainak sérelme nélkül valamely dolog felett gyakorolni lehet.* Pozitíve nézve a dolog feletti legteljesebb és legközvetlenebb joghatalmat — negatív, e hatalom kizárólagosságát, azaz mindenki másnak a dologtól való eltiltását és távoltartását mutatja. A tulajdonjogot jellemzi tehát, hogy *legteljesebb*, azaz a tartalmát kitévő jogosítványokat kimerítően felsorolni nem lehet, mert ezt a tartalmi kört a jogrend bármikor szélesebbre szoríthatja és kitágíthatja. Jellemzi továbbá a lehető legteljesebb *kizárólagosság és közvetlenség*, s e részben minden dologi jognak a tulajdon a prototypusa.

452. A tulajdonjog rendszerinti tartalmát a mondottak szerint csak példálózva lehet körülírni. Különösen benne van a tulajdonban *a) a renddelkezési jog*, ami alatt a tulajdonjog tárgya élők közötti és halál esetére szóló átruházásának, idegen dologbeli jogokkal való megterhelésének és a dolog átalakítása — sőt megsemmisítésének lehetőségét, értjük; *b) a tulajdon tárgya iránti kizárólagos használati jog*, mely egyfelől a dolog összes gyümölcsei, hasznai élvezetét, másfelől, másoknak a dologra gyakorolható bármely behatástól és beavatkozástól való távoltartását jelenti; *c) a tulajdoni keresetek iránti jog*, mellyel a tulajdonjog bármely sérelme esetén csak a tulajdonos élhet. *d) Mint minus: együtt jár a tulajdonjoggal a dolog birtoka is.* A birtok szempontjából ugyanezt a tért úgy fejezhetjük ki, hogy a birtok mellett a tulajdonjog védelme szól.

453. A tulajdonjog fogalmával, sőt lényegével együtt jár végül annak kisebb-nagyobb korlátozottsága is. Ezért mondjuk, hogy relatív a többi dologi jogokhoz viszonyítva „legteljesebb“ jogi uralom, mert „teljes“-nek sohasem látjuk. A tulajdont t. i. *a) vagy a salus publica vagy b) mások fennálló jogai korlátozzák.* Utóbbiak alatt a 3-ik személyeket a tulajdon tárgyán megillető úgynevezett „idegen dologbeli jogokat“ értjük.

454. A *nemesi ingatlan* feletti tulajdonjognak tartalma az úgynevezett „*kir. kisebb haszonélvezeti jogokkal*“ bővebbé válik. Ezeknek a jura regalia minora-nak alapja a történelmi fejlődés rendjén vagy kir. privilégium volt, vagy a nemesi ingatlanokkal fennálló ősi alkatrészi kapcsolódás. Alkatrészi kapcsolatuk dacára azonban a kir. kisebb haszonélvezeti jogok bizonyos fokú önállóságot nyernek azzal, hogy az ingatlan (a földolog) végrehajtási úton való elárverezése esetén, a végrehajt. törvény 146. §-a szerint csak akkor bocsáthatók az ingatlannal *együttesen* árverés alá, ha az árverési hirdetményben ez kifejezetten felvétellett. Ellenkező esetben nem.

455. A kir. kisebb haszonvételek jórésze különben az úrbériség megszüntetésével együtt elesett vagy későbbi törvények által megváltatott. Még fennállanak — bizonyos változások mellett, sőt újabb törvényes rendezés szerint — a következők: A *malomjog* (jus molae), mely szerint a község határán belől csak a nemesi ingatlan tulajdonosa, a földesúr, tarthat malmot (száraz-, gőz-, szél- és vízimalmot), melynek használatáért taxa (szegpénz, karópénz) és vízbér fizetendő. Új malom felállítására az ő engedélye szükséges. A gőzmalmokat az 1880:XXXIV. t.-c. a földesúri malomjog korlátai közül kivette. Helyes magyarázat szerint kivetteknek kell tekintenünk a villany, benzin, stb., motorikus erőkre berendezett malmokat is, amint ezt újabban a Kuria 1937. okt. 27-én hozott 90. sz. polg. döntvénye is megállapította. Új malomjogosítványok már nem szerzhetők, de azok, amelyek az 1885:XXIII. t.-c. 189., 192. §§-ai szerint szabályszerű igazolás után a vízikönyvekbe bejegyeztettek: érintetlenül fennállanak.

456. *Vám-, rév-, piac- és vásártartási jog.* Ezek a jogok privilegiumokban gyökereztek s megadhatók voltak sz. kir. és némely szabadalmas mezővárosoknak, sőt volt úrbéres községeknek is. A vásártartási jog a régi szabályozás eszmeköréből egyébként éppen úgy, mint új vám- és révjogok alapítása: kikerült, s most már a kereskedelmi miniszter engedélyezéséhez van kötve. A régi vám- és révjogok ellenben kellő igazolás és legalább 20 évi tényleges gyakorlás esetén (1885:XXIII. t.-c. 189. és köv. §. — 1890:I. t.-c. 92. §§.) érintetlenül fenntartattak.

457. A kir. kisebb haszonvételek közé számítottott a *halászati jog* is, melynél fogva a halászás mindennemű vizekben egyedül és kizárólag a földesurat illette. A halászati jogot az 1888:XIX. t.-c. a vadászati joghoz hasonló alapokon újra szabályozta s annak regalé jellegét megszüntette. A törvény azonban lehetővé tette az életbeléptét megelőző 20 éves gyakorlat igazolása esetén a más medertulajdonát képező vizeken való kivételes, regalészerű halászati jognak fenntartását.

458. *Tulajdonjog alanya.* Tulajdonjognak mindenki lehet alanya, hacsak különös törvény a tulajdonszerzési képességet egyes természetes vagy jogi személyektől el nem vonja; illetőleg azt nem korlátozza. Ezek a kivételes megszorítások mai jogunkban a következők: a) Kitiltott, illetve közjogilag el nem ismert szerzetrendek és ezek tagjai tulajdonszerzési képességgel nem bírnak. b) Elismert és befogadott szerzetrendek tagjai saját személyükben csak örökösödés útján és csak törvényes osztályrészük egytized része erejéig szerezhetnek tulajdont. (Arra nézve, hogy a szerzetrendek közjogi elismerése, befogadása, hogy történik, lásd az 1715:CII. t.-c.) c) A holtkézi törvények értelmében a katolikus egyházak és testületeik mezőgazd. ingatlant csak királyi jóváhagyással szerezhhetnek. d) Ingatlan szerzésében korlátozva vannak az elismert vagy jövőben elismerendő vallásfelekezetek. e) A bányajogi törvény szerint relative és saját hatósági területükben bányatulajdont nem szerez-

hetnek a bányahatóság hivatalos alkalmazottjai. f) A nemzetközi retorzio alapján korlátozva lehetnek a tulajdonjog szerzésében a külföldi állampolgárok. g) Az 1920: XXXVI. t.-c. 88. §-a szerint jogi személyek mezőgazdasági ingatlant csak az Orsz. Földbirtok-rendező Bíróság hozzájárulásával szerezhethetnek. Kivétel csak kisajátítás, valamint árverési vétel (1925: XV. t.-c. 5. §.) esetén és akkor, ha a vevő közérdeket képviselő altruista intézet (Magy. Földhitel-intézetek Orsz. Szöv., vagy az Orsz. Központi Hitelszövetkezet).

459. Messzemenő tulajdonszerzési képtelenséget állapítanak meg az ú. nev. zsidó, illetőleg fajvédelmi törvények, főleg a mező- és erdőgazdasági ingatlanok, sőt kis- és nagyközsegekben minden más ingatlan tekintetében is, mindazoknak terhére, akik az id. törvények szerint zsidóknak tekintendők. (1939: IV.; 1942: XV. t.-c. Lsd. egyébként a 256. alattiakat.)

460. A közös tulajdon. A dologi jogviszony természetéből folyólag ugyanazon egy dolog felett több személynek legteljesebb és legkizárólagosabb jogi hatalma, amit a tulajdonjog jelent, egyszerre nem állhat fenn. Nincs azonban kizárva az, hogy a tulajdonjogban *pro partibus indivisis* több alany is részesedhessék. A több alany-nak ily esetben együttvéve annyi joga van, mintha a tulajdonos csak egy személy volna. A közös tulajdonnál ekként sem a jog — sem a tulajdon tárgya megosztva nincs s a tulajdonostársak csak $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ stb. ideális hányadrészek szerint élvezik a tulajdon hasznait és viselik annak minden terhét. — Kétség esetén a hányadrészek egyenlőkül vélelmezendők, kivéve, ha valamely ingatlanra egy elhalt egyén házastársra és leszármazói vannak társtulajdonosokul határozatlan arányban bejegyezve, mert ily esetben fél rész a házastársat, a másik fél pedig az összes leszármazottakat együtt illeti. (1881: LX. t.-c. 143. §; 1886: XXIX. t.-c. 29. §; 1889: XXXVIII. t.-c. 16. §.)

461. A tulajdonostársak tulajdonközösségi viszonya legtöbbször szerződésen, vagy öröklésen, kivételesen azonban közvetlenül törvényen is alapulhat, mikor is kényszer tulajdonközösség forog fenn. Pld. különböző személyek dolgainak egyesítése, vegyítése esetén (*communio incidens*). Kényszerközösség áll fenn a családi, nemzeti-ségi levéltárak tekintetében is. A társak egymásközi viszonyára a következő szabályok az irányadók:

462. a) A közös tulajdon tárgyat csak osztatlanul bírhatják. Tényleges megosztás a jogi egység megbontása nélkül — azonban — nincs kizárva. A jogilag való megosztás a tulajdonközösség megszüntetését jelenti. b) A társakat illető ideális hányadrészeknek számszerűen kell megállapítva lennie, c) bármelyikük követelheti társaitól jogának tiszteletbentartását, a dolog közös birtoklásba való át-bocsátását és a joggyakorlás akadályainak elhárítását. d) A közös tulajdon tárgyra nézve a társak egy személynek tekintendők. A közös dologról csak együttesen rendelkezhetnek. Harmadik személyeknek az egészre irányuló támadását azonban bármelyik tulajdonostárs egymagában is visszaverheti. e) Ha a tulajdonostársak

valamelyike önállóan és a többiek tudta nélkül rendelkezik a közös tulajdon tárgya felett (elidegenít, változtat, jogot enged): in integrum restitutióval és kártérítéssel tartozik. Ha intézkedéseit jóhiszeműen és társainak hasznára foganatosította: úgy vesszük, mintha negotiorum gestor lett volna. f) Szükséges és hasznos beruházások egyébként csak közös elhatározással eszközölhetők. Nagyobb jelentőségű változtatások és beruházások esetén a kisebbségben maradt tulajdonostársak a többségtől az esetleges kárral szemben biztosítást követelhetnek, vagy a tulajdonközösségből kiléphetnek. Amennyiben ezt az utóbbit nem akarják: a döntést egyhangú határozattal egy érdektelen harmadik személyre lehet bízni s ha a tulajdonostársak ebben sem tudnának megállapodni: úgy bírói útra terelendő a kérdés. Ugyanúgy, ha az érintett kérdésekben szavazategyenlőség miatt többségi határozat hozható nem volna.

463. g) Minden társtulajdonosnak joga van a közös tulajdonból őt illető hányadrészhez mért használatra — a többi társtulajdonos használati jogának sérelme nélkül. A használat módja közösen állapítandó meg. h) A közös dolog kezelése megegyezés alapján harmadik személyre, vagy az egyik tulajdonostársra is bízható. Ilyen esetben a meghatalmazás szabályai az irányadók. A kezelést önkényesen magához ragadó tulajdonostárs a dologra nézve rosszhiszemű birtokosként tekintendő és teljes kártérítéssel tartozik. Viszont, ha a közös dolog kezelése és használhatása szükségessé teszi: a tulajdonostársak mindenikét terheli az a kötelezettség, hogy a rendes kezelésben közreműködjék. i) A maga ideális hányadrésze felett mindenik tulajdonostárs szabadon rendelkezhetik, tehát elidegenítheti és megterhelheti azt. Társainak hozzájárulását a hányadrész eladásához csak akkor követelhetjük meg, ha a vevő szándéka az egész közös dolog megszerzésére irányul, az azonban súlyos értékcsökkenés nélkül sem természetben, sem értékben meg nem osztható.

464. A tulajdonostársak közös elhatározásait szavazás útján, szótöbbséggel kell létesíteni. A szavazati jog nem fejszám, hanem a közöstulajdoni hányadrészek arányában gyakorlandó. A közöstulajdon megosztását és kizárólagos tulajdonbabocsátását bármelyik tulajdonostárs bármikor követelheti s erről a jogáról, mely elévülés alá nem esik, legfeljebb csak időbelileg, de véglegesen le nem mondhat. Az időbelileg való lemondás facto concludente is megállapítható, ha erre a tulajdonközösséget megalapító ügylet körülményeiből bizonyos következtetést lehet levonni.

465. A közös tulajdon megszűnése. A megszűnés első esete, ha azt a tulajdonostársak közös megegyezéssel és a felosztás módját is megjelölve, elhatározzák. Ha a módra nézve nem tudnak megegyezni: rendes vagy választott bíróság fog dönteni. Szabály: a lehetőleg természetben való megosztás. Ha ez lehetetlen, vagy az érdekeltek is így akarják: árverésen való eladás és a befolyt vételár felosztása veendő igénybe. Megszűnik azután a közöstulajdon confusio útján, ha t. i. egyik tulajdonostárs a többiek hányadrészét tulajdonul megszerzi és megszűnik akkor is, ha egyik-másik tulajdonos-

társ ellen végrehajtást vezetnek s a többi (nem érdekelt) tulajdonostársak az 1908: XLI. t.-c. 24. §. alapján az egész közös ingatlan elárverezését kérik.

466. Különösebb figyelmet egyébként azok az esetek érdemelnek, ahol a megszüntetni kívánt közöstulajdon tárgya ingatlan és a megosztás természetben történik. Felperes ilyenkor részestársaitól a megosztás véghezviteléhez szükséges cselekmények és jognyilatkozatok megtételét követelheti; gondoskodni kell továbbá az esetleg szükségessé vált telki szolgalmak létesítéséről és a netaláni idegengdologbeli jogosítottak érdekéről. Ha ezek joga a közös ingatlan *egészét* terhelte: úgy az a megosztás folytán előálló új egyéni ingatlanokon is érintetlenül fenn fog maradni.

467. Ha ellenben a kérdéses teherjog csak a volt tulajdonostársak egyikének vagy másikának eszmei hányadán állott fenn, vagy az egyes hányadoknak terhelése nem volt azonos, hanem különböző: a tlkvi bíróság a hitelezőket meghallgattatás céljából összehívja (tlkvi rend. 56. §. d) és 1927: XXXV. t.-c. 38. §.) és dönteni fog a terhek egyetemleges átvitelének kérdése felől.

468. Ha a tulajdonközösség természetben való megosztása után valamelyik volt tulajdonostárstól a neki jutott ingatlant 3-ik személy elperli, avagy ha az egyik kikapott jutalékrész a többinél lényegesen értéktelenebbnek bizonyul: nincs kizárva az sem, hogy a károsult volt tulajdonostárs a többivel szemben *osztályigazításra* perelhessen.

469. A tulajdonostársak bármelyike a maga hányadrészét dereqlinquálhatja, mikor is az ipso jure a tulajdonközösségben bennmaradtak hányadrészét megnöveli. Ez az úgynevezett *közöstulajdoni növedékjog*.

470. *A tulajdonközösség sajátos alakzatai. Az okiratokon való tulajdonközösségnél*, azoknak a bíróságok előtti használatára tekintettel az 1911: I. t.-c. 325., 327. §-ai az irányadók. Ezt a közösséget felosztással megszüntetni nem lehet. Ugyanez áll a közös tulajdonban álló *határjelek* — *kerítések, sövények, árkok, falak, stb.* — *elválasztó jelek* és építményekre nézve is, holott a közös tulajdon egyenesen vélelem tárgya. Az érdekeltek közös megegyezésével azonban a határjelek eltávolíthatók s ezzel a tulajdonközösség is megszüntethető. Merőben különlegesen szabályozott tulajdonközösség volt a házastársak közötti *közszerzeményi közösség* is, melynek dologi jellegét azonban a szokásjog elmosta. Egyébként a magyar magánjogban a tulajdonjog történelmi fejlődése más közösségi alakzatokat is váltott ki, melyekről (közbirtokossági, úrbéri közösségek, házközösség, stb.) annak helyén lesz szó.

471. *Társasház-tulajdon.* A lakásbajok megszüntetésének, illetőleg enyhítésének eszközeként az 1924: XII. t.-c. az ú. n. „*társasház-tulajdon*“ intézményével a közöstulajdonnak egy sajátos alakját létesítette. Feltétele a közöstulajdont képező és a társak közt eszmei hányadok szerint megosztott üres telek, vagy a törvény *életbelépte* után beépített telek, melyen a tulajdonostársak alapítóokiratba fog-

lalandó szerződésük szerint épületet, illetőleg a már meglévő épületre további építményeket (emeletet) építenek. Az ily módon létesült épületek lakások szerint („öröklakások”) a társak között nemcsak ténylegesen, de *jogilag is megoszthatók*, ill. elkülöníthetők úgy, hogy az egyes elkülönített részek a közös telek főbetétje mellett, mint külön-külön telekkönyvi betétek önállósulnak és a forgalomnak önálló, a többitől független tárgyát képezik. (A telekkönyvezés módját a 30.000/1925. I. M. rend. szabályozza.)

472. A társasháztulajdonban részeseket kifelé, mint befelé a közös ügyek intézésére hivatott egy vagy több kirendelt képviseli. E képviselők oly hatáskörben járnak el, mely a társasház közös ügyeinek kezelésével rendszerint járni szokott. Ide nem tartozó ügyekben a tulajdonostársak közgyűlésen határoznak. Befelé való viszonyukban a közös használatú dolgok tekintetében (udvar, lépcsőház, pince, padlás, lift, csatornázás, központi fűtésberendezés, stb.) a rendes tulajdonközösség szabályai érvényesülnek, s ezek fenntartásához való hozzájárulás az egyesek érdekeltségének arányában terheli a társakat. *Egymásközi viszonyukat* egyébként az alapítóokiratban, különös jogutódaikat is kötelezőleg, tetszés szerint rendezhetik.

473. *Tulajdonjog tárgya és terjedelme.* Minden már létező testi tárgy, amely nem *teljesen* forgalmonkívvli: tárgy lehet a tulajdonjognak. A tulajdonjog a tárgyat képező dologra, mint egészre kiterjed, s így mindent a maga körébe von, ami a dologgal alkatrészi kapcsolatban áll. Ingatlanoknál a tulajdonjog a föld mélyébe lefelé és az ingatlanon álló légoszlopra fölfelé addig terjed ki, ameddig a felszín alatti földmélység, illetőleg az afeletti légür uralom alatt tartását az ingatlan teljes kihasználhatósága megköveteli.

XVI. Fejezet. A tulajdonjog korlátozása.

27. §. Általában. Terhelt tulajdon. Szomszédság. Elidegenítési és terhelési tilalom. Időleges tulajdon. Családi hitbizomány. Újabb kötött ingatlan-typusok.

474. Mind ott, ahol a tulajdonos a tulajdonjogból folyó bizonyos cselekvények foganatosításában gátolva van: tulajdoni korlátozás áll fenn, mert a tulajdonjog a maga teljes és megszokott tartalma szerint nem gyakorolható. Az ilyen tulajdonjogi korlátozás a tulajdonjog *tartalmát* érinti, s az idevágó eseteket a *terhelt tulajdon* (dominium limitatum) eseteinek nevezzük. — Ahol pedig a korlátozás nem *közvetlenül* a tulajdonjog tartalmára, hanem csak időbeli *fennállására, tartamára* vonatkozik, oly értelemben, hogy az időszakonként tagolt tulajdonjog a megállapított idővel ipso facto megszűnik: *időleges tulajdonról* (dominium revocabile sive temporale) beszélünk.

475. I. *A terhelt tulajdon.* A tulajdonjog tehát a terhelt tulajdon eseteiben a tartalmát kitevő jogosítványok gyakorolhatása szempontjából van korlátozva. Nem oly értelemben, mintha a tulajdonból bizonyos jogosítványok kivétettek volna, hanem, hogy a tulajdonjog gyakorlása bizonyos irányokban mintegy felfüggesztődik, azaz megbénul, — amíg a korlátozás hatálya fennáll. — A korlátozás két alakban merülhet fel: vagy mint a tulajdon mellett fennálló idegen dologbeli jog (zálogjog, szolgalmi jog, stb.) vagy mint terhelési és elidegenítési tilalom. Harmadsorban terhelt tulajdont létesít a különlegesen szabályozott szomszédsági helyzet is.

476. A szóbanforgó tulajdoni korlátozásoknál a *terheltség* abban nyilvánul, hogy a tulajdonosnak vagy *nem szabad tennie* valamit, amire pedig tulajdonából folyólag jogosítva volna (pozitív hatály), vagy *tűrnie kell* másnak oly cselekményét, melyet tulajdonjoga kizárólagosságának következtében nem volna köteles eltűrni (negatív hatály). Oly tartalmi korlátozás (terhelés), melynél fogva a tulajdonosnak *tennie kellene* valamit: jogilag lehetetlen.

477. Terhelt tulajdont jelent az Optk. nyomán gyakorlatunkba is felszívódott, de ma már desuetudóban levő osztott- vagy teljes és nem teljes tulajdon féle teoria, értve alatta azt az elgondolást, mikor a dolog állagára és a dolog teljes használatára irányuló kizárólagos jog két különböző személyt illet meg. Előbbi volna a fő- vagy állagtulajdonos, utóbbi a *haszonvételi tulajdonos*. A tulajdont azonban megosztani nem lehet, mert akkor már nem volna többé tulajdonjog. Itt nincs másról szó, tehát mint idegen dologbeli jogról, mely a tulajdont (az állagtulajdont) messzemenően korlátozza.

478. II. *A szomszédság.* Az ingatlan tulajdon feletti rendelkezések a szomszédos ingatlanokra a legtöbb esetben valamelyes behatást gyakorolnak — bár az emezek tekintetében is fennálló tulajdoni kizárólagosságból folyólag az ilyen behatások elkerülendők volnának. Miután azonban ez lehetetlen, az ingatlantulajdon a szomszédságra tekintettel, némi tartalmi korlátozást szenved és ez az úgynevezett „szomszédjog”. — A szomszédjog eszerint azokat a határokat jelöli meg, ameddig a szomszédok az egymás telkére való szükségszerű behatásokat kölcsönösen tűrni kötelesek. Ha e behatások az érdekelt felek között szerződésileg rendeztetnek: úgy ez a rendezés szolgalmi jogok megalapítása útján történhetik csupán és így a terhelt tulajdonjog egyik típusát valósítja meg.

479. A szomszédsági behatások általában kétfélék, t. i. *közvetlenek és közvetettek*. Közvetlen behatások azok, melyeknél fogva a tulajdonos saját ingatlanának használatára, az azonvaló tulajdonjog gyakorolhatása érdekében a szomszéd telken kénytelen valamit tenni, foganatosítani. Pl. tűzifalát csak úgy hozhatja rendbe, ha az állványokat a szomszéd telken állítja fel. Az ilyen közvetlen behatásokat a szomszéd, ha feltétlenül szükségesek, vagy éppen helyi szokáson vagy statutumon alapulnak, tűrni kénytelen ugyan, de megfelelő kárpótlásra, sőt előzetes biztosítékra tarthat igényt.

480. A *közvetett behatások* alatt azok a cselekmények értendők, melyeket kiki a saját telkén és saját tulajdonjoga gyakorlása közben foganatosít, de amelyeknek hatásai a szomszéd telken is többé-kevésbé megérzenek. Ha az ily behatások a telek „közönséges használatával” járnak, a szomszéd őket minden kárpótlás nélkül tűrni köteles. E „közönséges használat” terjedelmét, minőségét azonban csak konkrét esetben lehet határozott tartalommal ellátni. A fel nem sorolható számú esetek jórésze törvényileg is szabályozva van.

481. *Áttekintés. Ártalmas be- vagy áthatások tilalma.* Tilos füst, korom, bűz, zaj, stb. útján a szomszéd telekre oly mértékű áthatást gyakorolni, hogy annak szokásos használata ezzel lényegesen korlátozottassék; tilos valamely építményt oly romlandó állapotban tartani, mely bedőléssel és a szomszéd telek megkárosításával fenyegethet; tilos épületet anélkül lebontani, hogy a szomszédot károsító felszálló por lekötése felől megfelelően ne történjék gondoskodás, stb. Mindebből látszik, hogy valamely közvetett behatás mikor minősül már jogellenesnek, mikor kell már a tulajdonost bizonyos garantiális kötelek kimutatására kötelezni (pl. nagyobb ipari üzemek létesítésénél): általános szabállyal meg nem oldható kérdés cs így helyesen a szomszédjogi oltalom konkrét esetei közé utalandó át. Mint irányadó elvet a chicane-tilalmat is szem előtt kell tartanunk. Szabály ugyanis, hogy a jog olyan módon való gyakorlása, melynek egyéb célja, haszna nincs, mint másnak a rosszakarató bosszantása: tilos.

482. Kútat, bár saját telkünkön, a már meglévő kútaktól legalább 3 méter távolságra áshatunk csak (községi belterületen 1885: XXIII. t.-c. 14. §). Hasonló szabályok állanak fenn az árnyékszékek, pöcegödrök, szemétdombok elhelyezése tekintetében; a víz természetes lefolyását a szomszéd kárára megváltoztatni nem szabad.

483. *Korlátozások ásás, építkezés esetén.* Tilos a telket leásás útján úgy lemélyíteni, hogy ezzel a szomszéd telek vagy építmény természetes földtámasztékát elveszítse, ha csak a mélyítési munkálatokat végző szomszéd a telek kellő biztosításáról nem gondoskodott (1937: VI. t.-c. 21. §). Tilos az olyan építkezés, amely a szomszédos telkek elől a kilátást, napsütést és a szabad levegőt tulságos mértékben elvonná (1937: VI. t.-c. 21. §). Ide vonható kérdés a jó vagy rosszhiszemű *túlépítés* is, valamint az idegen telekre került ingó dolog utánkeresése és elvitele is, melyet az idegen telek tulajdonosa tűrni tartozik. (Elszállott méhraj utánkeresése külön szabályozva.)

484. A szomszédossággal kapcsolatos az *elválasztó falak, kerítések, sövények* közös használatának és a *határon álló*, illetőleg a szomszéd telekre *átnyúló fák* és azok gyümölcseinek kérdése is. Az elválasztó falak, kerítések fenntartásának mikénti megosztása, viselése tekintetében a helyi szokás szerinti ismertető jelek az irányadók. (Pl. merrefelé állnak a sasfák?) Az eltávolítás csak mindkét

érdekelt közös akaratával történhetik. A szomszédból átnyúló fa-ágakat és gyökereket, ha azok kárt nem okoznak, tűrni kell. Ellenkező esetben a fa tulajdonosa az átnyúló részek eltávolítására felhívandó. A felhívás eredménytelensége esetén a felhívó szomszéd az ágakat és gyökereket ő maga levághatja és megtarthatja. Az átnyúló ágakról éretten és önmaguktól lehullott gyümölcsöket a fa tulajdonosa jogosított felszedni, de ha a felszedés körül kárt okoz: annak megtérítésére köteles.

485. A közvetlen szomszédsági behatások egyik fontos esete a *szükségbeli út*, melyet az erdőgazdaságot érintő vonatkozásaiban az 1935 : IV. t.-c. 85. és köv. §§-ai szabályoznak. Az ált. magánjogban tételül szolgál, hogy ha valamely telek a rendes használat megkívánta módon közúttal összekötve nincs: a tulajdonos szomszédaitól a közúthoz való juthatás céljából telkeiknek szükségbeli út címén való használatát igényelheti. A szükségbeli út irányát, a szomszédtelkek igénybevételeének mértékét méltányosan és az úttal terheltek érdekeit lehetőleg kímélve kell meghatározni. Az útjogosult önként érthetőleg kártalanításra kötelezendő. Mezőgazdasági (külső) ingatlanoknál a szükségbeli út révén való hozzáférhetést az 1894:XII. t.-c. V. fejezete (a mezei közös dűlőutakról) biztosítja.

486. III. *Elidegenítési és terhelési tilalom*. Elid. és terh. tilalom alatt a tulajdonjognak azt a tartalma szerinti korlátozását kell értenünk, melynél fogva a tulajdonos a tulajdona tárgyát sem másra át nem ruházhatja, sem meg nem terhelheti. Ahol csak elidegenítési tilalom mondatott ki: az a terhelés tilalmát hallgatag mindig magában foglalja. A tilalom alapja lehet jogszabály, bírói vagy más hatósági határozat. Az ilyen tilalom *szükségszerű* vagy *kényszerű*. Ha a tilalmat magánfelek szerződése vagy végrendelet létesíti: akkor *önkéntes*.

487. Az elidegenítési és terhelési tilalomnak mint tulajdoni korlátozásnak két alakja van. Az egyik az, amikor a tilalom célja egy 3-ik személy a jövőben őt illetendő tulajdonjogának biztosítása. Ily esetben a kedvezményezett 3-iknak a tulajdonra dologi várománya van, melyet a tulajdonos meg nem hiusíthat. A másik alak az, amikor a tilalom egyszerűen az adott tulajdonjogi állapotot rögzíti meg és annak megváltoztatását egy másra leendő átruházás kizárásával megakadályozza. Az első alaknál a tulajdonos a 3-ik várományával oly módon van korlátozva, hogy egy bizonyos esemény vagy időpont beálltával az ő joga feloldódik és minden átruházás nélkül önálló, saját jogon a várományosra száll át.

488. Mai jogunk szerint kényszerű elidegenítési és terhelési tilalmak állanak fenn a hitbizományi javak tekintetében, a záloglevelek biztosítására rendelt alapokra nézve (1876: XXXVI. t.-c. 5. §.); a magánvállalatok által épített helyi érdekű vasutak (1880: XXXI. t.-c. 2. §.) és a nagyobb egyházi javadalmak, holtkéz alá eső egyházi javakra vonatkozóan. Nemkülönben törv. elidegenítési és terhelési tilalom áll fenn az 1920. évi XXXVI. t.-c. 70—76. §§-ai szerint a *családi birtokká nyilvánított ingatlanoknál, vitézi telkeknel*,

valamint átmenetileg az úgynevezett „*hadi telkek*nél” is (1917/1920. M. E. rend. és id. t.-c. 77. §). Átmenetileg — 10 esztendőre — törv. elidegenítési és terhelési tilalom alá helyezettett minden oly ingatlan is, melyet az 1920 : XXXVI. t.-c. alapján juttatott az állam akár közvetlenül, akár közvetve az ő kijelölt szerve által és amely ingatlan családi birtokká nyilvánítva nincs (id. törv. 76. §.); legelőtársulatok ingatlanai (1913 : X. t.-c.); állami támogatással épült gazd. munkásházak (1907 : XLVI. és 1923 : XXIII. t.-c.); az 1936 : XXVII. t.-c. végrehajtása során átengedési kötelezettség alapján egyeseknek juttatott ingatlanok 32 évig szintén elid. tilalom alatt állanak, stb.

489. Az önkéntes elidegenítési és terhelési tilalom egyik meg-alapítási módja a végrendelet, melynek ezt célzó intézkedése *hitbizományi helyettesítésnek* nevezetik. Az örökhagyó itt két örököszt nevez ki hagyatékára, úgyhogy egyik a másik után következzen. Ebből folyólag az első örökösztől a rászállott hagyatéki javak elidegenítésének és terhelésének joga a második és utána következő örököstre tekintettel el van vonva. Ha az elid. és terh. tilalmat nem végrendelet, hanem élők közötti szerződés létesítette: az csak úgy lehet joghatályos, ha tulajdonátruházással kapcsolatos és kikötését akár az átruházó, akár egy harmadik személy valamelyes jogi érdeke teszi indokolttá (74. sz. teljesülési határozat); ezenkívül ha ingatlanról volt szó, a tilalom tlkvi feljegyzése is megkívántatik. Az imént említett különös *jogi érdek* kimutatása nem szükséges akkor, ha az elid. és terh. tilalom közérdekű földbirtokpolitikai célok érdekében az állam, vagy altruista pénzintézet javára szól (1920 : XXXVI. t.-c. 87. §.).

490. A most említett *jogi érdekre* nézve megjegyzendő, hogy ilyen gyanánt jogunk csak azt ismeri el, ha az átruházó az elidegenítési tilalommal az átruházott dolog őrája való visszaszállását, vagy egy előre megjelölt harmadik személy számára, a tulajdon átruházására irányuló követelést akarja a szerzővel szemben biztosítani. Ezen túlmenőleg azonban lehet valamely dolog elidegeníthetlenségét ügyleti úton biztosítani úgy, hogy az esetleges elidegenítést vagy terhelést bontó feltételként állapítjuk meg. Ha ingatlanról volt szó: a feltételt telekkönyvi feljegyzés útján dologi hatállyal biztosíthatjuk.

491. A kényszerű (törvényes) elidegenítési és terhelési tilalom ellenére eszközölt elidegenítés és terhelés semmis; sőt az ily tkvi korlátozással megszorított tulajdon tárgya el sem birtokolható. A tilalomellenesen elidegenítő önmaga követelheti vissza az elidegenített dolgot, s vele szemben az exceptio rei venditae et traditae nem érvényesíthető. A jogügyleten alapuló elid. és terh. tilalom ellenére létrejött elidegenítés vagy terhelés szintén eredetileg érvénytelen ugyan (megtámadható), de jóhiszemű harmadik személyekkel szemben megáll, s azok a szerződés végrehajtását és jóhiszeműen szerzett jogaik érvényesítését követelhetik. Az elidegenítési tilalom a jogi kényszerűsége (kisajátításon, közös tulajdon felosztásán, rom-

landó dolgok szükségszerű értékesítésén) alapuló elidegenítéseket nem gátolhatja.

492. IV. *Időleges tulajdon.* (Dominium revocabile vel temporale.) A tulajdoni korlátozásnak az a neme, melynél a tulajdonjog *időszakilag* tagolva van, s az egyes tulajdoni időszakok leteltével a tulajdonjog ipso jure száll át az időrend szerint következő új tulajdonosra (ú. n. „dologi váromány“). Az időleges tulajdon szerződésbe vagy végrendeletbe foglalható privát dispositión alapul; újabban a földbirtokrendezéssel kapcsolatban közvetlenül törvényen is. Elő- vagy visszavásárlási jog, vagy bármilyen olyértelmű kikötés, melynél fogva a tulajdonos tulajdona tárgyát átruházni kénytelen, miután itt nincs ipso jure menő tulajdonátszállás: időleges tulajdont nem létesít.

493. Az időszaki tulajdonosok mindenike az ő jogát közvetlenül a korlátozást létesítő eredeti intézkedésre vezeti vissza. Időbeli megelőzőjének tehát semmiféle cselekménye, kötelezettsége nem terheli. A tehernélküli tiszta tulajdonra van igénye. Amíg tulajdonjogi időszakok le nem jár: afelett csak hasonló időlegességgel rendelkezhetik. Az állagot rontania, kevesbítenie nem szabad s karbantartásáért kártérítésileg is felelős. Igazi tulajdonosi minősége kitűnik azonban abból, hogy a tulajdoni keresetek egyedül őt illetik, a telekkönyvbe, mint tulajdonos ő jegyeztetik be; része van a dolgon talált kincsben s az utána következő várományosok kiesésekor tulajdonjoga korlátlanul lesz. — Megszűnik az időleges tulajdon, mint tulajdoni korlátozás, ha a várományosok jövőbeli jogaikról lemondanak, vagy ha több kijelölt várományos már nincs.

494. V. *Családi hitbizomány.* Az intézményt, mely az időleges tulajdonnak tipikus és önállósult alakja az 1687 : IX. t.-c. honosította meg s módosította a köznemesekre is kiterjesztő hatállyal az 1723 : L. t.-c. E két törvény mellett forrásul szolgált egy 1869. ápr. 7-én 1090. sz. alatt kibocsátott ig.-miniszteri rendelet. A mai hitbizományi jogot az 1936 : XI. t.-c. szabályozza.

495. A hitbizomány fogalmilag egy oly vagyont jelent, melyet alapítójának rendelkezése a törvényes előfeltételek megtartása mellett elidegeníthetetlenül nyilvánít, abból a célból, hogy e vagyon kivételes utódlási rend szerint családjában jogosultról-jogosultra szálljon s a család fényét, tekintélyét a nemzedékek hosszú során át fenntartsa és biztosítsa.

496. Az 1936 : XI. t.-c. a korábbi fennállott „régí“ hitbizományokat nem törölte el és csak az általuk lekötött ingatlanok egy bizonyos maximum feletti részét tette feloldás útján agrárpolitikai célokból szabaddá. E mellett egy-pár intézkedését a régi hitbizományokra is kiterjesztette. (Így pl. a kivételes utódlási rend tekintetében.) Újabb hitbizományt a jövőben csak az új törvény keretei között és szigorúan *kivételesen* lehet létesíteni.

497. *Alapítás.* Új alapításra az államfő adhat oly feddhetetlen jellemű, önálló magyar állampolgárnak engedélyt (rendi különbség nélkül), aki a *nemzeti élet, a tudomány, a művészet* terén vagy a

hazáért egyébként tett szolgálataival erre érdemeket szerzett és vagyonáról szabadon rendelkezhetik. Az államfő előzetes engedélye alapján a közokiratba vagy közvégrendeleti formába foglalt alapító ügylet csak az államfői jóváhagyással lesz érvényessé. — A közelebbi kellékeket a törvény 68—71. §§-ai írják elő. Utódlási rendként csak az *elsőszülöttség* állapítható meg.

498. A hitbizományul szánt vagyonnak tehermentesnek kell lennie; lehet ingó és ingatlan, de *csak ingókból* álló hitbizományt a jövőben alapítani nem szabad. Az értékminimum 200.000 P. Mezőgazdasági ingatlanok lekötése szoros korlátozások alá esik. Míg a hitbizomány az első várományos kezére nem került: visszavonható és esetleg meg is támadható (törv. 73. §.). Megszervezése a hitbizományi bíróság (felügyeleti hatóság), a leltározás és az ingók biztosítása útján történik. Mint érdekelték a mindenkori hitbizományi tulajdonossal szemben az utódlási rend szerint az utódlásra számot tartható várományosok állanak. Utóbbiak közül azok, kiket a törv. 30. §-a felsorol, az utódlásból ki vannak zárva (szerzetes, hazaáruló, idegen állampolgár, kitagadásra alkalmas, stb.). A várományosok érdekeinek oltalmára szolgáló szerv: a hitbizományi gondnok, akit a hitbiz. bíróság küld ki.

499. Az utódlás rendje az elsőszülöttség (32., 77. §§.). Elismeri az új törvény a hitbizományok egy kézben való felhalmozódásának lehetőségét is, de csak átmenetileg. Fenntartja a *jus capillare* régi gondolatát is annyiban, hogy a hitbizomány tulajdonosát birtokelődjé özvegyének és kiskorú leszármazóinak tartására, és a leányivadékok kiházasítására kötelezi.

500. A hitbizományi javak kötöttsége az elidegenítési és terhelési tilalomban, a vagyonállag megrögzítésében, köteles jókarbantartásában, a haszonbérbeadás tilalmában és a végrehajtás korlátozásában valósul meg. A tilalmak azonban nem abszolútak, s kivételekre a várományosok és a hitb. gondnok meghallgatása után és a hitb. bíróság hozzájárulásával van mód.

501. Tüzetesen szabályozza a törvény a hitb. vagyon *kezelését* (43—49. §§.) és annak mikénti felügyeleti *ellenőrzését* egészen a bíróság közvetlen beavatkozásáig s az esetleg szükségesnek mutatkozó hitbizományi *zárlatig* (50—55. §§.). Az utódlás megnyilta esetén megejtendő a hitbizományi és az allodialis vagyon elkülönítése és egymásközti elszámolása (56—57. §§.).

502. A kötelék megszűnik, ha a jogosult várományosok mind kihaltak, vagy ha a tulajdonos és a várományosok ily értelmű egyességét az államfő jóváhagyja. A most említett feltételek mellett lehetségessé teszi a törvény a kötelék *részbeni feloldását* is. Végül feloldható a kötelék akkor is, ha a hitb. vagyon lényeges részében megsemmisült, vagy tetemesen csökkent, úgyhogy intézményi célját betölteni már nem alkalmas.

503. VI. A *hitbizományszerűleg kötött ingatlantulajdon újabb alakulatai*. A) A *hitbizományi kisbirtok*. Az 1936 : XI. t.-c. a kisbirtokok védelmére életbeléptette a hitbizományi kisbirtok intézmé-

nyét. (Paraszthitbizomány.) Értjük alatta a mezei gazdálkodás célját szolgáló azt az ingatlant, mely a gazdálkodás folytonosságának és a jogosult családtagok ellátásának biztosítása érdekében e céltól el nem vonható, továbbá fel nem aprózható, elidegenítési és terhelési tilalom alá van vetve és a családon belül egyéni, kizárólagos utódlás rendén öröklődik.

504. A hitb. kisbirtok szintén időbelileg korlátozott tulajdon; létesítéséhez a közig. bizottság gazdasági albizottságának engedélye és az írásbeli végrendeletek alakításainak megfelelő alapító ügylet kell. Engedélyt csak olyan feddhetetlen jellemű, közbecsülésben álló, önjogú magyar állampolgár kaphat, aki a mezei gazdálkodással élethivatásszerűen foglalkozik és polgártársai előtt például szolgálhat. Közéleti érdemeket a törvény nem kíván tőle.

505. Hitb. kisbirtok tárgya csak oly mezőgazdasági ingatlan (lakóházat és gazd. felszerelést ideértve) lehet, mely minimum 30 kat. hold területű és tiszta jövedelme maximum 1000 K; tehermentes és egy falusi család eltartására így elegendő. Az utódlás rendje itt is csak az *elsőszülöttségen* alapulhat. Jövähagyás után az alapítás telekkönyvileg kitüntetendő. A hitbizom. kisbirtokok a fenti keretek között *pótalapítással* növelhetők is s róluk a községi előjáróság törzskönyvet vezet.

506. A hitb. kisbirtok özvegyi jogtól mentes; az átvevő utódot örököstársainak kielégítése nem terheli, de az eltartásra jogosult hozzátartozók ellátást igényelhetnek, melynek fejében a gazdálkodásban közreműködni kötelesek. A hitb. kisbirtok kötöttsége az elidegenítési és terhelési tilalomban, a végrehajtás korlátozásában, s a haszonbérbeadás tilalmában valósul meg. A kivételek, a vagyonnevelés, felügyelet, zárlat, az utódlás megnyílásakor követendő eljárás, a kötöttség megszűnése, feloldása tekintetében általában a hitbizományokra vonatkozó szabályok nyernek mutatis mutandis alkalmazást.

507. B) A *családi birtok* (1920 : XXXVI. t.-c. 70—76. §§.). A családi birtok úgy keletkezik, hogy bizonyos ingatlanok „családi birtokká” *nyilváníttatnak*. Joga van erre az államnak, továbbá azoknak, akik az 1920. évi XXXVI. t.-c. végrehajtása rendén kedvezményesen vagy anélkül ingatlanjuttatásban részesültek. — A családi birtokok nagysága nem lehet több, mint annyi ingatlan, amennyi gondos művelés mellett egy népesebb család szokásos, illő eltartására elegendő jövedelemnek legfeljebb háromszorosát tudja nyújtani. A család birtok-minőség a telekkönyvben kitüntetendő (az A. lapon).

508. A családi birtok *elidegenítési és terhelési* tilalom alatt áll. Az elidegenítés és terhelés csak kivételesen és a földműv. miniszter engedélyével foghat helyet. Az elidegenítés nem igényli ezt az engedélyt, ha a tulajdonos a családi birtokot ivadékára ruházza át, valamint akkor sem, ha az kisajátítás alá kerül. A terheléshez sem kell engedély, ha köztartozások biztosításáról van szó, és ha a minisztertől megelőzően nyert engedéllyel a birtok hozadéki értékének két-

harmad részéig már bekebelezett terhelési határ kimerítve még nincs. Jelzálogjogot azonban csak altruista pénzügyi intézet vagy más oly hitelező szerezhet, kinek követelése húsz évnél nem rövidebb lejáratú és az állami feltételekhez képest nem súlyosabb törlesztési kölcsön jellegével bír.

509. A családi birtokra végrehajtást vezetni nem lehet, kivéve a köztartozások, az alapítás előtti vagy az azután engedélyezett új terhek, a tartási kötelezettségekből és a jogellenes cselekményekből eredő követelések behajtását. Ezt is csak a haszonvételekre engedi meg a törvény és csak akkor, ha a tulajdonos egyéb vagyonából fedezetet szerezni nem lehet.

510. A családi birtokról a tulajdonos elvileg nem végrendelkezik. Törvényes örökösei között azonban az osztályt szabályozhatja, házastársának özvegyi ellátását rendezheti és lemenők, házastárs és szülők nem léteben a többi törvényes örökösök közül valamelyiket örökösül kinevezheti.

511. A családi birtokban való törvényes öröklésre nagy befolyást gyakorol az, ha már létesítéskor, vagy később a jogutódlás rendjén egy a végrendeletek alakításai szerint kiállított és a miniszternek bemutatott nyilatkozattal *oszthatatlan családi birtokká nyilvánítják*. Az ilyen családi birtok lényegében primogeniturás kis hitbizomány. Aktualitása ma már nincs, mert újabb családi birtokot többé sem rendes, sem oszthatatlan alakjában alapítani már nem lehet. (1936: XI. t.-c. 113. §.).

512. Az örökös, aki az oszthatatlan családi birtokot átveszi: a kötelesrészeseket, az örökhagyó házastársát kielégíteni tartozik. Ez a kielégítés a családi birtok hozadéki értékének alapulvétele mellett pénzben vagy egyességszerinti járadékszolgáltatásban eszközölendő. Az altruista pénzügyi intézetek igénybevételét a kielégítés megkönnyítése céljából a törvény biztosítja. Kedvezmények állanak fenn a gazdasági felszerelés beszámítása szempontjából is, viszont, ha a családi birtok tizenöt éven belül a kielégítéskor megállapított értéknél magasabb áron eladatnék: a különbözetre nézve a volt örökös társaknak pro rata igényük van.

513. C) *Hadi telkek*. Értjük ezek alatt a hadirokkantak, hadiözvegyek vagy hadiárvaik részére az Orsz. Hadigondozó Hivatal által az 1917. évi 1820. M. E. sz. rendelet alapján és *nem a földbirtokrendezés alkalmával* juttatott oly ingatlanokat, melyek szintén elidegenítési és terhelési tilalom megszorított végrendelkezési és végrehajtási jog alatt állanak. Némi eltérések azonban a családi birtokokhoz képest figyelembe veendőek. Így, a tulajdonos a hadi telket a köteles részesek sérelme nélkül *törvénytelen* gyermekére is ráhagyhatja, sőt, semmi rokon nem léteben olyan idegen személyre is, aki őt támogatta és gondozásban részesítette. A hadi telket bizonyos esetekben (államellenes cselekmény miatti elítélés, magyar állampolgárság elvesztése, stb.) vissza lehet váltani az időközi beruházások megtérítése mellett s ezenfelül a hadi telkekhez fűződő tulaj-

doni korlátozások meg is szüntethetők. (32 év leteltével; a hadiárva nagykorúságával.)

514. D) *Vitézi telek.* Létesítette a 6650/1920. M. E. sz. rend. és megerősítette az 1920 : XXXVI. t.-c. 77. §. — Fogalom: a haza védelmében kitűnt honfiak részére, bizonyos közszolgálatok teljesítésének kötelezettségével adományozott ingatlan, melynek ezen a révén nyert különleges jogi természete a telekkönyvben kitüntetendő. — Adományozhat vitézi telket az államfő az ezen célból felajánlott ingatlanokból; adományozhat bárki más, az államfő megerősítése mellett és végül alapíthat vitézi telket saját ingatlanaiból maga a tulajdonos is, szintén az államfő megerősítése mellett.

515. A vitézi telek sajátos jogi természete a következőkben áll: *elidegenítési és terhelési tilalom* alatt áll, haszonbérbe adni, használatát átengedni nem lehet; végrehajtást vezetni sem a telek állagára, sem a felszerelésére, sem haszonvételeire nem szabad. A terhelés csak hasznos beruházások címén és kivételesen, a vitézi telek számára szervezett felügyelőség, a Vitézi Szék engedélyével foghat helyet. A terhelés csak altruista pénzügyi követelésének biztosítására szólhat. Ilyenkor a hátralékos részletek behajtásáért végrehajtásnak is lehet helye.

516. *Vitézi telek kivételes öröklése.* Csak osztatlan egészben szállhat át az átvételre alkalmas jogutódra, akit az adomány-, illetőleg alapítólevélben meghatározott öröklési rend jelöl ki. Ilyen külön meghatározott öröklési rend hiányában örökös lesz a legidősebb fiadé; ha nincs, vagy az átvételre nem alkalmas, vagy ha van is, de a vitézi telket nem igényli: akkor az adományos vagy alapító előd fiágából alkalmas férfirokonok közül a primogenitura sorrendjében sorra kerülő igényelheti a vitézi telket. Utóbbi esetben az örökhagyó nőleszármazójának alkalmas férjét vagy leendő férjét is kijelölheti végrendeletileg az öröklésre, mikor is a kijelöltet a leány családnévnek együttes viselésére kötelezheti. Az ilyen *fiúsításra* emlékeztető intézkedésre az államfő megerősítése kívántatik meg.

517. Vitézi telek átvételére csak az alkalmas, aki a vele kapcsolatos közszolgálatok teljesítésére képes és erkölcsileg is megbízható. Ha a megfelelő életkorát még nem érte el: a vitézi szék felügyelete mellett egyelőre a telek hasznélvezete az övé. A nem alkalmas, vagy az, aki a telket nem igényli: úgy tekintendő öröklési szempontból, mintha nem léteznék. Az átvevő örökös elődjének csak a vitézi szék engedélyével létrejött kötelezettségeiért felelős. Az előd özvegyének tartására a vitézi szék határozata szerint az utód van kötelezve s az alól esetleg fel is menthető. Ha a tulajdonos a vitézi telekről lemond: az utódlás a vitézi telekben való örökösödés rendje szerint oldandó meg.

518. A vitézi telek minden velejáró felszereléssel együtt az államra száll át, ha a) a tulajdonos hazaárulást követ el; ha b) a telek átvételkor tett esküjét megszegi és c) ha öröklés rendjén, vagy várományosra való halálesetén kívüli átszálláskor az átvételre alkalmas jogutód nincs, vagy ha van, de az az átvételre nem reflekt-

tál. *Huái* esetén kívül, még a tulajdonos életében, az utódra való kényszerátzállásnak van helye, következő esetekben: ha a) a tulajdonos a telekkel kapcsolatos közszolgálatokat egyáltalában nem, vagy nem pontosan teljesíti, vagy arra testileg, szellemileg alkalmatlanná válik, kivéve, ha ez a képtelenség az életkorra, a haza védelmében szerzett fogyatkozással vagy betegséggel jár; b) ha a tulajdonos iszákosság, rendbontás, dologkerülés vagy erkölcsi szempontból súlyos megítélés alá eső más fontos okból a közbecsülésre méltatlanná lesz; c) ha a telkét önhibájából megfelelően nem műveli, karban nem tartja, a terhek fedezéséről nem gondoskodik, épületeit tűzkár ellen nem biztosítja, vagy a vitézi szék által elrendelt egyéb biztosítási szerződések (pl. leszármazók javára szóló életbiztosítás) meg nem köti, pontosan nem teljesíti; d) ha megfelelő időben családot nem alapít és e) ha nőleszármazóra szállott vitézi telek esetén az ezen nővel kötött házasságot a bíróság a férj hibájából jogerősen felbontja.

519. *Vitézi telekkel kapcsolatos kötelezettségek.* Ezek pontos teljesítésére a telek átvételekor eskü teendő. Eskü után a családi név mellett a „Vitéz“ jelző viselhető. Karbantartási kötelesség: a szükséges beruházások kellő időben való teljesítése. A közszolgálatok nemét és miségét az adomány-, illetőleg alapítólevél és az ezekhez csatolható szabályzat állapítja meg. Felügyelő és ellenőrző szerv: a különlegesen szervezett úgynevezett „Vitézi Szék“.

28. §. A tulajdonjog nem magánjogi jellegű korlátozásai.

520. *Általában.* A tulajdonjog nem magánjogias korlátozásai mögött az összeség érdekeit képviselő és megvalósító közhatalom áll s így ezek a korlátozások mindig törvényen vagy egyéb jogszabályon alapulnak s a korlátozás magánjogias fogalmától függetlenül nemcsak köteles tűrésben és abbanhagyásban, hanem igen gyakran tevésben és kénytelen cselekvésekben nyilvánulnak. A szobanforgó korlátozások sokféle, szinte széthulló anyagot ölelnek át s a következően volnának áttekinthetők.

521. Tárgyalni fogjuk először is a *kisajátítást*, mely az ingatlan tulajdont érinti; míg ingóknál az *elkobzás* lép a kisajátítás helyébe. Ezt követőleg foglalkozunk a *közigazgatási szempontból* felállított korlátozásokkal, melyek az ingatlanok *mikénti használatára* vonatkoznak és különbözők aszerint, hogy *mező- vagy erdőgazdasági* ingatlanokról van-e szó. Ezekhez csatlakoznak a *halászati, vadászati, víz- és bányászati* korlátozások, nemkülönben azok, melyek az ingatlanok bizonyos használati módjait, közigazgatási tekintetektől vagy *tiltják* vagy azok adott használatának *fenntartását* írják elő (*közürendészeti korlátozásoknak* volnának nevezhetők), továbbá olyan használati korlátozások, melyek a *tulajdonosok* bizonyos és azonos érdekkörben álló csoportjánál lazább vagy szorosabb szervezetű *közösségek létesítését* rendelik; továbbá a *természetvé-*

delmi, városrendezési és építésügyi korlátozások, végül pedig azok a birtokpolitikai korlátozások, melyeknek nem egyike az egy bizonyos irányban specializálódott kisajátítással áll eszmei rokonságban. Itt lesznek tárgyalandók a tagosítás, az állami megváltási jog, a védett birtok, a régi hitbizományok részleges kényszerfeloldása és a földbirtokpolitikai célokra, telepítésekre való ingatlan átengedési kötelezettség.

522. I. *Kisajátítás.* Az a tulajdoni korlátozás, melynél fogva a tulajdonos közérdekből — a törvény által megjelölt esetekben — ingatlanát tulajdonul vagy haszonélvezetül, határozott vagy határozatlan időre, a kisajátítónak átengedni tartozik. A haszonélvezeti kényszerátengedés az úgynevezett *ideiglenes* kisajátítás, mely 3 évre szólhat és csak a kisajátított hozzájárulásával hosszabbítható meg; a tulajdoni kényszerátengedés pedig *végleges* kisajátításnak nevezetik. Kisajátításnak csak az 1881 : XLI. t.-c. 1—4. §§-ában felsorolt és ezeken kívül még oly esetekben van helye, melyekben a kisajátítást külön törvények állapították meg. Különösen is fontos ezek között a kisajátítást is érintő későbbi törvények között az 1937 : VI. t.-c. Minden kisajátítási esetben az illetékes miniszter, sőt a törvényhatóság első tisztviselője által előmunkálati engedélyek is adhatók.

523. A kisajátítás fordítottjaként ismeri jogunk az ú. n. *besajátítást* is, értve alatta azt, hogy ha a város- és utcarendezések alkalmával egyes és önálló építkezésre nem alkalmas csonka területek maradnak fenn: ezeket a határos telektulajdonosok kártalanítás fizetése mellett megszerezni és telkeikkel egyesíteni kötelesek. (1881 : XLI. t.-c. 21., 22. §§. és 1937. évi VI. t.-c.)

524. A kisajátítási engedélyeket a kereskedelemügyi, vízügyekben pedig a földművelésügyi miniszter adja. A kérvényhez tüzetes kisajátítási terv csatolandó. A kisajátító a kisajátított területek tehermentes tulajdonát szerzi meg oly terjedelemben, amennyiben ezt a kisajátítás célja megkívánja. Ha azonban a kisajátítás valamely birtoktestnek csak egy részét veszi igénybe: a tulajdonos a megmaradt részek kisajátítását is követelheti, ha azokat többé megfelelő módon már nem használhatná. Hogy ennek mik a közelebbi feltételei: a törvény kül- és belteleknél pontosan meghatározza. Épület, vízmű és ezek tartozékai mindig csak egészben sajáthatók ki. A kisajátítás a ki nem sajátított szomszédbirtokok tulajdonosait telkeik használatában nem zavarhatja és így amennyiben átjárók, hidak, utak válnának szükségessé: ezekről a kisajátító gondoskodni tartozik. Gőzmozdonyú vasútak és gőzhajózásra szánt víziútak vállalatai kisajátítás esetén a tűztávlaton belüli épületeket vagy szintén kisajátítani, vagy tűzbiztossá tenni kötelesek.

525. A kisajátított ingatlanokért a kisajátító egyezség szerinti, és ha az érdekeltek között egyezség nem létesülhet, a bíróság ítéleti megállapítása szerint kártalanítást fizet. A kártalanítás rendszerint készpénz, de kivételesen, részleges kisajátításnál, előfordulhat az in-

gatlanban való kártalanítás is. A kártalanításnak teljes és valódi, az értékvesztést is figyelembevevő kártalanításnak kell lennie, s általában a vezető szempont az, hogy a kisajátított annyit kapjon, amennyivel ugyanazon vidéken egy ugyanakkora és ugyanolyan minőségű másik ingatlant vásárolhatna. Erre való tekintettel a kártalanítás összegének a kifizetés időpontja szerinti értéknek megfelelően (valorizáltan) kell megállapíttatnia. Bekebelezett bérlok, haszonbérlok, telki szolgalmi jogosultak, amennyiben ezen jogaik a kisajátítás folytán megszűntek, vagy fenn nem tarthatók: külön kisajátításra és kártalanításra tarthatnak igényt. A kártalanítási összegért az ingatlan átadásától számítva 6% kamat jár. Ideiglenes kisajátításnál a kisajátító bért kap és a kisajátítási időnek lejártával, a netaláni értékcsökkenésekért külön megtérítést.

526. A tulajdonjognak közérdekű, kényszermegszüntetése, kivételesen ingó dolgokra vonatkozóan is helyt foghat. Ilyen és a kisajátításra emlékeztető jelenség az *elkobzás*, holott közegészségügyi, közbiztonsági vagy erkölcsrendészeti érdekből a rendőri hatóságok az elkobzott ingók tekintetében a magántulajdont, kártalanítás nélkül megszüntetik s a tulajdont ezzel az államra viszik át. Hasonló természetű a hadi érdekből kényszer útján keresztülvitt *hadiszolgáltatás* (pl. 1912: LXIX. t.-c. lovakra, igavonó állatokra, járművekre) és mindennemű *requirálás* (Ld. 1939: II. honvédelmi törv. is), nemkülönben, háború idején az ellenséges államterületen ellenséges polgárok rovására gyakorolható *zsákmányolás* is.

527. II. *Mezőgazdasági korlátozások*. A mezőgazd. ingatlan tulajdonosai túrni kötelesek, hogy a *vadászati* és *halászati* jog jogosítottjai a vadászati és halászati üzemet telkükön gyakorolhassák. Hasonlóképp túrni kötelesek a 3-ik személyek által a bányatörvény szerint megszerzett kutatási és egyéb bányajogosítványok kigyakorlását. Az 1907: XXXI. t.-c., továbbá a *marokkói sáska irtása* érdekében egész sorát állapítja meg a tűrésre irányuló korlátozásoknak s ugyanígy jár el az 1894: XII. t.-c. 5. §., mely a gyümölcsösökre *káros hernyók pusztítását* a szomszédos erdőterületeken 30 m mélységben engedélyezi s az e célból szükséges munkálatok eltűrését az erdőtulajdonos korlátozásaként megállapítja.

528. Ugyancsak az 1894: XII. t.-c. intézkedik a *szerb tövis, aranka, káros állatok, cserebogarak* elleni védekezés szempontjából felállított tulajdoni korlátozásokról (törv. VII. fejezet). Mezőgazdasági ingatlanoknak *dohánytermelésre* való felhasználása általában véve tiltva van és csak külön feltételektől függően engedélyezhető (1897: XLIV. t.-c.). Hasonló korlátozásokat állítanak fel az ingatlanok szőlőtelepítésére való felhasználása tárgyában az 1923: XLIII.; az 1929: XVII. és a legújabb, még ki nem hirdetett új hegyközségi törvény.

529. III. *Erdőgazdasági korlátozások*. Az új erdőtörvény, az 1935. évi IV. t.-c. szerint minden olyan erdőt, mely kő- vagy hógörgetegek, omlások, talajcsúszások, vízmosások, homokfúvások keletkezésének vagy terjedésének megakadályozására szolgál és káros

szelek ellen nyújt védelmet és amely erdőnek elpusztulása az alantabb fekvő vagy szomszédos területek termőképességét, források vízbőségét, épület, ipartelep, közút, vaspálya biztonságát veszélyeztetné, vagy amelynek fenntartása kórház vagy gyógyintézet érdekében kívánatos: *véderdővé* kell nyilvánítani.

530. A véderdővé nyilvánítás (kérelemre vagy erdőrendészeti hatóság intézkedésére történik) a véderdő használatát rendkívüli mértékben korlátozza. De a nem véderdő jellegű erdők használata is lényegesen korlátozva van a kötelező erdőgazdálkodási *üzemtervek* által s ezen felül az erdőkben való legeltetés, bányaművelés, s a vadászat szempontjából is a törvény egész sorát állítja fel az erdőtulajdon korlátozásainak. Az erdős területeknek az erdőgazdasági művelés alól való *kivonása* miniszt. engedélyhez van kötve, valamint az erdők *megosztása* is; a káros állatok, élősdiek pusztítása, erdőtermékek szállítása tüzetesen nyert szabályozást s lényeges terheket hárít a törvény az erdőtulajdonosokra a közérdekű erdőtelepítés, fásítás terén is.

531. IV. *Vadászati és halászati korlátozások.* A vadászati jog (és a halászati) a földtulajdonost illeti, mint ingatlanának alkatrésze. Jogát azonban a tulajdonos csak akkor gyakorolhatja személyesen, ha ingatlana legalább 200 kat. hold (egy tagban vagy összefüggésben) vagy ha ennél kisebb terjedelmű is, de kertileg művelik, árkolással, kerítéssel van elzárva vagy belső telket, szigetet, ill. szőlőt képez. Személyesen gyakorolhatják vadászati jogukat a tulajdonosok, ha egymással érintkező területük legalább 50—50 hold és ők azt 200 holdig egyesítik. Minden más kisebb ingatlanon és községi tulajdont képező területen a vadászati jogot haszonbérbe kell adni (legalább 6 évre).

532. A tulajdonos, aki a fentiek szerint a vadászatot személyesen nem gyakorolhatja, a jogosított (a vadászati haszonbérelő) vadászati üzemét tűrni és annak akadályozásától tartózkodni köteles. A vadászati üzemet, ha azt a tulajdonos saját maga gyakorolja, a törvény szintén lényegesen korlátozza (vadászás módja, kíméleti idők, stb.).

533. Nagyjában hasonlóan korlátozza a törvény (1888 : XIX. és 1925 : XLIII. t.-c.) a tulajdonost a halászati jog gyakorlásában, ú. n. *zárt vizek* (halastó) kivételével. Nyílt vizeken a halászati jogot a part- és medertulajdonos gyakorolja, ha ez, a szomszéd birtokosok sérelme nélkül önállóan és okszerűen üzhető. — Ellenkező esetben az érdekelteknek halászati társulattá kell szervezkedniök. A tulajdonosnak a társulat *ivadé knevelő* tavait tűrnie kell s a halászati üzem maga is sokszoros korlátozások alá esik a kíméleti idők, kíméleti terek és halászati módok tekintetében.

534. V. *Vízjogi korlátozások.* A vizek partja és medre a parti ingatlan tulajdonosáé. Ez az ú. n. meder vagy parti tulajdon azonban csak a vízhasználati jogok sérelme nélkül és a vízrendészeti szabályok keretei között gyakorolható (1885 : XXIII. t.-c. 6. §.), s ezzel merőben névlegessé, üressé válik. A vízhasználati jogok szem-

pontjából a szabad rendelkezés és a hatósági rendelkezés alatt álló vizeket kell megkülönböztetnünk.

535. A szabad vizeknél érvényesülő tulajdoni korlátozások nagyjában a szomszédsági korlátozásokkal esnek össze. A csapadékból, talajvízből, forrásból fakadó vizek tehát, míg a telek határát el nem hagyják, a telektulajdonos rendelkezése alá esnek, de a tulajdonos e rendelkezési jogával nem élhet úgy, hogy abból azokra, akik a vizet a telek határain túl *saját joguk* alapján használják, kár származzék. A víz természetes lefolyását megváltoztatni nem szabad; ott, ahol vízben tartós szükség mutatkozik, ivásra, házi célokra az érdekelteknek a víz használatát meg kell engedni (kártalanítás mellett). Tüzetesen van szabályozva a kútak fúrása is, nehogy az ily művekkel a szomszédoktól a víz elvonassék.

536. Még inkább korlátozva van a tulajdonos a szabad vizek feletti rendelkezés tekintetében ott, ahol az ásvány- és gyógyforrások, avagy közhasználatú vízvezetékek kútfőinek biztosítására *védőterületek* vannak kijelölve. (1885: XXIII. t.-c. 14., 16. §§.; 1913: XVIII. t.-c. 4. §.) Még tovább megy ezen a téren az 1929: XVI. t.-c., mikor az ásvány- és gyógyvizek, gyógyfürdők forrásvédő területeit állapítja meg. (Belső és külső védőövek.)

537. A hatósági rendelkezés alatt álló vizeknél (*res publicae* tulajdonképpen) a parti tulajdon tartalmát a vízhasználati jogok (vízmerítés, itatás, mosás, fürdés, jégvágás, úsztatás, hajózás) teljesen kimerítik. A vízhasználati jogokat a vízrendőri szabályok keretei közt *bárki* gyakorolhatja s ennek biztosítása céljából a törvény az ú. n. meder- és parttulajdonost a vízi szolgalmaknak (vízhez hozzájutás, kirakodás, vontató utak, stb.) egész sorával terheli.

538. VI. *Bányajogi korlátozások.* A tulajdonjog — ingatlanoknál — a föld mélyére is — a kihasználhatóság határáig kiterjed. Közérdekből azonban a törvény bizonyos (ú. n. „fenntartott”) ásványok kitermelését, sőt már az azok utáni kutatást is a tulajdonjogtól elvonja és így azt lényegesen korlátozza. A fenntartott ásványokat az 1854. évi ált. bányatörvény jelöli meg s az ezek utáni kutatási és kiaknázási jogot a b. törvényben megállapított feltételek esetén bárki megszerezheti (bányászati jogosítványok). A földtulajdonos e jogoknak gyakorlását túrni kénytelen.

539. VII. *Korlátozások az ingatlanok használati módja tekintetében.* Az idetartozó jelenségek jórésze a közigazgatási jog szabályozásába utalódott át. Építészeti, tűz és egészségügyi és közbiztonsági célú rendészeti tulajdonkorlátozásokra kell gondolnunk. Példák: *műemlékek fenntartása* érdekében felállított tulajdoni korlátozások (1881: XXXIX. t.-c.). *Gyógyfürdők érdekében* (éghajlati gyógyintézetek, üdülőhelyek) kijelölt *belső és külső védőövek*, melyeken belül az ingatlanok mikénti használata sokszoros korlátozás alá van vetve.

540. VIII. *Korlátozások érdekeltségek alakítása és közösségekben való megszervezése tekintetében.* a) Nyomásos gazdálkodási rendszer folytatására, ill. fenntartására való kötelezés (1894: XII.

t.-c. 1. fejj.); b) legelőtársulatokká való kötelező szervezkedés (1913 : X. t.-c.); c) vízitársulatokká való kötelező szervezkedés (1885 : XXIII. t.-c.); d) erdőbirtokossági társulatokká való szervezkedés (1935 : IV. t.-c.); e) társulati alakulásra nem kötelezett erdőknél „erdőgazdasági közösségek“ létesítése (u. ott); f) halászati társulatokká való kötelező szervezkedés (1888 : XIX.) t.-c.); g) gyógyfürdőknél alakítandó érdekeltségi körök; h) hegyközségekké alakulás (1929 : XVII. t.-c. és az 1938. évi új hegyközségi törvény).

541. IX. *Természetvédelmi korlátozások.* Az új erdőtörvény természetvédelem címen iktatott be jogunkba újabb tulajdoni korlátozásokat. A természetvédelem tárgyai a következők: helyek, melyekhez történelmi emlékek, hagyományok és mondák fűződnek, és amelyek műemlékeknek szolgálnak alapzatául, ill. keretül; — a tudományos szempontokból érdekes hegy-, szikla-, kőzet-, barlangalakulatok, források, vízesések, sőt egyes fák és facsoportok is; — szépségük miatt becses tájrészek, tájak; kipusztulás veszélyétől fenyegetett vadak, állat- és növényfajok. A védelem a *természetvédelmi területek és tájvédelmi körzetek* kijelölésével valósítandó meg. A tulajdonost a törvény a természetvédelem tárgyainak megóvása és fenntartása érdekében különböző tilalmakkal korlátozza. — Hasonló tilalmi korlátozásokat állít fel a törvény a turisztika biztosítása kedvéért is, s ennek közelebbi szabályozását, az Orsz. Természetvédelmi Tanács meghallgatásával a rendeleti szabályozás terére utalja.

542. X. *Városrendezési és építésügyi korlátozások.* Az 1937:VI. t.-c. elrendeli, hogy a városok városfejlesztési tervet s ennek megállapítása után *általános és részletes városrendezési tervet* készítsenek. Útak, közművek, építmények, berendezések csak e terv keretei között létesíthetők és így lényeges tulajdoni korlátozásokra vezetnek. Súlyosabb korlátozásokat jelent azonban ezeknél a *telekfelosztás* lehetőségének megszorítása, melynek az illetékes hatóságok engedélye az előfeltétele s mellyel sokszoros teljesítési kötelezettségek, sőt a felosztandó telek egy részének köteles átengedése is jár.

543. Tulajdoni, mégpedig tűrési korlátozásokat hoz magával az ú. n. *telekhatárrendezés* is, melynek akkor van helye, ha közvetlenül szomszédos telkek közül egy vagy több telket alakja miatt a városrendezési szabályoknak megfelelően beépíteni nem lehet. Ilyenkor a telek határait újra meg kell állapítani, mikor is az esetlegesen gyarapodó telektulajdonos a másikat, kinek rovására gyarapodott, kártalanítani köteles.

544. Ha a városrendezési terv szerinti beépítésre *egész telekcsoportok* alkalmatlanok: kérelemre, illetőleg hivatalból, az ú. n. *telekátalakítási* eljárást kell folyamatba tenni. A telekátalakítás ugyanazt az intézményi célt szolgálja, mint mezőgazdasági ingatlanoknál a *tagosítás*. Az eljárás a telektulajdont sok vonatkozásban igen messzemenőleg korlátozza. (Eltiltás időközi állagváltoztatások-

tól; tûrése felmérési, kitûzési munkálatoknak; utak biztosítása; épületlerombolások tûrése, kártalanítási követelések telekadósággá minősítése, stb.)

545. Lényegesen kiterjeszti az új törvény a városrendezés érdekében a belsőségek kisajátítását s helyet ad annak épületek egyes részeire is, viszont a teljes kártalanítás elvét is több helyen (pl. utak, előkertek eltávolítása) kivételekkel áttöri. A részletekre nézve a törv. 12. és köv. §§-aira utalunk.

546. *Építésügyi korlátozások.* E részben az 1937 : VI. t.-cikknek fontos újítása, hogy bár a rendeleti és a helyhatósági jog keletkezését nem zárja ki: mégis az építkezési ügyeket az ország egész területére szóló hatállyal egységesen szabályozza. Minden építkezéshez és épület használatbavételéhez engedély szükséges, melynek feltételei közé a hatósági épületek átalakítását, lerombolását és tartozását is felveheti. Ugyancsak az engedélyezés feltételeiről felállított rendelkezések sorába iktatja a törvény a szomszédsági viszony több vonatkozásának egységes és azonos szabályozását. (Építéssel előidézett közvetlen és közvetett, káros áthatások s ezek megelőzése, stb.)

547. XI. *Birtokpolitikai tulajdonkorlátozások.* a) *Tagosítás.* Birtokrendezési művelet azzal a céllal, hogy a valamely község határában szétszórt, túl eldarabolt ingatlanparcellák egy tagban, összesítve hasíttassanak ki. A tulajdoni korlátozások, melyek a tagosítással járnak, azokat érintik, akik a tagosítást ellenezték s azt az eljárás minden mozzanatával együtt túrni kötelesek. A tagosítás lehet egyébként általános, ha a község egész határára vonatkozik és részleges, ha csak egyes részeket, dűlőket érint. (1836 : VI. X., XII. t.-c.; 1871 : LIII.; 1875 : VII.; 1885 : XXII.; 1896 : XXV.; 1908 : VII. és XXXIX. t.-cikk.)

548. b) *Állami megváltási jog.* Önálló és átmenetileg 5 évre szóló kisajátításszerű intézmény, mely az államot a mezőgazd. ingatlanok tekintetében földbirtokpolitikai célokból illette meg. Hatálya az 1920 : XXXVI. t.-c. életbelépésétől, azaz 1920. dec. 7-től kezdve volt számítandó. Aktualitása így most már nincs. Az intézmény célja egyébként az volt, hogy az állam a földszerzést az arra érdemeseeknek lehetővé tegye. E végből a szükséges ingatlanokról, ha azok szabadkézből, árverésen, vagy az állami elővásárlási jog révén megszerezhetők nem voltak, a kényszermegváltás eszközeivel gondoskodhatott. A törv. pontosan meghatározta, hogy milyen ingatlanokat (háborús szerzemények) és milyen sorrendben lehet tulajdonosuktól megváltani. (Ld. a részletekre, különösen a megváltási ár tekintetében a törv. IV. fejezetét.)

549. c) *A védett birtok.* A földbirtopolitikai és szociális célú tulajdoni korlátozás itt a jelzálogjogokkal való terhelés tilalmában és ezzel együtt a végrehajtás megszorításában valósul meg. (Források: 1932 : VII.; 1933 : X. t.-cikk; a 14.000/1933. sz. M. E. alaprendelet és az ezt módosító későbbi rendeletek.) „Védetté“ a birto-

kot az ú. n. „gazdaadós“ kérelmére a bíróság nyilváníthatja. Gazdaadós alatt pedig először is a mező-, erdő-, szőlő- vagy kertgazdasági ingatlanok tulajdonosát, haszonélvezőjét vagy javadalmasát értjük, ha jövedelme nagyobb részben ezekből az ingatlanokból vagy mezőgazdasági munkakeresetből ered. — Másodszor gazdaadós alatt értendő a csupán házas beltelek tulajdonosa, haszonélvezője is, ha jövedelme nagyobb részben mezőgazdasági munkakeresetből származik.

550. A védettség telekkönyvileg feljegyzendő. Előfeltétele, hogy a megelőzőleg már fennálló bekebelezett terhek a kataszteri tiszta jövedelem 15-szörösét, — házas belteleknél a házadó alapjának 4 és félszeresét meghaladják. — A védettség nyilvánítás után az ingatlanra magánjogi címen újabb jelzálogot — bizonyos kivételektől eltekintve — bejegyezni nem lehet. A védettség ellenében a gazdaadós az alaprendelet 5—7. §§-aiban felsorolt kötelezettségeket tartozik teljesíteni s a végrehajtás korlátozása éppen e kötelezettségek pontos teljesítésével függ össze.

551. d) *Régi hitbizományok egy részének a kötöttség alól való feloldása.* A régi hitbizományok vagyona egy részének a kötöttség alól való feloldása annyiban tulajdonkorlátozás, amennyiben a tulajdonosok akarata ellenére, birtokpolitikai célokból történik. Az 1936 : XI. t.-c. tüzetesen meghatározza, hogy mennyit és mily értékig lehet továbbra is a hitbizományi lekötés alatt meghagyni és a kötöttség alól szabaduló javakat a tulajdonos kötetlen tulajdonául jelenti ki, megterhelve azokat a részesedésre jogosultak várományi jogával. Utóbbiak helyzete a hitbizomány tulajdonosával szemben az utóörökös helyzete szerint alakul.

552. A várományi jog a jelenlegi hitbizom. tulajdonos halálával nyílik meg. A részesedés mértékét, ha az érdekeltek egyezségileg ezt a kérdést nem tisztázták: a törv. 12. §-a határozza meg, nemkülönben a terhek megosztásának módozatát is. (23—29. §§.)

553. e) *Telepítési és más földbirtokpolitikai célokra való átengedési kötelezettség.* Kisajátításszerű tulajdonkorlátozás, melynek alapján a tulajdonos ingatlanát a címben jelzett célokra, az államnak, kártalanítás ellenében átengedni tartozik. A törvény (1936 : XXVII. t.-c.) az átengedési kötelezettséget a következő mezőgazdasági ingatlanoknál állapítja meg: 1. A „Nemzeti Közművelődési Alapítvány“ ingatlanaira; 2. a hitelintézetek árverésen vett vagy árverés hatályával magánkézből szerzett ingatlanaira; 3. az 1000 kat. holdnál nagyobb és 7000 koronát meghaladó jövedelmű védett birtokokra, ha azok teherrendezés során esetleg értékesítés alá kerülnek; 4. a 3000 kat. holdat meghaladó és évi 30.000 korona jövedelmű ingatlanok $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{3}$ — $\frac{2}{5}$ részére; 5. az 1914. július 28. és 1936. január 1. között szerzett ingatlanokra, ha területük az 1000 holdat meghaladja és jövedelmük az évi 10.000 koronát eléri. Itt azonban a törv. igen messzemenő kivételeket is állít fel; a régi hitbizományoknak az 1936 : XI. t.-c. szerint feloldott részeire. Messzemenő ingatlan és mező-erdőgazdasági üzemek átengedési kötelezett-

ségét állapítja meg a zsidókra tekintettel és az ő terhükre az 1942 : XV. t.-c.

554. f) *Korlátozások az ingatlan eldarabolása tekintetében.* Mezőgazdasági ingatlanok parcellázásához az 1920 : XXXVI. t.-c. 54. §-a szerint esetleges hatósági ellenőrzésbe vétel céljából előzetes bejelentés szükséges. Ha a földműv. miniszter az ingatlan eldarabolását ellenőrzése alá vonta: az eldarabolás során kötött szerződések érvényességéhez az ő jóváhagyása kell, s míg ez meg nincs, addig a megvett parcellák a vevő nevére telekkönyvileg be nem jegyezhetők.

555. Az egyes parcellák vevői a vételárért, az ingatlanon fekvő terhekért, felvett kölcsönökért egyetemleges kötelezettséget nem vállalhatnak, tőlük váltót venni: tilos. Ellenkező megállapodások semmissek. A vevőknek jogot ad a törvény az egyoldalú elállásra is bizonyos esetekben (57. §.) s erről az elállási jogról lemondani, sőt azt korlátozni sem lehet. Belső telkek eldarabolására az 1937 : VI. t.-c., az erdőtörvény hatálya alá eső erdőterületek eldarabolására pedig az 1935 : IV. t.-c. az irányadó.

XVII. Fejezet. A tulajdonjog megszerzése.

29. §. Eredeti tulajdonszerzési módok.

556. A tulajdonjog eredeti szerzőismódjaira nézve általában megjegyzendő, hogy mint minden eredeti jogszerzésnél: úgy itt is a jog szerzése a jog újonnan való *keletkezésével* (megszületésével) esik egybe. Ennek figyelembevételével, mint ingókra és ingatlanokra egyaránt vonatkozó szerzőismódot hármat ismer el mai jogunk, ú. m. a) uratlan dolog elsajátítását, b) a kincslet tényét és c) a gyümölcselválasztást. Magától értetődik, hogy a b) és c) esetekben az új tulajdon tárgya csak ingó dolog lehet.

557. I. *Uratlan dolgok elsajátítása. (Occupatio.)* Uratlan dolognak hatalombaejtése (elfoglalása, elsajátítása) a foglaló részére tulajdonjogot alapít. Uratlan pedig az olyan dolog, mely vagy soha senkinek tulajdonában nem állott, vagy ha igen: régi tulajdonosa elhagyta (derelinqválta). Némely uratlan dolgokat a törvény teljesen forgalmonkivüliekké nyilvánított, ezek felett tehát tulajdont szerezni occupatioval sem lehet (pl. éneklő madarak, monopoliumok tárgyai), más uratlan dolgok elsajátítás útján leehdő tulajdonul megszerzését pedig bizonyos előjogtól tette feltételezetté (*fenntartott uratlanság*, pl. vadnál, ásványoknál). Külön van szabályozva ép a mondottakra tekintettel az *állatfogás*, mint tulajdonszerzési mód, továbbá az elvesztett dolgok *megtalálása* is.

558. *Állatfogás.* Állatfogás tárgyat csak uratlan, vagyis szabad, természeti állapotukban élő állatok képezhetik. Vadaskertben levő vad, halastóban vagy egyéb zárt vízben levő hal tehát nem uratlan, hanem tulajdonban áll. A szabad állapotú vadak egy része azonban nem mindenki, hanem csak a vadászatra, ill. halászátra jogosított

által sajátítható el, másrésze pedig, mely a különleges vadászati, ill. halászati jog számára fenntartva nincs: *bárki által*. A földtulajdonos azonban az ilyen szabad occupatio alá eső állatok fogását saját földjén a tulajdon kizárólagosságának címén eltilthatja. Mai jogunk szerint „vadászható“ természetű minden olyan vad, melyet vadászias eszközök alkalmazásával szoktak (esetleg másképp nem is lehet) elejteni. A ragadozók nagyrésze is ilyen. Az ilyen vadak felett occupatioval csak a vadászatra jogosított szerezhethet tulajdont, míg a vadászatra nem jogosult egyén (vadorzó) foglalása pusztán csak birtokot eredményez és az elfogott vad továbbra is uratlan marad. Vadászatra jogosítva van a földtulajdonos, ha ingatlana az 531. pont alatt mondott területi nagyságot eléri és jogosítva van a vadászati jog haszonbérletje. A halászati jognál szintén a medertulajdon és a haszonbérleti jog alapítják meg a halászati jogosultságot.

559. A ragadozókat saját földjén az is pusztíthatja, aki vadászatra különben nem jogosult. Az elpusztított ragadozó felett a tulajdont az elpusztító, mint negotiorum gestor, az ott vadászatra jogosított javára szerzi meg. A vadászat útján végrehajtott occupatio büntetendő, ha az előírt kíméleti idők vagy megengedett vadászati módokra vonatkozó szabályok megsértésével történt, de ez a tulajdonszerzés mozzanatát nem érinti. Betegségben elhullott vadakra és elhányt agancsokra a kizárólagos vadászati jogosultság szintén ki van terjesztve.

560. Szelidített állat nem uratlan és így foglalásnak nem tárgya. De azzá lesz, ha ismét elvadul, azaz rendes tartózkodási helyére való visszatérési ösztönét elveszti. Az elvadulás fennforgása ténykérdés. Méhrajok, két nap elteltével, ha eredeti tulajdonosuk azok üldözésével felhagyott: az által occupálhatók, akinek területén letelepedtek. Tele kaptárba beszálló méhraj, a tele kaptár tulajdonosáé lesz. Különböző tulajdonosok elszállott rajai, ha egyesülnek: a rajok száma szerinti arányban közös tulajdonná válnak a volt rajtulajdonosok között.

561. *Találás.* Elvesztett dolog megtalálása a találót tulajdonossá még nem teszi. Sőt, a találó köteles a megtalált dolgot az illetékes közigazgatási vagy rendőri hatóságnak nyolc nap alatt bejelenteni. A hatóság a talált dolgot vagy saját őrizetébe veszi, vagy a találó kezén hagyja s szabályszerű hirdetményt tesz közzé. A jelentkező tulajdonos az elévülés időszakán belől dolgát kikövetelheti, az elévülés leteltével azonban az, a találó tulajdonává válik, ki azt az eredménytelenül eltelt hirdetményi időtől fogva úgyis mint jóhiszemű birtokos használta. Leldíj hazai jogunk szerint nincs. Hatósági helyiségekben, nyilvános közlekedési intézmények helyiségeiben elvesztett dolgok az illető hatóság vagy intézet őrizetében lévőknek tekintetnek és ezekre vonatkozóan (ha a tulajdonos nem jelentkezik) az őrzés, majd a nyilv. árverésen való értékesítés és a befolyt vételárak hovafordítása tekintetében különleges szabályok állanak fenn.

562. II. *Kincsletet*. *Kincs* (thesaurus) alatt oly belső értékkel, vagy kultúrtörténeti, régészeti beccsel bíró ingók értendők, melyek elásva, elrejtve találtatván, az idő régiségénél fogva senki tulajdonául sem vélelmezhetők. A kincs találása nyolc nap alatt, s ha a kutatás előre be volt jelentve, harminc nap alatt az illetékes közigazgatási hatóságnál bejelentendő. A kincs felett a találó és a lelhely tulajdonosa javára a megtalálás ténye alapít a törvény értelmében fél-fél hányadok szerint tulajdont. A kincstalálás nem jogi cselekmény, hanem pusztá tény. Ezért kincsletre az is szert tehet, aki nem cselekvőképes. Ha az érték háromszáz koronán felül van: úgy a találó, a lelhelytulajdonos és a kincstár kapnak tulajdont egy-harmados részarányok szerint. Az Országos Nemzeti és ezután a vidéki múzeumoknak a kincsre a teljes érték megtérítése mellett kiválasztási joguk van. A kincstalálás eltitkolása a büntetőtörvénykönyv 366. §-a szerint minősülő vétség és 2000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel és a találót illető rész elkobzásával büntetetik. Az eltitkolás a tulajdonszerzést a magánjog szempontjából is érvénytelené teszi.

563. III. *Gyümölcselválasztás*. Mint eredeti tulajdonszerzési mód csak azokban az esetekben érvényesül, ahol a gyümölcsöt hozó dolog és a gyümölcs szedésére vonatkozó jog különböző személyeket illet. Ezek az esetek: *a)* Akinek haszonélvezeti joga van, az a haszonélvezeti dolog gyümölcsének separatiojával az elkülönített gyümölcsön tulajdonjogot szerez. *b)* A jóhiszemű birtokos tulajdont szerez azok felett a gyümölcsök felett, melyeket a birtok tárgyától mindaddig, míg azt a tulajdonosnak ki nem adta, elválasztott. *c)* Ha a tulajdonos a gyümölcsszedési jogot szerződésileg másra átruházta: a tulajdont a separatioval a kötelemileg jogosított szerzi meg és *d)* a szomszédból átnyúló ágakon levő gyümölcs felett annak leszedésével tulajdont szerzünk. Ha a gyümölcs magától válik le az ágról: a fa tulajdonosa jogosított azt felszedni.

30. §. Származékos tulajdonszerzési módok — ingó dolgoknak.

564. A származékos tulajdonszerzési módok — az eredetiekkel szemben mindig egy már megelőzően fennállott tulajdonjogot visznek át a korábbi tulajdonosról az új tulajdonosra. Ebből következik, hogy a tulajdonszerzés ezen módjainál a szerző joga elődjének jogától van feltételezve és érvényessége az átruházást (a jogutódlást) megalapító, indokoló causától, vagyis jogcímtől függ. A származékos tulajdonszerzés esetében tehát a tulajdonossá válás jogi ténye két mozzanatra, a szerzés alapjára, címére és a szerzés módjára esik szét. (Titulus és modus acquirendi.) A jogcím követelést ad arra, hogy valamely dolog (pld. amit megvásároltunk) tulajdonunkká tétessék. A szerzésmód pedig (pld. az átadás) a jogcímet adó követelés teljesítése, azaz a dologi jogváltozás közvetlen előidézője.

565. I. *Átadás (traditio)*. A traditio, mint tulajdonszerzési mód lényege abban áll, hogy a dolog tulajdonosa azt a másik ügyleti félnek átadja, azzal a szándékkal, hogy a tulajdon az átvevőre az átadással átszálljon. A tulajdon átszállását (megszerzését) a tulajdon átszállítására és átvételére irányuló összhangzó ügyleti akarat tal qualificált átadási tény idézi elő. Ennek háttérében önként érthetőleg megvan a tulajdonátruházás oka, causája is, sőt legtöbbször egy megelőzően kötött kötelmi szerződésben concrete előttünk áll (adásvételi-, csere-, ajándékozási szerződés), de ez feltétlenül nem szükséges. Felesleges az átadás, ha a dolog már a leendő tulajdonos birtokában van (brevi manu traditio), vagy ha a felek megegyezése értelmében továbbra is a tulajdonátruházó bírlalatban hagyatik (constitutum possessorium). Harmadik személy bírlalatában levő dolog tulajdoni átruházásnál pedig pótolja az átadást a bírláló utasíttatása arra vonatkozóan, hogy ezután az új tulajdonos javára és nevében bírlaljon (Cessio vindicationis).

566. A traditio útjáni tulajdonszerzés érvényességének feltételei: a) Legyen az átadó az átadandó dologra nézve tulajdonos. (Auctor kellék.) E szabály alól kivétel áll fenn a jóhiszemű szerzőkkel szemben, akik a kereskedelmi forgalom terén szereznek tulajdont a nem tulajdonostól; továbbá az árverésen vagy álörököstől vett hagyatéki dolgokra és oly személyektől szerzettekre nézve, akikre a dolog őrizet végett rábízott. Ilyen esetekben a jóhiszemű szerző a neki tulajdonul átadott ingó tulajdonát megszerzi annak ellenére, hogy az átadó nem volt tulajdonos. De jóhiszemű szerzés esetén sem fog az átadás tulajdonra vezetni akkor, ha az átadó az átadott dolgot annak igazi tulajdonosától erőszak, vagy fenyegetés alkalmazásával, vagy egyébként, de beleegyezése ellenére és jogtalanul vonta el. (25. sz. polg. jogegys. határozat.) b) Legyen az átadó cselekvőképes egyén s emellett semmiféle és a dolog feletti rendelkezést korlátozó körülmény (pld. elidegenítési tilalom) ne álljon fenn. Nem hivatkozhatik jóhiszemű szerzésre az, aki a traditíóval átruházott tulajdonhoz ingyen, visszteher nélkül jutott hozzá.

567. II. *Ingók elbirtoklása*. Az elbirtoklás fogalma szerint azt jelenti, hogy a birtoklás tényleges állapota a törvényes előfeltételek s különösen a meghatározott elbirtoklási idő letelte után jogállapottá változik át. Ez alapon valamely ingó dolognak az elbirtoklási idő folyamán tartó békés és zavartalan birtoka: az elbirtokló javára tulajdont szül. Ami pedig nem szerezhető: az elbirtoklás tárgya sem lehet. Aki a tulajdonszerzésre általában képes: az elbirtoklás útján is szerezhet tulajdont. Amennyiben birtok tárgyaül jogok is szolgálhatnak: a jogok elbirtoklás útján való megszerzése szintén megtörténhetik. Az ú. n. használati birtok (birtok, valamely jogviszony alapján gyakorolt használati jog tekintetében), tekintettel arra, hogy a használati birtokosnak a dologra nézve animus domini je nem lehet, a dolog elbirtoklására sohasem vezethet.

568. Az elbirtoklás időtartama ingókra (és ingatlanokra is) harminckét esztendő. Az állammal szemben azonban száz és a jogi

személyekkel szemben negyven év. Ha a dolog birtoka időközben jogutódlás révén másra száll át: az előd alatt letelt idő az utód elbirtoklásába beleszámít (*Accessio temporis*), feltéve, hogy az utód a birtokhoz nem *vi* vagy *clam*, illetőleg *praecario* jutott hozzá. A birtoknak valósággal fennforgónak kell lennie. Jóhiszeműség a magyar jog szerint nem kívántatik. Az elbirtoklási idő folyásában ideiglenesen szünet is állhat be, mikor is *praescriptio dormire dicitur*. Ez az eset áll be, ha a tulajdonos, aki ellen az elbirtoklás folyik, cselekvőképtelen és törv. képviselője nincs. Ugyanez a helyzet, ha az érdekelt felek közt időlegesen oly viszonyok támadnak, melyek az elbirtoklás lehetőségét közöttük kizárják. (Gyám és gyámolt, gondnok és gondnokolt, örökbefogadó és örökbefogadott, stb.) Különben, ha az igazságszolgáltatás rendkívüli körülmények közt szünetel.

569. Megszakad az elbirtoklás folyamata és így az addig lefolyt idő is hatálytalanná, semmivé válik és újra kell az egész harminckét esztendő számítani akkor, ha *a)* a birtoklás megszűnt, elhagyatott vagy elvonatott. Utóbbi esetben, amennyiben a megindított birtokper a volt birtokost birtokába ismét visszahelyezi, a birtok meg nem szakítottnak tekintendő. *b)* Ha a tulajdonos a dolog iránt tulajdoni keresetét megindította, vagy annak kiadását megintés, felszólítás formájában követelte és *c)* megszakad az elbirtoklás, ha tárgyat időközben harmadik személy a tulajdonostól megszerzi. A befejezett elbirtoklás közvetlenül tulajdonszerzést eredményez, terjedelmét illetőleg pedig szabály: „quantum possessum, tantum praescriptum“.

570. III. *Feldolgozás (specificatio)*. Értjük alatta valamely idegen dolognak a megmunkálással oly más dologgá való átváltoztatását, mely a forgalmi felfogás szerint amazzal azonosnak nem tekinthető. (*Ex aliena materia speciem facere*.) A *specificatio* tulajdonszerzési módként csak akkor jöhet figyelembe, ha az idegen dolgot a tulajdonos tudta és beleegyezése nélkül s a magunk számára való tulajdonszerzés szándékával dolgozzuk fel. De még ez esetben is a tulajdonszerzés kérdése csak úgy merül fel, ha a feldolgozott dolgot eredeti állapotába visszahelyezni nem lehet. Az *in integrum restitutió*t jogilag lehetetlennek vesszük, ha az aránytalan és nyilvánvaló gazdasági hátránnyal járna. Egyébként jogunk szerint a feldolgozással előállított és *in integrum* nem restituálható új dolog felett rendszerint a feldolgozó szerez tulajdont, de a feldolgozott anyagot, jó- vagy rosszhiszemű eljárása szerint, egyszerű értékében vagy legmagasabb értékének megfelelően megtéríteni köteles. Ha pedig a *specificatum* a feldolgozott anyaghoz viszonyítva jelentékenyen csekélyebb értéket képviselne: a tulajdont kivételesen az anyag tulajdonosának adjuk a munka értékének megtérítése mellett.

571. IV. *Vegyítés, összesítés*. Különböző tulajdonosokat illető ingó dolgok oly összekötetésbe hozása, hogy azok vagy egy teljes egészet alkotnak együtt, vagy a fő- és mellékdolgok kapcsolatába kerülnek. Ha a szétválasztás egyáltalában lehetetlen, vagy csak

aránytalan költség mellett vihető keresztül, a tulajdont a vegyíték felett az szerzi meg, akit a fődolognak tekinthető dolog illetett, a másik dologért pedig kártérítés jár, még pedig a jó- vagy rosszhiszem szerint egyszerű, illetőleg teljes kártérítés. Véletlen okozta vegyülésnél a megtérítés mindig csak az egyszerű kártérítés szerint igazodik. Amennyiben a vegyítékben fődologi jellege egyik dolognak sincsen, közös tulajdon keletkezik, melyben a részesedési arányt a vegyített dolgok értéke szabja meg. Ha a vegyítőt a most tárgyalt esetben rosszhiszeműség terheli: a másiknak igazolható kárért felelőssé tehető. A vegyítés, összesítés szabályait kell alkalmazni az ú. n. *gyűjtötét* esetében, holott is azonos fajtájú helyettesíthető dolgok őrizetbe tételnek le s az őrző, vagy más letevők hasonló dolgaival összekeverten tartatnak.

572. V. Örökösödés. A magyar öröklési jog ipso jure való öröklési szabályánál fogva a hagyatékban foglalt ingó dolgok tulajdona a halál tényével egyidejűleg a törvényesen vagy végrendeletileg kijelölt örökösekre átszáll. Ez azonban csak az általános örökösekre vonatkozik, míg a hagyományos, mint singularis successor rendszert csak követelési jogot nyer a halál ténye folytán az örökössel szemben a hagyomány tárgyának kiadása iránt. Kivétel ez alól is van; egyébként pedig az örökösödés, mint tulajdonszerzési mód szabályozása az öröklési jogi intézmények közé tartozik.

31. §. Származékos tulajdonszerzési módok ingatlan dolgoknál.

573. Az ingatlanok feletti tulajdonjog megszerzése bár elvileg nem tekinthető kizártnak, hogy valamely telek uratlan legyen és így eredeti szerzésmóddal (occupatioval) váljon valakinek tulajdonává — általában *származékosan*, másnak tulajdonjától függően, szokott megtörténni. Tekintettel pedig arra, hogy az ingatlanok feletti forgalom társadalmi és közgazdasági szempontból az ingó dolgok alanycseréjét jelentőségében messze meghaladja: a jogtörténet tanúsága szerint az egyes jogrendek az ingatlantulajdonszerzést különleges szabályok alá vetették. Mai jogunkban ez a különleges szabályozás a telekkönyvi rendszer intézményében áll előttünk. Ennek a telekkönyvi rendszernek alaptétele az, hogy az ingatlan feletti dologi jogváltozást a *telekkönyvbe való bejegyzés idézi elő közvetlenül* és nem arra szolgál csupán, mint a régi földkönyvek és földlajstromok, hogy a már lefolyt és megvalósult jogváltozást egyszerűen utólagosan regisztrálja.

574. Az ingatlanok feletti származékos tulajdonszerzés tehát *ma*, általában a telekkönyvi intézmény világában folyik le, ha és amennyiben olyan ingatlanokról van szó, melyek mint „*telekkönyvezett ingatlanok*” szerepelnek. Eszerint az lesz az elsősorban tisztázandó kérdésünk, hogy miféle ingatlanok és milyen okból vannak a telekkönyvi tulajdonszerzés lehetőségéből kizárva?

575. A telekkönyvön kívüli ingatlanoknak hazai jogunk kétféle fajtáját ismeri. Azokat először, melyek telekkönyvi felvételre valók volnának ugyan, de a telekkönyvek készítésekor elnézésből vagy tévedésből a telekkönyvekbe fel nem vétettek, vagy amelyek a telekkönyv készítése után, iszapolás, mederkiszáradás, stb. folytán keletkeztek, vagy pedig eredeti közdologi jellegüket elvesztvén, a magánforgalom tárgyaivá váltak. Ezekre a nem telekkönyvezett ingatlanokra nézve pótlagos telekkönyvi felvételnek (póthelyszínlelésnek) van helye. Másodszor azokat, melyek eredetileg sem tárgyai a telekkönyvezésnek, mint nyilvános használatú közjavak (*res publicae*), azaz közutak, folyamok, vasútak, közterek, csatornák, s melyeknek nyilvántartására egy külön intézmény, az ú. n. „központi telekkönyv” szolgál. (1868 : I. t.-c.) A nem telekkönyvi ingatlanoknak ez a csoportja, tekintettel a fennforgó forgalomkivüliségre, a tulajdonszerzés szempontjából persze nem jelentős.

576. *Telekkönyvezett* ingatlan tulajdonát rendszerint csak telekkönyvi bekebelezéssel lehet megszerezni. Rendszerint azért, mert a telekkönyvi ingatlan tulajdona *kivételesen* telekkönyvi bekebelezés nélkül, azaz azelőtt is megszerezhető, t. i. örökösödéssel, holott is az örökhagyó halálának ténye viszi át a hagyatéki ingatlan tulajdonát az örökösre és elbirtoklás útján (telekkönyvön kívüli szerzés).

577. II. A *telekkönyv behozatala*. A telekkönyvi rendszert hazánkban a tulajdon és a hitel biztossága végett az 1852-ben életbe léptetett Optk. rendelkezéseinek megfelelőleg az 1855. dec. 15-én kelt telekkönyvi rendelet honosította meg. Ezt a rendeletet az országbírói értekezlet az Optk. mindazon határozataival együtt, melyek valamely telekkönyvi jog megszerzésére vagy elenyészésére alapul szolgálnak, hatályosságában fenntartotta. (Orszb. ért. I. 21, 156. §§.) Az 1855. évi telekkönyvi rendelet csak az anyaországban lépett életbe. Az erdélyi részekre vonatkozóan a telekkönyvi rendszert az 1870. febr. 5-én kelt, s egyébként az 1855. évitől lényegben alig különböző „erdélyi telekkönyvi rendtartás” léptette életbe.

578. A telekkönyv *helyszínlelés* útján készült. Községenként minden ingatlanról úgynevezett telekjegyzőkönyvek vétettek fel, melyek az ingatlanok jogi helyzetét rovatos kimutatásokban és a ténylegesen talált, illetőleg a felszólamlási idő alatt benyújtott felszólamlások megvizsgálása után rectificált állapot szerint tüntették fel. Az eredeti telekjegyzőkönyvek átdolgozása szükségessé válván, az 1886 : XXIX. és 1889 : XXXVIII., 1891 : XVI., 1900 : XV. és 1930 : XXXIV. t.-cikkek folyamatba helyezték az úgynevezett *telekkönyvi betétszerkesztési* munkálatokat, melyek révén az újonnan készített és készítenő betétekbe a tisztázott joghelyzet vitetett, illetőleg vitetik át. Tagosítások a telekkönyvek *átalakítását*, kirívóbb természetű és tömegesebb hibák egy-egy község telekkönyveinek *helyesbítését* teszik szükségessé. *Küigazításról* beszélünk pedig olyankor, mikor a helyszínlelés alkalmával a nem tulajdonos birtokost jegyezték be „helyszínlelési birtokos” gyanánt és ennek a hibá-

nak a rendes elévülés alatt az ingatlan fekvése szerint illetékes rendes bíróság előtt kiigazítási per útján leendő helyrehozásáról van szó. Az idevonatkozó, jórészt technikai munkálatokat miniszteri rendeletek szabályozzák.

579. III. A telekkönyv. A telekkönyv közhitelű nyilvánkönyv, mely az egyes ingatlan telkekről községenként felvett telekjegyzőkönyvekből, illetőleg telekkönyvi betétekből áll, s arra szolgál, hogy az ingatlanokra vonatkozó dologi jogokat és kötelezettségeket feltüntesse. *Közhitelű* (legalitás elve), mert közhatóságok vezetik; *nyilvános* (publicitas elve), mert a benne foglaltak a publica fides oltalmát élvezik és jogilag valónak, helyesnek tekintendők. Ami pedig a telekkönyvben nincs bejegyezve: az jogilag annyi, mintha nem léteznék.

580. A telekkönyvek nyilvánossága azt is magával hozza, hogy a telekkönyvekbe bárki — külön érdek nélkül is — betekinthes és abból a maga számára másolatokat, kivonatokat és tanusítványokat kérhet ki (alaki nyilvánosság). A mondottakból egyébként nyilvánvaló, hogy a telekkönyvekhez súlyos joghatályok fűződnek, mert nemcsak bizonyítékul szolgálnak a bennük levő különböző bejegyzések tartalmának valósága és fennállása mellett, de az ingatlanon tulajdonjogot (vagy egyéb dologi jogot) másképp megszerezni, mint telekkönyvi bejegyzéssel rendszerint nem is lehet (ú. n. *bejegyzési elv*) s ezenfelül a telekkönyv adataiban bízva szerzők ebben a jóhiszeműségükben nem csalódhatnak.

581. A telekkönyv alaki beosztása szerint három részből (lapból) áll. Az A) vagy *birtokállási* lap az ingatlan tárgyilagos jelekkel való leírását tartalmazza, táblázatos átnézet formájában. A régi telekkönyvektől eltérőleg a telekkönyvi betétek A) lapja a felvett ingatlan terület nagyságát hitelesen tünteti fel, valamint jelzi a kataszteri tiszta jövedelmet is. Az 1930 : XXXIV. t.-c. 94. §-a alapján a kat. jövedelem kitüntetésére a jövőben mellőzendő. A B) (tulajdoni) lap a tulajdonos személyét, a tulajdonos személyéhez fűződő korlátozásokat, tulajdonszerzésének címét és a tulajdonban beállott összes változásokat jelöli meg. A C) (teher) lap az ingatlanon fennálló idegen dologbeli jogok kitüntetésére szolgál.

582. A telekkönyvbe háromféle bejegyzés eszközölhető. Úgymint *bekebelezés*, *előjegyzés* és *feljegyzés*. A *bekebelezés* a telekkönyvi jogok befejezett szerzési módja. Az *előjegyzés* utólagos igazoláshoz van kötve, de ha ez bekövetkezik, szintén teljes hatályú jogszerzésre vezet. Úgy a bekebelezésnek, mint az előjegyzésnek szabály szerint csak dologi jogok lehetnek a tárgyai. Ezzel szemben a telekkönyvi bejegyzéssel kivételesen némely *kötelmi jogok* is biztosíthatók oly irányban, hogy a kötelmi viszonyon kívül álló harmadik személyekkel szemben is hatályosakká válhassanak (bérleti, haszonbérleti, elő- és visszavásárlási jogok). A *feljegyzésnek* általában ilyen telekkönyvi hatálya nincs és csak arra való, hogy bizonyos tényeket, viszonyokat tüntessen ki, mely tények és viszonyok a bejegyzett jogokat bizonyos irányban minősítik és melyeknek nem tu-

dásával a feljegyzés után senki sem mentheti magát. Ezek a feljegyzett tények nevezetesen igen fontosak azok részére, akik bekebelezés vagy előjegyzés útján telekkönyvi jogokat óhajtanának szerezni. (Pld. kiskorúság feljegyzése.) Némely feljegyzéshez kivételesen messzebbmenő hatály, t. i. jogszerzés is fűződik, így pld. a perés rangsorozat feljegyzéséhez. Az ilyen feljegyzéseket szokás „joghatalyos”-aknak nevezni, szemben azokkal, melyek bizonyos tényeket, viszonyokat egyszerűen nyilvánosságra hoznak, anélkül, hogy azoknak léte és hatálya a feljegyzéstől függene („joghataly nélküli” feljegyzések). A feljegyzések jobbadán a C, de ha a tulajdonos személyére vonatkoznak, akkor a B lapon jegyzendő be.

583. Ismer a mi telekkönyvünk a most jelzettekén kívül egyéb „bejegyzvények”-et is, melyeknek azonban csak az eljárás szempontjából van jelentőségük. Ilyenek a *lejegyzés*, mely alatt azt a műveletet értjük, mikor az A-lapon felvett ingatlanok közül egyet, vagy valamely ingatlanrészt eredeti telekkönyvéből leírunk és más telekkönyvbe viszünk át (*hozzájegyzés*). Továbbá a *széljegyzés*, melynél fogva a földbirtokrendezés során kiosztott új földrészleteket az egyes ingatlanhoz juttatottak nevére nyitott új telekkönyvi betétekbe széljegyzik (75.201—1928. I. M. rend. 10. §.).

584. A mi telekkönyvi rendszerünk a már tárgyalt nyilvánossági és legalitási alapelveken kívül még két fontos alapelvre támaszkodik. Ezek a *prioritas*, elsőbbség és a *különlegesség* (specialitás) elve. Az elsőbbség azt jelenti, hogy a telekkönyvben bejegyzett jogok egymáshoz bizonyos rangsorban állanak. A rangsorozatot a bejegyzés iránt benyújtott kérvények időbeli sorrendje szabja meg. Ezt a sorrendet az iktatóhivatal iktatószámainak rendje tünteti fel. Tekintettel a beérkezés és iktatás és a bejegyzés foganatosítása közötti időbeli spatiumra: a beérkezett, de még el nem intézett kérvényeket a telekkönyvben *széljegyzettel* kell megjelölni. Egyidőben érkezett ugyanazonos tárgyú bejegyzési kérvényeknek rangsora egyenlő s az elsőbbséget köztük pernek kell eldöntenie.

585. A *különlegesség* elvének az az értelme, hogy minden ingatlanról külön telekkönyv készül és hogy az ingatlanok e telekkönyvekben telekkönyvi egyedekké, úgynevezett „telekkönyvi jószágtest”-ekké vannak alakítva. Egy telekkönyvben több jószágtest is lehet felvéve, mikor is azok római számjegyekkel (I., II.) vannak egymástól elkülönítve. Jogot a specialitás elvéből folyólag mindig csak egy teljes jószágtestre lehet szerezni, de annak csak valamely részére —: nem. Így ha a tulajdonos az ő jószágtestének pusztán egyik parcelláját akarná átruházni vagy megterhelni: előbb azt a jószágtestből le kell jegyeztetnie és más telekkönyvbe átvive önálló, új jószágtestté alakíttatnia. Ha a telekkönyv A) lapján egy + jel található, az azt jelenti, hogy az ott felsorolt birtoktestek, parcellák mind önálló, külön jószágtestekként kezelendők.

586. A telekkönyvek kezelésének egyszerűsítését szolgálja az, ha az ugyanazon tulajdonosnak a községben lévő összes ingatlanai egyetlen telekkönyvi betétben vannak felvéve. Ezt az ú. n. *összesi-*

tési eljárással érhetjük el (*personale folium* rendszere), melynek a reale folium, azaz az a rendszer az ellentéte, melynél minden ingatlan külön-külön betétbe kerül). Ez áll fenn kivételesen Budapest Duna-balparti részén. Hasonló célt szolgál az *egyesítés* is, melynél a tulajdonosnak egy jószágtestté alakítható ingatlanát egy jószágtestben fogják össze. Itt azonban szabály, hogy különböző jogitermészetű vagy különbözőkép terhelt ingatlanokat egyesíteni nem lehet.

587. A publicitás elvét áttöri jogunknak az a nem kevésbé fontos tétele, hogy a telekkönyv csak a jóhiszemű szerzést védi s ezt a szabályt a Curia 1913. évi 3-ik számú polgári jogegységi döntvénye most már az árverési vétel esetére is kiterjesztette. — Aki tehát tudja azt, hogy a telekkönyvben tulajdonosként kitüntetett egyén nem tulajdonos és mégis szerez tőle bizonyos telekkönyvi jogokat, a be nem jegyzett, de igazi tulajdonossal szemben, mint rosszhiszemű telekkönyvi szerző engedni lesz kénytelen. A rosszhiszeműséget rokonok közt, vagy csekély lakosságú kis községekben, hol az ingatlanokra nézve előforduló tulajdonváltásokról a község minden felnőtt tagja csakhamar tudomást szerezhet: vélelmezzük. Nem hivatkozhatik jóhiszeműségre az sem, aki *ingyenesen* szerzett.

588. A telekkönyvi térkép és egyéb telekkönyvi mellékletek. A telekkönyv kiegészítő része a telekkönyvi térkép, mely tekintve, hogy a betétszerkesztés rendén az egyes ingatlanok hiteles felmérések alapján iktattatnak be a térképbe, nagyobb jelentőséggel bír, mint a régi telekkönyvek mellett levő nem hiteles térképvázlatok. Ha már most az ennek ellenére sem teljesen kizárt tévedések folytán a telekkönyvi betét A) lapjának adatai s a hiteles térkép közt eltérés mutatkoznék, a telekkönyvileg végbement jogszerzésnek tárgyi terjedelmére nézve, az utóbbi lesz az irányadó.

589. A birtokrészletlajstrom vagy részletjegyzék. Ez a melléklet a birtokrészleteket helyrajzi számaik sorrendjében tartalmazza annak megjelölésével, hogy az illető birtokrészlet melyik telekkönyvbe (telekkönyvi betétbe) van felvéve. *Névjegyzék.* Ez az ingatlan tulajdonosokat sorolja fel betűrendben és feltünteti, hogy melyik betétben vagy telekjegyzőkönyvben van ingatlanuk.

32. §. Telekkönyvi tulajdonszerzés és telekkönyvi elbirtoklás.

590. A telekkönyvezett ingatlan tulajdonjogát rendszerint csak telekkönyvi bekebelezéssel lehet megszerezni. A bekebelezésnek azonban alaki jogereje nincs, s teljes joghatályt csak akkor von maga után, ha eredetileg érvényesen jött létre. Az érvényes bekebelezés előfeltételei a következők a) a *jogcím*. Jogcím hiányában a bekebelezés csak formailag létesít tulajdont, addig, amíg a fennforgott érvénytelenség alapján az így létesült bekebelezés törlése be nem következik. A jogcímet az átruházó és a szerző közötti kötelmi

viszony adja meg és ennek a kötelmi viszonynak tanusítására az *írásbeli* formában kiállított (adás-vétel, csere, ajándékozás) szerződés szolgál. (A 4420/1918. M. E. rendelet előtt a szóbeli szerződés is elegendő volt.) Ahol e szerződésnek valamely érvényességi kelléke hiányzik, aminek következtében az vagy semmis vagy megtámadással érvényteleníthető: a létrejött bekebelezés is eredetileg érvénytelen s a korábbi tulajdonos a bekebelezéstől számított 32 éven belől törlési perrel megtámadhatja.

591. A jogcímet igazoló írásbeli szerződés alaki kellékeire nézve megjegyzendő, hogy az csak eredeti közokirat, vagy teljes hitelű magánokirat lehet. Az egyébként, hogy az okiratban nem foglaltatik benne a felek közötti szerződés *minden* része: nem lényeges. Elegendő, ha a feleken kívül az átruházott ingatlan pontos megjelölése megvan, valamint a kikötött ellenszolgáltatás, s ha az ügylet ellenszolgáltatás nélkül jött létre: ez a körülmény is kitüntetést nyer. (27. sz. polg. jogegys. határozat.) Az okiraton tanúképpen a 4420—1918. M. E. sz. rendelet szerint most már nők is szerepelhetnek. Egyenlő hatályúak ezekkel az okiratokkal a bírósági egyezségekről kiadott végzések, hivatalos okiratok, pénzügyi, számviteli és más hatóságok intézményeinek és hivatalos jegyzőkönyveinek a kibocsátó hatóság által hitelesített másolatai.

592. A tulajdont átruházónak a tulajdon átruházására irányuló szándékát a szerzés jogcímétől független *bekebelezési engedélyben* is ki kell jelentenie. Ez az engedély akár külön okiratban adható ki, akár a címet adó kötelmi szerződésbe foglalható bele, mint annak egyik záradéka, de mindenesetre feltétlenül szükséges, mert a dologi jogváltozást maga után vonó dologi szerződés a bekebelezési engedély kiadásában és annak a szerző részéről való elfogadásában *construálódik* meg.

593. Az *érvénytelenül (cím hiányában)* történt bekebelezéshez is fűződnek azonban bizonyos joghatályok. Nevezetesen: az így bejegyzett tulajdonos, formailag fennálló tulajdona alapján, további bekebelezésekre adhat engedélyt. Továbbá: tulajdonának fennállását bizonyítani nem tartozik és végül eredetileg érvénytelen bekebelezése az elbirtoklási idő lefolytával és a törlési kereseti jog elévülésével érvényessé és valóságos tulajdonjoggá válik.

594. Aki az eredetileg érvénytelenül bekebelezett egyéntől az imént mondottakhoz képest további telekkönyvi jogokat szerzett: ki van téve elődjével együtt az igazi tulajdonos törlési keresetének. Ha azonban jogát jóhiszeműen a telekkönyvben bízva és visszterher mellett szerezte, ez a jóhiszeműsége megvédi és ezenfelül ellene a törlési kereset csak az eredeti érvénytelen bekebelezéstől számított 3 éven belül tehető folyamatba. Ezentúl a jóhiszemű jogszerző jogát *telekkönyvileg elbirtokolta*. Ez a tlkvi elbirtoklás azonban *csak és kizárólag* az olyan 3-ik személy javára szolgál, ki valamely tlkvi jogot *jóhiszeműen* és visszterhesen szerzett eredetileg érvénytelenül bekebelezett egyéntől; utóbbi ezzel szemben csak a telekkönyvön kívüli 32 éves elbirtoklással válhatik tulajdonossá.

595. A jelzett 3 esztendőös telekkönyvi elbirtoklás a telekkönyvi végzések kézbesítésével kapcsolatban három évnél hamarabb is beállhat, miután a megtörtént bejegyzésekről az érdekeltek végzésileg értesítetnek és aki a végzés kézbesítésétől számítva (ha a bejegyzést érvénytelennek tekinti) 60 nap alatt az általa megindítható törlési pert a telekkönyvi hatóságnál be nem jelenti és a pert ugyan csak innen számítva 6 hónap alatt meg nem indítja: a jóhiszeműen szerzővel szemben többé törlésre nem perelhet.

596. A jóhiszemű szerzés megakadályozására az eredetileg érvénytelenül bekebelezett ellen indítandó törlési pernek feljegyzése szolgál, melynek megtörténte után jóhiszeműsége senki sem hivatkozhatik. A perfeljegyzés további lényeges hatálya, hogy a feljegyzett perben hozandó ítélet külön perbevonás nélkül az összes perfeljegyzés után jogot szerzőkkel szemben is hatályos lesz. Helye van perfeljegyzésnek, ha a törlési pert valamely telekkönyvi jog megszűnése címén indítják, továbbá befejezett elbirtoklás érvényesítése, kiigazítás és az álörökös elleni per esetén.

597. Valamely ingatlan két különböző személynek történt eladása esetén a tulajdont szabály szerint az szerzi meg, aki magát hamarabb bekebelezeteti (prioritas). Ha ez a *második* vevő volt: úgy korábban kieszközölt bekebelezetésének érvényessége jó vagy rosszhiszeműségén fordul meg. Nevezetesen, ha tudta, hogy az ingatlan már előbb másnak eladatott, de a vevő a birtokában levő bekebelezési engedély érvényesítésével késlekedik: akkor rosszhiszemű és az első vevő bekebelezési kérvényével szemben engedni, s a saját bekebelezetésének kitörlését külön törlési per nélkül is túrni kénytelen. De ha a második és magát korábban bekebelezetett vevő rosszhiszeműsége nem is forog fenn, vagy nem igazolható — viszont az első vevő az ingatlannak tényleges birtokába már behelyezkedett: jogunk a tulajdonjogot szintén az első vevő javára állapítja meg s mikor ezt az eladó ellen indított tjdön bekebelezetése iránti per alapján bekebelezeteti, egyúttal a második vevő már korábban bekebelezett tulajdonjogát is törölteti (ú. nev. „jogcímvédelem“). Nem tekinthetjük azonban rosszhiszeműnek a 2-ik vevőt, még ha a korábbi eladásról volt is tudomása, ha a második adásvétel alkalmával még mindig az eladó volt tényleges birtokban s az első eladás hatálya még gyámhatósági jóváhagyástól függvén, nem volt perfekt.

598. Ha a bekebelezés jogcímét magában foglaló okirat valamely hiánya okán bekebelezést kérni nem lehet: a tulajdonjog *előjegyzésére* kerül a sor. Az előjegyzés azonos hatályúvá lesz a bekebelezéssel, ha 15 nap alatt bekebelezésre alkalmas okirat felmutatásával igazoltatik, vagy az igazolás céljából a bekebelezés engedélyezésére irányuló pert a mondott záros határidő alatt folyamatba helyezzük, — természetesen ha ez a per sikerrel is jár. Az előjegyzés a kérdés eldőlitéig rangelsőbbiséget biztosít. Az igazolás eredményétől feltételezetten úgy a telekkönyvi tulajdonos, mint az előjegyzett ellen további telekkönyvi jogokat lehet szerezni. Az igazolás siker-

telensége esetén az előjegyzés az ellenfél kérelmére (tehát nem hivatalból) töröltetik. Az igazolási határidő kérelemre 15 nappal meghosszabbítható, valamint helye lehet az előjegyzés megismétlésének is.

599. b) Az érvényes bekebelezés második előfeltétele az *auctor*, a telekkönyvi *jogelőde*. Ez azt jelenti, hogy a tulajdonjogot átruházónak a telekkönyvben már bejegyzett tulajdonosként kell szerepelnie vagy legalább is a szerzővel egyidejűleg be kell jegyeztetnie. Az *auctor* kellék fennforgásáról a telekkönyvi hatóság hivatalból szerez meggyőződést. Kivételek: hagyatékhoz tartozó ingatlan eladása esetén a vevő közvetlenül az örökhagyó után bekelezhető be, bár az ő jogelőde (az átruházó) nem ez volt, hanem az örökös. Továbbá: árverésen, ha az árverési vevő továbbadja az ingatlant, mielőtt még az, az ő javára bekebelezetett volna: az új vevő az árverést szenvedő után *közvetlenül* (tehát szintén tlkvi előd nélkül) kaphat bekebelezést. Nem jogelőde ellen történik végül a bekebelezés a betétszerkesztési törvények értelmében azokban a kivételes esetekben, mikor valaki igazolt szerzés, átruházás és legalább 2 évi és községi bizonyítvánnyal igazolt tényleges birtoklás alapján jut tulajdoni bekebelezéshez. A telekkönyvben szereplő tulajdonos az ilyen bekebelezést az elévülés ideje alatt önként érthetőleg megtámadhatja. (1886 : XXIX. t.-c. 15—19. §§.; 1889 : XXXVII. t.-c. 5—9. §§.; 1891 : XVI. t.-c. 15. és 1892 : XXIX. t.-c.; 1927 : XXXIV. t.-c.)

600. c) Harmadik előfeltétel a *bekebelezési eljárás törvényszerű lefolyása*, melyet nem az anyagi magánjog, hanem a telekkönyvi eljárási jog szabályoz. Az eljárásnak főfázisai a következők: a) a bekebelezésre alkalmas okirat *productioja* és bekebelezési kérvény; b) a kérvény telekkönyvi hatósági elfogadása; c) az előírt formában foganatosítandó bejegyzés és d) a bejegyzésnek jogerőre emelkedése.

33. §. Ingatlan megszerzése telekkönyvön kívül.

601. I. *Öröklés*. Az örökös az örökségi ingatlant; a hagyományos a neki juttatott ingatlan hagyományt közvetlenül az örökhagyó halálának ténye által tulajdonul megszerzi. A még be nem jegyzett örökös tulajdona azonban a telekkönyvileg már kitüntetett tulajdonnal még sem áll egyenlő fokon, mert az örökhagyó hitelezői a már az örökösöt illető ingatlanokat követeléseik kielégítésére korlátlanul lefoglalhatják. A már bekebelezett örökössel (hagyományossal) szemben azonban csak annyiban, amennyiben az örökös (hagyományos) az öröklési jog szabályai értelmében a hagyatéki tartozásokért általában felelős. Az örökös, hagyományos bekebelezése — miután részükre az örökhagyó bekebelezési engedélyt már nem adhat — hagyatéki eljárás során vagy örökösödési per útján történik.

602. II. *Telekkönyvön kívüli elbirtoklás*. Aki valamely ingatlant 32 éven keresztül békén és zavartalanul tartott birtokában: annak

tulajdonát a telekkönyvben szereplő tulajdonossal szemben elbirtoklás útján megszerezte. A telekkönyvön kívüli elbirtoklásra vonatkozó szabályok teljesen azonosak az ingók elbirtoklására vonatkozó szabályokkal. Jóhiszeműség a birtok tekintetében itt sem kell. Az elbirtoklást az ingóknál mondottakon kívül megszakítja az, ha a tulajdonos az elbirtoklás alatt álló ingatlanon bármiféle használatot kezd gyakorolni, ha továbbá úrbéri vagy egyéb birtokrendezési munkálatok vétetnek foganatba, melyek az elbirtoklás alatt álló ingatlant is érintik (helyszínelés, kataszteri felvétel: nem) vagy ha az ingatlant 3-ik személy a telekkönyvben bízva megszerzi.

XVIII. Fejezet. A tulajdonjog módosulása.

603. *Általában.* A tulajdonjog oly értelemben módosulhat, hogy tárgyának terjedelme megapad vagy megnövekedik. Ez a térfogati módosulás már a vegyítés-összesítés, a gyümölcselválasztás esetén is szembevetendő. Ezeknél a jelenségeknél azonban inkább a tulajdonszerző cselekménye, a tulajdonszerzés mozzanata nyomul előtérbe és így velők nem itt, a módosulás, hanem a tulajdonszerzés intézményénél foglalkoztunk. A tulajdonjog módosulásának tipikus esete a *növedék*, értve alatta azt a dolgot, mely egy más dologgal természeti (belső) vagy mechanikus (külső) okból oly kapcsolatba kerül, hogy amannak alkatrészévé válik. A növedék egyes eseteit így csoportosíthatjuk: I. Ingó dolog ingó növedéke; II. Ingatlan dolog ingó növedéke és III. ingatlan dolog ingatlan növedéke.

604. I. *Ingó dolog ingó növedéke* a fő- és mellékdolgok közötti kapcsolat egyik esete. A kapcsolódás oka lehet tisztán természetes és tisztán mechanikus. A fődologra vonatkozó tulajdon módosul, mert térfogatilag a mellékdologra is kiterjed. Ha a kapcsolódás előtt a két dolognak két különböző személy volt a tulajdonosa: a vegyítés-összesítés szabályait alkalmazzuk.

605. II. *Ingatlan dolog ingó növedéke.* A) *Építés* (inaedificatio). Növedékkép csak az olyan építmény jön figyelembe, mely nem ideiglenes céllal emeltetett. Az általános elv az, hogy aedificium solo cedit. Közelebbről: a) Ha a tulajdonos saját telkén saját anyagával épít: az emelt épülettel a telekre vonatkozó tulajdonjoga térfogatilag módosul. b) Ha valaki saját telkén *idegen* anyagokkal épít: tulajdona az épületre is kiterjed, de jó- vagy rosszhiszemű eljárása szerint a felhasznált idegen anyagokért egyszerű, illetőleg teljes kártérítést fizet. c) Ha valaki *saját* anyagával *idegen* telekre épít, különbséget kell tennünk aszerint, hogy a telek tulajdonosa tudott-e az építésről, vagy nem? aa) Ha nem tudott róla, (jóhiszem), az épülettel az ő telektulajdona módosul és az építőnek csak hasznos és szükséges költségeit téríti meg, amennyiben pedig az építő rosszhiszemű volt, csak azt a különbözetet kapja, amennyivel a telek az építés folytán értékében objectiv ismérvek szerint gyara-

podott. *bb*) Ha a telek tulajdonosa *tudta* az építést (rosszhiszem) és azt nem tiltotta le, viszont az építő jóhiszeműen járt el: az épület a beépített telekkel együtt az az építőé lesz, a telek közönséges értékének megtérítése mellett. S ha az építő is rosszhiszemű volt: akkor az épülettel a telektulajdonos tulajdonjoga módosul, ki az építő beruházásaiért általában megtérítéssel tartozik. *d*) Ha végül valaki *idegen* telken és *idegen* anyagokkal épít: az épület a telektulajdont fogja módosítani s az építő jó- vagy rosszhiszeme szerint kap az anyagokért megtérítést, illetőleg fizet az anyag tulajdonosának. A telektulajdonos rosszhiszeme és az építő jóhiszeme esetén pedig a helyzet úgy alakul ki, mint a *c*) eset *bb*) pontjában említve volt.

606. *B*) Amennyiben az ingatlan dolog ingó növedéke *javítás, toldozgatás* jellegével bír: a földolog feletti tulajdont módosítja s a javításra használt dolgok volt tulajdonosuk jó- vagy rosszhiszeme szerint térítettnek meg. Ingatlan dolog ingó növedéke organikus okokra is vezethető vissza. Pld. idegen mag elvetése, idegen növény ültetése (*satio, plantatio*). Itt is a földolog tulajdona módosul térfogatilag s a mellékdologért a fent közölt elvek szerint jár kártérítés. Kivétel: ahol az alkatrészi kapcsolat ideiglenes célzattal létesített (pl. bérletnél). Itt t. i. növedékről nincs szó.

607. III. *Ingatlan dolog ingatlan növedéke. A) Szigetképződés* (*Insula in flumine nata*). Az állandó jelleggel keletkezett sziget a parti és medertulajdon térfogati módosulását jelenti. Átellenes parti birtokosok között a határt a vízfolyás képzeleti középvonala; szomszédos parti birtokosok között pedig a parti birtokok végpontjáról a képzeleti középvonalra húzott képzeleti merőlegesek jelölik ki. Teljesen ez a helyzet az *elhagyott* folyammeder (*alveus derelictus*) esetében, ha az állandó jellegű. Ellenkező esetben, valamint ha csak egyszerű mederváltoztatásról van szó, az eredeti folyást mind az új, mind a régi medertulajdonosok 1 éven belől visszaállíthatják.

608. *Iszapolás* (*alluvio*). A vízfolyás okozta természetes iszapolás, lerakódás a parti ingatlan növedékét és így a parti birtokos tulajdonának módosulását képezi. *Sodorvány* (*avulsio*) esetében a víz árja valamely nagyobb földdarabot szakít el és sodor rá egy másik parti ingatlanra. Egy év alatt a kárt szenvedett parti birtokos a sodorványon tulajdonát érvényesítheti. Ha nem teszi, úgy az *avulsio* annak a parti tulajdonnak lesz növedéke: ahova a víz árja levitte.

609. *Kiszáradt tó, mocsár*. Valamely tó, mocsár vagy láp kiszáradt medrének tulajdonát aszerint kell megállapítani, hogy a volt víz birtoka kit illetett. Ha ez nem volna kitudható, a kiszáradt tó-mocsár vagy láp fenekét a parti telek tulajdonosai közt kell megosztani. Még pedig a kiszáradás kezdetén volt parthosszak arányában és úgy, hogy mindegyik rész az illető telekkel, ennek egész parthosszában összefüggjön. Ha a partvonal nagyméretű kanyarulatai miatt a most mondott szabály alkalmazása igazságtalan eredményre vezetne, a méltányosság szerint kell eljárni.

XIX. Fejezet. A tulajdonjog megszűnése.

610. Szabály: „iisdem modis res desinunt esse nostrae quibus adquiruntur“. A tulajdonjog is megszűnhetik absolute, mindenkire nézve, valamint relative, csak az eddigi tulajdonosra nézve. A relatív megszűnési módok egyúttal valaki részén tulajdonszerzést is jelentenek s ezért mindenben a tulajdonszerzés szabályai alatt állanak.

611. Ingó dolgok és nem telekkönyvezett ingatlanok feletti tulajdonjog absolut megszűnését vonja maga után a tulajdonnal való felhagyás, azaz a *derelictio*. A dolog ilyenkor uratlanná válik. A *derelictio*hoz cselekvési képesség kell s az elhagyás (*derelictio*) vélelemnek sohasem lehet tárgya. Egyébként történhetik kifejezetten és *facto concludente*. Megszűnik továbbá a tulajdonjog, ha tárgya megsemmisül vagy a megtalálás reménye nélkül elvész. Befogott vad feletti tulajdonjog a vad kiszabadulásával szűnik meg; szelidített vadnál az állat elvadulásával. Méheknél azzal, ha a rajt két napig nem üldözzük. Megszűnik végül a tulajdonjog absolut hatállyal valamely dolog felett akkor is, ha törvény vagy rendelet a forgalomból teljesen kivonja.

612. A telekkönyvi ingatlanok feletti tulajdont csak a tulajdonjog telekkönyvi kitörlése szünteti meg. Amíg a törlés be nem következik, a tulajdon formailag fennáll. A törlés bekebelezésének, jogcím, jogelőd és az eljárás szempontjából ugyanazok az előfeltételei, mint a tulajdonszerzés bekebelezésének. A tilkvi tulajdonjog törlésének bekebelezése nélkül is azonban megszűntnek kell tekinteni a tulajdonjogot, ha az ingatlant valaki telekkönyvön kívüli elbirtoklással megszerezte.

XX. Fejezet. A tulajdonjog védelme.

613. Általában. A tulajdonjog védelmére, ha az bárki részéről egészben (elvonással, jogtalan visszatartóztatással) vagy részben (a tulajdonjog gyakorlatába való jogtalan beavatkozásokkal) megsértetett: a különböző tulajdoni keresetek szolgálnak, melyek által a tulajdonos a sértővel szemben az ő tulajdoni igényét érvényesíti. Teljes sérelem esetén, mikor is a tulajdonos nem azt igényli, hogy valamely dolog tulajdona részére átruháztassék, hanem hogy a tulajdonát képező dolog neki visszaadassék: *a szoros értelemben tulajdoni kereset illeti meg őt* (*rei vindictio*), míg részleges sérelem esetén az ú. nev. *tulajdon kizárólagossága iránti kereset* (*negatoria in rem actio*).

614. Mindkét keresetnek alapja a tulajdonjog. Ha azonban az igénylő tulajdonának kimutatására képtelen, ám az igényelt dologra nézve őt megilletett s a tulajdonjog védelmét megalapító jóhiszemű, jogszerű és valóságos birtokra tud hivatkozni: a nálánál gyöngébb

című birtokos ellen a judicaturánkban „rendes birtokkeresetnek” nevezett pert indíthatja meg, mely lényegében szintén tulajdoni per, és mind a rei vindicatio, mind a negatoria actio szerepét és hivatását betöltheti. (Publiciana in rem actio.)

615. A tulajdoni keresetek eszmeikörébe tartozik a végrehajtási úton lefoglalt dolgok foglalás alól felmentésére irányuló *igényper*: valamint a *tulajdonközösségből* folyó keresetek is.

616. A tulajdoni kereset (rei vindicatio) alapja és egyúttal felperesi bizonyítás tárgya: *a)* a felperes tulajdona és *b)* az alperes birtoka. A tulajdonjog bizonyítása a tulajdon szerzési módjának igazolásával történik. A jogelőd tulajdonának bizonyítása (probatio diabolica) nem kívántatik meg. Bizonyítandó másodszor az alperes birtoka. Ha utóbbi a dolgot, mint bíráló, más nevében detentálja, nominatio auctorissal a kereset elől kitérhet. Amennyiben a kereseti dolog compossessio plurium in solidum-ban áll: a perbe az összes birtokostársak bevonandók. Olyan alperes ellen, ki a kereseti dolognak nem birtokosa, a tulajdoni per rendszerint nem — és csak kivételes esetben indítható meg. T. i. ha az alperes a kereset vétele után a dolgon túladott (qui dolo — malo desiit possidere) és ha magát rosszhiszeműen és felperes megtévesztése céljából birtokosnak színelte (qui liti se obtulit). Ilyen esetekben a kereset arra irányul, hogy alperes a dolgot szerezzze vissza és adja ki, vagy teljes kártérítést fizessen. A tulajdoni kereset egyébkénti célja az elvont tulajdon időközi növekedéstől való kiszolgáltatása s az elvont haszonvételekért és esetleges rosszabbításokért járó kártérítés követelése.

617. Alperes védekezése: tagadás és kifogások emelése. A tagadással felperest szorítja rá a bizonyításra, kifogásai tekintetében ellenben: actor fit. Közönségesebben alkalmazható kifogások: exceptio posterioris dominii (alperes utóbb szerzett tulajdona); nominatio auctoris (lásd fent); a dolog visszatartására vonatkozó és alperest illető valamely idegen dologbeli jogra való hivatkozás; vagy ugyanilyen jogot adó kötelmi jogosultság (pld. bérleti jog) ellenvetése. Továbbá: az úgynevezett exceptio rei venditae et traditae, mely akkor alkalmazható, amikor a nemtulajdonos elidegenítő utóbb a tulajdont formailag megszerezvén ezen a címen, mint felperes a már eladott és átadott dolgot visszaköveteli. Perdöntő kifogás az elévülés kifogása is. Marasztalás esetén a marasztalt alperes a dolgot nem elhagyni, hanem a felperesnek *kiadni* köteles, ha elmulasztja, kártérítéssel felelős.

618. *Tulajdon kizárólagossága iránti kereset* (actio negatoria). Olyankor van helye, mikor valaki a tulajdonjogi jog-spharába zavarólag és jogellenesen beavatkozik. (Részleges tulajdonjogi sérelem.) A kereset alapja: a kizárólagos tulajdon fennforgása és a sértő beavatkozás bizonyítása. Célja: a jogtalan beavatkozás megszüntetése, jövőre való eltiltása és az okozott kár megtérítése. Egyébként minden vonatkozásban itt is a rei vindicatio szabályai alkalmazandók.

619. Amennyiben a tulajdon kizárólagossága védelmének szüksége szomszédsági áthatások esetén merülne fel, a támasztott kere-

set elbírálása a szomszédjog alapján történik. A megengedett áthátások határainak áthágásával szemben a birtokkeresetek, valamint a *negatoria actio* és az ú. nev. „rendes birtokkereset” nyújthatnak jogvédelmet. A régi római jog különleges szomszédjogi kereseteit, pld. az *operis novi nuntiatum*, az *interdictum quod vi aut clam*-ot, az *actio aquae pluviae arcendae*-t, stb. a mai birtokháborítási keresetek szívták fel magukba.

620. *Igényper*. Ha valamely ingó vagy ingatlan dolog a végrehajtást szenvedő bírlatában lévén, végrehajtás alá vonatik: a tulajdonos az 1881 : LX. t.-c. 92—100, illetőleg 168. és 216. §§-ai alapján tulajdonának megoltalmazása és a végrehajtás alól való felmentése végett *igénypert* indíthat. Az *igényper* bár szintén a tulajdonjog alapjára helyezendő, közvetlenül mégsem a tulajdonjog megállapítására, hanem csak annak megakadályozására irányul, hogy más adósságaért ne történjék idegen javakból kielégítés. Ebből folyólag az *igényperben* hozott ítéletnek a tulajdonjog kérdésében *res judicata* ereje nincs is.

621. *Tulajdonközösségből származó perek*. I. *Aránymegállapítási per*. Célja a tulajdonközösségben való részesedés arányának (a tulajdonközösségi hányadoknak) meghatározása. Alapja a közös tulajdoni viszony fennforgása. A perbe az összes érdekelt tulajdonostársak bevonandók, valamint az egyes hányadrészekben külön jelzálogjogokkal bíró hitelezők is. A tulajdonközösségi arány megállapítása ez önálló performán kívül végrehajtás és betétszerkesztés során is eszközölhető, valamint a telekkönyvek kirívóan visszás állapota esetén elrendelt helyesbítési eljárás rendjén is. Mindkét utóbbi esetben a bíróság az arány felett ítélettel határoz.

622. II. *Tulajdonközösség megszüntetése iránti per*. A tulajdonközösség szerkezete laza és egyik tulajdonostárs sem kényszeríthető arra, hogy a közösségben megmaradjon. Ez a joga nem évül el és arról érvényesen lemondani sem lehet, legfeljebb szerződészerűleg megállapított időre szóló hatállyal. A kereset megalapítására, a felperesi tulajdonjogra, a perbeidézendő személyekre nézve az aránymegállapítási kereset szabályai az irányadók. A jelzálogos hitelezők meghallgatása minden esetben kívánatos, ha pedig zálogjogaik csak egyik vagy másik tulajdonostárs hányadrészeire vonatkoznak *kötelező*, miután a közöstulajdon esetleges természetben való felosztásánál érdekeik a fedezeti érték szempontjából közvetlenül érintve vannak. Beleegyezésük tehát a tlkvi hatóság előtt igazolandó (1881 : LX. t.-c. 220., 204. §§.). A megszüntetés módjára (természetben-e, vagy értékben?) a megegyezés — s ha ilyen nem jöhet létre, a bíróság határozata irányadó. Természetben való megosztás szorgalmazásánál a kereset mellé felosztási tervezetet kell csatolni. Amennyiben a felosztás csak érték szerint vihető keresztül, más megállapodás hiányában az eladásnak a végrehajtási eljárásban szabályozott közárverésen kell történnie.

623. *Alperesek*, vagy alperes védekezése elsősorban itt is a tagadás, majd a megszüntetés kért módoszatával szemben emelt kifo-

gások útján érvényesülhet. Különösen és fontos kifogása lehet alperesnek az, hogy a tulajdonközösség megszüntetésére az időpont alkalmatlan, mert értékcsökkenést jelentene és mindnyájukra nevez károsodással járna. Egyébként az alkalmatlanság eldöntése quaestio facti és a mindenkori gazdasági körülményektől függő.

XXI. Fejezet. Idegen dologbeli jogok.

34. §. Általános jellemzés és áttekintés.

624. Ha a dologi jogban kifejezésre jutó uralom az ő tárgyát a maga teljességében átöleli: *tulajdonjogról* beszélünk. Ha azonban az egyébként kizárólagos uralom az ő tárgyát csak bizonyos vonatkozásban érinti: az *idegendologbeli jogok* (*korlátolt dologi jogok*) képletei állanak előttünk. Nevezhetjük őket *teherjogoknak* is, mert minden esetben a tulajdonjog tartalma szerinti korlátozását, terhelését vonják maguk után. Erre való tekintettel *uratlan* dolog felett sohasem keletkezhetnek és állhatnak fenn, mert ahol nincs tulajdon, ott tulajdonkorlátozásról sem lehet szó.

625. Az idegendologbeli jogoknak a tulajdonhoz való viszonya elméletileg igen vitatott probléma, melynek megoldását különböző úton keresik. Lehet-e jogi képletekben a tulajdonjogból kivált, abból deriválódott önálló dologi jogokat látni (osztott, teljes és nem teljes tulajdon); lehet oly külsőleg ható és eredő jogosítványoknak minősíteni őket, melyek a tulajdon egyik-másik tartalmi vonatkozásának érvényesülését ideig-óráig megbénítják, akadályozzák, stb.

626. Idegendologbeli jogok ellentmondásszerű kivétellel nemcsak dolgokon, de egyéb vagyontárgyakon is alapíthatók. (Pld. alzálogjog = zálogjog a zálogjogon.) Egyik részük továbbá ú. nev. *állagjog*, melynél a jogosult jogának tárgyát valamely irányban, közvetlenül és valóságosan használja. Másik részük *értékjog*, melyeknél a jogosult joga tárgyán közvetlenül mit sem gyakorolhat, de abból egy bizonyos értéket jogosítva van kiemelni. A dolog ezzel járó kényszerű elidegenítését a tulajdonosnak túrníe kell.

627. Mai jogunk szerint idegendologbeli jogok: a szolgalmi jog, a felülepítményi jog és az örökbérleti jogok — mint állagjogok; továbbá a zálogjog és a telkiterherjogok, mint értékjogok.

35. §. A szolgalmi jog.

628. A *szolgalmi jog* (*servitus*) egy meghatározott személy vagy meghatározott telek mindenkori tulajdonosa, birtokosa javára valamely idegen dolog irányában fennálló az a dologbeli jog, melynél fogva a terhelt dolog a szolgalmilag jogosultnak bizonyos irányú használatára áll. Ez a használat vagy azt jelenti, hogy a szolgalmilag jogosított az idegen dologon tehet, cselekedhetik valamit s ezt a dolog tulajdonosának el kell túrníe — vagy azt jelenti, hogy a tulaj-

donos a maga dolgán valamely s egyébként a tulajdonjogból folyó cselekményt abbahagyni, attól tartózkodni köteles, — mert a jogosítottnak éppen ebben van bizonyos előnye, használata. Az előbbi esetben a szolgalmi jog igenleges (positiv, afirmativ), utóbbi esetben pedig nemleges (negativ).

629. Mindkét formationál az, aki a szolgalmi jog által tulajdonjogában korlátozva van, csak tűrésre, illetőleg abbahagyásra köteles. Oly szolgalom, melynél fogva a dolog tulajdonosa valaminek *tevésére*, tehát positivumra volna kötelezve — nincs. (Servitus in faciendo consistere nequit.) Ha mégis erre valló jelenségekkel találkozunk — tudnunk kell, hogy azok a szolgalmi jogtól teljesen független alapon nyugvó kötelezettségek. A szolgalmi jog csak idegen dologon állhatván fenn: ha a jogosított a dologt tulajdonul megszerzi: ezzel a szolgalmi jog is elenyészik, mert tartalma a tulajdonba átolvad. Nemini res sua servit. Végül: a szolgalmi jog eredeti tárgyáról sem a terheltség, sem a jogosultság szempontjából más dologra át nem vihető és így e tekintetben *átruházhatatlan*.

630. Megkülönböztetjük a *telki* és a *személyes szolgalmakat*. Előbbieknél a jog tartalmát kitevő pozitív vagy negatív irányú használat valamely telek javára „annak minél teljesebb és előnyösebb kihasználhatósága” kedvéért áll fenn, minélfogva szorosan a telekhez tapadván, annak *mindenkori birtokosát, tulajdonosát* megilleti. Az ilyen telket mondjuk uralgó — a másikat szolgáló teleknek. A személyes szolgalmaknál a szolgalmoszerű használati jogok egy *különleges meghatározott személyt* illetnek meg s tőle, mint jogosult alanytól elválaszthatatlanok; tárgyuk továbbá akár ingó, akár ingatlan lehet, sőt a „vagyon” is, mint ilyen, míg a telki szolgalmaknál kizárólag csak ingatlan.

631. *Telki szolgalmak*. Ha valamely használati jogosítvány kizárólag valamely telek tulajdonosának *személyes* előnyét szolgálja és nem a telek javát, pláne, ha a telek gazdasági szükségleteit messze meghaladó mértékben gyakorolják: telki szolgalomnak nem minősíthető. Ebből folyik, hogy a telki szolgalmaknak mindig az uralkodó telek gazdasági szükségletei szabnak határt s e határokon belül is lehetőleg figyelembe veendő a szolgáló telek gazdasági érdekei is. Utóbbi szabálynak esetleges következményeképpen nem tekinthető kizártnak, hogy a szolgalmi jog a gyakorlás szempontjából bizonyos fokig korlátozható ne legyen. Közös vonása a telki szolgalmaknak, hogy az általuk eredetileg jellegzett telektől el nem választhatók és hogy oszthatatlanok. Az uralkodó telek netaláni társtulajdonosai tehát egyen-egyen és külön-külön is a teljes szolgalmi jog gyakorlására jogosítottak.

632. Az úgynevezett *mezei telki szolgalmak* (servitutes praediorum rusticorum) főbb típusai: *Útjogok*. *Gyalogösvény joga* (s. itineris) jelenti az uralk. telek tulajdonosának és hozzátartozóinak, vendégeinek azt a jogát, hogy a szolgáló telken gyalogosan átjárhatnak. *Marhacsapás* (s. actus); magában foglalja az előbbit, továbbá a taligahasználat és állatok áthajtásának jogát. *Szekérut*

(s. viae). Az előbbi kettőből és terhek átvonszolására és mindenemű szekérrel való közlekedésre vonatkozó jogból áll. Az ösvény, csapás és út karbantartásához a szolg. telek tulajdonosa is hozzájárulni köteles, ha azokat szintén használja. Elemi csapások miatt tönkrement utakat a szolg. telek tulajdonosa helyreállítani, vagy új utat kijelölni tartozik.

633. *Vízjogok, Vívezetési jog* (s. aquaeductus — aquae immit-tendae vel educendae), csatornák, stb. segélyével a szolgáló telken át; *vízmerítési jog* (s. aquaehaustus), mely az ösvényjogot is magába öleli; *állattitási jog* (s. pecoris ad aquam appellendi), mely a vízmerítés és marhacsapás jogából van összetéve, stb. *Legeltetési jogok* (jura pascendi). Jelentik a szolgáló telken való marhalegeltetést (csak ló, szarvasmarha!). A számra, időre nézve a megegyezés, illetőleg a fennálló gyakorlat az irányadó. *Erdei jogok* ú. m. favágási jog (s. silvae caedendae), makkszedési — szárazgallyszedési, levélgereblyézési, stb. jogok. Erdővédelem szempontjából az 1935: IV. t.-c. rendelkezései figyelembe veendőek. *Bányászati jogok*, mint kőfejtés, porondásás, mészégetés, stb.

634. Az ú. n. *városi telki szolgalmak* (serv. praediorum urbanorum). I. *Be- és felépítési jogok*: ú. m. gerendát, fedélfát másnak falába eresztetni (s. tigni immittendi), az épület valamely részének a szomszéd épületre való rátámasztása iránti jog (s. oneris ferendi); ablakjog (s. luminis immittendae), a szomszéd légürébe való *átépítés joga*. II. *Füstjog és vízlevezetési, ereszjog* (s. fumi; stillicidii recipiendi), csatornajog, kiöntési jog (s. fluminis — cloacae, latrinae). III. *Külátási jogok* (s. ne luminibus — ne prospectui officia-tur), serv. altius non tollendi, stb.

635. *Pincejog*. Mint telki szolgáalom azt jelenti, hogy a pincénk idegen telek alatt terülhet el; mint önálló jog és az 1889: XXXVIII. t.-c. 3. §. szerint külön tkvi jószágtestként kezelendő a pincejog akkor, ha bejárata közútra — térre — utcára nyílik. Az ilyen pincejog a forgalomnak önállóan tárgya.

636. *Személyes szolgalmak*. I. *Haszonélvezet* (usus fructus). Jelenti azt a jogot, melynél fogva valamely idegen dolgot állagának kímélése mellett korlátlanul használhatunk és élvezhetünk. Tárgya szabály szerint csak hasznothajtó (gyümölcsöző) és elfogyaszthatatlan és helyettesíthetetlen ingó vagy ingatlan dolog — kivételesen ilyen természetű jog is lehet. Tárgya lehet a *vagyron* is, mint ilyen (pl. özvegyi jognál). A haszonélvezet elvilegesen ingyenes. A haszonélvező jogai a következők: Mindenekelőtt birtokosa lévén a haszonélvezeti jognak, megilleti őt a haszonélvezet tárgyának a tulajdonos nevében való birtoklás vétele és harmadik személyekkel, sőt a tulajdonossal szemben is a jogbirtokosok javára kijáró birtokvédelem. Joga van továbbá a szolgáló dolog rendes és rendkívüli, természeti és polgári gyümölcsseinek korlátlan élvezetére, ingatlanoknál a fundus instructus használatára és joga gyakorlásának akár ingyen, akár ellenérték fejében másra való átruházására. A szeparált gyümölcsök felett tulajdont szerez; nyithat kő- s porond-

bányát, a dolgot a szükséghez képest átalakíthatja, de anélkül, hogy ezzel a dolog gazdasági rendeltetését is megváltoztatná. Joga gyakorlásában általában kötve van az okszerű, rendes gazdálkodáshoz s ha használatát zsaroló módon úzná, a tulajdonos az ilyen gazdálkodás abbahagyására, esetleg a bírói zárlat elrendelésére is perelheti.

637. Beruházás szempontjából csak azokra nézve van kötelezve, melyek *karbantartás* jellegével bírnak. Az állag fenntartási beruházásokat — ha azokra a tulajdonos nem vállalkoznék — önmaga is eszközölheti. Ezekre vonatkozóan a hasznélvezet megszűnésekor jus tollendi, illetőleg teljes megtérítés illeti és a beruházott tőkeérték erejéig jelzálogjogi biztosítást is követelhet. Viszont köteles az állag megőrzésére és így rosszabbodásokért, csonkulásokért felelős. Káros és a rendeltetésszerű használatot akadályozó beruházásai esetén in integrum restitutióval, illetőleg kártérítéssel tartozik. Őt terheli a javítások, pótlások (pl. fundus instructusnál) és ő viseli ellenkező kikötés nem léteben a jelzálogos követelések kamatterheit és az összes közterheket. Köteles végül a dolgot a hasznélvezet megszűntekor a tulajdonosnak az eredeti állapot szerint kiszolgáltatni. Az oly hasznélvezőt, ki jogát jogellenesen gyakorolja, és a dolog állagát veszélyezteti: a tulajdonos bírói úton biztosíték letételére szoríthatja.

638. Amennyiben hasznélvezetül valamely kamatozó követelés szolgál, (mint pl. a hasznélvezett vagyonhoz tartozó) vagy bármely hasznót hajtó egyéb jog: a hasznélvezőt az ily követelésnek, illetőleg jognak rendes polgári gyümölcsei illetik (kamat, részvényosztalék). A hasznélvezetül lekötött követelés, illetőleg jog felett a hasznélvezettel terhelt csak úgy rendelkezhetik, hogy a hasznélvező joga sérelmet ne szenvedjen.

639. *Emphytheüsis* (örökhaszonbér). A hasznélvezet fogalmának tágabb alakulata. Jelenti azt az idegen dologbeli jogot, melynél fogva másnak ingatlanát határozott, esetleg határozatlan, de mindenesetre hosszabb időre a jogosított bizonyos évi szolgáltatások fejében, mint hasznélvező korlátlanul használhatja s ezenfelül ugyanazon jogkör és kötelezettség átszállítása mellett elidegenítheti és átörökítheti s jogutóda ellen a tulajdonos csak annyiban tehet kifogást, amennyiben annak kezében ingatlanát alapos okból veszélyeztetve látja. Hasonló intézmény az örökhaszonbérlethez a *földbér*, mely tőle csak abban tér el, hogy a földbéres a tulajdonosnak nem évi szolgáltatásokkal, hanem a tulajdon elismerése jeléül csak rendkívül csekély pénzbeli teljesítéssel tartozik. Az örökhaszonbérlet jellegzetes szabálya, hogy beruházásai címén, bármilyenek is voltak azok az örökhaszonbéres, sem megtérítést a tulajdonostól nem követelhet, sem jus tollendit azokon nem gyakorolhat.

640. *Dologhasználat*. (Usus.) Az a személyes szolgálat, melynél fogva a jogosított a szolgáló dolgot állagának sérelme nélkül a saját maga állásához, foglalkozásához és háztartásához mért személyes szükségleteire használhatja. Az usufructustól tehát csak

mennyiségileg különbözik, lévén amannál a használat korlátlan. — Tárgya ugyanaz, mint a haszonélvezeté. A használat mértéke a viszony kezdete szerinti időpontban állapítandó meg és utóbb nem változhatik. A jog gyakorlása másnak át nem engedhető; a dolog átalakítása megengedve nincs; a karbantartás kötelezettsége a tulajdonost terheli. Az usus egyik gyakori alakja a *lakásslolgalom*. Jelenlenti egy ház lakható részeinek az usus mértéke szerint igazodó lakhatási jogát. Minden vonatkozásban egyébként az usus-szal esik azonos elbírálás alá. A lakott ház leégése esetén a jogosított a helyrehozattal, vagy teljesen hasonló más lakást, illetőleg lakásjoga tőkeértékét követelheti.

641. *Irreguláris szolgalmak*. Ezek közé sorozzuk először is azokat a használati jogokat, melyek tartalmuk szerint tiszta telki szolgalmak volnának, de nincsenek a telekkel kapcsolatba hozva, nem annak javára keletkeznek és csak egy szorosan meghatározott személy által gyakorolhatók. Idesorozzuk továbbá a haszonélvezet azon eseteit, melyeknél haszonélvezetül elfogyasztható és helyettesíthető dolgok adatnak át, melyek ekként a „haszonélvező” tulajdonába olvadnak bele. A haszonélvezet lejártakor a volt haszonélvező nem magának a dolognak restituálására, hanem csak *értékének* visszafizetésére van kötelezve, s ha a visszatérítés veszélyeztetettnak látszanék, a haszonélvezettel terhelt a haszonélvezőtől biztosíték adását is követelheti.

642. *Szolgalmi jogok megszerzése; megszűnése és védelme*. Ingó dolgokon szolgalmi jog szerezhető a dolognak átadása (traditio) vagy a szolgalmi jognak *elbirtoklása által*. A *traditiónál* a jogelőd tulajdonára és az átadási ügylet egyéb kellékeire nézve — *elbirtoklásnál* pedig a birtoklás valóságos fennforgására és az elbirtoklási időre nézve ugyanazon szabályok veendőek figyelembe, mint a tulajdonjog ugyanilyen módú megszerzésénél. Ingatlanok feletti szolgalmi jog megszerzése telekkönyvi bekebelezéssel és elbirtoklással történhetik. A bekebelezés előfeltételei a tulajdonjog bekebelezésének feltételeivel azonosak. A jogcímet adó jogügyletnek határozottan kell kifejezésre juttatnia az egyenesen szolgalmi jog megalapítására irányuló szándékot, mert szolgalmoszerű jogok gyakorlásának szívességből való megengedése még arra sem alkalmas, hogy szolgalmi jogok birtokára vezessen.

643. A bekebelezés a szolgáló telek telekkönyvének (betétjének) C. lapján és az uralkodó telek telekkönyvi betétjének A. lapján viendő keresztül. Helye van az ismert feltételek mellett a szolgalmi jog előjegyzésének is. *Elbirtoklás* esetén a legfontosabb momentum, hogy az annak alapját képező birtok *szolgalmoszerű* legyen. Azaz történjék a jog gyakorlása azzal a tudatos célzattal, hogy szolgalmi jogot akarunk gyakorolni és azt ezúton megszerezni és ne alapuljon a gyakorlás tisztán csak a tulajdonos elnézésén és szívességén. Az elbirtoklási idő a rendes 32 év; ritkán gyakorolható szolgalmaknál szintén ennyi, de itt az is kimutatandó, hogy a 32 év alatt a kérdéses jog legalább háromszor szolgalmoszerűen gyakoroltatott. Az el-

birtoklás egyéb szabályai változatlanul alkalmazandók. A szolgalmi jog, ú. n. „telekkönyvi elbirtoklása“ szintén helyt foghat, de csak jóhiszemű harmadik személyek javára.

644. Szolgalmi jogokat közvetlenül maga a törvény rendelkezése is létesíthet meghatározott személyek, vagy általában mindenki javára. Ilyenkor beszélünk *törvényes szolgalmakról*, melyeknél a szolgalmi jogok individualizáló jellemvonása hiányzik. A törvényes szolgalmak példáulként említhetők a vízjogi törvénynek (1895:XXIII. t.-c.) a vízhasználati jogok gyakorlását biztosító *vízi szolgalmak*, az erdőtörvény (1935 : IV. t.-c.) erdei szükségbeli útja; lényegileg véve idetartoznak a szomszédsági behatások külön jogszabállyal rendezett esetei is, továbbá a gyógyfürdőkéről szóló 1929 : XVI. t.-c. *védő-övekre* vonatkozó korlátozó rendelkezései.

645. *Szolgalmi jogok megszűnése. I. Lemondás.* A szolgalmi jogról való lemondás csak akkor érvényes, ha azt a szolgalommal terhelt dolog tulajdonosa elfogadja. Egyoldalú derelictiónak hatálya tehát nincs. Telekkönyvileg bekebelezett szolgalomnál a lemondás a törlésre jogcímet ad, de közvetlenül a jogot meg nem szünteti. Ha az uralkodó telek többek társtulajdonában áll: egy társtulajdonos lemondása a szolgalomnak részben való megszűnését — a szolgalmi jog oszthatatlan természete miatt — nem vonja maga után. II. *Confusio.* Ha az uralkodó és szolgáló telek tulajdonilag egy kézben egyesülnek és ugyanígy — személyes szolgalmak esetén — ha a jogosított a szolgalom tárgyát tulajdonilag megszerzi: a szolgalmi jog a nemini res sua servit elv alapján megszűnik. Telekkönyvileg bekebelezett szolgalomnál a confusio szintén csak címet ad a törlésre. Részleges confusionnak, következéské az be akár a szolgalom tárgyának valamely részében, akár társtulajdon esetén az egyik tulajdonostárs személyében, megszüntető hatálya nincs.

646. III. *Megsemmisülés.* Ingóknál megszűnik a szolgalom a dolog elpusztulásával; ingatlanoknál a megsemmisülés törlési címet ad, de ha az integrum restitutio lehetséges: a szolgalmi jog ideiglenesen nyugszik csak, de meg nem szűnik. IV. *Halál;* a személyes szolgalmakat a jogosított halála feltétlenül megszünteti. Ha kikötés szerint a szem. szolgalom a jogutódra száll, ez a jelenség csak lát-szólagosság s ily esetben mindig új szolgalmi jog keletkezéséről van szó. V. *Non usus.* A szolgalmi jogok 32 éven át tartó teljes nem gyakorlása: a jogot önmagában megszünteti. Nem lehet szó tehát a szolgalmi jog elévüléséről és erre alapítható kifogásról. Ritkán gyakorolható szolgalmaknál a non usuhoz legalább annyi idő kell (minimum azonban 32 év), amennyi alatt a szolgalmat háromszor lehetett volna gyakorolni.

647. *Szolgalmi jogok védelme.* A szolgalmi jogok legközvetlenebb védelmére a birtokkeresetek szolgálnak. Petitórius úton az ú. n. *actio confessoria* ad védelmet, melynél kereseti alapként a szolgalmi jog megszerzése és alperesnek a szolgáló dolog feletti tulajdona allegálendő és bizonyítandó. Az alperesi védelem a kereseti alap tagadásában és a kifogásokban merül ki. E kifogások a szol-

galmi jog érvénytelen megszerzésére, vagy már megszűnt voltára, az esetleges elbirtoklás törv. előfeltételeinek hiányára, stb. vonatkozhatnak. Az actio confessoria célja a szolgalmi jog elismertetése, gyakorlásának biztosítása (esetleg cautio de non amplius turbando-val) és az okozott károk megtérítése.

36. §. A zálogjog. A zálogjogról általában.

648. Zálogjog alatt értjük a hitelezőnek azt a jogát, hogy az adós nemfizetése vagy nem kötelemszerű fizetése esetén követelését vagy kivételesen minden követeléstől függetlenül egy bizonyos értéket másnak dolgaiból (a „zálog“-ból) felhajthat, illetőleg a lekötött dologból kielégíthet. Hogy a zálog kinek a tulajdona? közönyös. Legtöbbször ugyan a nem fizető adósé, de nem szükségképpen, mert akár már eredetileg is más személy kötötte le az adósért zálogul valamely dologát, akár az adós a zálogjog tárgyát képező dolgot időközben másra átruházhatta. A terminológia szempontjából tehát fontos, hogy azt, akivel szemben a zálogilag biztosított követelés fennáll: *személyes adósnak*; azt pedig, akinek dolga zálogként lekötetett: *zálogadósnak*, vagy *dologi adósnak* nevezzük.

649. Miután a zálogjog rendszerint valamely követelés biztosítása kedvéért áll fenn: általában véve nem önálló természetű jogsultság. Önállóvá abban a kivételes esetben válik csak, amikor egy bizonyos érték erejéig való kielégítési jogot jelent, anélkül, hogy e kielégítési jognak materiális alapját valamely és dologilag biztosított követelés adná meg. A tulajdonjog terhelése szempontjából azonban minden zálogjog a legsúlyosabb terhelést jelenti, mert gyakorlása arra vezet, hogy a tulajdonostól a zálogtárgy elvonatik és eladatván, befolyt ellenértéke a hitelező kielégítésére fordíttatik.

650. A jelzett kivétel dacára általánosságban mégis azt mondhatjuk, hogy a zálogjog létezésének két főelőfeltétele van: a) a zálogjogilag *biztosítható követelés* és b) a zálogi lekötésre *alkalmas dolog*. E két előfeltételhez járul, mint harmadik: a zálogjog megszerzésére, megalapítására szóló *jogcím*. A zálogjogok elvi sajátosságai: a) minden zálogjog *alapelveileg járulékos természetű*, azaz egy fennálló követelés járuléka, melyhez jogi sorsában szorosan hozzá van kapcsolva (a mondottak szerint a kivételek fenntartásával); b) zálogjog *szabály szerint csak idegen dologon* állhat fenn, az ú. n. confusio tehát a zálogjogot megszünteti (kivétel itt is van); c) a zálogjog a zálogtárgy tulajdonosát *tűrésre* és *abbahagyásra* kötelezi (eladás tűrése és a zálog rosszabbításától való tartózkodás), *tevésre* ellenben sohasem; d) minden zálogjog célja a követelés kielégítésére irányul és így részleges fizetés a zálogjog pro rata megszűnését maga után nem vonja; e) egy- és ugyanazon dologon egymás mellett több zálogjog is állhat fenn.

651. A zálogjog fajtái. a) *Kézizálogjog* (pignus), tárgya ingó dolog, kivételesen jog is. b) *Jelzálogjog* (hypotheca), tárgya a

telekkönyvi jószágtest (ingatlan) és némely telekkönyvileg bekebelezhető jog. Ha a zálogjog kivételesen egy a jövőben ezután keletkezendő vagy keletkezhető követelés biztosítására jön létre: *biztosítéki zálogjognak* nevezzük s ennek egyik különös alakulata a készpénzből vagy értékpapírokból álló ú. n. *óvadék* (cautio). A jelzálogjognál jogunk a biztosítéki jelzálogjognak több formáját ismeri. Ha a zálogjog szerzésére az érdekelt felek ügyleti akarata adja a jogcímet, a zálogjog *önkéntes zálogjog lesz* (pignus voluntarium — hypotheca voluntaria), ha ellenben a jogcím bírói vagy más hatósági határozaton, sőt közvetlenül törvény rendelkezésén alapszik, akkor *kényszerű zálogjogról* (pignus necessarium — hypotheca necessaria) beszélünk.

37. §. Kézizálogjog.

652. A kézizálogjog a hitelezőnek az a joga, melynél fogva a követelése biztosításául lekötött ingó dologból (esetleg jogból) az adós nemfizetése, vagy nem pontos fizetése esetén magát kielégítheti. Kézizálogul csak oly ingó dolog szolgálhat, mely a forgalomból és különlegesen a végrehajtás alól kivonva nincs. Idevonatkozóan az 1908 : XLI. t.-c. (végrh. törv. novellája) 2., 6., 10., 12. §§. és a régi végrh. törv. az 1881 : LX. t.-c. 52—59. §§-ai adnak útmutatást; valamint a kézizálog kölcsönügyletekkel foglalkozó intézetekre vonatkozóan az 1881 : XIV. t.-c. 4. §-a. Jövőbeli dolog kézizálogként nem szerepelhet. A jogok közül kézizálog tárgyául alkalmas egy már fennálló kézizálogjog, mikor is ú. n. *alzálogjog* keletkezik, továbbá a haszonélvezőt megillető haszonvételi jog (maga a haszonélvezet személyes szolgálma nem!), valamint a személyes és az értékpapírokból kifejezett követelési jogok is.

653. *Kézizálogjog megszerzése.* Legközönségesebben a zálogul lekötni szándékolt ingó dolognak a hitelező részére leendő átadása útján történik. Átadható azonban 3-ik személynek is azzal, hogy az a tulajdonosnak csak a hitelező hozzájárulásával adhatja vissza. A zálogjog szerzésének címe az átadásnál az adós és a hitelező *zálog iránti szerződésében* fekszik. A traditio akár kézzől-kézre való átadással, akár symbolice, akár brevi vagy longa manu történhetik, csak a constitutum possessorium van kizárva, miután a zálog, az adós kezében a hitelező szempontjából minden biztosítéki jellegét elveszteni. Erre tekintettel a jelképes átadásnak is csak olyan módzata foghat helyet, mely mellett a zálogtárgy kielégítés céljából való igénybevétele a hitelezőre nézve feltétlenül biztosítva van. (Pl. közraktári jegy átadása a közraktárban elhelyezett zálogtárgyról.)

654. Itt említendő meg a kézizálogjog rendkívüli alakja, a *pignus irregulare*, holott az adós elfogyasztható természetű ingó dolgait adja át zálogul s így a záloghitelező visszaadási kötelezettsége, az adósi tartozás kifizetésekor nem arra vonatkozik, amit

valóban átvett, hanem csak ugyanazon minőségű és mennyiségű dolgokra. A zálog tárgya a rendkívüli kézi-zálogjog esetében tulajdonjogilag szállt át a hitelezőre s az ő joghelyzete ilyenkor az irreguláris haszonélvező, illetőleg a kölcsönbevevő helyzetére emlékeztet.

655. A kézizálogjog megszerzésének derivatív természetére tekintettel az átadás érvényességének előfeltétele az is, hogy az átadó adós az átadott dolognak tulajdonosa legyen (*auctor kellett*). A jóhiszemű szerzésnél azonban itt is fennállanak az auctor kellett alól tett ugyanazon kivételek, melyeket a tulajdonjognak átadás útján való szerzésénél láttunk.

656. *Átruházás.* Egy már fennálló kézizálogjog a vele biztosított követelés egyidejű átruházásával accessorius természetéhez képest ipso jure átszáll a követelés megszerzőjére. Ennek dacára a hitelező kielégítési jogára tekintettel meg kell kívánnunk, hogy a követelés átruházása mellett a kézizálog tárgya is átadassék. Egyébként nem tekinthető kizártnak, hogy a zálogilag biztosított követelés a *zálogjog nélkül* ruháztassék át, mikor is a zálogjog egy magában fenn nem állhatván, megszűnik. Mivel pedig a zálogjog átszállása mellett vélelem szól: az ilyen csonka átruházásnál okvetlen kifejezett rendelkezésre van szükség.

657. A kézizálogjog nemcsak az érdekelt felek akaratmegegyezésében bírhatja keletkezési alapját, hanem a hitelező törvényszerű önhatalmú vagy bírói közbenjárás mellett foganatosított foglalási jogában és közvetlenül a törvény rendelkezésében is. Ilyenkor beszélünk kényszerű zálogjogról. 1. *Magánzálog.* E kitétel alatt azokat a lefoglalási, megzálogolási és visszatartási jogokat foglaljuk össze, melyeket a törvény az egyeseknek *jogos önsegély* címen ad meg. Pl. mezei lopáson vagy rongáláson ért egyéneknél talált lopott tárgyak, vagy a rongálásra használt eszközök zálogul való lefoglalása; tilosban kapott állatok behajtása (1894: XII. t.-c. 84., 89., 90., 104—107. §§.), stb.

658. 2. *Bírói zálog.* Bírói végrehajtás során létesül azzal, hogy a végrehajtható kérésére a bírói hatóság a végrehajtást szenvedő ingóságait lefoglalja, illetőleg zálogilag összeírja. A foglalás az összeírástól kezdve az összeírott tárgyakon zálogjogot ad. A lefoglalt ingók továbbra is a végrehajtást szenvedő kezén maradnak ugyan, de a foglaltató hitelezőt — a zálogtárgy bírlalata helyett — hathatósan védi az, hogy a lefoglalt dolgoknak elidegenítése a foglalást szenvedett részéről sikkasztás számba megy (1878: V. t.-c. 359. §.). Elrendelhető az összeírott zálogtárgyak *szoros zár* alá vétele is, mely esetben azok zárgondnok kezelésére bíztnak. Hasonló kényszerű zálogjogok közigazgatási végrehajtás során is keletkezhetnek. (Pl. 1883: XLIV. t.-c. a közadók kezeléséről, 56. és köv. §§.)

659. 3. *Törvényes zálogjog ingókon.* Itt a kézizálogjogot közvetlenül maga a jogszabály teremti meg. Pl. törv. zálogjoga van a bérbeadónak a kibérelt helyiségekben lévő és a bérlő birtokába nem tiltott módon jutott ingókra (sőt nemcsak ott lévő ingókra, hanem egy haszonbérleti ipartelepnél pl. a telepen előállított villa-

mos áramnak az áramfogyasztóktól befolyt pénzbeli egyenértékére is) *félévi* bérösszeg erejéig; ugyanígy a haszonbérbeadónak *egy egész évi* haszonbér erejéig (1881 : IX. t.-c. 72. §.) a haszonbérelt ingatlanon lévő és ahhoz tartozó terményekre, gazdasági felszerelésre és lábas jószágokra. Ez a törv. zálogjog addig áll fenn, amíg a tárgyat képező ingók a bérlemény — haszonbérlemény területéről ki nem vitetnek. Ha azonban a hitelező biztosítási végrehajtást már kért azok ellen és azt foganatosította is: úgy a kivitel a kérdéses ingók zálogi minőségét nem szünteti meg. Hogy a kérdéses ingók kinek tulajdonát képezik? nem jön figyelembe. A törv. zálogjog csak a bérkövetelést biztosítja, semmi egyebet (pl. annak kamatait, eljárási költségeket nem). A törvényes zálogjogok privilegiális jellegűek és kielégítésnél minden más zálogjogot megelőznek. A törvényes zálogjognak egyes törvények több más esetét is megállapították.

660. A törvényes zálogjoghoz hasonló esetekkel találkozunk akkor, ha a törvény bizonyos privilegizált hitelezőknek a velük jogviszonyban álló adósok minden ingóságán kielégítési elsőbbséget biztosít. Ilyen elsőbbsége van a Magy. Nemzeti Banknak a birtokában lévő pénzekre, váltókon (bank alapszab. 120. c.); az Országos Közp. Hitelszövetkezetnek a kötelékébe tartozó szövetkezet elleni követelése erejéig az illető tagszövetkezet minden ingó vagyonára (1898 : XXIII. t.-c. 65. §.) stb.

661. *Kézizálogjog terjedelme.* Tárgyilag véve, a kézizálogjog kiterjed a zálog egészére, növedékeire, tartozékaira, polgári és természetes gyümölcseire egyaránt. A mellékdolgok kapcsolatának megszüntetésekor azonban azok a lekötés alól szabadulnak. A követelés szempontjából a zálogjog nemcsak a főkövetelést biztosítja, hanem annak törv. és szerződéses kamatait, valamint mindazon költségeket is, melyek a zálogjog érvényesítésével kapcsolatban felmerülnek.

662. *Kézizálogjog hatálya.* A hitelező a kézizálogjog tárgyának birtokosa mindaddig, míg kielégítést az adóstól nem nyer. Az eddig az időpontig őt illető zálogvisszatartási jognak pedig birtokosa és így úgy a tulajdonos, mint harmadik személyek háborításával szemben ezen a címen birtokvédelemmel élhet. A zálogtulajdonossal szemben való viszonya egyebekben egészében olyan, mint a *letéteményesé*. A zálog tárgyat a rendes családapa gondosságával őrizni tartozik és a vis major vagy véletlen okozta károkon kívül minden egyéb és az ő mulasztásából származó kárért felelős. A dolgot a tulajdonos engedélye nélkül nem használhatja; de viszont zálogjogát alzálogjogba tovább jogosított adni s ez esetben a tulajdonos beleegyezésének feltétele mellett a zálogtárgyat is az alzálogosnak átadhatja. Gyümölcsöző dolog esetén a gyümölcsöket beszedheti és értékesítheti. Az így nyert bevételek a biztosított követelésbe, elsősorban annak kamataiba beszámítandók. Legfőbb joga az, hogy ha az adós nem fizet: a zálog eladásával magát kielégítheti. Hogy ez

az eladás és kielégítés miként eszközrendő? a zálogjogok érvényesítésének a kérdése. Erről alább.

663. A zálogadás tulajdonjogát a kézizálogjog nagy mértékben korlátozottá teszi. Mindenekelőtt elveszti dolgának tényleges bírlatát. Elidegenítési és terhelési joga ugyan érintetlen marad, s ez a hitelezőt egyáltalában nem érinti, — kivéve a bírói zálogjog azon eseteit, mikor az ingóságok elzálogosítása a zálogilag való összeírásban, lefoglalásban valósul meg s esetleges harmadik jóhiszemű szerző valamely ingó dolgot, a lefoglalás dacára is tulajdonul megszerez. Alzálogjog esetén a zálogadás tulajdonos tartozását az alzálogos hitelezőt a záloghitelező ellen megillető követelés erejéig az alzálogos hitelező kezébe köteles lefizetni.

664. Oly megegyezések, melyek szerint az adós lejáratkori nemfizetése esetén a zálogtárgy tulajdona mintegy kielégítésül a hitelezőre menjen át: tilosak és semmisek. (Pactum antichreticum tilalma.)

665. *Megszűnik* a kézizálogjog a hitelező arról való lemondása és a zálogtárgy egyidejű visszaadása, továbbá a zálogtárgy megsemmisülése (ezzel egyértelműnek tekinthető a zálogtárgy bűnügyekben való esetleges bírói *elkobzása*), a zálog és a zálogtárgy feletti tulajdon egy *személyben való egyesülése* (confusio) és végül a biztosított követelés bárminő okból való *megszűnése*, valamint a hitelezőnek a zálogból való *kielégítése* folytán is.

666. *Követelési jogok, értékpapírok zálogbaadása.* Csak átruházható természetű jogok alkalmasak arra, hogy kézizálogjog tárgyaiul szolgálhassanak. Főleg pedig pénz vagy egyéb ingó dolgok adására irányuló jogok jöhetnek szóba. A zálogjog megszerzése az ily jogok felett symbolikus módon, a róluk szóló okirat átadásával történik, vagy azzal, hogy a követelés adása az elzálogosításról megfelelően értesítettik. Értékpapírok zálogul való lekötésénél tulajdonképpen szintén a bennük kifejezett követelés adatik zálogba (lombard ügylet). Bemutatóra szóló papíroknál elegendő azok egyszerű zálogképpen való átadása, névre szóló, de hátiratilag átruházható papírosoknál pedig a hitelező javára való hátirati átruházás is szükséges.

38. §. A jelzálogjog.

667. A *jelzálogjogról általában.* A jelzálogjog az az idegendobeli jog, melynél fogva a jogosult (a jelzálogos hitelező) a jelzálog tárgyából, illetőleg annak értékéből kielégítést követelhet. Alaptermészete a kézizálogjogéval egyezik, jogi szerkezete azonban amazétól jelentékenyen eltér. Tárgyát ingó dolog sohasem képezheti (jelenlegi jogunkban ingó jelzálogjog még nincs), hanem csak az ingatlan (mint tlkvi jószágtest; közös tulajdon esetén az eszmei hányad) és kivételesen némely telekkönyvileg bejegyezhető jog. Kivételesen azonban előfordul, hogy a jelzálogjog hatálya bizonyos és az ingatlannal kapcsolatos ingókra is kiterjeszkedik. Továbbá

jelképileg áll fenn csupán s annak helye, hogy az ingatlan a záloghitelező bírlalatába bocsáttassék, nincs. Megalapításának módja a telekkönyvvel a legszorosabb kapcsolatban áll és végül járulékos jellege a kezizálogjogénál sokkal gyengébb, sőt egyik alakzatánál — a telekadósságnál — teljesen el is tűnik.

668. A jelzálogjog hazánkban nem régi keletű intézmény. Jelenlegi szabályozása az 1927 : XXXV. t.-cikkben alapszik, mely a jelzálogjognak három főtípusát teszi rendezés tárgyává: ú. m. a „közönséges“ vagy *forgalmi* jelzálogjogot; a *biztosítéki* jelzálogjogot és a *telekadósságot*. A közönséges jelzálogjognak különlegesen rendezett alakzata az *egyetemleges jelzálogjog*, s a biztosítéki jelzálogjognak is a törvény több alakját ismeri. Valamennyinek tárgyaül vagy a telekkönyvezett ingatlan szolgál, vagy kivételesen egyes és telekkönyvbe jegyezhető idegengazdasági jogok is. Az ingatlan mindig qua „*jószágtest*“, kizárólag a maga telekkönyvi egységében kerülhet jelzálogi lekötés alá; tulajdonközösség esetén azonban az egyes tulajdonostársak eszmei hányadrészei is, mint ilyenek, de mindenesetre az illető adós összes *eszmei illetősége* (törv. 3. §.).

669. I. A *közönséges vagy forgalmi jelzálogjog. Fogalma; meg alapítása.* A törvény 1. §-ának tartalmi definitiója szerint a közönséges jelzálogjognál fogva a hitelező a követelése biztosításául leköthet ingatlanból kielégítést kereshet. Ebből kitűnik, hogy a jelzálogjognak két existentialis feltétele van, az egyik a jelzálogjogilag leköthető ingatlan léte, — a másik a jelzálogilag biztosítható követelés.

670. A követelés jelzálogjogi biztosíthatásának előfeltétele, hogy akár bel-, illetőleg külföldi valutában, de okvetlenül *összesség-szerűen, pénzben* legyen meghatározva, vagy pedig ú. n. „számolási érték“-ben, vagy megszabott mennyiségű gabonának, más terménynek vagy aranynak *pénzbeli egyenértékében*. Az 1930 : XXXIV. t.-c. 91. §. szerint 25 pengőn aluli követeléseket telekkönyvbe bejegyezni nem lehet. Ha tőkeköveteléshez kamat vagy egyéb mellékszolgáltatások is járulnak, ezekre nézve %-szerű vagy más pontos meghatározás szükséges. Ahol a követelés — az imént mondottak szerint, nem pénzre, hanem gabonára, terményre, stb. dolgok pénzbeli egyenértékére szólna: ott a bekebelezés alapjául szolgált okiratra kell utalni, melynek az egyenérték kiszámítására irányadó időpontok és az egyébkénti teljesítési módok tekintetében is megfelelő rendelkezéseket kell tartalmaznia. Törvényesen megállapított vagy megerősített alapszabályokkal bíró hitelintézetek jelzálogjogánál pedig a kamatokon kívüli mellékszolgáltatások tüzetes megjelölése helyett elegendő az alapszabályok idevágó rendelkezésére tenni ráutalást.

671. Korábbi jogunk értelmében a jelzálogjogok előfeltételei közé számított a követelés jogérvényessége is, amire való tekintettel annak jogcímét, a *causa debendi-t* okiratosan kellett igazolni. Csak az oly okiratoknál volt e szabály alól eltérés, melyeknél a követelés minden jogalaptól függetlenül, magán az okiraton nyugo-

dott. Új jogunk szerint ez a követelmény elesett; a jelzálogjogot alapító ügylet *abstract ügyletként* construáltatott, s egyebet a tulajdonos bekebelezési engedélyénél a törvény nem kíván.

672. Jelzálogjog alapítása a *kényszerű zálogjogok* formájában is bekövetkezhetik. Az idetartozó (egyébként kivételes) esetek közül említendő a marasztaló bírói ítélet alapján elrendelt végrehajtás során szerezhető *végrehajtási jelzálogjog*; a keresk. könyvek hiteles kivonatai alapján előjegyezhető jelzálogjog, stb. Ugyancsak kényszerjellegű jelzálogjogok létesülhetnek *közigazgatási hatóságok* végzései, rendeletei vagy megkeresései alapján is, pl. az 1877 : XX. t.-c. 126. §. szerint, a gyám ingatlanán a gyámolt javára, a gyám-ságviselésből eredhető kártérítési kötelezettségek biztosítása céljából.

673. A *telekkönyvi előző (auctor)*. A jelzálogjog érvényes meg-alapításának további előfeltétele az, hogy aki a jelzálogjog bekebelezését engedélyezte, az ingatlan valódi tulajdonosa és a telekkönyvben jogelődként bejegyezve legyen vagy legalább is a jelzálogjogot szerző hitelezővel egyidejűleg bejegyeztessék. Ez a származékos jogszerzés lényegéből folyó szükségszerű szabály és a „*nemo plus juris ad alterum transferre potest, quam se ipse habet*”-féle elvnek a következménye. Aki tehát, mint jogelőd, érvénytelenül nyert bekebelezést, *mindazokkal* együtt, kiknek jelzálogjogokat engedett, jogának törlését tűrni tartozik. Az ekként, auctor hiányában jelzálogjogot szerzők, ha és amennyiben *jóhiszeműen* (a telekkönyvben bízva) szereztek: a tulajdonjognál már megismert keretek között védelemben részesülnek (tlkvi elbirtoklás, rövid megtámadási határidő). A kényszerű jelzálogjog szerzése esetében a szerző jóhiszeműsége és a telekkönyvbe vetett bizalmára nem hivatkozhatnak.

674. Auctor nélkül történik a jelzálogjog bekebelezése *örökösödés* esetén, amennyiben az örökös hitelezői jelzálogjogi bekebelezést már akkor kérhetnek, amikor a hagyatéki ingatlan még az elhunyt örökhagyó nevében áll és az örökösre átkebelezve nincs. Az örökös ellen — bekebeleztetése előtt — szerzett jelzálogjog joghatály tekintetében függőben marad mindaddig, amíg az örökös a hagyatéki ingatlanra valóban be nem lesz kebelezve, s egyébként is az örökös hitelezőjének jogszerzése a hagyaték tárgyalásánál felmerülő igényekre sérelmes nem lehet. Ha pedig az örökös örökségét nem az ingatlanból, hanem más hagyatéki javakból kapná ki: a bejegyzett jelzálogjog hatályát veszti és törlendő. Auctor nélkül nyerne jelzálogjogot a közadó és illetékhátralékra vonatkozó követelések is, amennyiben bekebelezésük megtörténik.

675. A *jelzálogjog bekebelezési módja*. A jelzálogjog bekebelezése a telekkönyvi eljárás szabályai értelmében az érdekelt felek, a tulajdonos (adós) vagy a hitelező előterjesztett kérelmére az illető telekkönyvi betét C. lapján eszközölendő. Bizonyos esetekben a bekebelezést kérő hitelező, ha adósa a telekkönyvben tulajdonosként ki-tüntetve nem volna: egyidejűleg az adós tulajdonjogának bekebelezését is kérheti. Így, ha a hitelező még be nem jegyzett örökös ellen

kapott végrehajtási zálogjogot (1881. évi LX. t.-c. 138. §.); — ha a jelzálogjog bekebelezését valamely telekkönyvön kívül tulajdont szerző ellen kérik (telekkönyvi rendtartás 120. §-a f) és ha a végrehajtás rendén az adósnak valamely ingatlanra vonatkozó élők közötti szerződésben szerzett jogát foglalták le és a hitelező a lefoglalt jog érvényesítésére és így bekebeleztetésére is a bíróság által végzésileg feljogosított (1881 : LX. t.-c. 132. §.). A jelzálogjogok *előjegyzésére* és annak hatályára az általános (a tulajdonjognál már megismert) szabályok alkalmazandók.

676. A jelzálogjog terjedelme. A) A jelzálog tárgya szempontjából. A jelzálog a biztosítéskul lekötött ingatlant, illetőleg tulajdonközösség esetén az eszmei illetőséget (eszmei tulajdonostársi hányadrészt) a maga egészében ragadja meg. Miután azonban jelképileg áll fenn csupán s a benne rejlő elidegenítési jog (jus distrahendi) a jelzálogjog érvényesítésének időpontja előtt nem gyakorolható: arra, hogy a hitelező a jelzálogtárgya ingatlant birtokba vegye, annak gyümölcseit, hasznait szedje és élvezze, nem terjed ki. A törvény 24. §-a kifejezetten is elrendeli, hogy minden oly megállapodás, mely a jelzálogtárgya ingatlan birtokát, vagy a biztosított követelés kamatai fejében a gyümölcsök szedésének vagy egyéb haszon élvezetének jogát a hitelezőnek átengedi: semmis. (*Pactum antichreticum.*)

677. A pactum antichreticum tilalma szorosan magyarázandó s azt, látszólag hasonló jelenségektől, élesen el kell különítenünk. Lehetséges ugyanis, hogy a jelzálogos hitelező a jelzálogi ingatlant bérleti, haszonbérleti szerződés alapján vegye birtokába, avagy azt megbízás címén, elszámolás kötelezettsége mellett kezelhesse. Ez nem lesz antichresis, mert a hitelezőt ily esetekben egyéb jogviszonyok (a bérlet, haszonbérlet, mandatum) jogosítják.

678. Miután a jelzálogjog az ingatlant a maga egészében ragadja meg, tárgyilag véve kiterjed az ingatlan *alkatrészeire*, sőt bizonyos korlátozások mellett annak *tartozékaira* is (törv. 25. §.). Az alkatrészi kapcsolat keletkezésének időpontja nem jön figyelembe. Tehát a terhelés a törvény értelmében az olyan alkatrészsre is kiterjed, mely a jelzálogjog bejegyzése után jött létre. Ez az eset akkor, ha az ingatlan valamely parcella későbbi hozzájegyzésével megnövekedik. Ha azonban az utólag hozzájegyzett parcellán szintén álltak fenn másokat illető terhelő jogok (— hacsak az érdekeltek egyéb megállapodásra nem léptek —) ezeknek rangsora megelőzi azoknak a jelzálogoknak rangsorát, melyek az új parcellával megnövekedett ingatlanon a hozzájegyzés előtt már be voltak jegyezve.

679. Közös tulajdonban álló ingatlan esetében a valamely tulajdonostárs eszmei hányadán fennálló jelzálogjog nem terjed ki ipso facto az oly tulajdoni hányadra, melyet a terhelt hányadrész tulajdonosa a *terhelés* után szerzett meg tulajdonul. Ilyenkor a tulajdonostársnak nem az őt illető *egész* (régi és újonnan szerzett) illetősége, hanem csak az eredetileg lekötött hányadrész szolgál a jelzá-

logjog tárgyául. A kiterjesztést azonban a tulajdonostárs — a szerzett jogok sérelme nélkül — az újonnan megszerzett hányadra kérheti (törv. 26. §.).

680. Ugyancsak az alkatrészi minőség révén kiterjed a jelzálogjog a tárgyául szolgáló ingatlan *természeti gyümölcsseire*, mindaddig, amíg azok az elválasztással alkatrészi kapcsolatukból ki nem emeltettek. Ha a gyümölcsök elválasztásukat megelőzően már a jelzálogos hitelező javára végrehajtás alá vonattak volna: úgy természetesen a hitelező kielégítési joga alól nem szabadulnak fel. Hasonlóképpen nem szabadulnak fel a jelzálogjog alól azok a gyümölcsök, termények és egyéb alkotórészek sem, melyeknek elválasztása az okszerű, rendes gazdálkodás *szabályai ellen* történt. Az ilyen gyümölcselválasztás t. i. nem jogszerű separatio, hanem inkább állagcsonkítás számba megy. Itt is megszűnik azonban a lekööttség, ha a szabálytalanul elválasztott gyümölcsöt 3-ik személynek a tulajdonos elidegenítette és a jóhiszemű szerző azt el is vitte, vagy általában, ha a hitelező a separatiótól számított egy év alatt azokat végrehajtás alá nem vonta.

681. Ami a jelzálogtárgya ingatlan *polgári gyümölcsseit* illeti: a jelzálogjog tárgyi terjedelme ezek szempontjából a következően alakul: A jelz. törvény 29. §-a szerint, ha az ingatlan bérbe vagy haszonbérbe van adva, a jelzálogjog kiterjed arra a bér-, illetőleg haszonbérkövetelésre, mely a jelzáloghitelező javára elrendelt *lefoglalás után* esedékes és a *lefoglalás előtt még felszedve nem volt*. Az esedékesség és lefoglalás *előtt* felszedett bér, illetőleg haszonbér, ha hitelező foglalásakor folyamatban lévő vagy arra következő bérnegyedre, illetőleg haszonbérfélèvre szól és a tulajdonos azt másra átruházta vagy felőle egyébként rendelkezett: a jelzálogjog alól mentesül. A későbbi időre járó és esetleg szintén előre felszedett bérért és haszonbérért ellenben a jelzálogos hitelezővel szemben, a bérlő és a haszonbérlő lesz a felelős.

682. Elésik a jelzálogos hitelező a most mondott és a bérlő, haszonbérlő felelősségében részére biztosított előnytől, ha a bérleti, haszonbérleti jog a jelzálogos hitelezőt megelőző rangsorban be volt kebelezve és a bér, haszonbér előre való beszedése, vagy az arról való egyébkénti rendelkezés a bérleti, haszonbérleti jog bekebelezésének alapjául szolgált okiratnak megfelel. A bérlet, haszonbérlet telekkönyvi bekebelezése ilyen esetben nevezetesen a bérlő, haszonbérlő javára szóló biztosítéki jelzálogjogot alapít azoknak az összegeknek fedezetéül, melyeket bér, haszonbér címén esetleg ismételtelen kellene fizetnie (törv. 29. §.).

683. Régebbi jogunk (Tlkvi rts. 130. §. b) — 1881: LX. t.-c. 211. §.) önálló jelzálogjognak adott helyet az ingatlan még el nem választott gyümölcsseire, haszonvételeire is. A *csak* a jövedelmek és haszonvételekből kielégíthető jelzálogjog vitézi teleknél, hitbizománynál stb. ma is előfordul, de általában véve ilyen és jövőbeli hozadékokra vonatkozó jelzálogjog az 1927: XXXV. t.-c. után már nem keletkezik.

684. Kiterjed a jelzálogjog az alkatrészeken kívül az ingatlan *tartozékaira* is, de csak a törvényben kiszabott, aránylag szűk kerek között. Nevezetesen, ha a tartozék *nem az ingatlan tulajdonosáé*, avagy *nincs tartós jelleggel* az ingatlannal kapcsolatba hozva; vagy ha kapcsolata tartós is, de a mező-, vagy erdőgazdaság élő, vagy holt felszerelésének része, darabja: a jelzálogjog alól ki van vonva. A tartozéki minőség megszűntével a volt tartozék ép úgy mentesül a terhelés alól, mint az elválasztott gyümölcs.

685. Végül kiterjed a jelzálogjog tárgyilag véve a tűz-, vagy másnemű kárbiztosítási szerződések alapján igényelhető kárösszegekre is, ha a jelzálogtárgya ingatlan biztosítva volt és a jelzálogos követelést a biztosítási összeg folyósítása előtt a biztosító intézetnek bejelentették. Le nem járt jelzálogos követelés esetén mind a tulajdonos, mind pedig a jelzálogos hitelező egymástól követelheti, hogy a kár fejében járó összegből a biztosított és kárt szenvedett tárgy helyreállíttassék vagy pótolttassék (törv. 31. §.).

686. B) *A követelés szempontjából.* A jelzálogjog a követelés bejegyzett összegén, továbbá a bejegyzett kamatokon és mellékszolgáltatásokon felül, *törvény erejénél fogva* a követelés törvényes kamatait, a jelzálogos követelés felmondásával járó költségeket és a követelésnek a jelzálogból való kielégítésével járó per- és végrehajtási költségeket is biztosítja (jelz. törv. 23. §.). A személyes adóson megkísérlett kielégítés perköltségei külön bejegyzést kívánnak (biz. maximális költség-biztosíték formájában) s így azok a jelzálogjog által de lege biztosítottaknak nem tekinthetők.

687. *A jelzálogjog hatálya.* A) *A jelzálogadás helyzete.* A jelzálogjoggal terhelt ingatlan tulajdonosa (a jelzálogos adós) teljes szabad gyakorlatában marad ingatlana használatának; a gyümölcsöket, hasznokat vagy maga, vagy bérlője, haszonbérlője szedheti, élvezheti s ezeknek jogait bekebeleztetés útján telekkönyvileg is biztosíthatja. A jelzálogjog az ingatlan elidegenítését vagy további megterhelését nem gátolja. A hitelezővel kötött ellenkező megállapodás semmis (törv. 36. §.). Az olyan elidegenítésre azonban, mely az ingatlannak a forgalomból való kivonását jelentené: már nincs joga. Ha a tulajdonos a jelzálogtárgya ingatlant megosztani vagy lejegyzésekkel kisebbiteni akarja: ehhez a jelzálogos hitelező beleegyezését rendszerint kikérni köteles. Egyébként a jelzálogos teher átvitelével való lejegyzést a hitelező csak annyiban ellenezheti, ha a lejegyzés a jelzálogi fedezetet veszélyeztetné. Tehermentes lejegyzéshez a hitelező beleegyezése szükséges; ám ha a lejegyeztetni szándékolt parcella aránylag csekély és a fedezet csökkentését éppen jelentéktelensége okán nem vonja maga után: a tulajdonos a tartozás aránylagos törlesztése fejében a hitelezőtől a tehermentes lejegyzéshez való hozzájárulását követelheti (törv. 38. §.).

688. Ha az adós elidegenítési jogával élve az ingatlant másra átruházza, a hitelezővel szemben, mint személyes adós tovább is obligóban marad. Az új tulajdonos azonban a hitelezővel tartozás átvállalási szerződésre léphet (s erre esetleg az új átruházás alkal-

mával az eladó iránt kötelezettséget is vállalt), mely esetben az elidegenítő a személyes lekötöttségből szabadul (37. §.).

689. A jelzálogos adós helyzetére nézve további irányadó szabály, hogy *nem deteriorálhat*. Azaz pld., ha a terhelt ingatlannal, mint uralkodó telekkel szolgalmi jog van összekötve: erről a hitelező beleegyezése nélkül le nem mondhat. Romlásnak induló jelzálognál, nehogy a fedezet veszélyeztetve legyen — helyreállításra sőt biztosíték adásra is kötelezhető. Ez a biztosíték vagy pénzösszeg bírói letétbe helyezésében, vagy egy másik ingatlan lekötésével további jelzálogi fedezet nyújtásában állhat. Ha a tulajdonos ebbeli kötelezettségeinek a megszabott záros határidő alatt nem tenne eleget; a hitelező jelzálogjogának esedékesség előtti érvényesítésére lesz jogosult, ha csak a tulajdonos a fedezet veszélyét utóbb el nem hátrította. Viszont a tulajdonos is jogosult az ilyen és vétke nélkül beállott fedezetcsökkenés esetén, hitelezőjét esedékesség előtt is kielégíteni (törv. 32. §.).

690. Amennyiben pedig a jelzálogot a zálogadós tulajdonos, vagy az ő tudtával 3-ik személy fedezeti értékében *szándékosan* veszélyezteti: a hitelező őt a veszélyeztető magatartás abbanhagyására és az ily cselekmények jövőre szóló eltiltására perelheti (törv. 33. §.). A tartozékok romlása, rongálása, vagy a rendes gazdálkodás szabályaival ellenkező eltávolítása — ha a fedezetet veszélyeztetné — szintén úgy tekintendő, mint magának az állagnak szándékos deteriorációja (törv. 34. §.). Legfontosabb jellegzője végül a zálogadós helyzetének az, hogy a hitelező kielégítését eventualiter — eltérni tartozik.

691. B) *A jelzálogos hitelező helyzete*. A jelzálogos hitelező joga mindaddig, míg az érvényesítésre meg nem érett, csak jelképileg áll fenn. Addig is azonban, míg a kielégítésre sor kerül, megilleti őt az előbb jelzett keretekben a zálogadós deterioratio elleni védekezési jog. Azt a jogát, hogy a jelzálognak a jelzálogi fedezetet veszélyeztető romlása esetén helyreállítást és biztosítékot követel-hessen, a telekkönyvbe is feljegyeztetheti. Végső szükség esetén az ingatlan zárlat alá vétele is perelhető.

692. IV. *Több jelzálogos hitelező egymás közti viszonya*. Az egyes jelzálogos hitelezők, kik ugyanazon ingatlanra kebelezettek be, a jelzálog tárgyából bekebelezetetésük sorrendjében kapnak kielégítést. Ez a sorrend a jelzálogjogok ú. nev. „rangSORA“, mely a bejegyzési kérvények iktatókönyvi száma szerint igazodik. Az igazolt előjegyzés a ranghely megszerzése tekintetében a bekebelezéssel egyenlő. A ranghely, feljegyzés útján, egy utóbb bekebelezendő jelzálogjog részére előre is megszerezhető, illetőleg biztosítható. A törv. 17. §-a szerint ugyanis az ingatlan tulajdonosa a telekkönyvben feljegyeztetheti, hogy ingatlanát hat hónapon belül egy a feljegyzésben megjelölendő összegnél nem nagyobb összegig jelzálogjoggal fogja megterhelni. Ha a bejegyzést a mondott határidőn belül és a feljegyzésről szóló végzés bemutatásával kéri: a bejegyzett jelzálogjog időközi jogszerzőkre tekintet nélkül a feljegyzés rang-

helyét kapja meg. Hasonlóképp valamely már bejegyzett jelzálogjog engedményezésének vagy aljelzálogjogi terhelésének ranghelyét is eleve lehet biztosítani.

693. A rangsor utólagosan *változhatik* azzal, ha az egyidejűleg benyújtott bekebelezési kérvények esetén az érdekelt felek az egyenlő rangsor helyett más rangsorban állapodnak meg, valamint az sincsen kizárva, hogy különböző időben bejegyeztetni kért, jelzálogjogokat a felek közös megegyezéssel egyenlő rangsorúakká változtassanak át. Változhatik a rangsor az automatikus előlépéssel is olyankor, midőn valamely jelzálogjog kielégítés címén töröltetik, mert a tulajdonos a ranghely feletti rendelkezési jogával nem élt és így a kitörölt jelzálogjog után következők eggyel előlépnek. Az automatikus előlépés (mozgó rangsor) korábbi jogunkban szabály volt, jelenleg a ranghely feletti rendelkezési jog széles körben való elismerése okán az állandó, a fix ranghely rendszere érvényesül.

694. Rangsortváltást jelent a ranghelycsere is, de ennek hatálya merőben viszonylagos, mert az esetleges közbeeső jelzálogos hitelezők jogbeli helyzetét súlyosabbá nem teheti az, hogy az előlépő hitelező követelése a hátralepőéhez képest terheesebb. Jelzálogos követelés megosztása esetén a részletzálogjogok rangsora egyenlő lesz; a törv. 35. §-a azonban megengedi, hogy a hitelezőtársak részjelzálogjogaik rangsorát egymásközi viszonyukban tetszés szerint megváltoztathassák.

695. V. A *ranghely feletti rendelkezési jog*. Korábbi jogunk a ranghely feletti rendelkezést, mint ranghely fenntartást az ú. n. *conversio*, vagyis tartozásváltoztatás esetében ismerte el. Valamely jelzálogintézetnél, árva- és takarékpénztárnál, vagy más nyilvános számadásra kötelezett intézetnél fennálló és jelzálogilag már biztosított tartozásnak törlesztetlen tőkehátraléka erejéig t. i. ugyanolyan minőségű egyéb pénzügyintézetnél új kölcsönrel való helyettesítése esetén az 1886 : XXIX. t.-c. 76. §-a alapján kiadott 947/1888. sz. ig. miniszt. rend. értelmében a régi ranghely fenntartását lehet kérni, ha az új tartozás a régit meg nem haladja, annál nem terheesebb és kétségen felül áll, hogy az új kölcsönügylet csakugyan *conversio* céljából létesült.

696. Míg a *conversio* inkább csak fenntartása a ranghelynek, addig az 1925 : XV. t.-c. által behozott és az 1927 : XXXV. t.-cikkbe átvett intézkedésekben a ranghely feletti rendelkezés mozzanata lép élesen előtérbe. Nevezetesen: ha a jelzálogos követelés egészben vagy részben bármilyen módon (fizetéssel vagy egyébként) megszűnik vagy ha a jelzálogos hitelező jelzálogjogáról egészben vagy részben lemond: a jelzálog tárgya ingatlan tulajdonosa a megszűnt jelzálogjog ranghelyével rendelkezhetik. Rendelkezési joga pedig azt jelenti, hogy a hátrább álló jelzálogos hitelezők előlépésének megakadályozásával, az addigi jelzálogjog kitörlésével *egyidejűleg* annak rangsorában, akár az eddigi, akár új hitelező javára, a megszűntnél nem terheesebb új jelzálogjogot alapíthat. Részben megszűnt jelzálogi követelés esetén, vagy ha a hitelező jelzálogjogáról csak részben

mondott le: a megmaradt követelés ranghelye a megüresedett rész erejéig létesített új jelzálogjogét megelőzi (törv. 18. §.).

697. A ranghely feletti rendelkezési jogot még tovább fejleszti a törvény olyan esetekben, mikor a tulajdonos nincs abban a helyzetben, hogy a megszűnő jelzálogjog ranghelyére *azonnal* újabb jelzálogjogot alapíthasson, vagy egyelőre a törlést a saját érdekében kívánatosnak látja. Ilyenkor a törléssel egyidejűleg feljegyezhető a telekkönyvben, hogy a törölt jelzálogi bejegyzés ranghelyét *egy év tartamára fenntartja* valamely nem terhesebb új jelzálogjog bejegyzésének a céljára. Ez a fenntartás tulajdonosváltás esetén az új tulajdonosnak is javára szolgál. (törv. 19. §.).

698. Amennyiben pedig a jelzálogjog telekkönyvi törlését nem a jelzálog tulajdonosa kéri (hanem pl. a hitelező), erről őt, az adóst, a telekkönyvi hatóság a törlés elrendelése előtt értesíteni köteles, hogy a megüresedő ranghely feletti rendelkezési jogával élhessen. A tulajdonos az értesítés vételétől számított 30 nap alatt kérheti az általa alapítani szándékolt új jelzálogjog bejegyzését, vagy az egy évre szóló ranghelyfenntartási kérelmének feljegyzését.

699. A ranghely feletti rendelkezési jogról az ingatlantulajdonos hitelezőjével szemben, kire úgyis közönyös, hogy kielégítése után megszűnt jelzálogjogának ranghelyével mi történik — nem mondhat le. Későbbi rangsorú hitelezővel szemben ellenben lemondania lehet, miután ezzel annak javára az előlépést biztosítja. Az ilyen lemondást a telekkönyvben is ki lehet tüntetni feljegyzés útján (törv. 21. §.).

700. Ha a fizetés vagy a hitelező lemondása következtében megszűnt jelzálogjog törlése, vagy az egy évre szóló ranghelyfenntartás esetén, ennek az egy évnek letelte előtt, a jelzálogtárgya ingatlant elárverezik s a tulajdonos a fenntartott ranghely felett de facto nem rendelkezett: akkor a megüresedett ranghely a kielégítési sorrend megállapításánál figyelmen kívül marad. Azonban, ha a jelzálog tulajdonosa (mint dologi adós) a követelés kiegyenlítéséért 3-ik személytől (személyes adóstól) megtérítést követelhet, vagy ilyen követelés 3-ik személy javára a tulajdonossal szemben áll fenn, a még nem törölt zálogjog hatálya e követelés biztosítására fennmarad, miután a kielégített követelés is törvényes engedménnyel a tulajdonosra, illetőleg a fizető 3-ik személyre száll át.

701. VI. *Jelzálogjog átruházás.* A jelzálogjog járulékos természetéhez képest csak az általa biztosított követeléssel ruházható át másra. A követelésnek átruházása pedig: együtt jár a jelzálognak átszállásával is (törv. 8. §.). Örökösödés esetén a hagyatékhoz tartozó jelzálogjogilag biztosított követelések törvény címén szállanak át ipso jure az örököse, kinek telekkönyvi bekebelezéséről a hagyatéki eljárás során kell gondoskodni. A követelés átruházásának módja az *engedményezés*, s bárha ez a kötelmi jog szabályai szerint *telekkönyvön kívül történik*, sőt az sem szükséges, hogy a felek szerződésükben a követelést biztosító jelzálogjogról egyáltalában említést is tegyenek: a jelzálogjog, mint accessorium, de lege,

az engedményesre átszállottnak tekintendő. Ha a követelést a jelzálog jog átszállásának kifejezett kizárása mellett ruházták át: ez a jelzálogjogról való lemondást jelenti.

702. A jelzálog jog átszállásának ú. n. *kényszerű esetei* is vannak, holott a beálló jogváltozás közvetlenül a törvényen alapszik, így ált. szabályból folyólag, aki másnak tartozását kifizeti, mert erre őt adott joghelyzete — pl. kezesi minősége — kötelezte: a fizetéssel a kielégített hitelező jogát, az azt biztosító jelzálogjoggal együtt törvényes engedmény címén megszerzi. Hasonló jelenség az ú. n. *jus offerendi*, melynél fogva bármely jelzálogos hitelező, hogy a jelzálogtárgy alkalmatlan időben való elárverezését megakadályozza, a jelzálog jogát érvényesíteni akaró hitelező kifizetésével ennek követelését és az azt biztosító jelzálog jogot magához válthatja. A megváltás legalis cessiot eredményez. A *jus offerendi* a törv. 49. §-a az esetleges aljelzálogosnak, a tulajdonostársnak, a jelzálogtárgya ingatlan bérletjének és haszonbérletjének is megadja.

703. Emellett *minden telekkönyvi érdekeltiség nélkül is bárki* gyakorolhatja — hasonló hatállyal — a *jus offerendi* t, ha a jelzálogtárgya ingatlan tulajdonosa ahhoz a telekkönyvi szabályoknak megfelelő okiratban, hozzájárulását megadja. Beváltási jogot az állam is gyakorolhat (a földmív. miniszter, vagy az általa megbízott szerv útján) az oly jelzálog jogok tekintetében, melyek az állam földbirtokpolitikai célú elővásárlási joga alá eső ingatlanokon állanak fenn (1925 : XVI. t.-c. 5. §.).

704. További esetét szabályozza a törvény a kényszerű jelzálog jog-átszállásnak akkor, amikor a jelzálogos hitelező követelését a jelzálogtárgya ingatlan *oly tulajdonosa* fizeti ki, aki nem egyúttal személyes adós is. A fizető tulajdonosra ily esetben a jelz. törv. 9. §-a szerint, a kezesre irányadó szabályoknak megfelelően, a jelzálogos követelés változatlanul, illetőleg oly részben, vagy annyiban átszáll, amely részben vagy amennyiben a fizető dologi adós fizetéseért a személyes adóstól vagy mástól megtérítést követelhet. Ez az ú. n. *tulajdonosi jelzálog jog* (jelzálog jog saját ingatlanunkon; az *idegendologbeli* jogi jelleg áttörése), melynek utólagos telekkönyvi bejegyzése végett a kielégített hitelező írásbeli engedélyt köteles kiállítani (törv. 50. §.). A mondottak állanak megfelelően akkor is, ha a jelzálogos követelés és a jelzálog tulajdona egy személyben egyesül (consolidatio).

705. Kényszerűen száll át a jelzálog jog — mégpedig az általa biztosított követelés nélkül — a törv. 10. §-a szerint akkor is, ha a hitelezőt olyan *személyes adós* fizeti ki, aki a jelzálogtárgya ingatlanak nem tulajdonosa (tehát nem dologi adós). A fizető személyes adósra a jelzálog jog ilyen esetben annyiban száll át ex lege, amennyiben a fizető ezért a fizetésért a jelzálogi ingatlan tulajdonosától vagy ennek jogelődétől megtérítést követelhet. Ugyanez a szabály alkalmazandó akkor is, ha a jelzálogos hitelező és a személyes adós tekintetében egyesülés (consolidatio) áll be.

706. Végül, mint a jelzálogjogok ex lege való átszállásával kapcsolatos szabály kiemelendő, hogy a törv. 55. §-a szerint, ha a hitelező jelzálogjogáról lemondana, vagy más jognak telekkönyvi elsőbbséget engedne, úgy azzal a kötelezettel szemben, akire a követelés vagy a jelzálogjog a jelzálogos követelés kifizetése ellenében átszállana (törv. 9. és 10. §§.): követelési jogát elveszti, ha és amennyiben ennek az átszállásra jogosultnak megtérítés iránti kérése a lemondás vagy elsőbbségengedés következtében a jelzálogból fedezetet nem talál, illetőleg ha a lemondás vagy elsőbbségengedés nélkül fedezetet talált volna.

707. A jelzálogjog bírói átruházásáról a végrehajtási törvény 123. §-a rendelkezik. Eszerint a végrehajtási úton lefoglalt jelzálogilag biztosított követeléseket a bíróság a végrehajtható kérésére rája kielégítésül átruházhatja, s hasonlóképp a jelzálogjogi követelés engedményesésül tekintendő az is, akire, mint legtöbbet ígérőre az árverésen az árverés alá került jelzálogos követelést odaítélik.

708. VII. A jelzálogjog megszűnése. A jelzálogjog járulékos természetéből az következne, hogy a biztosított követelés bármely módoszatú megszűnése ipso facto maga után vonja az accessoriumnak, az anyagi alapját vesztett jelzálogjognak megszűnését is. Ez a tétel azonban egyrészt a telekkönyv formalismusán dől meg, mely a jelzálogjog létét és fennállását a bekebelezés törléséig a publica fides oltalma alatt tartja; másrészt a jelzálogjogoknak azon a sajátosságán, hogy bizonyos esetekben, a követelés kifizetés ellenére is fennmaradván, törvényes engedménnyel a fizetést eszközölő személyes vagy dologi adósra, esetleg harmadik személyre (pl. kezesre, jus offerendit gyakorlóra) száll át. Sőt megszűnhetik a jelzálogjog a törvény által megjelölt esetekben telekkönyvi törlés nélkül is.

709. A megszűnés eseteit az 1927 : XXXV. t.-c. rendszerében a következőképpen lehet csoportosítani. Megszűnik a jelzálogjog a) *ipso jure*, a törvény közvetlen parancsa alapján és b) megszűnik a *törléssel*, azaz a törlés telekkönyvi bekebelezésével. Telekkönyvi törlésnek pedig helye van aa) ha a jelzálogjog eredetileg *érvénytelenül* jött létre, mikor is az ezen a címen megindítandó törlési perben hozott ítélet lesz a törlés alapja; bb) ha a hitelező *kielégítést* kapott; cc) ha a jelzálogjogáról *önként lemondott*; dd) ha a jelzálogjogról való *lemondásra kényszeríthető* és ee) ha kivételes esetekben a törlést minden törlési per nélkül is, perenkívüli eljárással, ki lehet a hitelezővel szemben eszközölni.

710. a) *Ipsa jure* szűnik meg a jelzálogjog a jelz. törv. 12. §-a értelmében, ha a tárgyául szolgáló ingatlant végrehajtási árverésen eladják és a tulajdonjognak az árverési vevő javára szóló bekebelezésekor az érdekeltek a jelzálogjogot (vagy azok valamelyikét, ha több is állott fenn) nem tartják fenn, — vagy ha a hitelező a jelzálogból vagy egyéb oly tárgyból, amelyre a jelzálogjog kiterjed (pl. tartozék) végrehajtás útján kielégítéshez jutott.

711. Közvetlenül törvénynél fogva, tehát *ipso jure*, szűnik meg a jelzálogjog akkor is, ha tárgya az ingatlan, az in integrum resti-

tutio lehetősége nélkül *megsemmisült*, s ezzel egyértelmű a forgalomból való teljes kivonata is. Végződési határidőhöz, vagy felbontó feltételhez kötött jelzálogjogokra az időhatár bekövetkezte esetén, illetőleg a bontó feltétel megvalósulásakor, ugyanez áll; valamint az ingatlan állami megváltása esetén az azt terhelő jelzálogjogok szintén megszűnnek (a záloglevelek vagy más kötvények fedezetéül szolgálók s esetleg egyezségileg fenntartottak kivételével) s az ingatlan helyébe (mint árverésnél a vételár) itt a megváltási ár lép.

712. b) *Törlés. aa) Érvénytelenység esetén.* Ha a jelzálogjog bekebelezése eredetileg már érvénytelenül történt, a sértett annak törlése iránt pert indíthat, mely az ú. n. telekkönyvi elbirtoklás időbeli keretei között a jóhiszemű és nem ingyenesen szerző harmadik ellen is folyamatba tehető. A törlés itt az ítélet alapján foganatosítandó. bb) *Kielégítés esetén.* Ha a jelzálogilag biztosított követelés a személyes adós vagy 3-ik személy fizetésével (beszámítás, elengedés, letétbehelyezés, stb.) megszűnt (kivéve azokat az eseteket, amikor a kielégített követelés törvényes cessioval másra száll át) a fizető a jelzálogos hitelezőtől a jelzálogjog törlésére alkalmas írásbeli nyilatkozatnak kiállítását követelheti (törv. 50. §.), melynek megtagadása esetén a jog megszűnésre alapított törlési perrel, illetőleg az abban hozandó ítélettel lehet a jelzálogjog törlését kieszközölni. A jóhiszemű és nem ingyenesen szerző 3-ik személlyel szemben azonban ennek a törlési pernek helye nincs.

713. cc) *Önkéntes lemondás.* Megszűnik a jelzálogjog, mégpedig a hitelező egyoldalú ügyletével (törlési engedély), lemondás révén, amennyiben a jelzálogjog egyidejűleg ez alapon a telekkönyvből töröltetik (törv. 13. §.). Ez a lemondás és törlés azonban nem jelenti ipso facto a biztosított követelésről való lemondást is. A lemondó nyilatkozat hatálya az elfogadást nem igényli. Érvényességét a jogügyletekre vonatkozó ált. szabályok szerint kell megítélnünk. Ha a lemondó nyilatkozat szóbelileg vagy a bejegyzés céljára alkalmatlan formában történt, a szabályszerű alakban leendő kiállítását perben lehet követelni.

714. dd) *Lemondásra kényszerítés.* A törv. 14. §-a szerint oly esetekben, midőn a jelzálogilag biztosított követelés elévült és így bírói úton való érvényesítésének lehetősége elesett, vagy a követeléssel szemben valamely exceptio peremptoria áll szemben, a jelzálogtárgya ingatlan tulajdonosa a hitelezőtől követelheti, hogy hiába- valóvá vált jelzálogjogáról mondjon le és egyezzek bele a telekkönyvi bekebelezés törlésébe. Ugyanígy áll a dolog akkor is, ha a követelés naturális jellegű lévén, bíróilag szintén nem érvényesíthető.

715. ee) *Törlés a hitelező engedélye nélkül.* Ha a jelzálogos hitelező maga, vagy tartózkodási helye ismeretlen, a jelzálogtárgya ingatlan tulajdonosa a követelés összegét és annak 3 évnél nem régebb, valamint az esetleges felmondási időre járó kamatait, úgyszintén a tőkével egyenlő rangsorban kielégítendő mellékszolgálda-

tásokat bírói letétbe helyezheti — feltéve, hogy a követelés már lejárt, vagy felmondhatóvá lett — ez esetben a bíróság, az ő kérelmére, a hitelezőt, hirdetményi eljárás útján hozandó határozatával kielégítettnek és a jelzálogjogot megszüntnek jelenti ki. Amennyiben a hitelező a határozattól számított 32 év alatt a letett összeg felvételére nem jelentkezik, arra való jogát elveszti és a letevő letétjét visszaveheti (törv. 15. §.).

716. De bírói letétbe helyezés nélkül is kérheti a jelzálogi ingatlan tulajdonosa a fenti hirdetményi eljárás bevezetését és a jelzálogjog megszüntnek nyilváníttatását, ha az ismeretlen hitelező, vagy ismeretlen tartózkodású hitelező esetén a jelzálogjogra vonatkozó utolsó telekkönyvi bejegyzés óta 32 év eltelt anélkül, hogy a tulajdonos a jelzálogos hitelező jogát az elévülés félbeszakítására alkalmas módon elismerte volna (törv. 16. §.).

717. VIII. A jelzálogadáslevél. A jelzálogadáslevél rendeltetése az, hogy a jelzálogos követelés forgalomképességét fokozza, amikor lehetővé teszi annak telekkönyvön kívüli és a joghatály szempontjából mégis a telekkönyvi bejegyzéssel egyértékű átruházását. Fogalma szerint a telekkönyvi hatóság által kiállított közokirat valamely és a telekkönyvben bejegyzett jelzálogjogos követelésről, melynek átruházása csak az okiratra vezetendő átruházó nyilatkozással és az okirat átadásával történhetik.

718. Jelzálogadáslevelet a hitelező kérelmére állít ki a telekkönyvi hatóság, ha a hitelező olyan *hitelintézet* vagy olyan *hitelintézetnek a tagintézete*, melynek alapszabályait törvény állapítja vagy erősíti meg vagy a kormányhatóság hagyja jóvá és ha a jelzálogi ingatlan tulajdonosa a jelzálogoslevél kiállításához *írásbeli nyilatkozatával hozzájárul*. A jelzálogadáslevél kiállítása a telekkönyvben feljegyzendő (törv. 87., 89. §§.). A kiállítást egyébként vagy már a jelzálogjog eredeti bejegyzésekor vagy a bejegyzés alapjául szolgált eredeti okirat bemutatásával utóbb is lehet kérni (törv. 88. §.).

719. A jelzálogadáslevél tartalmi és alaki kellékeit a törvény 94—95. §§-ai állapítják meg. Kiállítása csak akkor történhetik meg, ha sem a tulajdonos bekebelezésének érvényét, sem időközi 3-ik személyek jogszerzését megtámadni már nem lehet. Akkor sem állítható ki, ha a jelzálogtulajdonos ellen oly korlátozások vannak bekebelezve, melyek az ő elidegenítési és terhelési jogát kizárják. Nem állítható ki jelzálogadáslevél az ú. n. „biztosítéki jelzálogjog”-ról és a feltételes jelzálogjogokról sem (törv. 93. §.).

720. A már kiállított jelzálogadáslevelet a hitelező *részletjelzálogadáslevelekre* bonthatja szét az ingatlan tulajdonosának hozzájárulásával (törv. 97—98. §§.). Az adóslevél kiállítása után a jelzálogjogot csak a jelzálogadáslevél átadásával és az átruházási nyilatkozat hátiratolásával lehet átruházni. (Ez alól a törv. 102. §-a fontos kivételt tesz.)

721. A jelzálogadáslevél megszerzőjét hitelezői minőségében a törvény (103. §.) épűgy védi, mint a telekkönyvben bízó jóhiszemű

szerzőt. Ha az adóslevél és az alapul szolgált telekkönyvi bejegyzés tartalma eltérő volna: a telekkönyv az irányadó. Az a hitelező, akinek kérelmére a jelzálogadóslevél kiállítatott: a jelzálogadóslevél mindenkori birtokosának törv. képviselőjéül tekintendő (törvény 111. §.) s mint ilyen a jelzálogjogi követelés tekintetében rendelkezéseket tehet (pl. haladékadás, felmondás).

39. §. Egyetemleges jelzálogjog.

722. Az egyetemleges jelzálogjog valamely követelés jelzálogi biztosításának fokozása azzal, hogy egy és ugyanazon követelés fedezésére egyetemleg lekötve több jelzálog szolgál (törv. 4. §.). A követelés *egysége* mellett tehát a *jelzálogok többsége* az egyeteml. jelzálogjog fogalmi sajátossága. Az így lekötött ingatlanok akár ugyanazon egy, akár különböző betétekben lehetnek felvéve. Utóbbi esetben egyetemleg lekötött mivoltukat a *fő*, illetőleg *mellék* jelzálogként való megjelölés mutatja. A bejegyzés teljes tartalma csak a főzálog betétjében viendő keresztül. Egyeteml. jelzálogjognak a tulajdonostársi eszmei hányad és jelzálogilag terhelhető jog is lehet a tárgya.

723. Az egyetemleges jelzálogjog a közönséges jelzálogjog szabályai szerint keletkezik. Telekfeldarabolás esetén a megelőzően fennállott közönséges jelzálogjog egyetemlegessé alakul át, de létrejöhet végrehajtás rendén a bírói jelzálogjog formájában is. Különleges hatálya az egyeteml. jelzálogjognak abban áll, hogy a hitelező kielégítését tetszés szerint akár egészben, akár felosztva a lekötött ingatlanok bármelyikéből vagy azok valamennyijéből egyszerre keresheti (törv. 56. §.).

724. Ha a hitelező kielégítését a lekötött ingatlanoknak csak egyikéből eszközölte az igénybevett ingatlan tulajdonosa a többi egyetemleg lekötött ingatlan tulajdonosaitól, mintegy készfizetődologi kezes az őt illető beneficium divisionis alapján arányos megtérítést követelhet. A megtérítés arányát az egyes jelzálogok értéke szabja meg, s ezt az értéket a megelőző évben rájuk kiszabott föld- és házadó alapján kell megállapítani (törv. 57. §.). Adómentes ingatlanoknál pedig becslés útján.

725. A teherviselés arányára nézve a lekötött ingatlanok tulajdonosai tlvileg feljegyezhető egyezséget is köthetnek. Nincs helye a beneficium divisionisnak ott, ahol az egyeteml. jelzálogjog valamely jelzálogjognak más ingatlanra való utólagos kiterjesztése folytán keletkezett. Ilyenkor a kielégítés terhét a korábban terhelt ingatlan viseli (törv. 57. §. 2. bek.). Ha a hitelező valamelyik ingatlan jelzálogjoga alól kibocsátja vagy valamelyik ingatlanra más jogok tekintetében elsőbbséget enged: ezzel a többi jelzálogtulajdonosok visszkereseti jogát veszélyezteti, miért is velők szemben a törv. 55. §-ában meghatározott módon felelős.

726. A beneficium divisionis révén az egyetempl. jelzálogjog ke-
retében mintegy *belső jelzálogjogok* alakulnak ki. Ha t. i. a hite-
lezőt *oly dologi adós* elégit ki, aki *nem személyes adós is egyúttal*,
de a fizetéséért a személyes adóstól vagy mástól megtérítést köve-
telhet: a kielégített jelzálogjogi követelést mint törv. engedményes
megkapja, nem ugyan mint egyetempl. jelzálogjogot, hanem az ará-
nyos megosztás kulcsának megfelelő összegű külön-külön jelzálog-
jogként (9., 58. §§.). Ugyanez áll, ha a személyes adós fizet, aki nem
egyúttal dologi adós is — de a dologi adósoktól követelhet megté-
rítést (10., 59. §§.). Viszont, ha olyan dologi adós fizetné ki a hite-
lezőt, *aki egyúttal személyes adós is*: a kifizetett jelzálogjog meg-
szűnik ugyan (nincs ex lege cessio), de megtérítést a fizető csak az
adóstarsaival fennforgó viszonya alapján igényelhet (60. §.).

727. Oly esetben, mikor a jelzálogjoggal biztosított követelés
megszűnik anélkül, hogy a fenti törv. cessio révén átszállana, az
egyes jelzálogtulajdonosok a megüresedett ranghely felett rendel-
kezhetnek, de csak annak az összegnek erejéig, mely az érdekeltek
egymásközi viszonyában az egyes ingatlanokra arányosan esik
(61. §.).

728. Az arányos teherviselés gondolatát a törvény „*egyéb telek-
könyvi érdekeltek*“ javára is érvényesíti. (Hátrábbálló rangsorban
bejegyzett jelzálogos hitelezők.) Ezek az „*egyéb érdekeltek*“ nehogy
a kielégítéstől teljesen elessenek, a bíróságtól gondnokot kapnak,
kinek az a feladata, hogy a végrehajtás alá esett tömeg javára az
egyetemleg lekötött jelzálogtárgyakból arányos megtérítést köve-
teljen (62. §.).

729. A hitelező egyetemleges jelzálogjogát, mint ilyent, enged-
ményezheti, aljelzálogjoggal terhelheti, egyes ingatlanokat kibo-
csáthat, a zálogadósok minden beleszólása nélkül.

40. §. Biztosítéki jelzálogjog.

730. Biztosítéki jelzálogjogról beszélünk olyankor, amikor az
érdekeltek megállapodásához képest az összegerszerű követelésre be-
jegyzett jelzálogjog sem a követelés fennállását, sem annak össze-
gét nem bizonyítja és így a zálogjog érvényesítésénél mindkét kö-
rülményt igazolni kell. A törv. 63. §-a úgy fejezi ki ezt a szabályt,
hogy a jóhiszemű tlkvi szerzés védelmének szabályai a jelzálogjog-
nak ennél a fajánál nem nyernek alkalmazást. Ez az „*önkéntes biz-
tosítéki jelzálogjog*“-nak nevezett zálogjogi típus tehát a legtelje-
sebb mértékben, még a telekkönyvvel szemben is érvényre emeli a
jelzálogjognak a személyes követeléshez tapadó járulékos termé-
szetét.

731. A biztosítéki jelzálogjognak a törvény még két alakját
szabályozza. Nevezetesen a *bemutatóra szóló*, vagy *forgatható pa-
pírból, váltóból, folyószámlából* eredő követelések biztosítására irá-
nyuló és az *ű. n. keretbiztosítéki jelzálogjogot*. A papírból, váltóból

eredő követelések jelzálogjogi biztosítása a törv. 66. §-a szerint *kizárólag* a biztosítéki jelzálogjog útján történhetik; a jóhiszemű tlkvi szerzés védelmét a kielégítés és a követelés szempontjából éppen úgy nem élvezzi, mint az önkéntes biztosítéki jelzálogjog, forgalomképesége azonban emezénél sokkal nagyobb (könnyű átruházhatóság).

732. Átruházása *telekkönyvön kívül* a papír átadásával, ill. *hátíratolásával* történik. A papírbirtokos a jelzálogjog jogosítottja lesz és a javára bekövetkezett átszállás tlkvi bejegyzését az eredetileg bejegyzett hitelezővel szemben a papír bemutatása mellett követelheti. Közforgalomra szánt és nem múltó életű követelések jelzálogjogi biztosításánál a róluk kibocsátott kötvények részkötvényekre bonthatók szét, mikor is az egyes részkötvénybirtokosok javára egy *egységes biztosítéki jelzálogjog* alapítható a kötvényt kibocsátó adós (rendszerint egy nagyobb vállalat) tulajdonát képező ingatlan terhére. (Főkötvény, közös képviselő, ld. törv. 67. §.).

733. *Keretbiztosítéki jelzálogjog* alatt egy maximális összegre bejegyzett jelzálogjogot értünk, mely valamely adott és állandó természetű jogviszonyból jövőben keletkezhető követelések biztosítására szolgál. A keretbiztosítéki jelzálogjognál tehát egyelőre még nincs követelés; hogy lesz-e? közönyös. Míg a kérdéses jogviszony fennáll, addig a keretbirt. jelzálogjog is fennmarad. A kereten belül a netalán keletkezett követelések megszűnhetnek, cserélődhetnek, szóval fluktuálnak (68. §.).

734. E jelzálogjogi típus alapját rendszerint valamely hitelezői vagy vagyonkezelési jogviszony szokta megadni s miután ez a jogviszony természete szerint a benne álló alanyok felcserélődését nem zárja ki, a keretbiztosítéki jelzálogjog is átruházható. Így a hitelező az ő jogát engedmény útján másra viheti át. Ha az engedmény *kifejezetten csak* az alapviszony átvitelére, vagy *csak* egyes és abból már keletkezett követelések átruházására vonatkozik: maga a keretbirt. jelzálogjog a szerzőre nem száll át ipso jure, minden járulékos természete dacára sem. Ilyenkor t. i. az átruházott egyes követelés a keretből egyszerűen kiesik. Átruházhatja azonban a hitelező magát a keretbiztosítéki jelzálogjogot is, mintilyent, s ez ellentétben a közönséges jelzálogjogra vonatkozó szabállyal, maga után vonja a biztosított alapjogviszony átszállását is (törv. 8. §.). Az átruházás módja: tlkv.-szerű írásbeli átruházó nyilatkozat és a biztosítéki okirat átadása (törv. 70. §.). Megengedi a törv. azt is, hogy a hitelező jelzálogjogát a bejegyzett keretnek csupán valamely része erejéig ruhazza át.

735. A hitelező kielégítési jogát az a körülmény, hogy a keretbiztosítéki ingatlan tulajdonában áll be változás: nem érinti (72. §.). Ha viszont a biztosított alapviszony *adósának személyében* történik változás: ez csak a hitelezővel kötött tartozásátvállalási szerződés útján lehetséges, mely szerződéshez úgy a terhelt ingatlan tulajdonosának, mint az eredeti adósnek hozzájárulása szükséges. Hasonló személyi változások örökösödés következtében is állhatnak elő, ami

azonban sem a keretesen biztosított jelzálogjogot, sem magát az alapjogviszonyt nem érinti (74. §.). Az a tétel, hogy a telekkönyvben bekebelezett hitelező a jelzálogjog tekintetében a biztosítéki okirat mindenkori birtokosának törv. képviselőjéül tekintendő: itt is érvényesül (78—79. §§.).

736. A keretbiztosítéki jelzálogjog megszűnik a biztosított alapviszony megszűnésével. A tulajdonos ilyenkor a hitelezőtől a jelzálogjogról való lemondást és a törlési engedély kiadását követelheti. A törlési engedélyt a telekkönyvi bejegyzés szerinti hitelező, illetőleg a biztosítéki okiratnak telekkönyvön kívül szerző mindenkori birtokosa köteles kiállítani. Utóbbi esetben igazolandó, hogy a jelzálogjog a biztosítéki okirat birtokosát a tilkvileg bejegyzett hitelezőig visszamenő és összefüggő láncolat alapján megilleti (75--76. §§.).

41. §. Telekadósság; telekadóslevél és aljelzálogjog.

737. Úgy a közönséges, mint a biztosítéki jelzálogjog lényegileg valamely személyes kötelezettség biztosítására van hivatva és a záloghitelező kielégítési joga mindkettőnél e kötelezettség fennállásától van függővé téve. A telekadósság ezzel szemben *nem járulékos, hanem önmagában önálló jelzálogjogi alakzat*, melynek megalapításához és létesítéséhez személyes kötelezettség nem kell és a hitelező a bejegyzésben meghatározott pénzösszeg erejéig a lekötött ingatlanból kielégítést kereshet, tekintet nélkül arra, hogy valakivel szemben támaszthatna-e erre a pénzösszegre követelést vagy nem (törv. 81. §.). A telekadósság tehát nemcsak személyes követeléstől *függetlenül*, hanem személyes követelés *nélkül* terheli a jelzálogot és a jogosult kielégíttetését *csak ebből* igényelheti, a tulajdonos egyéb vagyonából azonban nem.

738. A telekadósságként alapított jelzálogjogot a telekkönyvben „telekadósság“ megjelöléssel kell bejegyezni, hogy különleges jogi természete azonnal kitűnjék (törv. 82. §.). A tőkeösszegezen felül kamat és más mellékszolgáltatás is bekebelezhető be és ezekre nézve a közönséges jelzálogjoggal biztosított követelés kamatainak bejegyzésére vonatkozó szabályok az irányadók. Hasonlókép a közönséges jelzálogjogok szabályai alkalmazandók a telekadósság, mint jelzálogjog terjedelmére vonatkozóan is. A telekadósság rendszerint lejárat nélküli, bár az érdekelt felek megalapításakor a benne megvalósuló követelés felhajthatásának időpontját meghatározhatják. Ellenkező (tehát a rendszerinti) esetben, úgy a hitelező, mint a jelzálogtulajdonos felmondhatják. A felmondási idő más megállapítás nem léteiben egy év. A felmondás egyezségileg ki is zárható, de a tulajdonos felmondási jogát 32 évnél hosszabb időre kizárni nem lehet (törv. 83. §.).

739. A telekadósság a lekötött ingatlanból nyer kielégítést. Az ingatlan tulajdonosa azonban, ha ingatlana elárverezését meg akarja akadályozni, a bejegyzett pénzösszeget, kamataival és egyéb mel-

lékszolgáltatásokkal együtt kifizetheti, mégpedig eltérő megállapodás hiányában a telekkönyvi hatóság székhelyén (törv. 84. §.). Miután pedig a telekadósság személyes követeléstől való függetlensége mellett is nem ok nélkül keletkezik s háta mögött mindig valamelyes causa debendinek kell lappangania és a tulajdonos, aki ezt az indokként szereplő személyes jogviszonyt a telekadósság megalapításával (datio in solutum-ként véve azt) hitelezőjével szemben mintegy liquidálni akarta: mindaddig, míg ezzel az eredeti hitelezővel, vagy annak oly jogutódával áll szemben, aki ingyenesen szerzett, vagy az alapul fekvő jogviszonyról tudomással bírt, erre a jogviszonyra akár kereset, akár kifogás útján visszatérhet és abból eredő jogait érvényesítheti. Ép így élhet esetleges más ellenjogainak beszámításával is (törv. 85. §.).

740. A kifizetett telekadósság bejegyzési ranghelye felett a tulajdonos az ált. szabályok szerint rendelkezhetik minél fogva hitelezőjével egyetértve megteheti, hogy a telekadósságot másnemű jelzálogjoggá telekkönyvi bejegyzéssel bármikor átváltoztathassa (törv. 86. §.). A telekadósságról a jelzálogadáslevélre vonatkozó feltételek, módoszatok szerint és azzal teljesen azonos joghatással, *telekadóslevelet* lehet kiállítani. Eltérés csak annyi, hogy a telekadóslevél bemutatóra szóló értékpapírként is létesíthető, mikor is átruházásához a papír birtokának átadása már elegendő (törv. 87., 99. §§.).

741. *Aljelzálogjog.* Az új jelzálogjogi törvény 5. §-a szerint jelzálogjognak tárgya egy már fennálló jelzálogjog, valamint más oly ingatlant terhelő dologi jog is lehet, amely természete szerint önmagában is átruházható, vagy amelynek tényleges kigyakorlását másnak is át lehet engedni. Mikor az ilyen jelzálogjognak jelzálogjog a tárgya: *aljelzálogjognak*, vagy a jelzálogjog terhelésének nevezzük. A jogot terhelő jelzálogjogra, illetőleg az aljelzálogjogra a közvetlenül az ingatlant terhelő jelzálogjogok szabályait kell alkalmazni, amennyiben az így terhelt jogok terjedelméből, meghatározásából és következményeiből kifolyólag más nem következik.

742. A törvény a jelzálogjogilag terhelhető jogokat nem taxatív, hanem clausula generalissal határozza meg és a megterhelés lehetősége alól kifejezetten csak az összes telekkönyvileg is feltüntethető kötelmi jogokat (bérleti, haszonbérleti, elő és visszavásárlási jog) zárja ki. Jelzálogjogi terhelés tárgya ekként: a) a haszonélvezeti jog; b) a telki teherjog; c) az örökbérleti jog; d) a felülépítményi jog és e) a jelzálogjog lehet.

743. A haszonélvezeti jogra nézve kiemelendő, hogy jelzálogul *nem maga a haszonélvezet szolgálma*, hanem csak az annak alapján gyakorolható gyümölcs és jövedelemszedési jog szolgál; a telki teherjog továbbá csak akkor, ha maga is be van jegyezve telekkönyvileg. Tehát a *bejegyzés nélkül is* fennálló onus reale terheléséről nem lehet szó. Nem lehet az olyan telki teherjogot sem elzálogosítani, amely tartásra, vagy ellátásra vonatkozik, mert az ilyen követelés legszemélyesebb természetű.

744. Valamely jelzálogjog aljelzálogi lekötése csak a jelzálogjoggal biztosított követeléssel együtt történhetik. Következik ez a törv. 8. §-ából, mely szerint a jelzálogjog átruházása is csak a követeléssel együttesen eszközölhető. Ha a személyes követelés már megszűnt volna, de a jelzálogjog telekkönyvileg törölve még nincs: a jóhiszemű aljelzálogjog-szerző az ált. szabályok szerint részesül védelemben s kielégítési jogát el nem vesztheti. Különben a telekkönyvi rendtartás 79. §. szerint, amíg az aljelzálogjog fennáll, a tárgyát képező jelzálogjogot úgyis csak az aljelzálogos hitelező engedélyével vagy jogának fenntartásával lehet törölni.

42. §. Zálogjogok érvényesítése és védelme.

745. *Kézizálogjog.* Ha az adós a *kézizáloggal biztosított* követelést a lejáratkor nem fizette meg: a hitelező akár a személyes, akár a dologi adós, vagy akár mindkettő ellen fordulhat. Keresete, az ú. n. *zálogkereset*, a biztosított követelés és a zálogjog fennállására támaszkodik, mint kereseti alapra és arra irányul, hogy a zálogtárgy tulajdonosa a zálogból való kielégítés túrésére marasztaltassék. Maga a kielégítés a marasztaló ítélet alapján kieszközölendő végrehajtási árverés útján ejtendő meg. Ha a hitelezőnek azonban oly közokirat van a kezében, melynek alapján per nélkül lehet közvetlenül végrehajtást kérni: a megelőző beperesítés és ítéletkieszközlés elmarad. A 32. sz. curiai jogegységi döntvény szerint az érdekelt feleknek jogában áll a zálogtárgy értékesítési módját egyezségileg szabályozniok. Kiköthetik pl., hogy a hitelező a zálogot bíróságon kívül adathassa el; a fontos itt csak az, hogy az ilyen megállapodás ne vezethessen az adós kizsákmányolására, mely esetben mint a jó erkölcsökbe ütköző: érvénytelen.

746. Egyes különös törvények a kézizálogjogok bizonyos esetében a zálogjog érvényesítésére kivételes módozatokat állapítottak meg. Így, a váltóhitelező kézizálogjogára az 1876 : XXVII. t.-c. 106. §.; — a kereskedelmi ügyletekből származó zálogjogra az 1875 : XXXVII. t.-c. 305. §.; — a végrehajtás útján lezálogolt ingóságokra az 1881 : LX. t.-c. 102—114., 116—120. §§.; — a nyilv. zálogintézetek zálogjogára az 1881 : XIV. t.-c.

747. A kézizálogjog védelmét célozza az a szabály is, hogy a fedezeti értékben csökkent vagy a tulajdonos által megrongált zálogtárgy helyett a hitelező más megfelelő zálogot követelhet az adóstól, mely követelésének érvényesítési eszköze szintén a kereset. *Jogok* kézizálogul lekötése esetén a hitelező előbb a zálogtárgya jogot kell, hogy az adós elleni végrehajtás rendén bíróilag magára átruháztassa, mikor is az átruházott jog gyakorlása révén előálló hasznokból vagy jövedelmekből szerezheti meg kielégítését. Amennyiben pedig a zálogjog tárgya közforgalmi értékpapírokban kifejezett követelés: a zálogjog érvényesítése szintén különös szabályok alá van vetve (1881 : LX. t.-c. 121., 122—131., 132—133. §§.).

748. *Jelzálogjogok érvényesítése és védelme.* A hitelező követelésének jelzálogjogi biztosítása esetén a személyes adóstól a fizetést, a dologi adóstól (a lekötött ingatlan mindenkori tulajdonosától) a kielégítés eltűrését követelheti (törv. 41. §.). Joga van azonban egyszerre érvényesíteni mind a két igényét. Egyelőre a *közönséges jelzálogjog* alakzatát tartva szem előtt, a hitelező kielégítési jogáról általában a következőket jegyezhetjük meg: Ha a hitelező az ingatlantulajdonostól a kielégítés tűrését igényli: ez, amennyiben a követelés már lejárt, jogosult arra, hogy a hitelezőt akár fizetéssel, akár beszámítással ő maga elégítse ki (törv. 39. §.). Amennyiben a hitelező a felkínált fizetést nem fogadná el, vagy ha bizonytalan volna, hogy ki jogosult a fizetés felvételére, a teljesítés bírói letétbe is helyezhető s a törlésre ez alapon pert lehet indítani, vagy a zálogjog törlésének előjegyzése kérhető. A tulajdonos a hitelezőnek általa történt kielégítése esetén, egyidejűleg a törlésre szükséges alkalmas írásbeli nyilatkozatnak (törl. engedély) az ő költségén leendő kiállítását követelheti. Ugyanezt igényelheti a személyes adós is, ha a követelést ő fizette ki (törv. 50. §.).

749. Előzetes felmondástól függő jelzálogos követelésnél a nem személyes adós tulajdonossal szemben a felmondás csak úgy hatályos, ha a hitelező azt egyenesen hozzá intézte. A felmondás a telekkönyvbe bejegyzendő. Bejegyzés nélkül is érvényesíthető azonban olyannal szemben, ki az ingatlant a felmondási jogról való tudomás mellett vagy ingyenesen szerezte (törv. 40. §.). Tulajdonosul a hitelező azt kell hogy tekintse, aki a telekkönyvben tulajdonosként van bejegyezve, még akkor is, ha tudja, hogy a bejegyzett valójában nem az igazi tulajdonos, mert bejegyzése érvénytelen (törv. 42. §.).

750. Az eredeti jelzálogos hitelező kielégítés iránti jogával szemben a zálogadós tulajdonos elsősorban saját ellenkövetelését használhatja fel kifogásul, de ezenfelül azokkal a kifogásokkal is élhet, melyeket a személyes adós érvényesíthetne s teheti ezt akkor is, ha a személyes adós ezekről az ellenjogairól lemondott volna (törv. 43. §.).

751. Máskép alakul részben a helyzet, ha a zálogadós tulajdonos nem az eredeti hitelezővel, hanem azzal áll szemben, aki a jelzálogjogot átruházás útján megszerezte. Az új jelzáloghitelező engedményesi joghelyzetéből folyólag t. i., ha a jelzálogjog érvényesítésével fellép, a zálogadós tulajdonos a fenti kifogásokon és beszámítási jogon kívül ellene még azokat a kifogásokat és beszámítási ellenjogokat is érvényesítheti, melyek őt a közte és a volt jelzálogos hitelező közötti jogviszonynál fogva a jelzálogjog tekintetében megilletik (pl. egy pactum de non petendo intra certum tempus) (törv. 45. §.). Viszont az új jelzáloghitelező, a jelzálogjog tekintetében, nem köteles hatályosnak elismerni az ő jogszerzésének telekkönyvi *bejegyzése után* a volt jelzálogos hitelező részére teljesített szolgáltatásokat és a tulajdonos vagy a személyes adós és a volt hitelező között a jelzálogos követelés tekintetében szintén az átruházás be-

jegyzése utáni időpontban létesített jogügyleteket (törv. 46. §.). Jó-hiszemű szerzőkkel szemben a most tárgyalt kifogások és ellen-jogok nem használhatók fel (törv. 47. §.).

752. A jelzálogjog érvényesítésének kényszereszköze a *jelzálogi kereset*, melynek alapját a jelzálogos követelés és az ezt biztosító jelzálogjog adja, célja pedig arra irányul, hogy a zálogadós az ingatlanból a végrehajtási úton leendő kielégítés tūrésére marasztal-tassék. Ha a jelzálogadós egyúttal személyes adós is: úgy a marasz-talás iránti kérelem fizetésre és eventualiter a kielégítés tūrésére irányul. Tisztán zálogadós ellenben fizetésre nem szorítható (de amint láttuk, joga van a fizetésre). A jelzálogi per a telekkönyv-ben feljegyezhető. Ezzel a hozandó ítélet (vagy bírói egyezség) hatályos lesz minden olyan joggal szemben, melyet feljegyzés után kebeleztek be (törv. 51. §.). A feljegyzés elmulasztása esetén az idő-közi jogszerzők külön vonandók perbe.

753. Jogunk szerint a végrehajtható közjegyzői okiratok alap-ján (1875 : XXV. t.-c. 111. §.) jelzálogi per indítása nélkül is köz-vetlenül lehet a zálogadós ellen végrehajtást kérni. Áll ez az olyan marasztaló bírói ítéletekre is, melyek jelzálogjog bejegyzésének engedélyezésére szólnak és bizonyos kiváltságos pénzintézetek (pl. Nemzeti Bank) részére kiállított kötelezvényekre.

754. A jelzálogos hitelező a jelzálog tárgyából végrehajtás útján kap kielégítést. Az ezt megkerülő és lejárát előtti megállapodások, t. i. hogy a hitelező kielégítésül az ingatlan tulajdonának átruhá-zását követelhesse vagy az ingatlant végrehajtás útján kívül érté-kesíthesse: semmisek (törv. 52. §.). A végrehajtási árverésen be-folyt összegből a jelzálogos hitelezők rangsoruk szerint kapnak ki-elégítést; egyenlő rangsorban állók — ha a fedezet nem futja — arányosan elégíttetnek ki (53. §.). Az összes hitelezőket megelőzik azonban a végrehajtási törvény értelmében a kiváltságos tételek (3 évnél nem régebb közadók, árverési költségek, községi adók, ille-tékek stb. 1991 : LX. t.-c. 189. §. és 1912 : LIII. t.-c. 35. §.), melye-ket a bejegyzés rangsorában a jelz. törv. 54. §-a szerint a következő tételek követnek: a) a követelés bejegyzett tőkeösszege; b) a bizto-sított kamatok közül az árverés napjáig lejárt, 3 évnél nem régebb hátralékos és az árveréstől tovább folyó kamatok; c) a szintén biz-tosított egyéb kamatok és más mellékszolgáltatások, valamint felmondási költség, per- és végrehajtási költség, amennyiben ezekre a jelzálogjog rangsorában biztosítéki jelzálogjog volt bejegyezve; ha nem: úgy a most mondott járulékos követelések csak az összes jelzálogjogok után esetleg fennmaradó fedezetből kaphatnak ki-elégítést.

755. *Jelzálogjog érvényesítése jelzálogadóslevél esetén.* Ha a jelzálogjogról jelzálogadóslevél állíttatott ki: annak érvényesítését elsősorban a mindenkori jelzálogadóslevélbirtokost törvénynél fogva képviselő hitelintézet útján kell megkísérelni. Evégből az olyan hitelező, aki a jelzálogjogot jelzálogadóslevél útján szerezte meg, azt a hitelintézetet, amelynek részére a jelzálogadóslevelet kiállított-

ták, a teljesítésre vagy a jelzálogadóslevél visszaváltására kell, hogy felhívja. Ha ez a teljesítést vagy visszaváltást megtagadta, a hitelező a felhívásának eredménytelenségét akár közjegyzői tanúsítvánnyal, akár magának a hitelintézetnek írásbeli nyilatkozatával igazolva jelzálogi keresetét, most már az ingatlan tulajdonosa ellen teheti folyamatba (törv. 105. §.). A megindult perben a jelzálogadóslevelet vagy az azt pótló okiratot produkálni kell. Pótló okiratról pedig akkor beszélünk, ha a jelzálogadóslevél elveszett vagy megsemmisült volna, mikor is a megsemmisítést kimondó bírói határozat tölti be helyét (törv. 101. §.).

756. A levelesített jelzálogjog érvényesítése esetén a telekkönyvi törlés csak akkor eszközölhető, ha a jelzálogadóslevelet a telekkönyvi hatóságnak visszaszolgáltatták, vagy bíróilag semmissé nyilvánították (törv. 108. §.). Ha a hitelező vagy tartózkodási helye ismeretlen, a hirdetményi eljárás lefolytatásával és a jelzálogjog megszűntté nyilvánításával együtt a kiszolgáltató jelzálogadóslevél is semmissé nyilvánítandó. Amennyiben azonban a hirdetményi eljárást azért vezették be, mert a jelzálogos összeg az ismeretlen hitelező javára bírói letétbe helyeztetett: az utólag netalán jelentkező hitelező a letét felvételére szóló jogosultságát a semmissé nyilvánított jelzálogadóslevéllel is igazolhatja (törv. 109. §.).

757. A zálogjogoknak kézi és jelzálogjog mellett van egy harmadik típusa is: az *ingó jelzálogjog*. Hazai jogunkba az intézmény bevezetve még nincs, bár az életben egyre sűrűbben találkozunk vele, sőt egy esetét „*gabona jelzálog*” címén az 1930 : XXII. t.-c. II. fejezete is (15—33. §§.) szabályozza. Értjük alatta különben azt a zálogjogot, melynek ingó dolog a tárgya, de a lekötés ellenére is a tulajdonos adós használatában marad és a hitelezőnek nem adatik át. A hitelező kielégítési jogát pedig az ilyen zálogjogok nyilván tartását szolgáló jelzálogkönyvbe való bevezetés és az elzálogosító tulajdonos rendelkezési jogának megfelelő korlátozása biztosítja.

XXII. Fejezet. Telki terhek; felülepítményi jog; az úrbéri intézmény maradványai.

758. A *telki teherjog* azt az önmagában ellentmondó tulajdonjogi korlátozást jelenti, mely szerint valamely ingatlan mindenkor tulajdonosától (birtokosától) a jogosított bizonyos időnként visszatérő pénz-, termény- vagy munkabeli szolgáltatásokat követelhet (servitium reale, onus reale, Reallast). A telki teherjogot tehát egyrészt az időnként állandóan visszatérő szolgáltatások (kötelmi elem), másrészt ezeknek az ingatlanokhoz teherként való legszorosabb hozzákötöttsége (dologi elem) jellemzi. Ekként a telki teherjog átmenetet adhat a dologi jogoktól a kötelmi jogok felé.

759. Miután a telki teher a maga egészében az ingatlanra nehezedik: annak bárminő átruházása esetén az új tulajdonosra átszáll.

Átszáll rendszerint még árverés esetén is. Ha megváltás vagy jogi kényszer okából megszűnik: a volt jogosult kártalanításra tarthat igényt. A szolgáltatásokra a terhelt telek mindenkori tulajdonosa, birtokosa van kötelezve; a jogosított vagy egyénileg, vagy szintén valamely ingatlan mindenkori tulajdonával, birtokával van megjelölve. A szolgáltatások, az ingatlanból teljesítendőek oly értelemben, hogy azokért értéke és haszna erejéig kizárólag csak a terhelt ingatlan szavatol. A telki teherjogok telekkönyvileg is bekebelezhetők; a bekebelezés némely esetben egyenesen a jogszerű megszerzés előfeltétele.

760. A telki terhek jogi természete vitás. Régebben az a fel fogás dominált, hogy az *onus reale* a telki szolgálomnak egy sajátos faja, vagy ahhoz analog intézmény, mely a római jogi alapelvvel, — *servitus in faciendo consistere nequit* — szemben a terhelt telek mindenkori tulajdonosát tevéssé, szolgáltatásra kötelezi (*servitus juris germanici*). Újabban szintén a korlátolt dologi jogok egyikének tekintik, de olyannak, mely nem mutatja mindenben a dologbeli jogok valamennyi jellegzetességét.

761. A telki terhek vagy a *törvényen* alapulnak, vagy *magánrendelkezésből* állanak elő. A törvényen alapuló telki teherjogok főbb esetei: *a)* *censualis, taxalis* — *curialis* földek után fizetendő járulékok; *b)* szőlődézsma váltság-tartozások (1869 : XXIX. t.-c.); *c)* maradványföldről és irtványokért fizetendő váltságösszegek (1871 : LIII. t.-c. és LIV. t.-c.); *d)* majorsági zsellértelkek váltsága (1896 : XXV. t.-c.); *e)* birtokrendezési költségek; *f)* vízszabályozási tartozások (1885 : XXIV. t.-c., 1889 : XXX. t.-c.); *g)* *phyloxera*-kölcsönök (1896 : V. t.-c.); *h)* minden az ingatlanokat közvetlenül terhelő állami és községi adó; *i)* kegyúri jog (*jus patronatus*), ha valamely ingatlanhoz van kötve és nem valamely családhoz vagy hatósághoz; *j)* *párbér* vagy *ágybér*, melynek fizetése azonban csak akkor kötelező, ha a terhelt ingatlan tulajdonosa (birtokosa) kath. vallású és házasságban élő személy, stb.

762. A jogügyleti rendelkezés alapján keletkezett telki terheket közös néven „kikötmények”-nek szokás nevezni és legtöbbször mint élelmezés, életjáradék, ellátás és hasonló szolgáltatási kötelezettségek kapcsoltnak valamely ingatlanhoz telki teherként hozzá. Dologi hatályuk azonban csak úgy van, ha telekkönyvileg (C. lapon) bekebeleztetnek.

763. *Járadéktelek.* Részben törvény (1920 : XXXVI. t.-c. VII. Fej.), részben szerződés alapján keletkezik a járadéktelek intézménye is, mint telki teherjog. Lényege szerint, valamely mezőgazdasági ingatlan, családi ház, vagy ilyenre alkalmas telek vásárlója vállalja el az eladó és jogutódaival szemben azt a megvett ingatlanhoz telki teherként hozzátapadó kötelezettséget, hogy a vételár egy része vagy egésze helyett készpénz, vagy terményekből álló évi járadék fizetendő. Az ily szerződésekhez a földmív. miniszt. jóváhagyása szükséges, kivéve, ha a járadékélvező telki teher jogosított az állam vagy valamely altruista intézet. A járadéktelek alakí-

tás tilkvileg bekebelezendő; a járadék félévi felmondás mellett megváltható, bár ez a megváltási jog 32 évre szerződésileg kizárható. A megváltási tőke, ellenkező megállapodás hiányában, az évi járadék 20-szorosa. Bizonyos és szerződésileg meghatározandó esetekben: a járadéktelket az eladó vissza is veheti (állam elleni bűncselekmény, kivándorlás, csőd, évi járadékkal hátralékban létel, a megművelés elhanyagolása). A járadéktelek megosztása, megterhelése, haszonbérbeadása és átruházásához az 1931. évi XXXV. t.-c. 3. §. szerint az illetékes közgazg. bizottság gazdasági albizottságának hozzájárulása szükséges.

764. A telki teherjogok, a járadéktelektől eltekintve, elbirtoklás útján is megszerezhetők. A telki teher szülte helyzet sokban hasonlatos a jelzálogjoggal való terheléshez. Különösen áll ez a szolgáltatásra kötelezett tulajdonos deterioratioi elleni védekezés tekintetében. A törvényes telki teherjog árverés esetén is érintetlenül átszáll az új tulajdonosra; a szerződésen nyugvók ellenben, ha rájuk való tekintettel kellő vételárat az árverésen remélni nem lehetne: megszüntethetők, mely esetben a jogosítottak bejegyzésük sorrendjében úgy kapnak kárpótlást, mintha jelzálogos hitelezők lettek volna. Ilyenkor a telki teherjog tőkeértékét meg kell határozni. Hátralékos telkiteher-részletek az ingatlan új tulajdonosát csak akkor kötelezik, ha az ingatlanhoz örökösödés útján jutott hozzá. Minden szerződésen nyugvó telki teher az érdekelt felek újabb szerződésével megszüntethető; megszűnik továbbá időhöz kötöttség esetén az idő lejártával és nemgyakorlás esetén (non usus) címén 32 év után. Törvényes telki terhek megszüntetése csak törvénnyel eszközölhető.

765. *Felülépítményi jog* (superficies). Valamely telek és alkatrészei külön tulajdon, vagy a telket terhelő külön jogok tárgyai nem lehetnek. Ezzel az alapvető dologjogi elvvel helyezkedik látszólag szembe a superficies, mely a tulajdonnal azonosnak mutakozó tartalmú és térfogatú jogot ad másnak ingatlanán egy abba beleépített építmény, tehát az ingatlan *alkatrésze* felett. Helyesen azonban a superficiesben nem szabad az elavult régi doctrina szerinti ú. n. „haszonvételi tulajdont“ látnunk, hanem egyszerűen az ingatlant terhelő oly idegen dologbeli jogot, mely a forgalom és gazdasági élet követelményei okán bizonyos önállósággal van felruházva és a terhelt ingatlan bizonyos vonatkozásban való teljes kihasználásában áll.

766. Közelebbről pedig értjük superficies alatt azt az idegen dologbeli jogot, melynél fogva másnak földjén vagy annak szintje alatt a magunk számára épületet létesíthetünk, azt rendeltetési céljára korlátlanul használhatjuk és ezt a korlátlan használati jogot forgalomba hozhatjuk, átruházhatjuk és megterhelhetjük. A felülépítményi jog keletkezésekor a használatnak bizonyosfokú korlátozásai is köthetők ki (pld. hogy átruházásához a tulajdonos hozzájárulása is szükséges), s ha ezek a bejegyzésbe felvételnek, mindenkivel szemben joghatályhoz jutnak. Némely helyeken a superficies,

mint *emeletjog fordul elő*. Keletkezési oka az ügyleti rendelkezés; szerzősmódja: a tlkvi bekebelezés. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy épületjogot elbirtoklás útján is lehet megszerezni. Megszűnik a felépítményi jog, ha a jogosult beleegyezése alapján töröltetik vagy ha gyakorlásával felhagynak és a non usus 32 éve letelt. Az épület megsemmisülése azonban magát a jogot nem enyésztteti el.

767. Az *úrbéri intézmény némely még élő vonatkozásai*. Az úrbériséget az 1848 : IX., t.-c. megszüntette, de az akkori törvényhozásnak az elvi kijelentésénél többet nem állott módjában tennie. Magát az intézmény gyakorlati megszüntetését az abszolút korszakban rendeletileg hajtották végre, s ezt a munkát teljesen a 67 utáni alkotmányos törvényhozás fejezte be. Az egész intézmény tehát a múlté, de az ú. n. „*úrbéri birtokrendezés*”-ben némely vonatkozásai még máig is élnek.

768. Az *úrbéri intézmény* egyébként anyagi tartalma szerint annak a jogviszonynak szabályozása volt, mely a földesúr és a jobbágy között állott fenn. E jogviszonynak alapépítménye az az ingatlan, mely tulajdonjogilag a földesurat, a használat tekintetében pedig a jobbágyot illette, ki ellenszolgáltatásként földesurának az adózások legkülönbözőbb nemeivel tartozott. A földesúr és a jobbágy közti ezt a viszonyt országosan, bár alkotmányellenesen, először Mária Terézia királyné szabályozta és az ennek megfelelő tényleges rendezést ő is hajtotta végre. Törvényhozásilag és egészen a Mária Terézia-féle rendeletek kereteiben, az 1832—36. évi országgyűlés IV—XII. törvénycikkei intézkedtek. Erdélyben az úrbéri viszonyt csak az 1846—47-iki erdélyi országgyűlés tette rendezés tárgyává, addig az úrbéri viszonyokra nézve az 1848 előtti adó-lajstromok, továbbá egy 1819—20. években megejtett, ú. n. *Cziráky-féle birtokösszeírás* volt az irányadó.

769. Az *úrbéri viszony alapépítménye*, mint mondva volt, az „*úrbéri birtok*”. Az „*úrbéri*” jelleget materialiter az adta meg és az különböztette meg az ilyen ingatlant a földesúr egyéb „nem úrbéri”, hanem ú. n. „majorsági” birtokaitól, hogy a jobbágyok használatától ezek a földek elvonhatók nem voltak; — alakilag pedig, hogy mely ingatlanok voltak az úrbéri rendezés alkalmával felvett lajstromos kimutatásokba (úrbéri táblákba) „úrbéri telkek”-ként bejegyezve, vagy melyek voltak e bejegyzés nélkül is az úrbéri szolgáltatások szakadatlan megvétele folytán *szokás révén* ilyenekül elismerve. Ahol a földesúr és a jobbágyok között az úrbéri általános rendezésnél kedvezőbb tartalmú úrbért pótló szerződések állottak fenn: ott ezek továbbra is érvényben maradtak, s az „úrbéri” minőséget az ilyen szerződések is megalapították.

770. Maguk az úrbért pótló szerződések tartalmuk szerint nagy változatosságot mutattak s főleg azokat a jobbágyokat hozták különösen is előnyösebb helyzetbe, akik elpusztult, parlagon maradt határok, puszták benépesítése, művelés alá vétele, ill. munkaerő szaporítása céljából kötötték meg szerződéseiket (soltészi-biztosítási-, megszállási, jutalmazási szerződések).

771. Urbéri természetűek gyanánt voltak tekintendők végül azok az ingatlanok, melyek az urbéri rendezésből azért hagyattak ki, mert a rajtuk élő jobbágyság nem űzött földművelést vagy állattenyésztést, hanem kereskedés, házalás, kéziipar, vásározás, fuvarozás, bányászat volt az életmódja. Az ilyen ingatlanokon a földesúr és jobbágy közti viszonyt az ú. nev. „*regulamentum instrumentum*“ szabályozta.

772. Mellőzve a „jobbágy- és zsellértelkek“ közti, most már csak jogtörténeti jelentőségű különbséget: a jobbágyokat urbéri telkeik használatán kívül és amellet, a földesúr erdőiben, legelőiben és nádasaiban *erdei, legelői és nádlási haszonvételek* is illették. Nemkülönbön lehettek de facto kezükön jogos birtokilletményükön felül egyéb ingatlanok is, mint a *puszta telkek, foglalások és maradványföldek*, melyekre nézve az urbériség megszüntetésekor és a volt földesurak kárpótlásakor mind külön kellett intézkedni.

773. Mindezek aktuálításukat már elvesztették. Ahol az urbériség még mintegy tovább él, az az ú. nev. *urbéri birtokrendezés* kérdése, mely a volt jobbágyokat megilletett erdei, legelői és nádlási haszonvételeknek megszüntetésével és ennek fejében a volt földesurak erdői-legelői és nádasaiából megfelelő erdő-legelő és nádas-területek kihasításával és a volt jobbágyok, illetőleg jogutódaik közös birtokába való átbocsátásával foglalkozik. (1871 : LIII. és LIV.; 1877 : XII.; 1880 : XLV.; 1892 : XXIV.; 1908 : VII., XVIII. és 1908 : XXXIX. t.-cikkek és a rendeleti anyag).

774. Az *urbériekkel rokon jog- és birtokviszonyok*. Az urbéri jogviszonnyal sok egyéb és vele rokontermészetű jog- és birtokviszony állott elő a volt földesurak *nem urbéri* természetű ingatlanain, mely jog- és birtokviszonyok nagyjában a megváltások rendszerében szintén rendezést nyertek. Ilyenekül említendők az *irtványok*, melyeket a volt jobbágyok irtás útján alakítottak át művelhető földekké, s melyek után az urbéritől különböző (terhesebb) szolgálatokat teljesítettek. (1871 : LIV. t.-c.) Továbbá a *dézsma szőlők*, melyek kötelező megváltását az 1868 : XXIX. t.-c. rendelte el; azután a *majorsági zsellérbirtokok*, melyek megszüntetése, illetőleg megváltása iránt az 1896 : XXV. t.-c. intézkedett s az ugyanezek közé tartozó, de az 1873 : XXII. t.-c. által külön szabályozott *telepítvények*, melyek a mai *telepítésektől* fogalmilag élesen megkülönböztetendők.

XXIII. Fejezet. Agrárközösségek.

775. *Nemesi közbirtokosság*. A tulajdonközösségnek egy, a tört. fejlődést tekintve, különös alakzata, mely az egy vagy több községben levő nemesi ingatlan javakra létesített az úgynevezett „közbirtokos“ nemesek között jogközösséget. Ebbe a jogközösségbe azonban csak a legelők, erdők és a kir. kisebb haszonvételi jogok tartoz-

tak bele, míg a belsőségek és a nem említett egyéb külsőségek (szántók, rétek) nem. Közbirtokosok pedig azok, akik az illető közbirtokossági közösségekben nemesi ingatlanok tulajdonosai, s a közbirtokossági ingatlanokban való közösséget fenntartották. Az egyes közbirtokosoknak a közös jogokban és kötelezettségekben való részesedése arányszámok (hányadok) szerint nyert megállapítást. Az az eljárás, melynek rendén az arányszám meghatározatátik: az *arányosítás*.

776. A közbirtokosokat a közös haszonvételek kibérlelésénél idegenekkel szemben elsőbbség illette (1655 : XXXI. t.-c. 3. §.), viszont különös szabályon épült fel a közös épületek fenntartása, közös árvízveszélyek elhárítására vonatkozó kötelezettségük is, melyben ha hanyagságot tanúsítottak az előállott kárért, ellenszegülés esetén pláne kétszeresen is felelősek voltak. (1715 : LXIX. t.-c. 1. §.).

777. A közbirtokossági javak ügyeinek intézésére, képviselőre, stb. szokássá vált, hogy a közbirtokosságok bizonyos szervezetet öltsenek magukra, de ez nem volt soha kötelező, s szükség sem volt rája mindenütt. Ez a helyzet azonban ma már megváltozott s az 1913 : X. és az 1935 : IV. t.-cikk után úgy az erdői, mint a legelői nemesi közbirtokosságok legelő, illetőleg erdőbirtokossági társulatokká kötelesek önálló jogi személyként megszervezkedni. Ezzel a nemesi közbirtokosság a mult intézményévé vált.

778. Ugyanígy alakult ki a helyzet az ú. nev. „*ürbéres közbirtokosságok*”-nál is, melyek a volt erdei és legelői haszonvételek fejében a volt jobbágyok részére kiasított erdő és legelő területeken keletkeztek s ma szintén a legelőtársulati, illetőleg erdőbirtokossági társulati szervezkedés kényszere alá utaltattak.

779. *Egyéb falusi agrárközösségek.* a) *Községi tulajdonban álló legelők;* község alatt mindig a politikai községet értve (1894 : XII. t.-c. 15., 20., 21. §§.); b) *a nyomásos gazdálkodási rendszer* tekintetében fennálló közösségek, melyek részére az 1894 : XII. t.-c. I. címe bizonyos szervezetet létesített. Ezek mellett azonban vannak szervezni elfelejtett, vagy parcellázások kapcsán keletkezett és szervezet nélkül fennálló is; c) *falusi használati közösségek* a politikai község tulajdonát képező, rendszeren faluvégi telkeken a legkülönbözőbb tartalommal; d) *hegyközségek,* az 1929 : XVII. és az 1938. évi új hegyközségi t.-c. szerinti alakulattal (ezek jogi személyiséggel is bírnak); e) *tagosítás alkalmával* keletkezett legelőközösségek, vagy olyanok, melyek az 1908 : VII. t.-c. 8. §. 4. bekezdés és az 1908 : XXXIX. t.-c. 2. §. 4. bek. alapján osztatlan közös tulajdonul kiasítottak; f) *legelőközösségek,* melyek az 1908. évi XLIII. t.-c. 1. §. 8. pontja alapján államsegéllyel létesítettek; g) *majorsági zsellérségek* megváltása, telepítés, vagy parcellázás alkalmával keletkezett *legelőközösségek.* Az a) és f) alatti legelőközösségekre nézve az osztatlan közös legelőkről szóló 1913 : X. t.-c. alkalmazandó; a g) alatt említettek pedig a földművelési miniszter rendeletére alakítandók meg társulati formában.

780. *Házközösség.* A házközösség a régi katonai határőrvidéken alakult sajátos tulajdonközösségi formáció volt, melynek jellege a katonai hűbéres birtokokra emlékeztetett. A házközösségi tagoknak valóságos tulajdonközösségi jogosultságát csak az 1850. évi határőrvidéki alaptörvény juttatta élesen kifejezésre. A házközösség ma már nem aktuális, mert az 1885 : XXIV. és az ezt módosító 1898 : XII. t.-cikk megsemmisítették és a házközösségi vagyon felosztását elrendelték. Ha a tagok, vagy azok egy része azonban a közösséget tovább is fenn óhajtotta tartani: ezt megtehetette, de az így keletkezett vagy megtartott közösségek a közönséges tulajdonközösségtől semmiben sem térnek el. A házközösséghez némi távoli eszmei rokonságra mutatnak a volt székely és rumén határőrezredek ú. nev. „közjavai”.

781. *Osztatlan közös legelők.* A legelőkkel és az állattenyésztéssel kapcsolatos gazdasági érdekekre tekintettel az 1913 : X. t.-c. a legelői közösségek legtöbb alakulatát hatósági felügyelet alá helyezte és jogiszemélyiséggel felruházott társulati kötelékbe kényszerítve azokat, gondoskodott a legelők okszerű használatáról és fenntartásáról. Azt, hogy mely közösségi legelők vannak a társulattá átalakulás kényszere alá vetve, a törv. 1. §-a taxative felsorolja, s az itt fel nem soroltakra nézve is a földműv. miniszter hozzájárulásával lehetővé teszi az 1913. évi X. t.-c. szerinti szervezkedést.

782. Az osztatlan közös legelői társulatok megalakulásának mi-kéntjét, az alapszabályok kidolgozását, a társulat célját, jogképességét, felügyeletét a törvény igen beható részletességgel állapítja meg, egyebekben pedig eredetileg kétféle társulati típust ismert. Az 1930 : XXXIV. t.-c. 99. §-nak módosító rendelkezése szerint azonban a két típus helyébe csak egyféle szervezkedési forma lépett, t. i. az, mely a társulatot tagjaitól önálló jogi személyiséggel ruházza fel. A legelők és tartozékaik ennek értelmében a társulat tulajdonában állanak s a korábbi társtulajdon a tagok dologi használati jogává alakult át.

783. A társulati tulajdont képező legelőkre végrehajtást vezetni csak törvényből folyó vagy telekkönyvi bekebelezésen nyugvó vagy oly kötelezettségek érvényesítése érdekében lehet, mely kötelezettségek a legelő elidegenítése céljából törvényesen vállaltattak. A társulati vagyonba a legelőkön kívül egyéb, a közös legelőhasználattal kapcsolatos javak is bevonandók. Így pld. közös bikaistállók, pásztorház, közös bikarét, csapásút, kaszáló, delelők és kifutók, mesterséges takarmánytermesztésre szolgáló ingatlanok, legelői szerelvények, közös alapok, apaállatok, eszközök és anyagok, stb.

784. A legelőtársulatoknak tagjai azok, kiknek a társulati kötelék alá tartozó legelőkre tulajdoni vagy használati jogosultságuk van. Más a társulat tagja nem lehet. A társulati tagság úgy élők között, mint halál esetére átruházható, de az élők közötti átruházás a társulati választmány hozzájárulásához van kötve. A hozzájárulás előfeltételeit a törvény tüzetesen szabályozza és a társulat-

nak, másodsorban a politikai községnek és végül az államnak elővásárlási jogot is biztosít. A hozzájárulás megtagadása ellen a földművelésügyi miniszterhez lehet panasszal járulni. A társulati tagok jogai egészében véve az egyesületi jogok kereteiben mozognak, s részletes felsorolásuk a törvényre való utalással mellőzhető. Kötelezettségeik a társulatnak, mint legelői egyesülésnek működésével és céljaival függenek össze. Leglényegesebb ezek között a legeltetési díjak és esetleges külön tagsági póttjárulékok fizetése. Ezek a kötelezettségek a legelői tagilletőségeket telkiterhént terhelik és a közadók módjára behajtandó privilégiális követelések jellegével bírnak. A tagok fizetéseiken felül munkaszolgáltatásokkal is terhelhetők, amit azonban joguk van pénzben megváltani.

785. Az osztatlan közös legelői társulatok élén az elnök és az ő támogatására rendelt választmány áll. A társulat főszerve a közgyűlés, mely a társulat felosztásának kimondására, a társulati ingatlan javak teljes vagy részleges felosztására, illetőleg a társulati kötelekből való kibocsátására egyedül jogosult. Persze, az ily határozatok az ellenőrző hatóságok (földművelésügyi miniszter) engedélyéhez és egyéb törvényben megállapított cautelaris intézkedésekhez vannak kötve. A felosztás esetén a törvény 59. §-ában szabályozott módon felszámolást kell tartani, s amíg ez befejezve nincsen, a társulat fennállónak tekintendő.

786. *Erdőbirtokossági társulatok.* Az 1935 : IV. t.-c. a különböző erdő-közösségeket a társulatként való megalakulásra kötelezte. A törvény 146. §-a sorolja elő, hogy melyek az e szervezkedésre köteles erdőközösségek s kifejezetten csak azokra nézve tesz kivételt, melyek az 1913 : X. t.-c. alapján mint legelőtársulatok már megalakultak. A szervezkedés egyes fázisait egészen az alapszabályok helybenhagyásáig a 147—155. §-ok határozzák meg. Az így önálló jogalanyként megszervezett erdőbirtokossági társulat jogképessége jelentékenyen korlátozott. Terheket csak jóváhagyás mellett vállalhat; elidegenítésre csak miniszteri engedély esetén jogosult, s az így esetleg szerzett vételár a terhek törlesztésére, illetőleg új erdőterületek szerzésére, a meglévők kiegészítésére és hasznos beruházásokra fordítandó.

787. A volt tulajdonostársak joga dologi használati jogosultsággá alakul át; — végrehajtás, kölcsönök felvétele, ezek jelzálogi biztosítása csak a földmív. miniszter gyámkodása alatt és lényeges korlátozások mellett foghat helyet. Az erdőbirtokossági társulat tagilletősége átruházható és ezzel a társulati tagság is a vevőre száll át. Átruházás után a társulatnak, utána a községnek (városnak), hol a társulat székhelye van és harmadsorban az államnak elővásárlási joga van. Erre tekintettel az átruházási szándék a társulatnál bejelentendő.

788. A társulati erdők használatában a tagok illetőségeik arányában részesednek. A használatok mibenlétét és gyakorlási módját (esetleges értékesítésüket) az üzemterv és az alapszabályok keretei között a társulati közgyűlés állapítja meg. A használatban

részesülő társulati tagok bizonyos feltételek mellett *használati díjak* fizetésére és pénzzel megváltható közmunkák teljesítésére is kötelezhetők.

789. Megszűnik az erdőbirtokossági társulat, ha az erdőt ingatlan-árverésen eladják vagy kisajátítják és új erdőingatlan szerzésére a földmív. miniszter a társulatot nem kötelezi; továbbá, ha a társulatnak csak egyetlen egy tagja marad és ha a társulat feloszlik. — A nemesi és úrbéres közbirtokosságból alakult erdőbirtokossági társulat saját feloszlását nem határozhatja el. A feloszlást különben a közgyűlés mondja ki és a miniszter hagyja jóvá. Amíg a társulatnak engedélyezett kölcsöntartozása van: feloszlását nem mondhatja ki — kivéve, ha az érdekelt hitelezők ahhoz hozzájárulnak. — Feloszlás esetén a társulati vagyon felszámolandó.

790. Szervezet. A társulatnak szervei a következők: Közgyűlés, elnök, választmány és egyéb alapszabályszerű tisztviselők. A közgyűlés hatáskörét, működési módját, a törv. tüzetesen szabályozza. — A társulati tagok szavazati jogukat nem fejszám, hanem az illetőségek aránya szerint — személyesen vagy meghatalmazottal — gyakorolják. A felügyelet és ellenőrzés a társulat felett az erdőrendészeti hatóságok feladata.

KÖTELMI JOG.

XXIV. Fejezet. Általános tanok.

43. §. A kötelem fogalma, tárgya.

791. A kötelem két vagy több személy között fennálló azt a jogviszonyt jelenti, melynél fogva az egyik (az úgynevezett adós, debitor) a másikra, (hitelező, creditor) való tekintettel valamit teljesíteni — még pedig adni, tenni vagy nem tenni — tartozik. E teljesítésnek nagyobbára vagyoni jelentősége szokott lenni, de nem feltétlenül. A kötelmeknél a kötelmi alávetettség nem közvetlenül valamely dologra, hanem más személy (az adós) akaratára nehezedik. A kötelem alkatelemei, a mondottak szerint: az adós és hitelező, mint a kötelem alanyai; a szolgáltatás, mint a kötelem tárgya és az e két elemet összefűző jogi kapocs, jogi kényszerűség, mint a kötelem tartalma. Az alanyokról és a kötelem tárgyról alább lévén szó, itt csak a kötelem tartalmára nézve emelendő ki, hogy az azt az alaphatást fejezi ki, mely az adós teljesítési kényszerűségében, illetőleg a vagyonával való helytállásban (Haftung) és a hitelező teljesítés iránti követelésében nyilvánul. Ez az alaphatás az úgynevezett *naturális obligatióknál* (csonka kötelmek) meg van gyöngítve abban az értelemben, hogy a jogrend ezektől a kötelmekről a kereseti jogot elvonja; megvan gyöngítve továbbá mindazon esetekben,

ahol a jogszabály vagy jogügylet az adós korlátozott felelősségét emeli érvényre.

792. *A kötelem tárgya. A szolgáltatásról általában.* A szolgáltatásnak tárgya vagy valaminek adásában (dare) vagy tevésében (facere) áll, mely esetben *tevőleges* (positív) kötelemről lesz szó — vagy valaminek nemtevésében, túrésében, abbanhagyásában, mikor is *nemleges* (negatív) kötelemről beszélünk. Dologi jogváltozások végeredményben rendszerint csak a pozitív és dare-ra irányuló kötelmekkel lehetnek kapcsolatosak. A szolgáltatás — facere esetén — lehet továbbá *állandó természetű*, mikor is az egymást követő cselekmények egész láncolatából áll és lehet *mulólagos*, azaz csak egyetlen magatartás, cselekvés tanúsításából álló. Lehet *egyszerű* és *összetett* aszerint, hogy a teljesítés által előidézett eredmény egyféle-e, vagy többféleséget mutató. Magától értetődik és már az ált. jogügyleti szabályok következménye, hogy bármire irányul a szolgáltatás, lehetetlen, törvény által tiltott, valamint a jóerkölcsöket sértő nem lehet.

793. *Osztható a szolgáltatás*, ha a concret hitelezői érdek sérelme nélkül a részletekben való teljesítést megengedi; ellenkező esetben *osztthatatlan*. Rendszerint akkor forog fenn oszthatóság, mikor a szolgáltatás tárgyának minéműsége (helyettesíthető, osztható dolgok) a részszolgáltatások qualitativ ugyanazonosságát nem zárja ki. A különbségnek több adós vagy több hitelező esetén, továbbá a kötelmek megszűnésénél van jelentősége.

794. Ha a szolgáltatás tárgya súly, szám, minőség, vagy egyedi jelek szerint minden kétséget kizárólag meg van pontosan határozva: akkor a szolgáltatás és vele együtt a kötelem is *határozott*. Ha mindez egyelőre még nincs teljesen tisztázva: *határozatlan*. A határozatlan, vagy helyesen nem egész pontosan meghatározott kötelmek csak akkor érvényesek, ha utólagos meghatározásukra maga a kötelem foglal magában megfelelő támpontokat, mert teljesen határozatlan vagy utólag meg nem határozható kötelmek érvényesek nem lehetnek.

795. *Vagylagos szolgáltatás (alternatív kötelem)*. *Vagylagos* a szolgáltatás akkor, ha az adósnak két egyedileg pontosan meghatározott szolgáltatás közül csak az egyiket kell teljesítenie; hogy melyiket? ez az erre jogosultak kiválasztásától függ. A vagylagos szolgáltatás (vagy kötelem) tehát a kiválasztási jog gyakorlásáig, mely a kötelmet az egyik szolgáltatáson koncentrálja, határozatlan. Hasonló, de mégis eltérő jelenség az alternativitáshoz az adós számára kikötött *alternativa facultas* esete, holott is csak egyetlen szolgáltatás van meghatározva, de az adós azt egyébvel megválthatja, ha tetszik.

796. A két szolgáltatás közüli választás, ha egyéb kikötés nem volt: az adóst illeti. A választást az adós kifejezetten vagy az egyik teljesítésének megkezdésével hallgatagon is gyakorolhatja. Ha az adós a lejáratig választási jogával nem él: a hitelező vagylagosan pereli be és ugyanígy marasztaltatja is. A marasztaló ítéletben ki-

tűzött teljesítési időpontig még mindig élhet az adós kiválasztási jogával; azontúl az a hitelezőre megyen át. Amennyiben a kijelölési jog a hitelezőé és ő ezt lejáratkor nem gyakorolja: az adósnak módja van valamelyik szolgáltatás felkínálásával a késlekedő hitelezőt a választás dolgában nyílt vagy hallgatólag állásfoglalásra rászorítani. Előfordulhat az is, hogy a kijelölés a kötelmen kívül álló harmadik személyre bízott; ha ez jogát nem gyakorolja, a kötelelem megszűnik. A választás ügyleti cselekmény és így az esetleges jogi hiányosságok szempontjából az ügyleti általános szabályok alá esik.

797. A vagylagosan meghatározott szolgáltatások valamelyikének véletlen megsemmisülése esetén: a kötelelem a lehetségesnek megmaradt szolgáltatással teljesítendő. Amennyiben azonban a lehetetlenülésnek oka az adós vétkessége volt és a választási jog a hitelezőt illette: joga van a lehetetlenné vált szolgáltatás, illetőleg teljes kártérítés iránt indítani keresetet.

798. *Fajlagos szolgáltatás* (generikus kötelelem). Szintén határozatlan kötelelem, mert a szolgáltatás nem egyedileg, hanem bizonyos fajtahoz való tartozással van megjelölve és így a teljesítés csak úgy eszközölhető, ha a kikötött fajból a szolgáltatandó darab kiválasztatik s ezzel a kötelelem szoros meghatározást nyer. A választási jogra nézve, ugyanazok a szabályok irányadók, mint az alternatív kötelelemnél. De az adósnak, ha a választás az övé, legalább középszerű egyedet kell a megjelölt fajból kiválasztania, míg a hitelező akár a faj legjobb egyedét is választhatja. Ha a szolgáltatást bizonyos fajta dolgok valamely szűkebb köréből (pld. búzát saját terméséből) kell teljesíteni: a fajlagos kötelemet *zártfajú kötelelemnek mondjuk*.

799. *Pénzszolgáltatás*. A pénztartozásokra nézve az általános szolgáltatási szabályokon felül más speciális szabályok is állanak fenn. Pénztartozásnak pedig azokat a kötelemekeket tekintjük, hol az adósnak bizonyos meghatározott és pénzben kifejezett értékquantumot kell szolgáltatnia. Nem pénztartozás ekként, ha az adós egyedileg megjelölt pénzdarabokkal tartozik (pld. zárt erszényben, őrzés végett átadott pénz esetében). Nem pénztartozás az sem, mely meghatározott fajú pénzürmének, pénznemnek teljesítésére szól (pld. fizessen 10 drb. körmöczi aranyat); itt fajlagosságról van szó. Az igazi pénztartozást *törvényes* vagy *valutapénzben* kell leróni; törvényes pénz pedig az, melyet valamely államban, a rajta kitett névérték szerint és korlátlan mennyiségben mindennemű fizetésnél mindenkinek *el kell fogadnia*.

800. Külföldi pénznemekben meghatározott pénztartozást, ha a természetben való leróvás kikötve nem volt, a belföldi folyó pénz-nemben kell a lejárat napja szerinti átszámítással teljesíteni. Az átszámítás tekintetében azonban a kérdés eldöntve nincs, mert a judicaturában előfordulnak oly esetek is, melyek nem a lejárat, hanem a tényleges fizetés napján jegyzett árfolyamokat veszik irányadóul.

801. *Valorizálás — átértékelés, ill. felértékelés — kérdése.* A pénztartozások teljesítésével szorosan összefüggő kérdés, melynek jelentősége röviden a következőkben áll: A háborús gazdasági válságok következtében a pénz értéke rohamosan lehanyatlott, amiből folyólag a hitelezőt, ha számszerű összegben meghatározott követelését az adós a leromlott értékű pénzben fizeti meg: kétségtelenül nagy anyagi károsodás sujtja. Közvetlen a pengőérték behozatala előtt a korona a miniszteri rendeletben megállapított kulcs szerint a háború előtti aranykoronának csak 1/14.500-ad részét képviselte, ami a pengőre való átszámítás mellett is a hitelezőre nézve azzal a következménnyel jár, hogy ugyanannyi koronában fizetendő eredeti követelésének csak 1/14.500-ad részét kapja meg. Ezt a méltánytalanságot hivatott áthidalni az át- vagy felértékelés azzal, hogy az adós tartozását oly mértékben emeli fel, amely érték, a pénz időközi leromlását figyelembe véve, a követelés eredeti értékéhez való különbözetet kiegyenlíti.

802. Gyakorlatunk az átértékelés kérdésében egységes álláspontot nem foglalt el, sem elvileg, sem a több vonatkozásban elismert valorizálás kulcsát (mértékét) illetőleg. Törvényünk a pénzbüntetések és pénzbírságok felértékelését részben érintő 1926 : VIII. t.-cikk-től eltekintve egyideig nem volt, míg az 1928 : XII. t.-c. megalkotásával a gazdaságilag felette súlyos kérdés nyugvóponttra hozatott. A valorizációs törvény a teljes és minden vonalon érvényesülő átértékelést nem tette magáévá, hanem arra igyekszik, hogy a méltányosság alapján oly keretek közt engedjen utat a tartozások átértékelésének, — holott is az, a gazdasági élet nagyobb megrázkódtatása nélkül keresztülvihető.

803. Kiindulási pontja az, hogy a koronaértékben, vagy valamely forgalomban már nem lévő belföldi pénznemben meghatározott pénztartozás átértékelése *csak kivételesen* és a törvény vagy egyéb jogszabály felállította keretek között történhetik (törv. 1. §.). A kivételes átértékelhetés szabálya is azonban csak azokra a követelésekre áll, melyek összegének meghatározására valamely és 1924 júl. hó 1-ét megelőző időpont az irányadó. Ha az ilyen követelés a törvény életbelépése (1928. ápr. 1.) előtt már lejárt: az átértékelése iránti kérést — a bíróság előtt — csak az életbelépéstől számított egy éven belül — ha pedig a lejárta a törvény életbelépése utánra esik: ettől a lejárattól számított egy éven belül lehet előterjeszteni (törv. 2., 3. §.).

804. Az átértékelés lehetősége alól a törvény az ú. nev. „*tiszta pénztartozásokat*” elvi akadályok címén kizárja. Ilyen tiszta pénztartozásokul pedig — a pénztartozás *jogi természetére* fektetve a súlyt, a következőket jelenti ki: *készpénzkölcsöntartozások* és a vele rokon természetűek, aminők a *takarékbetét, a szövetkezeti áru-előleg, a folyószámla, girószámla, csekk számla egyenlegén, úgyszintén nem kamatozó betéten* alapuló tartozás. A folyószámla alapjául szolgáló egyes jogügyletekből eredő pénztartozások azonban — ha egyébként átértékelhető természetűek — pusztán azért, mert a

folyószámlába, mint annak egyik tétele állíttattak be, az átértékelésből kizárva nincsenek.

805. Nem valorizálhatók azután a *váltón, csekken, kereskedelmi utalványon* alapuló pénztartozások; nem valorizálhatók a *zálogleveleken*, az 1897: XXXII. (hazai pénzüzetek által kibocsátott némely kötvényok biztosításáról), t.-c. rendelkezései alá eső *kötvényben, vasúti részvényben*, vagy határozott kamatozású, közforgalom tárgyául szolgáló más értékpapírban kifejezett, továbbá *nyereménykötvényen, sorsjegyen*, vagy bármily értékpapír *szelvényén* alapuló *pénztartozások*. Hasonlóképp nem valorizálható az a pénztartozás sem, mely a *szövetkezeteket* az évi nyereségből kiadandó *osztalék* vagy egyéb *részesedés* címén tagjaikkal szemben terheli; — továbbá a *biztosítási szerződésben*, vagy *egyesületi tagsági jogviszonyon* alapuló pénztartozás — a biztosítottal, illetőleg az egyesületi taggal szemben — végül, a *készpénz óvadékon* nyugvó pénztartozás, de csak akkor, ha az óvadékot tartó adós kimutatja, hogy az óvadék összegét állandóan készpénzben készen tartotta, vagy úgy helyezte el, hogy az átértékelésből a törvény értelmében kizárt pénzkövetelése keletkezett (törv. 4. §.).

806. Mindezen itt felsorolt és az átértékelésből kizárt tiszta pénztartozások tekintetében is helye lehet a valorizálásnak két esetben. T. i. a) ha az adós a tartozás teljesítésében vétkes késedelembe esett és a pénz leromlása éppen e késedelem alatt következett be; b) ha a felek az átértékelést határozottan kikötötték (törv. 4. §.). A nem értékpapírokban kifejezett készpénzkölcsön tartozásoknak átértékelését ezen felül a törvény még megengedi akkor, ha eredetileg átértékelhető pénztartozás változott át (pld. novatióval) kölcsöntartozássá és ha sem a hitelező, sem az adós nem foglalkozott iparszerűen készpénzkölcsönök nyújtásával, vagy kölcsönnek gyümölcsöztetés céljából való elfogadásával és az adós a kölcsönösszeget az értékcsökkenéstől, megfelelő felhasználás útján megtudta védeni s az vagy befektetésben, vagy a befektetésért kapott ellenértékben vagyonában megvan (törv. 5. §.).

807. Nem a tartozás jogi természetére, hanem az *adós személyére* tekintettel kizárja már most az átértékelhetőség alól a törvény az *államnak, a törvényhatóságnak, a községnek, az államvasútnak, a postának és a postatakarékpénztárnak* magánjogi pénztartozásait, ideértve az értékpapírban (államadóssági kötvényben) kifejezett pénztartozást is (törv. 6. §.). Ez a rendelkezés nem nyer azonban alkalmazást a) az ingatlan kisajátításából, vagy vételéből és b) bérleti vagy haszonbérleti viszonyból eredő, — továbbá c) baleseti járulék alá eső tartozásokra; d) arra az esetre, ha az érdekelt felek az átértékelést határozottan kikötötték (törv. 7. §.) és e) az állam, törvényhozás vagy község egyéb, főleg kereskedelmi, ipari vagy gazdasági célú üzemekből eredő pénztartozásaira nézve sem (törv. 9. §.).

808. Az *átértékelés módja és határai*. Ha az érdekelt felek az átértékelés módja és terjedelme tekintetében maguk megegyezni,

akár előbb, akár utóbb nem tudtak; a törv. 12. §-a a bíróságra hárítja át a feladatot, hogy az átértékelt tartozás összegét a méltányosság lehető figyelembevételével meghatározza; — szem előtt tartván, hogy az értékcsökkenésből előállott hátrányt az adós és hitelező között megossza és egyiknek se okozzon ezzel anyagi leromlást.

809. Figyelembe veendő tehát: mindkét félnek (főleg az adós-nak) anyagi helyzete, a tartozás keletkezésekor kitűzött gazdasági cél, — továbbá, hogy a felek láthatták-e előre a pénz jövőbeli romlását és voltak-e erre kellő tekintettel, — hogy az adós felhasználta-e vagy felhasználhatta-e a tartozásbeli összeget, úgy, hogy azt az értékcsökkenés ellen megvédhette? Figyelembe veendő továbbá a hitelező indokolatlan késedelve, az adós esetleges gazdagodása, és az, hogy ez a gazdagodás meg van-e még, vagy hibáján kívül el-esett tőle stb. A teljesítési idő elmulasztása egymagában késedelemnek még nem vehető, — egyébként pedig az értékcsökkenésből származó hátrány egészen az adósra is hárítható rá, ha az ő *vétkes* késedelve miatt állott elő, vagy pénztartozása szándékosan elkövetett tiltott cselekményből eredt (*dolus*), vagy valóságban az értékcsökkenés neki kárt nem is okozott.

810. A *családi* vagy *öröklési* jogon alapuló pénztartozások átértékelésénél — tekintettel az ezeket keletkeztető jogviszonyok morális jellegére, a törvény rendelkezései úgy alkalmazandók, hogy a *kölcsönös kiegyenlítés* és *méltányosság* elve az összes érdekeltek javára minél hatékonyabban érvényesülhessen. Erre tekintettel, *kivételesen*, még oly pénztartozások is valorizálhatók itt, melyek a 4. § szerint különben az átértékelés alól ki volnának zárva.

811. Átértékelés alá esnek a *baleseti járadéktartozások* is. Ha az ilyen kötelezettségeknek a Máv., vagy más közforgalmú vasút, vagy hajózási vállalat, vagy egyéb közérdekű üzem az adósa: az átértékelés módjára nem a fent jelzett törvényes szabályok, hanem a törvény felhatalmazása alapján kiadott kormányrendeletek az irányadók. (2800/1928. M. E. és 2070/1928. M. E. rend.). Amennyiben a baleseti tartozásoknak (kártérítés, járadékfizetés, tőkével megváltás) más az adósa — az átértékelés az ált. elvek szerint eszközölendő.

812. Külön intézkedik a törvény az élet- és járadékbiztosítási szerződésen alapuló pénztartozásoknak az ált. magánjog köréből kieső átértékeléséről; kimondja továbbá, hogy a jelzálogjogok akkor sem értékelhetők át, ha az általuk biztosított személyes követelés egyébként valorizálható természetű volna. Ezt a szabályt a telekkönyvi közhitel védelme indokolja. A jelzálogos hitelező azonban a személyes adós ellen, sőt bizonyos esetekben az ingatlantulajdonos ellen is, a biztosított követelés átértékeléséből eredő különbözet erejéig a jelzálogul lekötött ingatlanon új rangsorban új jelzálogot szerezhet (törv. 28. §.).

813. A valorizációs törvény rendelkezései nem nyernek végül alkalmazást azokra a pénztartozásokra, melyek teljesítésének módját vagy összegének meghatározását külön törvények, illetőleg jogszabályok állapítják meg. Pld. 1921 : XXXIII. (trianoni szerz.) t.-c. X. r. III. c.; — 1922 : XVI., 1922 : XXVIII., 1924 : VIII. stb. t.-cikk.

814. *Kamatszolgáltatás.* Kamat alatt értjük valamely helyettesíthető dolgokból — főleg pedig pénzből álló tőkének, pro cento hányadrészei szerint meghatározott és azonos dolgokból, illetőleg szintén pénzből álló azt a járulékát, melyet a főtőke használatának elvonásáért ellenértékképpen jogügylet vagy törvény alapján időnként visszatérőleg fizetünk. Ha a kamatszolgáltatási kötelezettség a felek akaratmeg egyezésén alapszik: akkor *jogügyleti* vagy *önkéntes kamatról*; ha ellenben törvény rendelkezésén: kényszerű vagy *törvényes kamatról* beszélünk. Jogot létesítő ítéletekben, pld. vagyonszétválás megszüntetésénél — kamatfizetési kötelezettséget alapíthat az ítélet is (bírói kamat).

815. *Jogügyleti kamat.* Kamatkötelezettség alapítható szerződés vagy élők közötti és halál esetére szóló egyoldalú ügylettel is. Alaki szempontból a kamatkötelezésre a főtartozást létesítő ügylet alaki szabályai az irányadók, 5 százaléknál magasabb kamatkikötés azonban okvetlenül írásbeliséget kíván, különben csak naturaliter áll fenn. 5%-on alul a kamatkikötés szóbelileg, sőt hallgatagon is történhetik. A jogügyleti kamatok mindig postnumerando teljesítendőek.

816. *Törvényes kamat.* Oly tényeken alapszik, melyeket kamatkötelezettséget szülő hatállyal közvetlenül a törvény ruházott fel; jellemző sajátága, hogy csak a tőke esedékességével lesz esedékessé, de nem azelőtt. Esetei közül legfontosabb a most már szűk térre visszaszorult *késedelmi kamat* a pénztartozások késedelembejutása esetén. Nagysága ugyanaz, mint a főtartozás kamataé. Továbbá: a *perkamatt*, mely a beperesített pénztartozások után a kereset benyújtásától kezdve jár. Törvényes kamat jár a köteles rész után is, az örökség megnyitától számítva, stb.

817. *Kamatláb; kamatkikötés korlátozása.* A tőke gyümölcsét képező kamat meghatározására és mérésére a kamatláb szolgál, ami alatt a kamatnak valamely időegységben és a tőke törtszámában kifejezett mennyisége értendő. Az időegység az év, a törtszám pedig a tőke százezer része. A törvényes kamat kamatlábát az 1895 : XXXV. és XXXVI. törvénycikkek 5%-ban állapították meg. Váltóköveteléseknél az 1876 : XXVII. t.-c. szerint 6%. Ez irányadó ott is, hol a felek a kamatfizetést kikötötték ugyan, de a kamatláb meghatározását elmulasztották (vélelmezett ügyleti kamat), valamint ott, hol az 5%-nál nagyobb kamatláb kikötése csak szóbelileg történt.

818. *Kamatmaximum.* Az ügyleti kamat nagysága tekintetében a felek elvileg korlátozva nincsenek: a korlátozás közvetve azonban mégis érvényesül. Így már abban, hogy 5%-nál magasabb kamatkikötéshez írásbeliség kell. A kamatmaximum, mint legfontosabb kamatkorlátozás azt jelenti, hogy 8%-on felül a kamatkikötés csak,

mint naturalis kötelem áll fenn, következőleg 8%-on felüli kamatról közokirat fel nem vehető, annak biztosítására jelzálogjog elő nem jegyezhető, be nem kebelezhető, bíróilag meg nem ítéltető, végrehajtás rája el nem rendelhető. Aki azonban a 8%-on felüli kamatot megfizette: azt tartozatlan fizetés címén vissza nem követelheti. Hogy pedig e korlátozó szabályok ki ne játszassanak, a maximális 8% kiszámításánál nemcsak a kifejezetten „kamat“-ként kikötött, hanem minden egyéb más és a főtartozáson kívüli mellékszolgáltatás is figyelembe veendő, az egyetlen *stornódíjnak*, mint előre meghatározott kártalanítási díjnak kivételével.

819. Korlátozza a kamatkikötést közvetve az a tilalom is, hogy félévnel hosszabb lejáratú ügyleteknél egy félévinnél több kamatot előre levonni tilos; ha mégis megtörténik: a levont kamat tőketörlesztésnek számítandó. További korlátozás rejlik abban az esetőségben, mikor a 8%-on felüli kamatkikötés az ügyletet *uzsorás* jellegűvé és következésképp semmissé teszi. Ilyenkor a hitelező csak annyit követelhet adósától, amennyit valósággal adott, többi részeiben az ügylet semmis és a már vett többletszolgáltatások 5% törvényes kamattal a hitelező által visszafizetendő. Uzorás jellegűvé az ügylet esetleg ép a nagy kamatláb miatt az 1932. évi VI. t.-c. (új uzoratórvény) 1. §. szerint akkor válik, ha a hitelező az adós szorult helyzetének, könnyelműségének, értelmi gyengeségének, tapasztalatlanságának, függő helyzetének vagy nála elfoglalt bizalmi állásának *kihasztnálásával* kölcsön vagy más előlegezés, illetőleg halasztásengedés fejében a saját szolgáltatása értékét feltűnő aránytalan mértékben meghaladó vagyoni előnyt köt ki.

820. A kamatmaximumban kifejezett kamatkorlátozás azonban ma már tág körben — habár az 1877: VIII. t.-c. még mindig élő jog — át van törve. Így mindenekelőtt az 1925: XV. t.-c. 3. §-a kimondja, hogy a záloglevelek kibocsátásának alapjául szolgáló kölcsönökre a kamatmegszorító rendelkezések nem alkalmazandók. Az eredetileg csak két évi időtartamra alkotott 1923: XXXIX. t.-c. pedig, melynek hatályát az 1925. évi XXXVI. t.-c. további intézkedésig meghosszabbította: a pénztartozásokra vonatkozóan a késedelmi kamat addigi törvényes mértékén a kamatot helyettesítő és %-ban meghatározandó kártérítéssel jelentékenyen változtatott: — Nevezetesen:

821. Ha az adós 1923. dec. 16-án túl eső (a törv. életbelépési napja) lejáratú pénztartozásával késedelembe esik: a hitelezőnek nem a törv. késedelmi kamatot, hanem ehelyett %-szerűen megállapítandó kártérítést fizet. Ennek a kártérítésnek mértékét időnként miniszteri rendelettel állapítják meg. Ehhez képest ma a késedelmi kártérítés mértéke, *vétkes késedelem* esetén a Magy. Nemzeti Bank részéről megállapított mindenkor hivatalos évi váltóleszámitolási kamatlábat *négyvel* meghaladó % — vétlen késedelem esetén pedig, ha az adós bizonyítani tudja, hogy a késedelem ideje alatt életviszonyainál és személyes körülményeinél fogva a tartozás összegével nem nyereszkedett: a bank kamatlábat *kettővel* meghaladó száza-

lék. Ez az utóbbi mérsékeltebb kártérítés a törvény életbelépte után létesített kölcsönügyletekre nem alkalmazható. Mindig ez a mérsékeltebb kártérítés ítélendő meg, ellenben akkor, ha az adós tartozását ítélet vagy szerződés alapján átértékelve (valorizálva) köteles megfizetni, sőt a bíróság ily esetben a törvényes késedelmi kamatok erejéig még ezt is leszállíthatja.

822. Ugyancsak a mérsékeltebb kártérítés jár oly pénztartozások után, melyeknek összege valamely termény ára, mint értékmérő után igazodik, valamint, ha a tartozás aranyra, ezüstre és külföldi pénznemekre szól. Ha pedig a kamat is ilyen dolgokban volt kikötve, akkor a rendes törvényes kamatszabályok alkalmazandók.

823. A *kamatszolgáltatás járulékos természete*. Minden kamatszolgáltatás egy főkövetelést feltételez, melynek jogi sorsát minden vonatkozásban osztja. Bizonyos tekintetben azonban önállósága is van. Így: a hátralékos kamatok a főköveteléstől függetlenül perelhetők: a kamat iránti követelés a főköveteléstől szeparáltan engedményezhető, elhagyományozható; a hátralékos kamat a főkövetelés megszűnte után is fennmarad és mert benne további tőkeelvezés rejlik: szintén kamatozhatnak (kamatos-kamat). Részben önálló a kamat az *elévülés szempontjából* is. Hátralékos kamatok az esedékség naptári évének utolsó napjától számított 3 év alatt t. i. elévülnek. A 65. sz. teljesülési döntvény szerint azonban ez a hároméves elévülés csak a kölcsön és más hitelezési ügyletekből felmerülő, bíróilag meg nem ítélt szerződési kamatokra vonatkozik, míg minden más kamat a rendes 32 éves elévülés alá van vetve.

824. *Kártérítés szolgáltatása*. Kártérítés szolgáltatásáról akkor van szó, mikor valaki a más által szenvedett kárt kiegyenlíteni, megtéríteni köteles. „Kár” alatt pedig egyrészt azt az anyagi javainkban beálló csökkenést, kevesbedést értjük, melyet valamely jogi tény idézett elő — másrészt az eszmei (nem gazdasági) jelentőségű értékeinkben beállott sérelmet vagy hátrányosságot is, melynek bekövetkezése szintén jogivá minősülő tények, magatartások hatásaként jelentkezik. Az ilyenkor keletkező „*kárkötelmek*” forrásait a következően csoportosíthatjuk: 1. maga a jogszabály (törvény), mely a kártérítési kötelezettségek keletkezését, vagy a) jogellenes cselekményhez, b) vagy más oly tényekhez fűzi, melyek a jogellenesség eszmekörébe tényálláshiány okából nem sorozhatók, de bizonyos személyek terhére, illetőleg javára mégis kártérítési kötelezettséget alapítanak; vagy végül c) keletkezhetik kártérítési kötelezettség a *relative* jogellenes magatartások nyomában. 2. A kártérítési kötelezettségek másik különálló forrása a *jogügylet*.

825. A kártérítési kötelezettséget megalapító jogügyleteknél azzal a jelenséggel találkozunk, hogy a felek a szolgáltatást qua „*kártérítés*” állapítják meg. Pl. kárkezességi szerződés, garanzirizikó vállalatás esetében, vagy ott, ahol egy már keletkezett kártérítési kötelezettség felett bármi irányban módosító rendelkezéseket tesznek. A fent 1. a) alatt megjelölt keletkezési forrásnál a jogellenes cselekmény (delictum) az alap. Ide vonjuk azonban azokat a

magatartásokat, cselekményeket is, melyekből a delictum tényállás-elemei hiányzanak ugyan, de úgy vesszük, mintha mégis fennforognának. Ezért mondjuk, hogy a kötelem itt „quasi” „mintegy” jogellenességből fakad elő.

826. Ad 1. b). A kárkötelem alapja az 1. b) alatti körben oly tényállás, melyben a jogellenesség még fictióval sem vehető fel, sőt egyenesen jogos és megengedett cselekményekről, magatartásokról van szó. Mindenike e tényállásoknak a vétkességi rendszert áttörő kivétel számba megy. Pl. szomszédjogi behatásokért való felelősség; végszükségi cselekményért járó felelősség, visszalépő jegyes kártérítési felelőssége, stb. Végül 1. c) alá esnek a kötelemszegés különböző esetei, mint viszonylagosan jogellenes magatartások. Pl. nem teljesítés, késedelmes teljesítés, jogosulatlan elállás, stb., holott a szerződő fél a szerződés érvényébe, hatályába, vagy fennállásába vetett bizalmában csalódik és ez úton szenved károkat. A kötelemszegés vagy módosítja a megsértett kötelmet, vagy új kötelmet lép tet a megsértettnek helyébe.

827. A kárkötelmek világában nagy szerepe van az okozatosságnak, mely mai szokásjogunkban általában még mindig a vétkesség mozzanatából indul el. Ez az okozatosság lehet közvetlen és közvetett s láncolatába öntudatos cselekmények, mulasztások, abbanagyások, sőt véletlen események is beiktatódnak. Bizonyos fokon túl azonban (s ezt a fokot a konkrét esetek méltányossági mérlegelése fogja kijelölni) nem feszíthető, azaz a kárért való felelősség megállapításánál végtelenbe vesző visszakövetkeztetéseknek helye nem lehet.

828. A *kártérítés módja*. Jogügyletben megalapított kártérítési kötelezettségnél a kártérítés módja tekintetében maga a jogügylet intézkedik; legtöbbször így áll a törvényes kárkötelmekkel is a dolog, hol a kártérítés módját maga a törvény határozza meg. Ahol ily irányadás nincs: ott elvül az szolgál, hogy a kártszenvedett jogos érdekkör lehetőleg a károsodás előtti állapotba helyeztessék vissza. Ez pedig csak in specie vagy in genere, de mindenesetre az in natura való kártérítés módjára utal rá. Sok esetben azonban a természetben való kártérítés fizikailag vagy jogilag lehetetlen. Ilyenkor a természetben való kártérítés helyébe a pénzbeli megtérítés lép, s az sincs kizárva, hogy a kártérítés vegyes legyen, azaz részben in natura, részben pénzben.

829. Pénzbeli megtérítés esetén az értékelésre rendszerint a károsító cselekmény elkövetésének *időpontja* szerinti rendes vagy piaci becslár az irányadó és a rendkívüli becsérték (esetleg praetium affectionis is) csak akkor, ha a károsult ezt a magasabb értékelést egyrészt indokolni tudja, másrészt, ha a kárt az adós kimutathatóan különös ravaszsággal és rosszindulattal okozta. A kár meghatározásánál irányadó *rendszerinti* időponttal szemben főleg a baleseti károk értékelésénél van eltérés, ha a károsult életkoránál fogva nem volt még teljesen kifejlett munkaképességének tekinthető. Ilyen esetben t. i. a kár jelentőségét aszerint kell mérlegelni, amennyit az

a károsult teljes munka- és keresőképesége elérésekor valószínűen képviselt volna. A kártérítési követelések méltányossági alapon ártérítelhető természetűek.

830. *A kártérítés terjedelme.* A kártérítésnek — alapgondolata szerint — minden kárra ki kellene terjednie, ami a kártérítési kötelezettséget megalapító tényálladék következményeképpen közvetve vagy közvetlenül előállott. Hogy forog-e fenn kár és minő mértékben? csak a károsult egyéni szempontjából lehet megállapítani. A kártérítés ekként ma is már a római jogban elfogadott individuális zsinórmérték nyomán igazodnék, mely szerint a károsultnak „omne, quod interest ejus“ meg kellene kapnia. Ez az „interesse“, vagyis a vagyoni érdek, a kötelemszegésnél vagy ilyennek tekintendő egyéb tényállásoknál különböző aszerint, hogy a kár a szerződéses kötelezettség nem teljesítéséből (positív vagy teljesítési érdek), avagy valamely megkötött szerződésnek érvénytelenség, vagy egyoldalú elállás miatti meg nem valósíthatásából (negatív szerződési érdek) állott elő. Utóbbi esetben a károsult érdeke azzal szenvedett csorbulást, hogy az ügylet valósulásába és érvényébe vetett bizalmában csalódott.

831. A jogunkban elvileg elfogadott fenti individualis zsinórmérték ellenére mégis különbséget kell tennünk, éppen a kártérítés terjedelme szempontjából a *tényleges kár* (damnum emergens) és *elmaradt nyereség* (lucrum cessans) között. Amaz, az a kár, ami vagyonunk valóságos megkevesbedésében — emez pedig az, ami egy biztosra várt jövőbeli haszon, jövedelem elmaradásában jelentkezik. — A megkülönböztetés abból a kényszerű helyzetből folyik, hogy jogunk a kártérítés kérdésében a *vétkeességi rendszert* követi, vagyis ahol vétkeesség a károkozásnál nem forog fenn, ott a kárt, mint véletlenből eredőt, a károsultra hárítja át (Causa nocet domino).

832. Ahol pedig a vétkeességnek a szerepe ennyire kimagasló, ott nem lehet eltekinteni attól sem, hogy a vétkeességnek különböző fokozatai vannak és hogy a kártérítési kötelezettséget nagyfokú és csekélyebb fokú vétkeesség esetén egyformán kiróni méltánytalan volna. Így lesz a kártérítés terjedelmére elsősorban a *vétkeesség* fokának befolyása, amennyiben szándékosság és a legsúlyosabb culpa esetén úgy a damnum emergens, mint a lucrum cessans is megtérítendő, míg kisebb fokú vétkeességnél csak az előbbi (teljes és egyszerű kártérítés).

833. A kártérítés terjedelmét befolyásolja az is, hogy nem jár-e az okozott kár a károsultra nézve bizonyos vonatkozásban haszonnal is? Ha igen és e mellett a kár és a haszon is a kárt eredményező ténnyel összefüggésben áll, úgy a kárt a mutatkozott haszonnal össze kell számítani (*Compensatio lucri et damni*). Befolyásolja továbbá az, ha a kárban maga a károsult is hibás, ami akkor forog fenn, ha a károkozást és a kár bekövetkezését megakadályozhatta vagy legalább mérsékelhette volna, de hanyagságot tanúsítva nem tette (*részben önokozta kár*). Ilyenkor aránylagos kárviselésnek és ha az arány meg nem határozható, fele-fele megosztásnak van helye.

834. Ha a hitelező (a károsult) vagyoni érdeke a kártérítéssel kielégítést nyert, az adós bizonyos értelemben törvényes engedményesévé válik, amennyiben a megrongált dologra vagy a kártétel folytán elértéktelenedett jogra nézve úgy a kielégített hitelező, mint 3-ik személyekkel szemben netalán támasztható követelés rája száll át, hacsak a hitelező e részben — különösen a kártétel folytán elvesztett, de esetleg utóbb visszakерülő dolognál annak visszaváltása iránt fenntartással nem élt.

835. *Nem vagyoni kár.* Szokásjogunk rendszerint csak a vagyoni károk megtérítésével foglalkozik. Kivételesen azonban előfordul, hogy az elszenvedett morális kárért is megállapíttatik a kártérítés valamely és a bírói mérlegelés szerint méltányosnak talált pénzösszeghen. A becsületjog sérelménél erre, mint a személyiségi jogok védelmének láttuk, immár törvényes alap is van. (1914 : XIV. t.-c. a sajtó útján elkövetett bűncselekményekről és egyéb jogellenes közlésekről; 1914 : XLI. t.-c. a becsület fokozottabb védelméről; 1923 : V. t.-c. tisztességtelen verseny, hírnévrontás, stb.) Más vonatkozásokban főleg a testi épség eltorzulásokat okozó megsértéseinek, erőszakos nemi közösülésnél fordul elő az, hogy a bíróság az Optk. fájdalomdíjára emlékeztető és az okozott kártól független magánjogi elégtételről is gondoskodik. Részletek a különös intézmények során (jogellenes cselekményekből származó egyes kötelmek) tárgyalandók.

836. Különösebben alakul a szolgáltatás, mint a kötelem tárgya olyankor is, midőn az adós szolgáltatása valamely *költekezés megtérítésében* (megtérítési kötelem) van megállapítva. Leginkább az idegen dologba való beruházás (*versio in rem*), s a megbízás nélküli ügyvitel eseteiben fordul elő, mint a költekezésből származó önálló kötelem. A megtérítésnek a költekezés helyének és idejének megfelelő pénzben kell történnie és az kamatfizetéssel is kapcsolatos. Ha a költekezés alkalmával a költekező külön kötelezettséget is vállalt, igényelheti, hogy ez alól mentesíttessék. Ugyancsak különleges természetű szabályok alá esnek a szolgáltatás szempontjából a *számadásvitelre* és *biztosítékkadásra* vonatkozó kötelmek, melyeknek közelebbi tárgyalása azonban a különös intézményekhez utalódik.

44. §. A kötelem alanyai.

837. A kötelem alanyai: az adós és hitelező; nélkülük kötelem nincs, bár az nem feltétlenül szükséges, hogy a kötelem keletkezésekor már mindkét alany előre meg legyen egyénileg határozva. Egyikük egyelőre bizonytalan is maradhat, csak ne hiányozzanak a kötelemről azok a támpontok, melyek révén az alany kiléte utólag határozottá válik. Akár az adós, akár a hitelező oldalán több személy is állhat a kötelemben. Az ilyen kötelmeket többalanyos kötelmeknek nevezzük s azoknak két fajtáját különböztetjük meg, t. i. az úgynevezett „*osztott*” kötelmet és az „*egyetemleges*” kötelmet.

838. *Osztott kötelem.* Osztott kötelmek esetén, akár hitelező van több, akár adós, valóságban annyi külön kötelem áll egymás mellett, amennyi az alanyok száma. Mindenik alany t. i. a követelésnek, illetőleg kötelezettségnek csak hányadrész szerint alanya. A több részkötelmet látszólagos egységgé csak az ugyanazonos egy keletkezési alap foglalja össze. Osztott kötelemről rendszerint csak ott lehet szó, ahol a szolgáltatás maga is osztható természetű. Az egyes részkötelmek jogi sorsuk szempontjából egymástól függetlenek, s a részadósok vagy részhitelezők saját önálló tényei alapján külön is érvényesíthetők, megszüntethetők és módosíthatók.

839. *Egyetemleges kötelem.* Egyetemleges kötelem akkor keletkezik, ha a több adós közül bármelyik *egymagában* is az *egész* szolgáltatással tartozik, valamint több hitelező esetén ezek mindegyike az *egész tartozásnak* teljesítését követelheti. Bármelyik adós teljesítésével, vagy bármelyik hitelező kielégítésével azonban a kötelem az összes többi alanyra nézve is megszűnik. Az egyetemleges kötelmek keletkezési alapja vagy a szerződés vagy a törvény. Ott, ahol a szolgáltatás oszthatatlan természete hozza magával azt, hogy az esetleges több adós bármelyike az *egésszel* tartozik (mert részszolgáltatásról nem lehet szó), a helyzet hasonló ugyan az egyetemlegességhez, de mégsem az (úgynevezett „látszólagos egyetemlegesség”, lásd alább).

840. Az egyetemleges kötelmet több adós esetén *passivnak*, több hitelező esetén *aktívnak* szokás nevezni. Az egyetemlegesség az általános magánjogban mindig kivétel és ezért vélelem tárgya sohasem lehet. Szerződéses kikötés vagy jogszabály rendelkezése szükséges hozzá. Némely esetekben a törvény az egyetemlegesség szerződéses kikötését el is tiltja. Így nem vállalhatnak egyetemleges kötelezettséget egymásért a maradvány-, irtványföldek, majorsági zsellérbirtokok váltságkötelezettjei.

841. A törvényes egyetemlegességek száma meglehetősen nagy. Törv. egyetemlegesség terheli a perköltségekért a felperestársakat; alperestársakat pedig akkor, ha a per tárgyára nézve egyetemleges adósok voltak; — több gyám és gondnok egyetemlegesen felel a vagyonkezelésükből folyó esetleges kötelezettségekért (1877 : XX. t.-c. 75. §.); — a birtokközösségben levők ugyanúgy felelnek a közös birtok adója tekintetében (1883 : XLIV. t.-c. 95. §.); a szerzői jog bitorló, iparvédjegyek hamisítói — kárösszeg erejéig; — egyetemleges kötelezettséget teremt a vadászati jog közös bérlete is; az együttesen elkövetett jogellenes cselekmény, stb., stb.; s különösen a keresk. jog világában van nagy szerepe a törvényes egyetemlegességeknek, s itt azt egyenesen vélelemszerűen kell felvennünk minden esetben, hol akár az adósi, akár a hitelezői oldalon a kötelemben többen állnak.

842. *Az egyetemlegesség joghatásai.* Passzív egyetemlegesség esetén a hitelező követelési jogát bármelyik adóssal vagy akár egyszerre valamennyivel szemben érvényesítheti és a megtámadott adós a keresetet magától el nem háríthatja, lévén az egész kötelemben

egymagában, önállóan is alanya. Ha valamelyik adós fizetett: az egyetemleges kötelem valamennyi alanyra nézve megszűnik. Ugyanez a hatálya, ha valamelyik adós részéről *datio in solutum*, bírói letétbe helyezés, beszámítás történt vagy a hitelezővel *novatio* kötöttetett, mert mindezen tények úgy jogi, mint gazdasági szempontból a fizetéssel egy hatályúak.

843. Ellenben, ha a hitelezői követelés valamelyik egyetemleges adóstárs javára *elévült*, vagy valamelyik adós ellen bírói *ítélet* eszközlötetett ki, vagy azok egyikénél szolgáltatási *lehetetlenség* állott be, *confusio* történt, vagy a tartozás a hitelező által egyikkel szemben *elengedetett*: miután ezeknek a tényeknek kötelemszüntető hatálya rendszerint egyénies szokott lenni, mindíg az adott eset kérdése lesz, vajjon azok a többi adóstársra is kihatnak és a kötelmet azok szempontjából is megszüntetik, vagy nem?

844. Az egyetemleges kötelem fizetéssel való megszüntetésének legfontosabb hatálya a mondottakon kívül az, hogy a fizető adós és az ő fizetésével felszabadított volt adóstársak közt egy új kötelmet alapít, melyből folyólag a fizetőnek *pro rata* visszakereseti joga van volt adóstársaival szemben. A visszakeresetnek ez a joga az egyetemleges adóstársak egymásközi belső jogviszonyán alapul, tehát nem engedményezett, hanem *saját* jog, mely lappangva bár, de az egyetemleges kötelem fennállása alatt is megvan. Ha azonban a hitelezői követelést valamelyik egyetemleges adóssal szemben fennálló zálogjog biztosította és a tartozást *nem ez*, hanem egy másik egyetemleges adóstárs fizette ki: úgy a zálogjog a fizető adósra a regressus erejéig törvényes *cessio* alapján már átszáll.

845. *Activ* egyetemlegességnél bármelyik hitelező érvényesítheti a követelést a többire való minden tekintet nélkül s ha magát kielégítette, ezzel a többi is kielégítettnek tekintendő. Bármelyik hitelezőnek a követelés érvényesítésével vagy a kötelezettség teljesítésével kapcsolatos tényei, nyilatkozatai (felmondás, megintés, késedelem) az ő társaira is kihatnak. Ugyanígy a valamelyik hitelező személyében beálló *confusio*. A hitelezők egymásközi, belső viszonyára nézve az egyetemlegességet megalapító jogügylet az irányadó. Az *activ* egyetemlegességnek nagy gyakorlati jelentősége nincs. Nincs különösen a törvényes egyetemlegességek terén. Az egyik hitelező és az adós között külön létrejött *transactiók*, *elengedés*, *haladékadás*, stb. hatása, a többi hitelezőtárs szempontjából ténykérdéseken fordul meg.

846. *Látszólagos egyetemleges kötelmek*. Olyankor találkozunk a többalanyos kötelmek ezen esetével, mikor valamely oszthatatlan természetű szolgáltatásra többen vannak egészben jogosítva vagy kötelezve s a kötelem részszolgáltatásokra felbontható nem lévén, mindenik hitelező az egészet követelheti, s mindenik adós az egésznek teljesítésére köteles. Az igazi egyetemlegességekkel szemben eltérés az, hogy a kötelem *activ* alakulatánál az adós, a fellépő hitelezővel szemben a teljesítést mindaddig megtagadhatja, amíg az a többi hitelező követelésével szemben őt nem biztosítja. Lehetetlenü-

lés esetén az eredeti szolgáltatás helyébe pénzbeli megtérítés lép-
vén: ennek teljesítése már az osztott kötelem szabályai szerint
történik.

45. §. A kötelmek keletkezése.

847. A kötelmek keletkezési alapjainak osztályozásánál a mai jogélet szempontjából is még mindig leginkább megfelelő a római jog álláspontja. A Digesták szerint: „*Obligationes aut ex contractu nascuntur aut ex maleficio, aut proprio quodam jure ex variis causarum figuris*“ (Lex 1. pr. Dig. XLIV. Tit. VII. De oblig. et actionibus). A keletkezési források tehát: *jogügylet: jogellenes cselekmény*, végül oly *tényállapotok és körülmények*, melyek sem nem jogügyletek, sem nem delictumok, de a törvény értelmében mégis kötelemkeletkeztető hatás fűződik hozzájuk.

848. I. *Kötelemkeletkezés jogügylet alapján. Egyoldalú ügyletekből származó kötelmek.* Halál esetére szóló kötelmi viszonyok megalapítására a végrendelet mint egyoldalú jogügylet teljes mértékben alkalmas, bár a kötelemkeletkezést, mint joghatást, nem egyedül a végrendelkezési ténykedés, hanem vele kapcsolatban a végrendelkező halálának ténye vonja maga után. Élők között ezzel szemben kötelmet alapítani egyoldalú jogügylettel nem lehet, miután a kötelmi viszony létesítése legalább két személy egybevágó jogi-cselekményét feltételezi. A legújabb jogfejlődés azonban ezt az elvi tételt két esetben áttörte és elismerte az egyoldalú nyilatkozattal megalapítható *díjkitűzési* kötelmet, valamint az egyoldalú fizetési *ígéret értékpapírba* való foglalásával létesíthető értékpapírkötelmeket.

849. *Szerződésből származó kötelmek. A szerződés fogalma.* Ahol a célzott jogi hatás előidézésére olyan jogügyleti tényálladék szükséges, melynél legalább két, félként szembenálló és külön érdekkört képviselő személy akaratnyilvánítása (jogi cselekménye) congruál egymással: szerződés keletkezik. Minden szerződés keletkezésének tehát két mozzanata van: az *ajánlat*, mely felszólítás valamely jogi hatás előidézésére és az *elfogadás*, mely a felszólításhoz hozzájárul és az akaratmegegyezést perfectionálja.

850. Mi tekinthető ajánlatnak? Az ajánlat oly jognyilatkozat, mely egy esetleg kötendő szerződés *kész tervezetét* foglalja magában és oly szándékkal tétetik, hogy amennyiben az, akihez intéztük, elfogadja: a szerződés az ajánlat értelmében megkötöttnek tekintessék. Joghatályossá az ajánlat akkor válik, mikor az, kihez intézve volt, megkapta (megérkezés időpontja). Eddig az időpontig az ajánlat visszavonható, valamint nem létezőnek tekintendő akkor is, ha a visszavonás az ajánlattal egyszerre érkezik. A címzett, az ajánlat individualizáló természeténél fogva az elfogadás jogát rendszerint másra át nem ruházhatja.

851. Az ajánlattevő szavát állani köteles. Hogy meddig? az elsősorban az ajánlatban foglalt ilyértelmű kikötéstől függ. Ha ily

kikötés nincs: úgy jelenlevők közt az ajánlatra azonnal kell nyilatkozni; távbeszélő útján tett ajánlat jelenlevők között tettnek veendő; távollévők közt addig köt az ajánlat, ameddig a címzett a választ megfontolhatja. Ez az idő pedig szokásjogunk szerint annyi, amennyi idő, a fennforgó viszonyok közt, kétszeri válaszolásra szükséges. Hatályát veszti az ajánlat, ha a címzett a lekötöttségi idő lejártá előtt még visszautasítja vagy ha elfogadás a lekötöttségi idő alatt nem történt; nemkülönben ha akár a címzett, akár az ajánlattevő az elfogadás, illetőleg az elfogadás megérkezése előtt elhal. Ki lehet kötni azonban az ajánlatban azt is, hogy az az ajánlattevő jogutódait is kötelezze.

852. *Az elfogadás.* Az elfogadás az a jognyilatkozat, mellyel a címzett az ajánlat tartalmát kifejezetten vagy facto concludente a magáévá tette. Joghatalyossá akkor válik, mikor az ajánlattevő megkapja (és nem amikor az elfogadás *elküldetik*). Eddig visszavonható és hatálytalanná lesz akkor is, ha elkésve érkezik. Az ajánlattevő azonban a későn érkező elfogadás esetén a címmel a szerződés-kötés megghiúsulásáról értesíteni köteles; ellenesetben úgy tekintetik, mint aki a későn érkező elfogadást a maga részéről jóváhagyta. Módosított elfogadó nyilatkozat: visszautasítást és új ajánlatot jelent. Hatályát veszti az elfogadás, ha az elfogadó az elfogadás megérkezése előtt meghal, hacsak azt örököseire nézve is kötelezőnek ki nem jelentette. A szerződés abban a pillanatban tekintetik megkötöttnek, mikor az elfogadás az ajánlattevőhöz megérkezik és ő arról tudomást szerezhetett.

853. *Előzetes szerződés.* Sok esetben a felek egy ezután megkötendő szerződésre és annak tartalmára nézve már eleve kötelező egyezsége lépnek egymással. Ez az ú. n. „előzetes szerződés“ (pactum de contrahendo). Érvényességének előfeltételei: a végleges szerződés összes lényeges pontjai az előszerződésben tisztázandók. Az előzetes szerződés továbbá mindig azzal a hallgatag feltétellel kötöttnek tekintendő, hogy az előszerződés-kori viszonyok ne változzanak meg időközben, úgy hogy a végleges szerződés célja valamelyik fél szempontjából megghiúsultnak legyen tekinthető (clausula rebus sic stantibus). Az előszerződés alakja mellékes; a végleges szerződés megkötésére a feleknek egy éven belül kereseti jogot ad és így törvényes sanctio alatt áll.

854. *Pontozat (punctatio).* Értjük alatta egy jövőben kötendő szerződés azoknak a pontjainak, melyekre nézve a felek alkudozásaik közben már előre meg tudtak állapodni: írásbafoglalását és aláírását. Sanctioja csak annyi van, hogy amennyiben a végleges szerződés csakugyan megkötetik, a pontozat abba változatlanul átvendő és erre a vonakodó felet perrel is lehet kényszeríteni.

855. *A szerződések alakja.* Jogunkban a szerződésekre nézve általános elv az alakszabadság. A kivételesen formához kötött szerződések-nél azonban a törvényesen előírt formások mellőzése érvénytelenséget von maga után. Ha valamely formaságot maguk a felek

kötöttek ki és azt megtartani elmulasztották, a vélelem amellett szól, hogy a kikötött formához nem a szerződésük érvényességét akarták hozzákötni, hanem egyszerűen csak bizonyítékot akartak kikötésükkkel előállítani. Írásbelileg kötött szerződéseknél szóbeli megállapodásra való hivatkozás, ha az az írásbelinél korábbi keletű, csak akkor áll meg, ha egyrészt bizonyítható és másrészt az írásbelivel tartalmilag nem ellenkezik. — Az írásbeli szerződés után kelt szóbeli megállapodások érvénye felől kétség sem merülhet fel, mert ezek esetleg az egész írásbeli szerződést új alapokra fektetik vagy megszüntethetik.

856. *Szerződések tartalma és magyarázata.* A szerződések belső tartalma az ügyletet létesítő akaratkijelentésekből és az ezekben kikötött szolgáltatásból áll. E belső tartalom csak annyiban van törvényes korlátok közé szorítva, amennyiben mindenben alá van vetve a jogügyletekre vonatkozó általános szabályoknak. Visszatulva e részt a „Bevezető rész”-ben mondottakra, egy pár kiegészítő megjegyzést kell tennünk. — Nevezetesen, a szerződések legtöbbjének mellőzhetetlen tartalmi része, hogy a szerződés materiális céljának alapja és indoka benne megjelöltesse. Ezek a *causalis* vagy *jogcímes szerződések*. Más szerződések a célzott joghatást ilyen jogcím hiányában is létrehozzák, mert attól, ha egyszer létrejöttek, függetlenül vannak. Ezek az ú. n. *abstract* szerződések, melyeknél tehát a causa debendi kitüntetése felesleges.

857. *Szerződések értelmezése.* Olyankor merül fel az értelmezés szükségese, ha a szerződés tartalma homályos vagy vitássá tétetett. Az értelmező bíróság a felek valódi szerződési akaratának kikutatására és megállapítására törekszik. Az értelmezés eszközei azonosak a jogszabályok doctrinalis magyarázatának eszközeivel. Kiemelendő szabályok: oly akaratelhatározási indokok, melyekről egyik félnek tudomása nem volt és nem lehetett: nem vehetők figyelembe; két nyelven szerkesztett szerződéseknél az a szöveg az irányadó, melyet a felek hitelesnek jelentettek ki; lehetőleg arra kell törekedni, hogy a szerződés érvényben maradjon; in dubio mitius; a kifejezések homályossága és határozatlansága, mindig a szerződést kiállító fél hátrányára szolgál; a szerződések jogi minősítése nem a használt kifejezések, hanem a bennük foglalt rendelkezések lényege szerint eszközözlendő; a felek szerződési akarata nem kizáróan a használt szavakból, hanem a fennforgó összes körülményekből állapítandó meg és e részben a felek szerződésen kívüli tényei és nyilatkozatai is figyelembe vehetők, stb.

858. *A szerződések osztályozása.* a) *Egyoldalú és kétoldalú szerződések* (conventiones reciprocae — unilaterales). Egyoldalú a szerződés, ha a felek egyike csak jogosítva van általa, a másik ellenben csak kötelezve. Kétoldalú: ha mindkét fél viszonyosan jogosított és egyúttal kötelezett is. b) *Ingyenes és visszerthes szerződés* (Conv. lucrativae — onerosae). Ha a fél a kapott szolgáltatásért teljesíteni nem tartozik: akkor a szerz. ingyenes, ellenkező esetben visszerthes. Amaz mindig egy-, emez pedig mindig kétoldalú. c)

Alakszerű és alakszerűtlen szerződések, — aszerint, hogy az ügyleti akaratnak megszabott formában kell-e kijelentetnie, vagy nem; d) *abstract és materialis vagy causalis szerződések*. Utóbbiaknak érvénye a szerződési akaratnak bennük kifejezett causájától, vagyis a jog és kötelezettség alapjától függ, melynek ép ezért a szerződésben meg kell jelöltetnie. Az abstract szerződések ellenben minden ilyen causától függetlenek s jogokat, illetőleg kötelezettségeket szülnek anélkül, hogy a jogi hatás előidézésére irányuló ügyleti akaratnak indító oka, alapja adva volna. Hogy indító oka az akaratnak itt is van: az természetes, de az rejtve maradt és a bírónak azt kutatnia, bizonyítás tárgyává tennie nem kell. e) *Fő- és mellékszerződések*. Minden szerződés tulajdonképpen főszerződés; ha azonban rája, mint alapügyletre a felek további oly megállapodásokat ülepítenek, melyeknek feltétele kizárólag a korábban vagy egyidejűleg kötött másik szerződés: akkor támad a „*mellékszerződés*” fogalma, értve alatta oly szerződést, melynek önálló célja nincs, hanem egy másikra támaszkodik, mely vele szemben ilyenkor „*főszerződéssé*” minősül.

859. *Harmadik személynek javára kötött szerződések*. A római jog „*alteri stipulari nemo potest*” elvével szemben a mai jogok érvényre emelték azt az álláspontot, hogy harmadik személy javára és tőle függetlenül jogokat alapíthatunk. Nevezetesen valamely érdekviszony, mint különös causa alapján, anélkül, hogy képviselők vagy ügyvivők lennénk, szerződhetünk úgy, hogy a szerződési ígéretet tevő ellenfél (ígérettevő) a szolgáltatást ne a magunk (ígéretvevő), hanem egy a szerződésen kívül álló harmadik (kedvezményezett) részére és javára teljesítse.

860. A kedvezményezett a jogtudományban elfogadottnak mondható túlnyomó nézet szerint a szerződésből rányíló jogot a szerződés kötésével *közvetlenül* megnyeri anélkül, hogy arról tudna, azt elfogadnia kellene és ekként az ígéretvevőnek sincsen többé joga, legalább is a kedvezményezett hozzájárulása nélkül sem a visszavonásra, sem a változtatásra. Támogatja ezt a végrh. törv. (1881 : LX. t.-c.) 66. §-a is, mely kimondja, hogy a kedvezményezettet illető életbiztosítási összeg a biztosított adósságai miatt végrehajtás alá még az esetben sem vonható, ha kedvezményezettekül a biztosított örökösei vannak megnevezve. Gyakorlatunk ezzel szemben inkább arra hajlik, hogy az ígéretvevőnek rendelkezéseit a szerződés tárgya felett (visszavonás, más kedvezményezett megjelölése, változtatások) addig, míg a kedvezményezett a juttatást kifejezetten vagy hallgatóan el nem fogadta, elismeri.

861. A kedvezményezettet egyébként az ígéretvevőnek a szerződés megkötéséről értesítenie kell; ez pedig a tudomásulvételtől kezdve a joga biztosítására szükséges lépéseket megteheti és ha a lejárát beállott, keresetet is indíthat. Ha joga érvényesítését az ígéretvevő vétkessége megghiúsítaná: szenvedett kárának megtérítését követelheti tőle. Magától értetődő, hogy az ígéretvevő a közte és a kedvezményezett közti viszony alapján a juttatott jogot visszavon-

hatja. Ez a harmadik személy javára szóló szerződéstől, mint ilyen-től, teljesen különálló és független dolog.

862. *Mellékkikötések a szerződéseknél.* I. A foglalo (archa. Az az érték vagy dolog, amelyet valamelyik fél annak jeléül, hogy a szerződés megkötöttetett s egyben a teljesítési készség bizonyságául is a másik félnek előre átad. A foglalóadás célja a szerződésbeli követelés biztosítása; hatályai a következők: Ha a szerződés végrehajtatott, a foglaló visszaadandó vagy a teljesítésbe beszámítandó. Ha a szerződés valamelyik fél hibájából meghiusul: a másik fél a kapott foglalót megtarthatja, az adottat pedig in duplo követelheti vissza. Egyébként a foglaló elvesztésével járó joghátrányt, épügy, mint a túl magas nagyságú foglalót (in duplo visszádnál) a bíróság méltányosság szerint mérsékelheti. Ha mindkét fél vétkes a szerződés meghiusulásában, egyik sem követelhet a másikon foglaló címen semmit; detto, ha az ügylettől kölcsönösen elállanak.

863. II. *Bánatpénz* (multa conventionalis). Jelenti azt az összeget, melyet valamelyik fél a szerződés megkötésekor azért *ad* vagy *ígér*, hogy annak fejében a szerződéstől való visszaléphetését biztosítsa. Egészben véve tehát nem a szerződés biztosítását, hanem inkább annak meggyengítését szolgálja. Visszalépnie a bánatpénzt adó félnek csak addig lehet, míg a teljesítést meg nem kezdte, illetőleg ellenfele szolgáltatását el nem fogadta. Teljesítés esetén a bánatpénz visszaadandó vagy beszámítandó. Ugyanígy visszaadandó kölcsönös elállás és a szerződés minden más megszűnése esetén. A bánatpénz gyakran foglalószerűen adatik és annak hatályait vonja maga után.

864. III. *A stornódíj.* Értjük alatta azt a mellékkikötést, melynél fogva az adós, ügyletileg biztosított jogával élve a szerződéses viszonyból annak lejárata előtt kilép, de ennek fejében a hitelezőnek $\frac{1}{100}$ -szerűen megállapított stornódíjat fizet. A kikötés a bánatpénzhez hasonlóan a hitelezőt annyiban biztosítja (s ennyiben szolgál a kötelelem erősítésére), hogy a kötelelemnek rája nézve előnytelen időben való megszüntetése esetén ebből eredhető kára átalányszerűen eleve meg van állapítva, viszont az adóst arra sarkallhatja, hogy a rendszerint hosszú lejárattal létesített jogviszonynak a stornó fizetésére való tekintettel, egyoldalú megszakításától tartózkodjék.

865. IV. *A kötbér* (poena conventionalis). Kötbér-(szerződéses bírság)-kikötés akkor létesül, ha az adósnak *nemteljesítés* vagy *nem pontos teljesítés* esetére büntetesképpen egy a szerződésben külön meghatározott más — rendszerint pedig pénzből álló szolgáltatást kell adnia. Ez a „más szolgáltatás“ a kötbér és célja nyilvánvalóan az, hogy az adóst a szerződés szerű kötelezettségének teljesítésére sarkallja. A kötbérkikötés járulékos és így sorsa mindenképp az általa biztosított főköveteléstől függ. Kötbért akár a szerződés kötésekör, akár később bármikor lehet megállapítani. Az általa biztosított szerződési érdek lehet vagyoni és nem vagyoni egyaránt. Minden kötbérkikötés alá van vetve az uzsoratilalomnak és pénztartozásoknál a $\frac{8}{100}$ -os kamatmaximumnak; büntetési jelle-

géből pedig az következik, hogy indokolt esetben a bíróság a túl magas kötbért mérsékelheti. A mérséklésnél a hitelezőnek a kötbérrel biztosított érdeke mellett az adós véttségének foka is figyelembeveendő. Általában oly kikötés, mely a kötbérigények megítélését a bíróság elől elvonná: érvénytelen, viszont azért a mérséklés csak az érdekelt fél kérelmére mondható ki.

866. Ha a kötbér a *szerződés nemteljesítése* esetére állapított meg és az adós lejáratkor nem teljesít: a hitelezőt alternatíva facultas illeti, hogy vagy a szerződés teljesítésére és eventualiter teljes kártérítésre pereljen s a kötbérről mondjon le, vagy a kötbér megfizetését kívánja, lemondván a szerződés teljesítéséről. Előbbi esetben a kárt csak a kötbér összegén felül kell bizonyítania; — utóbbi esetben kárt kimutatnia egyáltalában nem is kell.

867. Ha pedig a kötbér a *nem pontos teljesítés* esetére állapított meg s az adós de facto nem kötelemszerűen teljesíti a fizetést (pl. nem a kikötött módon, helyen, időben), a hitelező úgy a pontos teljesítésre, mint ezzel együtt a kötbérre is perelhet (cumulative), sőt esetleges ezen felüli kárát is igényelheti. Kötbér után késedelmi kamat, bírság jellege okán nem jár. Újabban a judicaturában ezzel ellentétes felfogás is kezd érvényesülni, sőt az 1923:XXXIX. t.-cikkben meghatározott késedelmi kamatot pótló kártérítést kötbér után is megállapították, — de ez nyilvánvalóan helytelen. A kötbér átértékelése ahhoz a célhoz mérten, melyet a felek a szerződéskötéskor szerződésükhöz fűztek, méltányossági alapon helyt foghat és megítélhető.

868. V. *Az óvadék és a lex commissoria*. Az óvadék a szerződéses jogok olyszerű biztosítékát nyújtja, mint amilyen a telekkönyvi jog úgynevezett biztosítéki jelzálogjoga. Itt a már ismertek kiegészítésekép még annyi emelendő ki, hogy az óvadék a vele biztosított szerződés megszűnésekor visszaadandó és a másik félnek csak esetleges kárkövetései erejéig van rája visszatartási joga. A felek az óvadékot kötbér jellegével is felruházzhatják. Az óvadék visszafizetésénél valorizálásnak csak a visszafizetésben való késedelem, vagy az adósnek az elértéktelenedéssel kapcsolatos másnemű vétkessége esetén van helye. A *lex commissoria* szintén oly mellékkikötés, mely az adóst joghátrányok kilátásbahelyezésével szorítja kötelezettségeinek pontos teljesítésére. Lényege abból áll, hogy a nem pontosan teljesítő adós szerződésbeli jogait elveszti (innen a *clausula cassatoria* elnevezés). A hitelezőnek joga van vagy a szerződés teljesítését követelni, vagy azt az adós terhére megszüntetni. Utóbbi esetben a felek in integrum restitutióra kötelesek.

869. *A szerződések érvényesítése és a naturalis obligatiók*. Minden szerződésből kereseti jog származik a vonakodó és szerződést-szegő féllel szemben a szerződés teljesítésének kiszorítására. A szerződések érvényesítésének tana tehát a jogvédelem tanaival esik egybe. Hogy azonban ez a jogvédelem a kereseti jog folyamatba-helyezésével igénybevehető: csak a rendszerinti eset. Vannak t. i. olyan szerződésszülte kötelek is, amelyek a bírói érvényesíthetés

köréből ki vannak zárva. Fennállanak és érvényesek ugyan, de nem egyúttal kikényszeríthetők is. A római jogi terminológia szerint ezek az úgynevezett *természetes kötelmek* vagy *naturalis obligatiók*.

870. A *naturalis* kötelmek első jellegzetessége tehát, hogy *nem perelhetők*. A második: ha az adós teljesítette őket, a teljesítést tartozatlan fizetés címén *vissza nem követelheti*, mert a jog az ily kötelmeket teljesítés esetén fictióval úgy tekinti, mintha jogi kötelmek lettek volna. Harmadik jellegzetességük, hogy legalább részben megerősíthetők, azaz utólag perelhetőkké változtathatók át. A megerősítés eszközei: *novatio* (új jogalapra fektetés) és elismerési szerződés.

871. II. *Kötelemlélekezés jogellenes cselekményekből és egyéb tényállásokból (ex variis causarum figuris)*. A jogellenes cselekményekhez fűződő jogi hatás, mint tudjuk, kétféle. Vagy egy egészen új kötelmet létesít, vagy egy már fennállót módosít, azaz mintegy „továbbképez”. (*Delictum* és relatív jogellenesség.) Az *ex delicto* származó kötelmek tárgya kártérítés szolgáltatása. Vannak ugyan jogellenes cselekmények a vagyoni jogok körén kívül is, de ezeknek joghatása a kérdéses jogellenességek tényállása szerint más és más és így tárgyalásuk is a magánjog megfelelő részébe (családjog — öröklési jog) tartozik. Az *ex delicto* származó kötelmek közé sorozandók azok is, melyek *quasi ex delicto* származnak, mert ezeknél a jogellenesség tényállását a jogrend vélelemszerűen veszi fel a kötelemlélekezés alapjává. Hogy mit tekintünk *delictumnak* és relatív jogellenes cselekménynek? erről az általános tanok során volt szó.

872. A sem *nem delictum*, sem *nem jogügylet*, hanem „*variae causarum figurae*” megjelöléssel ellátott kötelemlélekezés alapokat általános tétellel körülírni nem lehet. A jogérzet az, mely az ide tartozó tényállásokkal bizonyos vonatkozásban *causalitásba* hozható egyénekre nézve kötelezettségeket utal rá és a törvény e jogérzet előtt hajlik meg, mikor ezeket az egymástól igen különböző tényállásokat kötelemléleklő hatállyal ruházza fel. Ide tartoznak: a végszükségi cselekmény, a megbízás nélküli ügyvitel, az alap nélküli gazdagodás és a vétlen felelősség különböző esetei, egészen a *vis majorig*.

46. §. A kötelmek módosulásai.

I. *Alanyok változása a kötelemlélekezésben,*

873. Az *engedmlényezés*. Engedmlényezés alatt a kötelemlélekn az alanyi módosulását értjük, holott a hitelezői positióban jogutódlás megy végbe; az eddigi hitelező kilép és helyette új hitelező lép a kötelemlélebe, mely egyébként ugyanazonosságát minden tekintetben megőrzi. Az engedmlénynek (*cessio*) jogalapja rendszerint az engedmlényező és az engedmlényes (a kilépő régi és belépő új hitelező) közti engedmlényezési szerződés vagy az eredeti hitelező halálesetére

szóló ügylete. Az engedmény ez esetben *önkéntes*. De jogalapja lehet a jogszabály is, mégpedig vagy oly értelemben, hogy a hitelezőt kötelezi követelésének másra leendő átruházására, vagy oly értelemben, hogy közvetlenül maga a jogszabály viszi át a követelést másra. Jogalapja lehet végül bírói határozat is a végrehajtási eljárás során, akár mint a lefoglalt követelésnek a végrehajtatóra való ruházása, akár mint árverési odaütés a legtöbbet ígérőre. Az engedményezhetőség a törvény vagy a felek rendelkezése értelmében kizárható. Tisztán személyes jellegű, vagy végrehajtás alá nem vonható követeléseknél önként érthetőleg helye nem lehet.

874. Az engedményezéshez az átruházandó követelés adósának beleegyezése nem kell. Értesítése azonban ajánlatos, mert ellenkező esetben a szabadulás eredményével fizethet korábbi — volt hitelezőjének. Az értesítés úgy a régi, mint az új hitelezőtől eredhet. Utóbbi értesítését azonban az adós csak úgy köteles elfogadni, ha az az engedményt igazolja. Alakszerűséghez az engedményezési szerződés, kivéve a házas- és jegyestársak közöttit, kötve nincs (1886 : VII. t.-c. 22. §-a).

875. Az engedmény szülte joghatály az engedményező és engedményes között a következő: az engedményezés tárgyát képező követelés átszáll az engedményesre, mégpedig teljesen azzal a jogkörrel és járulékaival együtt, amint az engedményezőt illette, miután a kötelelem egyébként egészen változatlan marad. Némely járulékok átszállása tekintetében, miután azok önállóan is forgalom tárgyává tehetők: a felek másképp is rendelkezhetnek. A vélelem azonban ezeknek is az átszállása mellett harcol. Az engedményező köteles az engedményről *kívánatra* okiratot állítani ki, mely a jelzálogjogiilag biztosított követelés cessiójánál a telekkönyvi bekebelezésre nélkülözhetetlen. Köteles továbbá az engedményező a követelés érvényesítésére szükséges okiratokat és bizonyítékokat az engedményes rendelkezésére bocsátani, valamint szavatossággal is tartozik vele szemben a követelésnek mind a valódiságáért, mind behajthatóságáért, kivéve, ha a követelés kifejezetten, mint bizonytalan ruházott át.

876. A szavatosság *ingyenes* cessiónál csak akkor áll fenn, ha az engedményező tudatosan vagy súlyos gondatlansággal engedményezett valótlan vagy behajthatatlan követelést és ezzel az engedményesnek kárt okozott. A *valódiság* (veritas, verum nomen) alatt egyébként azt értjük, hogy a követelés ténylegesen létező, perelhető és az adósnak azzal szemben semmi perdöntő kifogása nincs. A behajthatóság (bonitas, bonum nomen) az adós fizetőképességét jelenti. Hogy ez fennforog-e? a követelés lejárata időpontjában döntendő el. Ha azonban az eredetileg behajtható követelés véletlenből, vagy az engedményes hibája miatt vált behajthatatlanná: a szavatosság elesik. Nincs szavatosság továbbá jelzálogos követelés engedményezésénél sem, mert a behajthatóság felől az engedményes a telekkönyvből tájékoztatást szerezhet magának. Ám kifejezetten a szavatosságot itt is el lehet vállalni, sőt tartozik vele az engedményező

akkor is, ha az adós fizetéseképtelenségéről volt tudomása, de azt az engedményezés alkalmával az engedményes előtt eltitkolta. — Egymást követő többszörös engedmény esetén az utolsó engedményes szavatossági igénye csak közvetlen jogelődjével szemben áll meg.

877. Az adós helyzete az engedménynél lényegileg nem változik. Amíg az engedményről értesítést nem kap: fizethet eredeti hitelezőjének. Többszörös engedménynél, értesítés szerint, a későbbi, s ha egyidejűleg kapott értesítést, a legkorábbi engedményesnek fizet. Kétféle esetén: a fizetést bírói letétbe helyezheti. Am, ha az engedményezett követeléshez való jog már vitássá tétetett, addig, míg jogerősen el nem döntenek, hogy a követelés kit illet, az adós joghatályosan senkinek sem fizethet, s kötelezettsége alól hamarabb csak a bírói letétbe helyezés által szabadulhat. Az adós eredeti hitelezőjével szemben fennállott és az engedményezésről szóló értesítés előtti jogalapokon összes kifogásait az engedményessel szemben is érvényesítheti, valamint meríthet kifogásokat magának az engedménynek esetleges érvénytelenségéből és az engedményeshez való külön személyes viszonyából.

878. *Tartozás átvállalása.* Ugyanaz az alanyi módosulás, mint az engedmény, csak hogy nem a hitelezői, hanem az adósi pozícióban; tehát nem egyéb, mint ugyanazon kötelemben való jogutódlás, melynél fogva az adós személye egyszerűen kicserélődik, de a kötelelem változatlanul tovább is fennáll. A gyakorlati életben a kötelelemnek ez a módosulása a régi és a belépni szándékozó új adós közti megegyezéssel indul meg és befejeződik azzal, hogy a hitelező az adóscserébe beleegyezik. Az a momentum, amely a tartozásátvállalást valósággá teszi, a hitelezői *beleegyezés*, s a két adós megelőző tárgyalásainak csak közöttük van jelentősége. Ebből következik, hogy a tartozásátvállalás helyesen nem is a két adós, hanem a réginek esetleg tudta és akarata ellenére, a hitelező és a belépni szándékozó új adós közötti átvállalás iránti szerződésben valósul meg.

879. A tartozásátvállalás hatálya az, hogy az eredeti adós a kötelemből kilép vagy kiszorul és helyébe lép az átvállaló adós. A kötelelem maga nem változik, annyira nem, hogy az átvállalt adósságot biztosító kezesség és zálogjog is érvényben maradnak, bár kétségtelen, hogy a kezesre és zálogtulajdonosra az adós személyisége éppen nem közönyös. Amennyiben az átvállalásból káruk támad: ezt az alapszerződés értelmében a régi adóssal szemben érvényesíthetik. Az átvállaló adós elődjének joghelyzetét nyervén el, mindazokat a kifogásokat érvényesítheti a hitelező ellen, melyekkel elődje is élhetett volna, — azokat ellenben, amelyek az előbbi adóshoz való viszonyából folynak, nem használhatja fel.

880. Hasonló, de nem azonos jelenség a tartozás átvállalásával az *expromissio*, melynél valaki a hitelezővel szemben az adós tartozását magára vállalja és ezzel a hitelező és adós közti eredeti kötelemet megszünteti. Itt a hitelező kielégítést nyert novatioszerűleg abban az új kötelemben, mely közte és az expromissor közt létrejött.

Látszólagosan hasonlít a tartozásátvállaláshoz a kezesnek eventua-
liter vállalt fizetési kötelezettsége is, de itt valóban homlokegye-
nest ellenkező dolog t. i. a hitelezőségben, a kezes fizetése ténye
által megvalósuló jogutódlás történik. Nemkülönben nincs tartozás-
átvállalás a cumulativ intercessióban sem, ahol valaki, mint egye-
temleges adóstárs lép be az adós mellé valamely kötelembé. Az ily
belépés nevezetesen a kötelmet nem módosítja, hanem jelentékeny
mértékben *átváltoztatja* azzal, hogy egyetemleges kötelemmé teszi.

II. A kötelmek tárgyi módosulása.

881. A szerződésbeli felek szabad tetszésétől függ, hogy a köz-
tük fennálló kötelmi viszonyt tárgyilag és tartalmilag módosítsák,
változtassák, esetleg egészen át is alakíthassák. Ilyen esetekben
objektíve vett kötelemmódosulásról nem lehet szó, mert az ilyen
felek közti megállapodások mellett a kötelem azonossága érintetlen
nem maradhat. Technikus értelemben vett tárgyi kötelemmódosu-
lást csak a *véletlen* okozhat és az, ha a felek valamelyike a kötelmet
egyoldalúlag megszegi, megsérti. A véletlen és a kötelemszegés
vonhatja maga után csak azt a következményt, hogy a kötelem ab-
solut érintése nélkül a hitelező többet vagy kevesebbet követelhet,
s az adós is többel, illetőleg kevesebbel tartozik, sőt, hogy esetleg
a szolgáltatás az eredetihez képest egészen mássá fordul át. A köte-
lemszegés = relative jogellenes cselekmény; joghatálya és termé-
szete a korábbiakból ismeretes. Itt csak egyik különlegesen szabá-
lyozott esetét kell figyelembe vennünk és ez a *késedelem* (mora).

882. A *késedelem*. Vagy az adós késedelme (mora debitoris),
ha a kötelembeli teljesítéssel késlekedik; vagy a *hitelező* késedelme
(mora creditoris), ha a felkínált szolgáltatást elfogadni elmu-
lasztja. Szorosan meghatározott időponthoz kötött szerződéseknél,
hol a teljesítési időpont elmulasztása az egész kötelmi érdek meg-
hiúsulását jelenti, valamint negatív kötelmeknél nincs késedelem;
nem állhat be. A késedelemnek *vétkesnek* kell lennie; az objectív és
subjectív mora között tehát különbséget kell tennünk. Objectív
(vétlen) késedelemből joghátrány és kötelemmódosulás ált. szabály
szerint nem származhatik; viszont a subjectív mora alól a késedel-
meskedő magát ha tudja, mentegetheti (excusatio a mora).

883. A késedelem szükségképi vétkes jellege tekintetében az
1923 : XXXIX. t.-c. alá eső pénztartozásoknál fontos kivételt tett a
törvényhozó. Az id. t.-cikkben szabályozott késedelmi kamatot pótló
kártérítés mérsékelt fokozatát t. i. *véletlen késedelem* esetére is
megállapította és így a nem vétkes (objectív) morát a magyar
jogba is beállította.

884. Az adós késedelme. Előfeltételei: a) a hitelező követelésé-
nek esedékessége (lejárt volta), b) a *megintés* (interpellatio) a tel-
jesítés iránt. Felesleges ott, hol a lejárat naptárszerűen vagy oly
eseménnyel van meghatározva, melynek bekövetkezési időpontja

bizonyos (Dies interpellat pro homine). Ugyanígy, ha az adós határozott időre szóló halasztást kapott, mikor is a megintés szüksége szintén esik. A megintés alakszerűségekhez kötve nincs; számlaküldés *nem megintés*. c) *Vétkesség*: ide a levissima culpa is már elegendő. A vétkesség alól az adós a tartozás fennállása, a hitelező személye, a követelés lejárata tekintetében fennálló menthető tévedése és erőhatalom címén exculpálhatja magát. Fizetéseképtelenség, bárminő okból is következett be, *nem* mentesít.

885. Az adós morájának jogkövetkezményei: minden kárt, amelyet a hitelező a késedelem folytán szenvedett, meg kell térítenie. Ez a kártérítés a szolgáltatást tárgyilag meggyarapítja. E vonatkozásban különösen azt kell kiemelnünk, hogy a késedelmes adós tartozásának *átértékelését* is viselni kénytelen. Az átértékelésre a késedelembeesés időpontja az irányadó, s ettől csak akkor lehet eltérés, ha a hitelező követelése érvényesítésével indokolatlanul késlekedett s így a keresetindításig a pénzromlás veszélye reá hárult. Pénztartozásnál, amennyiben a régi jog az 1923 : XXXIX. t.-c. által nem érintett esetekben érvényesülhet, 5% késedelmi kamat, s ha ennél a szerződés nagyobb kamatot állapított meg, az ennek megfelelő kamat fizetendő.

886. Nem pénzből álló tartozásnál a hitelező késedelmi kára akár mint *damnum emergens*, akár mint *lucrum cessans* jelentkezhetik. Az adós felel a szolgáltatás tárgyának gyümölcsseiért és minden vesztett haszonért; felel a véletlen okozta megsemmisülésért (*mora debitoris obligationem perpetuat* = azaz a kötelem bár lehetlenné vált, nem szűnik meg), hacsak az nem olyan, mely a kellő időben végbement teljesítés esetén is okvetlenül bekövetkezett volna; felel továbbá az esetleges értékcsökkenésért; okot ad késedelmével, (ilyértelmű kikötés esetén vagy jogszabály alapján) a hitelezőnek egyoldalú visszalépésére és arra, hogy a hitelező a zálogot eladhassa, s fizeti ezenfelül a netaláni perköltségeket is.

887. Véget ér az adós késedelme (*purgatio morae*), ha a hitelező a késedelmes szolgáltatást, akár a késedelem okozta károk iránti igényének fenntartásával, akár arról lemondva fenntartás nélkül, elfogadja. Véget ér a késedelem, ha az adós hitelezőjét a szolgáltatással, a késedelem szülte megnövekvések és változások szerint megkínálja. Véget ér az adósnak adott halasztással és végül akkor, avagy addig, amikor, vagy ameddig a hitelező magatartása a szolgáltatás teljesítését akadályozza.

888. A *hitelező késedelme*. Miután a hitelező a kötelemből jogosítva van: késedelme sem kötelemszegésnek, sem vétkes magatartásnak nem minősíthető. Előfeltétele, hogy az adós hitelezőjét a szolgáltatással kötelemszerű módon megkínálja. Ha a hitelező a felkínált szolgáltatást nem fogadja el, vagy a szolgáltatás eszközlésére szükséges közreműködésével vonakodik: késedelembe esik. A szolgáltatás felajánlásának (*oblatio debiti*) valóságosnak (*realisnak*) és kötelemszerűnek kell lennie. A szolgáltatási készség írásban vagy

szóban való egyszerű kijelentése nem elég. Tehát: dologszolgáltatásnál a dolgot a szolgáltatás helyére el kell vinni, pénztartozásnál azt a hitelező előtt le kell olvasni; munkaszolgáltatásnál a munkahelyen a szükséges eszközökkel meg kell jelenni, stb. Egészbenvéve azt, hogy a felkínálás mikor reális? az eset körülményei szabják meg.

889. A szolgáltatás felkínálásának továbbá *kötelemszerűnek* is kell lennie. Cselekvőképtelen hitelezőt joghatályosan megkínálni nem lehet. A késedelmet a *rite et lege* felkínált szolgáltatás visszautasítása (mely lehet nyílt vagy hallgatag) vonja maga után. Visszautasítás számba megy az elfogadás halogatása is. Beáll a késedelem az adós provocatioja nélkül azokban az esetekben és akkor is, ahol és amikor a szolgáltatás a hitelező közreműködése nélkül lehetetlen és a hitelező erre a közreműködésre nem hajlandó.

890. A *hitelezői késedelem joghatályai*. Legközvetlenebb joghatálya, hogy megakadályozza az adós késedelembeesését, ha pedig az már beállott volna: megszünteti. Megenyhíti továbbá az adósnak a szolgáltatás tárgya iránti felelősségét. Nevezetesen: az adós véletlen okozta kárért, megsemmisülésért most már nem felel; nem tartozik a dologra különös gonddal vigyázni és csak a dolose vagy culpa lata okozott kárért lesz felelőssé tehető; romlandó természetű szolgáltatási tárgyakat értékesíthet; egyéb dolgokat közraktárba vagy más alkalmas helyre elhelyezhet; pénztartozás esetén a hitelező késedelme alatt kamatfizetéssel terhelve nincs; a szolgáltatás sikertelen felajánlása és a késedelem ideje alatti azon költséget, mely az őrzésre és fenntartásra szükséges volt, követelheti; a szolgáltatásba kénytelen-kelletlen tett beruházásainak, költségeinek megtérítését követelheti oly mértékben, mint a negotiorum gestor; erre alkalmas szolgáltatást bírói letétbe helyezhet; az időközben húzott gyümölcsöket csak költségei megtérítése fejében köteles kiadni; a húzni elmulasztott és ezáltal elveszett gyümölcsökért nem felel. Megszűnik a hitelezői késedelem, ha a hitelező az adós késedelemszülte netaláni leapadt (módosult) teljesítésének elfogadására késznek nyilatkozott, vagy ha az elfogadásra az adós halasztást engedett.

891. *Kötelemmódosulás véletlen okából*. Ide vonandók azok az esetek, mikor a szolgáltatás az adós és hitelezőtől függetlenül megnövekszik vagy megkisebbedik; továbbá, ha az állam törvényes pénzét (valutáját) megváltoztatja, ami a pénztartozásokra van tárgyilag módosító hatással. Ha a valutaváltozás csak más névértékű érmék forgalombahozatalából áll (külső változás): a pénztartozás sem megyen az egyszerű átszámításon kívül egyéb módosuláson keresztül. Ha a változás belső, azaz az érc tartalom változtatásával jár, a pénzszolgáltatásnak is úgy kell módosulnia, hogy a hitelező az őt eredetileg megilletett értéket megkapja. A szolgáltatás véletlenből folyó részbeni lehetetlenülése szintén tárgyi módosulást von maga után, hacsak nem idézi elő az egész kötelem megszűnését is. Kétoldalú szerződéseknél az egyik szolgáltatás részleges, vé-

letlen lehetetlenülése a viszontszolgáltatás aránylagos leszállítását teszi szükségessé.

47. §. A kötelemnek megszűnése.

I. A fizetés és joghatályai.

892. A *fizetésről általában*. A fizetés (solutio) vagy teljesítés, az a jogi tény, mely a kötelmeket a hitelező kielégítésével felémészt. A fizetéssel az a szoros kapcsolat, mely a kötelmi viszonyoknak igazi tartalmát adja, magától és önként széthull s a jogi alávetettségben állott adósi jog- és érdekkör a hitelezői jog- és érdekkör nyomása alól felszabadul. A fizetés, gazdasági szempontból, azt jelenti, hogy a kötelem az eléje tűzött gazdasági célt betöltötte; jogi szempontból, hogy az adós tartozásának lerovásával a kötelem tartalmát kitevő jogi kényszerűségnek eleget tett. A fizetés ezen általános jelentőségéből folyik, hogy „fizetés” nemcsak az, amit készpénzzel rovnunk le, hanem egyéb és a fizetést úgy jogi, mint gazdasági tekintetben helyettesítő, pótló egyéb ténykedések is (pl. beszámítás, depositió, stb.). Megjegyzendő, hogy a kötelmek a fizetésen és azt pótló tényeken kívül egyéb módokon is megszűnhetnek, azonban megszűnésüknek nem ez természetes módja.

893. A fizetésnek, hogy a kötelmet megszüntesse, *kötelemszerűnek* kell lennie. A *kötelemszerűség* kelléke vonatkozik először is a *fizetés módjára*, még pedig *alanyi* és *tárgyi* szempontból egyaránt. *Alanyi* szempontból t. i. szabály, hogy a fizetést az *adós* eszközölje és nem más. Ez alól a személyes jellegű kötelmeknél kivétel nincsen. Egyéb kötelmeknél azonban — hacsak a más által való teljesítés lehetősége szerződésileg eleve ki nem záratott — az adós *beleegyezése mellett* harmadik személy részéről felkínált fizetést a hitelezőnek el kell fogadnia, sőt erre némely esetekben törvény szerint kötelezve is van (pl. jus offerendi esetén). Viszont a mondottakból következik, hogy a hitelező — ha tetszik, *akárkitől* elfogadhatja a fizetést s ezzel a kötelem megszűnhetik az adós tudtán kívül is, de nem teheti, ha az adós a harmadik idegen által felkínált fizetésről értesülve a harmadik fizetésének elfogadása ellen tiltakozik. Korlátozott cselekvőképességű adós fizetése, ha ezzel valóban fennálló kötelezettségtől mentesül, joghatályos.

894. Ha a harmadik a hitelező kielégítésénél az adós beleegyezése nélkül járt el, de a fizetést a hitelező elfogadta, a *megbízás nélküli ügyvitel* szabályai szerint a hitelezőtől a követelés engedményezését nem követelheti, de igen a liberált adóstól a megfelelő megtérítést (actio contraria). Ha a harmadik *animo solvendi* fizetett, vagyis azért, mert az adóssal szemben tartozásban lévén, azt így akarta leróni: a tett fizetést az adósnak beszámíthatja. Amennyiben pedig a fizetést *animo donandi*, az adós kedvéért teljesítette, sem megtérítésre, sem a követelés cessiójára igénye nincs.

895. További szabálya az alanyi szempontból kötelemszerű módon való fizetésnek, hogy az a hitelező kezébe történjék, persze, ha a hitelező cselekvőképes, mert ellenkező esetben a tett fizetésre csak annyiban lehet hivatkozni, amennyiben még megvan és az elfogadó hitelező vele gazdagodott. Joghatályos a fizetés, ha a hitelező által kijelölt „solutionis causa adjectus” vagy olyan személy részére történt, kit az adós joggal hitelezőjének tarthatott (pld. az, aki nyugtatott számlával jelentkezik). Joghatályos az álörökös és nem tudott engedmény esetén az eredeti hitelező részére való fizetés; speciális esetekben továbbá: a hitelező hitelezőjének való fizetés (alzálogjognál). Ha kétes, hogy ki a jogosult hitelező, az adós a fizetést bírói letétbe helyezéssel eszközölheti. A depositio a fizetéssel mindenben egyhatályú. A bírói letétek körüli eljárást az 1881/39425. számú ig. miniszteri rendelet szabályozza. Amíg a hitelező a letétről értesítést nem kap: a letét visszavehető.

896. A kötelemszerű módon való fizetés tárgyi előfeltétele, hogy az adós ugyanazt fizesse, amivel tartozott és ne mást. E szabály alól csak az őt illető *facultas alternativa* esetén és ott lehet kivétel, ahol a szerződés, vagy jogszabály az adóst a „*datio in solutum*ra” feljogosítja. Ez azt jelenti, hogy az eredeti szolgáltatás helyett egyébbel (aliud pro alio) fizetünk. A *datio in solutum* némely esetben tiltva van (Pl. 1884 : XVII. t.-c. 118. §.). Ugyancsak tárgyi előfeltétele a kötelemszerű módon való fizetésnek, hogy az adós az egész szolgáltatást teljesítse, ami alatt az accessoriumokkal (kamat, perköltség, kötbér, stb.) együttes és egyszerre való fizetést értjük. Részfizetések csak ott foghatnak helyet, ahol a szerződés kifejezetten megengedi. Mérték, súly, pénznem tekintetében kétség esetén a fizetés helyén divatozó mérték, súly- és pénznem az irányadó.

897. A kötelemszerű fizetés második kelléke a *fizetés helyére* vonatkozik. A fizetési hely az, melyet a szerződés ilyen gyanánt megjelöl. Ha ily megjelölés hiányzik: elsősorban a kötelem egyéni természete mondhatja meg, *hol* kell az adósnak teljesítenie (pl. aratómunkás csak ott, ahol a learatni való gabona van; tlkvi szolgáltatás: az ingatlan fekvése szerint). Más esetekben a következő direktívák adnak útmutatást; egyedileg meg nem határozott dolog adásából álló szolgáltatás: az adós *lakhelyén*, meghatározott dologból álló, ellenben ott teljesítendő, ahol az a dolog a szerződés kötésakor a felek tudomása mellett volt; viszont, ha a dolog hollétéről tudomásunk nem volt: a *szerződéskötés* helyén. Pénztartozások a hitelező lakhelyén; tiltott cselekményekből eredők a károsult hitelező lakhelyén és dologrongálás esetén a *káreset* helyén teljesítendő. Több teljesítési hely kijelölésekor az osztható szolgáltatást megosztva, mindenik helyen, az oszthatatlant ellenben az adós tetszése szerint bármelyik helyen lehet teljesíteni. Üzleti kötelezettségeknél lakóhely helyett az üzleti telep helyét kell tekintetbe venni.

898. *Fizetés időpontja*. A teljesítés kötelemszerűségének harmadik kelléke a fizetés időpontjának pontos megtartása. Az idő-

pontot a felek határozzák meg szerződésükben. A nem szerződésen nyugvó kötelmeknél: a jogszabály. Ha fizetési időpont megállapítva nem volna: itt is elsősorban a szerződés egyéni természete lesz az irányadó (p. o. aratószerződések), ha pedig útmutatás innen sem nyerhető: a hitelező a fizetést azonnal követelheti és az adós is a maga részéről azt bármikor eszközölheti. Ahol a fizetési idő meghatározása az adósnak van fenntartva: ott a hitelező csak az adós örököseitől követelhet.

899. Az ilyen időpontmeghatározás: „mielőbb“, „mihelyt csak lehet“, „alkalmilag“, stb. a bíróság által döntendő el az eset körülményei és méltányosság szerint. Ellenben, ha a teljesítés „néhány“, „egy-két“, „egy pár“ napra, hétre, óra stb. ígértetett: e kitételek alatt mindig két nap, hét, hó, stb. értendő. A hó „közepére“ szóló kötelezettségek ugyanazon hó 15-ére; a „végére“ szólók ugyanazon hó utolsó napjára értendők. Napokban megállapított határidőknél (p. o. 30 napra): a teljesítés a határidő utolsó napjára esik és a szerződéskötési nap a számításból kimarad; ha a határidő hetek, hónapok, negyed-, félévekben van megállapítva, a fizetés ideje az utolsó hét, hó azon napjára esik, mely nevénél és számánál fogva a szerződéskötés napjának megfelel s ha e nap az utolsó hónapban hiányzanék: a teljesítés e hónap végnapjára esik. Több egész és fél-hónapban meghatározott határidőnél a fél hó (mely mindig 15 nap, februárnál is), az egész hónap vagy hónapok után számítandó; ha a teljesítés napja vasárnapra vagy valamely közönséges ünnepre esik: a rákövetkező köznap lesz a fizetés időpontja. Kikötés alapján jogosítva lehet az adós a lejárat előtti fizetésre is, de *discontót* ezen a címen felszámítania nem szabad. Csődben még le nem járt követelések is lejártakul tekintendők.

900. A fizetéshez kapcsolódó joghatályok. A fizetés megszűnteti a kötelmet. A nem kötelemszerű fizetésnek azonban ez a hatálya nincs meg, s a hitelező azt elfogadni nem köteles. Ha el is fogadja: ez még nem jelenti azt, hogy kötelemszerű fizetés iránti jogáról lemondott volna. Ez a lemondás okvetlen kifejezett, vagy az átvett szolgáltatás elfogyasztásában, felhasználásában manifestálódó hallgatag nyilatkozatot kíván. A teljesítés elfogadása: ügyleti cselekmény, tehát esetleges tévedés, megtévesztés címén megtámadható. A fenntartással való elfogadás még nem befejezett elfogadás. A szolgáltatás átvétele esetén annak kötelemszerűtlenségét a hitelező kénytelen bizonyítani.

901. Ha az adós ugyanazon hitelezővel szemben több és hasonló szolgáltatással tartozik, kérdés merülhet fel aziránt, hogy a tett teljesítéssel melyik tartozása tekintendő lerovottnak? Irányadó a felek és főleg az adós felismerhető akarata. Ha az adós e részben nem nyilatkozott, úgy az eszközölt szolgáltatással *elsősorban* a lejárt követelés tekintetik kielégítettnek, s ha ilyen több volna, azok közül az, melyik az adósra nézve *terhesebb*; amennyiben ez alapon sem kapnánk útmutatást: a *korábbi keletű* s ha ez a szabály sem lenne alkalmazható, úgy az összes tartozások közt a szol-

gáltatás *aránylagosan szétosztandó*. Egyébként a hitelezőnek az adóssal szemben joga van arra, hogy a határozatlanul tett szolgáltatást elsősorban a kamatok és egyéb járulékok lerovásaként tekintse, illetőleg arra fordítsa.

902. A fizető adósnak joga van a kielégített hitelezőtől nyugtát (apocha) kívánni, mely a fizetés végbemenetelét bizonyítja, s egyúttal annak kötelemszerűsége mellett vélelmet állít fel. Vélelmet alapít a nyugta arra is, hogy a tőkével együtt a kamatok már ki vannak fizetve. Lévéen a nyugta kiállítása hitelezői cselekmény — ellenkező kikötés nem létében — összes költségei a hitelezőt terhelik. Ha a tartozás jelzálogilag volt biztosítva, a hitelező oly nyugtát köteles kiállítani, mely a zálogjog tilkvi törlésére alkalmas. Ellenkező esetben az adós a fizetést bírói letétbe helyezheti.

903. Joga van az adósnak a kifizetett hitelezőtől az adóslevél (kötelezvény) kiszolgáltatását követelni. A kiadott kötelezvény vélelmet alapít arra, hogy az a megkapott fizetés fejében bocsáttatott az adós rendelkezésére. Részletfizetéseknél a lefizetett részletek az adóslevélre feljegyzendők. Ha a hitelező mindezt megtagadná: az adós a fizetést bírói letétbe helyezheti. Amíg az egyik fél — visszterhes szerződéseknél nem szolgáltatott: addig a másik, netaláni per esetén az *exceptio non adimpleti contractus*-ra hivatkozhatik; s ha a vízontszolgáltatás megtörtént ugyan, de nem kötelemszerűen: akkor a saját maga szolgáltatását az *exceptio non rite adimpleti contractus* alapján tagadhatja meg.

904. Szavatosság. Ez is a fizetéshez (esetleg) kapcsolódó joghatályok egyike. Fogalma: *visszterhes szerződések* esetén mindenik fél törvényes kezesként felel a már végrehajtott és elfogadott szolgáltatásnak *utólag kiderült* oly fogyatkozásaiért, melyek akár a szolgáltatásnak az átvevőre károsan alakult *jogbeli helyzetére*, (jogi fogyatkozás) akár *minőségbeli* tulajdonságaira (physicai fogyatkozás) vonatkoznak. A szavatosságnak ekként elengedhetetlen feltétele, hogy a szolgáltatás végbement légyen és hogy a kérdéses fogyatkozás benne már az átvétel alkalmával lappangva fennforogjon. A szavatosság felől egyébként a felek szabadon szerződhetnek. Elvállalni — miután törvényből folyik — nem kell. Ha az adós ennek ellenére kifejezetten vagy *facto concludente* szavatosságot vállal: annak jelentősége az, hogy nemcsak a rejtett, de a nyilvánvaló és szembetűnő fogyatkozások címén is helye lesz vele szemben a hitelező szavatossági igényének.

905. Szavatosság a jogi fogyatkozásokért. Jelenti az adósnak aziránti felelősségét, hogy harmadik személynek a szolgáltatás tárgyán, az átvevő hitelező ellen is érvényesíthető olyan joga, melynek alapján azt tőle elperelhetné, vagy őt a szolgáltatás tárgyául szolgáló dolog feletti joga gyakorlásában korlátozná: nincs. Közelebből: szavatol az adós az ingatlan szolgáltatásnál az ingatlanon még fennálló, hátralékos közterhekért (adók); továbbá, ha harmadik személy a szolgáltatás tárgyát képező dolgot vagy jogot a hitelezőtől elperli, adós köteles arra, hogy hitelezőjét a harmadikkal szem-

ben megvédje, miért is perbe hívandó, illetőleg abba bele is avatkozhatik. Ezzel kapcsolatosan ha a hitelező a szolgáltatástól a harmadik fellépése miatt csakugyan elesik; az adós őt teljes mértékben kártalanítani köteles. Lehet azonban, hogy a harmadik a szolgáltatást a hitelezőtől erősebb jog címén csak részben vonja el. Ilyenkor, amennyiben a hitelező bizonyítja, hogy a szolgáltatás el nem perelt része concret érdekének kielégítésére elégtelen; joga van a szerződés megszüntetésére és kártérítésre perelni (*actio redhibitoria*). Amennyiben a helyzet ellenkező: a szerződés érvényben marad, de a hitelező az ő ellenszolgáltatásának aránylagos leszállítására indíthat keresetet (*actio quanti minoris*).

906. Az a hitelező, aki a szolgáltatást a harmadiknak önként kiadja, szavatossági igényét nem veszti ugyan el, de súlyos bizonyítási kötelezettséget vállal, mert a harmadik erősebb jogát most már ő lesz kénytelen az adóssal szemben igazolni s emellett kiteszi magát az adós oly kifogásainak, melyek a harmadikkal szemben is sikerrel lettek volna felhasználhatók. A helyzet itt ugyanaz, mint amikor a hitelező szavatosságának perbehívását elmulasztotta, holott is az ítélet ezzel szemben nem lesz hatályos.

907. Jogi fogvatkozás az is, ha a szolgáltatás tárgyát idegen dologbeli jogok terhelik és így a hitelező rajta lévő joga lényeges korlátozásokat szenved. Az adós szavatossági kötelezettsége itt a szolgáltatás tehermentesítésében áll. Különösen fontos ez a különben nem egyöntetűen szabályozott kérdés az ú. nev. telekkönyvi szolgáltatásnál. Nevezetesen: szolgalmi jogokért csak akkor áll fenn a szavatosság, ha azok telekkönyvileg kitüntetve *nincsenek* és emellett *nem is szembetűnők* (*non apparentes servitutes*). Zálogjogokért ellenben bár azok bekebelezetésük nélkül nem állhatnak fenn és így igazán nyilvánvalók: mindig van szavatosság. Ugyanez áll a telki terhekből folyó hátralékos járulékokra, míg magára a telki terhekre vonatkozóan, ha csak az adós az azok alól való tehermentesítést is kifejezetten el nem vállalta, nincs szavatosság.

908. A tehermentesítés alól az adós fel is menthető, ami az aránylag nagyon alacsony ellenszolgáltatásból vélelemszerűen következik. A tehermentesítési kötelezettség a szolgáltatással egyidejűleg esedékes. A hitelező megkeresésére a bíróság záros határidőt is tűzhet ki az adós elé, melynek eredménytelen letelése a hitelezőt feljogosítja arra, hogy a tehermentesítést saját maga eszközölhesse és az ellenszolgáltatás megfelelő részét visszatartsa, avagy kötelezheti az adóst a tehermentesítésre szükséges összeg bírói letétbe helyezésére annak a hitelezői vagyoni érdeknek biztosítása céljából, nehogy a nem törölt terhek okán a dolog elárvereztessék. Ez a vagyoni érdek a szolgáltatás tárgyát képező dolog forgalmi értékét meg nem haladhatja. A most említett visszatartási jog azonban elesik, ha a hitelező a szolgáltatást birtokba vette s ez esetben a 39. sz. t. ülési döntvény szerint az egész ellenszolgáltatás bírói letétbe helyezésére marasztalható. A tehermentesítést azonban a

hitelező magára vállalni nem köteles, s vonakodó adósát arra szavatossági perrel kényszerítheti.

909. Jogi fogyatkozás címén szavatos az adós akkor is, ha ingatlan szolgáltatás esetén hitelezőjének telekkönyvi bekebelezése akadályokba ütközik. (P. o. adós nem szerepel a telekkönyvben, mint auctor, vagy a bejegyzést gátló, egyébként üressé vált feljegyzések vannak kitörletlenül, kiskorúság, csőd, stb.). A szavatosságról le lehet mondani. Az ellenszolgáltatás kifizetése önmagában ilyen lemondást még nem jelent. Végrehajtási úton eladott dolgoknál a szavatosság elvileg ki van zárva. A jogért való szavatosság a magyar magánjogban 32 év alatt évül el.

910. *Szavatosság a fizikai hiányokért.* A fizikai fogyatkozások fennforgása az átadás és átvétel időpontja szerint ítélendő meg. A felelősség terjedelme a felek által itt is rendezhető. Nyilvánvaló fizikai fogyatékoságban szenvedő szolgáltatás fenntartása nélküli átvétele: lemondást jelent. Közelebbről az adós szavatossága a kikötött tulajdonságok meglételére vonatkozik. Kikötöttek pedig nemcsak azokat mondjuk, melyeknek meglételét a hitelező kifejezetten kívánta és az adós azok meglételét állította, hanem azokat a tulajdonságokat is, melyekkel a dolognak a forgalmi felfogás szerint és rendeltetéséhez képest kikötés nélkül is bírnia kell. (P. o. vetőmagnál felesleges annak csírákéességét kikötni.) Ingatlan szolgáltatásánál gyakori fizikai fogyatkozás az, hogy a térmérték nem megfelelő. Ingó dolgoknál a hitelező a vett szolgáltatást kellő gondossággal azonnal megvizsgálni tartozik, s ha hiányt fedez fel, erről adósát mindjárt értesítse, mert különben vélelem, hogy a szolgáltatással megelégszik.

911. Ha a fogyatékoság, akár objective, akár a hitelező konkrét érdeke szempontjából *lényegesnek* mutatkozik, a hitelező szabad választása szerint vagy a szerződés megszüntetésére és kártérítésre perelhet (actio redhibit.), akár az ellenszolgáltatás értékének aránylagos leszállítására (actio quanti minoris). Nem lényeges fogyatkozásnál csak utóbbira és kártérítésre van joga. A szerződés megszüntetése, illetőleg a szolgáltatás kifogásolása esetén a hitelező azt az adósak „rendelkezésére” bocsátja, de ideiglenesen annak őrzéséről gondoskodnia kell.

912. Rendelkezésre bocsátás esetén a szolgáltatás megfelelő voltát, kötelemszerűségét az adós köteles bizonyítani; kifogás nélkül átvett szolgáltatásnál az utólag kiderült fogyatékoság bizonyítása ellenben hitelezői feladat. A fizikai fogyatékoságok miatti szavatosság az általános magánjogban a rendes, 32 év alatt évül el.

913. *Állatszavatosság.* A fizikai szavatosságra vonatkozó általános szabályok alól az 1923 : X. törvénycikk a lovat, szamarat, öszvért, szarvasmarhát, bivalyt, juhot, kecskét és sertést kivette és azokra a visszerhes ügyletekre nézve, melyeknek a felsorolt állatok a tárgyai, külön szabályokat állított fel. Ezek szerint az ezen állatok szolgáltatására kötelezett adós minden olyan és az átadás-kor már fennforgó betegségért vagy egyéb jelentékeny hibáért sza-

vatul, mely az átadástól számított *hat* héten belől mutatkozik, feltéve, hogy a kérdéses hiba vagy fogyatkozás miniszteri rendelettel „főhibának” van minősítve, vagy ha nem is ilyen, de az állat annak következtében a szavatossági 6 hét tartama alatt elhullt, vagy hatósági rendelkezés miatt leöletvén, az érette adott ellenszolgáltatásban kifejezett ellenértékét negyed részen alul elvesztette vagy rendeltetésszerű használhatósága egyébként tetemesen lecsökkent. Amennyiben pedig az adós a most jelzett főhibák és lényeges fogyatkozások tekintetében ügyfelét egyenesen csalárdul megtévesztette (a hibákat szándékosan elhallgatta), a mondottakon felül is szavatos marad. Az érdekelt felek különben úgy a szavatossági idő, mint egyéb hiányok tekintetében, tehát a szavatosság korlátozása, illetőleg kiterjesztése tárgyában írásban szabadon egyezkedhetnek.

914. Miután pedig az állatoknak — a szolgáltatáskor rejtve fennforgó betegségeit, hibáit utólag bizonyítani felette nehéz — a törvény a hitelezőnek bizonyos vélelmek felállításával siet segítségére. — Azaz, ha az egyes betegségek bizonyos vélelmi időszakban jelentkeznek: úgy a törvény felteszi, hogy azoknak már az átadás-kor fenn kellett forogniuk. Az ellenkezőt bizonyítsa az adós, ha tudja. A vélelmi időszakokat miniszteri rendelet állapítja meg.

915. Vélelmi időszakok az 1394/1923. M. E. rendelet szerint: a) lovak, szamarak, öszvérek tekintetében: szárazkeh, hörgösség 14 nap, butacsira 14 nap, havivakság 30 nap, takonykór 14 nap; b) szarvasmarhák, bivalyok tekintetében: gümőkór 30 nap, álgümőkóros bélgyulladás 30 nap; c) juhok és kecskék tekintetében: juh-himlő 8 nap, rühösség 14 nap, méteykór vagy tüdőférgesség 30 nap; d) sertéseknél: orbánc 3nap, pestis 5 nap, borsókór 30 nap.

916. Ezekre a vélelmekre a hitelező azonban csak akkor hivatkozhatik, ha a hiba felismerése után a vélelmi időszak leteltétől és ha az állat már előbb elhullott, vagy leöletett, ettől számított 3 nap alatt az adóst értesíti vagy az esetet a közig. hatóságnál bejelenti vagy állatorvossal az állatot megvizsgáltatja. — Nem áll fenn ez a 3 napos értesítési kötelezettség akkor, ha az adós részéről csalárd megtévesztésről volt szó.

917. Nincs helye szavatosságnak, ha a hitelező a hibát vagy egyébkénti fogyatékoságot a szerződéskötéskor ismerte, vagy kellő gondossággal felismerhette volna, kivéve utóbbi esetben az adós megtévesztő magaviseletét vagy kifejezett jótállását. Nincs helye továbbá akkor sem, ha az állat végrehajtási árverésen vagy más törvény alapján foganatósított nyilvános árverésen adatott el.

918. Az állatszavatosság esetében az ált. szabályoktól eltérően a hitelezőnek *actio quanti minoris*-a nincs, s csak az ügylet felbontására perelhet. Generikusan megállapított állatszolgáltatásnál azonban joga van arra is, hogy az adós a hibás állatok helyett ugyanannyi és ugyanolyan fajú középminőségű és hibátlan állatot szolgáltatasson. A szerződéskötéssel járó és az állat kezelése (szállítása, megvizsgáltatása, stb.) körüli költségek az adóst terhelik. Ha az állat elhull, vagy védoltás, hatósági kényszervágás miatt a szer-

zódés megszüntetésekor vissza nem adható: értéke, illetőleg megmaradt részei, a szintén visszaadandó vételárba való betudás mellett restituálandók.

919. Az állatszavatossági hibákból támasztható követelések, a szavatossági idő leteltétől számított 15 nap alatt elévülnek, mely elévülést írásban meghosszabbítani és megrövidíteni is lehet, sőt az sincs kizárva, hogy a hitelező a szavatossági hibára kifogásként az elévülés után is hivatkozassék, ha megelőzően joga fenntartására és érvényesítésére a megfelelő lépéseket megtette.

II. A kötelelemmszünnés egyéb módjai.

920. A beszámítás (Compensatio). Két egymással szemben álló kölcsönös követelés megszüntetése azzal, hogy egyiket a másikkal és viszont kiegyenlítettnek tekintjük. (Compensatio est debiti et crediti inter se contributio.) A beszámítás célja: kötelemszüntetés. Gazdaságilag véve fizetés jellegével bír, mert a hitelezőt ugyanazon helyzetbe hozza, mintha az adós valóban fizetett volna; jogilag pedig nem fizetés, hanem a fizetésnek surrogatuma.

921. A beszámítási jogot a perben a felperes-hitelező *akarata ellen* érvényesítjük. E jognak gyakorlása a perben tett egyoldalú nyilatkozattal (viszontkeresetileg vagy beszámítási kifogás) történik. Elvileg az egyoldalú beszámítási nyilatkozat *peren kívül is meg volna jogunk szerint tehető*, de a gyakorlat a perenkívüli beszámítást az *egyezségi szerződések* körébe utalta át, bár abban, hogy a haszonbérbeadó pld. a cautióból a hátralékos haszonbér iránt magát egyoldalúlag elégíti ki, tulajdonképpen perenkívüli beszámítás is rejlik a haszonbérelő cautio kiadása iránti ellenkövetelésével szemben. A perbeli beszámítás mindig *feltételes*. T. i. csak arra az esetre szól, ha és amennyiben felperes keresetével el nem utasíttatnék.

922. A beszámítás előfeltételei. A beszámítási joggal élni kívánó adós ellenkövetelésének „*activ beszámítási alkalmasság*”-gal kell bírnia, azaz kell, hogy először is *a) kölcsönös legyen*. Ez alatt azt értjük, hogy az ellenkövetelés feltétlenül magát az adóst illesse és ne mást és magával a hitelezővel szemben. Szükséges másodszor *b) hogy az ellenkövetelés a hitelezői követeléssel hasonnemű legyen*. Ezt a kelléket tág latitudoök közt vesszük. Sem a jogalap azonossága, sem összefüggősége nem kívántatik. Elég, ha a két követelés egyaránt helyettesíthető dolgok iránt áll fenn, de nincs kizárva a nagyjában való hasonneműség egyedi dolgokra vonatkozó követeléseknél sem.

923. Szükséges harmadszor *c) hogy az ellenkövetelés jogérvényes, valódi legyen*. Ez alatt az értendő, hogy az adósi ellenkövetelés valóban fennálljon, bíróilag érvényesíthető legyen és peröntő kifogással ne lehessen megerősíteni. *d) Legyen negyedszer az adósi ellenkövetelés lejárt*; ha a lejárát az adós ellen indított per

folyamán következik be: ez nem árt, valamint elesik a lejárati kelte csőd esetén is. e) Végül ötödször legyen az ellenkövetelés *liquid*, azaz *tiszta és határozott*. Gyakorlatunk a liquiditás szempontjából megelégszik annyival, ha a beszámításnál felhozott ellenkövetelés azonnal tisztázható és sem bizonyítás felvételét, sem ezzel a tárgyalás elhalasztását szükségessé nem teszi. Ellenkező esetben az 1911 :I. t.-c. 389. §. alapján, a bíróság ítéletét a kereseti főkövetelésre szorítja (részítéletet hoz), míg a beszámítás kérdésében a tárgyalást folytatva, annak eredményéhez képest a részítéletet fenn tartja, korlátozza, vagy éppen hatályon kívül helyezi.

924. Az ú. n. „*passzív beszámítási alkalmasság*” tekintetében a jog kevesebbet kíván. Nevezetesen, a hitelezői követelésnek avégre, hogy azt az *activ* beszámítási alkalmassággal bíró adósi ellenkövetelés beszámítása útján megszüntetni lehessen, sem *jogérvényesnek*, sem *lejárnak* lennie nem kell.

925. A *beszámíthatóság kizárása*. Önmagukban beszámítható követelések beszámítását a jog kizárja, ha: a) az adós beszámítási jogáról lemondott vagy lemondottnak vélelmezendő; b) ha a hitelezői követelés letétnek, haszonkölcsönbe adott, bérbe adott vagy oly dolognak kiadására irányul, mely tőle vagy mástól önhatalmulag vonatott el; c) az állam egyik pénztára elleni követelés egy másik állami pénztár iránti tartozással nem compensálható, ha csak nem tisztán magánjogi követelésekről van szó; d) csődnyitás esetén bizonyos és a közadós ellen megszerzett követelések tekintetében (1881 :XVII. t.-c. 39. §.).

926. A beszámításnak joghatálya az, hogy a két követelés, amíg értékük egymást fedi, egymást meg is szünteti. A megszűnés arra az időpontra hat vissza, amelyben a két követelés mint beszámításra alkalmas állott egymással szemben. Az, hogy a beszámított ellenkövetelésnek fizetési helye más, mint a hitelezőjének, a beszámíthatóságot nem zárja ki; de, ha a hitelező kárt szenved abból, hogy kielégítését a beszámítás folytán egyebütt kapja meg: ennek megtérítését a beszámítással élő adóstól követelheti.

927. *Halál, mint kötelemszüntető tény*. A halál a kötelmeket csak kivételesen szünteti meg, mert rendszerint az elhalt kötelmi alany helyébe az öröklés rendjén az ő jogutóda lép. A halállal való megszűnést azonban a felek szerződésileg eleve megállapíthatják, részben pedig a jogszabály az, mely a kötelmek létét azok alanyainak élettartamához köti. (P. o. a legszemélyesebb kötelmi viszonyok; elő- és visszavásárlási jogot megalapító kötelmek; életjáradéki jogviszonyok, stb.). Bizonyos, hogy a csak személyesen teljesíthető és teljesítendő szolgáltatás esetén az adós halála feltétlenül kötelemszüntető hatályú lesz.

928. *Hitelezői és adósi minőség egyesülése*. (Confusio.) Ha az adósi és hitelezői minőség egy személyben egyesül és a jogszabály kivételesen egyebet nem rendel: a kötelem megszűnik. Önmagának adósa és hitelezője senki sem lehet. A confusio rendszerint a kötelem halál esetén való átháramlásakor áll be. Feltétlenül megszűnik

ilyenkor a kötelem, ha az adós lesz a hitelező örököse. Fordított esetben azonban csak annyiban, amennyiben az adós örökösevé vált hitelező a rája szállott hagyatéki részből követelését kielégítheti. Amennyiben t. i. nem: úgy a többi örököstárssal szemben követelése aránylagosan továbbra is fennáll.

929. Élők között is beállhat a confusio, ha pld. a követelés magára az adósra engedményeztetik. Bemutatóra szóló értékpapírokon alapuló kötelek minden confusio dacára csak a papír megsemmisülésével szűnnek meg, épp így a bekebelezett követelések csak a tlkvi törlés megtörténtével. Egyetemleges kötelemnél az egyik adóstárs személyében beálló confusio csak magára az illető adóstársra hat ki, a többiekkel szemben azonban a kötelmet el nem emésztí.

930. A *szolgáltatás lehetetlenülése*. Ha a szolgáltatás utólagosan lehetetlenné válik: a köteleknek is meg kell szűnnie. A lehetetlenülés okai és terjedelme, sőt a lehetetlenné vált szolgáltatás adott természete a lehetetlenülés következményeire lényeges befolyással vannak. Erre való tekintettel megkülönböztetjük az *objektív* lehetetlenülést a *subjectív*től. Előbbi esetben a lehetetlenülést az adós személyén kívül fekvő okok idézik elő; utóbbi esetben ezek az okok az adós személyében valósulnak meg. Lehet a lehetetlenülés *állandó*, *végleges* és *múlólagos*, *ideiglenes*. Utóbbi esetben a kötelem nem szűnik meg, hanem mintegy időközi nyugvó állapotba kerül. Lehet továbbá a lehetetlenülés *részleges* és *teljes*, az adósnak *felróvható* és *merőben vétlen*.

931. Vétlen lehetetlenülésnél a kötelem megszűnik és az adós felszabadul. Felróvható lehetetlenülésnél ellenben a kötelem átfordul kártérítési kötelemmé és az adós hitelezőjével szemben nem szabadul fel. A kártérítésbe ily esetben betudandók a lehetetlenné vált szolgáltatás netaláni surrogatumai (residuum). Ingyenes szolgáltatás vétkes lehetetlenülésénél azonban — ha a hitelező mástól és másúton a dologhoz szintén ingyen, hozzájutott — az adós a megtérítés alól mentesül (Concursus duarum causarum lucrativarum). A véletlenséget, fel nem róvhatóságot az adós köteles bizonyítani, a lehetetlenülés beálltát pedig a hitelező. Az adós szabadulása csak addig a határig megy, ameddig a lehetetlenülés terjed. A részben lehetségesnek megmaradt szolgáltatást tehát teljesítenie kell, hacsak a hitelezői érdek szempontjából a részleges lehetetlenülés nem azonos a teljes lehetetlenüléssel.

932. A háborúval kapcsolatos nehéz közgazdasági viszonyok gyakorlatunkban meghonosították a *gazdasági lehetetlenülés* intézményét, mint a kötelek egyik *esetleges* megszűnési módját. Gazdasági lehetetlenülés esetén a szolgáltatások kölcsönös teljesítése az ált. szabályok szerint éppem nem volna ugyan „*lehetetlen*“, de az értékbeli egyensúlynak a két szolgáltatás között beállott nagyfokú eltolódásával az egyik félre nézve a teljesítés végzetesen és méltánytalanul nehézzé, aránytalanná válik. Az alapul szolgáló gondolat az, hogy a senkinek fel nem róvható gazdasági válság terhét a felek megosztva viseljék s ne származhassék abból az egyiknek

épp oly nagyfokú károsodása, mint ugyanakkor a másiknak indokolatlanul nagy haszna és nyeresége.

933. A fennforgó gazd. lehetetlenülés mellett is fenntartható azonban az ügylet, ha az eladó beleegyezik a hátralékos vételár felértékelten való megfizetésébe, vagy hogy az ügylet tárgya ne a szerződéskötéskor történt kikötés, hanem *jelenlegi* értéke szerint fizetessék meg.

934. Az a fél, aki a szerződést már egészében teljesítette, a szerződés hatálytalanítása érdekében a gazdasági lehetetlenülésre rendszerint nem hivatkozhatik. Áll ez a gazd. lehetetlenüléssel szemben legérzékenyebb ingatlan adásvételi ügyletekre, ha a vevő birtokba lépett, tilkvi bekebelezése is megtörtént és a vételár nagy részét lefizette. Az sem hivatkozhatik gazdasági lehetetlenülésre, aki a szerződést a gazdasági viszonyoknak háború alatti megromlása idején, azoknak ismeretében kötötte meg és a teljesítés iránt kifejezetten és feltétlenül vállalt kötelezettséget.

935. *Elengedés.* A hitelezőnek módjában áll adósát a kötelemből kiengedni, aminek következtében a kötelem megszűnik. A kötelem-szűnésnek ez az esete háromféle formában juthat megvalósulásra; ú. m. *megszüntető szerződés, tartozáselismerés és negatív elismerési szerződés.* Ez a szokásos osztályozás, bár helyesebb ezeket a jelenségeket pusztán két alapra vezetni vissza, t. i. a hitelező *lemondására* és az ú. n. *megszüntető szerződésekre* (kölsönös elengedési szerződés).

936. *Lemondás.* A lemondás, mint jogügylet, *kétoldalú*, mert csak úgy van hatálya, ha az adós elfogadja. Oly kötelezettség vállalása, hogy a követelésünket bíróilag érvényesíteni nem fogjuk (*pactum de non petendo*), nem lemondás s az adós itt az obligóból csak esetleges perbeli megtámadtatása és a *pactum de non petendo* kifogásként való érvényesítése esetén szabadul. A lemondás igazi területe az egyoldalú szerződések körében van, mert kétoldalú szerződésnél az egyik fél lemondása *novatioként* hat és a kötelmet ezen a címen szünteti meg. A lemondás lehet ingyenes és visszterhes; köthető feltételhez, lehet *causalis* és *abstract.* Általában formátlan ügylet. (Értékpapírnál azonban a papír visszaadása szükséges.) A lemondással teljesen egyhatályú és csak a külső kifejezés mód tekintetében különbözik tőle az adós és a hitelező közti oly értelmű megállapodás, melyben a hitelező elismeri, hogy követelése nem áll fenn (*negatív elismerési szerződés*).

937. *Kölsönös elengedés vagy megszüntető szerződés.* Kétoldalú és így visszterhes szerződéseknél a felek egymásnak tartozó viszonos szolgáltatásaikat kölcsönösen elengedhetik és ezzel a köztük fennállott egész kötelmi viszonyt megszüntethetik. A megszüntetés szólhat a jövőre és visszamenőleg a múltra is, persze utóbbi esetben csak úgy, ha teljesítés nem történt. Netalán tett részszolgáltatások ilyenkor visszakövetelhetők. Csőd esetén a csődtörv. 199. és köv. §-aiban megállapított előfeltételek mellett *kényszer-*

egyezségnek van helye, mely a követelés 40 %-ára kényszerű elengedési szerződést foglal magában. (A kényszeregyezséget a 15700/1925. I. M. sz. rend. szabályozza.)

938. *Novatio* (újítás). Ha az adós és a hitelező oly értelmű szerződésre lépnek egymással, hogy a közöttük fennálló kötelmi viszony megszűnjék, de egyúttal egy más kötelmi viszony életbeléptetésével pótolassék: *újítás* (*novatio*) történt, mely egyfelől kötelmet szüntet, másfelől egy újabb kötelem keletkezését jelenti. Az újításnak a hatása tehát egészben véve olyan, mint a *datio in solutum*-é. A hitelezői érdek kielégítést nyer azzal, hogy korábbi követelése helyett egy újabb és azzal felérő követeléshez jut. Az újítás fogalmából következik, hogy az általa megszüntetett régi kötelemmel okozati kapcsolatban áll s ezt a kapcsolatot a felek animus novandija létesíti. Ez az újítási szándék bár *facto concludente* is kifejezhető, vélelem tárgya sohasem lehet, sőt a vélelem inkább amellett szól, hogy a felek újabb egyezkedéseikkel a korábbi kötelmet nem megszüntetni, hanem fenntartani s legfeljebb pótolni, kiegészíteni akarták. Az animus novandi ekként minden újításnak elengedhetetlen és bizonyítandó feltétele, criteriuma.

939. Az újítás rendszerint úgy létesül, hogy a felek vagy egészen új jogalapra fektetik jogviszonyukat, vagy a kötelezettség fő tárgyát egészen megváltoztatják. Emellett a *novatio*val bizonyos személyi változások is járhatnak együtt, például, ha az adós mellé valaki egyetemleges adóstársként belép (*cumulativ novatio*) vagy ha kétoldalú szerződésnél az egyik lemond, mint „hitelező“, tehát a kötelemből kilép, de bennmarad továbbra is mint adós. Ugyanazt és ugyanazon címen ígérő újabb egyezkedés: sohasem lehet *novatio*, hanem csak egyszerű tartozáselismerés vagy úgynevezett *constitutum debiti*. A váltóadás lehet *novatio*, de rendszerint nem az, s az adósnak a régi tartozásról kiállított váltója a legtöbb esetben csak fedezet célját szolgálja (fedezeti váltó).

940. *Elállás*. Kötelmet szüntethet az attól való egyoldalú elállás is, de csak ott, ahol erre nézve a szerződés eleve kikötést tartalmaz, vagy ahol a jogszabály valamelyik félnek ezt az egyoldalú visszalépési jogot biztosítja. Az elállás közelebbi szabályai csak az egyes kötelmeknél külön vehetők figyelembe. Megjegyzendő azonban, hogy a háború és belső forrongások általában véve a kötelmektől való elállásra egymaguk jogcímét nem adnak, hanem az szükséges, hogy a mondott rkív. állapotok miatt a teljesítés valamelyik félre nézve a vagyoni romlást jelentse. Jogos okot adhat az egyoldalú elállásra az, ha az egyik fél (leginkább az adós) a szerződési bizalmat súlyosan sértő, megrendítő és így egészben véve szerződésellenes magatartást tanúsít. Ilyen esetben különben a fél a maga viszonteljesítését megfelelő biztosítékadástól teheti függővé, s eláll akkor, ha ezt nem kapja meg.

XXV. Fejezet. Különös rész. Jogügyletekből származó egyes kötelmek.

48. §. Egyoldalú ígéretből származó kötelmek.

941. Az élők közötti kötelemhez szabály szerint két vagy több akaratnak egyugyanazon cél érdekében létesült congruentiája szükséges. Vagyis, amíg az ígéret elfogadva nincs, lehet szó ajánlatról, de kötelemről nem. Ez az alaptétel két esetben azonban át van törve. Nevezetesen, ha a fizetési ígéretet értékpapírba foglalják, továbbá az úgynevezett díjkitűzésnél, hol az ígéret már egymagában kötelezettséget szül az ígértevé terhére, anélkül, hogy jogosított hitelezőről legalább egyelőre szó lehetne.

942. A *díjkitűzés* (Auslobung). Díjkitűzés alatt nyilvános közzététellel való megígérését értjük annak, hogy az ígérő bárkinek részére, ki valamely cselekményt foganatosít, illetőleg valamely szolgáltatást teljesít: meghatározott díjat (jutalmat) fog fizetni. A díjjal kitűzött cselekmény a legkülönbözőbb természetű lehet, de sem a törvényekkel, sem a jóerkölcsökkel nem ellenkezhetik és végül lehetségesnek is kell lennie. A díjkitűzésnél a kötelezettséget szülő jogalap a díjkitűzés egyoldalú ígérete, mely a kötelmet az elfogadás szükségére nélkül létesíti. A megfelelő közhírrététel a díjkitűzésnek elengedhetetlen érvényességi feltétele. Ebből következik, hogy a díjkitűzés elvileg formális ügylet, mert nyilvános közzétételt kíván. Afelett, hogy nyilvános közzétételnek mi tekinthető: a közfelfogás dönt (falragasz, plakát, nyilv. hirdető táblán közzététel, újsághirdetés, stb.). A díjra az is jogot szerez, aki a díjkitűzésre tekintet nélkül és arról tudomással sem bírva, sua sponta valósítja meg a kitűzött eredményt vagy cselekményt.

943. *Egyszerű díjkitűzés*. A díjkitűzési kötelem a közzététellel keletkezik, s hogy meddig áll fenn, ezt maga a díjkitűző ígéret szabja meg. Határidő kitűzésének elmulasztása esetén: mindaddig áll a kötelem, míg a kitűzött cselekmény foganatosítva nincs: tehát a kötelezés átszáll a kitűző örököseire is. Egyébként a díjkitűzés időbeli érvényét maga a kitűzött cselekmény természete is meghatározhatja. Megszünteti a díjkitűzés érvényét annak visszavonása. A visszavonásra vonatkozó jogot a díjkitűző ígéretben kifejezetten fenn kell tartani. Érvényességi határidő megállapítása a visszavonási jogról való lemondás vélelmét alapítja meg; viszont határidő megállapításának mellőzése a visszavonási jog fenntartásának vélelmét eredményezi. Az örökösök a hagyatékkal együtt rájuk átszállott díjkitűzési kötelezettséget ilyen esetben azonnal visszavonhatják. Ha a díjjal kitűzött cselekményt valaki végrehajtotta: a díjra a hitelezősséget megszerezte s ezzel a díjkitűzés mindenki másra nézve megszűntnek tekintendő.

944. Ha a kitűzött eredményt többen hajtják végre: a díjra való jogosultságukat a megelőzés dönti el, s amennyiben ez az egyszerre

való végrehajtás okán alkalmazható nem volna, a díj aránylagosan felosztandó. A felosztás a díjkitűző joga. Oszthatatlan természetű díj esetén a sorshúzás dönt.

945. *Pályakérdések kitűzése.* Elvileg az egyszerű díjkitűzés és valamely tudományos — művészi, stb. kérdés, vagy tétel kidolgozására, megoldására kitűzött ú. n. pályadíjkitűzés közt különbség nincs. Mindössze annyi, hogy pályadíjkitűzésnél a díjra, nem a pályakérdés kidolgozása, hanem a pályadíj *odaítélése* adja meg a hitelezőséget. Erre való tekintettel a pályadíjkitűzések érvényességének elengedhetetlen követelménye, hogy a pályázati feltételek és azok során az odaítélésre hivatott tényezők megállapíttassanak és a díj kitűzésével együtt közhírré tétessenek. Ha a pályadíj odaítélésénél az erre hivatott szervek jogellenes cselekményt követnének el (pld. a pályázati feltételek elfogult és rosszakaratú, felületes kezelése és érvényesítése esetén): az ebből származható kártérítési követelés velük szemben kizárva nincs.

946. *Értékpapírokba foglalt fizetési ígéretből származó kötele-mek.* Annak, hogy az egyoldalúlag tett ígéret már önmagában az elfogadás szükségé nélkül jogérvényes lekötelezést (kötelmet) szülhet: második esete az, ha a fizetési ígéretet értékpapírokba foglalják. Értékpapírok alatt pedig azokat az okiratokat értjük, melyek nemcsak azt a célt szolgálják, hogy valamely követelési jog létezését bizonyítsák, hanem a kérdéses követelést olyképp testesítik meg önmagukban, miszerint az a papíron kívül s attól függetlenül fenn nem áll és a papír birtoklása nélkül nem érvényesíthető.

947. Minden értékpapír fogalmilag tehát két elemet, egy kötel-mit és egy dologit foglal magában. A kötelmi elem az, hogy a papírba foglalt fizetési ígéret a lekötelezettséget közvetlenül önmaga létesíti; — a dologi elem pedig az, hogy ez a kötelezettség a papírral, mint dologgal annyira szoros kapcsolatban van, miszerint vele áll és esik, nélküle és rajta kívül nem érvényesíthető. Ebből folyik az értékpapírbeli fizetési ígéretnak abstract jellege is, mert minden jogcímtől elvontan és függetlenül kötelez.

948. Az értékpapírok lényege és jogi természete körüli problémák megoldásával az elméletek egész sora foglalkozik, mint pld. az ú. nev. *kibocsátási elmélet* és a *szerződési elmélet*. Mindkettő részben a kötelezettség és a hitelezőség alapját, részben a papír és a követelés összefüggését, s a követelés abstract természetének okát kutatja. Az itt alapul vett háttér a *Siegel*-féle tiszta egyoldalú ígéret theoriája, mely szerint a papírba foglalt egyoldalú fizetési ígéret közvetlenül szüli a kötelezettséget és az azonnal érvényesíthetővé is válik, mihelyt bemutatóra szóló papírnál, bármely 3-ik személynek (akarata — tudta nélkül, jó- vagy rosszhiszeműen) forgatható papírnál a forgatmányosnak — rektapapírnál az okiratban megnevezettnek birtokába kerül.

949. Ami a *hitelezőség* jogalapját illeti, miután a követelés az értékpapírban van megdologiasítva, az csak magának a papírnak a tulajdonában állapítható meg. A tulajdonjogon nyugvó valódi hite-

lezőség és a követelés érvényesítésére szükséges legitimáció azonban két különböző dolog, s a hitelezőként való fellépésre az is jogosított, aki a papírt, mint annak birtokosa az adós előtt felmutatja, forgatható papírnál pedig az, aki azonfelül a hátíratok hozzá lenyúló láncolatával is igazolhatja magát. Az értékpapírok nagy gazdasági jelentősége éppen abban áll, hogy a papírbirtokos tulajdonosi minőségét az adósnak vizsgálnia nem kell és nem is lehet. Sőt maga a valódi tulajdonos is csak úgy érvényesítheti jogát, ha a papír birtokában és által legitimációja is megvan.

950. Ha pedig a követelést csakugyan olyan és egyébként legitimált papírbirtokos érvényesítené, aki nem tulajdonos és így nem az igazi hitelző: ezzel szemben bizonyos fokig védekezni is lehet, mert a rosszhiszemű birtokostól (pld. tolvajtól) a papír kiadását rei vindicatioval követelni lehet s ha a követelés már érvényesített volt, az adós által tett szolgáltatás megtérítésére is lehet perelni. Azzal szemben pedig, aki az adós által már kiállított, de még ki nem adott értékpapír birtokát rosszhiszeműleg megszerezte, akár a papír megsemmisítésével védekezhetni, akár azzal, hogy a birtokos a papírnak nem tulajdonosa.

951. Az értékpapírok dologi eleméből folyik a követelésnek a papírban való megtárgyasítása és ezzel együtt a fizetési ígéretnek abstract természetű is. A causától való függetlenség a követelés realizálását jelentékenyen megkönnyíti, mert az adós a legitimált hitelezővel szemben a korábbi papírbirtokosok elleni kifogásait nem érvényesítheti, miután a hitelező a papíros tartalmában megrögzített jogot szerezte meg, tehát a papírból ki nem tűnő ellenjogoktól mentes kell, hogy maradjon.

952. Az értékpapírok sokféle osztályozása közül az ált. magánjogot főleg az a klasszifikáció érdekli, mely az átruházhatóság szempontjából és a hitelezőként való legitimatio föltételeiből indul ki. Ez alapon megkülönböztetjük a *névre szóló* vagy *rektapapírokat*, a *be-mutatóra szóló értékpapírokat* és a *rendeletre szóló* vagy *forgatható értékpapírokat*.

953. *Egyéb értékpapírkategóriák:* a) az értékpapírt kiállító *személyek* szerint: állampapírok, törvényhatósági és községi papírok és magánpapírok; b) a papírban ígért szolgáltatás *tárgyára* tekintettel: pénzpapírok, árupapírok. Továbbá: jövedékpapírok (kamatot, osztalékot hajtók); járadékpapírok (rente) és a csekk (1908: VIII. t. c.).

954. A csekk (cheque) az utalványnak sajátos faja. A csekk kiállítója valamely bankcéget (az utalványozottat) arra utasítja benne, hogy a csekkbirtokos (az utalványos) kezéhez bizonyos pénzüsszeget fizessen le az ő számlakövetelésének (letétének) terhére. A csekk így pusztá fizetési eszköz, mert a kibocsátó számlakövetelése által fedezve van.

955. Szólhat azonban a csekk nem csak pénzfizetésre, hanem *elszámolásra* is („*Keresztezett csekk*“, mert az elszámolási kíváncsalmat keresztben kell a csekklapon átírni). Az utalványozott bank

ilyenkor az összeget leírja, illetőleg az utalványos javára átkönyveli (girócsekk), vagy pedig valamely leszámoló intézet útján részére elszámolja (ú. nev. clearing forgalom).

956. Ha a bank a csekkbeváltást megtagadja: az utalványos ezért csak a kibocsátót vonhatja felelősségre. Utóbbi a szenvedett kárért a közte és a bank közötti csekkszerződés alapján az utalványozott bank ellen fordulhat. A csekk egyébként létrejöhet úgy is mint rekta — úgy is mint bemutatóra szóló és úgy is mint rendeltre szóló papír. Utóbbi esetben váltószerű forgatmánnyal másra is átruházható.

957. *Névre szóló vagy rektapapír.* Értjük alatta az olyan érték-papírt, melyben a kiállító (az adós) névszerint meghatározott hitelezővel szemben teszen egyoldalú, abstract fizetési ígéretet s a kötelezettsége is csak ezzel az egy hitelezővel, illetőleg ennek engedményesével szemben áll fenn. Rektapapírbeli követelés hitelezője csak az, aki a papír birtokával és az abban foglalt hitelezőkénti megnevezésével van legitimálva. A követelés engedmény útján átruházható, mikor is az engedményes az engedményt az adóssal szemben igazolni köteles. Az engedményes teljesen az engedményező jogkörébe lépven, az idevonatkozó szabályok szerint, az adós minden és az eredeti hitelező elleni kifogásnak alá van vetve. Az engedmény alakiságokhoz kötve nincs; facto concludente is eszközölhető, rendszerint azonban írásba foglaltatik. Eredetileg forgatható papírok az úgynevezett rekta clausulával, bemutatóra szóló papírok pedig a vinculatio útján rektapapírokká változtathatók át. (Lásd alább.)

958. Rokontermészetűek a rektapapírokkal az úgynevezett *igazolási papírok*, amennyiben szintén név szerint megnevezett hitelező javára vannak kiállítva, de azzal a hozzáadással (s ebben az eltéréssel), hogy a megígért szolgáltatás, a papír *minden bemutatójának* teljesítettik. Különösen ilyenek rendszerint a takarékpénztári betétkönyvecskék, nyilvános zálogházak zálogjegyei, postautalványok, stb. Az adós az igazolási papírok bemutatási záradéka folytán a fizetésnél a papírbirtokos jogosultságát vizsgálni nem tartozik.

959. A betétkönyvek közül kiemelendő a *póstatakarékpénztári* betétkönyv, mely tiszta rektapapír. Egyéb betétkönyvek, ha nem névre, hanem valamilyen jelre vannak kiállítva, vagy ha, *vagylagos bemutatási záradékkal* láttattak el (N. Jánosnak vagy a bemutatónak), tisztán *bemutatóra szóló értékpapírok*. Vinculatio esetén *rektapapírok*, ugyanígy, ha a betevő fenntartja magának azt, hogy a takarékpénztár csak neki vagy meghatalmazottjának, illetőleg engedményesének fizethessen.

960. Igazolási papírnak a gyakorlatban sok oly okiratot is szoktak nevezni, melyek nem egyebek egyszerű bizonyító okiratoknál, s melyek semmiféle követelést magukban nem testesítenek meg, forgalomra sincsenek szánva s melyeknél a hitelező az ő jogát a papírtól függetlenül is érvényesítheti (ha pl. az elveszett). Ezeknél nem szabály az sem, hogy az adós csak a papír kiadása ellen tar-

tozik teljesíteni. Ilyenek a ruhatári, vasúti poggyászejegyek, belépti jegyek, menetjegyek, stb.

961. Megszűnik a rektapapírbeli kötelelem a követelés *elévülésével*; helyesen: elévülés után nem érvényesíthető többé. Az elévülés ideje pénzpapírnál, járadékpapírnál 20 év; szelvényeken alapuló követelésnél (ha ez is rektapapír!) 6 év; postatakarékpénztári betétköveteléseknél 30 év; némelyeknél pedig a rendes 32 év. Megszűnik továbbá a rektapapírbeli kötelelem a papír megsemmisülése vagy elvesztése esetén a bírói megsemmisítéssel.

962. *Bemutatóra szóló értékpapírok.* Értjük alattuk azokat a papírokat, melyekben az egyoldalú és abstract fizetési ígéretet a kiállító nem egy meghatározott hitelező, hanem mindenki javára teszi, ki a papír birtokával hitelezőként legitimálja magát. A papír ezen minősége vagy abból tűnik ki, hogy a szövegében bennfoglaltatik a *bemutatói* záradék, vagy hogy hitelező benne említve egyáltalán nincs, vagy hogy a szöveg azon helye, hol a hitelező neve a fogalmazás szerint jönne: üresen van hagyva (bianco papír).

963. A papírok ezen neménél igazi hitelező szintén az, akit a papír tulajdonjogilag megillet. A követelés érvényesítésére azonban már a papír pusztá birlalata is legitimál s az adós közvetlenül a mindenkori bemutatónak tett fizetési ígéretéhez képest a papír tartalma szerint fizetni köteles. Kifogásai csak magából az okiratból, vagy a közte és a bemutató közti netaláni személyes viszonyból meríthetők. Jogunk szerint a bemutatóra szóló értékpapírok kibocsátása szabad, de korlátozva van a bankjegy, a záloglevelek, a nyemreménykötvények és magánsorsjegyek kibocsátása.

964. A bemutatóra szóló papír ezt a jellegét a kötvényezés (vinculatio) útján elveszítheti; ilyenkor meghatározott hitelezővel hozatik kapcsolatba és rektapapírrá lesz. A vinculatio a hitelezőség továbbvándorlását akadályozza meg s rendszerint a kiállító beleegyezésével a papírra vezetett nyilatkozattal történik. Ugyanígy a feloldás is (devinculatio). A bemutatóra szóló papírbeli követelés elévülés és a papír megsemmisítése következtében szűnik meg. Elveszett, ellopott, elsikkasztott papírok esetén azok bírói megsemmisítésére kerül a sor az erre a célra szabályozott különleges bírói eljárás rendjén. (1881:XXXIII. t.-c.)

965. *Rendeletre szóló értékpapírok.* Tulajdonképpen rektapapírok, mert névre szólnak, de az úgynevezett *rendeleti záradék* (ordre clausula) természetüket főleg a jelentékenyen megkönnyített átruházhatóság révén nagy mértékben módosítja. Rendeletre szóló papíroknak nevezetesen azokat a papírokat mondjuk, amelyekben a kiállító a rendeleti clausula alkalmazásával nemcsak annak igéri a fizetést, akit a papírban hitelezőként megnevezett, hanem ettől függetlenül, mindazoknak is, kiket az általa nevezett első hitelező hitelezői minőségben ki fognak rendelni. Az első hitelező általi további hitelezőkirendelés az értékpapírra vezetett „*hátirat*“ (forgatmány, indossament) útján és a papírnak egyidejű átadása mellett történik. Az így kirendelt hitelező a papírt hasonló módon tovább forgathatja.

966. Az adós annak köteles fizetni, aki egyfelől a papír birtokával, másfelől a hátrati átruházásoknak az első hitelezőtől kiinduló, meg nem szakított és hozzáig lenyúló láncolatával magát hitelezőként igazolni tudja. Az így legitimálnak joga a korábbi papírbirtokosétól független s az adós is csak magából az okiratból, vagy vele való netaláni személyes viszonyából meríthet kifogásokat.

967. A hátrát egy a papír hátlapjára vezetett jogátruházási nyilatkozat. Hatásaként a forgató (az átruházó) azt, akinek javára forgat (forgatmányos, rendelvényes) közvetlen jogviszonykapcsolatba hozza az okirat kiállítójával, melynek elbírálásánál a forgatmány esetleges anyagi érvénytelensége sem jön figyelembe. Az adós ezt sem nem jogosult, sem nem köteles vizsgálni. A forgatmány: írásbeli alakú; egyebet a jog nem is kíván; elég, ha a forgató nevét egyszerűen a hátlapra ráírja (üres forgatmány); a papír birtokosa ezzel is már legitimálva van, mert saját nevét az üres forgatmány elé tetszés szerint bármikor odaírhatja. Amely papírok törvény értelmében forgathatók, azokat ipso jure forgatható, vagy ipso jure rendeleti papíroknak nevezzük; ezeknél ez okon a rendelvényes megnevezése felesleges is (pl. váltó, névre szóló részvény). Más papírok csak a rendeleti clausulával válnak forgathatókká pl. kötelező jegy (bon), kereskedelmi utalványok, tengeri hajóelismervények, fuvarosok rakjegyei, stb.

968. A rendeletre szóló papírok ezen minőségét a kibocsátó a negatív rendeleti záradékkal megszüntetheti. A papírbeli követelés ekkor is átruházható, de csak a rendes engedményezés útján. A rendeleti papíroknak kifejezett követelések megszűnésére ugyanazon szabályok az irányadók, mint a többi papíroknál. Némely papírtípusokra önként érthetőleg speciális szabályok vannak felállítva itt is (pl. váltótörvény 77. és köv. §§-ai).

49. §. Szerződésből származó kötelmek.

A) *A letét.*

969. I. *Közönséges letét.* (Depositum regulare.) Közönséges letéti szerződés létesül magánfelek között, ha valaki, az ügynevezett letéteményes, idegen ingó dolgot mástól, az ügynevezett letevőtől, azzal a kötelezettséggel vesz át, hogy azokat megőrzendi és a szerződésszerű idő elteltével visszaszolgáltatja. A letéteményes kötelembeli kötelezettsége tisztán az őrizet (custodiam praestare) s nem kezelés vagy igazgatás, mely elemeknek a szerződésbe bevonása azt megbízássá vagy szolgálati szerződéssé változtatná át. Bizonyos kisebb mértékben ugyan kizártnak nem tekinthető, hogy mellékkikötések formájában bizonyos kezelési tevékenység a letéteményesre áthárítva ne legyen, sőt ezt sokszor maga a letett dolog őrzete is megkívánja.

970. A letéti szerződés tárgya csak ingó, még pedig elfogyaszthatatlan és helyettesíthetetlen vagy ilyenné tett dolog lehet. A szerződés csak a letét tárgyának valóságos átadásával és átvételével létesül. Ha letétbevétel iránt előre kötelezettséget vállalunk: az nem letét még, hanem csak pactum de deponendo, s mint ilyen, előzetes szerződés jellegével bír. A letét rendszerint ingyenes, de köthető visszteherrel is, sőt olyan letéteményesnél, ki mások dolgainak őrzésével élethivatásszerűen foglalkozik, az őrzési jutalom vételemszerűen kikötöttnek tekintendő.

971. A letéteményes a tisztességes, a rendes gazdálkodás szabályai szerinti és a letevő esetleges utasításainak megfelelő őrzésre van kötelezve, és így felelős már a culpa levis mellett előállott károkért is. A kár megállapításánál a bíróságnak különös figyelemmel kell lennie az egész ügylet szívésségi jellegére és így mindenben az aequitas szerint kell eljárnia. Visszterhes letétnél a bírói mérlegelés önként érthetőleg kevésbé enyhe. Véletlen okozta kárért a letéteményes csak akkor felel, ha a letét visszaadását ok nélkül halogatta. Az őrzés súlyos kötelemszegés nélkül másra nem bízható, hacsak erre a szerződés külön felhatalmazást nem ad; nemkülönben tilos a letét tárgyának használata, vagy a használat más javára való megengedése. Ez is a bizalommal való visszaélést és a kötelelem megszegését jelenti és kártérítési felelősséget von maga után. A letét tárgya a szerződéses idő lejártakor ugyanolyan állapotban, amint átvétetett, visszaszolgáltatandó. Ha a letét tárgyat a letéteményes visszaszolgáltatni nem tudná: a letevő teljes kárát tartozik megtéríteni, még pedig annak az időpontnak az értékelése szerint, amikor a dolog visszaszolgáltatása esedékes lett volna. Ebben a valorizálás gondolata jogunkban teljes elismerésre talált.

972. A letevő a dolgot a kikötött őrzési időtartam előtt is visszaveheti, de amennyiben ezzel a letéteményesnek kárt okoz: azt megtéríteni köteles. Az ily értelmű szerződéses megállapodásnak, bár az mint jogszabályból folyó, felesleges volna, *clausula salvificatoria* a neve. A letéteményes viszont a dolgot korábban vissza nem adhatja, hacsak az őrzés további teljesítése önkára nélkül lehetséges nem volna. A visszaszolgáltatás helye: az őrzés helye.

973. A letevő (ilyen értelmű kikötés esetén) először is a letéti jutalom fizetésére van kötelezve. A letét korábbi megszűnése esetén a jutalom aránylagos része fizetendő. Köteles továbbá a letétet a szerződéses időtartam lejártakor visszavenni és a letéteményes készletadásait, valamint a netaláni korábbi visszavétellel okozott kárát megtéríteni. Nemkülönben azt a kárt, amit a dolog minéműsége a letéteményesnek őrzés közben okozott, ha és amennyiben a letéteményes a dolog ezen tulajdonságáról tudomással nem bírt.

974. II. *Rendkívüli letét.* (Depositum irregulare.) Gvakran előfordul, hogy a letevő a letéteményest a letét bizonyos szűkebb vagy tágabbkörű használatára feljogosítja. Amíg a letét tárgya helyettesíthetetlen dolog: a letéti szabályok módosult alkalmazására szükség nem merül fel. Ha azonban a letéttárgy helyettesíthető, vagy

elfogyasztható dolog volt, s a szerződés az afeletti rendelkezési jogot is a letéteményesre átvitte, kötelezvé őt ugyanolyan mennyiségű és minőségű dolog annak idején leendő visszaszolgáltatására: a helyzet megváltozik s a letétnek címzett szerződés csak részben marad az, részben pedig kölcsönné minősül. Ez a rendkívüli letét. Amiben letéti minőségét megőrzi, az csak a visszaszolgáltatás módja, helye és időpontja, s bár esetleg a letét leszámolt összegben és le nem zárt pénzből állott: a kamatfizetési kötelezettség is rendszerint elmarad.

975. Ha a letét tárgya készpénz és a letéteményes pénzintézet az átvett pénzről értékpapírt (betéti könyvet) állít ki, az 1920: XXXVIII. t. c. értelmében kiváltságos letét keletkezik, melynek megkötésére csak az ú. nev. altruista pénzintézeteknek van joga. Más intézeteknek az ilyen ügyletei tilosak, érvénytelenek, sőt büntetési sanctio alatt is állanak (ld. törv. 13. §-át).

976. Különös letéti tyus az ú. nev. „gyűjtő letét“ is, melynél a letéteményes együttesen őrzi több betevőnek hasonló fajú és minőségű ingó dolgát. A letéteményes nem tandundém ejusdem generis dolgoknak, hanem az együttesen kezelt tömegből vett dolgoknak visszaszolgáltatására köteles. Az együttesen kezelt dolgok felett pedig az egyes betevők közös tulajdont nyernek. A részesedésük kikövetelésével ez a közösség azonnal megszűnik.

977. III. *Fogadói letét* (Receptum). A szálló vendégek befogadásával iparszerűleg foglalkozó fogadós és a szállóvendég közötti letéti szerződés facto concludente a vendég ingóinak behozatalával létesül. (1924: XIII. t.-c.) Behozottaknak pedig azokat a dolgokat kell tekintenünk, melyeket a vendég a fogadósna, vagy olyan alkalmazottjának, akit az átvételre meghatalmazottnak tarthatott, átadott, vagy amelyeket a részére kijelölt helyen, illetőleg a fogadósna természetesen erre rendelt helyén elhelyezett. A fogadós letéteményesi felelőssége mindezekért a dolgokért a rendes letéteményeséhez képest fokozottabb. Nevezetesen: felel mindazon kárért, melyet a megszálló vendég a fogadóba hozott dolgának elveszése, elpusztulása vagy megsérülése által szenvedett, hacsak nem bizonyítható, hogy a kárt oly körülmény okozta, amely sem a fogadósna, sem házanépének, sem személyzetének fel nem róvható.

978. A fogadósna ez a törvényben megállapított felelőssége sem kifüggesztett hirdetménnyel, sem más egyoldalú nyilatkozattal nem zárható ki és nem is korlátozható. Magának a felelősségnek mérve tekintetében azonban maga a törvény állít fel bizonyos korlátozást. Nevezetesen: a fogadós felelőssége számszerű összegben a vendég által fizetett összeg százszorosát meg nem haladhatja és nagyobb összegre csak akkor terjeszhető ki, ha a vendég elhelyezett dolgának minőségét és mennyiségét ismerve azt kifejezetten megőrzés végett átvette, vagy ha vendége nagyobb összeg iránti esetleges követelését megszálltakor nyomban vele írásbelileg közölte, vagy végül, ha a beállott kár tekintetében őt magát, vagy házanépét, vagy személyzetét vétkesség terheli.

979. Drágaságokra, értékpapírokra és készpénzre nézve külön is kimondja a törvény, hogy azokért a fogadós csak az imént említett vétkesség esetén, illetőleg akkor felel, ha azok minőségét ismerve, az őrizetbevételt kifejezetten átvette, illetőleg az ávételt a vendéggel szemben megtagadta. A vendég kártérítési jogának előfeltétele, hogy az esetleges kárt a fogadósnek nyomban bejelentse.

980. A fogadósnek a vendég elszállásolásából és egyéb szükségleteinek fedezéséből eredő követeléseit biztosítására a törvény a vendég behozott dolgain törvényes zálogjogot, valamint a vendég által okozott netaláni károk erejéig az ugyanezen dolgok tekintetében érvényesíthető visszatartási jogot adott.

981. A Curia 21. sz. polg. jogegységi határozata a *fürdők, kávéházak, éttermek* és hasonló természetű üzemek és vállalatok tulajdonosainak felelősségét az üzemük helyiségeibe a látogatók által rendszerint magukkal vinni szokott tárgyak elveszése folytán előállott károk tekintetében a vendégfogadósok és szállodások felelősségének mértéke szerint állapította meg, hacsak ki nem mutatható, hogy a kárt a vendég valamely cselekménye vagy mulasztása, esetleg harmadik személyek elháríthatatlan cselekménye, illetőleg erőhatalom idézte elő. Miután az 1924:XIII. t.-c. ennél a jogegységi határozatnál későbbi keletű, de a fürdők, kávéházak, éttermek és hasonló üzemeket nem említi, viszont az 1924:XIII. t.-cikkben felállított számszerű korlátozás (szobabér százszorosa) itt nem alkalmazható: azt kell mondanunk, hogy az egyébkénti felelősségi enyhítések, a korábbi joggal szemben, *ratione juris*, a 21. sz. polg. határozatban érintett vállalatoknál is érvényesülnek, vagyis a kávéházak felelőssége, ha vétkességet terhére megállapítani nem lehet, elesik.

982. *Kiegészítésül:* a fogadósok kivételes felelősségére vonatkozó szabályok kiterjesztő magyarázattal a *színházi ruhatárookra*, a *pensio vállalatként minősülő szoba bérbeadásokra*, *hálókocsi társaságokra* és *hajókajütők fenntartóira* is alkalmazandók. Ellenben az istállótulajdonosok (stabularii) üzemére a mai jogban már nem vonatkoztathatók.

50. §. B) A kölcsön és haszonkölcsön.

983. Ha helyettesíthető dolgok másnak tulajdonául azzal a kötéssel adatnak át, hogy az adós nem a kapottakat, de azokkal ugyanazonos nemű és mennyiségű más dolgokat (tantundem ejusdem generis) tartozzék meghatározott időpontban visszaszolgáltatni: *kölcsönszerződés* (mutuum) létesül. A kölcsön reális szerződés, mint a letét. Ezután adandó kölcsön iránti szerződés (a *clausula rebus sic stantibus* mellett kötött *pactum de mutuo dando*) kölcsönt még nem létesít. Ha a kölcsön előszerződéstől a leendő kölcsönvevő állana el azzal, hogy a kölcsönt a hitelezőtől nem veszi fel: a szerződéstől való esetleges jogtalan egyoldalú elállás következményein kívül (kártérítés a hitelező negatív szerződési érdeke erejéig) a már netalán előállott költségeket is viselni tartozik.

984. Valamely más jogalapon és visszaadási kötelezettség mellett az adós kezén lévő helyettesíthető dolgok közös beleegyezéssel kölcsönadottakul és kölcsönkép visszaszolgáltatandókul tekinthetők (kölcsönné való convertálás, novatio), valamint elismeri jogunk további kivételként a *contractus mohatrae*-t, melynél dolgok adatnak át oly célból, hogy az átvevő azokat eladja és a befolyandó vételárat, egy előre meghatározott összegű kölcsönkép tartsa meg. *Contractus mohatrae*nál az időközi vétlen kárveszély, gyakorlatunk szerint az átadástól kezdve a kölcsönbevevőt terheli. Ez a szabály azonban következetlen, mert a kérdéses dolgok nem tulajdonul adatnak át, hanem eladás, értékesítés végett és így a tulajdon felettük a kárveszéllyel együtt az átadót kellene hogy illesse.

985. Alakításokhoz a kölcsön kötve nincs. Kivéve a házassági jegyestársak közöttit, melynél az 1886:VII. t.-c. 22. §. szerint közokirat kell. Elvileg minden kölcsön ingyenes, de lehet, sőt szokásos a kamatfizetésnek, mint ellenszolgáltatásnak kikötése. Kölcsönadással hivatásszerűleg foglalkozó egyéneknél a kamatkikötés vélelem tárgya. A kölcsönvevő a kölcsön tárgyának az átadással tulajdonosává lesz és az átadástól fogva viseli a dolgot érhető kárveszélyt. Átküldésre szoruló dolgoknál az elküldés (postára tétel) átadásnak, illetve átvételnek tekintetik.

986. Az adós többet és másként, mint amennyit és ami módon kapott, visszafizetni nem tartozik. Ettől eltérés csak érvényes kamatkikötés esetén áll fenn. Pénzkölcsönnél irányadók különben a pénztartozásra vonatkozó szabályok, s e részt különösen is kiemelő, hogy jogunk azon álláspontjára tekintettel, mely a kölcsönnél az ártérítést általában nem ismeri el, — az, hogy az adós ugyanazon mennyiségű és nemű pénzfizetése a kapottal ugyanolyan értéket is képviseljen: nem feltétlenül szükséges. — Egyéb kölcsönadott dolgok ugyanazon mennyiség és faj szerint adandók vissza. Vonatkozik ez az értékpapírkölcsönökre is. Ha pedig a kölcsönadott értékpapírok forgalomból kivonattak volna, az adós azt az értéket köteles helyettesíteni megfizetve, amennyiért azokat beváltotta. A felek másként is rendelkezhetnek, s így pl. az értékpapírkölcsönt *contractus mohatrae*-ként is szabályozhatják.

987. Ha a szerződés a visszafizetés időpontjáról nem intézkedik: az adós bármikor fizethet, de viszont a hitelező is bármikor visszakövetelhet. A kamat elfogadásában arra az időre, amelyig a kamat lefizettetett: hallgatólagos meghosszabbítás rejlik. Kifejezett lejáratmegállapítás esetén sincs teljesen kizárva az, hogy az adós lejárat előtt fizethessen. De mert ez a hitelező érdekeit sértheti: az adóstól megfelelő kártalanítás (storno-díj) követelhető.

988. A kölcsönkövetelés rendszerint a róla kiállítani szokott adóslevéllel bizonyítandó. Ha ilyen nincs, vagy elveszett, bármiféle perrendszerű bizonyítékkal. Az adós azonban a hitelező birtokában lévő teljes hitelű adóslevéllel szemben is bizonyíthatja akár a követelésnek fenn nem állását, akár a kölcsön le nem számolását (*exceptio non numeratae pecuniae*).

989. *Valorisatio kérdése a kölcsönnél.* Jogunk a kölcsönnél azt az álláspontot tartja, hogy az adós a hitelezőnek ugyanolyan fajú, minőségű és mennyiségű, *de nem feltétlenül ugyanolyan értékű* dolgot köteles visszaadni, mint amilyet és mennyit a hitelezőtől kölcsön kapott. (Kúria 1925 okt. 6-án P. VI. 7287/1924. sz. alatt — Magánjogi Döntvénytár VII. köt. 6.) Készpénzkölcsönöknél ez az álláspont az átértékelés merev megtagadását jelenti, s csak egyetlen esetben térünk el tőle, nevezetesen, ha az adós a teljesítésnél vétkes késedelembe esett, avagy a pénz elértéktelenedéséből a hitelezőre hárult károsodás az adós valamely más jogellenes magatartásával hozható kapcsolatba.

990. Lehetséges azonban, hogy a felek a lejárat szerinti átértékelést eleve kikötik (értékállandósági záradék). Sőt kikötés nélkül is helye lesz a valorizálásnak az olyan eredetileg átértékelhető és csak utólag kölcsönné átváltoztatott tartozás esetében, melynél az adós a kölcsönt értékálló dologba fektette s az az ő vagyonában eredetben vagy surrogatumban megvan.

991. *A haszonkölcsön (commodatum).* Haszonkölcsön alatt az a szerződés értendő, melynél fogva valamely ingó (esetleg ingatlan) dolgot ingyenes használatra azzal a kötelezettséggel engedünk át másnak, hogy azt a szerződésszerű időpontban ugyanazon állapotban visszaszolgáltassa. Reális szerződés, mely csak a dolog átadásával létesülhet. Tárgya *rendszerint* csak elfogyaszthatatlan és helyettesíthetetlen dolog lehet, de nincs kizárva (fajszerinti visszaszolgáltatás mellett) az ellenkező sem, pláne, ha a használatnak oly speciális módja állapíttatik meg, mely nem rendeltetésszerű és nem jár az állag elfogyasztásával. Az *ingyenesség* nagyon fontos jellemvonása a haszonkölcsönnek, mert ez különbözteti meg a bérlettől s ez alakítja ki főleg a felek kölcsönös joghelyzetét is, tekintettel az egész viszonynak szívésségi s barátságosan nyugvó színezetére.

992. *A haszonkölcsönbevevő a dolognak egyszerűen birtokosa;* — a dolog használatára vonatkozó s a haszonkölcsönzési szerződésből eredő jognak ellenben *birtokosa* (ú. nev. használati, helyesen jogbirtokos); — *a dologbirtok* és tulajdonjog tehát a haszonkölcsönbeadónál marad. A dolog rendszerint a kikötött időtartam előtt is visszaadható, mert a szerződés a haszonkölcsönbevevő érdekében szokott köttetni. Ha azonban a haszonkölcsönbeadó érdekét is szolgálja, úgy az időelőtti visszaadás kártérítést vonhat maga után. A dolog az ő természetes rendeltetése szerint vagy a szerződésben kikötött módon használandó — az állag kímélése mellett. A szerződés súlyos megsértését jelenti, ha a használatot a haszonkölcsönbevevő másnak is megengedi. Harmadik személyekkel szemben a használat nyugalmanak biztosítása a haszonkölcsönbeadó kötelessége. A dolog használatával járó kiadások a haszonkölcsönbevevőt; az állagfenntartási és minden rendkívüli költségek, beruházások ellenben a haszonkölcsönbeadót terhelik. A visszaszolgáltatásnak az átvételkori állapot szerint kell történnie. Ahol visszaadási időpont meghatározva nincs és a haszonkölcsönbeadó a bármikori vissza-

vételt magának kifejezetten fenntartotta: a haszonkölcsönt *praecariumnak* (kéremési kölcsön) nevezzük.

993. Egyoldalúan visszaléphet a haszonkölcsönbeadó a szerződésellenes használat — a használat másra való önkényes átruházása, a haszonkölcsönbevevő halála, a dolog előre nem látott veszélyeztetése és oly esetben, de már csak illő felmondás mellett, mikor a dologra nélkülözhetetlen, sürgős szüksége támad. Ezt a viszony ingyenessége indokolja. Az ilyenkor a haszonkölcsönbevevőnek netalán okozott kár: megtérítendő.

51. §. C) Az ajándékozás.

994. Ajándékozás (*donatio*) alatt azt az egyoldalú szerződést értjük, melynél fogva az egyik fél (az ajándékozó) saját vagyonának rovására, a másik fél (a megajándékozott) vagyonát gyarapítandó szándékkal kötelezettség nélküli ingyenes vagyoni előnyt juttat és azt szerződésbeli ellenfele mint ilyent elfogadja (*lucrativa causa*). Házastársak és jegyesek, valamint egyenes ágon rokonok és házastársaik közötti vagyoni juttatásról vélelem, hogy az ingyenesen, ajándékozáskép történt.

995. Az ajándékozásnak a fogalomban adott faja a *tiszta* ajándékozás. E mellett azonban külön fajként veendő figyelembe a *vegyes* és a *meghagyásos* ajándékozás is. Az ajándékozást t. i. a megajándékozott gazdagodása szempontjából gazdasági értelemben kell vennünk és így az ajándékozás fennforgását esetleges csekélyebb értékű ellenszolgáltatások még nem zárhatják ki. Ilyenkor az ellenszolgáltatást meghaladó érték erejéig fogunk ajándékozásról beszélni és az ügylet vegyes lesz (*negotium mixtum cum donatione*). Ez a szabály alkalmazandó oly esetekre is, ahol ellenszolgáltatás kifejezetten kikötve nincs, de a megajándékozott az ajándékozó adósságait elvállalja. Az ajándékozó tartásának elvállalása vissztehernek csak akkor tekinthető, ha a tartás az ajándékvagyon jövedelmeiből ki nem kerül. Gyakorlatunk a vegyes ajándékozások sorából a szülők részéről gyerekeik javára és az eltartás kikötése mellett tett vagyonátruházásokat tiszta ajándékozásoknak tekinti.

996. A *modus* kikötése a szerződés ajándékozási jellegét szintén nem érinti. Az ajándékozó t. i. *modus* kikötése esetén az ajándékozottat a *modus* teljesítésével megterheli. A *modus* azonban az ált. szabályok szerint nem visszteher, és így a vegyes ajándékozással azonos elbírálás alá nem vethető. Innen van, hogy a *modus* teljesítésének kieroőszakolására elvileg nincs kereseti jog, bár gyakorlatunk hajlamosságot mutat az ajándékozó kereseti jogának elismerésére olyan esetekben, mikor nyilvánvalónak látszik, hogy az ajándékozás főcélja éppen a *modus* teljesítése volt, vagy ha a *modusban*, mint kedvezményezett, 3-ik személy volna érdekelve.

997. Előbbi esetben t. i. a *modusnak* az a hatálya érvényesül, melynél fogva nem teljesítés esetén a benne lappangó felbontó fel-

tétel bekövetkezését jelenti és így ha az ajándékozást ipso facto nem is szünteti meg, de az ajándékozónak lehetőséget ad arra, hogy megtámadja. Utóbbi esetben pedig a 3-ik személy javára szóló szerződés szempontjai lépnek előtérbe.

998. Végül minden ajándékozásnak elmaradhatatlan kellékéül kell tekintenünk a direct ajándékozási szándék (liberalitas, animus donandi) fennforgását. A liberalitas indító rugója (pl. korábban tett szolgálatok jutalmazása) közönyös és így jogunkban a 48 előtti jog érdemdíjazása (az úgynevezett *remuneratoria donatio*) külön szempontok alá vetve nincs.

999. Az ajándékozás általában alaki kellékekhez — házassági és jegyestársak közöttiek kivételével — kötve nincs. Halál esetére szóló ajándékozások azonban a végrendeleti szabályok uralma alá tartoznak. Ingatlan ajándékozásánál pedig a jogügylet írásban kötendő, ellenesetben érvénytelen. Jövőbeli ajándékozás iránt általában tett ígéreteknek, mert azok bármikor visszavonhatók: joghatálya nincs. Az ajándékozót késedelem vagy nem teljesítés címén kártérítésre kötelezni általában véve nem lehet, legfeljebb csak akkor, ha dolus vagy culpa lata terheli. Ajándékkövetelés után késedelmi kamat nem jár; a szavatosság is rendszerint elesik és csak akkor érvényesíthető, ha valaki tudva és károkozó szándékkal idegen dolgot ajándékozott el. Ha pedig az ajándékozó oly dolog ingyenes szolgáltatását ígérte, melyet neki is még csak ezután kell beszereznie és arra nem képes, vagy súlyos gondatlanság mellett 3-ik személy által a megajándékozottól elvonható dolgot szolgáltat: nem teljesítés címén kártérítésre is kötelezhető.

1000. Az ajándékozás szabály szerint visszavonhatatlan, de „súlyos” — „vastag” hálátlanság esetén kivételesen mégis visszavonható és a visszavonási jog az ajándékozó örökösei által is gyakorolható, ha és amennyiben az ajándékozó a visszavonás iránti szándékát határozottan kijelentette, vagy ha annak gyakorlásában éppen a megajándékozott akadályozta meg. A visszavonással szemben azzal lehet védekezni, hogy a megajándékozó a hálátlanság cselekményt nyíltan vagy facto concludente megbocsátotta.

1001. Újabb gyakorlatunkban és a gazdasági lehetetlenülés gondolatának hatása alatt kialakult az a jogtétel, hogy az ajándékozó az ajándékozási szerződésben vállalt kötelezettségét megtagadhatja, ha annak teljesítése — tekintettel egyéb körülményekre is — saját megélhetését, vagy azoknak a személyeknek eltartását, akikről törvény értelmében gondoskodni köteles, veszélyeztetné. Ezzel, kiformalódni készülő szokásjogunk, az Osztr. polg. törv. könyv „*beneficium competentiae*” intézményének átvétele felé tendál. Áll pedig ez a *benef. comp.* abban, hogy a saját hibáján kívül elnyomorodott ajándékozó a megajándékozottól, ha annak vagyonában az ajándék értéke még megvan, szűkös tartást igényelhet.

1002. Az ajándékozás visszavonásának egyik és törvényben szabályozott és a durva hálátlanságon kívüli esetét az 1894:XXXI. t.-c. 3. §-a szabályozza azzal, hogy az eljegyzéstől alapos ok nélkül

visszalépő, vagy a visszalépésre alapos okot szolgáltatató jegyestől a másik jegyes, illetőleg rokonai, a kötendő házasság okából vagy az eljegyzés jeléül adott ajándékot (u. n. nászajándék) visszakövetelhetik természetben, vagy ha így nincs már meg, a jegyes gazdagodása erejéig menő értékben. Hasonlóképp visszakövetelhető a házasság felbontásában vétkes féltől az az ajándék, amit a másik házastárs neki a házasság fennállása alatt adott.

1003. Az ajándékozás korlátozásai. Említve volt már, hogy házasság- és jegyestársak között az ajándékozás érvényéhez közjegyzői okirat, ingatlanok ajándékozásához pedig írásbeli jogügylet kell. Ezenfelül korlátozva van az ajándékozás azzal is, hogy a köteles részen alapuló és az özvegyi jog címén fennálló öröklési igényeket nem sértheti. Ezért, ha a most mondott kötelesrészesek kimutathatják, hogy a tiszta hagyaték az ajándékozáskori érték felénél kevesebb: köteles részeiknek kiegészítését követelhetik. Az ajándékozás érvényben marad.

1004. További korlátozás: a megajándékozott az ajándékozónak ajándékozás előtt már *fennállott* és tőle be nem hajtható adósságát az ajándékozott vagyon értéke erejéig fizetni köteles, s amennyiben a hitelező tőle nem függő okból (végrh. jog korlátozása háborús állapot miatt) adósa (az ajándékozó) ellen végrehajtást nem kérhet: az ajándék tárgya ingatlanon követelését, a megajándékozottal szemben jelzálogjogilag biztosíthatja. Felelős azonban nemcsak a megajándékozott, hanem az is, aki az ajándék tárgyat képező javakat tőle ingyenesen vagy aránytalanul csekély visszteher mellett megszerezte. Végül a csódtörv. 28. §-a szerint a közadósnek a csődnyitást megelőzően két éven belül kötött valóságos vagy színleges ajándékozási szerződéseit a hitelezők megtámadhatják és bíróilag érvényteleníttethetik, nemkülönben a csődbejutott közadós ajándékozási ügyleteiből eredő igények a csódtörv. 65. §. 2. bek. szerint a csődtömeg ellen nem érvényesíthetők.

52. §. D) *Csere és adásvétel.*

1005. *Csere* (cambium, concambium) alatt azt a kétoldalú szerződést értjük, melynél fogva a felek saját vagyonukból bizonyos javaknak (dolgoznak, jogoknak) szolgáltatás és viszontszolgáltatás gyanánt egymásra való kölcsönös átruházása iránt megegyeznek. A csereszerződés consensualis és a cseretárgyak átadását nem feltételezi, hanem létrejön már a kölcsönös megegyezéssel is. A csereszerződés a legközelebbi rokonságban áll az adásvétellel. A csereszerződésnél mindegyik fél az általa ígért szolgáltatásra nézve az *eladóval* s a neki ígért szolgáltatásra nézve a *vevővel* esik egy tekintet alá.

1006. *Csere* tárgya minden jogtárgy lehet, amely adásvétel tárgyául is szolgálhat. A pénz is, mint fajdolog. A felek kikötött módon, helyen és időben való szolgáltatásának tehermentesen kell eszközöltetnie. A vétkes nem teljesítés késedelmet, kártérítést s esetleg

a szerződés hatálytalanítását vonja maga után. A kárveszély a cseretárgyak tekintetében az átadással száll át az ügyleti félre. Alaki szempontból csak a házas- és jegyestársak közti ismert megszorítás (közjegyzői okirat) érvényesül, ingatlanoknál pedig az írásbeliség. Egyébként a csere formátlan ügylet. A cseretárgyakhoz pótlásként készpénzszolgáltatás is járulhat; a lényeg az, hogy a pótlás ne legyen túlnyomó, mert ez esetben a cserét adásvétellel alakítja.

1007. Az adásvétel (emptio-vendito). Adásvétel az a szerződés, melynél fogva az egyik fél bizonyos vagyontárgynak tulajdonul való átruházására, a másik fél pedig az átruházandó vagyontárgy készpénzbeli ellenértékének megfizetésére kötelezi magát. Az előbbi fél az *eladó*, az utóbbi a *vevő*; amannak szolgáltatása az *áru*, emezé a *vételár*. Tiszta consensualis contractus. A felek azonban, ha tetszik, mint realis szerződést is megköthetik, mely esetben a kölcsönös szolgáltatások végrehajtása előtt az adásvétel nem létesülhet.

1008. Az adásvételi szerződések alaki szempontból eddigi jogunkban csak az 1886:VII. t.-c. 22. §-ának a házas- és jegyestársak közötti adásvételi ügyletekre vonatkozóan kimondott közokirati kényszerével voltak korlátozva. Ingóknál teljes az alakszabadság s ingatlanok adásvétele esetén is a szerződés írásbafoglalása csak a telekkönyvi bejegyzés érdekében volt szükséges. A helyzet e részben most már változott, mert a 4420/1918. M. E. számú és az 1920:XXXVI. t.-c. 77. §-a által jóváhagyott háborús rendelet szerint az ingatlanra vonatkozó adásvevési szerződések érvényességéhez a jogügylet írásbafoglalása feltétlenül megkívánatik.

1009. Az adásvételi szerződések tartalmi kellékei tekintetében ma a 27. sz. polg. jogegységi határozat az irányadó. Eszerint az ügylet perfektté válik, ha az „essentialia negotii” sorából az ügyfelek, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás, illetőleg ha utóbbi nincs: az ingyenesség, tisztázva és megállapítva vannak. Ingatlanok eladása esetén az írásbeli okiratnak is legalább ezeket a pontokat kell tartalmaznia. Az ügylet egyéb vonatkozásai, mint birtokbalépés, terhek, fizetési módok, stb. tekintetében, ha a felek nem intézkedtek, a dispositiv szabályok nyernek alkalmazást; az ezekre vonatkozó netaláni megállapodások — ingatlanok eladása esetén is — szóbelileg is érvényesen jöhetnek létre.

1010. Az adásvétel önként érthető ált. ügyleti érvényessége kellékei közül kiemelendő az 1939:IV. t.-c. 12. és 15. §-a és különösen az 1942:XV. t.-c. 2. §-ának az a különleges rendelkezése, mely a zsidókat mező- vagy erdőgazdasági ingatlan (ingatlan használati illetőség), kisközségben pedig egyéb ingatlan, élők közti jogügylettel vagy árverés útján való tulajdonul megszerzésétől eltiltja és egyben a már multban megszerzettek átengedésére is kötelezi. (Kivétel: maximum 600 □öles házhely.) — Ld. egyébként a 43.300/1939. I. M. végrh. rendeletet.

1011. Az adásvétel tárgya az „áru”. Az „áru” mint egész értendő és így vélelemszerűen nemcsak az alkatrészek, hanem a tartozékok

is eladottakul, illetőleg megvettekül tekintendők. Utóbbiakra önként érthetően helye van az ellenbizonyításnak. Az árunak különben, szabály szerint már létezőnek kell lennie, egyébként áruként minden szolgálhat, ami a forgalomból kivonva nincs. Lehet az áru más tulajdonában álló dolog is. Üzleti clientela, patientura ú. n. „eladása“ nem adásvétel, hanem egy egyszerű nem tevésre (az „eladott“ clientela elvonásától való tartózkodásra) irányuló kötelem. Jövőbeli dologt is lehet adásvétel tárgyává tenni. Ilyenkor beszélünk *reményvásárról*. Ha a vételár feltétlenül, azaz arra való tekintet nélkül ígértetik meg, hogy a remélt jövőbeli dolog egyáltalában elő fog-e állani, vagy nem: feltétlen reményvásárról (*emptio spei*) van szó, ha ellenben a vételár ígérete csak arra az esetre szól, ha és amennyiben a kérdéses jövőbeli dolog létezni fog: feltételes reményvásárról (*emptio rei speratae*) beszélünk.

1012. Mezőgazdasági terményeknek eladását betakarítás előtt, mint a reményvásár egyik különös esetét az 1930:XXII. t.-c. (35. és köv. §§) külön szabályozták („zöldvétel“).

1013. A reményvásár eszmekörébe tartozik az *örökségvásár* is, mikor valaki a rája a törvényes öröklés szerint megnyílandó örökségi joga alapján örökrészét még az örökhagyó életében előre elidegeníti. Gyakorlatunk szerint a még meg nem nyílt örökség eladása és vétele csak a törvény szerinti örököstársak között jöhet érvényesen létre, ellenben az öröklési kapcsolaton kívül álló személy részére történt átruházásnak joghatálya nincs.

1014. A vevő szolgáltatása a *vételár* (*praetium*), mely okvetlenül *készpénzben* határozandó meg. Pótlék gyanánt a pénzbeli vételár mellett azonban egyéb mellékszolgáltatások is lehetnek kikötve, csak értékük a készpénzt meg ne haladja. A vételár kellékei gyanánt fel szokták sorolni, hogy az igazi (*verum*), igazságos (*justum*) és határozott (*certum*) legyen. A *veritas* kelléke hiányzik ott, ahol az áruhoz képest a vételár elenyészően csekély. Ily esetben nem adásvételről, hanem egy *negotium mixtum cum donatione*-ről lesz szó. Ezzel szemben a *veritas* hiánya érvényesül a szavatossággal kapcsolatban az *actio quanti minoris* révén. Fontosabb emennél a határozottság kelléke. A vételár meghatározása egy harmadikra is lehet bízva, kinek *boni viri arbitrato* kell eljárnia, de rá lehet bízva a felek valamelyikére is, mely esetben a jogosult ügyleti fél ármegállapítása a „szokásos áron“ nyilvánvalóan nem mehet túl. Meghatározható a vételár az áru valamely helyen és időben jegyzett piaci vagy tőzsdei árával is s bizonyos esetekben a vételár megállapítása hatóságilag (ármaximálások) vagy bíróilag is történhetik (kisajátításnál pl.). A vételár megfelelő kikötés alapján részletekben is fizethető.

1015. A vételár igazságosságához kell kapcsolnunk a jogéletnek a gazdasági válság folytán előállott azokat a jelenségeit, melyek az adásvételi szerződések meglazítására vezettek. Ha t. i. az adásvételi szerződés megkötése és a teljesítés időpontja között a vétel tárgya és az elértéktelenedett pénzben meghatározott vételár értékaránya

egymáshoz viszonyítva nagyfokú eltolódást mutatnak: az eladótól a teljesítést követelni méltánytalan volna s a vevő a dolognak azt az értékét kell, hogy megfizesse, — ha a szerződéshez ragaszkodik — mellyel az a fizetésre kitűzött időpontban valóban bír. Az eladó ellenesetben elállhat. Ebben a még hátralékos vételárak elvileg elfogadott valorisatiojának, illetőleg, ha az elállás megy foganatba, az ú. n. gazdasági lehetetlenülésnek gondolata érvényesül.

1016. Az eladó a szerződésből folyólag kötelezve van arra, hogy a vétel tárgyát a vevőre tulajdonjogilag átruházza. E kötelezettség valódi értelme nem az, hogy eladónak a vevőt okvetlenül *tulajdonossá kell tennie*, hanem az, hogy arra, miszerint a vevő *tulajdonossá válasszon*: a maga részéről mindent megpróbálnia, hogy az eladott dolog, vagy jogot a vevő hatalomkörébe juttassa. Ingatlan eladásánál p. o. az eladónak kell a telekkönyvet oly állapotba hoznia, hogy a vevő a tulajdonjogát oda bekebeleztesse. Ugyanezt a szempontot kell érvényesítenünk akkor is, amikor az adásvételhez esetleges hatósági, gyámhatósági, — ingatlanoknál — gazdasági albizottsági, vitézi széki, orsz. földbirt.-rend. bírósági, miniszteri, stb. jóváhagyások szükségesek. Ezeknek kieszközlése más kikötés hiányában csak az eladót terhelheti, mert ezek a concret kellékek, nem a vételtárgy dolog átvételének, hanem jogérvényes átadásának az előfeltételei.

1017. Az eladó szolgáltatásának helyére nézve, ha a szerződés e részben külön kikötést nem tartalmaz, az általános szabályok az irányadók. Az időpont tekintetében szintén a szerződésnek kell rendelkeznie; ha nem tette: úgy a teljesítés időpontja a vételár felvételével esik össze. A mód tekintetében a szerződéskötésekor állapottól veendő figyelembe s kétség esetén az áruval, mint vele együtt eladott, kiadandónak vélelmezendő, annak minden tartozéka. (Ingatlannál p. o. a fundus instructus.) Ha az áru átküldés útján adandó át és a szerződés e vonatkozásban közelebbi intézkedéseket nem tartalmaz: az eladó feljogosítottnak tekintendő az átfuvarozás mikéntjének megválasztására. Átadással járó költségek (mérlegelés; de átküldési költségek *nem*) ellenkező kikötés hiányában az *eladót*, az ingatlan után járó átruházási illetékek ellenben a *vevőt* terhelik. (75. sz. t. ülési curiai döntv.) Vevő viseli rendszerint a szerződés kötésével járó költségeket is.

1018. Periculum rei, a dolog hasznai, terhei: az átadással szállanak át a vevőre; ingatlannál nem a „jogi“ átadás (t. i. a bekebelezés), hanem a tényleges átadás számít. Más helyre szállítandó árunál a szállítás közben bekövetkező kárveszélyt az eladó csak akkor viseli, ha a hely, ahova az árut küldeni kell: teljesítési helyül volt megállapítva. A szállítási költségeknek eladó részéről való elvállalása nem alapít vélelmet arra, hogy a hely, ahova a szállítás történik, teljesítési hely volna. Ha a teljesítési hely meghatározva külön nem volt, az árunak a fuvarozó kezére való átadásával a periculum rei a vevőre szállott. Viszont a vevőnek a szállítás mikéntjére nézve ilyenkor adott utasításait az eladó kártérítés terhe mellett követni köteles.

1019. A mondottakkal szemben a vevő elsősorban a vételár megfizetésére van kötelezve, mégpedig, ha más kikötve nincs, az áru átadásával egyidejűleg. A „más kikötés“ vagy a *hitelbe való* eladásnál, vagy az *előfizetés* melletti adásvételnél fordul elő. A hitelbe való adásvételt szeszkes italok tekintetében az 1883:XXV. t.-c. 22. §-a közerkölcsi szempontból korlátozások alá veti. A vételár egészének vagy részének visszatartására a vevő rendszerint nem jogosult. Csak ingatlan átvételénél van ez megengedve akkor, ha a vevő birtokba még nem lépett s az eladó a tehermentesítéssel késlekedik. Már megtörtént birtokbavétel után a vételár ilyen esetekben bírói letétbe helyezendő. Hasonló helyzetre vezet az, ha az eladó a bekebelezésre alkalmas okirat kiadásával vonakodik. Hátralékos vételár után ellenkező kikötés hiányában a vevő kamatot tartozik fizetni. Köteles végül a vevő a szerződésnek megfelelő árut átvenni.

1020. a) *Hitelezett vételár*, vagy részletfizetés mellett kötött adásvétel esetében jogunk az átértékelést sok esetben 100 %-ig, más esetekben — főleg ott, hol az esedékesség a hitelező érdekében tolatott ki, vagy a kifizetésre hosszú idő állapítottatott meg, olyankor, mikor a pénz fokozatos továbbromlására következtetni lehetett — részlegesen, de általában véve minden vonalon érvényre emelte. Ekként, ha a szerződés gazdasági lehetetlenülés okából nem hatálytalanítható, s azt a felek maguk is fenntartani óhajtják: a vevő a vételárnak kikötéskori és a fizetés időpontjában való értékkülönbözését, figyelemmel a vétel tárgyának időközi értékelkedésére is megfizetni köteles. Viszont hatálytalaná vált adásvétel esetén az eladó is a visszajáró vételárat az időközben beállott értéktelenedés mérve szerint átértékelve kell, hogy restituálja s ebből az érték-ből csak annyi vonható le, amennyi a netalán birtokba lépett vevő által húzott hasznoknak megfelel. Ezek a tételek az adásvétel különösen módosuló alábbi eseteire is vonatkoznak.

1021. Az adásvétel különösen módosuló esetei. a) *Mustra vagy próba szerinti adásvétel*. Itt a felek az árut, szavakkal való körülírás helyett valamely dologra mint *mustrára* való hivatkozással határozzák meg. Eladó speciális kötelezettsége az, hogy az áru, melyet szolgáltat, az adott mustrának megfelelő legyen. Ellenkező esetben a vevő visszaléphet. A mustrát a vevő veszi át, s ha azt felmutatni nem tudja: vélelem, hogy az áru a mustrának megfelel. A felmutatott mustra azonosságának bizonyítása rendszerint a vevőt, az eladót pedig csak akkor terheli, ha a mustrát lepecsételéssel nélkül adta át.

1022. b) *Adásvétel megtekintésre vagy próbára*. Akkor létesüi, ha a felek feltételként azt tűzik ki, hogy az adásvétel csak akkor érvényesüljön, ha a vevő az árut megtekintés vagy megpróbálás után elfogadja. Kötelezve egyelőre csak az eladó van, — a vevő még azzal sem tartozik, hogy az árut valóban kipróbálja. A feltétel szabály szerint felfüggesztő. Ha felbontó gyanánt kötött ki, akkor visszalépési jog mellett kötött adásvételről van szó, miről alább. — Az eladó köteles vevőnek az áru megpróbálását megengedni; ez a

kötelezettség rendszerint az áru átadását is megkívánja. Akár adott át az áru, akár nem, a tulajdon, a kárveszély amíg a feltétel be nem következik, azaz a vevő elfogadási nyilatkozatot tesz: az eladónál marad. Köteles továbbá az eladó a vevő nyilatkozatát bevárni. Hogy meddig? ez a szerződéstől függ. Amennyiben a kikötött idő alatt a vevő nem nyilatkozik: hallgatása = elfogadás, *feltéve, hogy az áru át lett neki adva*. Míg ha az áru *átadva nem lett*: a nem nyilatkozásnak az ellenkező, t. i. az áru visszautasítása a jelentősége és a szerződés meghiúsul. — Ha a nyilatkozásra a szerződés időt nem állapít meg, az eladó a körülményekhez mért idő alatt a vevőt a nyilatkozásra felszólíthatja. Ha a vevő a felhívásra nem reflektál, hallgatása — amennyiben az áru át lett adva = elfogadás; amennyiben pedig az áru átadva nem lett = visszautasítás.

1023. c) *Adásvétel a visszalépési jog fenntartásával* (Pactum displicentiae). Akár a vevő, akár az eladó köti ki magának a visszalépés jogát: felbontó feltételhez kötött adásvételről beszélünk. De kiköthetik a felek kifejezetten úgy is, mint felfüggesztő feltételt. — A visszalépési jog gyakorlásával: az ügylet in integrum restituálandó. Ha a visszalépési jogot az *eladó* kötötte ki magának és a vevő az árut csak romlott állapotban, vagy sehogy sem tudná visszaadni, az ebből eredő kárt megfizetni köteles. Egy tekintet alá esik ez azzal is, ha a vevő az árut harmadiknak elidegenítette vagy azt idegen dologbeli jogokkal megterhelte. Jóhiszemű harmadikkal szemben az eladónak egyik esetben sincs kereseti joga. A vevő javára kikötött visszalépési jognál vétkességére vagy vétlenségére való minden tekintet nélkül a periculum rei minden vonatkozásban őt terheli. A visszalépési jog gyakorlását időtartam szempontjából a szerződésnek kell meghatároznia. A visszalépési jog záros határidőhöz kötött lévén, a kikötött idő elteltével elvész. Ha időtartam megállapítva nem lett: az ált. magánjogi forgalomban a bírói merlegelésen fordul meg, hogy az esetlegesen megtett nyilatkozat nem tekintendő-e már elkésztetnek, vagy hogy van-e egyáltalában még visszalépésnek helye?

1024. d) *Adásvétel jobb vevő fenntartásával*. Ez is feltételes adásvétel. A feltétel oly értelemben köttetik ki, hogy az *eladó* a szerződéstől az esetre, ha harmadik személyben *jobb vevőt* kap: visszaléphet. Ha a szerződés tárgyát a vevő nem vette át: a feltétel felfüggesztő; ellenesetben felbontó. Hogy a jelentkező valóban jobb vevő-e? egészen az eladó subjectiv szempontjai szerint ítélandó meg. Az eredeti vevőnek azonban joga van arra, hogy a kínálgató „jobb vevő” helyébe ugyanazon ajánlattal beléphessen. A jobb vevő jelentkezésére, illetőleg bevéására a szerződésnek határidőt kell kitűznie; s ha ez mellőztetett, a próbára való, vagy a visszalépési jog fenntartásával kötött adásvétel megfelelő határidői alkalmazandók.

1025. e) *Adásvétel a tulajdonjog fenntartása mellett* (Pactum reservati dominii). Tulajdonjog fenntartása mellett létesül az adásvétel, ha az eladó az áru feletti tulajdonjogot addigra, míg a vevő a vételárt egészben vagy meghatározott részben ki nem fizeti, fenn-

tartja magának. — A fenntartás jogi természete a felek kikötéséhez mérten felfüggesztő, illetőleg felbontó feltételnek tekintendő. Kétség esetében a magyarázat a feltétel *felfüggesztő* jellege mellett szól. A feltétel bekövetkeztéig a tulajdon, mely szükség esetén igényperrel is érvényesíthető, és a periculum rei az eladóra száll át, ami azonban nem zárja ki azt, hogy a vevő a neki tulajdon fenntartásával eladott és átadott dolgot ugyanilyen feltétel alatt tovább át ne ruházhassa. A szerződés tárgyának vétlen megsemmisülése vagy más dologgá történt specificatioja esetén: a szerződés megszűnik és a kapott vételárreszletek vevőnek visszaszolgáltatandók. — A vevő nem teljesítése esetén eladó a szerződéstől visszaléphet. Ilyenkorra kiköthető az is, hogy a vevő a már befizetett részletek iránti igényét elveszítse.

1026. f) *Adásvétel visszavásárlási, illetőleg visszaeladási jog kikötésével* (Pactum de retrovendo — vel retroemendo). Ha az adásvétel kötésekor a vevő az eladóval szemben kötelezettséget vállal az iránt, hogy a vétel tárgyat kívánságára, avagy meghatározott idő lefolyása után előre megállapított áron vissza-eladja: a szerződés az eladó visszavásárlási jogának fenntartása mellett létesült. Ily értelmű megállapodásra a felek az adásvétel megkötése után is léphetnek. — Az eladónak visszavásárlási joga más kikötés nem léteiben életfogytiglanra szóló és szigorúan személyes jellegű, tehát sem nem engedményezhető, sem az eladó örökösére át nem száll, kivéve, ha a jogosított a visszavásárlási jogot már életében érvényesítette és csak az ügylet lebonyolítása maradt hátra. Ha a visszavásárlási ár előre meghatározva nincs: vélelem szerint ugyanakkora, mint amilyen az eredeti eladási ár volt.

1027. Joghatalya szempontjából a visszavásárlási jog, mely ingatlanok esetében a telekkönyvi feljegyzéssel absolut hatállyra emelhető: nem tulajdonjogi korlátozást létesít, hanem csak a vevő személyével összefüggő és az ő rendelkezési szabadságát érintő megszorítást eredményez. A visszavásárlási jognak mintegy megfordítottja a *visszaeladás* kikötése a vevő javára. Lényegében ez a kikötés a vevő visszalépésének fenntartását jelenti s a visszavásárlási jog szabályai alá esik. A visszavásárlási jog gyakorlásának módja és alakja: a vevőhöz intézett alakszerűtlen jogügyleti cselekmény. Több jogosult részéről és több kötelezett ellen csak egységesen tehető meg. A visszavásárlási jog érvényesítésével a jogosult nem korábbi tulajdonjogát nyeri vissza, hanem a vevő jogutódjaként tekintendő és így harmadik jóhiszemű szerzők időközben alapított jogait elismerni és túrni kénytelen.

1028. Kiegészítésül: Ha a visszavásárlási jogot ingatlan esetében köti ki magának az eladó: úgy a 4420/1918. M. E. rendelet szerint a kikötés joghatályához itt is írásbeli szerződés szükséges. Megjegyzendő végül, hogy a magyar magánjog a visszavásárlási (és visszaeladási) jog kikötését ingó dolgok tekintetében is korlátlanul elismeri, valamint, hogy a háborúval kapcsolatos gazdasági kényszerűségből eladott ingatlanok visszaszerzésére az 1920:XXXVI.

t.-c. 91. §. és vele kapcsolatban az 1924:XII. t.-c. 24. §. az O. F. B. közreműködése mellett érvényesíthető törvényes visszavásárlási jogot ad akár magának az elidegenítőnek, akár, ha meghalt volna, lemenő örökösének vagy házastársának.

1029. Visszavásárlási jogot ad az államnak a telepítésről szóló 1936:XXVII. t.-cikk is bizonyos esetekben a telepes ingatlanára azokkal az építményekkel és alkatrészekkel egyetemben, melyeknek értéke a visszavásárlási összegben benne van, továbbá hasonló a helyzet az állami eredetű haditelkekre és hadigondozási célú telepekre is. (U. ott 98. §.)

1030. g) *Adásvétel elővásárlási jog mellett* (jus protimiseos). Ha az adásvételi szerződés az eladó vagy bármely más harmadik és egyénileg szorosan meghatározandó személy javára azt a jogot biztosítja, hogy a vétel tárgyának netán szándékolt elidegenítése esetén, amennyiben a jelentkezett vevő által felajánlott feltételek teljesítésére készen nyilatkozik, a vásárra vonatkozólag őt illesse elsőbbség: az adásvétel elővásárlási jog kikötésével létesült. Ingatlanok eladásánál az elővásárlási jog tilkvi feljegyzéssel dologi hatályúvá tehető. Legszemélyesebb jellege és a tulajdoni korlátozásokhoz való viszonya tekintetében teljesen a visszavásárlási jog szerint bírálendő el.

1031. A vevő a kikötés értelmében, ha a vétel tárgyán túladni akar, vagy ha esetleg már a vásárra valakitől ajánlatot kapott: köteles az elővásárlásra jogosítottat megkínálni és ez, az eleve meghatározott idő, ilyennek kikötése hiányában pedig a forgalmi élet felfogása szerint megállapítandó időben nyilatkozni tartozik, hogy a jelentkező helyébe hajlandó-e belépni, illetőleg jogát érvényesíteni vagy nem?

1032. Jogunk a törvényes elővásárlási jognak (különösen 1848 előtt), több esetét ismerte, melyeket az 1852. évi ősiségi patens szüntetett meg. Mai jogunkban az 1894:V. t.-c. alapján eszközölt telepítéseknel van a telepítő kincstárnak 15 éven belül elővásárlási joga és legújabbán az 1920:XXXVI. t.-c. létesített az állam javára minden mezőgazdasági ingatlan elidegenítése esetén (bizonyos kivételekkel) igen messzemenő, tágterjedelmű törvényes elővásárlási jogot s egyúttal az állami vásárlást (optiot) is rendezés tárgyává tette.

1033. *Újabb rendelkezések.* Elővásárlási jog illeti az államot az 1936:XXVII. t.-c. 83. §-a alapján kis- és nagyközségek belterületén lévő beépített ingatlanok árverésen történt vagy árverés hatályával bíró eladása esetén; — Ugyanezen törvény 89. §. alapján oly területen, amelyen az állami elővásárlási jogot különleges földbirtokpolitikai szempontok (népesedési viszonyok, egyke) indokolják. — Állami elővásárlási jogokat biztosít a törvény hatósági ellenőrzés alá eső ingatlanparcellázások során is, valamint az 1935:IV. t.-c. hatálya alá eső erdőfeldarabolások esetén.

1034. Azonban nem csak ingatlanoknál, hanem ingók eladásánál is találkozhatunk állami elővásárlási joggal, így pl. az 1929:XI.

t.-cikk műemlékekre vonatkozó rendelkezéseinek végrehajtásánál. A műemlékek mellett a törvény számos más ingóság eladása esetén is biztosítja közérdekből az állami elővásárlási privilegiumot. (Pl. régi nyomtatványok, ipar- és képzőművészeti alkotások, stb.) Az elővásárlási jog érvényesítése itt egy külön szerv, az „*Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa*” közreműködésével történik.

1035. Az állam az elővásárlási jogot egyébként a földművelésügyi miniszter vagy az ez által megbízott szervezet útján gyakorolja. Az elővásárlási jog gyakorlására megnyíló alkalmat a telek-könyvi hatóságok hivatalbóli értesítése hozza a földművelésügyi miniszter tudomására, aki ettől számított 30 nap (nagybirtoknál esetleg 60 nap) alatt az állami elővásárlási jogot gyakorolhatja. Ha nem nyilatkozik: ez azt jelenti, hogy jogával élni nem kíván. Ha pedig igen: úgy a vétel ugyanazon feltételek mellett létesül az eladó és az állam között, mint ahogy a jelentkezett vevővel történt volna. Az államnak azonban joga van kisebb vételi ajánlatot is tenni, amikor az elidegenítő 30 nap alatt vagy lemondani kénytelen az elidegenítésről (t. i. ha az állami kisebb ajánlatot elfogadni nem akarja), vagy kérheti az ingatlan értékének bírói megbecslését. Az eladó az ilyen bírói becslést nem köteles azonban elfogadni s annak jogerőre emelkedésétől számított 15 nap alatt az elidegenítéstől még mindig elállhat.

1036. Az állami elővásárlási joggal együtt járó időleges függőséget s annak netáni elhúzódását akként lehet megszüntetni, illetőleg a döntést siettetni, ha az eladás iránt kötött szerződést a vármegyei közigazgatási bizottság gazdasági albizottságának bemutatjuk s ha ez a szerződés tudomásulvételét 30 nap alatt nem tagadja meg: elővásárlási jogát az állam ily szerződésekkel szemben többé nem gyakorolhatja.

1037. Ki van zárva az állami elővásárlási jog, ha a) beltelki ingatlanról van szó; b) ha a szerződő felek valamelyike altruista pénzintézet; c) ha a felek egyenes ágon rokonok, vagy házastársak, vagy tulajdonostársak; d) ha az ingatlan az 50 holdat meg nem haladja és a vevő oly személy, aki, vagy akinek c) pont szerinti hozzátartozója a megvenni szándékolt ingatlannak megelőzően tulajdonosa volt, vagy aki ingatlanszerzésre előjogosnak tekintendő (földműves, gazdatiszt, hadirokkant, hadiözveggy-árva, közalkalmazott stb.); e) ha az eladás az ingatlan hatóságilag jóváhagyott eldarabolásával kapcsolatban, vagy kisajátítás alapján történik.

1038. Különösen szabályozott esete az adásvételnek az, melyet a felek *megrendelések gyűjtése* útján kötnek. A helyi ipar és kereskedelem védelmére az 1900:XXV. t.-c. az utazó ügynökök megrendelés útján kötött vételi ügyleteit t. i. tiltottaknak és semmiseknek jelentette ki. Az ügynök csak egyenes hívásra kereshet fel mintáival egyeseket, vagy csak oly iparost vagy kereskedőt, aki az utazó által képviselt cég üzletkörével foglalkozik.

1039. Mezőgazdasági termények és termékek, valamint állatok és állati termékek (főleg külföldre, de esetleg belföldre is szóló)

eladásánál az 1931:II. t.-c. az árunak állami *ellenőrzési jeggyel való ellátását* írta elő, azzal a céllal, hogy a minőségbeli osztályozás és hitelesítés által az árunak kelendősege biztosíttassék. Az e téren előforduló visszaéléseket a törvény szigorúan bünteti.

1040. Az ú. n. *vásárjog* (optio) bizonyos tekintetben hasonlít az elővásárlási joghoz, ép ezért attól jól megkülönböztetendő. Az optio joga t. i. azt jelenti, hogy az alatt az idő alatt, amelyre az optio joga megszereztetett, a jogosított dolgot egyoldalúlag még a tulajdonos akarata ellenére is a meghatározott vételár fejében megvásárolhatja. Határozatlan időre engedett optionál az eladó, ki az optiot adta, a bíróságtól kérheti e határozatlan idő tartamának közelebbi meghatározását. Ha az optio ingatlanra vonatkozik és az államé vagy altruista pénzintézeteké, vagy végül bárkié is másé: telekkönyvileg feljegyezhető s ezzel harmadik személyekkel szemben is hatályossá válik; más esetekben a tlkvi kitüntetésnek helye nincs. Amennyiben a vételi jog szerződésszerű gyakorolhatóságának időpontjában a vétel tárgya a rkív. gazd. viszonyok következtében annyira aránytalanul emelkedett, hogy az optios összeg az ingatlan valóságos értékét kiegyenlítőnek távolról sem tekinthető: a tulajdonos az eladás kötelezettsége alól mentesül (ez is gazd. lehetetlenülés) még akkor is, ha a másik fél az ingatlannak az optio érvényesítésekor fennforgó értékét volna hajlandó az előre kiszabott vételár helyett szolgáltatni. (26. sz. polg. jogegys. határozat.)

53. §. E) *Bérlet és haszonbérlet.*

1041. A *bérleti, haszonbérleti viszony fogalma és jogi természeté*. Ha valaki valamely elfogyaszthatatlan dolog egyszerű használatát másnak, helyettesíthető dolgokból, rendszerint pedig pénzből álló ellenszolgáltatás (bérfizetés) fejében ideiglenesen átengedi: *bérleti szerződés*; ha pedig valamely gyümölcsöző dolog vagy hasznóhajtó jog *haszonvételének* (usus fructus) bérfizetés ellenében való ideiglenes átengedéséről van szó: *haszonbérleti szerződés* keletkezik.

1042. A „*használat*” és „*haszonvétel*” (gyümölcsöztetés), mint a szerződési tartalomra alapított különbségtétel azonban nem jelent egészen biztos határvonalat a két rokon szerződési típus között és így konkrét esetekben bírói magyarázaton fog eldőlni, hogy bérletről, vagy inkább haszonbérletről van-e szó? Ennél a magyarázatnál a szerződés tárgyát képező dolog minemősége is adhat útmutatást azzal, hogy a gyakorlatban haszonbérleti szerződésnek tárgya más, mint mező- és erdőgazdasági ingatlan és az ehhez alkatrészileg csatlakozó jogok (kir. kisebb haszonvételi-, vadászati-, halászati-jogok, gyökösített iparjog stb.) nem szokott lenni.

1043. Mindkét és csak a kevésbbé jelentős részletekben eltérően szabályozott szerződési típusnál az egyik szolgáltatás a *használat*, illetőleg *haszonvétel* átengedése meghatározott időtartamra. Az

ellenszolgáltatás: a „bér“, illetőleg a „haszonbér“. A bér (haszonbér) rendszerint pénz, de lehet emellett vagy kizárólagosan is egyéb helyettesíthető dolog (p. o. a termés hányadrésze). Ezért a mi gyakorlatunkban a „felében való művelés“ iránt kötött szerződések (colonus partiaris), kétség esetén mint haszonbérleti szerződések bíráltatnak el. Alakiságokhoz a bérlet (haszonbérlet) elvileg kötve nincs. Kivétel csak a ház- és jegyestársak közöttieknél áll fenn (közokirat kell). Ellenkező kiköthető. Úgy a bérlet, mint a haszonbérlet consensualis szerződés, mely a felek megegyezésével azonnal létesül és érvénye a dolog átadásához kötve nincs.

1044. A bérleti (haszonbérleti) szerződésekben érdekelt személyek jogaira és kötelezettségeire elsősorban maga a szerződés az irányadó és csak ezt pótlólag a törvény. Lakások bérletére nézve pedig a helyhatósági lakbérleti szabályrendeletek, illetőleg a kivételes hatalommal felruházó törvény alapján kiadott és kiadandó lakbérleti kormányrendeletek az irányadók, melyek a bérleti szerződéseknek ezt a típusát a tulajdonba mélyen belenyúló korlátozások felállításával s a lakásinség teremtette nehéz helyzetre tekintettel, a magánjog eszmekörét messze túlhaladó speciális közigazgatási ágazatként tették rendezés tárgyává. Ezeknek a különleges rendezéseknek jellege azonban merőben átmeneti.

1045. A bérbe, haszonbérbeadó kötelezettségei: a) a bérlemény (haszonbérlemény) tárgyán s annak tartozékain a szerződésszerű időtartamra a használatot, illetőleg a haszonélvezetet átengedni s amennyiben ez a dolog átadását is feltételezi, azt a megfelelő használatban a bérlő (haszonbérlő) bírlalatába bocsátani. Köteles továbbá kártérítés terhe mellett tartózkodni minden olyan tulajdonosi tevékenységtől, mely a használatot (haszonélvezetet) zavarni alkalmas és köteles a bérlőt (haszonbérlőt) harmadik személyek támadásától és zavarásaival szemben megvédeni. Ha azonban a bérlőt kár éri azért, mert a bérlemény valamely része hatósági rendeletre lebontatott: a bérbe, haszonbérbeadó ezért nem felel. b) A bérbe, haszonbérbeadó szavatossággal tartozik másodszor bérlőjével (haszonbérlőjével) szemben — vétkessége nélkül is — azért, hogy a bérleményt, haszonbérleményt harmadik személy erősebb jog alapján el nem vonja. Különösen fontos ez a szavatosság, a bérlemény, haszonbérlemény feletti időközi (és élők közötti) tulajdonváltás eseteiben. Új tulajdonossal szemben is érintetlenül megáll azonban a szerződés, ha telekkönyvileg be volt bekelezve. Ellenkező esetben az új tulajdonos a bérletet, haszonbérletet megszüntetheti és csak a bérlő (haszonbérlő) kimozdításában van korlátozva annyiban, hogy azt, a folyó gazdasági év letelte előtt nem eszközölheti.

1046. Ha az ingatlan, melynek bérletéről, haszonbérletéről szó van, végrehajtási árverésen kap új tulajdonost: őt ez a kimozdítási korlátozás nem terheli és a bérlők, haszonbérlők jogait, — hacsak az árverési feltételekben egyéb meghatározva nem volt — neki átengedni tartoznak. A bekebelezett bérlő, haszonbérlő ilyenkor bejegyzése sorrendjében a befolyt vételárból kap káráért kielégítést,

míg a be nem kebeleztet csak a végrehajtást szenvedett volt tulajdonos ellen fordulhat.

1047. A bérbe, haszonbérbeadó szavatosságának másik ága a bérlemény (haszonbérlemény) minőségbeli tulajdonságaira vonatkozik, amivel a bérbe, haszonbérbeadó karbantartási kötelezettsége is kapcsolatos. Ez azonban a kisebb és a használattal járó fogyatkozások és kopások helyrehozására, fundus instructusnál annak pótlására nem vonatkoztatható. c) Kötelessége végül a bérbe, haszonbérbeadónak a közterhek hordozása, amennyiben ezek viselését a szerződés nem hárította át ügyleti ellenfelére. Általában pedig minden olyan kár, mely a bérlet, haszonbérlet tárgyát a bérlő, haszonbérlő hibáján kívül éri: a bérbe, haszonbérbeadó hátrányára esik, sőt külön kártérítési kötelezettséget is háríthat rája bérlőjével, haszonbérlőjével szemben akkor, ha az előállott kár a szerződés tárgyának fogyatékoságaiból (pl. hibás szerkezetű vízvezeték) áll elő s a bérlőt, haszonbérlőt sújtja.

1048. A bérlő, haszonbérlő kötelezettségei: a) A bér, haszonbér kötelemszerű megfizetése. Ha a használatot, haszonélvezetet saját személyében rejlő oknál fogva igénybe nem vehette: ez a fizetés alól mentesítő okot nem ad. Amennyiben a szerződés a fizetési időpontról nem intézkedik: a bér mindig *előlegesen* fizetendő. Több részlet előre való lefizetése nem ajánlatos, tekintettel a bérleményen, haszonbérleményen jelzálogjoggal bíró hitelezők kielégítésére, akikkel szemben végrehajtás esetén csak az első határidőre szólóan lefizetett bérre lehet hivatkozni. Késedelmes bérfizetés késedelmi kamatot és a szerződésnek esetleges egyoldalú megszüntetését vonja maga után. *Bérleengedésnek* szokásjogunk szerint csak rövidebb tartamú haszonbérleti szerződéseknel és csak annyiban van helye, amennyiben elemi csapások a jövedelmet oly mértékben lecsökkentették, hogy az a haszonbérlő létminimumának levonása után a haszonbér fizetésére elegendő fedezetet nem nyújt. A már kifizetett bérek utólagos leszállításának vagy visszafizetésének helye nincs s az részben sem igényelhető.

1049. A bérfizetést a bérbe, haszonbérbeadó javára egy félévi bér és egy egész évi haszonbér erejéig a bérleményen, haszonbérleményen lévő és oda nem tiltott módon jutott ingóságokon törv. zálogjog biztosítja. A biztosítékképpen adott *óvadékból* a bérlő, haszonbérlő hátralékos kötelezettségei külön per nélkül is felvehetők, illetőleg kielégíthetők.

1050. A bérlő, haszonbérlő kötelezettségei másodsorban a szerződés tárgyának mikénti használatára és karbantartására vonatkoznak. E használatnak a szerződéssel ellenkeznie nem szabad és a dolog rendeltetésének megfelelően, rendesnek, okszerűnek kell lennie. A rendes használattal járó közönséges kiadások és javítások a bérlőt (haszonbérlőt), az állagfenntartási és rendkívüli beruházások ellenben a bérbe, haszonbérbeadót terhelik, ki azokra perrel is rászorítható. E szükségletekről ugyan a bérlő, haszonbérlő is gondoskodhatik, s ez esetben a szerződés megszűntekor azokért

megtérítést követelhet. Szabályul szolgál egyébként az is, hogy a bérlő, haszonbérlő ügyleti ellenfelét, a tulajdonost, mindazokról a körülményekről, melyek a szerződés tárgyának változására, állagának megcsökkenésére, sérülésére és veszélyeztetésére vonatkoznak, értesítse, s e kötelezettsége elmulasztásából eredő kárért felelősséggel tartozik.

1051. A szükséges és hasznos beruházásokat meghaladó befektetések tekintetében a bérlő, haszonbérlő megbízás nélküli ügyvivőként tekintendő. A használatához — hacsak az ellenkező kikötve nem volt — hozzátartozik az is, hogy a bérlő, haszonbérlő azt harmadik személyeknek saját joga alapján tovább adhassa. Ilyenkor albérlő, alhaszonbérlő létesül; az albérlőbe (alhaszonbérlőbe) adó és albérlő (alhaszonbérlő) közti viszony egészen a bérbe, haszonbérbeadó és bérlő, haszonbérlő közti viszony szerint alakul és annak szabályai alatt áll.

1052. A bérleti (haszonbérleti) viszony továbbá a bérlőre (haszonbérlőre) többféle tírési kötelezettséget is hárít. Így a bérbe, haszonbérbeadó ellenőrzését a használat, illetőleg haszonélvezet szerződésszerűsége tekintetében, nem kifogásolhatja, bár azt viszont bosszantó módon ügyleti felének sem szabad gyakorolnia. Tűrnie kell továbbá a tulajdonosnak a szerződés tárgyán minden olyan irányú használatát is, mely a bérlettel, illetőleg haszonbérlettel járó és őt illető használatot egyáltalában nem érinti és nem csorbitja. (Pl. a bérelt házra helyezett reklámtábla, hirdetések, melyek a tulajdonosnak hasznot jelentenek.) A felmondási idő alatt tűrnie és lehetővé kell tennie, hogy a tulajdonos a bérlemény, haszonbérlemény tárgyát, de ismét őt nem zaklató módon és időpontban másoknak megmutathassa.

1053. Köteles végül a bérlő (haszonbérlő) arra, hogy a bérlemény (haszonbérlemény) tárgyát a szerződés lejártakor az átvételnek megfelelő állapotban, vagy úgy, amint ezt a szerződés előírta, visszabocsássa. Egyébként e részben való felelőssége az általános szabályok szerint alakul. Közelebbről: A bérlő, haszonbérlő beruházásait a bérbe-haszonbérbeadó oly értékben köteles megtéríteni, hogy a gazdasági viszonyok előre nem láthatott változásából egyik felet se érje indokolatlan vagyoni előny, se vagyoni hátrány. Így a bérlő, haszonbérlő által emelt és szerződés szerint becsértékben átveendő épületekért az átadáskori forgalmi becsérték fizetendő meg; gazdasági felszerelés restitálásánál az azok tárgyainak értékében beállott esetleges növekedés nem ad okot arra, hogy azokat a bérlő, haszonbérlő az átvett felszerelési tárgyaknál kevesebb mennyiség szerint adja vissza.

1054. Köteles a bérlő, haszonbérlő arra, hogy szerződésének utolsó évében a tulajdonosnak, vagy az új haszonbérlőnek mindazokat az előkészítő cselekvényeket, melyek a jövő évi termelés biztosítására szükségesek, megengedje, valamint, hogy a gazdálkodás folytatásához megkívánt szénát, szalmát, trágyát a haszonbérleményen visszahagyja, s ezért ellenértéket csak akkor kívánhat, ha

ő maga a haszonbérlet kezdetekor ilyent át nem vett. Haszonbérletársak mindezen kötelezettségekért a haszonbérlettel szemben egyetemlegesen felelősek.

1055. *Bérlet, haszonbérlet megszűnése.* A szerződés rendszerint határozott időre szólóan kötöttek, de létrejöhet időhatározás nélkül is. Előbbi esetben az idő lejártával a bérlet (haszonbérlet) ipso facto megszűnik. A határozatlan időre kötött szerződések bármelyik fél felmondásával szüntethetők meg. Alkalmi bérletek (pl. frakkbérlet egy báli estre; zongorabérlet egy hangversenyre) a használati alkalom elmúlásával szűnnek meg. Különleges megszűnési esete a haszonbérleti szerződéseknek az, mikor a tárgyakat képező ingatlant az állam földbirtokpolitikai célokból megváltja. (1920:XXXVI. t.-c. 47. §.) Lakbérleteknél a felmondási jogot és annak mikénti gyakorlását az idevonatkozó szabályrendeletek különlegesen szabályozzák. Egyebekben szokásjogi szabály, hogy a felmondásnak valamely fizetési időpontban a rákövetkező fizetési időpontra kell megtéetnie, haszonbérleteknél pedig a folyó gazdasági év végére. A felmondás különös formához kötve nincs.

1056. Megszűnik továbbá a bérlet (haszonbérlet) a szerződés tárgyának megsemmisülésével és ha a bérbe-haszonbérbeadónak az a joga, melynek alapján a szerződést kötötte, elesik (tulajdonos-változás). Megjegyzendő, hogy háborús viszonyok a haszonbérleti-bérleti szerződések megszüntetésére csak annyiban gyakorolhatnak hatást, amennyiben a szerződő felek teljesítési képességét lehetetlenné tették, s őket a vagyoni romlás örvényébe taszították, mikor is ezen a címen a szerződés hatálytalanítását akármelyikük eredménnyel igényelheti. Megszűnhetik továbbá a szerződés

1057. valamelyik fél *egyoldalú visszalépésével is.* Visszaléphet nevezetesen a bérbe-haszonbérbeadó, ha a bérlő, haszonbérlet a bért, megintés dacára, pontosan nem fizeti. Áll ez akkor is, ha a bérlő-haszonbérlet óvadékot adott, mert az esedékes bérnek az óvadékból való kielégítése a bérbe-haszonbérbeadónak csak joga — de megfelelő kikötés nem léteben nem kötelezettsége is. — Azt a kérdést, hogy a késedelem a bérfizetésnél beállott-e, a méltányosság szempontjából is meg kell vizsgálni. Minimális elkésés, mely sem tudatos, sem szándékos mulasztást, sem súlyos sérelmet, lényegtelen-sége okán a bérbe-haszonbérbeadóra nézve még nem jelent: az egyoldalú szerződésfelbontásra okul nem tekinthető. Ugyanez a helyzet terménvekben kikötött haszonbérletnél, ha annak fizetése vétlen lehetetlenülés folytán hiúsult meg.

1058. A nemfizetés miatti kimozdítás szabály szerint csak a folyó gazd. év végére szólhat, hacsak a szerződés a kimozdított azonnali távozását a bérleményből elő nem írja. Késedelmes bér-részletek utólagos elfogadása a visszalépési jog fenntartása nélkül: a visszalépésről való lemondást jelenti, kivéve, ha a kimozdítási kereset már megindított. Visszalépésre a bérbe-haszonbérbeadónak az is jogot ad, ha a bérlő (haszonbérlet) a használat mikéntjére vonatkozó kötelezettségét lényegesen megsértette. (Okszerűt-

len és szerződésellenes használat, a kikötött trágyázás elmulasztása, takarmányszalma kiviteli-tilalom megszegése, a bérbe-haszonbérbeadó ellenőrzésének megakadályozása, stb. — ellenben kisebb eltérések a szerződéstől vagy a bérlo-haszonbérlo tiszteletlen, sőt becsületsértő magaviselete még nem.)

1059. A bérlo (haszonbérlo) is visszaléphet a szerződéstől, ha a bérbe (haszonbérbe) adó szerződéses kötelezettségeit vele szemben nem teljesíti. Hogy ez a helyzet mikor állhat be? ténykérdés. Mindenesetre beáll a lehetőség a szerződésnek a bérlo-haszonbérlo részéről való felbontására, ha a szerződésszerű használatot ügyfele nem biztosítja, vagy a szerződés tárgyának kikötött és állított tulajdonságai hiányzanak (még ha esetleg hatósági intézkedés is okozta a dolognak a használatra való alkalmatlanná válását), továbbá, ha háborús viszonyok a bérlo-haszonbérlore nézve a *csak személyesen* folytatható szerződéses használatot lehetetlenné tették vagy a szerződés tárgyának valamely elváltozása következtében a gazdasági lehetetlenülés körülményei következtek be.

1060. A felek valamelyikének *halála*, hacsak a szerződés más-kép nem intézkedett, a szerződés felmondására az elhalt örököseinek rendszerint nem ad jogot. A bérlo-haszonbérlo halála esetén azonban, ha örökösei a szerződés folytatására való képtelenségüket igazolni tudják: a felmondásnak helyet kell adnunk. A bérlo (haszonbérlo) csődjében a csődtömeg gondnoka a szerződést a netaláni kártérítési igények sérelme nélkül a kikötött időtartam *előtt* is felmondhatja. A bérbe-haszonbérbeadó csődjénél ellenben a szerződés tárgyának a tömeggondnok általi eladása bírói árverés hatályával bírván, a bérlo a felmondási idő, a haszonbérlo pedig a gazdasági év végével a bérlet, ill. haszonbérlet tárgyát elhagyni köteles. (1881: XVII. t.-c. 22. §.)

1061. Haszonbérleti szerződések a gyakorlatban főleg mezőgazdasági ingatlanok tekintetében létesülnek és így érintkezésbe jutnak a *földbirtokpolitikai célokra* irányuló újabb jogalkotásokkal. Az e részben felállított korlátozások jórészt átmeneti jellegűek, bár vannak köztük megrögződött intézkedések is. Csak példakép emlí-tjük az 1920:XXXVI. t.-c., 1924:VII. t.-c. és az 1928:XLI. t.-c. szá-mos intézkedését a jogi személyek haszonbérleti jogának meg-szorítása, a kishaszonbérletek kötelező alakítása, az állam előhaszonbérleti joga, haszonbérlet tárgyát képező ingatlanok állami meg-váltása, hadihaszonbérletek, haszonbérek vegyes bírósági eljárással való megállapítása, haszonbérleti szerződések bejelentése stb.

54. §. F) *Munkabéri szerződések.*

1062. I. *Szolgálati szerződések.* A szolgálati szerződés értelmében az egyik fél (munkavállaló) a másik féllel (a munkaadóval) szemben az ezáltal fizetendő munkabér ellenében személyes szolgál-atok teljesítésére kötelezi magát. A szerződés tárgyát képező sze-

mélyes szolgálatok többnyire a munkaadó háztartásában, üzleti körében vagy gazdaságában teljesítendő; azonban a modern jogélet a szolgálati szerződések körébe vonta a magasabbrendű (szellemi) munkaszolgáltatásnak ellenérték fejében való teljesítését, illetőleg az arra vonatkozó kötelezettség vállalását is. Az ellenérték megjelölése itt nem bér, hanem megkülönböztetésként „*tiszteletdíj*“, „*honorarium*“ vagy „*salarium*“. Megjegyzendő, hogy az ily különleges teljesítmények iránti szerződések vállalkozási szerződésként is keletkezhetnek, de a vélelem, különösen ha a honorarium időszereint (egy évre pl.) határoztatott meg: a szolgálati szerződés mellett szól.

1063. Szolgálati viszony nem csak a magánjog, hanem a közjog területén is keletkezhetik. Jellege ekként közjogi és nem áll a magánjogi szabályok uralma alatt. Közszolgálatot vállaló ú. n. „közszolgálati alkalmazott“ pedig az, akit az állam, törvényhatóság vagy község hatósági teendőik ellátására, közvagyon kezelésére eskü vagy fogadalomtétel kötelezettségével kinevez, megválaszt vagy megbíz.

1064. A jogképesség szempontjából korlátozva van a külföldiek munkavállalási joga, amely egyébként életkorbeli és elméleti és gyakorlati képzettséghez is lehet kötve és jelentékeny mérvben megszorította az 1939:IV. t.-c. azoknak munkavállalási jogképességét, akik zsidókul tekintendők. E részt visszautalunk a 240. és következő pontok alatt mondottakra.

1065. A szolgálati szerződéseknel ellenérték kikötése a szerződésnek fogalmi alkateleme. Ingyenesen teljesített szolgálatnál tehát lehet szó ajándékozásról, megbízásról vagy bárminő ügyvitelről, de szolgálati szerződésről soha. A családhoz tartozó rokonok közt a rokon által teljesített szolgálatok mindig ingyeneseknek vélelmezendők. A díj kifejezett kikötése ellenben nem feltétlenül szükséges, mert, ahol a forgalmi és gazdasági élet felfogása szerint valamely szolgálat ingyen teljesítettnek nem vehető: a díjat vagy bért hallgatagon kikötöttnek vesszük. A szolgálati díj nagysága, hallgatag kikötés esetén, a helyi szokás, vagy netaláni hatósági díjszabás szerint igazodik. A bér vagy díj rendszerint pénzből, de egyéb dolgokból is állhat, sőt e kettőből együtt vegyesen is. Itt említendő meg, hogy némely szolgálati ágakban a minimális béreket törvény állapítja meg. (1923:XXV.; 1937:XXI.; 1940:XV. t.-c.)

1066. A szolgálati szerződés formátlan ügylet. Formaságokat, még pedig írásbeliséget, csak kivételesen egyes szolg. szerződési típusoknál, ír elő a jogrend. (Pl. tanonc szerződésnél az 1922:XII. t.-c. 76. §.; dohánykertész szolg. szerződésénél az 1900:XXIX. t.-c. 8. §.) Nincs kizárva a szolgálati szerződés facto concludente, hallgatagon való megkötése sem. Az ügyleti tényállás értelmezése útján pl. a bíróság esetleg megállapíthatja, hogy abban, ha valaki fizetés nélkül teljesít személyes szolgálatokat, mert ügyfele ígéretet tett örökösül való kinevezésére, vagy már örökösévé ki is nevezte őt: visszterhes szolg. szerződés létesülhet.

1067. A munkaadó kötelezettségei a következők: a kikötött bér vagy honorárium megfizetése; a bér visszatartására akkor sem jogosult, ha a munkavállaló a szolgálatot egyoldalúan és önkényesen elhagyta. A munkabér, mely lehet időbér vagy akkord (szokvány) bér, egyéb kikötés hiányában *utólagosan* és rendszerint pénzben fizetendő. A díjon felüli külön jutalmazás (remuneratio), szokásszerűség esetén is csak kifejezett kikötés alapján kötelező. Bérkikötés hiányában (értsd meghatározott összegű bérkikötés) a bíróság dönt. Esetleges nyug- és kegydíjak a szolg. szerződés megszűntekor szerződés szerint vagy idevonatkozó különös szabályok, törvények alapján fizetendők. Megjegyzendő, hogy jogunk a nyug- és kegydíjak felértékelését elfogadta azzal, hogy a valorizálás mindkét fél létérdekének és gazd. helyzetének figyelembevételével eszközölendő. A felértékelésre a kereset beadásának időpontja az irányadó.

1068. Az 1893:XXVIII. t.-c. nyomán kifejtett gyakorlat szerint ma már ált. szabályul tekinthető, hogy a munkaadó az ő munkasait munka közben érhető balesetekért, ha azok nem vis major következményei, anyagi felelősséggel tartozik azokban a munkakörökben is, melyeket a most idézett törvény nem érint. Köteles általában véve minden munkaadó arra, hogy a munkavállalót a szolgálatban érhető veszélyektől a lehetőség határai közt kellő gondossággal megóvja. Különösen ott, ahol a teljesítendő munka természete a munkavállalót a munkaadó háztartásához köti, a megfelelő elhelyezés útján gondoskodni kell arról, hogy a munkavállaló erkölcsisége, jóhírneve a szolgálat körülményei által érintve ne legyen; erejét meghaladó, vagy testi és szellemi fejlődését (kiskorú munkavállaló esetén) károsan befolyásoló munkára ne alkalmaztassék és hogy személyes ügyei (vallásos, állampolgári kötelezettségek) ellátására és az adott körülmények szerint szükséges pihenésre részére a lehetőség biztosítsák.

1069. A munkavállaló annak a szolgálatnak teljesítésére van kötelezve, melyet szerződésileg elvállalt, s melynek módja, helye és ideje tekintetében maga a szerződés, vagy a szerződés és szolgálat speciális minősége irányadó. A szolgálati munkakört a szolgálatadó, ha az nem jár a szolgálatvállaló önértetének sérelmével és lebecsülésével, megváltoztathatja. Egyes különös törvények némely szolgálati ágakra nézve külön szabályokat állítottak fel, melyek a munkavállaló teljesítésére nézve törvényes útmutatást adnak. A szolgálat teljesítése rendszerint személyes kötelezettség, azaz mással a munkavállaló magát nem helyettesítheti.

1070. A szolgálati szerződés megszűnik először is annak az időnek leteltével, melyre kötött. Fennállását egyébként maga a vállalt szolgálat természete is minden időkikötés nélkül, megszabhatja. A szolgálatnak a kikötött időn túli folytatása: határozatlan időre szóló hallgatag meghosszabbítást jelent. Megszüntethető másodszor a szolg. szerződés *felmondással*. A felmondási időre nézve intézkedhetik először is a szerződés maga, számos szolgálati ágban pedig a törvény. Ezenkívül szokásjogi szabályok is kelet-

keztek egyik-másik szolg. szerződés-typusnál. Egyöntetű szabályozás azonban a felmondásra nézve nincs.

1071. A következő iránypontokat körülbelül elfogadottaknak lehet tekintenünk: Ha a szolgálat *próbaidős* volt: az idő letelte előtt is bármikor fel lehet mondani. Napibérrel díjazott szolgálatot szintén bármikor, egyik napról a másikra. Hetibérrel díjazott szolgálatot a hét végére, a hét első köznapján; havibérrel díjazott szolgálatot a hó végére, legkésőbb a hó 15-ik napján. Hosszabb időszakokban esedékes bérmegállapításoknál (negyed-félévi-egészévi bér) az egyes évnegyedek végére lehet felmondani legalább hat héttel előbb és ha magasabbrendű szolgálatról volna szó, legalább három hónappal előbb.

1072. Példák a gyakorlatból: Fontosabb teendőkkal megbízott alkalmazott felmondási ideje általában 3 hó; — hírlap belmunkatársánál 6 hét; segédszerkesztőnél 3 hó; napilap vezércikkírójánál 3 hó; heti divatlap szerkesztőjénél 6 hó; zsidó hitközségi tanítónál 4 hó; okl. gépésznél 6 hét; főmolnárnál 3 hó; fürdőorvosnál 1 év; sörgyári igazgatónál 1 év; műhelyfőnöki tisztet betöltő mérnök-nél 1 év; szállodaigazgatónál 1 hó; felelős szerkesztőnél 1 év; helyettes szerkesztőnél 6 hó, stb. — A munkavállaló súlyos beszámítás alá eső és ügyfelének erkölcsi és jogi érdekeit jelentékenyen károsító magatartásánál: a felmondás nélküli rögtönös elbocsátás sem tekinthető kizártnak.

1073. Megszünteti a szolg. szerződést a munkavállaló *halála* s végül a felek valamelyikének egyoldalú visszalépése (elállás). Ez a visszalépés azon szolg. ágazatokban, melyekre szociálpolitikai vagy gazdasági okokból külön törvények alkottattak, külön van szabályozva. Az ált. magánjogban az az elvi szabály, hogy az elállás csak fontos okból ismerhető el. Hogy az ok mikor fontos? bírói mérlegelés dönti el. (Képtelenség, megbízhatatlanság, szerződésellenes magatartás, stb.)

1074. Az ált. magánjog szabályai a szolgálati szerződések terén jobbadán csak elvi jelentőségűek, mert az egész anyagot egyes speciális törvények, szociálpolitikai szempontokból, különleges szabályozás tárgyaiként, az ált. jogból kivonták. Miután pedig ezek a törvények a magánjog eszmekörével csak érintkezésben vannak, tartalmuk azonban nagyobb részt közjogi, közigazgatási és gazdasági jellegű: itt csak arra szorítkozunk, hogy a különlegesen rendezett szolgálati szerződések típusait röviden felsoroljuk.

1075. Szolgálati szerződés a cseléd és gazda között (1876:XIII. t.-c.); szolgálati szerződés a munkaadó és a mezőgazdasági munkások között (1898:II. és 1923:XXV. t.-c.); vizimunkálatoknál, út- és vasútépítésnél alkalmazott munkások és napszámosok szolg. szerződése (1899:XIII. t.-c.); erdőmunkások és a munkaadók közötti szolg. szerződés (1900:XXVIII. t.-c.); a dohánytermelők és dohánykertészek közti szolg. szerződés (1900:XXIX. t.-c.); szolgálati szerződés a birtokos és gazdatiszt között (1900:XXVII. t.-c.); szolg. szerződés az iparos, illetőleg a kereskedő és segédje között (1884:

XVII. t.-c.); szolg. szerződés az iparos és a tanonc között (1922: XII. t.-c.); szolg. szerződés a gyáros és gyárimunkás között stb.

1076. Külön kell azonban megemlékeznünk az ú. nev. *tarifa- vagy kollektív szerződésekről*. Értjük alattuk azokat a szerződéseket, melyek a munkaadók és nagyobb számú munkás, illetőleg a munkaadók szervezetei és a munkások szervezetei között létesítettek oly célból, hogy a jövőben egyénenkénti szerződéseket kötő felek a tarifaszerződésben foglalt bizonyos pontokra nézve ellenkező értelemben jogérvényesen meg ne állapodhassanak. A tarifaszerződések a munkaadó és munkások közti gazdasági harc eredményei, s az ipartörvény 88. és 111. §§-ának az az elvi kijelentése, hogy a munkaadó és munkás közti viszony szabad egyezkedés tárgya, az ily szerződésekkel illuzóriussá válik. Épp ezért de lege a tarifaszerződéseknek magánjogi érvénye nincs; megsértésük a kötelemszegés következményeit csak annyiban vonhatja maga után, amennyiben a kötelemszegés in concreto a munkaadó és munkás közti egyéni szerződés megsértését is jelenti.

1077. Látszólag ellenkezik ezzel az 1936:VII. t.-c. 30. §-ának az a rendelkezése, amely az ipartestületek által *munkaszabályszerződés* kötése céljából az iparosok és alkalmazottak egyenlő képviselte mellett alakítható *munkaügyi bizottságokról* szól és kimondja, hogy a jelzett munkaszabályszerződések határozmányait kötbér megállapításával kell biztosítani. Minthogy azonban a munkaszabályszerződésből merőben közjogi (közigazgatási jogi) és nem magánjogi kötelezettségek származnak: a kollektívszerződések magánjogi érvénytelenségét ez a törvénycikk nem érinti.

1078. A munkások a tarifaszerződések megtartását a sztrájk hatalmas fegyverével biztosíthatják, míg a munkaadóknak ezzel szemben hasonlóan jogon kívül álló védelmi eszköz áll rendelkezésükre a munkáskizárásban (bojkott). Jelentős eszköz a kollektive szerződő munkások kezében a bojkott általuk alkalmazott módja az olyan munkásokkal szemben, kik szolg. szerződésüket nem a tarifaszerződések alapján kötötték meg.

1079. II. *Munka- vagy vállalkozási szerződés*. Munkaszerződés alatt azt a kétoldalú szerződést értjük, melynél fogva az egyik fél valamely műnek (opus) az előállítására, a másik pedig a kikötött ellenérték megfizetésére kötelezi magát. Amaz a *vállalkozó*, kinek a *mű*, emez pedig a *megrendelő*, kinek a *munkadíj* a szolgáltatása. A mű, az opus a legkülönbözőbb emberi tevékenységnek lehet az eredménye; lehet valamely dolog előállítása vagy átalakítása vagy bárminő és munkával elérhető immateriális eredmény megvalósítása, p. o. személyek, dolgok elszállítása, szellemi művek létesítése, stb. A mű e tág értelemben való magyarázata sokszor kétessé teheti, hogy nincsen-e szolgálati vagy éppen adás-vételi vagy megbízási szerződésről szó. Az elhatárolás kérdése az ügyletmagyarázat feladata. Ha a munkaszerződés tárgya áruk vagy személyek más helyre való elszállítása: *fuvározási szerződésnek* nevezetik s a legtöbb esetben kereskedelmi ügyletként lesz elbírálandó.

1080. A megrendelő ellenszolgáltatása a *díj*, vagy a *munkabér*. Ahol a szerződés egyébként nem rendelkezik, a *díj* a munka *teljesítésével*, illetőleg huzamosabb tartamú teljesítésnél: annak *bevégezésével* lesz esedékes. Az átvett mű *teljes díjának* visszatartására a megrendelő akkor sem jogosult, ha az ellen alapos kifogásai is volnának. A nem teljesített munka erejéig azonban, különösen, ha a vállalkozó kellő fedezetet nyújtani nem tud: a *díj* megfelelő része visszatartható. Ingyenes munkavállalás esetén: ajándékozásról lesz szó, de munkaszerződés nem létesül. A *díj* külön kikötés nélkül is követelhető, ha a munkát valaki rendes, hivatásszerű foglalkozása közben végezte vagy közönséges felfogás szerint a mű ingyen való előállítása nem vélelmezhető. Alakiságokhoz a munkaszerződés kötve nincs. A megrendelő díjfizetési kötelezettségére nézve még megjegyzendő, hogy ha a munka némely részeinek elkészítését abba hagyatja, ezen a címen a *díjat* le nem szállíthatja. A vállalkozó azonban a kikötött *díjon* felüli *díjat* is követelhet, ha igazolni tudja, hogy a megrendelő javára és az ő rovására alaptalan gazdagodás állott be. Kölcsönös megegyezéssel félbenhagyott munka és megszüntető szerződés esetén a *díjnak* az addig teljesített munka után járó aránylagos része megfizetendő.

1081. Ha a mű előállítása a megrendelő személyében vagy érdekkörében beállott véletlen miatt lehetetlenné válik: a vállalkozó a kikötött *díj* iránti jogát nem veszti el, de abba — ilyen esetben — be kell tudnia a mű elkészítésének meghiúsulásából előálló megtakarítását és a felszabadult munkaerő egyébkénti értékesítésével eszközölt szerzésének eredményeit. Művészeket, gyárosokat, iparosokat és munkásokat díjaik kiadása tekintetében a csődtörvény 57. §. 2. p. szerint az általuk készített vagy javított és még birtokukban lévő dolgokra a kézizáloggal biztosított hitelezőkkel egyenlő jogok illetik.

1082. Köteles a megrendelő a szerződésszerűen elkészített művet átvenni és az átvételi költségeket (ellenkező kikötés nem léteben) hordozni. Az átvétel együtt járhat a megrendelő esetleges oly közreműködésével is, mely nélkül a mű előállítható nem volna. Ennek a közreműködésnek megtagadása késedelmet jelent s a vállalkozóval szemben és ennek javára méltányos kárpótlás fizetésére is vezethet.

1083. A vállalkozó az elvállalt mű szerződésszerű elkészítésére, illetőleg a kikötött munkaeredmény létesítésére van kötelezve. E tekintetben a megrendelővel szemben az ált. szabályok szerint szavatosság terheli. Ha a megrendelő a művet kifogásolja, vagy a hiányok helyreállítását (tehát szerződésszerű teljesítést) akár kárának megtérítését, akár a munkadíj aránylagos leszállítását (*actio quanti minoris*) követelheti, sőt a hiányokat sajátjából is helyreállíthatja s az erre fordított költséget a munkadíjból levonhatja. A hiányok megállapításánál bírói szemle kötelező; ennek megejtéséig a munkadíjat vissza lehet tartani. Teljesen használ-

hatatlan és ki nem javítható mű esetén a megrendelő a szerződéstől elállhat és a díj fizetésére nem köteles.

1084. Az előállítandó művet időközben érő kárveszély az átvételig (*mora accipiendi* kivéve) a munkavállalót, a megrendelő adta anyag tekintetében pedig a megrendelőt terheli. A mű személyesen való előállítására, hacsak ez kifejezetten kikötve nincs, vagy a mű természetéből nem következik, a vállalkozó nem köteles; joga van tehát a munkát alvállalkozóra bízni. A munkaszerződés kölcsönös megegyezéssel, valamint a megrendelő egyoldalú visszalépésével szüntethető meg. A felek valamelyikének halála esetén a megszűnés szempontjából a szolg. szerződés szabályai alkalmazandók. Csőd esetén a még nem teljesített munkaszerződés fenn vagy fenn nem tartása a csődtömeggondnoktól függ.

55. §. G) Társasági szerződések.

1085. Fogalom. Társasági szerződés alatt azt a két vagy több személy között létrejött szerződést értjük, melynél fogva a szerződő felek egymás irányában egy közösen megállapított gazdasági vagy társadalmi (tudományos, művészeti, politikai, vallásos, irodalmi, stb.) cél érdekében kölcsönös vagyoni szolgáltatásokra kötelezik magukat. Ez a kölcsönös vagyoni szolgáltatás a legkülönbözőbb minőségű és mérvű lehet; de ha valamelyik társtag a közös célban, illetőleg a társaság tevékenységének eredményében való részesedés mellett semmi kötelezettséggel sem tartoznék: nem forogván fenn a kölcsönösség, jogérvényes társasági szerződés nem keletkezhetik. (*Societas leonina.*) Alakszerűségekhez a társasági szerződés kötve nincs.

1086. A társasági tagok főkötelezettsége a kölcsönösen kötelezett szolgáltatások — úgynevezett betétek — fizetése. A betét lehet dolog, jog, munka vagy a kettő vegyesen. Hogy a betétek felett a társasági tagok közt tulajdoni közösség támad-e, vagy csak használati közösség, erre nézve a szerződés a döntő. Amennyiben a szerződés nem intézkednék, a helyettesíthető, elfogyasztható dolgokból, különösen pénzből vagy becsérték szerint beszolgáltatott bárminő más dologból álló betétek a társtagok közös tulajdonává lesznek (*societas quoad sortem*). Másnemű betétek felett a társtagok között csak használati közösség keletkezhetik (*societas quoad usum*). A társtagok egyike sincs kötelezve arra, hogy a szerződésileg eleve meghatározott kötelezettségét meghaladó járulékokat fizessen, még ha ezek nélkül a társaság léte is forogna kockán. Viszont a szerződésszerű kötelezettségek pontos teljesítését 5%-os kamatfizetés és esetleges ezenfelüli kártérítési kötelezettség sanctionálja.

1087. Minden társasági tag a társaság ügyeiben való eljárásainál olyan gondosságra és szorgalomra van kötelezve, amilyent saját ügyei intézésénél kifejtteni szokott és tud. (*Diligentia quam in suis rebus — culpa in concreto.*) Ehhez képest felelős társaival szemben az okozott károkért. Kötelezve van továbbá a versenytilalom szabá-

lyával, amennyiben saját maga vagy más javára oly jogügyletek kötésével, melyek a társaság tevékenységi körébe vágnak és melyek révén illoyalis concurrentiát fejthetne ki: nem foglalkozhatik. Az ilyen ügyleteket a társaság többi tagjai a társaság érdekében kötött ügyletekül tekinthetik és azok átvételére jogosultak, s ha ennek akadálya volna, az illető társtaggal szemben teljes kártérítést követelni jogosultak.

1088. Minden társtag követelheti továbbá, hogy a társasági ügyek intézésében részt vehessen és arra megfelelő befolyást gyakorolhasson. Ennek a jognak közelebbi gyakorlási módját a szerződés hivatott megállapítani. Ily megállapítás hiányában az ügyek *együttés*, közös intézése a szabály. Lehetséges az is, hogy a társ. szerződés az ügyek intézésére már eleve egy vagy több ügyvezető társtagot jelöl ki. Az ilyen kijelölés nem eredményez megbízást, mert magából a szerződésből közvetlenül folyó jog és kötelezettség s csak visszaélés esetén vonható vissza. Az elszámolás tekintetében azonban az ügyvezető társtag, mint megbízott köteles helytállani. A nyereségben és veszteségben való osztozkodás mérvét, szabályait a szerződésnek kell meghatároznia. Ha ily meghatározás nincs: szabályul szolgál a fejenkint egyenlő részesedés, illetőleg teherviselés. A betétek nagysága tehát kulcsként nem szolgál.

1089. Harmadik személyekkel szemben való viszonyban külön kell választanunk az egyes társtagok magánügyleteit azoktól, melyeket mint a társaság tagjai a társaság érdekében kötöttek. Az ilyen ügyleteknél az eljáró társtag valamennyi nevében és képviselőként jár el és az ily ügyletekből obligatio plurium pro rata létesül. A társasági szerződés megszűnik: *a)* ha a feloszlást közös akarral a tagok kimondják; *b)* ha az esetleg kikötött bontó feltétel beállott; *c)* ha a kikötött idő letelt, hacsak a tagok a társasági viszonyt hallgatag nem folytatják; *d)* ha valamelyik társtag meghal és az örökös helyébe lépése előre kikötve nem volt; *e)* ha a cél eléretett vagy végképp megghiúsult; *f)* ha valamelyik társtag csődbe jut, vagy vagyona feletti rendelkezési jogát egyébként elveszti; *g)* határozatlan időre kötött társaság a felmondással. Hogy mikor megfelelő a felmondás? ténykérdés, mely a bírói mérlegeléstől függ. Végül *h)* megszűnik a társtagi szerződés valamelyik társtagnak egyoldalú *kilépésével*, illetőleg valamelyikük *kizárásával* is. A kilépés csak jogos ok alapján történhetik, jogos az ok olyankor, ha a társaság keletkezésekor lényeges feltevések megghiúsultak (*clausula rebus sic stantibus*), jogos ok továbbá a többi tagok rossz-hiszemű eljárása, hamis elszámolások, visszaélések, tartós betegség, stb. Kizárásra pedig jogos okot ad, ha valamelyik társtaggal szemben, akár súlyosabb bűncselekmény miatti jogerős elítéltetése, akár a vállalt kötelezettségek teljesítésére elmebaj miatti képtelenné válása, akár egyéb mulasztás vagy cselekmény miatt a többi társtagok vele szemben táplált bizalma teljesen elvész.

1090. A társasági szerződés megszűnésével együtt jár szükségképpen a tagok közt fennállott közösség felszámolása. (Tartozások

lerovása, használati közösségnél a betétek természetben való viszszaosztályozása, értékben beadott dolgok érték szerinti kiadása, netalán fennmaradó vagyron részarányos felosztása, stb.)

1091. Az új n. kartellszerződések. A kartellszerződések lényegük szerint társasági szerződések, de a közgazdasági életre gyakorolt hatásuknál fogva a mindennapi societasok szabályai alól kinőnek. Egyébként értjük alattuk az oly szerződéseket, melyeknél a felek hasznuk és jövedelmük fokozása céljából a szabad versenyt akár a termelés, akár a piacok felkeresése tekintetében egymásközötti viszonyukban korlátozzák (esetleg teljesen ki is zárják). A kötelelem jellege *nemleges*, mert a szerződőket a kartellfeltételekkel ellenkező szerződések kötésétől vagy egyéb szerződésellenes magatartás tanúsításától eltiltja.

1092. Az élet többféle alakban ismeri őket. Így: árkartell, rayon (vagy kerületi) kartell; kontingentáló kartell; nyereségfelosztási kartell; bevásárlási kartell, stb. Szokásjogunk a szabadversenyt korlátozó kartellszerződéseket turpis causán nyugvóknak és így semmiseknek tekintette. Az 1931 : XX. t.-c., mely a gazdasági verseny szabályozásáról szól, ezen az állásponton változtatott és bizonyos határokon belül a kartellszerződéseket elismerte. A törv. 1. §-a kimondja, hogy a kartell és más hasonló célú jogviszonyt létesítő szerződések érvényesek, ha *írásbelileg* nyertek megkötést. Áll ez az utólagos kiegészítésekre és módosításokra is. Ha a szerződést megkötő feleknek egyike keresk. társaság, vagy legalább 20 alkalmazottat foglalkoztató ipari vállalat: a szerződés a keresk. miniszternek nyilvántartás végett 15 nap alatt *bemutatandó*. A bemutatással együtt bejelentendő legalább 3 olyan magyar honosságú személy is, aki a szerződő feleket bírói és egyéb hatóságok előtt képviseli. E bejelentés elmulasztása esetén a szerződő felek részére hivatalból rendelnek ki képviselőt.

1093. A miniszter a szerződés betekintése alapján és az új n. *kartellbizottság* véleményének meghallgatása mellett, a közgazdaság és közjó érdekeit veszélyeztető kartellekkel szemben megtorló intézkedések iránt az összminisztériumhoz javaslatot tehet (tüzetes megvizsgálása az üzletmenetnek; a szerződés kiegészítésére, módosítására utasítás adása; adó-, vám-, közszállítási, fuvardíj-szabási kedvezmények megvonása, vámtarifa módosítása, vámpolitikai intézkedések) s végül a kartellbírósnál a kartellszerződés ügyfelei ellen közérdekű keresetet tehet folyamatba. A kartellbíróság szervezetét a törv. 8. §-a állapítja meg. A közérdekű kereset a kartellszerződés alapján létrejött alakulat feloszlására és működésének pénzbírsággal sújtott eltiltására irányul.

56. §. H) A megbízás és különös esetei.

1094. A megbízás (mandatum) az a szerződés, melynél fogva az egyik fél (a megbízott, mandatarius) a másikkal, a megbízóval, (mandans, dominus negotii) szemben arra kötelezi magát, hogy ér-

dekében és akarata szerint bizonyos ügyét vagy ügyeit rendszerint ingyenesen és saját nevében ellátja. E szerződési alakzat főjellegzetessége tehát a *kötelezően elvállalt ügyvitel* mozzanatában rejlik. A megbízás a megbízó és a megbízott között létesít jogviszonyt, mely a meghatalmazáshoz hasonlítva tágabb körű, miután nemcsak jogügyletek kötésére, hanem más ténykedések fogamatosisására is jogot adhat; — viszont szűkebbkörű, mert a képviseletet nem foglalja magában. Fontos végül, hogy a kötelezően elvállalt ügyvitel a megbízó vagy egy harmadik személy javára szóljon; a kizárólag a *megbízott* érdekében álló ügyek ellátására (mandatum sui gratia) *megbízás* nem létesülhet.

1095. A megbízás alakatlan ügylet. Kivétel ez alól csak a házases jegyestársak közti és oly megbízási szerződéseknél van, melyek a megbízáson túlmenőleg képviseleti meghatalmazást is foglalnak magukban. Ez esetben megfelelő okirat kiállítása szükséges. (1911 : I. t.-c. 100., 101. §§.) Létesülhet a megbízás hallgatagon, facto concludente is. Terjedelme szerint a megbízás lehet általános (mandatum generale) és különös (mandatum speciale) aszerint, hogy a megbízott mindenféle vagy csak specialiter megjelölt ügyekben köteles eljárni; lehet továbbá korlátlan és korlátolt, aszerint, hogy a megbízott van-e kötve utasításokhoz, vagy nincsen. Bizonyos esetekben a megbízás terjedelmét a törvény is megszabhatja. Ilyen dispositív körülhatárolása foglaltatik pl. a gazdatiszt hatáskörének az 1900 : XXVII. t.-c. 2. §-ában.

1096. A megbízott kötelezettségei: A megbízott kötelezve van a rája bízott ügyet vagy ügyeket a kitűzött és ilyennek hiányában az ügy természetének megfelelő időben és a rendes családapá gondosságával ellátni. E részben megfelelő kártérítési sanctio alatt áll. A megbízásban rejlő bizalmi momentumból folyólag kifejezett feljogosítás hiányában a megbízatás teljesítését szerződésszegés nélkül másra át nem ruházhatja. De ha erre van is joga: a kiválasztott helyettesítőért felelős (culpa in eligendo). Köteles továbbá a megbízott arra, hogy az ügyellátásnál a kapott utasításokhoz ragaszkodjék. Nem lehet ugyan kizártnak tekintenünk az utasításoktól való esetleges eltérést sem, ha azt a körülmények alakulása éppen a megbízó érdekében szükségessé teszi és így feltehető, hogy a tényállás ismeretében, az eltéréshez a megbízó is hozzájárulna. Ilyen esetekben azonban a megbízót azonnal értesíteni kell. Amennyiben a most mondott kivételes helyzet nem forog fenn: a megbízó az utasításai ellenére kötött ügyleteket elfogadni nem tartozik. Köteles azután ügyellátása végeztével megbízójával szemben elszámolni, s amit eljárása közben ennek javára átvett, hasznaival együtt kiszolgáltatni. Az a megbízott, aki a megbízás tárgyára vonatkozóan harmadik személytől és megbízója tudta nélkül jutalmat köt ki, a köteles hűséget és tisztességet megszegte s ilyen kötései tekintetében bírói oltalomban nem részesülhet.

1097. A megbízó viseli a maga részéről a megbízással járó összes terheket, ú. m. az ügyellátás költségeit, a megbízott kész-

kiadásait és a visszkereset fenntartása mellett őt terheli a felelősség a megbízott által harmadik személyeknek okozott kárért. A megbízott részére előre kikötött díjat hátrálékban maradás esetén valorizáltan is meg kell fizetnie. Kiváratra köteles továbbá a költségekre *előleget* is adni.. Nemkülönben köteles a megbízó arra, hogy megbízottja tevékenységének eredményeit a megbízás körén belül magára nézve kötelezőnek elismerje, valamint, ha tetszik, a megbízás körén túlmenő cselekményeket jóváhagyja. Jóhiszemű harmadik személyekkel szemben az ily cselekmények jóváhagyás nélkül is kötelezik őt; viszont ilyenkor a megbízotton kártérítési követelése támad. Kötelezve van végül a megbízó az esetleg kikötött honorarium megfizetésére.

1098. Megszünteti a megbízási viszonyt *a)* a *visszavonás*, mely bármikor megtörténhetik és amelyről joghatályosan lemondani nem is lehet, *b)* a megbízott *visszalépése*, amely szintén bármikor megtörténhetik, szem előtt tartva azt, hogy a megbízó ügyének ellátásáról még idejekorán intézkedhessék; *c)* a *megbízott halála*, ha csak örököseire a megbízás eleve kiterjesztve nem lett; *d)* a *megbízó halála*, de míg az örökösök nem intézkednek, a megbízott a netaláni kár elhárítására tekintettel az ügyvitelt ideiglenesen tovább vinni tartozik; *e)* a megbízó cselekvőképtelenné válása esetén a törvényes képviselő a megbízást *felmondhatja*. Végül *f)* a megbízó *csődje*, de ez csak a csődtömeggel vonatkozásban álló megbízást szünteti meg.

1099. *A megbízás különös esetei. I. Az utalvány.* Utalvány alatt azt az egyoldalú szerződést értjük, melynél fogva valaki — az utalványozó — feljogosít valakit, az utalványost arra, hogy bizonyos szolgáltatást egy harmadik személytől, az utalványozottól, felvehesen, s ezzel együtt az utóbbit a szolgáltatásnak az utalványos részére leendő teljesítése iránt utasítja. Az utalványnak, mint a megbízás egyik különös nemének sajátossága az utalvány létesülésében és az utalványos és az utalványozott közötti viszony kialakulásában nyilvánul meg. Nevezetesen: az utalvány kettős megbízás útján megy végbe: *a)* megbízást ad az utalványozó az utalványosnak, hogy az a harmadik személytől (az utalványozottól) bizonyos szolgáltatást megbízottként felvegyen és *b)* megbízást ad az utalványozó másodszor az utalványozott harmadik személynek, hogy a szolgáltatást az utalványos részére teljesítse. E két megbízás *együttesén*, mint *egyugyanazon* jogügyleti cselekmény létesíti az utalványt és külön-külön adva, nem egyéb, mint két egymástól separált megbízás.

1100. Alak szempontjából az utalványozás megkötve nincs. Megszűnésére nézve a rendes megbízás szabályai az irányadók. Az utalványt azonban az utalványozónak csak addig lehet visszavonnia, míg az utalványozott elfogadása meg nem történt. Az utalványos visszalépése az utalványozott valóságos teljesítéséig foghat helyet.

1101. Sajátos faja az utalványnak a csekk (cheque), melyet az 1908: VIII. t.-c. szabályozott. A csekkügylet alaki ügylet, maga a csekk: értékpapír. (Lehet rekta, bemutatóra és rendeletre szóló egyaránt.) — A csekk kibocsátója (utalványozó) arra utasít egy bankcéget (utalványozott), hogy a csekkbirtokos (utalványos) kezéhez az ő számlakövetelésének terhére bizonyos pénzüsszeget fizessen ki. Szólhat a csekk nemcsak fizetésre, hanem elszámolásra is („keresztezett csekk“). Ha az utalványozott a csekk beváltását megtagadja: az utalványos ezért csak a kibocsátót vonhatja felelőségre. (Lásd 954. alatt is.)

1102. II. *Hitelezői megbízás.* A hitelezői megbízás tulajdonképpen megbízási formába öltöztetett kezességi szerződés, melynél fogva a megbízó valakit arra utasít, hogy harmadik személynek hitelt nyújtson s az ezt kötelezettséggé, mint megbízott elfogadja, illetőleg magára vállalja. A kezesség a megbízás e neménél abban érvényesül, hogy ha a megbízottat a megbízás teljesítése közben (mert a harmadik nem fizet) kár éri, ezért a kárért a megbízó felelős. A megbízó utasításainak köteles követése tekintetében pedig, nemkülönben abban, hogy a felek egyikének halála (ellenkező kikötés nem létében) a szerződést megszünteti: a megbízási jelleg lomborodik ki.

1103. III. *Eladási bizomány és zsibárus szerződés.* Eladási bizományról beszélünk, ha a megbízott arra vállal kötelezettséget, hogy megbízója bizonyos dolgait *a saját nevében eladja*. Ha pedig a megbízó az átadott tárgyak minimális árát is megszabja (limito ár), feljogosítván egyúttal a megbízottat, hogy az ezen felül elért vételárat és ha az eladás nem sikerülne, magát a dolgot a limitoárért magának megtarthassa: a szerződés *zsibárus-szerződéssé* minősül.

1104. IV. *Közbenjárás vagy alkuszi szerződés.* A megbízásnak az a neme, melynél fogva a megbízó valakit (az alkuszt) azzal az utasítással lát el, s az ezt, mint megbízást elfogadja, hogy részére bizonyos ügylet létrejövetele körül, kikötött díj ellenében, közbenjárjon. A megbízás időhatár kikötésével korlátozható. Az alkuszi szerződésre általában véve a megbízás szabályai az irányadók. Eltérések: az alkuszdíjra az alkusz csak akkor tarthat igényt, ha a közvetített ügylet csakugyan és éppen az ő közbenjárása folytán létrejön. Ellenkező esetben költségeit is csak ilyértelmű előzetes kikötés esetén követelheti. Ha a közvetítésre időhatár nem állapított meg: az alkuszdíj utólag leszállítható. Összezszerű fix megállapodás hiányában a díjat a bíróság állapítja meg. Amennyiben az ügyletet a kikötött határidőn belül a megbízó önmaga köti meg: az alkuszdíjra az alkusz jogát el nem veszti. Hogy a közvetítés miből áll? ténykérdés. A gyakorlatban sűrűen előfordul, hogy már a felek összehozásában és az ügyletkötési alkalom létesítésében a közvetítés feladata betöltöttnek vétetik. Ha az alkusz kereskedő, vagy a közvetítéssel iparszerűen foglalkozik: az ügylet keresk. ügyletté minősül és a keresk. törv. 534—548. §§-ai alá esik.

57. §. 1) *Ellátási és életjáradéki szerződés.*

1105. Az ellátási szerződésnél fogva az egyik fél (az ellátó) arra kötelezi magát, hogy a másikat (az ellátottat) utóbbinak élete fogytáig vagy meghatározott időtartamon át tartsa, lakás, ruházat és élelemmel vagy ezek egyikével vagy másikkal (teljes és nem teljes ellátás) ellátja, betegségében ápolja, gyógyíttatja s halála esetén eltemetteti. A szerződés tartalmának netaláni bizonytalansága esetén a bíró a mondottak szem előtt tartásával s a jogosult szükségleteire és életviszonyaira tekintettel határoz. Az ellátás lehet ingyenes és visszterhes egyaránt.

1106. Az ellátási szerződéseknek az a gyakori alakzata, melynél elaggott szülők az életfogytig való ellátás kikötése mellett javaikat gyermekeiknek vagy más hozzátartozóiknak ajándékozzák: visszterhes szerződésnek tekintendő. Az ily ellátást rendszerint csak a kötelezettek háztartásában lehet követelni, hacsak az ajándékozott vagyon jövedelme nem jelentékeny. Más esetekben az életfogytiglani ellátás fejében kikötött díj csak az ellátott halálával válik esedékessé. Az ellátási szerződések felbontására, ha az élők közti ingyenes ajándékozással kapcsolatos, az ajándékozás szabályai alkalmazandók. Egyéb esetekben a felbontásra okot szolgáltathat a kötelezettek kötelemszegése, az ellátás szolgáltatásának túrheterlen módja. Ilyenkor a jogosult a természetbeni ellátás pénzbeli egyenértékét követelheti. Ha az ellátási jog telekkönyvileg bekebelezettik: telki teherjog jelleget ölt magára. Kiegészítésül: ellátással, neveléssel és tanítással foglalkozó tanintézetek esetében az egész tanévre szólóan létrejött szerződést: teljesíteni kell akkor is, ha az ellátott a tanév befejezte előtt az intézetet elhagyván, a további ellátástól eláll, és így az egész évi díj megfizetésére köteles.

1107. *Életjáradéki szerződés.* Életjáradéki szerződés (contractus vitalitius) keletkezik, ha az egyik fél az ellenértékképp rája ruházandó vagyon vagy vagyontárgyak fejében a másik félnek vagy egy harmadik személynek, akár a saját maga, akár a jogosított életfogytáig, időszakonként visszatérő pénzbeli vagy egyéb helyettesíthető dologból álló szolgáltatásokra kötelezi magát. Ez az időszakos szolgáltatás az *életjáradék*, az ellenértékül kapott vagyon a *járadéktőke*. Az életjáradéki szerződés rendszerint visszterhes; kivételesen azonban ingyenes is lehet, mikor is lényegében ajándékozásként, a járadékfizetési kötelezettség tekintetében pedig mint életjáradéki szerződést ítéljük meg. Ha a szerződés megett turpis causa lappang, érvényessége az ált. ügyleti szabályok értelmében megdől. A járadékoknak egyneműeknek kell lenniök; a járadéktőke rendszerint pénz, de más vagyontárgy is lehet.

1108. A járadék fizetési módja és időpontja tekintetében a szerződés határoz. Ha nem rendelkezik e kérdéssről, úgy a járadék célja és a jogosult személyes viszonyai alapján kell a kérdést a bíróságnak eldöntenie. Miután a fizetés időtartama az emberi élettel kapcsolatban van meghatározva: az életjáradéki szerződés szerencse-

szerződési jelleget is veszen fel magára, mert a kötelezett szolgáltatásának megszűnése véletlentől, t. i. a jogosított (vagy más személy) bizonytalan időpontban bekövetkező halálától függ. Az életjáradéki jog telekkönyvi bekebelezéssel is biztosítható és ilyenkor telki teher hatályához jut. A jog maga személyes jellegű, de a szerződés megengedheti élők közötti átruházását. Fel nem vett járadék-részletek utólagosan és egyszerre csak akkor követelhetők, ha ez a kötelezettre nem súlyosodik túlságos teher gyanánt. Ily kérdésekben a bíróság belátása szerint határoz. A szerződés, a házas- és jegyestársak közöttitől eltekintve (itt közokirat kell), alakiságokhoz kötve nincs.

58. §. K) *A kötelelem biztosítása és érvényesítési módja iránt kötött szerződések.*

1109. I. *Kezességi szerződés.* Ha valaki — a kezes — egy harmadik személy (a főadós) hitelezője irányában, a hitelező követelésének biztosítása céljából, a teljesítés elmaradása esetére kifejezetten, esetleg azonban *facto concludente* felelősséget vállal: kezességi szerződés (*fidejussio*) létesül. A felelősségvállalás tartalma pedig abból áll, hogy az eredeti (a fő-) adós mellé a kötelelmebe második (*eventualis*) adósként a kezes is belép és így a hitelezővel szemben a követelés kielégítése tekintetében kötelezettségi viszonyba kerül. A kezesség tehát lényegében valamely idegen tartozásért való *helytállási* kötelezettség, de nem tartozásátvállalás, miután a kezes, mint esetleges adós már a szerződés kötésekor ott áll a kötelelem hátterében.

1110. A kezességi szerződés *járvulékos* természetű, amiből folyik: *a)* léteznie kell egy úgynevezett főkövetelésnek, melyet a kezesség biztosít. Ez a követelés lehet ugyan egyelőre jövőbeli és feltételes is, de ha megszűnt: a kezességnek is meg kell szűnnie. *b)* E főkövetelésnek jogérvényesnek kell lennie; ha semmis, úgy a kezesség is semmissé válik. Ha azonban a kezes tudva vállal kezességet oly személyért, aki cselekvőképességében korlátozva van, vagy ismeri, de a hitelező előtt elhallgatja a főtartozás egyéb okból való érvénytelenségét: magát a kezeset tekintjük önálló adósnak. *c)* A kezes kötelezettsége tárgyilag a főadóséval okvetlenül egybevág, bár ez nem zárja ki azt, hogy a kezes a főadós tartozásának csak egy részéért vállaljon felelősséget. A tárgyi egybevágóságból folyik az is, hogy a kezes kötelezettsége, a főadósét meg nem haladhatja. A kezességi szerződés a hitelező és a kezes között létesülvén, az adós hozzájárulásától független.

1111. Alakiságokhoz a kezesség, az 1886: VII. t.-c. 22. §-ának ismert rendelkezésétől eltekintve, kötve nincs, és így szóval (sőt mint láttuk: hallgatagon is) létesülhet, tekintet nélkül arra, hogy maga az adós főtartozása alakszerű vagy alakszerűtlen szerződésből keletkezett.

1112. A kezes joghelyzete. A kezes a kötelemben eventuais, azaz subsidiarius adós. Csak akkor köteles fizetni, ha a hitelező a főadóstól kielégítést nem kapott. Ez okon a kezessel fellépő hitelező keresete megalapításánál igazolni kénytelen azt, hogy a főadósan akár ő, akár más sikertelenül kísérelte meg a végrehajtást. Amennyiben a hitelezőnek a főadós elleni követelése biztosítására dologi jogai (zálogjog, jelzálogjog) is volnának: kielégítését ezekből is meg kell előbb próbálnia. Ha a kezest ezelőtt támadná meg: az a sortartás kifogásával (*beneficium ordinis vel excussionis*) a keresetet visszaverheti. Nem szükséges az adós fizetéseképtelenségének igazolása, ha csődbe jutott, vagy elszökött és tartózkodási helyén utólérhetetlen.

1113. Máskép alakul a helyzet az úgynevezett *készfizetői kezesség vállalásánál*. Itt a kezes a hitelezővel szemben őt illető sortartási jogáról lemond és így a főadósnak egyetemleges adóstársává válik, de önként érthetőleg csak a hitelezőhöz való viszonyában, mert az eredeti főadósnak a készfizető-kezességből semmiféle jogai nem támadnak. A hitelező készfizető kezesét akár egymagában, akár a főadóssal együtt a közönséges egyetemlegesség szabályai szerint perelheti.

1114. A kezes fizetési kötelezettsége nem terjedhet túl a főadós fizetési kötelezettségének terjedelmén, illetőleg azon a határon, amelyig elvállaltatott. Tehát elsősorban a kezességi szerződés hivatott megmondani, hogy a főtartozás mellett lévő mellékkötelezettségekért felelős-e a kezes, vagy nem, és ha igen, azok valamenynyieért, vagy csak némelyekért. Ha a szerződés e fontos kérdésben nem rendelkezik, az a szabály követendő, hogy a kezes az egész tartozásért és annak a főadós hibájára visszavezethető kibővüléséért, tehát a késedelmi kamatért is felelős. Ellenben a főadós ellen felmerült per- és végrehajtási költségekért és szerződésbeli melléktartozásokért (szerződéses kamat, kötbér) nem, hacsak a kezesség ezekért is kifejezetten el nem vállaltatott. A hitelezővel létesített kezességvállalás *utáni* egyezkedésekkel a főadós a kezes kötelezettségét ki nem terjesztheti. Nem változik a kezes fizetési kötelezettségének sem terjedelme, sem minősége a kezességnek ama másik két fajánál sem, melyekkel a gyakorlati életben néha találkozunk. Így az oly kezességnél, melyet arra az esetre vállalunk, ha a kezes sem tudna fizetni (*alkezes, pótkезes*), valamint a *kárkezességnél*, hol a kezesnek ígérünk kártalanítást az esetre, ha a kezességből folyólag fizetnie kellene és így károsodnék (*fidejussor fidejussoris*).

1115. A kezes a hitelezővel szemben minden olyan kifogást érvényesíthet, mely a közte és a hitelező közt fennálló valamely egyéb jogviszonyon alapszik; valamint érvényesítheti azokat a kifogásokat is, melyekkel a főadós élhetett volna. Ha a kezes a főadós tartozásának csak *egy bizonyos részéért* vállalta a kezességet és a főadós részben teljesített, részben azonban még nem: a hitelezővel szemben nem hivatkozhatik arra, hogy kezességvállalása éppen a teljesített részre vonatkozik, a nem teljesített részre nézve azonban

nem. Sőt, ellenkezőleg, a kezesség gazdasági célját tekintve, azt kell tartanunk, hogy a kezesre a helytállási kötelezettség éppen az adós által nem fedezett követelés-rész megfizetésére irányul.

1116. *Több kezes között a felelősség megosztása a felek meg- egyezése szerint alakul.* Ilyennek hiányában azok, kik együttesen vállalták a kezességet — hacsak az egymás közötti egyetemleges- ség kifejezetten ki nem kötött, — a felelősséget az adósért ará- nyos részekben viselik. (*Beneficium divisionis.*) De ha a hitelező velük külön-külön szerződött a kezesség tárgyában, a vélelmezhető üzleti intentio szerint is, a hitelezővel szemben mindenik kezes ön- magában is az egész tartozás iránt — tehát egyetemleg — tekin- tendő lekötelezettnek.

1117. *A hitelező helyzete.* A hitelező a kezesre tekintettel, kö- vetelésének a főadósra leendő behajtása körül kellő gondosságot kö- teles tanúsítani. A kezesnek t. i. az ő fizetésével felszabadított főadó- son visszkérésére van és így a hitelezőnek hanyagsággal, gondatlan- sággal ezt a visszkereseti jogot meghíúsítania nem szabad. Megtör- ténhetik ez, ha a hitelező morába esik, vagy az adósnek ok nélkül fi- zetési halasztást ad és az adós időközben részben vagy egészben fize- tésképtelenné válik. Ilyenkor a kezes a fizetést a hitelező culpa in exigendojára hivatkozva, jogérvényesen megtagadhatja. Ugyancsak veszélyezteti a hitelező a kezes visszkereseti jogát, ha a követelést biztosító zálogjogról lemond. Ha a kezes sua sponte fizetni akar: a hitelező azt vissza nem utasíthatja s köteles a fizető kezesnek a követelés érvényesítésénél szükséges összes okiratokat, bizonyíté- kokat rendelkezésére bocsátani.

1118. Megszűnik a kezesség, ha *a)* megszűnik maga a főköve- telés, melynek a kezesség járuléka. Kivétel ez alól csak csőd esetén van, holott az esetleges kényszeregyezségben tartozáselengedés fog- laltatik, de a kezesség érintetlenül tovább is fennmarad: *b)* meg- szűnik a határozott időre vállalt kezesség az idő elteltével; a hatá- rozatlan időre vállalt: a kezesség felmondásával. Jövőbeli kötele- zettségért vállalt kezességnél felmondás esetén is fennmarad a kezes felelőssége a főadósra azokra a kötelezettségeire, melyek a felmondás időpontjáig már keletkeztek. *c)* Megszűnik a hitelezőnek a követelés behajtása körül tanúsított és a fenti 1117. pont alatt tárgyalt hanyagsága esetén. A hitelező által adott haladék eseté- ben azonban ahhoz, hogy a kezes szabaduljon, szükséges, miszerint a hitelező az adós vagyoni romlását előre láthatta, vagy hogy a ke- zes a haladék ellen eleve tiltakozott legyen. *d)* Megszűnik *confusio* címén akkor, ha a főadós és hitelező vagy a hitelező és a kezes sze- mélyében áll be az egyesülés; de a kezes és főadós *confusio*jakor nem, mert az, hogy valaki kétféle alapon álljon tartozási viszony- ban, t. i. úgyis mint kezes és úgyis, mint főadós: nincs kizárva.

1119. *Kezes és főadós viszonya.* Irányadó elsősorban a kezes és a főadós közti netáni külön jogviszony. Ha ilyen nincs: a fizető kezesre a hitelezőt illetett főkövetelés az azt biztosító összes mellék-

jogokkal együtt törvényes engedmény útján átszáll és a kezes ettől kezdve hitelezővé válik. A szokásos kifejezési mód szerint a fizető kezesnek a felszabadított adós ellen visszkereseti joga támad, bár ez helytelen, mert az eredeti kötelelem az, melyet a kezes mint hitelező tart fenn tovább és semmi új kötelelemkeletkezésről nincs szó. Az adós a kezessel szemben is érvényesítheti mindazokat a kifogásait, melyeket eredeti hitelezője ellen is használhatott volna.

1120. II. *Zálogszerződés*. Közönségesen a „zálogszerződés“ kitéttel két különböző ügyleti jelenséget határoznak meg. Az egyik az a kötelmi szerződés, melynél fogva valaki valamely követelés biztosítása céljából a hitelező javára zálogjog alapítása iránt vállalt kötelezettséget, a másik az az abstract dologi szerződés, melynél fogva az ingó dolgoknak zálogul való átadásában, illetőleg a jelzálogjog bekebelezésére irányuló telekkönyvi szolgáltatásban: a zálogjog tényleg és jogilag valóban megalapíttatik. Az előbbi szerződés a *zálog iránti szerződés*, mely zálogjogot még nem szül, csak annak jövőben való megalapítására szóló kötelezettséget. Az utóbb említett szerződés a szoros értelemben vett, zálogjogot létesítő dologi szerződés: a *zálogszerződés*.

1121. A zálog iránti szerződés alakiságokhoz kötve nincs. Az egyszerű consensussal már létesül. Az adós kötelezettsége az, hogy minden szükséges lépést, ami a zálogtárgy természetéhez képest a felette leendő zálogjog megalapítására szükséges, megtegyen. Megszűnik a szerződés kölcsönös elállás és a zálogjog létesítése által. A nemteljesítés következményei az általános szabályok szerint ítélendők meg. A szoros értelemben vett *zálogszerződés* a zálog iránti szerződésnek végrehajtása; ez pedig a zálogjog valóságos megalapításával esik össze; dologi ügylet, melyre a dologi jogi intézmények során közölt szabályok az irányadók. Hitelezőnek a zálogszerződés szempontjából azt tekintjük, aki a zálogot átveszi s azt letéteményesként, az ismert szabályok szerint őrizni tartozik és aki kötelezve van arra, hogy a zálogilag biztosított követelés megszűntekor a zálogjog megszüntetésére szükséges cselekményeket foganatosítsa.

1122. III. *Egyezségi szerződés*. Az egyezség (transactio) az a kétoldalú és visszterhes szerződés, melynél fogva a felek egymás iránti kölcsönös engedékenységgel tisztáznak egy közöttük fennforgó oly jogviszonyt, mely valamely irányban bizonytalanságba került. Ez a bizonytalanság sokféle lehet, legtöbbször azonban valamely jogviszony fenn, vagy fenn nem állására, vagy a belőle eredő szolgáltatás kétségeességére vonatkozik. A bizonytalanságnak nem kell okvetlenül objectívnek lennie; elegendő, ha a felek subjective nincsenek jogviszonyukkal tisztában és innen van az, hogy bíróilag már eldöntött kérdések tekintetében is lehetséges egyezségi szerződéseket kötni. Az egyezség további előfeltétele: a felek egymás iránti kölcsönös engedékenysége. Mindkettőnek engednie kell valamit valóságos, vagy vélt jogából s ebben rejlik egyúttal a szerződés visszterhessége is. Az egyezséget akár bíróságon (peren) kívül,

akár per közben lehet kötni. Az utóbbinak, mely a bírói ítélettel egyhatályú, különös perjogi következményei vannak.

1123. Egyébként az egyezség mindenben az általános szerződési szabályok alatt áll. Gyakorlatibb jelentősége e részben különösen az egyezség megtámadásának van akkor, ha kiderül, hogy az alapját képezett tényállás a valóságnak nem felel meg s hogy a való ismerete esetén sem vita, sem bizonytalanság a kérdéses jogviszony tekintetében nem keletkezett volna, vagy, ha az egyezségbe foglalt kikötések valamelyike az anyagi magánjog szerint érvényesen létre sem jöhetett volna. Ily esetekben a bírói egyezség is (perújítás nélkül is) megtámadható. Ellenben az egyezkedő felek valamelyikének a vitatott, vagy bizonytalanná vált körülményekre vonatkozó tévedése, mint error concomitans, a megtámadásra alapot nem ad. Hogy az egyezségi szerződésben van-e esetleg újítás is? ténykérdés. A vélelem mindenesetre az újítás ellen szól.

1124. Az egyezségnek ismeri jogunk *kényszeregyezségi* alakzatait is, melyeknél a felek ügyletkötő akarata nem szabad és egyezségük tartalmát a törvény cogitiv szabályokkal korlátozza. Így a csődbeli és csődönkívüli kényszeregyezségeknél, holott a hitelezők kényszerítve vannak arra, hogy követelésük bizonyos fokú leszállítása mellett az adóssal „kiegyezzenek“.

1125. IV. *Tartozáselismerési szerződés.* A tartozáselismerés az az egyoldalú szerződés, melynél fogva az adós, a hitelezővel szemben valamely fennálló adóssági viszonyát, mint valósággal létezőt elismeri s a hitelező ezt a nyilatkozatot elfogadja. A tartozáselismerés közvetlen joghatálya az, hogy a korábbi jogviszonytól független, új kötelezési alapot létesít, de emellett a régit (az elismertet) sem érinti, úgy, hogy a hitelezőnek tetszésétől függ, ha vajjon követelését a régi, vagy az új jogalapon akarja-e érvényesíteni. A tartozáselismerés tipikusan ingyenes. Alakszerűséghez kötve nincs; de ha az elismerendő kötelelem maga formális volt: úgy ezt a formát a tartozáselismerésnél is meg kell tartani.

1126. A joghatályra nézve alaptétel lévén, hogy a tartozáselismerés a hitelező követelésének *önmagában is önálló jogcíméül* szolgál: az adós a régi viszonyból hitelezőjével szemben kifogásokat nem érvényesíthet. Az elismerési szerződés utáni időből származó, vagy az elismert kötelelem netaláni törvényből folyó semmisségére alapított kifogások azonban már felhasználhatók, legalább is annyiban, amennyiben az adós szolgáltatása a hitelező javára alap nélküli gazdagodásként volna minősíthető. A tartozáselismerés az elévülést félbeszakítja. A hitelező az adóssal szemben az elismert régi kötelelem alapján is felléphet, mert az elismerési szerződés rája nézve újítást semmiesetre sem jelent. Egyebekben a tartozáselismerés is az általános ügyleti szabályok alatt áll, ami gyakorlatilag a megtámadhatóság (tévedés, megtévesztés, stb.) szempontjából fontos.

1127. A tartozáselismerés most ismertetett alakjával szemben, melyet arra való tekintettel, hogy az egyezséghez hasonlóan valamely fennálló tartozási viszony tisztázására, respective fixirozására

szolgál, *declarativ tartozáselismerésnek* is szokás nevezni: meg kell különböztetnünk az ú. n. *constitutiv tartozáselismerést*. A *constitutiv tartozáselismerés* nem vonatkozik valamely fennálló jogviszonyra, hanem minden jogalaptól függetlenül létesít egy új *tartozást*.

1128. Speciális alakja a tartozáselismerésnek az *elszámolás*. Lényege szerint abból áll, hogy a felek akár egyetlen jogviszonyból, akár a jogviszonyok egész sorozatából származó jogaikat és kötelezettségeiket megállapítván, azokat kölcsönösen kiegyenlítik s a fennmaradó tartozásokat nem az eredeti jogalapon, hanem a megejtett elszámolás alapján róják ki arra a félre, aki az elszámolás eredményeként, mint adós mutatkozik. Az elszámolás a hitelezőt így megállapított követelése bizonyításától felmenti, de viszont elzárja attól, hogy az elszámolt jogviszonyokra követelése érvényesítésénél visszatérhessen.

1129. V. *Választott bíróság iránti szerződés*. A választott bíróság iránti szerződés az a szerződés, melynél fogva a felek megállapodnak abban, hogy valamely köztük fennforgó vitás jogviszonynak, vagy egy adott viszonyból esetleg ezután felmerülő vitás kérdésnek eldöntését választott bíróságra bízzák. Nem peres ügyekben, valamint olyanokban, melyeknél a törvény a rendes bírói hatáskör és illetékességtől eltérést nem enged: választott bíróság iránti szerződésnek helye nincs. A választott bíróság iránti szerződés formális és csak úgy érvényes, ha írásban kötötték.

1130. A szerződésnek pontosan meg kell jelölnie az eldöntendő vitás ügyet, vagy azt a jogviszonyt, amelyből a bíróság elé viendő vitás ügyek a jövőben esetleg keletkezhetnek. Bírák száma, elnök szerepe: a szerződő felektől függ. A bírák megnevezése sem szükséges, valamint az sem, hogy a bíróság megalakulásának mikéntje ugyanott előre meg legyen határozva. E hiányokat t. i. az 1911 : I. t.-c. 768. §-a pótolja, mely szerint mindkét fél egy-egy bírót választhat; a választás a választott bíró halálával, vagy tisztje visszautasításával ismételtén is gyakorolható. Mihelyt actualissá válik a szerződésben jelzett vitás kérdés eldöntése: a választott bíróság megalakítandó. Az erre vonatkozó szabályok nem tartoznak szorosan ide; tüzetesen a kérdésnek ezt a vonatkozását az 1911 : I. t.-c. rendezi, megállapítván a bírónevezés iránti felhívás, a felhívott vonakodása, a bíróság általi bírónevezés és a megnevezett bíró ellen érvényesítendő kizárási okok közelebbi feltételeit.

1131. A bírói tiszt írásbeli elfogadásával az ügyfelek és a bírói tisztet elvállalt bírák között egy újabb szerződés létesül, melyet „*választott bírói szerződésnek*“ (*receptum arbitrii*) nevezünk, s melynek tartalma abból áll, hogy egyrészt a felek magukat a választott bírák ítéletének alávetik, másrészt, hogy emezek a bíráskodásból folyó összes teendők végrehajtására kötelezettséget vállalnak. — Tisztüktől tehát csak mindkét fél beleegyezése mellett léphetnek vissza, s kötelezettségük pontos teljesítése kártérítési és büntetési *sanctio* alatt is áll. (1911 : I. t.-c. 773. §. szerint pénzbír-

ság.) Perjogi törvényünk pontosan intézkedik a választott bíróság előtti eljárás módjáról, ügyvédi képviselétről, bizonyításfelvételtől, az eljárás esetleges felfüggesztéséről, a bíróság késedelmeskedéséről és a rendes bíróság beavatkozásának ilyen esetben való igénybevételéről, stb. — mindezek azonban az anyagi magánjogot kevésbé érintik.

1132. A választott bíróság ítéletének vagy az előtte kötött egyezségnek ugyanaz a hatálya, mintha rendes bíróság előtt folytatott volna le a bírói eljárás. Az ítéletnek kell megállapítania a bíróság díjait is, ha erről ugyan a választott bíróság iránti szerződés nem intézkedett volna. A bíróság díjmegállapítása ellen fellebbezésnek van helye ahhoz a rendes bírósághoz, mely szerződésen kívül a concret esetben fellebbviteli fórum lett volna. Az ítélet végrehajtása a különben hatáskörrel és illetékességgel bíró rendes bíróság feladata. Az ítélet ellen fellebbezésnek helye nincs, de bizonyos esetekben a különbeni rendes bíróságtól keresetileg az ítélet érvénytelenítését lehet kérni. Ezeket az eseteket az 1911: I. t.-c. 784. és 786. §§-ai sorolják fel.

1133. A választott bíróság iránti szerződés megszűnik és hatályát veszti, ha a felek töle kölcsönös beleegyezéssel elállanak, továbbá, ha valamelyik bíró a felkérést visszautasítja, meghal vagy tisztének gyakorlását megtagadja. Nemkülönbén, ha szótöbbség, illetőleg egyhangúság hiányában ítéletet hozni nem tud, ha egyik fél bíróját nem nevezi meg és a másik a rendes bíróságtól a vonatkozó helyett bírónevezést nem kér, s végül, ha a választott bíróság az ítélettel késlekedik és azt a rendes bíróság által evégből kérelmre kitűzött határidő alatt meg nem hozza.

59. §. L) Szerencseszerződések.

1134. A szerencseszerződéseknek (negotia aleatoria) egyetlen közös, összefoglaló jellemvonásuk van s ez az, hogy a felek szolgáltatási kötelezettségének mikénti alakulására a véletlen gyakorol döntő befolyást s ekként legalább részben a szerencsétől függ, hogy a felek közül melyik, mit, hogyan avagy meddig tartozik szolgáltatni. A szerencseszerződések egyik része jogilag elismert és bíróilag érvényesíthető; másik része ellenben nem és így csak mint naturalis kötelem áll fenn vagy egyenesen semmis.

1135. I. *Bíróilag érvényesíthető szerencseszerződések.* Ide tartozik a) a *reményvásár feltételes és feltétlen alakja*, melyről az adásvétellel kapcsolatban már volt szó. (L. 51. §.) Továbbá, ha valaki az örököstől az örökség megnyílása után a rászállott hagyatéki részt megvásárolja. Itt aleatorius elem lesz az, hogy a vétel tárgyának terjedelme esetleges és egyelőre még ismeretlen passzívák miatt bizonytalan lehet. Az örökség *megnyílása* előtti örökségvásárt gyakorlatunk csak örököstársak között ismeri el érvényesnek. — b) *Életjáradéki szerződés*, melynél a járadékok fizetésére vonat-

kozó kötelezettség időtartam tekintetében bizonytalan lévén, mint annak helyén láttuk, ez okon szintén szerencseszerződés. (L. 56. §.)

1136. Továbbá: c) *Nyereménykölsönkötvények* és az ezekre vonatkozóan kibocsátott *igérvények* vétele és eladása. Nyereménykölsönkötvények vételével voltaképp kölcsönügylet létesül a vevő (kölsönadó) és a kibocsátó között. A visszafizetés a beváltáskor esedékes, a beváltás pedig kisorsolás útján történik. Emellett a kötvény vevőjének külön sorsolástól függő nyereményekre is van kilátása. A kibocsátáshoz törvényhozási engedély kell. (1889 : IX. t.-c. és 1. és 2. §§.) A nyereménykölsönkötvényekre eső esetleges nyereményekre *igérvényjegyeket* lehet kibocsátani. Az ilyen *igérvényjegy* megvételével valamely sorsjeggyel egybekötött nyerési esélyt vásárolunk meg. d) *M. kir. szab. osztálysorsjáték* és az illetékes hatóságok által engedélyezett *magánsorsjátékok*. A szerződés itt a sorsjegy vásárlója és a játék rendezője közt jön létre. Utóbbi kötelezettsége abban áll, hogy a sorshúzást tervszerűen ejtse meg és a nyereményeket a kihúzott sorsjegyek tulajdonosának szolgáltatassa ki. Végül említendők a *lóversenyek* alkalmával hatóságilag engedélyezett, s az egyik fél (bookmaker, fogadási iroda, totalisateur) által üzletszerűen kötött, vagy közvetített nyilvános fogadási ügyletekből eredő követelések, melyek ha és amennyiben a fogadási összeg letétetett, bíróilag szintén érvényesíthetők. (1894 : XXIX. t.-c.)

1137. *Határidős ügylet*. Az 1932 : XXII. t.-c. keretei között szintén bíróilag érvényesíthető szerencseszerződés. Lényegében adásvétel, melynél a felek a vételért egy jövőbeli időpontban és meghatározott helyen jegyzendő árban állapítják meg. Érvényes határidős ügyletet nem mindenki, hanem csak közhatóságok, közalapok, belföldi tőzsdetagok, bejegyzett gabonakereskedők, 100 holdon felüli termelők és haszonbérletű és gabonaneműek feldolgozásával vagy ilyenekre adott kölcsönökkel iparszerűen foglalkozók köthetnek.

1138. Határidős ügyletnek tárgya kizárólag gabonanemű, vagy ennek feldolgozásából származó malomipari termék lehet. Ott, ahol a feltételek személyi és tárgyi szempontból nem forognak fenn: a határidős ügylet tilos és érvénytelen, valamint az ily ügylet kötésére adott megbízás vagy azt megerősítő egyéb szerződés is.

1139. II. *Bíróilag nem érvényesíthető szerencseszerződések*. a) *Játékszerződések*. Játékszerződés alatt minden olyan megegyezést értünk, melynél fogva a felek a nyereség vagy veszteség hordozását valamely játék — azaz az erre a célra bizonyos szabályok szerint fogamatba tett tevékenység — eredményétől teszik függővé. A játékszerződések naturalis kötelmeket létesítenek és így a játék alapján eszközölt szolgáltatásokat tartozatlan fizetés címén visszakövetelni nem lehet. Az olyan játékszerződés azonban, melynél a nyereség és veszteség esélyei *csak és kizárólag* a véletlentől függenek, a kihágási törvény (1879 : XL. t.-c.) 91. §-a szerint *tiltott szerencsejáték* és megfelelően büntetettik. Ezért a tiltott vagy házárd szerencsejáték magánjogilag sem létesíthet még naturalis

kötelmeket sem és a tett szolgáltatások visszakövetelésére jogosít. Azonos szempont alá esik ezzel a *hamis játék*, holott is valamelyik fél a megállapított játékszabályokat megsérti. Játék folytathatása vagy játéktartozás kifizetése céljából tudva adott kölcsön: szintén a kérdéses játék bíróilag nem érvényesíthető jellegét ölti magára.

1140. *Fogadás*. Oly szerencseszerződés, melynél fogva bizonyos állítás tekintetében vitázó felek egymást kölcsönösen arra kötelezik, hogy az, kinek állítása valótlannak fog bizonyulni, bizonyos szolgáltatást fog ügyleti felének teljesíteni. A fogadás összegének előre letétele: a fogadás teljesítését jelenti, s ha csak nincs tiltott vagy csalárd fogadásról szó: vissza nem követelhető. Csalárd a fogadás akkor, midőn valamelyik fél a teljes bizonyosságra fogad és ügyleti felét arról fel nem világosítja. Szabály tehát, hogy a fogadás tárgyát képező állítás előre tudott, bizonyos dolog ne legyen.

1141. *Különbözeti ügylet*. Adásvétel formájába burkolt szerencseszerződés, melynél a felek akarata nem a vétel tárgyának valóságos szolgáltatására és ennek követelhetésére irányul, hanem *kizárólag* a szerződéskötéskor és a teljesítés időpontjában a teljesítés helyén jegyzett piaci vagy tőzsdei ár között mutatkozó különbözetre. Ha az ily ügyletek bizományos közvetítésével kötnek és a felek intentiójáról a bizományos tudomással bírt: a bizományi ügyletből eredő követelések szintén elvesztik a bíróilag való érvényesíthetőséget. Nem tekinthető különbözeti ügyletnek az úgynevezett *elődíjügylet*, melynél a vevő a megvett értékpapírok kiadását követelheti, de a kikötött *elődíj* lefizetése mellett az ügylettől el is állhat. Ez tehát bíróilag érvényesíthető ügylet.

1142. Valamennyi bíróilag nem érvényesíthető szerencseszerződésre közösen áll, hogy a belőlük származó követelések perenkívül sem érvényesíthetők, beszámításra nem alkalmasak, novatio vagy tartozáselismerés alapját általában nem képezhetik, s minden oly megállapodás, mellyel az egyik fél a veszteség fedezése vagy kiegyenlítése céljából a nyerő féllel szemben kötelezettséget vállal, az alapszerződéshez hasonlóan szintén érvénytelen kötelmet létesít. All ez a fedezetül adott váltóra is.

60. §. Jogellenességből származó kötelmek.

1143. I. *Relative jogellenes magatartásból származó kötelmek*. Egyenkénti felsorolásuk ab ovo lehetetlen, mert ahány kötelmi alapot a jogrend elismer, s ahányat a jogélet fejlődése a jogrend által szükségképpen elismertetni fog: a szerződéses kötelezettség megszegésének is annyi esetét lehet elképzelniünk. Ezt már az egyes jogügyleti kötelmek tárgyalásánál is megállapíthattuk. A relativ jogellenes cselekmények következményei általában abban állanak, hogy a kötelemszegő fél ügyleti felének így előálló kárát megtéríteni tartozik, s ekként a főkötelem mellett egy azt kiegészítő és továbbképző *pótkötelem* létesül (pl. késedelmi kamatfizetés) s even-

tualiter okot szolgáltat a szerződéses viszony felbontására is. Lásd egyébként a szavatosságról, a kártérítés szolgáltatásáról és jogellenes cselekmények hatályáról mondottakat. Hangsúlyozandó tétel azonban, hogy a relative jogellenes cselekmény csak az esetben ilyen, ha egyúttal a cselekvő *vétkességével* van kvalifikálva.

1144. II. *Magánjogi delictumból származó kötelmek.* A) *Tisztán delictuális kötelmek tényállásai.* a) *A személyiség megsértéséből eredő kötelmek.* aa) *Emberölés és testi sértés.* Gyilkosság, szándékos vagy gondatlanságból okozott emberölés, halált okozó súlyos testi sértés, valamint a testi sértések enyhébb eseteiben is a tettes a sérült szükségessé vált elszállítási, elhelyezési és a gyógyítás körül felmerült összes kiadásait s az esetleges temetési költségeket is megtéríteni tartozik s egyúttal mindazoknak a személyeknek, akiknek eltartására, nevelésére vagy ellátására a sértett kötelezve volt: mindezeket az illetményeket (amennyiben a jelzett delictumok valamelyike okán azok elesetek), pótolni tartozik. A pótlás vagy kártérítés, vagy tőke, illetőleg járadék alakjában állapítandó meg. (1878 : V. t.-c. 292. §.) A kártalanítási járadék utólagos emelése, illetőleg csökkentése is helyt foghat a sérült munkaképességének csökkenő, illetőleg emelkedő fokához képest, de a megélhetés drágulása vagy olcsóbbodása erre okul nem szolgálhat. Testi sértések esetén (melyek nem jártak halállal), a kártérítés az ápolás és gyógyítás költségén kívül a vesztett haszonra is kiterjed, s gyakorlatunk figyelembe veszi a sértéssel esetleg együtt járó örökös eltorzulásokat is (nőnél p. o.) s szórványosan „fájdalomdíj”-szerű külön elégtételt is állapít meg.

1145. bb) *Személyes szabadság megsértése.* Ide tartoznak a levéltitok, távirattitok, lakásjog megsértéséből és csábítás esetén a házasságon kívüli nemzésből eredő kötelmek is. Utóbbiakra nézve megjegyzendő, hogy a házasságon kívüli közösülés egymagában kártérítésre alapot nem ad, csak akkor, ha egyéb tiltott cselekménnyel (csábítás, hivatalos vagy gazdai hatalommal való visszaélés, stb.) kapcsolatos. Házassági ígéret be nem váltása is csak a vele kapcsolatos csábítással ad kártérítésre jogalapot. A sértett okozott kárát, elmaradt hasznát, keresményét és az övéinek időközben elesett tartását követelheti. A btő törv. 198. §-a szerint minden kárkimutatás nélkül is igénybe vehet a sértett napi 20—40 K-ban megállapítható kártalanítást, de ez esetben további igényektől esedik. cc) *Becsületsértés, rágalmazás és hamis vádaskodás.* Az annak helyén felfejtettek szerint az összes személyjogok közül az egyedüli, mely a btő jogi védelmen kívül magánjogi védelemben is részesül abban a pénzben meghatározandó elégtételben, melyet a bíróság állapít meg, továbbá a marasztaló ítélet köteles közzétételében s közvetve az ügynevezett helyreigazító nyilatkozat közlésében is.

1146. dd) *Névhez, képmáshoz való jog megsértése.* Elvileg az idevágó tilos cselekmények kötelemszülő hatálya el van ismervé, a gyakorlatban azonban kimerül a magánjog nyújtotta védelem ab-

ban, hogy a sértő a bitorolt név viselésének abbanhagyására kötelezhető és úgy itt, mint a képmással való visszaélések esetén a kimutatható kárt megtéríteni tartozik. A hamis név bemondása, a cím- és cégbirtolás közigazgatási úton, illetőleg a keresk. törv. szerint büntetettik. *ee) Szerzői és szabadalmi jog megsértése.* Az e körben elkövethető jogellenes cselekmények (birtolás) kártérítési kötelemeket létesítenek, melyek tartalmára és fűződvényeire nézve (p. o. elkobzás) visszaautalunk a 18. §. során mondottakra.

1147. Bár nem magánjogi delictumról és ebből származó kártérítésről van szó, kiegészítésül mégis itt jegyzendő meg, hogy az 1915 : VIII. t.-c. és azt kiegészítő 1921 : XLIII. t.-c. értelmében az államot ért vagyoni és nem vagyoni károsodás megtérítéseképpen és a kár nagyságára és valóban bekövetkezett voltaára való minden tekintet nélkül: *a hazaárulók belföldön található vagyona* az államra száll át. Az esetleges hitelezők és más igénylők jogainak az állami hárulással szemben leendő érvényesítésére a 2433/1918. I. M. rendelet az irányadó. Elvileg rokontermészetű ehhez és az állam vagyoni és nem vagyoni kárának megtérítésére irányuló az a kötelem, mely az 1915 : XIX. t.-c. értelmében a hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények, különösen pedig a hadiszállítások körül elkövetett visszaélések nyomán támad.

1148. *b) Vagyon elleni jogellenes cselekményekből származó kötelemek.* Általában mind kártérítési kötelemek, melyeknek tartalma, terjedelme a kártérítés szolgáltatása, mint a kötelem tárgyának vizsgálata során összefoglalóan tárgyalatott. (Tényállások: mindenféle vagyonrongálás, p. o. birtoksértés, gyujtogatás, hűtlen kezelés, rosszhiszemű foglaltatás, továbbá a vagyon egyes alkat-elemeinek elvonása, mint lopás, sikkasztás, rablás, zsarolás, csalás, jogtalan elsajátítás, orgazdaság, kielégítési alap elvonása hitelező elől, akár ilyen célzatú rosszhiszemű vagyonátruházás, akár az adóssal való s a hitelező megkárosítására irányuló csalárd összejátszás útján; rossz tanácsadás, stb., stb.) Itt csak egypár és külön törvényben rendezett esetről emlékezünk meg. Úgymint *aa) Mezőrendőri kihágásokból eredő kártérítési kötelemek.* 1894 : XII. t.-c. 93—95. §§. Tényállások: gyümölcsöskertek, szőlők, faiskolák, mezők, legelők termékeinek ellopása, határjelek jogosulatlan elszedése, fák, csemeték, gazdasági felszerelések rongálása, stb. A tettes a kár megtérítésére köteles. A kárbecslést a mezőőr végzi; aki ezzel megelégedve nincs, a bejelentéstől számított három nap alatt a községi előjárásnál újabb megbecsülést kérhet. Biztosításkép jogos önszegély formájában a károsultnak magánzálogolási joga van.

1149. *bb) Vadászati és halászati kihágások,* melyeket az 1883 : XX. és 1925 : XLIII. t.-c. cikkek szabályoznak. A kihágások büntetésén kívül valamennyiből kártérítési kötelem származik. (Tényállások: orvvadászat, orgazdaság, tilos eszközökkel, tilos időben való vadászat, halászat, stb.) *cc) Erdőrendészeti kihágások.* Az 1935 : IV. t.-c. az irányadó, mely különösen az erdei lopást, a legeltetéssel, alomgyűjtéssel, a fák megsértésével, a talaj felásásával, stb. el-

követett kártételeket s az erdőkre nézve egyébként veszélyes cselekményeket és mulasztásokat szabályozza. Tényállások: tűzélesztés, tilos úton kocsival járás, stb. A büntetési sanctióktól eltekintve kártérítési kötelem; bizonyos kárértéken felül a cselekmény véttséggé, esetleg bűncselekménnyé minősül. Magánzálogolási jog itt is van. Károk értékelésénél a három évre készítendő érték és árszabályzatok veendőik figyelembe. dd) *Vízrendészeti kihágások.* Az 1885 : XXIII. és az 1913 : XVIII. t.-c. a vizek, víziművek és vízhasználati jogok védelmére tett rendelkezéseinek megszegése: vízrendészeti kihágás. Büntető sanctióktól eltekintve a tettes az okozott károk megtérítésére, víziművek megrongálásánál azok helyreállításra is köteles.

1150. c) *Köteles gondosság és felügyelet elmulasztása.* aa) *Atya, gyám, gondnok* a hatalmuk alatt álló kiskorúak kártokozó cselekményeiért felelősek, ha a felügyeletet vétkesen elhanyagolták és a kiskorú koránál és értelmi képességénél fogva felügyeletre szorul. (*Culpa in custodiendo.*) bb) *Cselédtartó gazda, hivatalfőnök vagy ellenőr és munkaadó* ugyanezen a címen felelősek azokért a károkért, melyeket az őket terhelő felügyelet elmulasztása esetén a megbízásukban eljáró cseléd, a hivatali alkalmazott, illetőleg munkás okozott; cc) *Rokontermészetű* ezzel a *culpa in eligendo* címen fennálló kártérítési felelősség, holott is valaki akár saját, akár másnak reábizott ügyében maga helyett mást alkalmazott és az feladatának megfelelni nem tudván, harmadik személynek vétkesen kárt okoz. A Kúria 84. sz. teljesülési polg. döntvénye azonban módot ad a felelősség elhárítására, ha a megbízó igazolni tudja, miszerint kirendeltjének kiválasztásánál, a felügyelet eszközlésénél, az utasítások megadásánál a kellő gondosságot kifejtette vagy, hogy a kár, természete okán mindettől függetlenül is bekövetkezett volna. Rendszerint a culpa in eligendo csak relativ jogellenesség lesz, de delictummá minősül, ha a kiválasztó a kiválasztott személy alkalmatlanságáról tudott vagy tudhatott.

1151. dd) *A köteles felügyelet és gondosság elmulasztása* a kötelem keletkezési alapja ott is, ahol a kár bizonyos dolgoknak természetű sajátsága vagy közveszélyes, rozoga állapota okán következik be. Tényállások: háztulajdonos felelős a háza rozoga állapotából előálló kárért; veszélyes dolgokkal kereskedő egyén a szükséges óvrendszabályok elmulasztása esetén beálló kárért, cséplőgéptulajdonos a gépből kiszálló szikra okozta tűzvészért, ha az óvrendszabályok megtételét elhanyagolta; az épülettulajdonos felelős azért a kárért, melyet az építési szabályok elmulasztása a házban lakóknak okozott; a szállodatulajdonos (de minden háztulajdonos is) felelős az esetleges kárért, ha a nála megfordulók, vendégek testi épségét veszélyeztető helyet (lépcsőház pl.) megfelelően ki nem világította; stb. A köteles gondosság elmulasztásának bizonyítása a károsult terhe.

1152. A köteles gondosság elmulasztása körébe tartoznak az orvosi műhibákból, szakszerűtlen orvosi kezelésből előálló károk is,

feltéve, hogy oly mulasztásról van szó, mely átlagos gyógyászati ismeretek mellett feltétlenül elkerülhető lett volna. A röntgensugárral való kezelés káros következményeiért ép ezért nem állapítható meg az orvos felelőssége, ha a kezelés oly időben történt, mikor e sugaraknak a bőrre gyakorolt káros hatásait és az azok elleni védekezés módját az orvosi tudomány még nem ismerte.

1153. ee) *Munkaadó felelőssége, a munkásait ért balesetért mint tisztán deliktualis kötelem* olyankor keletkezik, amikor valamely balesetet szándékosan vagy a hatóságilag előírt óvrendszabályok vétkes elmulasztásával maga a munkaadó idézett elő. Egyebekben a munkásbaleseteket ma már az 1884 : XVII.; az 1893 : XXVIII.; az 1900 : XVI., az 1902 : XIV. és az 1907 : XIX. t.-cikkkel előkészített és fokozatosan előbbre vitt jogfejlesztés rendén az 1927 : XXI. és 1928 : XL. t.-cikkek szabályozzák, melyek a veszélyes iparágakat teljesen kimerítő körben a sérült munkások kártalanítását az ú. n. társadalombiztosító intézetre hárították és így azokért nem egyik vagy másik munkaadó, hanem az összes munkaadók a felelősek, kik a balesetbiztosítás terhét viselik.

1154. B) *Kötelmek, melyek „quasi ex delicto“ származnak. a) Állatkár.* Háziállatok okozta kárért a tulajdonos felelőssége tisztán deliktualis alapon, t. i. a köteles felügyelet vétkes elmulasztásán nyugszik. Mezei állatkártételek esetén azonban a kártérítési felelősség vétkesség nélkül is fennáll, mert a gondatlanság vélelemszerűen felvétetik. Az 1894 : XII. t.-c. ily esetekben a kárkövetelés biztosítására a magánzálogolást engedélyezi, amiről annak helyén volt szó. A kárkövetelés hat hónap alatt elévül. A kár helyett a károsult, ha annak bizonyítása részéről előnytelen volna, a törvényben tarifaszerűleg megállapított *kárdíjat követelheti*, de csak négy héten belül a kár megtörténte után. Vadak, nevezetesen a fővadak okozta kárért a vadászterület vadászati jogosítottja, ki a kérdéses fővadat tenyésztette (a tenyésztés: vélelem) minden további nélkül, tehát valóban „quasi ex delicto“ felelős. (1883 : XX. t.-c. 7., 17. §§.) A fővadak okozta károkért való felelősséget concret esetben a Kúria tenyésztett vaddisznók okozta kárra is kiterjesztette, elvül állítván fel emellett azt is, hogy a vadászati jog jogosítottja vétkes mulasztást követ el, ha a ragadozó és kártékony állatok elszaporodását előmozdítja.

1155. b) *Veszélyes felfüggesztés, felállítás, kiöntés, vagy kidozás* következtében beállott károkért — ha csak nincs kimutathatóan gondatlanságról (delictum) szó — quasi ex delicto ered az okozott kár megtérítésére irányuló kötelezettség. c) *Harmadik személyek vétkes cselekményeiért való felelősségnek különböző esetei*, melyekben a vétkességi elem merő fiction alapszik. Tényállások: államkincstár felelőssége bírák és bírósági hivatalnokok hiv. minőségükben magánfelek kárára elkövetett sikkasztásáért; egyéb szándékosan vagy gondatlanságból elkövetett kárnál nem a kincstár felel, hanem maga a bírósági alkalmazott. (1871 : VIII. t.-c. 66. §.) Az állam felelőssége ártatlanul szenvedett előzetes letartóztatás vagy

vizsgálati fogság okozta kárért, ha az illető a vád alól jogerősen felmentetett vagy az ügyész a vádat elejtette. (1896 : XXXIII. t.-c. 576. §.)

1156. Különben az állam subsidiarius felelőssége hivatalnokaiért és azok kártokozó hiv. cselekvényeiért tág körben érvényesül a bíróságon kívül is. Az irányadó szempont itt az, hogy ha az állami alkalmazott hivatalos eljárása közben, szándékosan vagy vétkes mulasztással okozott harmadik személynek kárt, melyet szabályszerű jogorvoslattal elhárítani nem lehetett s a károsult tőle, vagyontalansága miatt kártérítést nem kaphatott: az állam lesz felelős. Hasonló és harmadik személy jogellenes cselekményeiért való felelősséget állapítanak meg a törvényhatóságokról és községekről szóló törvények is. Egyéb vonatkozásokban pedig a nagyobb gazdasági üzemek tulajdonosai is ugyanígy felelősek az alkalmazottjaik által vétkesen okozott károkért, s ezt az álláspontot juttatja kifejezésre az a törvényhely is, mely szerint a gyógyszerár tulajdonosa felel az üzletében alkalmazott és oklevéllel nem bíró gyógyszerészsegéd okozta kárért (1876 : XIV. t.-c. 125. §.) stb.

1157. d) *Vaspályák által okozott károk.* Ha valamely, bár a forgalomnak még át nem adott vaspálya üzeménél valaki életét veszti vagy testi sérülést szenved, ebből eredő káráért az 1874 : XVIII. t.-c. szerint az illető vaspályavállalat a felelős, miután a vétkes gondatlanságot az ő terhére a törvény vélelemszerűen felveszi. Viszont ebből következik, hogy ahol a vaspályavállalat bizonyítani tudja, miszerint a kárt a sértettnek kizárólag saját hibája, avagy harmadik személy jogellenes cselekménye vagy elháríthatatlan baleset (vis major) okozta: a felelősség alól mentesítheti magát. Miután a vasúti alkalmazottak nagy része a munkásbiztosítás körébe van bevonva: az ily személyek vasúti baleseteik esetén a biztosító pénztártól járó járadékot igényelhetik, s ezen felüli kárt kizárólag és polgári per útján csak akkor, ha a balesetet valamely vasúti közeg igazolható büntetendő cselekménye okozta.

1158. A vasútak speciális kártérítési felelőssége anyagi károkra, melyek tekintetében a „veszélyes üzemek“ szabályai érvényesülnek, nem, *csak az élet és testi épség* tekintetében előállókra vonatkozik. A kártérítés testi sérülés esetén a gyógyítási költségeken kívül az ideiglenes keresetképtelenségből vagy a keresetképeség állandó csökkenéséből származó hátrányok megtérítésére is kiterjed. Halál esetén a gyógyítási költségekhez a temetésiiek is járulnak, valamint, ha az elhunyt más személyek tartására és nevelésére kötelezve volt és ezek ettől elesnek: a vasút ezeket a tartási, nevelési költségeket is fizetni tartozik. E kötelezettség eleve való kizárása vagy korlátozása (p. o. szolgálati szabályokban) érvénytelen. A fizetendő összegeket a bíróság állapítja meg és a vasútvállalatot biztosíték adására is kötelezheti. Az elhunyt után esetleg járó nyugdíjak a kártérítésből levonandók. A megítélt összeg utólag emelhető és le is szállítható. Maga a kárkövetelés a baleset, illetőleg a halálozás időpontjától számítva három év alatt elévül. Kiegé-

szítéskép megjegyzendő, hogy ha az üzemi baleset oly pályaudvaron történt és olyankor, ahol és amikor két különböző vasúti vállalat üzeme egyidejűleg gyakoroltatott: a felelősség azt a vállalatot terheli, amely az állomási szolgálatot a forgalmi kezelés szempontjából teljesíti.

1159. e) *Veszélyes üzem.* Ha valaki veszélyes üzemet folytat, akár ipari, gazdasági célok, vagy sport, illetőleg szórakozás okából: felelős azért a kárért, mely az üzem folytatása közben másnak terhére előállott. A vétkesség az ily kártételeknél legtöbbször nem mutatható ki, a jog azonban vélelemszerűen felveszi és így a kötelmet szülő tényállás itt is „quasi ex delicto” áll elő. A veszélyes üzem körébe eső kártérítési kötelmek a munkásbiztosítás intézménye révén jórészt más térre utalódtak át. Itt tehát csak azokról a káresetekről beszélünk, melyeket valamely veszélyes üzemből nem az ott alkalmazottak, nem munkások, hanem harmadik személyek szenvedtek el, akár testi épségükben, akár vagyonukban.

1160. A veszélyes üzemek közé sorozandók elsősorban a vasút-vállalatok (gőz-, villany-, motorvasútak), melyek üzemében nemcsak a különlegesen szabályozott személyi károk, hanem vagyoni károk is sűrűn állhatnak elő. A szikrakárokra nézve a vasút a tűztávlat biztosításával nem mentesül a kártérítés alól, hacsak nem igazolja, hogy a károsult az őt terhelő gondosságot elmulasztotta. (Pl. védőbarázdákat a talárlón nem húzott és terményeit az előírt 95 méter távolságon belül helyezte el.) Veszélyes üzem továbbá a *hajózás*, az elemi erővel hajtott *felvonógép* (lift), nemkülönben az *automobil*, melynél mindig az üzem mindenkori ura (tehát vagy a tulajdonos, vagy a bérlő) felel, kivéve azt az esetet, ha az üzemet valaki jogellenes elvonással gyakorolja (fekete fuvar). A károsult pusztán a kár objectív ténye alapján jogosult a kártérítésre s az ezt elhárító bizonyítás, hogy t. i. a kárt magának a károsultnak vétkessége okozta, az alperes terhe. Veszélyes üzem egy erősáramú villamosság előállítására és szolgáltatására berendezett vállalat, fertőtlenítő intézet, dorongfák több méter magasságra való összerakása, a gőzcséplőgéppel való cséplés, féregirtás kényújtással, cyánozás, robbanó anyagok tartása, tutajozás, úsztatás, repülőgépek üzeme, stb.

1161. Mentesül a veszélyes üzem fenntartója az üzem körében előfordult balesetért való felelősség alól, ha igazolni tudja, hogy a kárt okozó esemény nem áll okozati összefüggésben azokkal a körülményekkel, melyek az üzemet általában veszélyessé minősítik. (84. sz. polg. döntv.). Két veszélyes üzem működése körében előállott kárért a felelősség a vétkességen, illetőleg annak bizonyításán fordul meg. (Elvi hat. 551/1918. sz.)

1162. A munkásbalesetekkel vaspályauzemmé és veszélyes üzemekkel kapcsolatos baleseti károkra vonatkozóan kiegészítésképpen megjegyzendő, hogy azok megállapításánál a sérültnek a balesetkori jövedelme az irányadó, mellékkilteményei évi átlányban veendő figyelembe, s ha a baleset idején a károsult teljesen

kifejlett munkaképességű még nem lett volna, az ezen korban el-
érendő valószínű jövedelem veendő számításba. Az elhalt sérült gyer-
mekeinek kártalanítási igényeinél azt kell vizsgálni, hogy a szülő
mennyit fordított jövedelmeiből gyermekeire — egyen-egyen. A 87.
számú teljesülési határozat szerint pedig a baleset címén megítélt
járadékok a sérült személyén kívül eső s a gazdasági viszonyokban
beállott változások folytán utólag fel is emelhetők és le is szállít-
hatók. A baleseti járadékok valorisatioja a méltányosság szerint
jogunkban, mint annak helyén láttuk, el van ismerve.

61. §. Kötelmek jogügyleten és jogellenes magatartáson kívül eső tényállásokból.

1163. I. *Megbízás nélküli ügyvitel.* *Megbízás nélküli ügyvitel* (ne-
gotiorum gestio) forog fenn akkor, ha valaki feljogosítás, illetőleg
ily értelmű lekötözettség nélkül másnak ügyeiben és érdekében
szándékosan eljár. Bár a megb. nélküli ügyvitel idegen érdekkörbe
való sua sponte beavatkozást jelent: tiltva nincs, viszont megegye-
zésen sem alapul és így egyike a szerződésen és jogellenességen
kívüli kötelemszülő tényállásoknak. A megb. nélküli ügyvitelből az
ügyvivő *mindig*, az pedig, akinek ügyében eljár (az ügy *ura*, do-
minus negotiorum) bizonyos feltételek mellett lesz kötelezve, illető-
leg jogosítva. Az ügynek az ügyvivőre nézve feltétlenül *idegen*,
mást illető ügynek kell lennie; aki saját ügyét *idegen* ügynek nézve,
vagy megfordítva, idegen ügyet *saját* ügyének nézve jár el: nem
megb. nélküli ügyvivő. Az ügy urának utólagosan adott jóváha-
gyása a megb. nélküli ügyvitelt visszaható erővel megbízássá for-
dítja át.

1164. *Az érdekelt felek jogállása.* Az ügyvivő a sua sponte el-
vállalt ügyvitelből folyólag kötelezve van: a) az ügyellatást a ren-
des családapa gondosságával és az ügy urának érdeke és feltehető
akarata szerint végezni és annak megkezdéséről az ügy urát érte-
síteni. Ha ez az ügyvitel ellen tiltakozik, vagy ha az ügyvivő a meg-
kezdett ügyvitelt ok nélkül félben hagyja, a véletlen kárért is fele-
lős; az oly ügyek ellátását azonban, melyek az ügy urára nézve
törvényes vagy morális kötelezettség számba mennek: tiltakozás el-
lenére is lehet folytatni. b) Köteles továbbá az ügyvivő az ügyel-
látás befejeztével elszámolni és mindent, amit az ügy ura részére
megszerzett, ennek kiszolgáltatni. c) Ha az ügyvivő cselekvőkép-
ségében korlátozott személy: felelőssége csak gazdagodása erejéig
áll fenn, hacsak törvényes képviselője az ügyvitelhez hozzá nem já-
rult. Több ügyvivő az ügy urával szemben egyetemlegesen kötele-
zettnek tekintendő. d) Az ügyvivőnek az ügyvitel elvállalása és el-
látása körüli vétkességét, ha beavatkozásával az volt a célja, hogy
az ügy uráról közvetlenül fenyegető veszélyt hárítson el: enyhébb
megítélés alá kell vetni. — Végül e) Illetéktelennek és jogellenes-
nek tekintjük az olyan ügyvitelt, melynél az ügyvivő érdekei az ügy

uráival ellentétesek, vagy amelyeknél 3-ik és az ügy urával ellentétes érdekű személytől az ügyvivő az ügy ura tudta nélkül jutalmat, előnyt vagy ezekre vonatkozó ígéretet nyert.

1165. Ha az ügy ura az ügyvivő ügyellatásának jóváhagyását megtagadja, de az ügyvivő működésének eredménye az ügy ura érdekében állónak, objective előnyösnek tekinthető: az ügyvivőnek költségeit és befektetéseit meg kell téríteni. Az ügy urát fenyegető sürgős szükség esetén elvállalt ügyvitelnél az ügyvivő most mondott igénye még teljes eredménytelenség esetén is megáll. Nem igényelhet az ügyvivő semmi megtérítést, ha nyilvánvaló, hogy az ügy ura iránti *liberalitásból* járt el. Az ügy urának gazdagodása címén és erejéig azonban az ügyvivő a maga viszonyköveteléseit minden körülmények közt érvényesítheti. Az ügyvivő által az ügy ura részére szerzett és az elszámolásnál kiadandó dolgok vétlen kárveszélye az ügy urát terheli.

1166. A negotiorum gestio körébe tartozik az *életmentés* vagy a mást fenyegető egyéb súlyos veszélynek elhárítása is. Ha az életmentő, vagy a veszély elhárítója ebbeli tevékenységével testi épségében vagy egészségében kárt szenved — hacsak a veszélyt nem maga idézte elő, vagy a mentésre nem hivatásánál fogva kötelezett személy — a megmentettől megfelelő jutalmat követelhet. A jutalom a körülmények (vagyonni viszonyok) szerint és a méltányosság alapján bíróilag állapítandó meg. Ha a mentő esetleg életét is elvesztette, a jutalom a tartásra jogosított és a tartástól elesett örökösök javára ítélandó meg.

1167. A fent előadott szabályok alkalmazhatóságát az, hogy az ügy ura cselekvőképtelen személy: nem érinti. Sőt a megb. nélküli ügyvitelnek legtöbbször éppen az az indoka, hogy olyanok segélyére siethessünk, akik magukon segíteni nem tudnak. A megb. nélküli ügyvitel egyik önállósult képlete a „*versio in rem*“, amely alatt valamely dolognak *más javára, hasznára* való önkéntes ráfordítását, felhasználását értjük. Az *in rem versio* a természetben, illetőleg értékben való visszakövetelésére ad jogot. Az *in rem versio* gyakori eseteivel leginkább a tulajdonjog tárgyi módosulásainál találkozunk (javítás, beépítés idegen anyagokkal, stb.).

1168. II. *Jogalap nélküli gazdagodás*. Alaptalan vagy jogalap nélküli gazdagodás alatt valamely vagyontárgynak vagy értéknek más rovására való oly megszerzését értjük, mely mögött az okadató jogi alap vagy eredetileg hiányzik, vagy ha megvolt, utólag egészen elesett. „*Jure naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiores.*“ (Pomponius) — hozzátéve: amennyiben a gazdagodás „*non ex justa causa*“ történt. Az alapnélküli gazdagodás tényéből folyó kötelelem a gazdagodó terhére keletkezik és a gazdagodás erejéig való visszatérítésre irányul. Eszköze a tisztán személyes jellegű gazdagodási kereset: a *condictio*.

1169. A gazdagodás alaptalanságát sokféle körülmény okozhatja, miből folyólag az egyes alaptalan gazdagodási esetek kimerítő felsorolása lehetetlen. Valamennyinél közös előfeltétel azon-

ban: a) valóságos gazdagodás, vagyonszaporulat a kötelezett fél részén, b) álljon be ez a jogosított fél vagyonának rovására és c) sine causa. A gazdagodó általában arra van kötelezve, hogy jóhiszeműsége esetén azt, amivel gazdagodott, természetben, s ha így nem lehet, értékben megtérítse, valamint az abból húzott hasznokat kiszolgáltassa. A gazdagodás mértékét a kereset kézbesítésének időpontja szerint kell megállapítani. A gazdagodó rosszhiszeműsége esetén kötelezettsége a teljes kártérítésre irányul. Az alapküli gazdagodás gyakoribb esetei a következők:

1170. a) *Tartozatlan fizetés.* Ha tévedésből oly szolgáltatást teljesítünk, melyre az átvévőnek velünk szemben joga nem volt: a tett fizetést, mint tartozatlant *condictio indebitivel* visszakövetelhetjük. A keresetnek feltétele, hogy a tett fizetés csakugyan *tartozatlan* lett legyen és történjék a fizetés *tévedésből*. A fizetés tartozatlan mivoltát, valamint a tévedést is: felperes köteles bizonyítani. A fizetés elfogadásánál érvényesülő rosszhiszeműség abban érezteti hatását, hogy ilyen esetben a visszatérítés is rosszhiszemű birtokosként történik. b) *Visszakövetelése oly szolgáltatásnak, mely jövődictio ob causam datam; Condictio ob causam datam causam non secutam.* A jogalap itt akár a konkrét jogviszony természetében hallgatag megadott, akár a kifejezetten megjelölt jövőbeli eredmény volna, — ha már most a feltevés meghiúsul: a tett szolgáltatás is elveszti létfeltételét.

1171. c) *Visszakövetelés a szolgáltatás elfogadásának erkölcstelen vagy jogellenes mivolta esetén.* (*Condictio ob turpem vel injustam causam.*) Csak akkor van helye, ha a szolgáltatás *elfogadásában* rejlik erkölcs- vagy jogellenesség; ellenben, ha ezek a mozzanatok a szolgáltatás *teljesítésében* vannak: akkor nincs. Ugyanígy, ha mind az elfogadás, mind a teljesítés erkölcstelen vagy jogellenes. Újabb gyakorlatunk az ilyen kétoldalú *turpitudó* esetén is megadja a tett szolgáltatás visszakövetelésére a jogot, ha annak megtartásával az elfogadó, a teljesítő rovására méltánytalanul gazdagodottnak tekinthető.

1172. d) *Visszakövetelés a szolgáltatás jogalapja érvénytelenségének esetén.* (*Condictio sine causa* és *Condictio ob causam finitam.*) Itt a szolgáltatás jogalapja érvénytelen vagy csak látszólagosan forog fenn; vagy kezdetben érvényes volt, de ez a jellege utóbb elesett. Pl. ide tartozik a szerzői jog jóhiszemű (nem vétkes) bitorlója elleni gazdagodási kereset, a váltójogi gazdagodási kereset; egy egyelőre végrehajtható marasztaló ítélet alapján teljesített szolgáltatás visszakövetelése, ha az ítélet utóbb feloldatik, stb. Kiegészítésül: az alaptalan gazdagodás visszatérítésénél a fizető jóhiszeműsége és az elfogadó gondatlansága esetén az átértékelve való visszatérítést, méltányos kulcs szerint, lehet igényelni.

1173. III. *Közösség.* A közösség technikus értelemben véve azt a jogéleti jelenséget jelenti, melynél fogva ügyleti megállapodás vagy jogellenes magatartás nélkül bizonyos személyekre nézve jo-

gok és kötelezettségek fakadnak elő. A „közösség“ tehát nem társaság, mert ezt szerződéses megegyezés létesíti; a közösségnél pusztán tények származtatják a jogokat és kötelezettségeket. P. o. többen közösen örökölnék. A jobb megkülönböztetés kedvéért, „quia incidimus in communionem“ szokás a közösséget „communio incidens“-nek nevezni.

1174. A közösség tényén alapuló jogviszonyok legtöbbször külön szabályozásban részesült; így a tulajdonközösség, a szerzői és szabadalmi jogokban való közösség, a közszerzeményi közösség, a nemesi közbirtokosság, stb. eseteiben. Bizonyos általános elvek azonban minden minden communio incidensnél érvényesülnek. Így: a közösség tárgyául szolgáló javak felett a kezelés és rendelkezés a részestársakat közösen illeti; közösen foganatosítandó elhatározásaik kialakulása szavazattöbbséggel történik; továbbá: szükség esetén a közösség tárgyának megóvása és fenntartása érdekében bármelyik részes önállóan is intézkedhetik; a részestársak egymásközti viszonyát a hasznokban és terhekben eszmei hányadaik, mint kulcs határozzák meg. E hányadok kétség esetén egyenlőknek vélelmezendők; továbbá: eszmei hányadáról minden részes szabadon rendelkezhetik és követelheti a közösségnek megszüntetését. A megszüntetés módjára együttes elhatározás és ha ez nem sikerülne, a bíróság döntése az irányadó. Szabály, hogy a megosztás a részesek közt lehetőleg természetben történjék.

1175. Külön kell az ú. n. „veszélyközösség“-ről megemlékeznünk. Ha több személy vagyontól fenyegető rendkívüli kárveszélyt egyes fenyegetett tárgyak feláldozásával hárítanak el — az ebből eredő kárt, ha a feláldozás csakugyan szükséges volt, az érdekeltek abban az arányban kötelesek viselni, amelyben érdekeik veszélyeztetve voltak. Ugyanez áll a veszély elhárítására fordított költség viselése tekintetében. Az érdekeltek ezen kárvisszatérítési kötelezettsége megmentett tárgyaik értékéig áll fenn, s ha valamelyikükön a rája eső rész meg nem vehető, — a hiányért a többi érdekelt ugyanezen korlátozás mellett felel.

1176. *Vétlen felelősség.* Az ide sorozható tényállások közül említendők: a) A megengedett és jogos *önhatalom* köréből kártérítési kötelmet létesít a cselekvő terhére a jogos önvédelem határainak vétlen áthágása és a magánjogi végszükség; továbbá az 1885 : XXIII. t.-c. 66. §. szerint veszély esetén a hajósok és tutajosok bárhol kirakodhatnak, partra vontathatnak, de a parti tulajdonosnak okozott károkat meg kell téríteniök; az erdőtörvény azt, akit erdőben baj ér, feljogosítja oly cselekményekre, melyek különben kihágást képeznének, de az okozott kár megtérítésére köteleznek. Vétlen felelősséget alapít meg az önsegély alkalmazásának minden oly esete is, mikor annak előfeltételei nem forognak fenn, de a cselekvő tévedésből, tehát vétkesség nélkül jár el.

1177. *Az erőhatalom (vis major).* Erőhatalom (Höhere Gewalt) alatt általában az események olyan s bizonyos érdekkörökre romboló hatású összetetalálkozását értjük, mely mintegy a véletlennél is

több és elhárítására, megelőzésére semmi emberi gondosság nem elegendő. Ezek az erőhatalomként minősülő események akár rajtunk kívül, akár mibennünk (pl. egy szívszélhúdás) folyhatnak le és minden kártérítési kötelezettségtől mentesítenek. Szigorúbb felfogás szerint vis majort csak a rajtunk kívül álló események képezhetnek (objectiv felfogás), míg az enyhébb nézet, melyet a magyar magánjog is követ, a mibennünk megvalósuló és elháríthatatlan természetű eseményeket is vis majorként fogadja el. (Subjectiv felfogás.) A vis major fennforgását mindig annak kell bizonyítás útján igazolnia, akire konkrét esetben kártérítési felelősséget hárítanak. A bírói mérlegelésnek a vis major kérdésében felette tág tere van.

CSALÁDJOG.

ELSŐ SZAKASZ. HÁZASSÁGI JOG.

XXVI. Fejezet. Általában. Házasság fogalma; létrejövedele.

62. §. Családjogi viszonyokról általában. A házasság és az eljegyzés.

1178. A családjogba, legáltalánosabb megjelöléssel, a családi kapcsolatból fakadó jogviszonyok szabályozása tartozik. Főcsoportjaik: a házassági, a rokonsági és a *gyámgondnoksági* jogviszonyok. A házassági jogviszonyokat a házasságkötés révén a felek *szabad akaratelhatározása* alapítja meg; a rokonsági jogviszonyok a *leszármazás* tényében gyökereznek; a gyám- és gondnoksági jogviszonyok pedig *állami berendezést* és az államnak a családi viszonyokba való *mély beavatkozását* jelentik.

1179. E lényegbevágó eltérések mellett az összes családjogi jogviszonyokat közösen jellemzi, hogy valamennyiükből *személyeknek jogi lekötöttsége, függősége* származik, olyformán, mintha a jog tárgyaként valakinek a személyisége szolgálna, de távolról sem úgy, amint azt a dologi jogoknál a dolog uralom alá vetettségében, vagy a kötelmi jogoknak az adós akaratára nehezedő hatalmi mozzanataiban szemlélhetjük. A családi jogviszonyok sorában egyébként olyanokkal is találkozunk, melyek vagyoni vonatkozásokat foglalnak magukban. Az ezekre vonatkozó szabályokat azonban elsősorban nem a vagyoni érdekek, hanem a házassághoz, mint a családi kapcsolat kiinduló pontjához fűződő erkölcsi és társadalmi szempontok befolyásolják.

1180. A családjog valamennyi intézményén átvonuló állami, társadalmi, erkölcsi és vallásos érdekekre tekintettel a családjogi szabályok részben közjogias színezetet öltenek magukra, ami gyakorlatilag abban nyilvánul, hogy az ide tartozó jogok és kötelezett-

ségek eleve meghatározott tartalommal keletkeznek s megváltoztatásuk, tartalmi kialakításuk vagy megszüntetésük a jogviszonyban állók tetszésétől független s autonómiájuk köréből általában teljesen ki van vonva. Lényegükben azonban magánéleti jogviszony jellegüket mégis megőrzik s szabályozásuk ekként helyesen csak a magánjog körébe utalható.

1181. A házasság (matrimonium, nuptiae, connubium) *jogilag szabályozott s az élet egész tartamára szóló életközösség férfi és nő között.* A „jogilag való szabályozottság”-ból folyik, hogy ez életközösségnek a házasságról szóló törvény szerint kell létesülnie, különben nem házasság. Az „élet egész tartamára” kitétel azt jelenti, hogy a házasságot időtartamra vagy feltételek mellett megkötni nem lehet. Az „életközösség” sokféle tartalmú és vonatkozású, mert a házasságoknak nincsen olyan életviszonya, melyre a házasságnak több-kevesebb befolyása ne volna. Ez a befolyás a házasságok életviszonyaiból jogokat és kötelezettségeket vált ki és azokat nem módosítható, állandó tartalommal látja el. Házasság csak két különböző nemű személy, mégpedig a monogamia elvéből következően csak egy férfi és csak egy nő között jöhet létre. Jogi természete szerint a házasság *szerződés*, mely azonban a benne túlnyomóan érvényesülő etikai elemekre tekintettel az általános szerződési tanoktól eltérésekkel nyert szabályozást.

1182. Ma érvényes házassági jogunkat a házasság létrejövetele és megszűnése tekintetében az 1894 : XXXI. és ennek novellája, az 1941 : XV. t.-cikk szabályozza. Előbbi az életbelépése (1895. okt. 1.) előtt hazánkban érvényben volt kilencféle felekezeti házassági jogot helyezte hatályon kívül s a házassági jogot, egyúttal a házassági ügyekben való bírászkodás tekintetében is egységesítette. A korábbi házassági jogok a következők voltak: *a)* róm. kat. kánoni házassági jog, az összes r. kat. vallású felekre nézve; *b)* a magyarországi protestánsok házassági joga a II. József-féle patens szerint; *c)* az erdélyi reformátusok házassági joga; *d)* az erdélyi ág. evangélikusok házassági joga; *e)* az unitáriusok házassági joga; *f)* a gör. keleti szerbek; *g)* a gör. keleti románok házassági joga; *h)* a magyarországi izraelitáké, egy 1863. évi udvari cancelláriai rendelet szerint és *i)* az erdélyi és fiúmei izraelitáké az Optk. házassági joga alapján.

1183. Az 1894 : XXXI. t.-c. nem meríti ki a *teljes* házassági jogot; így azokra a kérdésekre nézve, melyeket nem érint, a régebbi és főleg szokásjogon nyugvó szabályok nyerne alkalmazást (házasságok egymáshoz és harmadik személyekhez való viszonya, házassági vagyoni jog, vélt házasság, stb.). Házassági jogunk legjelentősebb alapelve a *kötelező polgári házasság*; ez alatt azt értjük, hogy házasságot kizárólag csak az erre illetékes polgári hatóságok előtt lehet kötni; ellenesetben nem házasság, hanem pusztán concubinatus keletkezik.

1184. Terület szempontjából a H. T. az egész politikai Magyarországra kiterjed. Az időbeli hatály tekintetében általában a vissza

nem hatás elvét követi a H. T., de ez alól igen fontos kivételeket is teszen. Nevezetesen: *a*) a H. T. életbelépte előtt kötött eljegyzések érvényessége és az e részt már folyamatban lévő perek: az új törv. szerint voltak elbírálandók; *b*) az életbelépés előtt kötött házasságok alaki és anyagi érvényességére, ha ez vitássá válik és az ez iránti per az új törvény uralma alatt tétetik folyamatba: az új törvényt alkalmazzuk, mert a pernek csak akkor adható hely, ha az érvényesített érvénytelenségi okot az új törvény is ismeri, vagy ha nem, de a régi törvény alóla felmentést nem adott; *c*) a felbontás tekintetében is visszahat a H. T., mert a bár korábban kötött házasságot is csak az új törvényben elismert bontó ok alapján lehet felbontani; *d*) a régi törvények alatt hozott bontó ítéletek oly rendelkezése, mely a házasságkötési képesség korlátozását foglalja magában — hacsak az nem házasságtörés címén mondatott ki — hatályát veszti; *e*) a régi törvény uralma alatt ítéletileg kimondott ágy és asztaltól való elválasztást az új törvény feltételeinek fennforgása esetén végleges bontó ítéletté lehet átváltoztatni; *f*) vegyesházasságok esetén a régi törvények idejében csak az egyik félre nézve kimondott bontó ítéletnek a másik félre való kiterjesztését az új törvény alkalmazásával lehet kérni; *g*) visszahat a H. T. azon határidők tekintetében is, melyek bizonyos házassági vonatkozású jogok érvényesítését illetően a felek rendelkezésére állanak (H. T. 145. §.) és végül *h*) visszahat a H. T. a régi törvények alatt fogatosított kihirdetésekre is, amennyiben, ha azok a H. T. életbelépéig egy évesnél már régebbiek, hatályukat veszítik és ismétlendők.

1185. Az eljegyzés. A házasságkötést rendszerint megelőző *eljegyzés* (kézfogás, mátkaság, elkendőzés, sponsalia, desponsatio) alatt két különböző nemű személy kölcsönös ígéretét értjük arra nézve, hogy egymással házasságot fognak kötni. Jogi természetére nézve az eljegyzés alakszerűtlen szerződés, mely, sajátos célját tekintve, az ált. szabályoktól némileg eltérően nyert rendezést. Az eljegyzés érvényességéhez szükséges, hogy a szerződő felek teljesen cselekvőképesek legyenek; a cselekvőképesség esetleges hiányát a törv. képviselők beleegyezése (akár előzetes, akár utólagos) pótolja. Szükséges továbbá, hogy a jegyesek között semmiféle házassági akadály ne álljon fenn.

1186. Az eljegyzésből a házasság megkötésére kereseti jog nem származik, tehát sanctio nélküli szerződés. Sőt minden oly kikötés, mely a jegyesekre direct vagy indirect kényszert jelenthetne; a törvény értelmében semmis. Az eljegyzéstől ekként bármelyik fél bármikor visszaléphet és ez a visszalépés vétkesség jellegével nem bír. Bizonyos vagyoni következmények azonban mégis beállanak annak a jegyesnek terhére, aki az eljegyzéstől alapos ok nélkül lépett vissza vagy jegyestársának szolgáltatott alapos okot a visszalépésre. Nevezetesen: az ilyen jegyes a jegyestársától vagy annak vérrokonától a kötendő házasságra tekintettel kapott úgynevezett *jegyajándékot* természetben, s ha ez nem lehet, értékben visszaidőzni tartozik s a neki ugyanezen intencióból tett ajándékozási ígé-

reték hatályukat veszítik. Továbbá: köteles jegyestársának és jegyestársa rokonainak megtéríteni azt a kárt, amit a kötendő házasságra tekintettel tett költségeik, kiadásai révén szenvedtek. Fontos, hogy a kiadások mint valóságos kár minősüljenek.

1187. A most tárgyalt kártérítési és megtérítési kötelezettség, illetőleg jog a kereset megindításáig legszemélyesebb jellegű és sem élők közti, sem halál esetére szóló átruházás tárgya nem lehet; azonfelül egy esztendő alatt az eljegyzés egyoldalú felbontásától számítva elévül. Amennyiben az eljegyzés felbontásából, a mondottakon kívül bizonyítható és vétkes károkozás is történt: az erre vonatkozó igények minden megszorítás nélkül érvényesíthetők. Alapos okot végül az eljegyzéstől való visszalépésre (amikor is a mondott vagyoni követelések nem emelhetők) minden olyan magatartás vagy cselekvés képezhet, ami mutatis mutandis valamely házasság felbontására is okul szolgálhatna.

63. §. A házassági akadályok.

1188. I. Általában. Állami érdek, hogy olyan házasság, melynek megkötése a társadalmi és állami élet fejlődése során megállapodottá vált jogi vagy erkölcsi szempontok érvényesülését sértené: létre ne jöhessen, vagy ha létre is jött, bizonyos jogi-sanctiókkal sújtassék. Ennek az érdeknek a védelméről gondoskodik a törvény akkor, amikor a házasságkötés törvényes előfeltételeit megállapítja azzal, hogy megjelöli a házasság megkötését gátló, akadályozó tényállásokat. Ezek a tényállások nevezetnek *házassági akadályoknak*, mert a házasságkötésnek útját állják, s amennyiben figyelembe nem vétetnek, az akadály ellenére megkötött házasságot *semmisé*, vagy *megtámadhatóvá* vagy *tiltottá* s minden esetben egyúttal *megbüntethetővé* is teszik.

1189. Hazai törvényünk kétféle házassági akadályt ismer. T. i. *bontó akadályt* és *tiltó akadályt* (házassági tilalom). A bontó akadályok részint a házasságkötés lényeges kellékeinek hiányában állanak, részint oly tényeken és viszonyokon alapulnak, melyek magával a házasság lényegével vagy erkölcsi természetével ellenkeznek. A tiltó akadályok pedig, bizonyos oly érdekek oltalmazására vannak hivatva, melyek eléggé fontosak arra, hogy a házasságkötést megengedhetlenné tegyék s a tilalom áthágása büntethető is legyen.

1190. A joghatály szempontjából bontó és tiltó akadály között az a különbség, hogy a bontó akadály ellenére megkötött házasság eredetileg és ipso facto *érvénytelen*, mégpedig vagy *semmis* (ez az érvénytelenség nagyobb foka) vagy *megtámadható* s a megtámadás eredményeként lesz visszamenő hatállyal *érvénytelenné* nyilvánítandó (az érvénytelenség kisebb foka). A tiltó akadály ellenére megkötött házasság ellenben *érvényes* házasság lesz, mert a meg-

kötés által a tilalom célja meghiúsul, de a törvény áthágása büntetethetőséget von maga után.

1191. II. *Bontó akadályok* (impedimenta dirimentia), melyek *semmisséget* eredményeznek, a) *Cselekvőképtelenség*. Cselekvőképtelen személy nem köthet házasságot. (H. T. 6. §.) Cselekvőképtelenek házassági jogi szempontból a 12 éven aluliak; az elmebetegség vagy egyéb okok miatt eszük használatától megfosztottak, amíg ez az állapotuk tart (tisztá pillanataikban tehát ez az akadály nem áll fenn); cselekvőképtelenek továbbá az elmebetegség vagy magukat jelekkel megértetni nem tudó siketnémaság okából jogerősen gondnokság alá helyezett nagykorúak és az ugyanezen okokból az 1885 : VI. t.-c. 1. §. szerint már kiskorúságuk alatt előzetesen gondnokság alá helyezett kiskorúak, végül azok, kiknek kiskorúságát a mondott okok fennforgása miatt meghosszabbították. Elhárítani a cselekvőképtelenség bontó akadályát nem lehet. Egyetlen kivétel áll fenn ez alól csak, nevezetesen: ha a cselekvőképtelen fél cselekvőképessége elnyerésével az ily akadály ellenére kötött házasságát (ha ugyan közben meg nem szűnt) *jóváhagyja*. Nincs hatálya a helybenhagyásnak, ha időközben a felek közt az egyeneságbeli sógorság vagy az élet ellen törés bontó akadály merült volna fel.

1192. b) *Vérrokonság és egyeneságbeli sógorság*. Nem köthetnek egymással házasságot a vérrokonok egyenes ágon; a testvérek; testvér testvérenek vérszerinti leszármazójával és az egyik házastárs az ő házastársának egyeneságbeli vérrokonával (egyeneságbeli sógorság). (H. T. 11. §.) A leszármazás törvényes vagy törvénytelen volta nem jön figyelembe. Ezt az akadályt — egyetlen eset kivételével — elhárítani nem lehet. Nevezetesen: testvér az ő testvérenek vérszerinti leszármazójával, igazságügyminiszteri előterjesztésre megadott királyi felmentéssel köthet házasságot.

1193. c) *Fennálló korábbi érvényes házasság*. Akinek korábbi házassága még érvényesen fennáll: az újabb házasságot nem köthet. (H. T. 12. §.) Ellenkező esetben még bűncselekményt is követne el (büntető törv. 251. §., bigámia). Ha a de facto fennálló korábbi házasság maga is érvénytelen: ez esetben nem a most tárgyalt bontó akadály, hanem a H. T. 21. §. szerinti *tiltó* akadály áll fenn. A fennálló érvényes házasság bontó akadályát elhárítani nem lehet.

1194. d) *Házastárs élete ellen törés*. Nem köthetnek egymással házasságot azok, akik közül az egyik, a másikkal egyetértve saját házastársának vagy a másik házastársának élete ellen tört (H. T. 13. §.) Az „élet ellen törés“ fogalma a gyilkosságot, szándékos emberölést és ezeknek kísérletét foglalja magában. Az elkövetés vagy a házasulni szándékozók által *együttesen* történik, vagy egyikük által csak, de a másiknak tudtával és hozzájárulásával. Elkövethető harmadik személy által is, ha azt a házasulni szándékozók együttesen felbérlették, felbujtották, vagy csak az egyikük, de a másiknak tudomása és hozzájárulása mellett. Az, hogy az élet ellen töréssel erőszakosan megszakított, vagy megszakítani megkísérlett házasság érvényes volt, vagy nem? közönyös. Ha a kérdéses bűncselekmény

egyoldalúan követtetik el és a törvény által megkívánt „együttes-ség” nem forog fenn: nem a szóban forgó bontó akadály, hanem a H. T. 23. §-ának tiltó akadály a létesül. Az egyetértés lehet kifejezett vagy hallgatag, sőt külön-külön való felbujtásnál olyan, mely a gyilkosságra való felbérlet tényében nyilvánul meg és így szoros értelemben vett „egyetértés” helyett a tett és szándék azonosságával pótolja az előre való megbeszélés hiányát. Elhárítani az élet ellen törés akadályát nem lehet.

1195. e) *Házasságkötés lényeges alaki kellékének hiánya.* A házasságot aa) a tisztében eljáró polgári tisztviselő előtt, bb) a házasulók együttes jelenlétében, cc) a házasulók személyes, dd) két alkalmas tanú előtti, ee) időhöz és feltételhez nem kötött, ff) házasságkötési kijelentésével kell megkötni (H. T. 39. §.). Ha e kellékek közül valamelyik hiányzik: ez a hiány semmisséget eredményező bontó akadályként hat. Elhárul a szóbanforgó akadály akkor, ha azt, aki előtt a házasságot kötötték, a *közhiedelem* polgári tisztviselőnek tartotta, kivéve, ha a valót mindkét házasuló tudta; továbbá, ha az eljáró polgári tisztviselő rája nézve idegen kerületben (illetékeesség nélkül) járt el, de a felek ezt nem tudták és végül, ha a két tanú nem volt megfelelő tanú, vagy egyáltalában hiányzott, de a felek egy éven át férj és feleségként együtt éltek.

1196. II. *Bontó akadályok, melyek nem semmisséget, hanem csak megtámadhatóságot eredményeznek.* a) *A fejletlen kor.* A fejletlen korú házasságot nem köthet. Férfiak tizennyolcadik, nők tizenhatodik életévükben érik el a törvény által megkívánt és átlagos tapasztalatok alapján megállapított fejlett korukat. (H. T. 7. §.) Az akadály alól az igazságügyminiszter, ha orvosi bizonyítvánnyal igazolva van, hogy a törvényes korhatáron aluli egyén mind testi-le, mind szellemileg már eléggé fejlett: felmentést adhat.

1197. b) *Kiskorúság.* A kiskorúság akkor bontó akadály, ha a tervezett házasságba való beleegyezése azoknak a személyeknek, kiket ezzel a joggal a törvény felruház: hiányzik. A beleegyezés megadására a kiskorú házasuló *törvényes képviselője* a jogosított. (H. T. 8. §.) Kiskorúnak tekinti házassági jogunk a huszonnégy éven aluliakat általában, továbbá a házasság megtámadása szempontjából kiskorúnak tekinti az engedélyezett önálló iparűzés és tizennyolc éves életkor esetén hallgatólagosan nagykorúsítottat, valamint a házasságkötéssel megelőzően már nagykorúvá vált huszonnégy éven aluli nőt is, viszont a *kifejezetten* nagykorúsítottak és azok a legalább húsz évesek, kik önálló háztartást visznek (ez a másik hallgatólagos nagykorúsítási eset), házasságjogi szempontból *nem kiskorúak*. Kiskorú az is, kinek kiskorúságát elmebetegség, vagy gyengeség, illetőleg siketnémaság okából meghosszabbították.

1198. A törvényes képviselő beleegyezése olyankor, mikor a törvényes képviselő nem egyúttal szülő is: nem elég, hanem ilyenkor megkívántatik a törvényes képviselő beleegyezése mellett a joogsult szülőnek beleegyezése is és ha ilyen szülő nem volna, a

gyámhatóság jóváhagyása. A jogosult szülő beleegyezésének hiánya azonban csak a kiskorú házасuló huszadik életévéig bontó akadály; húsz éven felül ellenben csak tiltó akadály. Beleegyezésre jogosult szülőnek tekintjük elsősorban az atyát; ha atya nincs, vagy a gyermek törvénytelen: az anyát. Elvált házastársak, a gondviselésükre bízott gyermekek felett gyakorolják a beleegyezési jogot s ha az elválva élő anya nem létezőnek tekintendő, akkor valamennyi gyermek tekintetében az atya. Örökbefogadásnál: az örökbefogadó szülő. A beleegyezés indokolatlan megtagadása esetén azt a gyámhatóság beleegyezése pótolhatja. A beleegyezési jog legszemélyesebb jellegű, másra át nem ruházható. A szóbanforgó házassági akadály a hiányzó beleegyezés előzetes vagy utólagos kieszközölésével elhárítható.

1199. c) *Kényszer, mint szabad beleegyezést kizáró ok.* Kényszer alatt a házassági jogban fenyegetéssel előidézett alapos félelmet értünk. (H. T. 53. §.) A vis absoluta (testi kényszer) ide nem értendő, mert ilyen esetben hiányzik a „személyes“ akaratkijelentés és házasságkötésről már csak ezért sem lehet szó. Az persze kizárva nincs, hogy az „alapos félelmet“ megelőzően alkalmazott testi bántalmazás idézte legyen elő. A kényszerszülte lelkiállapotnak pontosan a házasságkötéskor kell fennforognia; egyébként eredhet az akár a másik házасulótól, akár harmadik személytől. Az ú. n. „nőrablás“ („nőragadás“) jogunk szerint szintén a kényszer fogalma alá esik. Az akadály a kényszerített fél nyílt, vagy hallgatag helybenhagyásával elhárítható.

1200. d) *Tévedés, mint szabadbeleegyezést kizáró ok.* A tévedés hatása a házasságkötésnél ugyanaz, mint a kényszeré. Kizárja a házasságkötési akaratnak befolyástól ment szabadságát. Hogy a tévedést ki, vagy mi okozta, hogy az menthető-e, vagy nem? közönyös. Ellenben fontos szabály, hogy nem minden tévedés, hanem csak azok a tévedési esetek tekinthetők bontó akadályokul, melyeket a H. T. 54. §-a és novellája taxative felsorol.

1201. Az 54. § szerint fennforog a tévedés és a házasságot megtámadhatóvá teszi, ha: aa) az egyik házасfél nem tudta, hogy kijelentésével házasságot köt (error in negotio); bb) ha az egyik házасuló tévedésből mással köt házasságot, mint akivel akart (error in persona); cc) ha az egyik házасuló már a házasságkötéskor állandóan képtelen volt a házassági tartozás teljesítésére és a másik ezt nem tudta, sem a körülményekből nem következtethette (impotentia); dd) ha az egyik házасuló megelőzően halálra, vagy legalább ötévi fegyházra, börtönre volt jogerősen elítélve és ezt a másik nem tudta; — avagy öt évnél rövidebb tartamú büntetésre, avagy nyereségvágyból elkövetett vétségért fogházra és a másik ezt nemcsak nem tudta, de feltehető, hogy e körülmények tudatában a házasságot semmiesetre meg nem kötötte volna; ee) ha a nő a házasság kötésekor mástól teherbe volt ejtve és ezt a férfi nem tudta és nem tudhatta. Házasságkötés előtti szülésre vagy az érintetlenségre vonatkozó tévedés: nem jön figyelembe; ff) ha a háza-

sulók tévedésben vannak a tekintetben, hogy valamelyiknek holtán nyilvánított korábbi házastársa még él. Itt a tévedés a korábbi házasság megszűntére és az egyik fél még mindig fennálló lekötöttségére vonatkozik. Végül *gg*) ha az egyik házaspár már a házasság kötésekor gyógyíthatatlan elmebetegségben szenvedett és a másik házaspár ezt nem tudta s a körülményekből sem következtethette. (1941 : XV. t.-c. 7. §.) A tévedés akadály a tévedő fél nyílt vagy hallgatag jóváhagyásával hárítható el.

1202. *e*) *Megtévesztés, mint szabad beleegyezést kizáró ok.* A megtévesztés is a házasságkötési akarat szabadságát befolyásolja, mint az előbbi két bontó akadály. Figyelembe csak a házastárs lényeges személyi tulajdonságaira vonatkozó megtévesztés jön; feltevése, hogy a szándékos tévedésbevitelt vagy a másik házaspár követi el, vagy harmadik személy, de emennek a tudomása mellett. Nem állapítható meg a bontó akadály, ha a megtévesztettől feltehető, hogy a házasságot megtévesztés nélkül is megkötötte volna. A megtévesztés egyik esete az, mikor az egyik házaspár a másik előtt a köztük fennforgó bontó akadályt elhallgatja. Vagyoni viszonyokra és társadalmi életkörülményekre vonatkozó megtévesztés általában nem jön figyelembe.

1203. Ellenben fennforog a megtámadásra okot adó megtévesztés — a hsg-i törv. novellája szerint, ha a házaspár házastársát fertőző gümőkórja vagy fertőző nemi baja tekintetében akár hamis állítással, akár elhallgatással megtévesztette, illetőleg a 3-ik személytől eredő megtévesztés felől tudomással bírt. — Ugyanígy, ha a házaspár, aki a novella 9. §-a szerint zsidónak minősül, ebbeli személyi állapota felől ejti tévedésbe házastársát, vagy a 3-iktól eredő ily irányú megtévesztést tudja. (Novella 6., 10. §§.) A megtévesztés bontó akadály a megtévesztett fél nyílt vagy hallgatag jóváhagyásával elhárítható.

1204. IV. *Tiltó akadályok.* *a*) *Korlátozott cselekvőképesség gondnokság alá helyezési eljárás folyamatban léte miatt.* Tilos házasságot kötni annak, aki ellen *elmebetegség* vagy jelekkel való megértést is gátló siketnémaság okából indított gondnokság alá helyezési eljárás van folyamatban, ha részére a gyámhatóság már *ideiglenes* gondnokot rendelt; vagy *ellene* a *vagyoni zárlat* már elrendeltetett, vagy a gondnokság alá helyezés bár még nem jogerős ítélettel, de kimondatott. (H. T. 14. §.) Az akadályt csak a folyamatban lévő eljárás jelzett három fázisának valamelyike állapítja meg. Mihelyt az ítélet jogerössé válik, az addigi tiltó akadály ipso jure a cselekvőképtelenség bontó akadályává alakul át. — Elhárítási mód nincs; a megkötött házasság érvényes marad, de megbüntethető.

1205. *b*) *Beleegyezés hiánya.* Ezen a címen kétféle tiltó akadály áll fenn. Nevezetesen *aa*) a gondnokság alatt lévő *elmegegye*, vagy magát jelekkel megértetni tudó siketnéma csak gondnokának beleegyezésével köthet házasságot. A gondnok beleegyezését a gondnokolt kérelmére a gyámhatóság pótolhatja. A beleegyezés hiánya mellett a tilalom ellenére megkötött házasság érvényes marad

ugyan, de megbüntethető. Az akadály a gondnok, illetőleg a gyámhatóság beleegyezésének kieszközlésével elhárítható. *bb)* A 20 éven felüli kiskorúak házasságánál, amennyiben azok törvényes képviselője nem a szülő, ennek a szülőnek beleegyezése is megkívántatik, különben a házasságkötés tilos, még ha a törv. képviselő beleegyezése meg is volna. (H. T. 16. §.) A jogosult szülő beleegyezésének hiányát a gyámhatóság itt is pótolhatja. A tilalom ellenére megkötött házasság érvényes, de büntethető.

1206. *c) Unokatestvéri viszony.* Tilos a házasság az első unokatestvérek, vagyis testvérek gyermekei között. (H. T. 17. §.) A származás törvényes vagy törvénytelen volta közönyös, hasonlóképp az is, ha a házasuló unokatestvéreknek csak az egyik vagy mindkét nagyszülőjük közös. Az akadály igazságügyminiszteri felmentéssel elhárítható, ha hatósági orvosi bizonyítvánnyal igazoltatik, hogy a házasság ellen in concreto egészségügyi és orvosi szempontból kifokás nem emelhető. A tilalom ellenére kötött házasság érvényes, de büntethető.

1207. *d) Örökbefogadás.* Miután az örökbefogadás „imitatio naturae” s az örökbefogadó és örökbefogadott között a szülő és gyermek közti viszonyt létesíti: a H. T. 18. §. szerint tilos a házasságkötés *aa)* az örökbefogadó és örökbefogadott, valamint utóbbinak volt házastársa között és megfordítva, az örökbefogadott és az örökbefogadó volt házastársa között; *bb)* az örökbefogadó és az örökbefogadott vérszerinti leszármazója, valamint ennek volt házastársa között; úgyszintén az örökbefogadott vérszerinti leszármazója és az örökbefogadónak volt házastársa között. Az akadályt csak az úgynevezett *teljes* (plena) *adoptio* létesíti, melynél az örökbefogadó az atyai hatalmat, illetőleg a természetes és törvényes gyámságot a vérszerinti szülőktől átveszi. A leszármazás törvényessége vagy törvénytelenessége, mint a házassági jogban mindenütt, itt is közönyös. Nemkülönböztetendő, hogy az örökbefogadás előtt felbontott vagy érvénytelenített házasságok a szóbanforgó akadály szempontjából nem veendőek figyelembe.

1208. Az örökbefogadáson nyugvó összes akadályok az örökbefogadás felbontásával elháríthatók. Ezenkívül, az örökbefogadó és az örökbefogadott vérszerinti leszármazója, valamint ennek volt házastársa közötti — úgyszintén az örökbefogadott vérszerinti leszármazója és az örökbefogadónak volt házastársa közötti akadályt az igazságügyi miniszter felmentéssel elháríthatja. A tilalom-ellenes házasság érvényes, de megbüntethető.

1209. *e) Gyámság.* Tilos a házasságkötés a gyám- és a gyámolt, továbbá a gyám valamely leszármazója és a gyámolt között mindaddig, míg a gyámsági viszony fennáll. (H. T. 19. §.) Kiegészítendő azzal, hogy az akadály a gyám örökbefogadott gyermekére is kiterjed. Hogy a gyám leszármazója törvényes-e, vagy törvénytelen? közönyös. Az akadály a gyámi tisztről való lemondással vagy a gyámság bárminő megszűnésével: elhárul. A tilalom-ellenes házasság érvényes, de megbüntethető.

1210. f) *Házasságtörés.* Tilos házasságot kötni azoknak, kiket valamely házasságfelbontó ítélet az általuk elkövetett házasságtörés miatt az egymással való házasságkötéstől eltiltott. (H. T. 20. §.) Ahol t. i. valamely házasságot házasságtörés címén bont fel a bíróság: a vétkesnek talált felet el kell tiltania a házasságtörésben tettestársával kötendő házasságtól. Az akadály akkor is létesül, ha az a házasság, melyben a házasságtörés elkövetetett, érvénytelen házasság lett volna. Az akadály királyi felmentéssel elhárítható. A tilalom áthágásával kötött házasság érvényes, de megbüntethető.

1211. g) *Fennálló semmis házasság.* Tilos házasságot kötni annak, aki tényleg házasságban él, bár ez a házasság érvénytelen, semmis, mindaddig, míg az ilyen érvénytelen házasság meg nem szűnt, vagy bíróilag nem érvénytelenített. (H. T. 21. §.) Az akadályt elhárítani nem lehet. A tilalom ellenére megkötött házasság érvényes, de megbüntethető.

1212. h) *Holtánnyilváníítás.* Ha a házasulók valamelyikének házastársát holtánnyilvánították, de a házasulók bármelyike tudja azt, hogy a holtánnyilvánított az ítéletben megállapított vélemezett elhalálozási napot *túlélte*: a házasságkötés az anyakönyvi adatok teljes tisztasága és helyessége s az ezekkel bizonyítandó házasságl és öröklési jogviszonyok biztos meghatározhatása érdekében tilos. (H. T. 22. §.) Az akadály nem hárítható el; az ellenére megkötött házasság büntethető, egyébként érvényes marad.

1213. i) *Büntett.* Tilos a házasság a gyilkosságban és szándékos emberölésben elítélt *tettes* vagy részestárs és a sértettnak házastársa között, még akkor is, ha a büntető ítélet jogerőre nem emelkedett. (H. T. 23. §.) A bontó akadályok közt tárgyalt élet ellen töréshez képest a különbséget a tényállásban az adja meg, hogy itt hiányzik a házasulók közt a bűncselekményben való egyetértés, összejárás és hogy a tilalom csak akkor áll elő, ha a tettes a büntetett *nem a saját*, hanem a *másik* és a dologban egészen ártatlan házasuló volt házastársa ellen követte el. Hogy a sértett érvényes vagy érvénytelen házasságban élt-e? mellékes. Az akadály királyi felmentéssel elhárítható. A tilalomellenes házasság érvényes, de megbüntethető.

1214. j) *Várakozási idő.* Tilos a nőnek korábbi házassága bármilyen módon való megszűnéstől számított 10 hónap letelte előtt újabb házasságra lépni. (H. T. 24. §.) Elesik azonban az egész akadály, ha a nő korábbi házasságát a férj impotenciája alapján érvénytelenítették. Elhárul az akadály akkor is, ha a nő időközben szül és végül igazságügyminiszteri felmentéssel elhárítható, ha orvosi bizonyítvánnyal igazoltatik, hogy a nő teherben nincs. Az egész tilalom célja az, hogy a nőtalan időközben született gyermek apaságának kérdése vitássá tehető ne legyen. A tilalomellenes házasság érvényes, de megbüntethető.

1215. k) *Egyházi rend.* Tilos a házasságkötés azoknak, akik egyházi rend vagy fogadalom okából egyházuk törvényei szerint

nőtleniségre vannak kötelezve, hacsak egyházi felsőbbségük a házasságra engedélyt nem ad. (H. T. 25. §.) Az akadály egyházi felmentéssel vagy az egyházi kötelékből való kilépéssel elhárítható. A tilalomellenes házasság érvényes, de megbüntethető.

1216. l) *Katonai nősülési engedély hiánya.* Tilos a házasságkötés a H. T. 26. §. szerint azoknak a katonai kötelékben álló személyeknek, akikre vonatkozóan a nősülés az illetékes katonai hatóságok engedélyétől van függővé téve. Az akadály ennek az engedélynek kieszközlésével hárítható el. A tilalom ellenére kötött házasság érvényes, de az idevonatkozó katonai szabályok értelmében büntetendő. Az 1921 : XLIX. t.-c. 22. §-a szerint a honvédelmi minisztértől kérendő nősülési engedélyre a m. kir. honvédség tényleges tagjai, ideértve a honvédségi kötelékbe már felvett, de szolgálattételre még be nem vonult, valamint a szabadságolt viszonyban lévő egyeneket is, továbbá azok vannak ráutalva, kik testi alkalmasságuk megállapítása után felvételre jelentkeznek. (Lsd még az 1939 : II. honvédelmi törvényt is.)

1217. m) *Kihirdetés hiánya.* Mindaddig, míg a házasságnak a törvényben előírt szabályszerű *kihirdetése* meg nem történt, a házasságkötés tilos. (H. T. 27. §.) Elhárul az akadály, ha a házasulók egyike közel halállal fenyegető betegségben szenved és elhárítható a közigazgatási hatóság által adható felmentéssel. A tilalom ellenére, kihirdetés nélkül kötött házasság érvényes, de megbüntethető.

1218. n) *Fajvédelem.* Így nevezhetjük azt a hsgi tiltó akadályt, melyet az 1941 : XV. t.-c. (hsgi törvény novellája) állított be jogrendünkbe. E szerint a nemzsidónak zsidóval való házasságkötése tilos. A tilalom ellenére kötött házasság érvényes marad ugyan, de a novellában megszabott büntetéseket (és egyéb következményeket) von maga után. (L. 1221).

1219. Hogy házasságjogi szempontból *ki zsidó, ki nem?* erre az 1939 : IV. t.-c. mellett az 1941 : XV. t.-cikknek 9. §-a ad feleletet. E szerint, a származást tekintve zsidó az, akinek legalább két nagyszülője izraelita felekezetűnek született, továbbá az is, aki leszármazására tekintet nélkül, izraelita vallású. Kivétel e szabály alól: nem esik a zsidókkal egy tekintetbe az olyan személy, akinek két nagyszülője ugyan izraelitának, ő maga azonban keresztény felekezetűnek született és emellett mindkét szülője akkor, amikor házasságukat megkötötték, szintén keresztények voltak. Az így kivételezetteket nevezhetjük fél-, illetőleg negyedzsidóknak. Az ilyen fél, illetőleg negyedes zsidóknak azonban nemzsidókkal (mondhatnók *áriákkal*), avagy hozzájuk hasonló személyállapotú fél-, illetőleg negyedzsidókkal házasságot kötnie szintén tilos.

1220. A fenti rendelkezéseket a házasságon kívül született gyermekek faji minősítésénél is alkalmazni kell, ha a term. atya a gyermeket az anyakönyvvezető előtt vagy közokiratban magáénak elismerte, vagy az atyai elismerést a bíróság megállapította. Atyai elismerés hiányában a házasságon kívüli gyermek zsidónak tekintendő már akkor, ha csak *egyetlen nagyszülője* is született izraeli-

tának, — azonban kivétel itt is van s nem esik a zsidókkal egy tekintet alá az olyan törvénytelen gyermek, aki ő maga keresztény felekezetűként jött a világra és anyja a gyermek születése idején szintén keresztény vallású volt.

1221. A most tárgyalt fajvédelmi tilalom megszegésével kötött házasság esetén (a büntető sanctióktól eltekintve) azt is zsidónak fogjuk a törvény szerint tekinteni, aki különben az ált. szabály alól kivételezett volna (ld. 1219. alatt). Az ily személy tiltott házasságából származott és származandó gyermekek szintén zsidókul lesznek minősítendőek. Az, aki a novella életbelépése után az izraelita felekezet kebelébe tér át és akinek az áttérés előtt tilos lett volna zsidóval kötni házasságot, — amennyiben áttérése után már mint izraelita ezt megteszi: zsidónak lesz tekintendő akkor is, ha utóbb valamely keresztény felekezetbe visszatér.

1222. Különösen méltánylandó esetekben az igazságügyminiszter a fajvédelmi tilalom alól *felmentést* adhat, — olyan nemzsidó és zsidó személyek házasságánál, ahol a zsidóul minősülő házasulónak csak két nagyszülője született az izraelita felekezetben, de ő maga keresztényként született, vagy 7-ik életéve előtt keresztény felekezet tagjává lett és mind a két esetben az is maradt. Ezt a szabályt a házasságon kívül született gyermekekre is megfelelően alkalmazni kell.

1223. Az ú. n. erdélyi *szombatos* vagy ivadéka, aki származásánál fogva nemzsidó (nov. 9. §; 1939 : IV. 1. §) és az izr. felekezetnek nem tagja, úgy a tilalom, mint a büntető rendelkezések szempontjából a nemzsidókkal esik egy tekintet alá. (Nov. 16. §; — Életbeléptető és végrehajtási rendeletek: 6900/941.; 82000/941.; 70.000/941. I. M.).

1224. Kiegészítésül: A fajvédelem gondolatát szolgálja a novella 5. §-ának az a rendelkezése is, mely lehetővé teszi, hogy a belügyminiszter az „Orsz. Nép- és Családvédelmi Alap“-ból arra rászoruló egészséges házasulóknak *házasodási kölcsönöket* nyújthasson. A kölcsön folyósításának feltételeit (időpont, kiutalás módja, összege, stb.) a belügyminiszter rendeletileg szabályozta (1100/941.; 2000/941. B. M. rend.).

64. §. Kihirdetés; a házasság megkötése.

1225. A házasság megkötését kihirdetés előzi meg. (H. T. 28. §.) Kihirdetés alatt pedig a jegyesek házasságralépési szándékának közhírrétételét értjük avégre, hogy a közöttük netalán fennforgó házassági akadályt — aki tud róla — bejelenthesse. A kihirdetés eszközölése a polgári anyakönyvvezető feladata, még pedig mindig azé, aki a felmerült esetben egyúttal a kihirdetésre *illetékes* is. Az illetékességet a jegyesek, vagy azok egyikének rendes lakóhelye, ilyenek hiányában tartózkodási helye állapítja meg. Az anyakönyvvezető a saját maga gyermekei, vagy szülei házasságának kihirde-

tésére sohasem illetékes. Ilyenkor helyettese, vagy ha ez nincs, a szomszéd kerületi anyakönyvvezető jár el.

1226. A kihirdetés elrendelését a házasulók, vagy igazolt képviselőik kérhetik a házasságkötés törvényszabta előfeltételeinek egyidejű igazolása mellett. Amennyiben ezeknek az előfeltételeknek fennforgásáról az anyakönyvvezetőnek közvetlen tudomása van, a feleket az igazolás alól felmentheti, avagy kérelmük pótlására, a bizonyítékok és netán hiányzó kellékek megszerzésére utasíthatja.

1227. Fajvédelmi szempontból a hsgi törv. novellája a kihirdetés elrendelésének előfeltételei közé felvette a kötelező orvosi vizsgálat megejtését is. Kihirdetést elrendelni vagy az alól felmentést adni nevezetesen csak akkor szabad, ha a házasulók mindketteje 30 napnál nem korábbi keletű tisztiorvosi bizonyítvánnyal igazolja, hogy illetékes tisztiorvosánál megjelent, magát megvizsgáltatta és hogy a vizsgálat eredményéhez képest *fertőző gümőkórban*, illetőleg *fertőző nemi bajban* nem szenved.

1228. Bizonyos esetekben (törv. 1. §. 2. bekezdés) a tiszti orvos a vizsgálatot mellőzheti s a házasuló előtte való megjelenését is elengedheti. Ilyenkor azonban a kérdéses betegségek fenn nemforgásának igazolását a törvényben tüzetesen felsorolt különböző egészségügyi szervek (lsd. 1940: VI. t.-c. 11. és 35. §§) bizonyítványai pótolják. Ha a tiszti orvos vizsgálatánál gümőkőrra vagy nemi bajra utaló gyanus jelenségeket észlelne: a bizonyítvány kiadását felfüggeszti, mindaddig, míg a házasuló kigyógyul vagy az előbb említett egészségügyi szervek valamelyikétől megnyugtató bizonyítványt tud bemutatni. — Elesik az orvosi vizsgálat szüksége olyankor, amikor a házasulók egyike közelhalállal fenyegető betegségben szenved és a fertőzési vagy átöröklési veszély nem forog fenn.

1229. Ha a kihirdetés elrendelését az anyakönyvvezető bármilyen okból megtagadandónak találja, ily értelmű határozata ellen a törvényhatóság első tisztviselőjéhez, ennek határozata ellen pedig az illetékes kir. törvényszékhez lehet megfelelő kérvénnyel fordulni.

1230. Az elrendelt kihirdetés tartalma szerint, minden olyan adatot magában foglal, melyeknek közhírré tétele a kihirdetés céljához képest szükséges. Az elrendelt kihirdetésről a felek kérelmére hivatalos bizonyítvány adandó ki. Az elrendelt kihirdetés kis- és nagyközségekben kifüggesztéssel és két egymást követő vasárnapon élőszóval is történik. Egyebütt csak az anyakönyvi hivatal hirdetőtábláján való kifüggesztéssel. Hírlapilag akkor, ha az a hely, vagy azon helyek egyike, ahol a kihirdetés foganatosítandó, Magyarországon határain kívül fekszik. A kihirdetés foganatosításának helye: a házasulók jelenlegi és közvetlenül megelőző rendes lakhelye; több lakhely esetén mindenik lakhely, ha lakhely nincs: a tartózkodási helye, és ha itt a házasulók vagy azok egyike három hónapja még nem tartózkodott, megelőző és legalább három hónapi időre terjedő tartózkodási helye. Végül szükség esetén a házasulók illetőségi, vagy születési helye.

1231. A kihirdetés 1 év múlva, ha addig a házasság meg nem kötötnék: hatályát veszti és ismétlendő lesz. Indokolt esetben a kihirdetés alól a törvényhatóság első tisztviselője felmentést adhat, ha a házasságkötés törvényes előfeltételeinek fennforgását egyébként igazolták előtte és ugyanezen feltétel esetén maga a polg. tisztviselő is eltekinthet a kihirdetéstől, ha a házasuló felek valamelyike közelhalállal fenyegető betegségben szenved.

1232. A házasság a szabályos 14 napos kihirdetési határidő leteltét követő harmadik napon megköthető. Ki előtt? „A házasságot polgári tisztviselő előtt kell kötni” — mondja a H. T. 21. §-a. Polgári tisztviselő pedig a) az anyakönyvvezető, b) a törvényhatóság első tisztviselője, c) főszolgabíró, d) rendezett tanácsú város polgármestere, e) az állam diplomáciai képviselője, consula és ezek helyettesei, a kormánytól nyert meghatalmazás keretein belül. Látványosan kivétel a fenti szabályok alól: ha azt, aki előtt a házasságot kötötték, a *közhiedelem*, bár tévesen, polgári tisztviselőnek tartotta és a felek az ellenkezőt nem tudták: a házasság polgári tisztviselő előtt kötötnék tekintendő.

1233. *Rendes illetékessége az a)–e) alatt említett polgári tisztviselők közül csak annak az anyakönyvvezetőnek van, akinek hiv. kerületében a házasulók vagy legalább azok egyike rendes lakását, ilyennek hiányában tartózkodási helyét bírja. Több illetékes anyakönyvvezető közt a felek választhatnak. Az anyakönyvvezető rája nézve idegen anyakönyvi kerületben is közreműködhetik házasságkötésnél, ha az illető kerület anyakönyvvezetője erre nézve felhatalmazást adott és a közreműködésre a saját kerületében ő maga is illetékes lett volna. Ugyanígy felhatalmazás alapján járhat el a saját hatósági kerületében oly házasulók házasságkötésénél, kik illetékesség szempontjából nem hozzá, hanem más anyakönyvvezetőhöz tartoznának. Saját maga, gyermekei, vagy szülei házasságkötésénél az anyakönyvvezető (mint a kihirdetésnél is) sohasem lehet illetékes. Ilyenkor vagy hivatali helyettese, vagy a belügyminiszter által kirendelt szomszédos anyakönyvvezető jár el.*

1234. Az alispán, polgármester, főszolgabíró a házasságkötéseknél csak *kivételesen* bír illetékességgel és csak a házasulók kérelmére a főispán (polgármester) által adott engedély alapján és kizárólag saját hatósági kerületében működhetik közre. A diplomáciai képviselők, consulok, vagy ezek helyetteseinek házasságkötésnél való közreműködése a magyar kormány felhatalmazásán alapszik és csak oly esetekben foglal helyet, amelyekben a házasulandó férfi: magyar állampolgár. A külképviselek előtt kötött házasság úgy tekinthető, mintha belföldön kötötnék volna.

1235. A polgári tisztviselők — akár kivételes, akár rendes illetékességgel járnak el — gondosan megvizsgálni tartoznak, hogy a házasságkötés törvényszabta előfeltételei csakugyan fennforognak-e. A szabályszerűen megtörtént kihirdetés tehát még nem feltétlenül elegendő, mert akadályok a befejezett kihirdetési eljárás

után is merülhetnek fel. A házasságkötésnél való közreműködés tehát esetleg meg is tagadható, sőt megtagadandó. Az ily határozat írásban adandó ki a feleknek, azzal, hogy első fokon a törvényhatóság első tisztviselőjéhez, másodfokon az illetékes törvényszékhez lehet ellene felfolyamodással élni.

1236. A közreműködés megtagadásának egyik esete az, ha a házasulók a tisztiorvosi bizonyítványt bemutatni nem tudják. Az eljáró polgári tisztviselő azonban az orvosi bizonyítvány bemutatását el is engedheti, ha *a)* az egyik házasuló közelhalállal fenyegető betegségben szenved, ha *b)* mindkét fél, az 1940 : VI. t.-c. 11. §-ában megjelölt valamely egészségügyi szerv bizonyítványa szerint fertőző gümőkórban szenved és *c)* ha a házasulók együttéltek már s együttélésükből gyermek született, vagy a nő a tisztí orvos megállapítása szerint a törvény hatálybalépése előtt teherbe esett. — A tisztí orvosi bizonyítvány alól különben az igazságügy-miniszter a belügyminiszterrel egyetértve, kivételesen felmentést is adhat, ha ezt méltányolható erkölcsi okok, illetőleg a fertőzés továbbvitelének kizárt volta indokolják. Az orvosi bizonyítvány megtagadása esetén a törv. 4. §-a szerinti jogorvoslattal lehet élni.

1237. A házasságkötés közelebbi időpontját a házasulók meghallgatása mellett a polgári tisztviselő tűzi ki, lehetőleg úgy, hogy a házasság megkötése után még az napon a felek vallásos kötelezettségeiknek is eleget telessenek. A házasságkötés nyilvános, de a felek indokolt kérelmére a polgári tisztviselő a nyilvánosság kizárásával és hivatalos helyiségén kívül is közreműködhetik.

1238. A házasságkötés módja pedig a következő (H. T. 39. §.): *a tisztíben eljáró polgári tisztviselő előtt, együttesen jelenlívő házasulók külön-külön — két alkalmas tanú jelenlétében — személyesen kijelentik, hogy egymással házasságot kötnek és e kijelentést sem feltételhez, sem időhöz nem kötik.* A polgári tisztviselő a kijelentések megtörténte után a házasulókat a törvény értelmében házastársaknak nyilvánítja. A tanúk férfiak, nők, rokonok és idegenek egyaránt lehetnek. Csak az anyakönyvi hivatal alkalmazottjai nem, kivéve saját rokonaik házasságkötését. Legalább 16 éveseknek kell lenniök, kik a házasság cselekményét megérteni képesek. A házasságkötési kijelentések a polg. tisztviselő magyar nyelven feltett kérdéseire adandó igenlív válasszal tétetnek meg. Magyarul nem tudóknál, siketnémáknál: hites tolmács, illetőleg a jelbeszédben szakértő egyén alkalmazandó. A házasság megkötéséről a polgári tisztviselőnek *tanúsítványt* kell adnia.

1239. *Anyakönyvezés.* A megkötött házasság azonnal anyakönyvezendő. Az anyakönyvi bejegyzés tüzetes tartalmát az 1904 : XXXVI. t.-c. 10. és 13. §§-ai állapítják meg, úgy, hogy az a házasságkötés minden mozzanatáról híú képet adjon. A bejegyzést a polg. tisztviselő, a felek és a tanúk aláírják. Vegyes vallású házasoknál bejegyzendő a gyermekek vallására vonatkozó esetleges meg egyezésük is.

65. §. Érvénytelen házasság.

1240. A H. T. a házasságnak, mint szerződésnek, érvénytelenséget a köztörvényi ügyletektől eltérően szabályozza. Mindenekelőtt a köztörvényi ügyletek semmisségével a házasság szempontjából a törv. egyáltalában nem foglalkozik és csak a létező, fennálló, illetőleg látszólag létrejött és megszűnésükig fennállóknak tekintendő házasságokra nézve állít fel szabályokat és különbözteti meg az érvényesen kötötteket az érvénytelenül kötöttektől. Ebből folyólag a rendszerinti érvénytelenségi terminológia a házassági jogban más értelemben használtatik. Az érvénytelenség fokozatai a házassági jogban a következők: A) *Nem létező házasság* (*matrimonium non existens*). Fogalmilag = a köztörvényi negotium nullum. Jogilag: semmi; a H. T.-ben szabályozva nincs. B) *Érvénytelen házasság*; itt laglább a házasság látszata ideig-óráig fennforog. Két alfokozatot különböztetünk meg. Ü. m. a) *semmis házasság* (*matrimonium nullum*, de a „nullum“ kifejezés nem a köztörvényi, hanem a specifikus házasságjogi értelemben véve) és b) *megtámadható házasság* (*matrimonium rescissibile*). A „nem létező“ házasságra a semmisség általános szabályai az irányadók. Az ilyen jelenség a házasságnak még látszatát sem idézi elő; jogkövetkezménye semmi sincs, jogi védelemben nem részesül. A H. T. csak egy helyen teszt rája vonatkozást, kimondva, hogy oly kötés, mely nem polgári tisztviselő előtt történt, a törvény erejénél fogva semmi vonatkozásban nem tekintetik házasságnak. (30. §.)

1241. *A házasság semmissége.* Semmis a házasság, ha valamely semmisséget eredményező bontó akadály ellenére kötötték, ideértve azt az esetet is, mikor a házasságkötés lényeges alaki kellékei lettek elmulasztva. A házassági szerződés különleges természetéből következik, hogy az ilyen semmis házasság nem kezelhető a közönséges semmis ügyletek módjára és mindaddig, amíg meg nem szűnik, vagy jogerős bírói ítélettel érvénytelenségét ki nem mondják, a házasság látszatát idézvé elő: fennálló házasságnak tekintendő. Megsemmisítése esetén — és ezt tényleges megszűnése után is meg lehet tenni — visszamenőleg, úgy tekintjük, mintha soha létre sem jött volna. A köztörvényi ügyleteknél a semmisség ipso jure, magától érvényesül; ellenben a házasságnál csak akkor, ha a semmisséget a bírói ítélet jogerősen megállapította. Továbbá, míg a köztörvényi ügyleteknél azok semmisségére bárki, bármikor hivatkozhatik; addig a házasság semmissé nyilvánítását csak az kérheti, akinek erre a H. T. jogot ad. A köztörvényi ügyletek semmissége soha és semmi módon nem orvosolható; a házasság semmisségét ellenben több esetben el lehet hárítani (felmentéssel, belegyezéssel, együttéléssel, stb.).

1242. A házasság semmisségének egyes esetei összevágának a semmisséget eredményező bontó akadályok tényállásaival. Amíg azonban de facto a semmis házasság meg nem szűnik vagy semmissé nyilvánítva nem lett: fennállónak kell tekinteni és ideiglene-

sen mindazon joghatályokat előidézi, amelyek személyi és vagyoni vonatkozásban a házassággal kapcsolatosak. A semmissé nyilvánítással azonban mindezek az ideiglenes joghatályok úgy a multa visszamenőleg, mint a jövőre nézve elenyésznek. Egyedül azoknak a jóhiszemű harmadik személyek előnyére, kik az érvénytelen házasságban élő házasfelekkel jogügyletbe bocsátkoztak, kivételesen a semmis házasság is az érvényes házasság joghatályával bír. (H. T. 133. §.)

1243. A házasság semmisségének érvényesítésére két eszköz van, t. i. a *semmisségi per* és a *semmisséget megállapító per*. Semmisségi pert *a)* a házasfelek, *b)* a kir. ügyész és *c)* az indíthat, aki kimutatja, hogy a házasság semmisségétől valamely jogi érdeke függ. A házasfelek korlátozott cselekvőképesség esetén is perképesek. Az ügyvédvállás az 1911 : I. t.-c. 643. §. szerint minden vonalon kötelező. A kir. ügyész a pert mindkét házaspár ellen teszi folyamatba, egyébként hivatalból vagy kérelemre lép fel és a más által indított perbe beavatkozhatik. Hatáskörét az 1911 : I. t.-c. 644. §-a szabályozza. Harmadik személy keresetképessége az esetenként eldöntendő jogi érdek fennforgásától függ. (A H. T. 47. §. exemplificativ eseteket jelöl meg.) A korábbi jog szerint szerepe volt minden házassági perben (így a semmisségi perekben is) a kirendelt „házasságvédő”-nek; ez az intézmény a kir. ügyész hatáskörének az 1911 : I. t.-c. 644. §-ában történt új rendezésével elesett. Az 1930 : XXXIV. t.-c. a kir. ügyész hatáskörét kibővítette és jogot adott neki az iratok megtekintésére, indítványok előterjesztésére és a házasság fenntartása érdekében bizonyítékok beszerzésére, valamint a jogorvoslatok igénybevitelére is. Egyúttal feltámasztotta az ügyésznek való segédkezés céljából a házasságvédői intézményt is. Semmisségi pert csakis a semmis házasság tényleges *megszűnése előtt* lehet indítani. Kettős házasság, mint semmisségi ok esetében azonban a második házasság semmissé nyilvánítása végett a korábbiaknak tényleges megszűnése után is.

1244. A semmisségi per tárgya valamely házasság érvénytelenítése iránti kérelem, melyhez (keresethalmazat formájában) az 1911 : I. t.-c. 686. §-ában felsorolt más kereseteket is hozzá lehet kapcsolni. Szóvá tehető a perben a per alatti ideiglenes nőtartás kérdése is. A bíró a kereseti kérelmen túl nem terjeszkedhetik; keresetváltoztatásra, bizonyításra a rendes szabályok irányadók. Az ágy és asztaltól való különélés a felek kérelmére elrendelhető. Az ítélet mindenkivel szemben *res judicata*-t létesít; csak a kettős házasság okából a második házasság érvénytelenítése iránt indított perben hozott *elutasító ítélet* képez kivételt, amennyiben a perbe nem vont *korábbi* házastársra nem hatályos. Ha a házasság a jogerős ítélet meghozatala előtt valami módon megszűnnék, a per érdemben nem folytatható és a semmisség érvényesítésének másik eszközére kerül a sor és ez

1245. a *semmisséget megállapító per*, melynek olyankor van helye, amikor valamely már megszűnt házasság semmis voltának

utólagos megállapítását valamely jogi érdek teszi kívánatossá. Megállapító pert a H. T. 71. §-a szerint bárki indíthat. Bár a megállapító per önállóan indítandó, egy a fennállott házasság érvényétől vagy érvénytelenségétől függő valamely jogigény iránt indított más perben is fel lehet a semmisség megállapítását vetni, holott is, mint a beperesített igény előfeltétele az ítéletben szintén eldöntetik.

1246. *Megállapító per aziránt, hogy a házasság bizonyos okból nem semmis.* Ezt a pert az 1911 : I. t.-c. 686. §-a honosította meg jogunkban a házasság védelmére oly esetben, mikor annak érvénye tekintetében a házaselek előtt kételyek támadnának. Csak a házasság tényleges megszűnése előtt indítható és a perben kelt ítélet abszolút hatályú.

1247. *A házasság megtámadhatósága.* Megtámadható az a házasság, melyet a felek valamely megtámadhatóságot előidéző bontó akadály ellenére kötöttek meg. Ha a megtámadás megtörténik és a bíróság a házasságot érvénytelenné nyilvánítja: azt úgy kell tekintenünk, mintha soha meg sem kötötték volna. E tekintetben tehát a joghatály a semmis házasságokéval azonos. Amíg azonban a megtámadható házasság ténylegesen fennáll: érvényes házasságnak tekintendő. A megtámadhatóság esetei, amennyiben felmentéssel, beleegyezéssel, jóváhagyással, stb. elhárítva nem lettek, összesnek a megtámadhatóságot előidéző bontó akadályok tényállásaival. A megtámadhatóság elhárításának legtipikusabb módja a megtámadási határidő elmulasztása, illetőleg a keresetnek a kiszabott rovid elévülési idő alatti igénybe nem vétele. Jóhiszemű harmadik személyek ügyleteire nézve a semmisségnél mondott szabály (H. T. 133. §.) a megtámadhatóság eseteiben is alkalmazandó.

1248. *A megtámadhatóság érvényesítése.* A megtámadásra jogosultak. Valamely házasság megtámadására jogosítva vannak: a) fejletlen korban kötött házasság esetén az igazságügyminiszter esetről-esetre adott felhatalmazása alapján kizárólag a kir. ügyész; a házastárs fejlett korának elérése után kizárólag maga a fejlett korba lépett házastárs; b) kiskorúságban a szükséges beleegyezések, jóváhagyások nélkül kötött házasságot a kiskorú házastárs támadhatja meg, ha fejlett korát már elérte; és a kiskorúság egész tartamán át az illetékes gyámhatóság. (Belügyminiszteri utasításra az árvaügyész által.) Joga van továbbá a megtámadásra annak a törvényes képviselőnek, illetőleg szülőnek, akinek beleegyezése hiányzik. Ha a szülő ezen megtámadását a gyámhatóság három hó alatt magáévá nem teszi: az hatályát veszti; c) szabad beleegyezést kizáró ok, t. i. tévedés, kényszer és megtévesztés esetén; a megtámadásra csak a tévedő, kényszerített vagy megtévesztett házaspár jogosult.

1249. Nincs helye a megtámadásnak, ha a megtámadható házasság bíróilag felbontatott vagy holtánnyilvánítás alapján kötött újabb házassággal megszűnt és ha a megtámadásra jogosult házaspár meghalt. Az örökösök t. i. csak akkor jogosultak a megtámadásra, ha jogelődjük azt a megtámadást keresettel vagy bejelentés-

sel már életében megtette; végül, ha a holtányilváníítás alapján kötött újabb házasságkötés a holtányilvánított utólagos visszatérése okán volna megtámadható (tévedés címén), de a holtányilvánított meghal, vagy az új házasság maga is megszűnik. A kizárási esetek mind arra utalnak, hogy a megtámadható házasság tényleges megszűnése után megtámadásnak helye már nem lehet. Egy kivétel van csak. Nevezetesen: megtámadható a házasság megszűnése után is, ha annak a házastársnak a halálával szűnt meg, aki a megtámadásra *jogosítva nem volt*. (Bejelentéssel.)

1250. *Megtámadási határidő*. Egy év, számítva attól az időponttól, amelyben a megtámadási jog gyakorlása tényleg és jogilag lehetővé vált. Azaz, *a)* fejletlen korú házassága esetén, *a kir. ügyészre* a hivatalos értesüléstől; a *házastársra* nézve pedig azon naptól kezdve, melyen fejlett korát elérte (H. T. 57. §-a). — *b)* A 20 éven aluli kiskorúnak a szükséges beleegyezések, illetőleg jóváhagyás nélkül kötött házassága esetén a *gyámhatóság* megtámadási jogára a házasságkötés hivatalos tudomásul vételétől — a *házastársra* nézve pedig a házasságkötéstől, vagy ha ekkor még fejletlen korú volt, fejlett korának elérésétől kezdve. *c)* Kényszerített, tévedő vagy megtévesztett házastárs megtámadási határideje onnan kezdve számítandó, mikor a jogosult, a kényszer hatása alól felszabadult, illetőleg tévedését vagy megtévesztését felismerte (H. T. 57. §. c.). A megtámadásra kiszabott egy esztendő jogi természetére szerint inkább elévülés, semmint záros határidő és erőhatalom, cselekvőképtelenség vagy más gátló körülmények fennforgása esetén folyása szünetel, illetőleg el sem kezdődik.

1251. *A megtámadás eszközei. Megtámadási per*. Amíg a megtámadható házasság de facto fennáll: a megtámadás eszköze az önálló megtámadási kereset, illetőleg viszonykereset. A felperesség az alanyi megtámadási joggal esik össze. A kir. ügyész azonban az 1911 : I. t.-c. 644. §-a szerint bármely megtámadási perben részt vehet. Ahol házaspár a jogosított a keresetre: csak *személyesen* léphet fel. A fejlett korát vagy teljeskorúságát *perközben* elérő házaspárra a beleegyezés, illetőleg jóváhagyás hiánya okán gyámhatóságilag indított megtámadási perek a törvény értelmében rája átszállanak. A megtámadási perek további berendezése és szabályozása egyébként a semmisségi perekével azonos.

1252. *A bejelentés*. Ennek a megtámadási eszköznek csak a házasság valóságos megszűnése után és csak egyetlen esetben van helye. T. i. ha a megtámadható házasság a megtámadásra *nem jogosult* félnek *halálával* szűnt meg. Tartalma szerint a bejelentés az illetékes törvényszékhez intézett egyoldalú és visszavonhatatlan nyilatkozat arról, hogy a bejelentő a megszűnt házasságot érvénytelennek tekinti. Célja: a házasság érvénytelenségétől függő jogoknak, akár önállóan indítandó perben, akár a jogi érdeket nyújtó jogigény iránti perben mellékesen való érvényesíthetése.

1253. *A vélt házasság* (matrimonium putativum). Az érvénytelen házasságoknak az az esete, amikor az egyik, vagy esetleg

mind a két házaspár nem tudta és nem is tudhatta azt, hogy a házasságot valamely semmisséget vagy megtámadhatóságot eredményező bontó akadály ellenére kötötték. (Malafides superveniens non nocet.) Ezt a jóhiszeműséget a jogrend azzal honorálja, hogy az ilyen házasságot semmissé nyilvánító vagy megtámadás folytán érvénytelenítő ítéletnek nem ad a kötés idejére visszaható erőt, tehát a vélt házasságot a *multra* nézve meg sem kötöttnek, nem létezőnek nem tekinti. Ahol csak az egyik házaspár volt jóhiszemű: a *multra* nézve létrejött házassági joghatályok csak rája nézve tekintendők érvényeseknek, a rosszhiszeműre nézve ellenben nem. Ugyanígy akkor is, ha a vélt házasság a rosszhiszemű fél halálával még érvénytelenítés előtt megszűnik, mikor is a túlélő jóhiszemű a házasságból folyó öröklési igényeket ép úgy érvényesítheti, mintha törvényszerű házasságról lett volna szó.

XXVII. Fejezet. A házasság személyi és vagyoni joghatályai.

1254. I. *Személyes jogviszony a házaspár között.* A házasság teremtette jogviszony férj és feleség között elsősorban az *együttélés és együttlakás* köteletségében jut kifejezésre, lévén a házasság célja az *életközösség*. Az életközösség tartalmát kimerítően felsorolni nem lehet. A kölcsönös tisztelet, szeretet, egymás megbecsülése, a házastársi tartozás teljesítése, hűség, stb., mind oly köteleességek, melyek bár közvetlen jogi sanctio alatt egészben véve nem is állanak, de kétségtől az életközösség legfontosabb vonatkozásai. A házaspár az életközösségben mint *egyenjogú* párt állanak egymás mellett, mert magyar jogunk a nemi gyámkodás (eheherrliche Gewalt, puissance maritale) semmiféle nemét nem ismerte és nem is ismeri. A „férji fegyelmi jog“ jogintézményeink között nem szerepel. Ami ennek látszólag ellentmondva a nő bizonyos alárendeltségére utalna rája: az nem a házasságból, hanem a családnak, mint jogi és társadalmi intézménynek szerkezetéből következik. Így nevezetesen:

1255. A *családfőiség* a férjet illeti. Az ő rangja, polg. állása szabja meg a feleség — és az egész család — rangját, polg. állását is. De a magasabb rangban született nő ezt a rangját férjhezmenetelével korántsem veszti el, hanem tovább is megtartja. Így megtartja születési nevét, bár fel kell vennie a férj nevét is. Osztja férje állampolgárságát, községi illetőségét és megtartja azokat özegeidejére is. A férj a család ügyeinek intézésénél bár a döntő szó őt illeti, feleségét meghallgatni, jó tanácsait követni, s feleségét mindenki szemből (saját szüleivel szemből is) megvédelmezni tartozik. A házassági életközösség folyamata az is, hogy a feleség a házi tűzhelyet elhagyni kényszerült férj (hadbavonult pl.) háztartását, gazdaságát tőle telhetőleg gondozni és fenntartani

köteles. Egymást halál esetén kölcsönösen eltemettetni tartoznak, s ha az eltemetés kérdésében az elhalt rokonai és a túlélő házastárs közt viták merülnének fel: a túlélő óhajításai és rendelkezései az irányadók. A házastársi viszony fennállása számos vonatkozásban, mint érdekeltség állapíttatik meg és így p. o. felmenti a feleket az egymás elleni tanúzási kötelezettség alól, illetőleg a házastárs ezen minőségéből folyólag bizonyos ügyekben, mint érdekelt, el nem járhat.

1256. A családfőiségből folyik a férjnek az a további kötelezettsége, hogy a házasélettel járó összes terheket neki kell viselnie. Ami e terhek közül a *nő tartását* illeti: erről külön fogunk alább megemlékezni. A háztartás mindennapi terheiben a feleség azzal, hogy a családi háztartást vezeti, e tevékenysége révén szintén részt vesz, sőt, bár a házastársi viszony egymagában a meghatalmazotti minőséget nem állapítja meg: mégis a családi szükségletek kielégítése céljából ügyleteket kötő nőt a férj helyett és a férj nevében eljárónak kell vélelmeznünk.

1257. A házastársak lakhelyének megválasztása szintén férji, családfői jog, s a nő az ő urát ennek lakóhelyére követni köteles. Am fel van mentve ezalól akkor, ha a férj idegen országba, vagy éppen más világrészbe vándorol ki, vagy ha a nő testi épsége, becsülete a férj lakóhelyén bárki részéről veszélyeztetve van. Újabb gyakorlatunk akkor sem kötelezi a nőt arra, hogy férjét ennek lakhelyére kövesse, ha ott, a férj — az ő szüleit, testvéreit is el akarja helyezni, vagy ha a férj rendes lakás hiányában, rokonánál húzódik meg, mely hely arra, hogy ott a házasság együttélés folytatassék, nem alkalmas. Egyébként a lakástól a férj feleségét, míg a házasságuk felbontva nincs, meg nem foszthatja, és nejét tulajdonosi jogcímen a házból el nem távolíthatja.

1258. *A házastársi tartás.* Jogunk a házastársak kölcsönös tartási kötelezettségét nem ismeri, hanem csakis a férjnek nőtartási kötelezettségét szabályozza. Szórványosan ugyan előfordult, hogy teljesen vagyontalan és keresetképtelen férj javára a bíróság a vele közös háztartásban együttélő feleségét természetben kiszolgáltatandó tartásra kötelezte, ami a férjtartás gondolatának jelentkezésére látszik ráutalni. A nőtartás a házasság együttélés tartama alatt a természetben kiszolgáltatandó lakás, élelmezés és ruházatból áll, ideértve a szellemi szükségletek kielégítését és gyógyítást, valamint temetési költségeket is. (Utóbbi kölcsönös.) Pénzbeli egyenértékkel megváltani nem szokásos és nem is követelhető, hacsak a férj a természetbeni kiszolgáltatást meg nem tagadja, vagy annak élvezete a férj vagy hozzátartozói magaviselete miatt a nőre nézve tűrhetetlen. A tartás mértékére a férj társadalmi és vagyoni állása az irányadó; a nő esetleges vagyona figyelembe nem vehető, s ő a tartáshoz való hozzájárulásra nem kötelezhető. A nő polgári vagy büntetőperbeli költségei a nőtartáshoz nem tartoznak. Elmaradt és hátrálékos tartási részletek megfizetésére a férj örökösei nem kötelezhetők.

1259. Ha a férj és feleség különválva élnek, anélkül azonban, hogy közöttük házassági per volna folyamatban, a rendes nőtartás átalakul és előfeltételei is megváltoznak. Nevezetesen a nőnek csak akkor van igénye rája, ha a különélésnek nem ő az oka, hanem a férj vagy a férj háztartásában velük élő hozzátartozóinak (különösen szülőinek) bánásmódja; továbbá, ha a különélés alatt erkölcsi szempontból kifogástalan életet folytat és ha különvagyonra nincsen. A tartás mértékére nézve a rendes tartás szabályai az irányadók, kivéve azt az imént említett mozzanatot, hogy itt a nő vagyoni helyzete is figyelembe veendő. A kiszolgáltatás módja a havi, negyedévi pénzbeli fizetés. S miután a különélés akkor is fennforoghat, ha a feleség férjével egy lakásban ugyan, de elkülönített helyiségben él s a tartást ekként a lakás, fűtés, világítás tekintetében természetben kapja: ez az élelmezés alól való felmentést nem jelenti s a férj azt oly módon, amint azt a feleség családi állása megkívánja, szintén teljesíteni köteles. Utólag helye van úgy az emelésnek, mint a leszállításnak. Perben, a tartás előfeltételeinek bizonyítása a nő feladata.

1260. Amennyiben a házasfelek között valamiféle házassági per van folyamatban és a bíróság a feleket ideiglenesen a per folyamára vagy meghatározott időre hivatalból vagy a felek kérelmére: ágy és asztaltól különvetette (különélés elrendelése házassági per alatt) gondoskodnia kell egyúttal a nő ideiglenes tartásáról, valamint a nőnek szükséges tárgyak kiadásáról is. A vétkesség mellékes. A tartás mértékét a bíróság belátása szerint határozza meg és a férjet indokolt esetben az alól fel is mentheti.

1261. *Végleges nőtartás*; a nőtartás negyedik fajtája. Igénye van rá a nőnek, ha a házasságot a férj vétkessé nyilvánítása mellett a bíróság felbontotta, vagy az ágy és asztaltól való elválasztást, szintén a férj vétkessége mellett, jogerősen kimondotta. Előfeltétele a végleges nőtartásnak, hogy a nő rá legyen szorulva és hogy a tartás iránti igényét a perben érvényesítette legyen. Mértékére nézve a vétkes férj anyagi és társadalmi helyzete irányadó. Utólagosan felemelhető, ha a nőnek oly jövedelmeire tekintettel állapított meg, melyek utóbb a nő hibáján kívül elestek, vagy ha a férj vagyoni helyzete utóbb megjavult. Viszont nincs kizárva az sem, hogy a férj kérelmére leszállíttassék. A végleges nőtartás kérdése egyébként egyezségileg is szabályozható. A nő újabb házasságralépésével megszűnik. A férj örököseire is átszáll, kik azonban a hagyaték tiszta jövedelme erejéig való mérséklését kérhetik.

1262. Ha a férj feleségét szülei házába vitte és a maga munkarejét kizárólag a szülői gazdaságban és annak javára érvényesíti: a tartásra a vagyontalan férj helyett a szülő lesz köteles (menytartás). Sőt, ha az önhibáján kívül különélő nőnek vagyona nincs, s a férj szülőinek részük van abban, hogy az életközösség a házasfelek közt megszakadt: a tartásért a szülők a férjjel együtt egyetemlegesen lesznek kötelezendők.

1263. *Szerződéses nőtartás.* Főleg a *tényleges különélés* alatti és az ú. n. *végleges nőtartás* esetében szoktak a felek a tartás tekintetében szerződésileg megállapodni. A szerződésre nézve a közokirati forma kötelező. Ha a szerződést házasságbontó per folyama alatt létesítették, azt az a körülmény, hogy a bontó ítélet a nőt nyilvánította vétkesnek, joghatályától nem fosztja meg. Oly kikötést felvenni, mely szerint a volt házasfelek a házasság felbontása után is a nemi hűséget megtartsák: nem lehet. A szerződésileg kikötött nőtartási díjak méltányossági alapon való utólagos felemelése nincs kizárva, hasonlóképpen helyt foghat azok felértékelése is.

1264. Végül, mint minden létfenntartást biztosítani hivatott járadékra és tartásdíjra alkalmazandó szabály említendő, hogy a multra visszamenőleg a tartás elvileg csak úgy igényelhető, ha a jogosult a kereset megindításában tőle nem függő okokból, főleg a tartásra kötelezett magatartása miatt akadályozva volt és ha a huzamosabb időn át felszaporodott részleteknek egyszerre való behajtása a kötelezett vagyoni érdekét súlyosan nem veszélyezteti.

1265. *A házasság vagyoni joghatályai általában.* A házasságból eredhető összes vagyoni joghatályok szabályozásának alaptétele az, hogy az azok feletti legteljesebb rendelkezés a házasfelek autonómiájához tartozik és a jog szabályai csak az esetben nyernek alkalmazást, ha a házasfelek e vagyoni viszonyok rendezését elmulasztották. Ekként a házassági vagyonjognak két ágazata van. A szerződéses házassági vagyonjog és a törvényes házassági vagyonjog. A törvényes házassági vagyonjog intézményei jogunkban a *női szabadvagyon-rendszer keretei* közé vannak beillesztve, mely rendszernek kiindulási pontja az, hogy a nő a házasság kötésekor már megvult vagy azután bármi módon szerzett vagyona felett, hacsak azt vagy annak valamely részét különleges (pl. hozományi) célra le nem kötötte: szabadon rendelkezik. Miután pedig ez az alapelv a közszerzemény tekintetében némi megszorítást szenved: a magyar házassági vagyonjog vegyes jelleget ölt magára, s a különvagyoni gondolat mellett a vagyonközösségi gondolatot is érvényesíti. Továbbá jellegzetessége házassági vagyonjogi rendszerünknek, hogy szervezete dualisticus, mert különbséget teszen társadalmi és gazdasági osztályok szerint. Ekként a rendi különbség a házassági vagyonjogban máig is érezteti hatását.

1266. *A törvényes házassági vagyonjog intézményei.* A) *A külön vagyon.* Azt a vagyont, ami az egyik vagy másik házastárs kizárólagos tulajdona, *különvagyonnak* nevezzük. Különvagyoni jellege van mindannak, ami már a házasság kötése előtt valamelyik fél tulajdona volt, és aminek különvagyoni jellegét a felek szerződésileg állapították meg. Különvagyon az, amit a házasság folyamán férj vagy feleség *ingyenesen* szerez (p. o. örököl); az oly házasság alatti szerzemény továbbá, melynek jogcíme még házasság-előtről való és minden oly dolog, amelynek nyilvánvaló rendelkezése, hogy csak az egyik vagy másik fél tulajdonául szolgáljon; végül az úgynevezett jegyajándék (lásd alább). Nemkülönben kü-

lönvagyon marad a különvagyont ért károkért járó kártérítés, mint szoros értelemben vett különvagyoni surrogatum, sőt a különvagyony oly jövedelme, növekvése is, mely pusztán a gazdasági conjuncturák következtében állott elő.

1267. Különvagyoni jellege van az ú. n. *kiházasítási* tárgyaknak is, melyek rendeltetésszerűleg a házasságok közös használatában állanak (bútorok, ágyneműek, asztalterítők, evő- és étkező eszközök, konyhafelszerelés, stb.). Ezek a közös használat alól, amíg a házasság fennáll, el nem vonhatók, még a házasságok különélésén sem, s a nő (aki rendszerint hozza magával a kérdéses dolgokat) azok iránti igényét a házasság megszűnése előtt nem érvényesítheti. Természetesen a tisztán női használatra való kiházasítási tárgyakra a fenti szabály nem vonatkozik.

1268. A különvagyony felett a tulajdonos házasság mind élők között, mind halál esetére teljesen szabadon és a házastársa minden beleszólása nélkül rendelkezik. Megteheti így azt is, hogy annak kezelését másra, esetleg éppen házastársára bízassa, s a gyakorlati élet példája arra utal, hogy ez különösen a férj által kezelt női különvagyony formájában felette sűrűn szokott előfordulni. Vélem, hogy ennél a kezelési megbízásnál a nő férjét a számadás terhe alól felmentette, de épp erre tekintettel joga is van arra, hogy esetleg veszélyeztetve látott vagyonának kezelését bármikor akár okkal, akár ok nélkül visszavehesse.

1269. A különvagyony most érintett visszaszolgáltatásakor az esetleg okozott károk, netaláni beruházások leszámolása az általános szabályok szerint s a vétkesség fokának figyelembevételével ejtendő meg. Ha a férj a kezelésében volt női különvagyoni készpénzt ingók vásárlásába fektette be: a nő csak a befektetett értéket követelheti vissza, de nem igényelheti a még meglevő vásárolt ingók részére leendő kiadását. Az így kiadandó érték azonban valorizáltan számítandó. A férj csődje esetén a nő különvagyonyát a különvagyonyi jelleg bizonyítása mellett azonnal kivonhatja a tömegből (1881: XVII. t.-c. 46. §.). A férj ellen vezetett végrehajtás esetén pedig az igényperrel védekezhetik. A férjnek a nő különvagyonyára vonatkozóan harmadik személyekkel illetéktelenül kötött jogügyleteit, melyeknél a 3-ik személy jóhiszemű szerzésére is figyelemmel kell lennünk, a rendes ügyletmegtámadás szempontjai szerint kell megítélni.

1270. B) A *jegyajándék* (paraphernum). A nő vagy férfi az a különvagyonyi jellegű jószág, melyet az eljegyzés jeléül vagy a kötendő házasság okából a másik jegyestől vagy ennek rokonától kedveskedésképpen kapott. A jegyajándék létesítésére a H. T. 3. §. szerint a kötelező ígéret is alkalmas. Önként érthetőleg az átadásig dologi hatályú jegyajándék ilyenkor még nincs, csak jegyajándék iránti követelés. Ha a jegyajándék ingatlan, úgy juttatásához tlkvi bekebelezés, következőleg írásbelileg kötendő ügylet szükséges. Amennyiben a házasságkötés elmaradt: az a fél, aki erre alapos okot szolgáltatott vagy alapos ok nélkül visszalépett: a jegyaján-

déket visszaadni, s ha ez természetben már lehetetlen volna, gazdagodása erejéig pénzben megtéríteni tartozik. Hasonlóképp visszaadandó a jegyajándék, ha a házasságot bíróilag felbontották vagy a felek ágy és asztaltól jogszerűen elválasztattak. Ez azonban csak a vétkes felet terheli. A jegyajándék visszakövetelése iránti és egyéves elévülésnek alávetett jog legszemélyesebb lévén: engedmény, végrehajtás és öröklés tárgyát csak akkor képezheti, ha a jogosult a keresetet már megindította.

1271. C) *Hozomány* (allatura uxorea) az a vagyon, melyet a feleség vagy helyette akárki más azzal a célzattal ad, illetőleg kötelez a férjnek, hogy az e vagyonnak hasznélvezetével a házaselet terheit könnyebben hordozhassa. Tárgya minden hasznélvezetűl alkalmas dolog lehet; rendszerint azonban pénz, mikor is a rendes hozományi usufructus helyett quasi usufructus létesül. A célzat a házaselettel járó terhek könnyítése lévén: hozománynak tekintjük a férj részére és az ő adósságai kifizethetése végett adott készpénzt; viszont, az ingyen engedélyezett lakás — bár az a férjet a lakóhelyről való gondoskodás terhétől megszabadítja, — nem hozomány, s így értékének hozományként való megtérítése, illetőleg visszakövetelése ki van zárva. Pénzben, de szabályszerűen, időnkénti járadékban adott segítség, mint az át nem adott hozományi tőke gyümölcse, illetőleg kamata tekintendő. Az ú. n. tisztí óvadék: szintén hozomány jellegű.

1272. Jogi természete szerint a hozomány ajándékozást jelent. Meg van ajándékozva nevezetesen a hozomány állagával a nő, hasznélvezetével pedig a férj. Ha a hozomány magától a nőtől ered: akkor az ajándékozás természetesen csak egyszeres lesz. Ugyanígy akkor, ha a hozományt adó harmadik személy a hozomány állaga felett a tulajdont a maga számára fenntartotta (dos receptitia). Miután a hozomány a házasság megszűnésekor visszaadandó: a hozományadást terhes szerződésnek tekintjük az azt elfogadó férj és önként érthetőleg még inkább a hozományt adó részéről is. Ennek megfelelően a terhes szerződési képességnek mindkét oldalon fenn kell forognia. Ellen esetben az ügylet érvénytelen. A hozományt adó, illetőleg a hozományt átvevő kiskorú házassulók törvényes képviselőjének a hozomány létesítéséhez való beleegyezése a hiányzó terhes szerződési képességet pótolja s az 1877:XX. t.-c. 20. és 113. §§-ának helyes értelmezése szerint gyámhatósági jóváhagyást nem igényel.

1273. A hozományadás időponthoz kötve nincs. Létesíthető tehát akár a házasságkötés előtt, vele egyidejűleg, akár azután is bármikor. Létesítésének három módozata van, úgymint *hozományadás*, *hozományhagyományozás* és *hozománykötelezés*. Jogunk szerint hozományadásra senki sincs kötelezve.

1274. A *hozományadás*nál az ált. ügyleti kellékektől eltekintve a valóságos átadás és a hozományul lekötési célzatnak világos kifejezése kívántatik meg. Alaki kellékekhez egyébként a hozományadás, ha azt bármely 3-ik személy juttatja a férjnek, kötve nincs;

bár önként érthető, hogy amennyiben a hozományi vagyon ingatlan volna, okirat felvétele mégis csak szükséges lesz, különben telekkönyvileg a férji hozományi haszonélvezet nem lenne biztosítható. A menyasszony vagy feleség adta hozománynál az 1886 : VII. t.-c. 22. §-a szerint közjegyzői okirat kívántatik meg. A hozományi jellegnek harmadik személyekkel (hitelezőkkel) szemben való bizonyítása azonban rendszerint *mindenféle* hozománynál közokirathoz van kötve.

1275. A *hozományhagyományozás* végrendeleti intézkedés lévén, érvényessége a végrendeleti alakiságok megtartásától függ. Feltételekhez is köthető, melyeknek azonban a hozomány lényegével ellenkezniök nem szabad és hagyományosul a férj jelölendő ki. Végül, ami a *hozománykötelezést* illeti, ahhoz, a jegyes- és házastársak közti közokirati formától eltekintve csak a terhes szerződési képesség szükséges. Amennyiben ez hiányoznék és törv. képviselői hozzájárulással pótolva nem volna, a hozománykötelezés nem érvényes. Az utóbb és helybenhagyás mellett mégis teljesített és eredetileg érvénytelen hozománykötelezés mindig mint egészen új hozományalapítás tekintendő.

1276. A házasság fennállása alatt a hozomány sorsa mindenben a rendes haszonélvezet — és ha tárgya helyettesíthető vagy elfogyasztható dolog volt — a quasi ususfructus szabályai szerint alakul. Ugyancsak a haszonélvezet szabályai az irányadók a nőre, mint tulajdonosra és így a hozományi vagyon állaga feletti rendelkezési jogára nézve is. A nő pénz vagy becsérték szerint adott hozományát a férj ingatlanán jelzálogilag biztosíthatja (tlkvi rts. 65. §., Optk. 1245. §.); viszont a férj is jogosított haszonélvezeti jogát a hozománytárgya ingatlanon tlkviileg biztosítani.

1277. Megilleti az asszonyt hozománya tekintetében két kiváltság is, t. i. az *elsőbbségi jog* és a *visszatartási jog*. Az előbbi (1840 : VIII. t.-c. 14. §.) azt jelenti, hogy a hozomány a férj javai-ból minden más követelés *előtt* elégitendő ki. Nincs azonban hatálya ennek az elsőbbségi jognak ott, hol a hozomány quasi ususfructus alakjában létesült; nincs hatálya a rangelsőbbséggel bíró jelzálogos hitelezőkkel szemben; nincs helye sem csődben, sem a férj elleni végrehajtás esetén, mert amott a nőnek visszakövetelési keresettel (1881 : XVII. t.-c. 42—46. §§.), emitt meg igényperrel kell jogait érvényesítenie. Nagy jelentősége tehát az elsőbbségi jognak nincs. A visszatartási jog azt jelenti, hogy amíg a férj örökösei az asszonyt hozománya tekintetében ki nem elégitik: a férjnek hagyatékát visszatarthatja.

1278. A hozomány intézményi célja a házasság bármilyen okból bekövetkezett megszűnésével szintén megszűnik és tulajdonosának, vagy a tulajdonos örököseinek visszaszolgáltatandó. A házaselet-közösség tényleges megszakításával azonban a hozományt visszakövetelni nem lehet; — viszont a felek ágy és asztaltól való elválasztása a hozomány szempontjából a házasság felbontásával egyenlő jelentőségű. A visszaadás módjára nézve a haszonélvezet

szabályai az irányadók. A hozományi jellegnek vitatott volta esetén a bizonyítás terhe arra száll, aki a férjtől hozományi címen követel. Beismerésnek csak a házasfelek, illetőleg örökösök között van hatálya; harmadik személyekkel szemben a közokirati bizonyítás van előírva. Ez is korlátozva van annyiban, hogy csak akkor vehető figyelembe, ha az okirat kiállítása a hozomány átvételétől számítva 3 hónapon belül történt.

1279. D) A *közszerzemény*. Közszerzemény (*coacquisitio conjugalis*) alatt azt a vagyont értjük, melyet *törvényesen egybekelt házastársak*, akár *külön-külön*, akár *együttesen* szereztek, a házasságkötés napjától kezdve mindaddig, míg *közöttük a házasegyüttélés* tart. A házasegyüttélés megszakítása megszakítja a közszerzeményi közösséget is. Nem tekintetik azonban megszakításnak az, ha a férj neijével egyetértve tartós kereset céljából akár több éven át idegenben (Amerikában) tartózkodik. De az ilyenkor is fennállónak tekintett életközösséggel járó közszerzeményre méltatlanná lesz a nő, ha férje távolléte alatt ledér életmódot folytat, s ezzel kizárja a férj javát is szolgáló hasznos, kereső munkálkodás lehetőségét. Ily esetben tehát a fenti fictiót elejtjük.

1280. A közszerzemény *csak* a volt jobbágyrendűek, továbbá a városi polgárok házasságánál érvényesül és nemesrendűek között csak kivételesen, ha a szerzés kizárólagos alapja a nő vagyona (amikor a férj felesége vagyonában gazdálkodik s neki magának semmije sincs). A nemesrendűekkel egy tekintet alá esnek a közszerzemény szempontjából az úgynevezett *honoratorok*, kik alatt oly egyéneket kell értenünk, kik élethivatásukat valamely oklevél alapján folytatják (*qui modo liberali adquirunt*; szellemi foglalkozást űzők). A nemesi jog szerint alakul a jászkúnok közszerzeményi joga is. (Jászún statútum 1799. évről, V.) A nemesi rendhez való tartozás a közszerzeményi közösséget akkor is kizárja, ha a férj életmódja és foglalkozása nem is minősíthető „liberalis” szerzősmódnak (pld. pénzkölcsönökkel spekulál, földművelést folytat).

1281. A közszerzeményi vagyon alkatelemei a következők lehetnek: *a)* a házasfelek házasegyüttélés alatti személyes munkájának, szerzői tevékenységének gazdasági eredményei; *b)* a házasfelek *mindenféle* vagyonának a házasegyüttélés tartamára eső jövedelmei, hasznai (kivéve a gazd. konjunkturák szülte értéknövekedéseket); *c)* a házasegyüttélés alatti visszterhes szerzemények (ha a szerzemény ingatlan, akkor is közszerzeményi jellegű, ha csak egyik házastárs nevére bekeleztetett be); *d)* a közszerzeményi javak surrogatuma; *e)* a szerződésben, vagy harmadik személyek által ajándékozás, hagyományrendelés alkalmával közszerzeménnyé nyilvánított javak; *f)* véletlen szerencséből előálló szerzemények; *g)* a házasegyüttélés alatt a közszerzeményből kifizetett különvagyoni adósságok értéke; *h)* mint szenvedő állomány: a közszerzeményi adósságok, tartozások; megtérítési kötelezettségek s általában a házasfelek közös gazdálkodásával járó veszteségek.

1282. Jogi természete szerint a közszerzemény a tulajdonközösségnek egy egészen különlegesen szabályozott alakja volna. Dologi jellegéből azonban a gyakorlat lasanként kivetköztette és ma már nem más, mint egy a házasság megszűnésekor támasztható igény — *ad dandum*.

1283. A házasság tartama alatt a közszerzemény felett az a házaspár rendelkezik, aki éppen megszerezte. Ez a rendelkezési jog élők között korlátlan; halál vagy a házasság megszűnése esetére azonban csak a fele részre szólhat, mert a másik fél rész a házasság megszűnése pillanatában ipso jure a másik házaspár tulajdona. Amennyiben olyan közszerzeményi javakról volna szó, melyeket a házaspár a szó szoros értelmében együttesen, tehát nem külön-külön szereztek: ezek felett a rendelkezési jog a közszerzeményt nem ismerő nemesi jog férj főszereplő tételének alkalmazásával a férjet illeti. Hogy a nő ilyenkor az őt illetendő fél résznek biztosításáról gondoskodhassék: jogunk szerint lehetőség nem áll fenn; valamint még kevésbé a másik fél által külön szerzett közszerzemény fele része iránti jog előre való biztosítására sem.

1284. A közszerzeményi javak megosztását a házasság tartama alatt egyik házaspár sem követelheti a másikkal szemben; ez csak kölcsönös megegyezéssel történhetik. Újabban azonban előfordul, hogy a közszerzeményi jog érvényesítését, ha a házaspár közt bontó per folyik: a bíróság már megengedi, s a keresetet időelőtti-ség címén nem utasítja vissza. Gyakori esete a megosztásnak az, amikor a házaspár a közszerzemény jellegű ingatlant közös tulajdonként kebeleztetik be.

1285. Amennyiben valamelyik házaspár külön szerzett közszerzeményi jellegű jószágát a másik házaspár hitelezői lefoglalják: a végrehajtási eljárásban szabályozott igényper útján és annak kimutatásával, hogy a kérdéses javakat az igénylő házastárs saját pénzén vagy saját különvagyonának felhasználásával szerezte: a foglalás alól fel lehet menteni. Hasonlóan alakul a helyzet a csődben is a csődtörvény 46. és 51. §§-ai szerint.

1286. Amint a házasság megszűnik (ezzel egyhatályú a közszerzemény szempontjából az ágy és asztaltól való elválasztás is), a szerzeményi közösség folytonossága megszakad és a házaspár, illetőleg az elhalt házaspár örökösei a meglévő közszerzeményi javak fele-fele részét tulajdon címén kikövetelhetik. A közszerzemény valószínű kiszámításánál, megállapításánál szokásjogunk a közszerzemény törvényes fogalmától technikai könnyebbség okából lényegesen elhajlik és nem azt keresi, hogy mely javak szereztettek a házaspár együttélés alatt (realszerzeményi eljárás), hanem a közszerzeményt, a *megvolt* különvagyon és a *meglévő* vagyon számszerű összevetésével számítja ki. Azaz meghatározza, hogy mennyi volt az a vagyon, amennyivel a házaspár a házasság kötésekor bírtak és mi járult ehhez a házasság folyamán különvagyon jelleggel; az így tisztázott vagyonértéket a meglévő vagyonból levonja, érték

szerint helyreállítja és közszerzeménnyé csak az esetleg mutatkozó felesleget declarálja.

1287. Ennek az ügynevezett vagyonértéki elmélet szerinti eljárásnak esetleges méltánytalan következményeit a gyakorlat azzal enyhíti, hogy az elpazarolt, könnyelműen elköltött különvagyonnak a közszerzemény rovására menő restaurálását nem engedi meg. A közszerzeményi jogról a házasság megszűnésekor — sőt előre is — le lehet mondani. Gyakorlatunkban kialakult a szabály, hogy lemondottnak kell tekinteni különösen a nőt, ha elhalt férje hagyatékának tárgyalásakor — akár felvilágosították a javak jogi természete felől, akár nem — az özvegyi haszonélvezetet az egész hagyaték tekintetében elfogadta, s ezzel azt egyedül volt férje tulajdonául elismerte. Ugyanígy, ha a férjnek az egész, tehát a közszerzeményeket is magában foglaló hagyatékról tett végrendeletét a nő elfogadta. Érdemtelenség, házasság felbontásában való vétkekesség: a közszerzeményi jogot nem érinti.

1288. E) A *hitbér*. A hitbér (dos) a törvényes feleségnek a férj vagyonából kijáró jutalma a házastársi köteleességnek hűséges teljesítéséért. Két alakban áll fenn. Mint *törvényes* és mint *írott* vagy *szerződéses* hitbér. Utóbbi az előbbit kizárja és előfordul szokásjogunkban úgyis mint *ellenhitbér*, melyet a feleség kötelez szerződésileg férje javára.

1289. A törvényes hitbérnek a házasság törvényes megkötése és elhálás az előfeltétele. Összege mágnás házastársaknál 400 forint; nemeseknél (honoratoroknál) és városi polgároknál 200 forint; nem nemeseknél 40 forint. Újabb házasságkötés esetén a hitbér szintén kijár, de a házasságok számával a mértani sorok szerint csökkenő arányban (pl. mágnásnő második házasságánál 200 forint; harmadiknál 100 forint; negyediknél 50 forint, stb.). A hitbér a házasság megszűnésekor követelhető, kivételesen a férj csődje esetén is; fizetésére a férj, illetőleg örökösei kötelesek és a hozománynál megismert elsőbbségi és megtartási jog a hitbért is hasonló keretek közt védi.

1290. Elvész a nő hitbér iránti igénye, ha a házasság érvénytelenül kötött, kivéve a nőre nézve *vélt* házasságot; elvész továbbá, ha a házasságot a nő házasságtörése címén, vagy egyéb vétkekessége esetén felbontják és végül, ha a nő lemond hitbéréről, vagy férjével írott hitbér iránt kötött szerződést.

1291. Az írott hitbér szintén a házasság megszűnése esetére szóló házastársi jutalom. Az írott hitbér a törvényessel ellentétben, harmadik személytől is eredhet és nemcsak a férjtől. Egyébként az írott hitbér kizárólag csak valamely házastárs (rendszerint a nő) javára szólhat; a házastársi hűség megtartásától feltételezett ajándék; a házasság megszűnésekor esedékes; a házasság elhálásához, mint feltételhez van kötve, és a hitbért kötelező szerződésnek a hitbérezésre vonatkozó szándékot világosan kell kifejeznie. Alaki szempontból (ha nem harmadik személy kötelezi) közokirat kívántatik

meg. Esedékességétől kezdve épp úgy, mint a törvényes hitbér törvényes kamatokat hoz, tárgya nemcsak pénz, hanem egyéb dolog is lehet, míg azonban a törvényes hitbér az elévülés alól kivont követelés, addig a szerződéses hitbér a rendes elévülés alá esik. Elsőbbségi jog és a férj csődjében a kikövetelési jog az írott hitbért nem illeti meg, ellenben a megtartási jog itt is gyakorolható. A nő hűtlensége esetén a törvényes hitbérhez hasonlóan elvész.

1292. F) *Házassági szerződések.* A házasfelek egymásközi vagyoni viszonyaikat tetszés szerint, akármikor és akárhányszor rendezhetik. Ezek a rendezések, illetőleg egyezmények az ú. n. *házassági szerződések* (contractus matrimoniales), melyek az általános szerződési tanok alatt állván, speciális szabályozást csak annyiban igényelnek, amennyiben ezt az alapul fekvő házassági viszony megkívánja. Nevezetesen: házassági szerződést csak házasfelek, illetőleg jegyestársak köthetnek. Korlátozott cselekvőképességük esetén törvényes képviselőik hivatottak a szerződéskötésnél eljárni s ha a törvényes képviselő gyám, vagy gondnok: a szerződéshez a gyámhatóság jóváhagyása is megkívántatik. Alaki szempontból a házassági szerződésekre az 1886: VII. t.-c. 22. §-a a közokirati formát írja elő, s ha a szerződésben halál esetére szóló rendelkezések is vannak, a közvégrendeletbeli kellékek is betartandók.

1293. A házassági szerződések tartama rendszerint a következőkre szokott vonatkozni: Megállapíthatják benne a házasfelek vagy házasulók és leltárilag is biztosíthatják a szerződéskötéskori vagyonukat és annak mikénti kezelési módját; kiköthetik egymás között a vagyonszösségnek bármilyen formáját, intézkedhetnek szerzeményeikről, meglévő és jövőbeli adósságaikról, stb. Szóval: fenntarthatják a szerződésben azt a házassági vagyonszösséget, melyet a törvény szabályoz, avagy módosíthatják és mással helyettesíthetik azt. Homályosság esetén a vélelem mindig a törvényes házassági vagyonszösség felé hajló ügyletmagyarázat mellett harcol. Amennyiben a házassági szerződés oly vagyoni joghatályok rendezését is felöleli, melyek halál esetére szólnak: ebbeli részében öröklési szerződéssé alakult át s hogy a közokirati kívánalomnak is megfelelően: a közvégrendeletek alakiságai szerint kötendő.

1294. Az érvénytelen házassági szerződések a szerződés alapján eszközölt szolgáltatások visszaadását teszik szükségessé. A visszaadás követelésénél minden perrendszerű bizonyíték megfelelő és csak a házasfelektől eredő elismervények használata van kizárva, mert az 1886: VII. t.-c. 22. §. a házasfelek közt kelt magánokiratok bizonyító erejét az összejárás lehetőségére tekintettel, nem ismeri el. Érvénytelenné válik a házassági szerződés, még pedig a kötés idejére visszaható erővel, a házasság semmissé nyilvánítása, vagy megtámadás folytán való érvénytelenítése esetén is. Egyébként a házassági szerződés fennállásának időtartamát elsősorban maga a szerződés szabályozhatja. Közös akarattal bármikor felbontható. Megszűnik a szerződés hatálya legtermészetesebb módon a házasságnak megszűnésével és az ágy és asztaltól való elválasztással.

Csőd esetén: a csődtömeg gondnoka által, ha a vagyonbukottra nézve terhes és két évnél nem régebbi keletű, megtámadható és érvényteleníthető.

XXXVIII. Fejezet. A házasság megszűnése.

1295. *Halál és holtánnyilváníítás.* A házasság, mint az élet egész tartamára kötött életközösség, valamelyik házaspár halálával megszűnik. Amennyiben a halál kétes: bizonyítani kell az ismert szabályok szerint. Téves, vagy hamis bizonyítás esetén a netán újabban kötött házasság semmis lesz. A holtánnyilváníítás a H. T. szerint a házasságot nem szünteti meg közvetlenül, miután az eltűnt halálának ténye csak vélelem. De ha a holtánnyilvánított visszamaradt házastársa a holtánnyilváníítás alapján új házasságra lép: ez az új házasságkötés a holtánnyilváníttal kötött korábbi házasságra megszüntetőleg hat, kivéve, ha az új házasságra lépők közül valamelyik az eltűnt életbenlétéről tudott, vagy ha a második házasság egyéb ok miatt volna semmis. Ha a második házasságot kötő házastárs a holtánnyilvánított esetleges visszatérésekor második házasságát tévedés címén megtámadja és érvényteleníti: a visszatérő holtánnyilváníttal való korábbi házassága nem éled fel.

1296. *A házasság felbontása. I. Bontó okok.* H. T.-ünk szerint a házasság elvileg felbonthatatlan, mert az élet egész tartamára köttetik. Mikor azonban a házasság együttélése a felek között súlyos okok miatt erkölcsileg lehetetlenné válik, kivételesen a házassági kötelék felbontását a törvénynek mégis el kellett ismernie. A felbontás csak jogerős bírói ítélettel és a törvényben meghatározott bontó okok alapján történhetik. A bontó okok pedig kétfélek: vagy olyanok, melyeknek fennforgása esetén a bíróságnak a házasságot *fel kell* bontania (abszolút bontó okok) vagy olyanok, melyek fennforgása esetén a bíróság a házasságot *felbonthatja*, ha úgy találja, hogy a felek közötti házasság együttélése egyéni, társadalmi viszonyaik figyelembevételével lehetetlenné vált (relatív bontó okok).

1297. *A) Abszolút bontó okok: a) Házasságtörés; természetelleni fajtalanság; kettős házasság.* (H. T. 76. §.) A házasságtörés = a házastársi hűségnek a házastárson kívüli más személlyel való nemi közösülés (coitus) útján és a házasság együttélése tartama alatt történt öntudatos megsértése. Lehet simplex adulterium és duplex adulterium, aszerint, hogy a tett elkövetői közül csak az egyik él házasságban vagy mind a kettő. Beszámíthatatlan állapotban, tévedés vagy kényszer hatása alatt (erőszakos nemi közösülés), valamint tényleges különélés alatt házasságtörést elkövetni nem lehet. Hogy a házasság, amelyben a házasságtörő él, semmis, vagy érvénytelen: a házasságtörés, mint bontó ok szempontjából közönyt.

1298. A nemi közösülés tényének megállapítására elegendő a két különböző nemű személy nemi szerveinek érintkezésbe hozatala;

de a coitusnak inmissio seminis-sel való bevégezése már nem kívánatik meg. A bontó ok bizonyítása a törvény szerint akár közvetve, akár közvetlenül történhet. Gyakorlatunk azonban, tekintve, hogy a házasságtörők az egymással kötendő házasságtól eltiltandók: arra az álláspontra helyezkedett, hogy a házasságtörés mint bontó ok csak *közvetlenül bizonyítható*, ami által a bontó ok gyakorlati jelentősége igen lecsökkent. A házasságtörés alapján való felbontást nem zárja ki az, ha mindkét fél elkövette a cselekményt a maga részéről, mert a bontó okok compensálásának abszolút bontó okoknál nincs helye. Elesik a házasságtörés, mint bontó ok, ha a sértett fél abba beleegyezett vagy azt kifejezetten, vagy hallgatagon (a debitum conjugale teljesítésével, illetőleg az együttélés folytatásával) megbocsátotta.

1299. *Természetelleni fajtalanság* (sodomia). Fennforgását a bíró esetenként állapítja meg. Ide értünk általában minden oly cselekményt, mely által a nemi ösztönt vagy kényszeret nem a természet rendje és a nemzés célja szerint elégítik ki. A házasságjogi sodomia tehát sokkal tágabbkörű fogalom, mint a büntetőjog fajtalansága, s magában foglalja a sodomia ratione sexus és sodomia ratione generis esetein kívül az onaniát, masturbatiót, amor Lesbi-cat, saphismust, a tág értelemben vett paráználkodást (sodomia ratione naturae-t), fetisizmust, masochizmust, sadizmust, stb. Szándékosság, öntudatosság és közvetlen bizonyítás kívánatik meg. Gyakorlatilag jelentősége épp ezért kevés.

1300. *Kettős házasság* (bigámia). Akkor valósul meg, ha valaki, tudva, hogy házassága még fennáll, mégis újabb házasságot köt. Hogy a már fennállott avagy az újonnan kötött házasság semmis-e vagy megtámadható? nem jön figyelembe. E részben a magánjog a btó. jogtól eltér, mert utóbbi (1878 : V. t.-c. 251. §.) a bigámia büntetendő cselekményéhez az első házasság érvényességét megkívánja. A felbontást csak a régebbi házasságbeli házastárs kérheti (ő a sértett). Az újabb házasság semmissé nyilvánítása iránt, miután az egy fennálló érvényes házasság bontó akadályá ellenére kötött: mind a régebbi, mind az újabb házastársnak kereseti joga van, kivéve, ha maga a korábbi házasság is semmis volt, mert ez esetben az újabban kötött csak házassági tilalom ellenére jött létre, tehát érvényben is marad.

1301. *b) Az elhagyás* (hűtlen — jogos ok nélküli elhagyás). Az elhagyás az életközösségnek szándékos és jogos ok nélküli megbontása (H. T. 77. §.) Tényállásbeli előfeltételei: *aa)* az életközösséget ok nélkül megbontó fél az elhagyástól számított hat hó elteltével bírói határozattal az életközösség visszaállítására köteleztessék és e bírói felhívásnak az abban kiszabott határidő alatt igazolatlanul ne tegyen eleget (quasi desertio, mert az elhagyó tartózkodási helye ismeretes); vagy *bb)* az elhagyó már egy év óta ismeretlen helyen tartózkodik és az életközösségnek egy további év alatt leendő visszaállítására bírói hirdetménnyel felhivatván, annak igazolatlanul ne tegyen eleget (malitiosa desertio); *cc)*

legyen az életközösség megszakítása úgy az *aa)* mint *bb)* alatti esetekben szándékos és *dd)* az elhagyott fél a maga részéről az életközösség visszaállítását őszintén és minden feltétel nélkül kívánja, mert ha házastársával összejátszik: ez in fraudem legis magatartás és a bontó ok létesülését kizárja.

1302. Az elhagyó nem szükségképpen az, aki „elmegy“, hanem esetleg az, aki marad, de a másikat elhagyásra kényszeríti; az elhagyás *szándékosságából* folyik továbbá, hogy a kényszerű távollét (p. o. bebörtönözés miatt vagy élethivatás gyakorlása folytán) a bontó okot nem alapítja meg; az ok jogos vagy jogtalan volta ténykérdés, melyet a bíróságnak esetenként kell eldöntenie.

1303. Az életközösség visszaállítására szóló bírói parancs kibocsátását kizárólag az elhagyott fél kérelmezheti. Az elhagyó csak akkor, ha tettét megbánva az elhagyott félhez békítően közeledve, őt kiengesztelni és az életközösség visszaállítására rábírni törekszik. Ha már most e törekvése eredménytelen marad: innen számított hat hó elteltével a hsg felbontását a 77. §. alapján, illetőleg a bírói parancs kibocsátását ő is kérheti. Ha az elhagyó a bírói parancssal szemben elhagyásának jogos voltát igazolja: a bontó ok nem létesül. A hat hó, illetőleg egy év óta tartó távollét a bírói parancs kérelmezésekor közjegyzői tanusítvánnyal igazolandó. A közjegyző a tanusítványt két tanu meghallgatása alapján állítja ki s azoktól esküt is vehet fel. (1930 : XXXIV. t.-c. 56. §.) A kérés felett a bíróság ex primo decreto (tárgyalás nélkül) határoz és kitűzi a visszatérésre a határidőt. Ha a felhívott fél visszatér ez idő alatt, vagy az erre szükséges lépéseket megteszi, de a felhívó házaspár az együttélés folytatására nem hajlandó, vagy azt egyébként megghiúsítja: a bontó ok nem létesül. A kitűzött határidőn túli visszatérés: a már létesült bontó okot utólagosan nem érinti és a bíróság a pert most már érdemi tárgyalás alá veszi.

1304. *c) Élet ellen törés és súlyos bántalmazás.* (H. T. 78. §.) Fogalmilag egyező az élet ellen törés bontó akadályával, hozzávéve a testi épséget vagy egészséget veszélyeztető súlyos bántalmazást is. Tehát aki házastársa ellen gyilkosságot és szándékos emberölést vagy ezek kísérletét követte el vagy akár fizikailag, akár pszichikailag a bírói mérlegelés szerint őt súlyosan bántalmazta: a házasság felbontására okot szolgáltatott. Adott alkalommal bíróságaink a nemi bajjal való tudatos megfertőztetést is a 78. §. bontó oka alá sorozták. A szándékosság lényeges előfeltétel.

1305. *d) Elítéltetés súlyos büntetésre.* A házasság felbontását kérheti az, akinek házastársát a házasság megkötése után halálra vagy legalább 5 évi fegyházra vagy börtönre ítélték. Nem forog fenn azonban a bontó ok, ha a kérdéses bűncselekmények még a házasság kötése előtt követték el és erről a házastársnak a házasság kötésekor tudomása volt. (H. T. 79. §.) A bontó ok tényállásdéli nem a büntett, hanem a jogerős büntető ítélet. Az, hogy a büntetés végrehajtható nem volt (p. o. kegyelem, amnestia folytán) vagy elévült: a bontó ok szempontjából közönyös.

1306. B) *Relativ bontó okok. a) A házastársi kötelességeknek az abszolút bontó okok esetein kívüli szándékos és súlyos megsértése* (H. T. 80. §.). a) Ide értünk általában minden olyan ténnyt vagy cselekményt, mely a házasságról táplált társadalmi és erkölcsi felfogásunk szerint a házastársi kötelességeket sérti. (Példák: debitum conjugale megtagadása vagy csak óvszerekkel való teljesítése; oly magaviselet, melyből házasságtörésre lehet következtetni; tetteges bántalmazás, durva bánásmód; megfertőzés nemi bajjal; férjnél a bordélyházba járás; a nőnek idegen férfival való titkos levelezése; ha a nő azt hirdeti, hogy gyermeke nem a férjétől való; különélés alatti szerelmi viszony mással; szoptatás indokolatlan megtagadása; ismeretlen helyre távozás a házastársról való gondoskodás nélkül; titkos kéjelgés, túlságba vitt enyelgés (flirt), a női aránytalan költekezése, botrányos pazarlása, stb.).

1307. b) *A családhoz tartozó gyermekek bűncselekményre vagy erkölcstelenségre való csábítása, arra való rábírása* (H. T. 80. §. b)). „Gyermek“ alatt mindenféle leszármazó és az örökbefogadott (a tápgyerek is) is értendő. c) *Erkölcstelen élet megátalkodott folytatása* (H. T. 80. §. c)) és d) ha a házastárs a házasság megkötése után öt évnél rövidebb tartamú fegyházra vagy börtönre, avagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt fogházra ítéltetett (H. T. 80. §. d)).

1308. A relativ bontó okok bármelyikére alapított keresetnél a bíróság a felhozott bizonyítékokat szabadon mérlegeli s a bontó okot csak akkor állapítja meg, ha úgy találja, miszerint a házasselek között az ők adott egyéni és társadalmi helyzetükhöz képest az életközösség, teljes feldúltsága okán nem tartható fenn. Ez esetben a keresetnek vagy helyt ad, vagy elutasítja azt.

1309. A bontó okok kizárása és elévülése. Ha a bontó ok tényállását képező cselekmények megvalósulásában mindkét házaspár tevékenyen (bár esetleg csak tanáccsal, rábírással is) résztvett, vagy ahhoz előzetesen vagy utólagosan hozzájárult, abba beleegyezett: a kérdéses bontó ok érvényesíthetését ez a körülmény kizárja. Relativ bontó okoknál kizárja azok érvényesíthetését, ha a felperes házaspár terhére is állapíthatók meg egyéb bontó okok, mert itt a bíróság a bontó okokat compensálhatja és szabad mérlegelés alapján dönt a kereset felett. Abszolút bontó okok esetén a compensációnak — amint láttuk — helye nincs.

1310. Kizárja a bontó okok érvényesítését a megbocsátás is, mely a kereseti jogot elenyészteti. A megbocsátás folytán keresetileg többé már nem érvényesíthető bontó okot azonban valamely más bontó ok alapján megindítandó bontó perben a kereset támogatására és főleg a kölcsönös vétkesség kimondására fel lehet használni. A megbocsátás lehet kifejezett és hallgatag. Utóbbi rendszert a felek közti nemi közösülés tényében valósul meg. Megbocsátásként hat az is, ha a nő (bármely fél indította is meg a pert) időközben gyermeket szül, és a fogmazás ideje a bontó ok elköve-

tése vagy az arról való tudomásulvétel utáni időpontra esik. — A megbocsátás a per bármelyik szakában helyet foglal.

1311. Kizárja a bontó okok érvényesítését végül azok *elévülése*. Az elévülés az elhagyás absolut bontó okán kívül az összes bontó okokra nézve hat hónap (H. T. 83. §.). Az elévülési idő a bontó ok tudomásul vételétől számítandó. Ha ez a tudomásulvétel csak 10 év után történik meg a bontó ok elkövetésétől, illetőleg a bontó okul szolgáló büntető ítéletek jogerőre emelkedésétől számítva: felbontó keresetnek többé már egyáltalában nincs helye. — Az elhagyás delictum continuum lévén, a kereseti jog elévülése itt a bontó ok természete okán ki van zárva.

1312. II. A bontó per. *Perképesség*. A házasság felbontásának eszköze a *bontókereset*, *illetőleg viszonykereset*. A perképesség active és passive a cselekvőképességében korlátozott házasságot is megilleti. Cselekvőképtelen házasság helyett törvényes képviselője indíthat bontókeresetet, vagy vonható alperesként a perbe, — kivéve az *elmebetegség* miatt cselekvőképtelen házastársat, aki csak felperesként léphet fel törvényes képviselője által, de aki ellen bontókeresetet indítani nem lehet. Ha azonban a vétkes fél csak a bontó okul szolgáló esemény vagy cselekmény keletkezése után lett elmebeteg, a bontó kereset ellene megáll. (Hsg. nov. 8. §.) A törvényes képviselő, ha képviseltje nevében felperesként lép föl: a gyámhatóság engedélyét kikérni tartozik. A korlátozott cselekvőképességű házasság személyes perbenállási képessége csak a kötelék felbontására nézve van megadva, de egyéb és szintén a per tárgyává tehető kérdésekre (pl. vagyonaikra) nem.

1313. A kereset és viszonykereset célja: a házassági kötelék felbontása. A kereset (viszonykereset) alapja egy vagy több bontó ok. Elévült, vagy megbocsátás folytán elenyészett bontó okok a kereset támogatásánál felhozhatók. Az elsőbírósági ítéletig a felek a kereset alapját, más bontó okra való áttéréssel, megváltoztathatják. Ugyanezen időpontig a keresetleszállításnak is helye van (bontó kereset — ágy és asztaltól való elválasztás iránti keresetté szállítható le). Semmisségi vagy megtámadási keresetté való átváltoztatás: alperes beleegyezése nélkül csak a perbebocsátkozásig foghat helyet. Az elhagyás bontó okát sem más bontó okokkal együtt érvényesíteni, sem egyéb bontó okról az elhagyásra áttérni nem lehet. — Csak *perletétel* esetén lehet szó arról, hogy az elhagyás címén újabb kereset indíttassék.

1314. A *keresethalmazat*, azaz bontó pernek semmisségi megtámadási perekkel való összekapcsolása meg van engedve, valamint a perbe szükségképpen egyéb kérdéseket is *részben be kell*, részint *be lehet* vonni. *Be kell* vonni nevezetesen annak megvizsgálását, hogy a felbontani kért házasságból van-e gyermek? ha van és még kiskorú: intézkedni kell elhelyezése, tartása kérdésében; nemkülönben a nő részére szükséges tárgyak kiadása tekintetében; — bevonhatók továbbá a nő végleges tartása, közszerzeményi, különvagyonai, hitbér-igények rendezése. — Házasságtörésre alapított bontó per-

ben, per tárgyává tehető a házasságban született gyermekek törvényessége, s ilyenkor a gyámhatóságtól kirendelt ügygondnok személyében a gyermekek a perbe szintén bevonandók.

1315. *Békéltetés.* A felek békéltetése rendszerint azelőtt kísérelendő meg, mielőtt a bíróság még bárminő perbeli cselekményt végzett volna, de nem lévén perelőfeltétel, megpróbálható a per bármely szakában is. Ha nagy nehézségekbe ütközik: a bíróság egészen mellőzheti, még ha a fél kérte volna is. Malitiosa desertio esetén, továbbá, ha a perben felperesként (törvényes képviselője által) elmebeteg házaspár áll, végül némely nemzetközi magánjogi vonatkozású bontóperben (1911 : I. t.-c. 684. és 685. §§-ai) békéltetésnek helye egyáltalában nincs. A békéltetés célja a bontás lehetséges megakadályozása. Az érdemleges tárgyalást, az előkészítő eljárás előzi meg, mely lényegében bizonyítás felvétel és a kiküldött bíró előtt fogatosítandó.

1316. *A különélés elrendelése (különvetés).* A különvetést a H. T. két alakban szabályozza. Nevezetesen: a) kérheti keresetében vagy viszonykeresetében, a békéltetés kérése után, külön kérvényben, vagy a tárgyaláson szóbelileg — míg csak jogerős ítélet nincs — bármelyik házaspár s a bíró a különvetést elrendelni köteles. A határozat ex primo decreto hozandó, de ha a kérelem a tárgyalás során merül fel, az ellenfél is mindjárt meghallgatható. Az elrendelt különvetés időtartama a per jogerős befejezéséig szól. Az eljárást az 1911 : I. t.-c. 674. §-a szabályozza. b) Második alakja a különvetésnek az, melyre a bíró hivatalból kötelezve van, tekintet nélkül arra, hogy a felek valamelyike kérte-e vagy nem. A különélés hivatalból való elrendelésére azonban a bíróság csak rendszerint köteles. Az abszolút bontó okoknál ellenben — az elhagyástól eltekintve, hol a különvetés a törvény kizáró rendelkezése okán helyt nem foghat — ha a kibékülésnek semmi reménye nincs: a különvetést a bíróság mellőzheti is. Az eljárást a hivatalból való különélés tekintetében az 1911 : I. t.-c. 684. §-a szabályozza.

1317. A kérelemre és a hivatalból elrendelt különvetés ugyanazon egy perben együtt és egymás mellett is helyt foghat. Az előbbi a per egész tartamára szól; a hivatalból elrendelt ellenben minimum hat hó, maximum egy évi időtartamra. Utóbbi a per folyamatát felfüggeszti és így az eljárást megfelelően meghosszabbítja; az előbbinél ezzel szemben a per zavartalanul folyik. A kérelemre elrendelt különvetés bármikor és akárhányszor ismételhető, a hivatalból elrendelt ezzel szemben csak egyszer történhetik meg. A különvetés alatt a felek együttélésre kötelezve nincsenek, s a közös érdekek, ú. m. a közös kiskorú gyermekek elhelyezése, tartása, nevelése, valamint az ideiglenes nőtartás és a nő részére kiadandó szükséges tárgyak kérdésében *ideiglenesen* a bíróságnak kell intézkednie. Ezekben a vonatkozásokban egyébként a felek esetleges meg egyezései is figyelembe jönnek.

1318. Az életközösségnek a különvetés folyamán netalán bekövetkező önkéntes helyreállítása (erre elegendő már egyszeri coitus

is) pert szüntet és egyúttal a per alapjául szolgált bontó ok kereseti érvényesíthetését egyszersmindenkorra kizárttá teszi. Ugyanez a hatálya annak, ha a hivatalból elrendelt különélés időtartamának lejártá után a felperes, vagy viszonykereset esetében az alperes három hónapon belül a per folytatását, vagy a házasság felbontását nem kéri. (H. T. 100. §.) Erőhatalom, vagy cselekvőképtelenség a három hó folyását addig, míg fennáll, felfüggeszti.

1319. *Az ítélet.* A házasságot a bíróság ítéletileg és egy vagy több bontó ok alapján bontja fel, sőt a bíróság olyan bontó okot is vehet ítélete alapjául, melyet a felek egyike sem érvényesített, de a per során annak fennforgása meg volt állapítható. Az ítéletben azt a házaselet, akinek hibájából a bontást kimondották: *vétkessé* kell nyilvánítani. S ha viszonykereset folytán a bontás mindkét fél hibájából mondatott ki: a felek kölcsönösen vétkeseknek nyilvánítandók. A kölcsönös vétkességet viszonykereset nélkül is meg lehet állapíttatni oly bontó okok alapján, melyeket önállóan ugyan már érvényesíteni perbelileg nem lehetne, de alperes azokra, mint egyébként még létezőkre hivatkozhatik. Házasságtörés címén felbontott házasság esetén a házasságtörésben tetteseket az egymással köntendő házasságtól el kell tiltani.

1320. A felbontó ítéletben a bíró a közös kiskorú gyermekek elhelyezése és tartása felől is határoz, ám ezt a gyámhatóságra is átháríthatja. A szülők más megegyezése hiányában a gyermekek 7 éves korukig anyjuknál maradnak, ezentúl a nem vétkes szülőnek s ha mindkettő vétkes volt, nemük szerint az atyának, illetőleg az anyának gondviselésére bíztnak. A bíróság azonban a gyermekek érdekében úgy ettől, mint a szülők megegyezéseitől eltérően is intézkedhetik, sőt a gyermekeket harmadik személy őrizetére is bízhatja. A gyermektartás és nevelés költségeit az elvált szülők jövedelmeik arányában fedezik, s ez a tartás vagyonukon, veszély esetén, akár már a bíróság által, akár később gyámhatósági úton biztosítható. A gyámhatóságnak utólagosan arra is joga van, hogy a jogerős ítélettel szemben, ha a változott körülmények a gyermekek érdekében azt kívánatossá teszik: a gyermekek sorsáról eltérően intézkedhessék. A bontó ítélet ezenkívül a végleges nőtartás és ennek biztosítása, ajándékok visszaadása vagy megtérítése és a nő névviselése kérdésében is foglalhat magában rendelkezéseket.

1321. III. *A házasság megszűnésének jogkövetkezményei.* A házasság halállal való megszűnése esetén a túlélő házastárs érvényesítheti összes házassági vagyoni jogi és örökösödési igényeit. A házasság megszűnésével rendszerint megszűnik a nőtartási igény; a túlélő új házasságra léphet. A holtánnyilvánítás alapján kötött házasság úgy személyi, mint vagyoni tekintetben a holtánnyilvánítottal kötött házasságnak ugyanezen jogkövetkezményeit hívja életre. Bontás esetén a házasság megszűnésének időpontjául a bontó ítélet jogerőre emelkedésének napja tekintendő. A házassági vagyoni jogi következmények nagyjában összeesnek a házasság halál útjánai megszűnésének házassági vagyoni jogi következményeivel.

Azonban eltérés, hogy a nő házasságtörése vagy egyéb vétkessége címén felbontott házasságnál elvesz a hitbér és az esetlegesen ily értelemben feltételezett házassági szerződésben alapított egyéb vagyoni igények is.

1322. A végleges nőtartás és a nő névviselése tekintetében a nő vétlensége a döntő. Ugyanígy a fél vétlenségétől, illetőleg vétkességétől függ a házasság fennállása alatt a kötetendő házasság okából kapott ajándékok visszaszolgáltatása, illetőleg értékben való megtérítése is; egészen elvesznek a bontással megszűnt házasságnál a házasságon alapuló házastársi öröklési jogok; végül és ez minden házasságmegszűnésre áll: valamely házasság megszűnése bizonyos személyek között házassági akadályokat létesíthet.

1323. *Ágy- és asztaltól való elvásztás.* (Separatio a thoro et mensa.) Ezzel az intézménnyel a H. T. lehetővé teszi, hogy oly házaspár, akik lelkiismereti meggyőződésük és vallási aggályaik miatt a házassági kötelék végleges felbontását nem kérhetik: a rájuk nézve tűrhetetlenné vált házasegyüttélést törvényes formában és véglegesen, bírói ítélet alapján megszakíthassák. A házassági kötelék tehát jogilag érintetlenül fennmarad a felek között, de tartalma, az életközösség, megszűnik és emellett vagyoni jogi szempontból az ágy és asztaltól való elvásztást a H. T. a végleges felbontás joghatályaival ruházza fel. Az ágy és asztaltól való elvásztás keresetben, vagy viszonykeresetben és csak *ugyanolyan bontó okok* alapján kérelmezhető, amely bontó okok a házasság végleges felbontására is elegendő alapul szolgálnának. A keresetnek bontókeresetté való átváltoztatása az elsőbíróság ítéletének meghozataláig helyt foghat.

1324. Az ágy és asztaltól véglegesen elvásztott házaspár az életközösséget bármikor visszaállíthatják és ezzel az elvásztó ítélet, összes joghatályaival együtt megszűnik. A visszaállítás azonban a per bíróságánál bejelentendő. Ez a bejelentés a válás alapjait képezett bontó okokra nézve megbocsátás jelentőségével bír és így ez okoknak további önálló érvényesíthetését kizárja. Ha pedig az ítélet jogerőre emelkedésétől számítva két év letelt, bármelyik fél formszerűen keresettel kérheti a perben eljáró bíróságot, hogy a válóítéletet véglegesen bontó ítéletté változtassa át és ezzel a köteléket magát is szüntesse meg. A bíróság az ily kereset felett *ex primo decreto* hozza meg határozatát.

1325. A tanácsköztársaság idejében közös megegyezéssel felbontott házasságokra vonatkozóan átmeneti rendelkezéseket állított fel a 4038/1919. M. E. és az ezt kiegészítő 5166/1919. M. E. sz. rendelet.

1326. *Külföldön kötött házasságok.* Ha magyar állampolgár külföldivel és külföldön köt házasságot, az ilyen házasságok érvényességét a H. T. szerint a házaspár életkora és cselekvőképessége szempontjából mindkét félre nézve külön és kizárólag saját hazájának — egyéb tekintetben pedig kumulatív mindkét fél hazájának törvényei alapján kell megítélni. — Am, ha a házaspár közül

a férfi a magyar állampolgár: a magyar és az idegen jog együttes alkalmazása elmarad és a nő életkora és cselekvőképessége kivételével (holott továbbra is a nő hazájának joga lesz irányadó), *kizárólag* csak a magyar jog veendő figyelembe. A házasságkötés alküszái tekintetében a locus regit actum elve érvényesül.

1327. Magyar állampolgár külföldön kötendő házasságát Magyarországön is ki kell hirdetni; a kihirdetés elrendelésére és fogatosítására az az anyakönyvvezető hivatott, aki a hsg. megkötésénél való közreműködésre (ha az a belföldön köttetnék meg) illetékes volna. Amennyiben ennek megállapítása nehézségekbe ütköznék: a bpesti IV-ik kerületi anyakönyvvezető jár el.

1328. Tekintettel arra, hogy az orosz szovjet állam jogrendszere nemzetközi viszonylatban elismerve nincs: az előbbi szabályokat magyar állampolgárnak Oroszországban kötött házasságára alkalmazni nem lehet. Ez azt jelenti, hogy az ilyen házasság minden vonatkozásában semmis és érvénytelen.

1329. Magyar állampolgár házassági perében — bárhol is kötetett a házasság, a H. T. 114. §-a szerint kizárólag magyar bíróság ítélete hatályos. A magyar bíróság pedig csak a magyar jogot alkalmazza. (lex. fori). Magyar honossá lett külföldi egyén házasságát azonban a magyar bíróság olyan bontó ok alapján is felbonthatja, melyet a magyar jog ugyan nem ismer, de a volt idegen állampolgár korábbi honossága szerinti jog ismert.

1330. Külföldiek Magyarországön kötött házassága. Külföldinek Magyarországön kötött házasságánál az anyagi érvényesség tekintetében ugyanaz a szabály, mint magyar állampolgárnak külföldön kötött házassága esetén. Eltérés csak annyi, hogy a magyar jognak a vérrokonságra, egyeneságbeli sógorságra, korábbi fennálló házasságra és életellentétre alapított semmisségi bontó akadályai még akkor is érvényesítendők, ha a külföldi hazájának törvényei ezeket nem ismernék.

1331. Alaki szempontból itt is a locus regit actum elve érvényesül s e mellett a nálunk házasulni akaró külföldi kimutatni tartozik, hogy házassága hazájának törvényei szerinti akadályokba nem ütközik. Ez alól azonban az igazságügyi miniszter az ú. nev. *tanúsítvánnyal* (H. T. 113. §.) felmentést adhat.

1332. Külföldiek házassági pereiben magyar bíróság csak akkor járhat el, ha ítélete abban az államban, melynek a külföldi polgára — joghatályosnak elismertetik. Az eredetileg magyar állampolgárnó azonban, aki férjhezmenésével honosságát elvesztette, de férjét a külföldre nem követte: házasságának érvénytelenítése iránt magyar bíróság előtt perelhet. Ugyanígy magyar bíróság előtt indíthat bontó pert az a nő, akinek férje a magyar állampolgárságát elvesztette, de a bontó okul szolgáló cselekményt még honossága változtatása előtt követte el és a nő őt külföldre nem követte.

1333. Házassági törvényünknek most röviden vázolt nemzetközi magánjogi rendelkezésein lényegesen változtatott a hágai nem-

zetközi egyezményt becikkelyező 1911:XXI. és XXII. t.-cikk, de csak az egyezményt aláíró és becikkelyező államok egymásközi viszonylataiban. Legfontosabb változtatása a hágai egyezménynek az, hogy az aláíró államok polgárai közt létesült házasságok *anyagi érvényessége* mindenben a felek hazájának joga szerint *külön-külön* ítélendő meg és így itt a H. T. 108. §-ának rendelkezése elejtetett. (Lsd. 1326 alatt.) Ugyancsak elejti a hágai egyezmény a H. T. 109. és 110. §§-ainak megszorító rendelkezését.

1334. *Házassági büntetőjog.* Az a *polg. tisztviselő*, aki tudja, hogy a szándékolt házasság kettős házasság és a kötésnél mégis közreműködik: *büntettet* követ el és 5 évig terjedhető börtönnel és viselt hivatalának elvesztésével büntetendő (H. T. 121. §. 1878: V. t.-c. 252. §.). Ugyanezen cselekmény, ha csak gondatlanságból lett elkövetve: *vétség* és 1 évig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő (u. o.). Ha továbbá a polg. tisztviselő a fennforgó bontó akadály tudatában jár el valamely házasság megkötésénél: *büntettet* követ el, melynek büntetése 3 évi börtön és hivatalvesztés. Ugyanez a cselekmény, ha merőben gondatlanságból lett elkövetve: *vétség* és 6 hónapig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő (H. T. 121. §.; 1878: V. t.-c. 256—257. §.). Az akadály utólagos elhárítása a polg. tisztviselő büntethetőségét is elhárítja.

1335. *Vétséget* követ el és ezen a címen 6 hónapig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő az a polg. tisztviselő, aki a hsg. megkötésénél tiltó akadály ellenére, vagy hatáskör vagy illetékesség hiányában tudva jár el (ideértve a kihirdetést is). Amennyiben a most mondott cselekményeknél szándékosság nem, hanem egyszerűen csak gondatlanság terheli: büntetése szintén *vétség* címen 1000 K-ig terjedhető pénzbüntetés és ismétlés esetén hivatalvesztés.

1336. *Büntettet* követ el a polgári tisztviselő akkor is, ha tudja, hogy a kötendő házasság *fajvédelmi tilalomba* ütközik és a kötésnél ennek ellenére eljár. Büntetése 5 évig terjedhető börtön, hivatalvesztés és politikai jogainak felfüggesztése. Amennyiben az eljáró tisztviselő terhére csak gondatlanság forogna fenn, cselekménye *vétség-ként minősül* s büntetése 3 hónapig terjedhető fogház (H. T. Nov. 14. §.). Végül *vétséget* követ el az a polg. tisztviselő, aki a házasság kihirdetését elrendeli (vagy az alól felmentést ad), vagy a házasságkötésnél közreműködik anélkül, hogy a házasulók a tisztiorvosi bizonyítványt bemutatták volna. A büntetés 1 évig terjedhető fogház és a viselt hivatal elvesztése.

1337. Bünteteti a H. T. az egyházi tisztviselőt is, ha a feleket a polgári kötés előtt egyházilag összeadja. Tette *vétség* és 1000 K-ig terjedhető pénzbüntetéssel, ismétlés esetén 2 hónapig terjedhető fogházzal büntetendő. (H. T. 123. §.) Ha a polgári kötés előzetesen meg is történt, de az egyházi tisztviselő annak igazolását a felektől nem követeli, *kihágást* követ el és 300 K-ig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. — Elmarad a büntetés, és nincs sem vétség, sem kihágás, ha a házasulók egyike közelhalállal fenyegető betegségben

szenved, de természetesen az ily körülmények közt létesült kötés házasságot nem eredményez.

1338. Bünteti végül a törvény azokat a házassulókat is, akik a köztük fennforgó akadály tudatában házasságra léptek. Amennyiben e cselekményük súlyosabb elbírálás alá nem vonható, *vétségként* kell azt minősíteni. A büntetés 3 hónapig terjedhető fogház, valamint 1000 K-ig terjedhető pénzbüntetés. (H. T. 124.)

1339. Fajvédelmi törvényünk (1941 : XV. t.-c.) különösen is kiemeli, hogy az a magyarhonos nemzsidó, aki zsidóval — továbbá az a zsidó, aki magyarhonos nemzsidóval, — úgyszintén az a magyarhonos zsidó férfi, aki külföldi honosságú nemzsidó nővel a fajvédelmi tilalom ellenére házasságot köt: ezzel a cselekményével *büntettet* követ el és 5 évig terjedhető börtönnel, valamint politikai jogai felfüggesztésével büntetendő. (Nov. 14. §.) Végül *vétséget* követ el a házassuló, aki az orvosi bizonyítvány megszerzése végett az egészségügyi vizsgálatnál tudva, hamis adatokat ad elő vagy lényeges adatot elhallgat és ezért 1 évig terjedhető fogházzal büntetendő. — A katonai nősülési engedély hiánya, mint házassági tilalom megszegése esetén a büntetések az idevonatkozó külön törvények szerint szabandók ki.

MÁSODIK SZAKASZ, SZÜLŐK ÉS GYERMEKEK KÖZTI JOGVISZONY.

XXIX. Fejezet. Általában. A szülői jogok.

1340. A család jogi szerkezetére tekintettel a jogrend a szülők és gyermekek közötti viszonyok bizonyos csoportját a többiek sorából kiemelve, mint „atyai hatalmat“ külön intézményben teszi szabályozás tárgyává. Amit az atyai hatalom nem foglal magában, az, mint „szülői jog“ vagy „szülői hatalom“ mindkét szülőt megilleti, még pedig, bár az atyának, mint családfőnek elsőbbsége itt is érvényesül, elvileg és alapjában véve teljesen egyenlő mértékben. A szülő és gyermek közti viszonyok túlnyomóan ethikai természete a szülői jogoknál lép legélesebben előtérbe és ezek a „szülői jogok“ inkább a természet örök törvényei által előszabott köteleességek sorozatából állanak, semmint „jogok“-ból; szabályozásuk pedig a családhoz való hozzátartozás jogi ismérveire vonatkozó törvényes rendelkezések foglalatját adja.

1341. *A szülői jogok.* A szülői jogokkal kapcsolatban jogunk elsősorban a gyermekek családi állásának kérdését szabályozza. A családi hovatarozandóságuk megjelölésére az atya családi neve szolgál; utónevüket közös akarattal a szülők állapítják meg. Követik atyjuk állampolgárságát, községi és személyes (rendes lakás szerinti) illetőségét; az állampolgári kötelekből kiskorúságuk alatt,

hacsak atyjuktól az atyai hatalom elvonva nincs — csak atyjuk beleegyezésével bocsáthatók ki. A szülők vallása szerint igazodik a gyermekek vallási hovatartozandósága is. Az idevonatkozó rendelkezéseket az 1894 : XXXII. és 1895 : XLIII. t.-c. foglalják magukban, amelyek azonban csak az életbelépésük után kötött házasságokból származó gyermekekre nyernek alkalmazást. Ellenben, az 1895. okt. 1. előtt kötött házasságból született vagy születendő gyermekekre nézve a régi jog, azaz az 1868 : LIII. t.-c. intézkedései állanak fenn (intertemporaliter) hatályban. Gyakorlati jelentőségük ma már nincs.

1342. Az 1894 : XXXII. és 1895 : XLIII. t.-c. cikkekben szabályozott mai jog a következő: A házasságkötéskor *egyvallású* szülők gyermekei *rendszerint* szülőik közös vallását követik; közös meg-egyezőssel azonban a szülők gyermekeiket más vallás kebelébe is felvétethetik, amíg azok 7-ik életévüket el nem érték. Ha pedig az egyik szülő vallást változtat és meg-egyezés e kérdésben nem kötött: a 7 éven aluliak nemük szerint követik az áttérő szülőt; a 7 éven felüliek azonban csak 18 éves koruk elérésével változtathatnak vallást. A szülők felekezetenkívülsége a gyermekek eredeti vallási hovatartozandóságát nem érinti, történjék a felekezetből kilépés akár a gyermekek születése előtt még, akár azután. Amennyiben a közös vallású szülők utóbb közösen ugyanazon egy más vallásfelekezet kebelébe lépnek át: az új közös valásba csak 7 éven aluli gyermekeik követik őket, míg az idősebbek maradnak eredeti vallásukban és csak 18-ik életévükkel térhetnek át a szülők vallására, vagy bárminő más vallásra.

1343. Más a helyzet, ha a szülők már a házasságkötéskor *különböző* vallásfelekezethez tartoztak (vegyes házasság). A vegyes házasságot kötők t. i. meg-egyezhethetnek házasságuk kötéskor abban, hogy születendő gyermekeik vagy az egyik, vagy a másik vallását kövessék. Az ilyen meg-egyezéseket utólagosan megváltoztatni csak akkor lehet, ha a szülők valamelyikének későbbi vallásváltoztatásával a házasság vegyes jellege megszűnik és a szülők egy vallásúakká lesznek. Az új meg-egyezés is csak oly értelemben köthető, hogy a 7 éven aluli és ezután születendő gyermekek szüleik közössé lett vallását kövessék; míg a már megszületett 7 évnél idősebb gyermekekre, azok 18 éves koráig a vallás megváltoztatásának helye nincs.

1344. A gyermekek vallására vonatkozó most tárgyalt meg-egyezések hiányában a gyermekek nemük szerint követik szüleik vallását, s ha utólagos áttérés esetén a szülők vallása közössé lesz: a 7 éven aluliak nemük szerint követik az áttért szülőt, a 7 éven felüliekre nézve pedig az áttérés gyámhatósági engedéllyel szintén lehetséges. Lelencek vallása, ha nem állapítható meg: a lelencet felfogadó szülő vallása lesz; felekezeti lencházba felfogadott lenlencnél a lenlenc a lencházat fenntartó felekezethez tartozik, s ha ez esetek egyike sem forog fenn: a találás helyén túlnyomó vallásfelekezethez utalandó.

1345. Ha a szülők egyike vagy mindketteje a törvényesen bevett vagy elismert felekezetek közé nem tartozó egyéb vallásfelekezeti tagja: a gyermekeknek okvetlen valamely bevett vagy törvényesen elismert felekezethez kell tartozniok. Hogy melyikhez? ezt a szülők jelölik ki; ha nem teszik: úgy ez a jog végső fokon a gyámhatóságot illeti meg. (Közelebbi szabályok: 1895 : XLIII. t.-c. 26., 27. §§. és 1894 : XXXII. t.-c. 1., 3. §§.)

1346. A szülői jogok és kötelességek tiszta típusai a következők: *Gondviselés a gyermekek felett*: A szülőnek joga és kötelessége gyermekét magánál tartani, lakó- vagy tartózkodási helyét kijelölni, felette felügyeletet gyakorolni, a gyermeket nevelni, ápolni, fegyelmezni, eltartani; a szülőt illeti továbbá a gyermek házasságához beleegyezését adni, vagy azt megtagadni és esetleg a gyermek házasságkötését megtámadni is. Kivándorlás esetén köteles a gyermek sorsát biztosítani, s különösen a visszahagyni szándékolt 16 éven alóli gyermekek elhelyezéséről gondoskodni. Ily gondoskodás hiányában az 1909 : II. t.-c. 2. §. szerint a kivándorlás tilos. Szülői hatalom alatt álló gyermek kivándorlásához gyámhatóságilag jóváhagyott és hatóságilag hitelesített szülői engedély és annak igazolása szükséges, hogy a kivándorolni szándékozó kiskorú elhelyezése rendeltetési helyén biztosítva van. Mindezeknek a jogoknak és kötelességeknek gyakorlásában atya és anya közt elvileg különbség nincs, de a gyakorlatban az atya családfőisége az anyával szemben bizonyos elsőbbséget, döntő szót jelent.

1347. Így az atya dönt nézeteltérés esetén a gyermek tartózkodási helyének meghatározásánál; a szülők *különélése* esetén e tekintetben a közös megegyezés, illetőleg hatósági intézkedés az irányadó. A gyermek jogtalan elvonójával szemben a szülő a gyermek visszabocsátása iránt a gyámhatóságtól kérhet jogsegélyt (*actio de liberis exhibendis et ducendis*, 1877 : XX. t.-c. 14. §.). Ugyanez áll akkor is, ha a gyermek hazulról önszántából távozott el. Erőszakos elvonásnál a cselekmény esetleg *gyermekrablássá* is minősülhet (1878 : V. t.-c. 317. §.) s ezt a cselekményt a szülő is elkövetheti a másik szülő gondozására bízott gyermek tekintetében. Nyomatékosan előtérbe nyomul az atya családfői állása a gyermekek felügyelete, neveltetése és fegyelmezése tekintetében. A gyámi törvény (1877 : XX. t.-c. = Gy. T.) 26. §. e részben egészen önálló hatalommal ruházza fel az atyát, amennyiben a nevelést, kiképzést másra (pl. intézetre) bízhatja, a dacos, romlott gyermeket gyámhatósági jóváhagyással javítóintézetbe helyezheti, de arra, hogy magánhelyen bebörtönöztesse, elzárassa, joga már nincs. Az atyát, mint családfőt terheli az ismert feltételek mellett a gyermek jogellenes cselekményeiért való felelősség is, valamint a kiskorúság meghosszabbításához, nagykorúsításhoz, örökbeadáshoz, házasságkötéshez való beleegyezési jog gyakorlása.

1348. A gyermekek neveltetése és képzése tárgyában általában a gyámok részére előírt szabályok az irányadók a szülőkre nézve is, de az atya idevágó intézkedései és elhatározásai tekintetében a

rokonok meghallgatásához kötve nincs s a gyámhatóság jóváhagyásának kikérése is csak akkor kötelező, ha a nevelés költségeinek fedezésére az atya a gyermek törzsvagyonát akarja felhasználni. Esetleges visszaélésekkel szemben az „atyai hatalom”-tól felfüggesztés vagy megfosztás a sanctio, mely maga után vonja a „szülői jogok”-hoz utalt nevelési jog önállóságának megszüntetését is. Az iskolai, egészségügyi törvények önként érthetőleg a szülőkre vonatkozóan is kötelezők.

1349. A gyermek életpályáját az atya jelöli ki, de ezzel szemben a legalább tizenhatéves kiskorú a gyámhatósághoz fellebbezhet és ilyenformán és ennek jóváhagyásával a hajlamainak megfelelő életpályához hozzájuthat. A gyámhatóság most említett jóváhagyó határozata meghozatalánál az atyát és esetleg a legközelebbi rokonokat is meghallgatja s a gyermek társadalmi, vagyoni viszonyaira tekintettel dönt. A nevelés költségeit ily esetekben a gyámhatóság állapítja meg és annak fizetésére az atyát kötelezi.

1350. A testi és lelki ápolás, gyógyíttatás mindkét szülő egyforma joga és kötelezettsége, épp így a gyermek erkölcsi életének óvása és gondozása is. A házi fegyelem csak a gyermek egészségére ártalmatlan módon gyakorolható. A vagyontalan kiskorút továbbá elsősorban az atya, ezután az anya és végül a mindkét oldalról való nagyszülők kötelesek eltartani. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a vagyonnal bíró gyermek tartására a szülő egyáltalában nem volna kötelezve. A gyermek vagyonának jövedelmeit ugyan elsősorban lehet és kell is eltartására felhasználni, de a tőkéhez, a vagyon törzséhez hozzányúltni nem szabad, legfeljebb csak a végső szükség esetében, ha az atya a tartásra különben képtelen volna és akkor is csak gyámhatósági jóváhagyás mellett.

1351. A gyermektartás mértéke a szülő társadalmi és gazdasági viszonyaihoz alkalmazkodik; tartalma élemezés, ruházás, lakás, gyógyíttatás, eltemetetés, stb., általában mindaz, amit a „bonus paterfamilias” gyermekének adni szokott. A tartás időtartama helyesen meghatározva arra az időre terjed, ameddig a gyermek arra rászorul. Lehet tehát, hogy megszűnik már a teljeskorúság előtti, lehet, hogy azon túlra is kiterjesztendő. Ha a szülő a gyermek tartására teljesen képtelen és arra más hozzátartozó sem vállalkozhatik: *elhagyottá* nyilvánítandó gyámhatóságilag és tartását, közteherképpen az állam veszi át. (Lásd alább.)

1352. A szülői jogokat és kötelezettségeket az, hogy a szülő még maga is kiskorú, vagy kiskorúsága meghosszabbított, önmagában nem érinti. Megszűnik a szülői jog a szülő halálával és a gyermek teljeskorúságával (a tartási kötelezettség azonban az utóbbi esetben fennmaradhat). A szülői házi fegyelmi jog elesik akkor, ha a gyermek nem él szülőinek háztartásában és fenntartásáról önmaga gondoskodik. Rendszerint megszűnnek a szülői jogok az atyára nézve, ha atyai hatalmától felfüggesztették vagy megfosztották; az anyánál pedig, ha term. és törv. gyámságától elmozdították. Mindez csak gyámhatósági intézkedés esetén állhat be, s

a szülői jogok megszüntetése a körülményekhez képest más és más terjedelmű lehet.

XXX. Fejezet. Az atyai hatalom.

1353. *Keletkezése és tartalma.* Az atyai hatalom (*patria potestas*) a szülő és a gyermek közti jogviszonyoknak egyik önálló intézményesített csoportját jelenti és tartalma a Gy. T. 15. §-a szerint a következő: az atya kiskorú gyermekeinek törvényes képviselője (*törvényes képviseleti jog*); továbbá azok vagyonának kezelője és hasznélvezője (*vagyonkezelési és hasznélvezeti jog*); végül gyermekei részére gyámot nevezhet, illetőleg a gyámviselésből olyant, aki arra törvény szerint hivatott volna, kizárhat. (*Gyámnevezési és gyámkizárási jog.*)

1354. Az atyai hatalom törvényes leszármazóknál azok *születésével*; törvényesítésnél és örökbefogadásnál a törvényesítő, illetőleg örökbefogadó ügylet *jogerőre* emelkedésével keletkezik. Kiskorú atya, vagy olyan, kinek kiskorúsága meghosszabbított, vagy gondnokság alatt álló atya az atyai hatalomnak szintén alanya ugyan, de ön jogúságának meg- vagy visszaszerzéséig jogát nem gyakorolhatja.

1355. Törvényes születésű leszármazónak pedig azt a gyermeket tekintjük, aki érvényes *házasság fennállása* alatt született. Az, hogy a házasság külön élnek vagy közöttük házassági per van folyamatban, a törvényes születés vélelmét nem alterálja; az sem, ha az anyakönyvben a gyermek törvénytelennek lett bejegyezve, miután a bejegyzés bemondáson alapszik. A törvényes születés vélelmével szemben azt, hogy a gyermek nem a férjtől való, bizonyítani kell. A bizonyítás akörül forog, hogy a fogamzási időben a házasságok között történt-e nemi érintkezés, vagy nem? A nő beismerése a születés törvénytelen voltára nézve: nem bizonyíték. A kereseti jog a törvénytelen születés megállapítása érdekében egyedül a vélelmezett atyát illeti, az anyát soha; megilleti esetleg a vélelmezett atya örököseit is, ha kimutatják, hogy örökhagyójuk a születésről nem tudott vagy a kereset megindításában cselekvőképtelenség vagy egyéb okokból akadályozva volt. (Egyéb ok pld. az, hogy az atya alacsony műveltségi fokára és társadalmi helyzetére tekintettel menthető tévedés okán mulasztotta el a törvénytelenítési kereset megindítását.) Ha az atya a per befejezése előtt halt el; az örökösekre a kereset szintén átszáll. A kereset a gyermek ellen indítandó, de abba alperesként az anyát is be kell vonni, a gyámhatóság pedig a kiskorú képviselétére ügygondnokot köteles kirendelni.

1356. *Az atya törv. képviseleti joga.* Az atyát atyai hatalmának alávetett gyermekei minden oly peres és perenkívüli ügyekben, melyeknek természete a képviseletet nem zárja ki, („legszemélyesebb ügyek“, pld. házasságkötés, végrendelkezés, stb.), megilleti a törvényes képviseleti jog, mely egyúttal kötelezettség is és személye-

sen vagy meghatalmazott által gyakorolható. E körön belül is korlátozhatja a képviseleti jogot a bíróság, vagy a gyámhatóság (az atya csődje, vétkes bukása, érdekkösszeütközések stb. esetén) vagy 3-ik személy is, ha a kiskorú részére vagyont juttatott, arra gondnokot nevezett, ill. az atyát a juttatott vagyon kezeléséből kizárta. Az atyai képviseleti jog hanyag gyakorlása kártérítési kötelezettséget, sőt az egész atyai hatalom felfüggesztése vagy elvonása intézményében büntető sanctiót is von maga után.

1357. *Az atya vagyonkezelési joga és haszonélvezete.* A kisk. vagyonát a Gy. T. 15. §. szerint az atya atyai hatalmából kifolyólag kezeli és mert a kezelésről *rendszerint* számadást tenni nem tartozik, azt egyúttal haszonélvezi is. Ebből következően a kiskorú vagyonát, először is jogosítva van leltár mellett birtokba venni. Az atyai vagyonkezelés (és haszonélvezet) alól azonban ki van véve az önmagát saját keresményéből fenntartó legalább tizennégyéves kiskorú szerzeménye, továbbá, amit a kiskorúnak harmadik személy ügygondnok nevezése mellett ajándékozott, hagyományozott, valamint kivonatik a kiskorú egész vagyona az atyai kezelés alól olyankor, amidőn az atya csődje, vagy hitelezőinek foglalása okán a gyámhatóság külön vagyonkezelő gondnok kinevezését látja szükségesnek.

1358. Az atya a vagyonkezelésnél a szorgalmas családapa körületekintésével köteles eljárni, figyelembe véve a törvényben e részt előírt utasításokat, ezenkívül bizonyos esetekben a gyámhatóság jóváhagyását kell kikérnie s a törvény oly tényállásokat is megjelöl, melyekben bizonyos „vagyonkezelési” cselekmények, még a jóváhagyás kinyerése esetén sem jogérvényesek. Szabályul szolgál közelebbről, hogy a kiskorú vagyonának jövedelmeiből először is a tartási, nevelési költségek fedezendőik; az atya haszonélvezeti joga tehát csak a *feleslegesen érvényesül*; ha pedig a kiskorúnak adósságai volnának, e feleslegnek kétharmad része a gyámhatóság rendelete alapján az adósságok törlesztésére fordítandó. Ennek biztosítása végett a gyámhatóság az atyát évi számadástételre is rászoríthatja.

1359. A gyámi törvény részleges utasításokat tartalmaz a készpénz-értékpapír-kötvény vagyon kezelése és biztosítása tekintetében és intézkedik a biztosítás különböző módosatai felől. Külön is előírja, hogy mily esetekben kell az atyának a gyámhatóság jóváhagyását kikérnie. Nevezetesen: *a)* ha az atya a kiskorú részére ipari, gyári, kereskedelmi üzletet, akár újonnan nyitni, akár egy ily üzletet, mely a kiskorúra háramlott, átvenni, azaz folytatni, akár megszüntetni óhajt; *b)* ha a kiskorú részére ingatlant, vagy tőkebefektetésül szolgáló ingót venni vagy bármikép szerezni, tőkéit felvenni, engedményezni vagy zálogjog-törleszt engedni kíván; *c)* ha továbbá a kiskorú ingatlanát bármikép elidegeníteni, terhelni akarja, vagy ugyanezt a tőkebefektetésül szolgáló ingók tekintetében szándékozza; általában, ha a törzsvagyont állagában megváltoztatni akarja; *d)* ha cégvezetői meghatalmazást ad és *e)* ha a kiskorú helyett váltói kötelezettséget vállal.

1360. Gyámhatósági jóváhagyás mellett is érvénytelen minden olyan jogügylet (az alkalmi ajándékozások kivételével), mely által a kiskorú visszteher nélkül köteleztetnék, vagy amelyekkel idegen kötelezettségeket vállalna ugyancsak ingyenesen magára (p. o. kezességvállalás) és minden ingyenes joglemondás. Az atyai hatalom megszűnésével megszűnik a vagyonkezelési, haszonélvezési jog is és az atya a kezelt vagyon állagáról a hatalma alól mentesült gyermeknek számot adni tartozik. Hasonlóképp akkor, ha a vagyonkezeléstől az atya egyéb ok folytán esett el. Az atya ellen nyitott csődben a gyermeknek bizonyos kártérítési követelései az 1881: XVII. t.-c. 60. §. 4. bek. szerint a csődkövetelések I. osztályába sorozandók.

1361. *Az atyai hatalom egyéb korlátozásai.* Az atyai hatalom legmesszebbmenő korlátozása az *atyai hatalom felfüggesztése*. Helye van a következő két esetben. Ha *a)* az atya elmebetegség, siketnémaság, elmeengyeség, tékozlás vagy távollét okából gondnokság alá helyeztetik, vagy elmebetegség címén a gyt. 258. §. értelmében *ideiglenes gondnokot kap.* *b)* Ha az atya büntett vagy vétség címén egy évnél hosszabb tartamú szabadságvesztési büntetésre elítéltetik. Az *a)* pont esetében az atya a gondnokság alól való felmentéssel, a *b)* pont esetében pedig a büntetés kiállításával atyai hatalmát rendszerint ismét visszanyeri, hacsak a gyámhatóság annak korlátozását gondnok kirendelésével továbbra is fenntartandónak nem látja. Elmarad a *b)* esetében az atyai hatalom felfüggesztése, ha az atya maga helyett alkalmas meghatalmazottat rendelt. Ugyanígy, ha gondnokság alá távollét, ismeretlen helyen tartózkodás vagy a hazajövetelben való gátoltság okából került.

1362. *Az atyai hatalom megszűnése.* Véget érhet az atyai hatalom vagy *önmagától*, vagy hatósági *megszüntető határozat folytán*. Önmagától szűnik meg, ha az atya vagy a gyermek meghal, ha a gyermek eléri teljeskorúságát és ha valaki a gyermeket a gyámhatóság jóváhagyása mellett plena adoptióval örökbe fogadja. A halállal egy jelentősége van a holtányilvánításnak. A netalán visszatérő holtányilvánított atyai hatalmát a gyámhatóság visszaállíthatja, de önmagától nem éled fel. A gyermek kiskorúságának meghosszabbítása esetén: az atyai hatalom szintén „meghosszabbítottnak” tekintendő.

1363. *Atyai hatalomtól való megfosztás* (megszüntető határozat). Helye van: *a)* ha az atya gyermeke nevelését és tartását teljesen elhanyagolja; *b)* ha a gyermek erkölcsiségét, testi jólétét, vagyonának állagát vétkesen, illetőleg rossz kezeléssel veszélyezteti. Ha az atyai hatalom mellett a szülői jogok egészben vagy részben való elvonása is szükségesnek mutatkozik: ehhez külön gyámhatósági határozat kell. Az eljárás bárki fellelmentésére megindítható és a megfosztó határozat meghozatala előtt a legközelebbi rokonok meghallgatandók. A jogerős határozattól számítandó három hónap alatt a megfosztó határozatot az atya az illetékes bíróságnál „birtokonkívül” megfellebbezheti. Fellebbezésnek tizenöt nap alatt, mégpedig „birtokon belül”, azaz felfüggesztő hatállyal, a másodfokú

gyámhatósághoz van helye. Az előbbi szabály csak a már *jogerős* megfosztó határozatokra alkalmazandó. Az atyai hatalomtól való megfosztás esetén a gyermek gyámság alá kerül s az atyának vele szemben — az esetleg meghagyott szülői jogoktól eltekintve — csak annyi joga van, mint amennyi a „legközelebbi“ rokonokat megilleti. A megszüntetés okának elestével a gyámhatóság az atyai hatalmat hasonló határozattal ismét visszaállíthatja.

XXXI. Fejezet. Az anya jogállása és a családjogi tartási kötelezettség.

1364. Az atya és az anya jogállása elvileg egyenlő. Ezt az egyenlőséget azonban egyrészt a család jogi szerkezete, másrészt az „*atyai hatalom*“ az anya rovására jelentékeny mértékben megbontja. Ha az atya és az anya házas életközösségben együtt élnek, a gyermek feletti rendelkezést a Gy. T. 26. §. minden irányban és kizárólag az atyának adja meg. S ha a Gy. T. 10. §. szerint a gyermek a „szülők“ (tehát az anya is ide értendő) irányában egyformán köteles az engedelmességre, s hogy a felügyelet felette ismét csak a „szülőket“ illeti: az anyának nem saját jogot ad a gyermek felett, hanem csak az atya helyett való eljárásra (p. o. fegyelmezésre) hatalmazza őt fel. A döntő szó mindenestre és ezekben a vonatkozásokban is, az atyát illeti. A gyermek testi-lelki ápolása, gyógyítása azonban már teljesen egyenlő joga az apának és anyának, s önként érthetőleg kötelessége is.

1365. Ha az atya és anya nem élnek együtt, vagy házasságuk felbontatott: a gyermekekhez való jogviszonyukat egyezségileg szabályozhatják. E megegyezések azonban nem feltétlen hatályúak és ha egyáltalában nem is jönnek létre, vagy a szülők azokat nem tartják meg: a gyámhatóság, vagy a házassági per bírósága dönti el a kérdést, hogy a gyermekek melyik szülő gondozására bizassanak. Ezt a döntést is a gyámhatóság a gyermekek érdekében utólag mindig megváltoztathatja s beleszól a kérdésbe a házasság felbontásában való vétkekesség is. Ha már most az eshetőségek úgy alakulnak, hogy az összes gyermekek az anya gondviselésébe kerülnek: az anya önálló jogálláshoz jut, sőt a H. T. 103. §. szerint a gondjaira nem bízott gyermekekkel is a gyámhatóság által megszabott módon érintkezhetik. A feltett esetekben tehát elmondható, hogy az anya és atya jogállása gyakorlatilag is az egyenlőség elvének megfelelően alakul ki.

1366. Ha az atya atyai hatalmától megfosztatott vagy az alól felfüggesztetett: az anya jogállása gyermekeivel szemben úgy alakul, mintha az atya nem volna életben, kivéve, hogy az atya — megfosztás esetén — „szülői“ jogainak élvezetében bennmaradhat, míg az atya halálakor ezek természetesen szintén elesnek. Az anya jogállása az itt feltett esetben vagy a rája szállott „természetes és törvényes“ gyámságban jut kifejezésre, vagy azon jogkörben, amely

megilleti őt olyankor, midőn a term. és törv. gyámságot elfogadni nem volt hajlandó, vagy abból gyámnevezés folytán kiesett.

1367. *Családjogi tartási kötelesség.* Részben a gyámi törvény, részben a szokásjog alapján szabályozza jogunk a *nagyszülőket terhelő unoktartást*. Ez a nagyszülői tartási kötelezettség a nevelést is magába öleli s mértékére, minőségére nézve mindenben a szülők tartási kötelezettségének szabályai az irányadók. Így a nagykorú unoka esetleges tartása kérdésében is, mely tartás azonban az elsőrendű életszükségletek fedezésén túl semmiesetre sem terjeszthető ki. Megtérítést a nagyszülő az általa szolgáltatott tartásért sem az unokától, sem ennek később tartásra alkalmassá lett szülőjétől általában véve nem követelhet.

1368. A családi tartási kötelesség további esete az, amikor a szülőket, nagyszülőket a gyermekek, illetőleg unokák kötelesek eltartani. A tartás összegét a gyámhatóság állapítja meg. A szülő, nagyszülő tartás iránti igényének az az előfeltétele, hogy ő maga vagyon- és munkaképtelenné válván, nyomorúságra jusson, a gyermeknek, unokának ellenben vagyona van, vagy ha nincs is, de keresetéből nyomorúságba jutott felmenőjét eltartani képes. A tartás valamennyi gyermeket, unokát egyformán terheli.

1369. Mértékére nézve az az irányadó, hogy az igényjogosult állásának, a tartásra kötelezett vagyoni és kereseti viszonyainak megfelelő és legalább is az elsőrendű életszükségletek fedezésére elegendő legyen. Kiszolgáltatása rendszerint természetben szokott történni, de történhetik pénzben is. Kiskorú tartásra kötelezettnél a tartás összegét a gyámhatóság állapítja meg; ellenben nagykorúaknál, valamint, ha vitás már maga a tartás iránti jog is: a bíróság. A tartás terhe az örökösre is átszáll, ha az arra kötelezett meghal. Csődben a most tárgyalt tartáskövetelések bizonyos kedvezményekben részesülnek. (1881 : XVII. t.-c. 5. §.) Megszűnik a tartási kötelesség, ha a szülő, nagyszülő elhal, vagy ha vagyoni viszonyai megjavulnak, illetőleg, ha a tartásra kötelezettéi romlanak meg oly fokban, miszerint a további kiszolgáltatásra képtelenné válik.

XXXII. Fejezet. A törvénytelen gyermekek jogállása.

1370. Törvénytelen az a gyermek, akinek szülői között a nemzés és születés alkalmával törvényes házasság nem állott fenn. Tehát *nem* törvénytelen, a) aki anyjának érvényes házassága alatt fogantatott és született, essék bár a fogamzás vagy a születés tényleges különélés idejére, vagy közvetlenül a házasság megkötése utánra is — mindaddig, míg az anya férjének keresetére a bíróság jogerősen meg nem állapítja, hogy a gyermeket más férfi, tehát nem az anya férje nemzette. Ebből kitűnik, hogy a vélelem mindig a törvényes születés mellett harcol. Nem törvénytelen az, b) aki az érvényes házasság megszűnésétől számított tíz hónapon innen vagy a házasság megkötésétől hat hónapon túl született, hacsak származásának

törvénytelenységét az α) alattiak szerint meg nem állapítják és nem törvénytelen c) az olyan érvénytelen házasságban született és fogant gyermek, amely házasság érvénytelensége utóbb elháríttatik.

1371. A törvénytelen gyermek nemző atyjával jogi rokonságban nem áll és így annak családjából ki van zárva. Anyjának nevét viseli, atyja nemességében, rangjában nem osztozik, de emellett anyja nemességét sem nyeri meg. Állampolgárságában, községi illetőségében és vallási hovatartozandóságában anyját követi, de utóbbi vonatkozásban csak akkor, ha az anyja valamely bevett vagy törvényesen elismert felekezet híve. Ellenkező esetben az anyának, s ha nem teszi, a gyámhatóságnak kell azt a bevett vagy törv. elismert vallásfelekezetet megjelölnie, amelyet a gyermek követni fog. (1894 : XXXII. t.-c. 5. §., 1895 : XLIII. t.-c. 27—29. §§.) Így a törvénytelen gyermek jogilag véve rokonságban és öröklési kapcsolatban csak anyjával áll.

1372. De e rokonság következményei az anya rokonságával szemben is levonva nincsenek. Anyja korábbi elhalálozása esetén ekként az anyai rokonok hagyatékában sem saját jogán, sem anyja képviselőtében nem örökölné; de ezzel szemben az újabb joggyakorlatban ellentétes új szokásjog kialakulása észlelhető a törvénytelen gyermek javára. Így találkozunk oly kúriai ítéletekkel, melyek a törvénytelen gyermek és az anyai oldalrokonok közti vérvérségi kapcsolatot hangsúlyozva (ez ugyan megvolna természet szerint az apával és apai oldalrokonokkal is) a kölcsönös örökösdési jogosultságot megállapítják, mégpedig együtt öröklő oldalági örökösök mellett, sőt az anyai felmenők utáni köteles részének csorbíthatatlanságát is biztosítják. (Mjogi Dtár X. évf. 134.148. sz. XIII. évf. 48. sz.)

1373. A törvénytelen gyermek jogállásának ez a fokozatos javulása a jog történelmi fejlődési irányának is megfelel; az 1840 : VIII. t.-c. 2. §-a a törvénytelen gyermeknek anyja után sem adott még öröklési jogot; az 1861. évi Országbírói értekezlet 9. §-a pedig csak akkor, ha az anyának egyéb és törvényes leszármazói nem voltak. A Curia 79. sz. polgári döntvénye előbb az országbírói értekezletnek ezt a megszorítását döntötte meg, mely egyébként az 1840: VIII. t.-c. álláspontjához képest szintén haladást jelentett; az M. M. T. 245. §-a pedig a törvénytelen gyermek jogállását anyjával — és *anyja rokonaival szemben teljesen* a törvényes gyermekével azonosítja, és módot ad arra is, hogy az anyának férje, saját nevét, a gyermekre, örökbefogadás nélkül is, közokiratos nyilatkozattal átruházhassa (246. §.). Házasságjogi szempontból a törvénytelen gyermek a törvényessel egy tekintet alá esik.

1374. A törvénytelen gyermek felett a szülői jogokat az anya gyakorolja; atyai hatalom helyett anyjának természetes és törvényes gyámsága alatt áll. A tartás terhe, amíg a természetes atyára rá nem róható, az anyát illeti; a természetes atyára való áthárítás után ezt és quoad vires hereditatis az ő örököseit is. A tartás jogalapja az a természetes vérségi viszony, melyben valaki az általa nemzett gyermekkel áll.

1375. A tartás iránt a gyermek törvényes képviselője indíthat keresetet; ha ez maga az anya, úgy ő, ha nem, úgy a gyámhatóságilag kirendelt gyám. Elenyészettnek veszi gyakorlatunk az anya gyermektartás iránti igényét, ha a tartást hosszú időn át ő teljesítette, bár az atya elleni fellépésében akadályozva nem volt. Ennek a tételnek következménye az is, hogy visszamenőleg tartást megállapítani nem szokás. Ha a természetes atya kiskorú: törvényes képviselője útján kell perbe hívní. A tartással együtt, ha a házasságon kívüli nemzés valamely bűncselekménnyel kapcsolatos (pl. erőszakos nemi közösüléssel), munkamulasztás, szülési, stb. költségek címén, tehát delictualis alapon, kártérítést is lehet követelni.

1376. Az atyaság bizonyítása annak kimutatásával történik, hogy az alperes férfi a felperes nővel a gyermek-fogamzási idejében nemileg érintkezett (*Pater est quem — nuptiae demonstrant*). A bizonyított közösülés ténye az apaság vélelmét állapítja meg. Az *exceptio plurium concubentium* a vélelem megdöntésére csak akkor használható fel, ha egyúttal a nő ugyanazon időben folytatott feshett életmódja is bizonyíttatik. A feshettség mibenléte: ténykérdés. De elesik a feshettségre való hivatkozás lehetősége, ha a férfi, ki a nőnek ilyen életmódját ismerte, házassági ígérettel bírta azt rá a közösülésre, vagy ha az atyaságot forma szerint már elismerte. Elhárítható a kereset akkor is, illetőleg megdönthető a fenti vélelem, ha az alperes férfi „*impotentia generandi*”-t tud igazolni.

1377. A tartás mértékére nézve az a szabály irányadó, hogy abból a gyermek ellátási és neveltetési költségei fedezhetőek legyenek. Kiszabásánál az atya és anya vagyoni helyzete és az anya társadalmi állása, valamint az is figyelembe veendő, hogy a tartásra kötelezett term. atya ezáltal esetleges törvényes leszármazói eltartásában akadályozva ne legyen. Utólagos tartásdíj-felemlésnek vagy leszállításnak nincs akadálya. A tartás fizetése időtartamára nézve újabban a gyermek *keresetképességéig* való megállapítás a szokásos. A fizetés módjára nézve az előleges, készpénzbeli havi részletek a rendszerintiek, de nincs kizárva a természetben való tartás sem, mikor p. o. a szülők együtt élnek.

1378. A tartás tekintetében az anya vagy a gyermek egyébkénti törvényes képviselője a természetes atyával egyezséget köthet, mely gyámhatóságilag is jóváhagyandó, de ennek ellenére a gyermekre nézve joghatállyal nem bír és tartás iránti jogát semmiben sem csorbíthatja, sőt maga az egyezséget kötő anya sincs elzárva attól, hogy utóbb a term. atya ellen a *saját nevében* és a gyermek érdekében tartási pert ne indíthasson. Indokolt esetben a tartási követelés biztosítása is külön keresettel igényelhető. A term. atya halála esetén a tartás hagyatékát fogja terhelni, bár a hátramaradt törvényes leszármazók tartási igényének sértetlenségét itt is úgy, mint az atya életében figyelembe kell venni.

1379. Fontos szabály végül, hogy ott, hol a törvénytelen gyermeket sem természetes atyja, sem anyja eltartani nem képesek, a tartási kötelezettség az *anyai nagyszülőkre* is átszáll, s ha ezek is

képtelenek rája, vagy nem léteznek: úgy a törvénytelen gyermek elhagyottá nyilvánítandó és a gondozását az állam veszi át. Végül megjegyzendő, hogy ha a term. atya gazd. tevékenységét atyja gazdaságában fejti ki, jóllehet ellenkező esetben lehetne oly jövedelme, mely a tartási kötelezettség teljesítését elbírná: a tartást a term. atya atyjára is át lehet hárítani.

1380. *Törvénytelen gyermekek törvényesítése.* A törvénytelen születéssel járó joghátrányok az ú. n. „törvényesítéssel” háríthatók el, melynek mai jogunk kétféle alakját ismeri. Nevezetesen *a) az utólagos házassággal való és b) a királyi kegyelemmel való* törvényesítést. (Legitimatio per subsequens matrimonium és per rescriptum principis.)

1381. *Utólagos házassággal való törvényesítés.* Ipso jure törvényessé lesz a törvénytelen származású gyermek, ha nemző szülői közt utólagosan törvényes házasság jön létre, kivéve, ha a gyermek mindkét szülő által tudott házasságtörésben fogantatott, vagy ha a nemzéskor a szülők között a vérrokonság és egyeneságbeli sógorság dispensálhatatlan bontó akadályja állott fenn. A törvényesítésnek a születésig visszaható ereje nincs és így az időközben született törvényes gyermekek netaláni szerzett jogait nem érinti — viszont kihat az esetleg hamarabb elhalt gyermek ivadékaira is. A gyermek születési anyakönyvébe a szülők utólagos házasságkötése és a gyermek ezen az úton való törvényesülése csak akkor jegyezhető be, ha az atya a gyermeket *elismerte* és az atyai elismerés egyidejűleg *szintén* bejegyeztetik vagy már korábban bejegyeztetett. Ez a bejegyzés az 1904 : XXXVI. t.-c. 19. §-a értelmében az anyakönyvi felügyelő hatóságnak (a törvényhatóság első tisztviselője — 1914. július 2-án 99.156/914. sz. belügyminiszteri rendelet) az érdekelt felek kérelmére megejtett előzetes vizsgálata után és rendeletére történik.

1382. *Törvényesítés királyi kegyelemmel.* Ott alkalmazandó, ahol az utólagos házasság eszköze ki van zárva. Ha a nemzéskor a nemző szülők között a vérrokonság vagy egyeneságbeli sógorság bontó akadályja állott fenn: a kegyelemmel való törvényesítés sem foghat helyet. A törvényesítést *csak* a természetes atya kérheti; az ő halála után az anya és a törvényesítendő is, ha és amennyiben az atya törvényesítés iránti szándékát még életében vagy végrendeletileg kifejezte. Ha a törvényesítendő kiskorú: a kérést a gyermek érdekei szempontjából a gyámhatóság is átvizsgálja. Nagykorúak esetében a kérés egyenesen az igazságügyminiszterhez nyújtandó be, ki a törvényesítő atya többi leszármazói s közelebbi rokonait meghallgatja, de azok véleményétől függetlenül dönt.

1383. A kegyelemmel való törvényesítés hatálya szűkebbkörű, mint az utólagos házasságé, mert jogi és rokoni kapcsolatot csak az atyával és ennek leszármazóival létesít, az atya felmenőivel és oldalrokonaival ellenben nem; nem viszi át továbbá a törvényesítettre az atya nemességét, címerét, előnevét sem, hacsak ezt külön kegyelmi ténnyel a király a törvényesítettnek meg nem adja. Utóbbinál a törvényesítő atya rokonainak beleegyezése is szükséges.

Visszaható ereje a törvényesítés ezen módjának szintén nincsen; s az anyakönyvbe hasonlóképpen feljegyzendő.

1384. Az 1920 : VI. t.-c. adta felhatalmazás alapján a 377/1922. M. E. és a 80.000/1926. B. M. rendeletek az utólagos házassággal törvényesített gyermekek törvényességének megállapítására — tekintettel arra, hogy a háborús viszonyok miatt az atyaság elismerése és annak igazolása nehézségekbe ütközött: egy perenkívüli és a járásbíróság előtt lefolytatandó eljárást léptettek életbe.

1385. *Atyaság elismerése.* Az atyaság elismerésének az anyakönyvbe való bejegyzése csupán a törvényesítés anyakönyvi nyilvántartásának az előfeltételeként bír jelentőséggel. A bejegyzés csak akkor foganatosítható, ha az elismerést maga a természetes atya az anyakönyvvezető előtt személyesen jelenti ki, vagy, ha az elismerés közokiratba van foglalva. Az atyai tartási kötelezettség megállapítására már az atyai elismerés is elegendő és ezenkívül azzal a következménnyel is jár, hogy az elismerést követő hat hónapon belül kijelentett kívánságra az elismert fiúgyermek, ha hetedik évét még nem töltötte be és atyja bevett vagy törvényesen elismert felekezet híve — atyja vallását fogja követni.

1386. Az atyaság elismerése újabban a fajvédelmi hsgi tilal-
makkal kapcsolatban is jelentőséghez jutott, amennyiben az 1914 : XV. t.-c. 9. §-át házasságon kívül született gyermekre csak akkor kell alkalmazni, ha a természetes atya őt az anyakönyvvezető előtt vagy közokiratban magáénak elismerte, vagy az atyai elismerést a bíróság megállapította.

XXXIII. Fejezet. Az örökbefogadás.

1387. Az örökbefogadás (adoptio) az a szerződés, melynél fogva valaki (az örökbefogadó) másnak (a vérszerinti szülőnek) gyermekét saját gyermekéül fogadja, hogy az általa neveltessék, utána örökösödjék s esetleg nevét és nemességét is (utóbbihoz királyi jóváhagyás kell) elnyerje. Az örökbefogadás ekként „imitatio naturae”, mert a gyermek és szülő közti viszonyt mesterséges úton létesíti. Ha az örökbefogadó a vérszerinti szülőtől a gyermek feletti atyai hatalmat, illetőleg természetes és törvényes gyámságot is átveszi: az örökbefogadás *teljes* (adoptio plena), ellenkező esetben nem teljes (adoptio minus plena).

1388. Örökbefogadási képessége minden nagykorú férfinak és nőnek van; az, hogy az örökbefogadó házasságban él, s hogy házastársa az örökbefogadást ellenzi, vagy hogy gyermekei vannak-e, vagy nincsenek: közönyös. Közösön azonban csak házastársak fogadhatnak örökbe. Vítás, hogy hivatásuknál fogva nőtlenségre kötelezett személyek (r. kat. lelkészek; szerzetesek) fogadhatnak-e örökbe, vagy nem? Miután nincs kizárva, hogy az ily személy fogadalma, ordinatioja előtt házasságban élhetett: hazai jogunk szem-

pontjából a kérdésre inkább igenlően kell felelnünk, mert az imitatio naturae-nak jogi akadály a mondott körülményre tekintettel nem lehet. Az, hogy valaki saját törvénytelen gyermekét fogadja örökbe: nincs kizárva. Ezt csak a természetes anya nem teheti, mert közte és természetes gyermeke közt a szoros jogi kapcsolat úgy is fennáll. Testvért örökbefogadni azonban nem lehet. Az örökbefogadó és örökbefogadandó között legalább 16 év korkülönbségnek kell lennie. Kiskorú örökbefogadásához gyámhatósági jóváhagyás és igazságügyminiszteri megerősítés szükséges.

1389. A kiskorúakat érdeklő örökbefogadások körüli eljárást az 1884/3546. sz. igazságügyminiszteri rendelet szabályozza. Eszerint: a szerződést az örökbefogadandó mindenkor törvényes képviselőjével kell megkötöni; — törvénytelen gyermek esetén, ha az anya még szintén kiskorú, a gyámhatóság által kirendelt gyámmal; — és ha az örökbefogadó éppen maga a gyám volna: a Gy. T. 30. §. a) pontja szerint kirendelt gondnokkal. — Közgyám a kiskorú örökbefogadása körüli eljárásra nem jogosult. — A szerződésbe pontosan befoglalandók az örökbefogadandóra átvendő összes jogok; — de az öröklési jogokat, miután ezek a szerződésnek törvény szerinti hatályai, módosítani, érinteni nem szabad. A felek és ha az örökbefogadandó legalább 14 éves, ő is — meghallgatandók. A szerződés három példányban állítandó ki és kivételesen az árvaszék előadója vagy az árvaszék által megbízott szolgabíró előtt szóval is megköthető, mikor is az eljáró hatósági személy jegyzőkönyvet vesz fel róla. A gyámhatóság jóváhagyását okvetlenül ki kell kérni s azonfelül a gyámhatósági határozat megerősítés végett az igazságügyi miniszterhez is felterjesztendő. Nemesség átruházásánál a nemességet bizonyítani kell és a király jóváhagyása is kieszközlendő. A netaláni főrendűséget a nemesség átruházásának jóváhagyása nem foglalja magában. Erre ismét külön királyi adományozás szükséges. (1885:VII. t.-c. 2. §. c.)

1390. Az örökbefogadott az örökbefogadó után úgy örököl, mintha törvényes leszármazója volna (az örökbefogadó már létező törvényes leszármazóinak köteles részét azonban az örökbefogadott gyermek nem sértheti); nemkülönben tartást és nevelést a törvényes leszármazóknak kijáró mérték szerint követelhet. Ez a törvényszerű joghatály kiterjed az örökbefogadott gyermeknek az örökbefogadás után született ivadékaira is. Az örökbefogadónak az örökbefogadott után öröklési joga nincs, s ilyen az örökbefogadási szerződésben részére ki sem tölthető.

1391. Az örökbefogadás az örökbefogadottnak az ő vérszerinti szülőivel és rokonaival való családi kapcsolatát s az ezen nyugvó tartási és öröklési jogait nem szünteti meg, sőt még a felette való atyai hatalmat, vagy anyai természetes és törvényes gyámságot sem, ha ezt a vérszerinti szülők maguknak továbbra is fenntartják. Az atyai hatalomnak vagy természetes és törvényes gyámságnak szerződéses átvétele esetén, az így teljessé vált örökbefogadás a már ismert házassági akadályokat teremti meg. — A név átszál-

lása rendszerint ki szokott köttetni, mikor is az örökbefogadott saját régi családnéve megtartásával kettős családi nevet fog viselni. Ha ugyanazon egy személy több személyt fogad örökbe: az örökbefogadottak és ezek leszármazói között rokonsági és öröklési kapcsolat nem létesül.

1392. Külföldi egyén örökbefogadtatása által kedvezményes honosításban részesül (1879:L. t.-c. 8. §.); előbbi hazájának törvényei azonban úgy a szülői beleegyezések, mint a gyámhatósági jóváhagyás szempontjából figyelembe veendő; egyebekben a magyar jog, alakiságok tekintetében pedig a szerződés kötés helyének szabályai az irányadók. Ha pedig külföldi óhajt magyar állampolgár kiskorút örökbefogadni: a magyar gyámhatóság hozzájárulása, a külföldi saját hazája joga szerinti örökbefogadási képességének igazolása és a hazai és külföldi törvény rendelkezéseinek együttes megtartása szükséges.

1393. Megszűnik az örökbefogadás szülte egész jogviszony, ha a benne érdekelt felek a szerződést kölcsönösen felbontják. Ha az örökbefogadott még kiskorú: az ilyen felbontáshoz gyámhatósági jóváhagyás is kell. Egyoldalú és az örökbefogadó által kereseti úton érvényesítendő felbontásnak — eltekintve az eredeti érvénytelenség címén való megtámadástól — csak oly ok alapján lehet helye, amely ok az örökségből (kötelesrészből) való kitagadásra is elegendő alapot szolgáltatathatna.

HARMADIK SZAKASZ. GYÁM ÉS GONDNOKSÁG.

XXXIV. Fejezet. A gyámság.

1394. *I. Gyámság alá helyezés.* A jogrend a gyámság intézményével a kiskorú gyermekek mindennemű ügyeinek gondviseléséről kíván gondoskodni olyan esetekben, mikor az atya nem él, vagy ha él is, de atyai hatalmának gyakorlásában annak felfüggesztésével vagy elvonásával akadályozva van, avagy oly esetekben, amelyekben mint a lelenecnél vagy a törvénytelen gyermeknél: atyai hatalomról szó sem lehet. A gyámság tehát kizárólag a kiskorúak vagy ilyenekül tekintendőek érdekében és számára áll fenn; ennek felel meg a gyámtörvény 27. §-a is azzal a rendelkezéssel, hogy „mindazon kiskorúak, kik atyai hatalom alatt nem állanak, gyámság alá helyeztetnek”. A gyámság alá helyezés a gyámhatóság feladata.

1395. *Végrendeleti vagy nevezett gyámság.* A gyámság első sorban azt illeti, aki az atyai hatalmat gyakorló atya által a törvényben előírt alakszerűséggel ellátott végrendeletben, vagy közjegyzői okiratban gyámul neveztetett. (Gyámtörvény 34. §.) Az atyai hatalom csonka jogkörrel való gyakorlása (ha pl. a vagyonkezelés tőle elvonatott) a gyámnevezés jogát nem érinti. A gyámnevezés csak az atya halála esetére szólhat, s hatálya az utószülöt-

tekre is kiterjed. A kinevezett gyámot tisztében a gyámhatóság erősíti meg, de a halaszthatatlan sürgős intézkedéseket a kinevezett gyám a kiskorú érdekében megerősítése előtt is megteheti. A megerősítés csak akkor maradhat el, ha a kinevezettel szemben törvényes gyámságból kizáró ok forog fenn (Gyámtörvény 41., 43., 44. §§.). A gyámnevezés joga magában foglalja a gyámságból való kizárási jogot oly személyek tekintetében, akikre a gyámság különben törvény szerint szállana át. A gyámnevezés vagy kizárás utólag és megfelelő alakszerűséggel vissza is vonható.

1396. *Természetes és törvényes gyámság.* Nevezett gyámság nem léteben a gyámság, mint törvényes és természetes gyámra az anyára száll, ki újabb férjhezmenetelig kiskorú gyermekeinek vagyonát rendszerint számadás nélkül kezeli. (Gyámtörvény 35. §.) Az anya a rászállott gyámságot elfogadni köteles, de a vagyonkezelést magától elutasíthatja. Ellenkező esetben az általa kezelt vagyont az atyai hatalom mintájára rendszerint haszonélvezi is, az ott látott korlátozások és szabályok mellett. Nemkülönb azonos szabályok szerint történik a vagyonkezelés, ép úgy, mint az atyai hatalomnál.

1397. Egészben véve tehát az anyát, mint t. és t. gyámot az atyai hatalomhoz hasonló jogkör illeti meg. Különbségek azonban vannak és így a két jogkör távolról sem azonos. Így a) a gondnokság alá helyezett atya atyai hatalmát csak *felfüggesztik*, — az anyára nézve ezzel szemben netaláni gondnokság alá helyeztetése t. t. gyámságának megszűnését jelenti (Gy. Törv. 43. §. b). b) Az atyai hatalomtól való megfosztás ellen az illetékes bírósághoz, bár birtokon kívül, de jogorvoslattal lehet élni; az anya t. és t. gyámságától való elmozdítás esetén nem. c) Az atya a gyermek neveltetése, kiképzése körül önállóan jár el és ebben őt csak a legalább 16 éves gyermek ú. n. pályaválasztási joga korlátozza; — az anya ellenben ily kérdésekben nem önálló; a nagyszülők és ezek nem léteben a rokonok beavatkozását kénytelen tűrni, s a döntés a gyámhatóságot illeti. d) Az atya újabb házasságkötése az atyai hatalmat nem érinti; ezzel szemben az anya újabb házasságra lépése a vagyonkezelésnél számadáskötelezettséget von maga után. e) Az anyának gyámnevezési és kizárási joga nincs. f) Az anya a vagyonkezelést elutasíthatja magától; amit az atya nem tehet.

1398. Az atya gyámnevezése az anyát a törvényes és természetes gyámságból kizárja, ami azonban azt a jogát, hogy gyermekeit magánál tarthassa, nevelhesse, stb. nem érinti, s emellett biztosítva van a gyermekek minden ügyében a legközelebbi rokonok javára fenntartott meghallgattatása. A gyermektartás költségei címén ilyenkor az anyának fizetendő összeget a gyámhatóság határozza meg. A természetes és törvényes gyámság az atya halálával kezdődik, vagy atyai hatalomtól való megfosztásával áll be. Megilleti az örökbefogadó nőt is az örökbefogadott felett (hacsak a vérszerinti szülő magának a gyermek feletti jogokat fenn nem tartotta) és az anyát törvénytelen gyermeke felett, ha nagykorú. A

természetes és törvényes gyámság csak a gyámhatóság intézkedése alapján vehető át. Halaszthatatlan ügyekben azonban a leendő természetes és törvényes gyám eljárhat megerősítettése előtt is.

1399. *Törvényes gyámság.* Az anya után a törv. gyámság az atyai nagyatyát, ez után az anyai nagyatyát, ez után a finembeli oldalrokonokat, unokatestvérig bezárólag illeti. Oldalrokonok sorrendjére nézve a rokonsági fok közelsége dönt s több hasonló fokú közt a gyámhatóság választ. (Gyámtörvény 39. §.) A soros rokont a gyámhatóság csak akkor mellőzheti, ha ellene kizárási ok vagy egyéb akadály forog fenn. A gátló akadályok miatt mellőzött rokon, ha az akadály utóbb elesik, a gyámság részére leendő átadását nem követelheti. Erre a gyámtörvény 51. §. csak a testvérnek ad jogot. A törvényben felsorolt kizárási okoktól eltekintve, „egyéb akadály”-nak a gyámhatóság, a nagyanya kivételével, a hajlott kort, a törődöttséget s ehhez hasonló körülményeket tekintheti. Örökbefogadott gyermeknél a törvényes gyámság az ő vérszerinti rokonait illeti, törvénytelen gyermek pedig, mert jogi rokonságban sem atyja, sem anyja rokonaival nincs, törvényes gyámság alá nem kerülhet.

1400. *Rendelt gyámság.* Ahol az I—III. alatt felsorolt gyámság egyike sem érvényesülhet, alkalmas, megbízható gyámot a kiskorú részére és a rokonok meghallgatásával a gyámhatóság fog kirendelni. A kirendelt egyén külföldi is lehet, ha állandóan a magyar állam területén lakik; állandóan külföldön lakó egyén ezzel szemben, még ha magyar állampolgár volna is, csak belügyminiszteri jóváhagyással viselhet gyámságot. A rokonok a gyámkirendelést megfellebbezhetik. A gyám lehetőleg a törvényes gyámságra nem hivatott távolabbi rokonok, de idegenek, főleg a család jó barátai köréből is választandó és választható.

1401. *Ellenőrző gyámság.* Ha az atyai hatalmat gyakorló atya a kiskorú részére több gyámot nevezett: a gyámhatóság a tulajdonképi gyámi teendők végzésével a rokonok meghallgatása mellett egyet bíz meg és a vagyonkezelést is rendszerint ennek kezébe teszi le. Az ilyen megbízást nem nyert többi kinevezett gyámot ily esetben az ellenőrzés joga és kötelezettsége illeti s e minőségükben gyámtársuk után másodsorban vagyoniilag is felelősek. Lehetséges a vagyonkezelés tekintetében az *együttes* gyámkirendelés is, amikor aztán köztük egyetemleges felelősségi viszony támad.

1402. *Ideiglenes gyámság.* A gyámhatóság oly esetekben, midőn előrelátható, hogy a nevezett vagy természetes és törvényes, vagy törvényes gyám az ő tisztét egyelőre még nem veheti át, vagy amikor a gyámhatósági megerősítésnek akadályai vannak, ideiglenes gyámot rendelhet ki. Ugyanez történik akkor is, midőn a kiskorú érdekeinek megvédése céljából a különben nem illetékes gyámhatóság az erre hivatott másik gyámhatóság intézkedéséig ideiglenesen gyámot kénytelen kirendelni.

1403. *Gyámság alól mentesítő okok.* A gyámság viselése honpolgári (közjogi) köteleesség és azt visszautasítani csak a törvényben megállapított mentességi okok alapján lehet. Ilyenek hiányá-

ban azt, aki a gyámságot vállalni nem hajlandó: a gyámhatóság 200 frtig terjedhető pénzbírsággal büntetheti. Mentességi okok: Nem tartoznak a gyámságot viselni és az alól kérelemre felmentendők azok, a) kik 60. évüket már betöltötték, b) akik már egy terheesebb vagy két kisebb gyámságot vagy gondnokságot viselnek; c) akik 5 gyermek gondját viselik; d) miniszterek, országos képviselők; e) a hadsereg tetteles állományához tartozó személyek, közhivatalnokok, világi papok és tanítók, ha előjárásaik igazolványával tanúsítják, hogy a gyámság viselése hivatali kötelességeik teljesítésével összeegyeztethetetlen; f) a kiskorú lakóhelyétől és birtokától távol lakó személyek, kiknek épp ezért a gyámság terhes és költséges volna és g) azok, kikre valamely gyámság reáharulván, kimutatják, hogy náluk gyámságra hivatott közelebbi rokon is van. Végül a gyámhatóság a testi vagy lelki kórbán szenvedőket a fenti okokon kívül is kérelmükre a gyámviselés alól felmentheti.

1404. A gyámság viseléséből ki vannak zárva: a) a nők, kivéve az anyát és az örökbefogadó nőt, kik a természetes és törvényes gyámságra alkalmasak; b) a gyámság vagy gondnokság alatt állók; c) akik az atyai hatalom gyakorlásától, vagy a gyámgondnokságtól megbízhatatlanság címén elmozdítottak; d) szerzetesek; e) botrányos életűek; f) csőd alatt állók és g) akiket büntető bíróság hivatalvesztésre ítélt. Az a) és b) esetben a netalán mégis megtörtént gyámmegerősítés: ipso jure semmis, a többi esetekben csak törvényellenes és a kinevezettnak felmentését teszi szükségessé.

1405. *Viszonylagosan* ki vannak zárva a gyámság viseléséből a) azok, akiket az atyai hatalmat gyakorló atya a gyermekei feletti gyámságból kizárt; b) azok továbbá, akik, vagy akiknek házastársa, szülei, gyermekei vagy testvérei a gyámolttal perben állanak; c) akik, vagy akiknek az előbbi b) pontban megjelölt valamelyik rokona (házastársa is) és a gyámolt közt az utóbbinak személyes állását vagy a vagyonát érintő vitás viszony forog fenn; d) kir. bírák, ügyészek vagyonkezeléssel, számadással és képviseléssel járó gyámságot csak akkor viselhetnek, ha az rájuk végrendeleti kinevezés vagy törvényes gyámság címén hárult. Ugyanezen szabály áll a szabadalmi tanács elnökére, az áll. számvevőszék tagjaira és a kir. közigazgatási bíróság bíró tagjaira is. A gyámhatóság mindezekon kívül egyéb körülményeket is mérlegelhet, ú. m.: műveletlenséget, külföldi tartózkodást, valláskülönbséget, testi fogyatkozást, stb. s ezeket konkrét esetben, mint kizáró okokat érvényesítheti.

1406. II. *A gyám és gyámolt közti jogviszony. A gyámi tisztbe való beiktatás.* A beiktatás a gyámhatóság megerősítő végzésével történik, melyben egyúttal a gyámi jogok és kötelezettségek a gyámtörvény alapján kivonatos összeállításban közlendők. A végrendeletileg nevezett gyám és az anya, mint természetes törvényes gyám a halasztást nem tűrő ügyekben a megerősítés előtt is eljárhatnak. A megerősítő végzés vétele után 8 nap alatt a gyám a ráruházott tisztséget megkezdeni vagy felmentését kérni köteles (ha t. i. van mentesítő ok). A felmentési kérelem elutasítása esetén újabb

8 napi határideje van a gyámság viselésének elkezdésére. A vonakodót a gyámhatóság — egy ízben — 400 K-ig terjedhető bírsággal büntetheti. A késedelmeskedve történt gyámság átvételénél, az időközben előállott károkért a gyám felelős. Megjegyzendő végül, hogy a gyámhatóság megerősítésére a gyámtörvény szerint a törvényes és természetes gyám, az anya is, rá van utalva; e szabályt azonban gyakorlatunk következetesen mellőzi.

1407. *Gyámi hatáskör a gyámolt személyes viszonyai tekintetében.* A gyám köteles gondoskodni arról, hogy a gyámsága alá rendelt kiskorúak a hazának vallásos, erkölcsös és hasznos polgáraivá váljanak, s hogy e célból képességeik és vagyoni viszonyaikhoz mérten megfelelő kiképzést, neveltetést nyerjenek. Egyebekben a gyám személyi szempontból mindarra fel van jogosítva, amire az atyai hatalmat gyakorló atya, bár keze jobban meg van kötve azzal, hogy a rokonokkal egyetértésben kell eljárnia. Egyetértés hiányában a gyámhatóság döntését kell kikérnie.

1408. *Vagyontalan kiskorú, lehetőleg oly élethivatásban, üzletágban nevelendő, melynél eltartásban is részesülhet.* Szolgálatbalelés esetén a gyám tartozik gondoskodni, hogy a kiskorú erkölcsi és testi épsége ott veszélyeztetve ne legyenek. Folyik ez már felügyeleti jogából is, annál inkább, mert a kiskorú ápolása, gyógytatása szintén a gyám kötelességét képezi. Joga van arra is, hogy a kiskorút saját háztartásában tartsa, kivéve ha az anya él, kitől gyermekeit elvonni csak az esetben lehet, ha azok testi vagy erkölcsi épsége az anyánál veszélyeknek volna kitéve.

1409. *A kiskorú, gyámjával szemben, engedelmességgel tartozik és az felette, a szükséghez képest, a házi fegyelmezést is gyakorolhatja.* Köteles a gyám a vagyontalan kiskorú tartása érdekében minden szükséges lépést megtenni, hogy létfenntartása addig, míg önmaga gondoskodhatik saját munkájával önmagáról: biztosítva legyen. Nagy befolyása van a gyámnak gyámoltja házasságkötésénél is, amint ez annak helyén felfejtett s a gyámság házassági akadályokat is létesít a gyám és gyámolt, továbbá a gyám leszármazója és a gyámolt között.

1410. *A gyám képviseleti joga.* Megfelel annak a képviseleti jogkörnek, melyet az atyai hatalmat gyakorló atya tölt be. A legszemélyesebb ügyekben, miként az atya, a gyám sem járhat el. Nem képviselheti továbbá gyámoltját oly ügyekben, melyeknél szülei, házastársa vagy testvérei állanak a gyámolttal érdekellentétben. A képviseletet a gyám meghatalmazott útján is gyakorolhatja. Ha az atya több gyámot nevezett, a törvényes képviseleti jog ezek közül csak egyet, a valóságosan eljáró gyámot illeti, míg a többiek csak az ellenőrzésre vannak hivatva.

1411. *A gyámi vagyonkezelés.* Ki van vonva a gyám vagyonkezelése alól: a) az a vagyon, melynek kezeléséből a gyámot az örökhagyó vagy ajándékozó zárta ki; b) aminek kezelését még az atyai hatalmat gyakorló atya, vagy a gyámhatóság bízta külön

gondnokra; c) az özvegyi jog címén az anya haszonélvezetében álló vagyon; d) a gyámhatósági kezelés és őrizet alatt álló értékpapírok, adóslevelek, ékszerek és drágaságok; végül e) a gyámoltnak oly keresményei, melyeket saját magának fenntartásáról gondoskodva munkája, szolgálata útján szerzett. A vagyonkezelés körül a gyám a rendes családapa gondosságával köteles eljárni és így felelős minden olyan kárért, amit a gondosság elhanyagolása vagy éppen szándékosság mellett okozott. Más személyeknek a vagyonkezelésben való alkalmazásánál felelős a culpa in eligendo-ért.

1412. Gyámhatósági jóváhagyást igénylő cselekmények: a) ha a gyám a kiskorú nevelése, kiképzése vagy tartása érdekében a törzsvagyon állagához akar hozzányúlni; b) a kiskorú házassági szerződéséhez; c) a kiskorú részére nyitandó ipari, gyári és kereskedelmi üzlethez, vagy ilyennek átvételéhez és megszüntetéséhez; d) ingatlan vagy tőkebefektetésül szolgáló ingó vételéhez, engedményezéshez, zálogjog törléséhez; e) új építkezéshez vagy új üzletfelszerelés létesítéséhez; f) ingatlan bárminő elidegenítéséhez, terheléshez, tőkebefektetésül szolgáló ingók elidegenítéséhez és a törzsvagyon állagának megváltoztatásához; g) földbirtok házikezelésbe vételéhez és haszonbérbeadásához; h) bíróságon kívüli vagy bíróság előtti egyezségek kötéséhez, ha azok által a kiskorú törzsvagyonra csökkenne, vagy az azokban vállalandó kötelezettségek a kiskorú vagyonának rendszerinti évi jövedelméből fedezetet nem nyernének; i) cégvezetői meghatalmazáshoz és j) ha a gyám az épületek tűzkár elleni biztosítását mellőzni akarja.

1413. Általános felhatalmazás kell továbbá a gyámhatóság részéről arra, hogy a gyám ezen minőségében váltói kötelezettséget vállalhasson; azok az ügyletek pedig, a szokásos alkalmi ajándékok kivételével, melyek által a kiskorú visszteher nélkül, vagy ha nem is, de aránytalanul csekély viszontszolgáltatás mellett köteleztetnék, vagy jogokról mondana le, valamint a kezességvállalás: még a gyámhatóság jóváhagyása mellett sem jogérvényesek (Gy. T. 113. §.). Mindezen elősorolt vonatkozásokban a gyám felelőssége minden esetleges kárért teljes mértékben érvényesül.

1414. *A gyám számadása.* Minden vagyonkezelő gyám a törvény értelmében számadástételre van kötelezve, még akkor is, ha a kezelése alatt álló vagyon ajándékozója, hagyományozója az alól felmentette volna. Csak az anya, mint természetes és törvényes gyám kivétel, amíg újabb házasságra nem lép, vagy egyéb okból, a gyámhatóság által számadásra nem köteleztetik. A számadás a gyámhatóság előtt s ha a gyámolt teljeskorúvá lesz — ő előtte teendő; ha pedig elhalt: jogutódai előtt. Több gyám, ha valamenynyien kezelnek vagyont, együttesen tesznek számadást. Oly vagyon kezeléséről, melynek jövedelme fejében valaki (esetleg éppen a gyám) a kiskorú tartását, nevelését elvállalta: nem kell számot adni. A számadás, ha a kiskorúnak vagyona nincs, mint a kiskorú személyi ügyeiről szóló évi jelentés készítendő el, s ennek elmulasztása, éppúgy, mint a kiskorú személyes ügyeinek elhanyagolása

200 K-ig, s a hanyagság nagyobb foka esetén 400 K-ig terjedhető bírsággal és a gyámságtól való elmozdítással büntetendő.

1415. A számadás az egyes naptári évekről azok letelte után 1, illetőleg 2 hó alatt, aszerint, hogy kisebb vagy nagyobb számadásról van-e szó, készítendő. E határidők 2, ill. 4 hónapra meghosszabbíthatók. Alapja minden számadásnak a leltár; az egyes tételek okmányilag igazolandók és az eredményhez képest a jövő számadás alapját adó új leltár készítendő. Számadásban járatlanok a közgyám vagy közjegyző előtt szóbelileg is elszámolhatnak, mikor is arról hivatalos jegyzőkönyv veendő fel, mely a rokonok észrevételeivel és az okmányokkal együtt a gyámhatósághoz küldendő be.

1416. Azt a gyámot, aki a törvényes időben számadását elő nem terjeszti: a gyámhatóság szóbeli számadástételre beidézi. Meg nem jelenés, vagy eredménytelenség esetén a gyám tisztétől felfüggesztendő vagy elmozdítandó (a körülmények szerint) s az ideiglenesen kirendelendő gyám vagy gondnok, esetleg árvaügyész a gyám elleni per megindítására utasítandó, s egyúttal megállapítandó az az összeg, mely veszélyeztetettnek látszik. Sikkasztás vagy más büntetendő cselekmény alapos gyanúja esetén a tényállás közlésével a büntetőbírósgot is értesíteni kell.

1417. A gyámmal szemben szükségesnek látszó biztosítási intézkedéseket részben a gyámhatóság — a gyám elleni per esetén pedig a bíróság foganatosítja. A számadásokba a gyámolt legközelebbi rokonainak betekintési joga van. A felmerült kifogásokra a gyám igazoló felvilágosításokkal tartozik. A gyámhatóság netalán sérelmesnek tekintett intézkedései ellen a gyám a II. fokú gyámhatóságnál kereshet jogorvoslatot, s végső fokon a törvény rendes útját is igénybeveheti.

1418. III. A *gyámság megszűnése*. Megszűnik a gyámság: *a)* a gyámolt halála; vagy *b)* holtánnyilváníttatása; *c)* teljeskorúvá válása vagy nagykorúsítása következtében; *d)* ha atyai hatalom alá kerül, törvényesítés, örökbefogadás útján, vagy azért, mert a felfüggesztett atyai hatalom utóbb visszaállítatik. Megszűnik a gyámság továbbá, de csak az eddigi gyám szempontjából, mert a gyámolt ezutánra is gyámság alatt marad, ha *a)* a gyám hal meg, vagy holtánnyilvánítják; *b)* ha a gyám maga is gondnokság alá kerül; *c)* ha a gyámolt örökbefogadás esetén örökbefogadó anyjának jut természetes és törvényes gyámsága alá; *d)* törvénytelen születésű gyámoltnál, ha az anya teljeskorúvá lesz és így a gyermeknek az anya természetes és törvényes gyámsága alá kell jutnia és végül *e)* ha a gyámhatóság a gyámot tisztétől elmozdítja vagy felmenti.

1419. A felmentés valamely gyámságtól mentesítő ok érvényesítésekor, de ezenkívül a kiskorú érdekében más okokból is bekövetkezhettek; az elmozdítás pedig akkor, ha a gyám törvényes kötelezettségét elhanyagolja s a kiskorú erkölcsi vagy anyagi érdekeit veszélyezteti (Gy. T. 57. §.). Mind az elmozdítás, mind a felmentés esetén a gyámhatóság a rokonokat meghallgatni köteles.

1420. *A gyámság megszűnésének jogi következményei.* Ha a gyámság nem a gyám halálával ér véget, a gyámkirendelő végzést a volt gyámnak vissza kell szolgáltatnia. Ha ennek egy hó alatt önként és az ezután vett gyámhatósági felszólítástól számított 14 nap alatt nem tesz eleget: a gyámhatóság gyámi tisztének megszűnéséről és az ő költségére a hivatalos lapban hirdetményt teszen közzé. A gyámi tiszt megszűnésével a kezelt vagyon a volt gyámolt-nak, vagy az ő ezutáni újabb törvényes képviselőjének kiadandó; de az esetleges gyámi ellenkövetelések kielégítéséig a volt gyám-nak visszatartási joga van. A kezelt vagyon kiadásával kapcsolatos a volt gyámolttal szemben megejtendő *gyámi végszámadás*. Miután azonban a gyám tényeiért másodlagosan a gyámhatóság is felelős: a végszámadást a gyámhatóság előtt is meg lehet tenni. A gyám halála esetén a végszámadást az ő örökösei, csődje esetén pedig a tömeggondnok terjeszti elő. A végszámadásra kitűzött határidők a Gy. T. 131. §-a szerint ugyanazok, mint a rendes évi számadásokéi.

1421. A végszámadás a gyámság egész tartamára kiterjed és így az időközben ellátott évi számadásokat is magába öleli. A volt gyámolt (illetőleg) jogutóda esetleges kifogásait 6 hó alatt köteles bejelenteni. — Ha a vitássá tett kérdések egyezségileg nem volnának rendezhetők: a felek a volt gyámmal szemben perre utasítan-dók. — Az actio egy év alatt elévül, kivéve ha a volt gyám terhére büntetendő cselekmények volnának megállapíthatók. — Ha a volt gyámnak a volt gyámolttal szemben ellenköveteléseai lennének: eze-ket minden esetben érvényesítheti (*Actio tutelae contraria*).

1422. *A gyámi jutalom.* A gyámtörvény 79. §. szerint a gyámot a gyámolt jövedelméből rendszerint jutalom illeti, melyet a gyám-hatóság állapít meg. Ily jutalmat a gyámság elvállalásakor előre is ki lehet kötni. Ott, hol a kiskorú jövedelmeit a nevelés és tartás költségei felemésztik: nincs gyámi jutalom. De a gyámság meg-szűnésekor, ha viselése fáradságos volt, a gyámhatóságnak itt is van joga úgynevezett végjutalmat megállapítani. A rendes gyámi jutalom a tiszta jövedelem 10 %-át meg nem haladhatja.

1423. *Kiskorúak gyámságára* vonatkozóan 1902-ben, Hágában nemzetközi egyezmények kötöttek, melyeket a magyar törvény-tárba az 1911:XXIII. t.-c. cikkelyezett be. A részletek tekintetében a hivatkozott törvényre utalunk.

XXXV. Fejezet. Gondnokság.

1424. *Gondnokság alá helyezés.* A gondnokság alá helyezésnek intézményi célja az, hogy a gondviselésre szoruló nagykorúak érde-kei, de ezzel kapcsolatban harmadik jóhiszemű személyek érdekei is megóvassanak olyan esetekben, mikor azoknak megóvására maguk a veszélyeztetettek, egyéni körülményeik miatt, átmenetileg vagy állandóan képtelenek. Gondnokság alá így kizárólag *teljes-korúak* helyezhetők, míg *kiskorúak* csak kivételesen. Ennek meg-

felelően különbséget teszünk a *rendkívüli*, vagyis *kiskorúak feletti* és a *rendes*, vagyis *teljeskorúak feletti* gondnokság között.

1425. *Rendkívüli, azaz kiskorúak feletti gondnokság.* A kiskorúak gondnokság alá helyezése csak vagyonuk kezelése és törvény előtti képviselőség szempontjából foghat helyet, de személyes viszonyaikra nézve sohasem. Esetei: a) Ha valamely kiskorú érdeke atyjának vagy gyámjának érdekével, vagy ugyanazon gyám alatt álló más gyámolt érdekével összeütközik. Az érdekösszeütközésnek reálisnak kell lennie. Külön gondnok rendeltetik a kiskorú részére rendszerint akkor is, ha érdeke a gyámja házastársának, fel vagy lemenő rokonának vagy testvérének érdekével ütközik össze, illetőleg, ha a kiskorú ezen személyek valamelyikével perben áll.

1426. b) Gondnokság alá kerül vagyonkezelési szempontból az a kiskorú, akinek részére atyja külön gondnokot nevezett, vagy a vagyonkezelésből az anyát kizárta; c) ha az anya mint t. és t. gyám a vagyonkezelésről lemondott; d) ha a kiskorúnak vagyont ajánló vagy hagyományozó arra gondnokot is jelölt ki, vagy az atyát, illetőleg gyámot a juttatott vagyon kezeléséből kizárta; e) ha a gyámhatóság a csődbe esett atyától a vagyonkezelést megvonta; f) ha a csődbe esett vagy tékozlás címén gondnokság alatt állott atyát a gyámhatóság a vagyonkezeléssel a csőd, illetőleg a gondnokság megszűnte után sem tartja megbízhatónak; g) ha a gyámhatóság célszerűnek látja a vagyonkezelés elvonását azért, mert az atya, illetőleg a t. és t. gyámnya hitelezői a kiskorú vagyonának jövedelmeit lefoglalták; h) külföldön lakó magyar honos kiskorú belföldön, vagy külföldi kiskorú egyén szintén belföldön lévő vagyonának kezelésére, ha nemzetközi szerződések e részben másképp nem intézkednek, kerül gondnokság alá.

1427. A *rendes (teljeskorúak feletti) gondnokság.* Teljeskorúak gondnokság alá helyeztetnek (Gy. T. 28. §), ha elmebetegség vagy siketnémák és magukat jelekkel megértetni nem tudják (ugyan-ezen címen és a nagykorúság elérésének időpontjától kezdődő hatállyal kiskorúak is helyezhetők, mint láttuk, *előzetesen* gondnokság alá); b) ha gyengeelméjűek, vagy magukat jelekkel ugyan megértetni tudó siketnémák, de ezen bajok miatt vagyonuk önálló kezelésére alkalmatlanok (ezek közé számítandók a megrögzött alkoholisták is); c) a tékozlók; d) azok, akik legalább egy év óta távol vannak, s tartózkodási helyük ismeretlen vagy ha nem is, de hazajövetelükben és vagyonuk kezelésében gátolva vannak; végül e) a börtönbüntetésre ítélték. A két utóbbi pont esetében azonban csak akkor, ha az illetők vagyonuk kezelésére megbízottat nem neveztek, vagy ha köztük és a megbízott közt érdekösszeütközés állana elő vagy a megbízás már megszűnt.

1428. Elmebetegségnél az orvosszakértőileg megállapított elmebetegség a vagyonkezelésre való részbeni alkalmasságra és lucidum intervallumokra minden tekintet nélkül, egymagában is elégséges a gondnokság alá helyezés kimondására. Elmegyengeségnél ezzel szemben a vagyonkezelésre való képtelenség fennforgása külön is

megállapítandó. Ugyanígy a siketnémaságnál. *Tékozlók* alatt azokat értjük, kik vagyonuk pazarlásában beteges hajlamszerűséget árulnak el s emellett saját maguk vagy hozzátartozóik gazdasági existenciáját veszélyeztetik.

1429. A gondnokság alá helyezésre a fenti a) b) c) esetekben a bíróság; a távollét és szabadságvesztési büntetés d) és e) esetében pedig a gyámhatóság az illetékes. Az eljárásra nézve az 1911:I. t.-c. 718. és köv. §§-ai az irányadók és ezek keretein belül a Gy. T. és az 1885:VI. t.-c. azon rendelkezései, amelyeket az 1911:I. t.-c. hivatkozott §§-ai fenntartottak. Az eljárás korábbi jogunkkal ellentétben csak kérelemre (keresetre) indulhat meg — hivatalból soha. Kereseti joga van elmebetegség esetén, a gondnokság alá helyezendő egyeneságbeli rokonainak, oldalrokonoknak unokatestvériig bezárólag, a házastársnak, illetőleg e személyek törv. képviselőinek és végül az árvaügyésznek. A bíróság hatósági orvosi bizonyítvány felmutatásától teheti függővé az eljárás megindítását. (1877:XX. 28. §. a), 1885:VI. 1. §., 1911:I. t.-c. 719., 720. §§.) Elmeengesség és magát megértetni tudó siketnémaság, valamint tékozlás esetében a gondnokság alá helyezést egyszerű kérvénnyel kérheti maga a gondnokság alá helyezendő; keresetileg pedig az egyeneságbeli vérrokon, a házastárs, illetőleg ezek törv. képviselői és a teljes elszegényedés veszélye esetén az árvaszéki ügyész is. (1911:I. 721., 722. §§.; 1885. VI. 4. §.)

1430. Az eljárás közelebbi szabályait az 1911:I. t.-c. nagyjában a kiskorúság meghosszabbításának mintájára állapította meg; a régebbi joggal szemben annyi az újítás, hogy elmebetegség címén folyamatba helyezett eljárásnál a gondnokság alá helyezés okának felderítésére bírói szemlét ír elő. (1911:I. 711. és 720. §§.) A gondnokság alá helyezés ítélettel mondandó ki; ha maga a fél kérte maga ellen: végzéssel. Fellebbezés a rendes szabályok szerint. Az ítélet jogerőre emelkedése előtt szükség esetén és a rokonok meghallgatásával ideiglenes gondnok rendelhető ki. Az eljárás minden esetben a hivatalos lapban közhírré teendő s az ítélet értelmében a gondnokság alá helyezést telekkönyvileg is fel kell jegyezni.

1431. Távollét vagy szabadságvesztési büntetés miatt a gondnokságot a rokonok vagy a községi előjáróság jelentése, illetőleg a bírói bíróság megkeresése alapján a gyámhatóság rendeli el. Sürgős esetben a vagyon fenntartása és biztosítása érdekében a gyámhatóság az ideiglenes intézkedéseket az egy év letelte előtt is fogatosíthatja. A gyámhatóság rendel ki gondnokot képviselőjük szempontjából a méhmagzat, utóörökösök és utóhagyományosok részére is, ha világrajövetelük esetén atyai hatalom vagy anyai t. és t. gyámság alá kerülven, érdekük az atya vagy az anya érdekével ellentétes volna, vagy ha a gondnokkirendelést az anyai t. és t. gyámság esetén az anya kéri. (Gy. T. 30. és 31. §§.; 1894:XVI. t.-c. 128. §.)

1432. A gondnokság vitelére vonatkozó szabályok. E tekintetben általánosságban ugyanazon szabályok nyerne alkalmazást,

mint a gyámságnál, az önként adódó eltérések mellett. Így a gondnokság tekintetében való határozat a fontosabb esetekben bírói hatáskörbe tartozik, míg a gyámságnál mindig a gyámhatóságéba. Nagykorúaknál nincs helye annak, hogy a részükre vagyont juttató erre a vagyonra külön gondnokot nevezhessen és így azt a különbeni gondnok kezelése alól elvonja. A gondnokság viselésére épp úgy megvan a törvényes elsőbbség, mint a törvényes gyámságnál, azzal az eltéréssel azonban, hogy a gondnokság a legeőszőr a házassági életközösségben élő házastárs a hivatott és csak azután azok a személyek, akiket a Gy. T. 39. §-a a törvényes gyámság hordozására kijelöl.

1433. Azonosak a szabályok a gondnokságból kizáró és az az alól mentesítő okokra nézve is. Hasonlóképpen a gondnoki tiszthe való beiktatás és a képviseleti és vagyonkezelési hatáskör tekintetében. A távollét címén gondnokság alá helyezett leszármazói, továbbá az 1885:VI. t.-c. 12. §. szerint, ha az eltávozott ismeretlen helyen legalább öt éve van távol, a gondnokolt vagyonából jövőjük megalapítása, kiházásítás, hivatali óvadék, önálló ipar-üzletkezdés, stb. célokra megfelelő anyagi segílyt követelhetnek. Ez a segíly azonban törvényes osztályrészüket meg nem haladhatja. Az árvaszék ebbeli határozata hivatalból II-od és III-ad fokú gyámhatósági elbírálás alá terjesztendő. A távollevő gondnokának hatásköre különben csak *vagyonkezelésre* terjed ki és így sem ingatlan eladására, sem tulajdonközösség megszüntetése iránti perrel kapcsolatban árverési elidegenítésre jog még gyámhatósági jóváhagyás mellett sincs. Ilyen cselekményei egyenesen érvénytelenek. A rokonoknak gondnoksági ügyekben ugyanolyan befolyása van, mint a gyámsági ügyekben, a családtagok kivételével, miután ez az intézmény csak kiskorúak érdekében állítható fel.

1434. A *gondnokoltak cselekvőképessége*. A gondnokság alá helyezés a teljeskorú egyént cselekvőképességében érinti, még pedig a gondnokság alá helyezés különböző okai szerint különböző mértékben. A Gy. T. 33. §-a szerint a gondnokság alá helyezett gondnokának jóváhagyása nélkül magát le nem kötelezheti, jogokról le nem mondhat, de visszteherrel nem járó ügyletekkel jogokat szerezhet és kötelezettségektől mentesülhet. Nem esik e szempont alá a végrendelkezés, melyre lucidum intervallum alatt még az elmebetegség okán gondnokság alatt álló is jogosítva van.

1435. Házasságkötési tekintetben az elmebeteg és jelekkel magát megértetni nem tudó siketnéma teljesen cselekvőképtelen; az elmegegye és jelekkel magát megértetni tudó siketnéma gondnokoltra nézve azonban csak házassági tilalom áll fenn, a tékozlás miatti gondnokság alá helyezés pedig a házasságkötési képességet egyáltalában nem érinti. A távollét vagy börtönbüntetés miatt ki-rendelt gondnokság végül a cselekvőképességet a legkisebb vonatkozásban sem korlátozza.

1436. A *gondnokság megszűnése*. A bírói ítélettel, illetve vég-

zéssel kimondott gondnokság — a gondnokolt halálától eltekintve — csak bírói ítélettel, illetőleg végzéssel szűnik meg. Kiskorú előzetes gondnokság alá helyezésével ugyanazok kérésére szüntethető meg a gondnokság, akiknek kérelmére az 1885:VI. t.-c. 1. §.; 1911:I. t.-c. 718. §. értelmében elrendelték. Nagykorú gondnokságát csak a gondnokolt és gondnok kérésére lehet megszüntetni, kivéve az elmebetegség okán kimondott gondnokságot, melynek megszüntetését az árvaügyész is kérheti. (1911:I. 727. §.) A gyámhatóság által kirendelt gondnokság megszüntetése szintén gyámhatósági határozattal történik. (Távollét, börtönbüntetés, érdekösszeütközések.) Méhmagzat, utóörökös és utóhagyományos érdekében elrendelt gondnokság a méhmagzat stb. születésével ipso facto megszűnik. A gondnok szempontjából megszűnik a gondnokság, ha a gondnok meghal, ha kizárási vagy mentességi ok következtében tiszte alól felmentetik, továbbá magának a gondnokságnak megszüntetésével és ha a gyámhatóság tisztéből elmozdítja. Közelebbről a gyámságnál mondott szabályok alkalmazandók itt is.

XXXVI. Fejezet.

Rokonok közreműködése gyám- és gondnoksági ügyekben. Családtanács. Elhagyott gyermekek.

1437. A rokonságnak gyám- és gondnoksági ügyekben való intenzív befolyását a Gy. T. a régi jog szelleméhez híven szintén elismeri és a szülők, nagyszülők, illetőleg a többi rokonok nyilatkozatai és véleményei, ha csak alapos okból a kiskorú érdekeire nézve előnyteleneknek nem tekinthetők, a gyámhatóság által sem hagyhatók figyelmen kívül. (Gy. T. 276. §.) Ehhez képest a Gy. T. 142. §. elő is írja, hogy a gyámoltnak az országban tartózkodó rokonai meghallgatandók s a gyámolt ügyeiben való közreműködés őket jogszerűen megilleti. De elesik e joguk, ha személyileg véve gyámviselési képességük nincs, továbbá, ha hamis bukás vagy oly bűncselekmény miatt elítéltek, melynek alapján a gyámolt ügyeibe való beavatkozásra alkalmatlanoknak tekintendők, vagy végül a gyámolttal, gondnokolttal perben állanak vagy köztük az utóbbi személyes állását vagy vagyonát érintő vitás viszony áll fenn.

1438. Nagyobb számú rokonság esetén atyai és anyai ágról, lehetőleg egyenlő arányban, négy — a többit is képviselő — rokon választandó ki a rokonok által, kiknek az egész rokonság nevében kell a gyám- vagy gondnokkal érintkeznie. Ezt a szerepet alkalmas rokon hiányában a családdal jó viszonyban álló idegen férfi, végső esetben a közgyám is betöltheti.

1439. A rokonság befolyása leginkább a gyámhatósági jóváhagyást igénylő ügyekben való meghallgattatás által valósul meg.

A gyám, gondnok kirendelésénél, elmozdításánál és jutalmazásánál a rokonság meghallgatása nélkül minden gyámhatósági intézkedés egyenesen érvénytelen. Vannak oly esetek is, melyeknél a rokonok beleegyezése a gyámhatósági jóváhagyást pótolja. Ezek: a) a gyámolt, gondnokolt tartása, nevelése, képzése, szolgálatbaadása; b) ingóságok eladása; c) vagyonkezelés módja.

1440. A *családtanács* (consilium propinquorum). A családtanács a rokonság köréből alakított oly szervezet, mely a kiskorúak ügyeiben és érdekében gyámhatósági jogkörrel működik. Felállítására csak az atyai hatalmat gyakorló atya jogosult halála esetére, végrendeleti alakítások mellett és ha a hagyaték tiszta értéke a 200.000 koronát meghaladja. Kivételesen engedélyt adhat családtanács felállítására az anya és nagyszülők, illetőleg rokonok kérelme alapján a belügyminiszter olyankor, amikor az atyai hatalom alatt nem álló kiskorúra terjedelmes és szakszerű kezelést igénylő vagyon hárult, vagy ha az, akit gondnokság alá helyeztek, ilyen vagyon birtokában van.

1441. A törvény szerint megszervezendő családtanács (apai-anyai ágról 2—2 rokon, elnök az illetékes árvaszék elnöke) egészben véve a gyámhatóság feladatkörében jár el — de hatósági hatalom nélkül. Határozatait így a gyámhatóság hajtja végre. A törzsvagyont érintő határozatok a belügyminiszterhez fellebbezhetők. — Évi jelentést kell tennie és indokolt esetben a miniszter által bármikor feloszlatható (Gy. T. 151—168. §§.).

1442. Az *elhagyott gyermekek*. Az oly gyermekek felett, akikről szüleik, nagyszülők gondoskodni egyáltalában nem képesek, vagy vagyontalanul elhaltak, vagy ismeretlenek (lelenceknél) s akikről jótévők, jótékony intézmények útján sem lehet gondoskodni: az állam veszi át a gondoskodás terhét s ilyenformán a szülői jogok és köteleességek hordozójává válik. Az így megvalósuló állami gyermekvédelem az *állami gyermekmenhelyek* intézményével kapcsolatos. E menhelyeket az 1901:VIII. és XXI. t.-cikkek létesítették és kötelékükben az állam gondozza 15 éves korukig mindazokat a gyermekeket, akik hatóságilag *elhagyottakká* lettek nyilvánítva, vagy enélkül is, bár mint nem elhagyottak, de a *züllés* veszélyének vannak kitéve. A menhelyek szervezetét, a felvétel előfeltételeit, a nevelés, gondozás módját, felügyeletet és az állami és társadalmi tevékenységnek e téren való szerves összekapcsolását az 1901:VIII. t.-c. 7. §-ban adott felhatalmazáshoz képest a belügyminiszter B. M. 1/V. C. 1903. sz. körrendelete szabályozza.

1443. Az egész kérdés szabályozásának az az elv a kiinduló pontja, hogy a talált, valamint hatóságilag elhagyottá nyilvánított gyermeknek *igénye van* állami gyermekmenhelybe való felvételre. Elhagyottá az illetékes árvaszék, Budapesten a ker. előjáróság nyilváníthat valamely gyermeket. A menhelyi gondozásba adás a gyermek mindenkor törv. képviselőjének a kötelessége. Ha nem teszi: atyai hatalmától, illetőleg a gyám gyámságától megfosztandó

és a gyermek új törv. képviselőt kap. Amennyiben a tartásra kötelesek a tartás részbeni szolgáltatására képeseknek tekinthetők: a költségek aránylagos hordozására marasztalandók. A kereseti jog a menhelyet illeti. A züllés veszélyének kitett gyermekek menhelybe való utalása az 1908:XXXVI. t.-c. 15. §-án alapszik. Végül a gyámságnak joga van a törvényes képviselő beleegyezése mellett valamely gyermeket az ő nyilvánvaló érdekében akkor is elhagyottá nyilvánítani, ha különben az előfeltételek valamennyie nem is forogna fenn.

ÖRÖKLÉSI JOG.

ELSŐ SZAKASZ. ÁLTALÁNOS TANOK.

XXXVII. Fejezet.

Az öröklési jogról és örökösödésről általában.

1444. Az öröklési jog fogalma szerint — és tárgyilag nézve — azoknak az elveknek, tételeknek és szabályoknak intézményekké tömörített szerves összessége, melyekben a vagyoni jellegű jogviszonyoknak az egyik alanyról a másik alanyra halál esetén való átszállása s ezen átszállásnak mikéntje nyer meghatározást. Az öröklési jogviszonyok anyagi végeredményeként jelentkező jogi hatás: *vagyonyszerzés*, melyet bizonyos személyek javára másnak a halála von maga után. A halál esetére szóló vagyonyszerzés, mint *jogi folyamat*: az öröklés vagy örökösödés, melynek egységes és általános jogcímeül, miután az öröklésre általában véve lehetőséget nyit, a halál ténye szolgál ugyan, de hogy ez az általános lehetőség valakinek, mint szerzőnek, valóban javára szolgálhasson: az illetőnek különös öröklési jogcímmel is kell bírnia, mely vagy a törvény rendelkezésében, vagy az elhunyt alany akaratában lelheti alapját.

1445. Ezen a megkülönböztetésen alapul az öröklési jog tárgyalásának a rendszere. Általános és különös részre oszlik. Az általános részben a halál esetére szóló vagyonyszerzés lehetőségének előfeltételei tárgyalandók, melyek az öröklés minden jogcímet adó különös tényalapjánál ugyanazonosak. A különös részben az öröklésnek egyes megintézményesített különös jogcímei (törvény, végrendelet, öröklési szerződés, halál esetére szóló ajándékozás) és azok a joghatások veendő vizsgálat alá, melyeket az örökösödés, mint vagyonyszerzési mód, anyagi eredményként előidéz.

1446. Az öröklés belső indoklottsága vagy, amint mondani szokás, *jogi alapja*: jogbölseleti szempontból vitás. Hazai jogunk szerint azonban ezt az „alapot“ a családi-vérségi, azaz nemzetségi együvértartozás természetes érzésében kell keresnünk és megtalál-

nunk. Jogunknak ez a jellege különösen az 1848 előtti jogrendszer valamennyi öröklési jogi intézményénél élesen kidomborodott. A magyar öröklési jog hosszú történeti fejlődésnek az eredménye s mai szervezettségének közvetlen forrásai a következők:

1447. a) Tripartitum egyes rendelkezései, melyek nélkül pl. az öröklött vagyon intézményét megérteni sem lehetne. Közvetlenebb forrásai az osztrák ósiségi patens, amennyiben az Országbírói Értekezlet hatályában azt fenntartotta; az országbírói értekezlet megállapodásai, továbbá a végrendeletek alaki kellékeiről és az örökösödési eljárásról alkotott újabb törvények (1876:XVI.; 1894:XVI. t.-c.) és az ezek alapján, illetőleg ezek keretei között s ezeket pótlólag kifejtett szokásjog.

1448. Régi — 48 előtti — magánjogunk örökösödési rendszeréről a következő általános jellemzést adhatjuk: Öröklési jogunk kiválóan *közjogias színezetű volt*. Az öröklés rendjét a vagyon *eredete és minősége* szabta meg és ez terelte az öröklést azoknak az állami céloknak szolgálata felé, melyek az adományrendszer alapfogalmainak jutottak kifejezésre. A magánjogi elv a vérrokonok jogközösségében befelé érvényesült, mint az élők közötti és halál eseteire szóló rendelkezési jognak korlátozása, illetőleg megtagadása. Amint mondani szokás: a *családvagyonfenntartás* gondolata ez együtt azzal a másik szemponttal, hogy az öröklési jog *ratioja a vérségi kötelék* és semmi más. Ez okon a végrendeleti öröklés régi jogunknak nem alapintézménye, hanem csak mellékajta volt.

1449. Szükségképi folyománya a régi magyar öröklési jog közjogias jellegének az örökjogi *jogegyenlőtlenség* is, mely részben más-más mértéket alkalmazott nemek szerint, részben merev válaszfalakat húzott a rendi és gazdasági társadalom egyes osztályai között. Ezt a jogegyenlőtlenséget a helyi hatóságok szabályrendeletalkotásának nagyméretű partikularizmusa is felfokozta s ezzel a jog egyetemes kialakulását lényegesen megnehezítette.

1450. *Alapfogalmak.* *Hagyaték* (hereditas) alatt az a vagyon-tömeg értendő, mely valakinek halálakor (ideértve a holtánnyilváníást is), mint *jogi egész* az elhunyt (a holtánnyilvánított) után hátramarad. A hagyaték nem azonos azzal a vagyonnal, mely az elhunytat életében megillette, miután az élők közötti vagyonnak több oly alkateleme van, mely nem átszálló természetű. Így nem tartozik a hagyatékba semmi olyan vagyoni jog vagy kötelezettség, mely családi vagy közjogi viszonyokban leli alapját — habár kivétel itt is akad (p. o. tartási kötelezettség, patronatus); továbbá, aminek át nem szálló természete a kérdéses vagyoni jog vagy kötelezettség rendeltetéséből, intézményi céljából következik (p. o. személyes szolgalmi jogok); nem megy át a hagyatékba az, ami „legszemélyesebb” természetű, akár jogszabály alapján (visszavásárlási jog p. o.), akár szerződés értelmében (pl. életjáradék). Az életbiztosítási összeg, ha kedvezményezett nem volt kijelölve: hagyatéki, ha volt kijelölve: nem hagyatéki vagyon.

1451. *Örökhagyónak* (testator) azt nevezzük, aki haláláig a hagyatéki javaknak jogalánya volt. Ha vagyonáról végrendeletet készített, *végrendelkezőnek* nevezzük. *Örökös* (heres) tág értelemben mindenki, aki a hagyatékban részesedik. Szűkebb értelemben ellenben csak az, akire a hagyatéék, mint jogi egész, vagy annak egy meghatározott hányada, de önmagában szintén mint egész, jogokkal és kötelezettségekkel együtt száll át. Aki a hagyatékából csak egyes meghatározott jogokat, darabokat kap: eltérő jogállására tekintettel *hagyományosnak* neveztetik. Az örökös aszerint, hogy a hagyatékot törvény alapján vagy az örökhagyó intézkedése címén kapja, vagy *törvényes* — vagy *végrendeleti*, *illetőleg szerződéses örökös*. *Öröklési jog* alatt *alanyi* értelemben pedig valamely elhunyt egyén vagyonában, mint egészben való belépés, illetőleg utódlás jogát értjük; — tárgyi értelemben véve az örökösödés egész menetét rendező és megállapító jogszabályokat.

1452. *Az öröklés különböző nemei*. Az öröklés vagy örökösödés *általánosnak* vagy *egyetemesnek* (universalis) neveztetik, ha az örökhagyó vagyona — akár törvény, akár végrendelet alapján — úgy száll át a jogutódra, mint gazdasági és jogi egész vagy az egész hagyatékban valamely hányadrésze (fele, harmada). *Különleges* (singularis) ezzel szemben az öröklés, ha az utód a hagyatékban csak egy vagy több meghatározott darabját kapja, tehát nem „vagyonot“, mint ilyent, hanem csak egy jogot az egyébkénti örökösrel szemben a kérdéses hagyatéki darab kiszorítása iránt. Kétes esetben, hogy ki általános örökös és ki különleges örökös? jogunk szerint nem az örökhagyó által használt kifejezési módok, hanem a végrendelet magyarázata és annak megállapítása útján kell eldöntenünk, hogy az elhunyt vagyonát, kötelezettségekkel és jogokkal egyetemben a részeltettek közül melyik nyerte el.

1453. *Az öröklés jogcímei*. Az öröklés jogcíme, jogalapja je'enlegi jogunk szerint először is az elhunyt jogalanyának még életében megnyilvánított *akarata, rendelkezése* arról, hogy vagyona halála után kire szálljon. Ez a rendelkezés lehet egyoldalú (végrendelet) és kétoldalú (öröklési szerződés, halál esetére szóló ajándékozás). — Másodszor: jogcíme az öröklésnek a *vérokonság* és a *házastársi viszony*. Az öröklés ezen különböző okain alapul az az alapvető megkülönböztetés, mely az öröklés intézményeit rendszertani szempontból is két csoportba, t. i. az örökhagyó akaratán nyugvó *végrendeleti* vagy *szerződéses öröklésre*, vagy pedig a törvényből folyó *törvényes öröklésre* különíti el. Hazai jogunk szerint nincs kizárva, hogy egy és ugyanazon személy hagyatékában egymás mellett a végrendeleti és a törvényes öröklés is érvényesülhessen, s eképpen a római jog ismert szabálya a magyar jogban megfordítva áll, azaz „quis-quis pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest“.

XXXVIII. Fejezet.

Az öröklés előfeltételei és az érdemtelenység.

1454. A) *Szerzőképes egyén halála.* Élő után nincs öröklés. (Viventis nulla hereditas.) Az öröklés legelső előfeltétele tehát, hogy valaki meghalt vagy holtánnyilvánított legyen. Az elhalt vagy holtánnyilvánított személynek azonban olyannak kell lennie, akit a jogképesség életében megilletett, mert ellenkező esetben arra, hogy hagyatéki vagyont maradhasson utána, nem alkalmas. A jogi személyek jogképesek ugyan, de öröklés utánuk megszűnőjük esetén, nincs.

1455. B) Az öröklés második előfeltétele az *örökség megnyitása* (delatio hereditatis), ami azt jelenti, hogy az öröklésre kijelölt személyek öröklési joga létezővé s ekként öröklésük is lehetőségessé válják. Hazai jogunk szerint az örökség megnyitása összeszik az örökhagyó halálának pillanatával s ezért az örökös a rája megnyitott hagyatékot pusztán az örökhagyó halálának tényével, minden külön elfogadási nyilatkozat szüksége nélkül már megszerzi. Ez a szabály az úgynevezett *ipso jure* öröklés elve, mely kiküszöböli a „nyugvó hagyaték”-ot jogunkból, szemben az úgynevezett aditionális rendszerekkel.

1456. C) *Öröklésre hivatott életbenléte.* Az örökösnek a hagyaték megnyitásakor életben kell lennie. Örökös ugyanis olyan személy, aki a delatiókor már nem — vagy még nem létezik, nem lehet. Az örökösnek örökhagyóját túl kell élnie. Hogy a túlélés bizonyítandó s hogy ez a bizonyítás közös veszedelemben együttesen elpusztult személyek egymáshoz való öröklési kapcsolata esetén miféle nehézségekkel van összekötve? annak helyén már tárgyaltuk. A már létezés követelménye alól kivételek is állanak fenn a méhmagzat érdekében, akit, bár az anyatest része csak, mégis éppen a rája nyílandó öröklési jogok szempontjából tekintünk „pro jam nato”-nak. A „már létezés” szabálya alól maga az örökhagyó is létesíthet kivételt azzal, ha halála esetére olyannak juttat részt hagyatékából (utóörökös nevezéssel), aki még mint méhmagzat sem létezik, hanem csak ezután fog esetleg megfogantatni is.

1457. D) *Öröklési képesség.* Jelenti azt a képességet, hogy valaki öröklés útján vagyont szerezhessen és így az általános szerzési képességnek csak egyik vonatkozása. Az ált. szabály értelmében minden (természetes vagy jogi) személy jogképes s ekként öröklési képességgel is rendelkezik, még a méhmagzat is, tekintettel arra, hogy élvészületés esetére öröklési jogai fenntartatnak. Némely személyeknél, némely vonatkozásban azonban az öröklési képesség többé-kevésbé meg van szorítva, mikor is *öröklési képtelenségről* (incapacitas) beszélünk. Ilyen és mindig hivatalból észlelendő öröklési képtelenség forog fenn a következő esetekben:

1458. a) Nemzetközi retorsio alapján öröklésre képtelen az a külföldi, akinek állama a mi polgáraink öröklési képességét megtagadja vagy korlátozza. Amily mértékben ez a megtagadás vagy korlátozás történik: addig megy a retorsio is. Miután a viszonyosság vélelem: aki az ellenkezőre hivatkozik, a viszonyosság fenn nem forgását bizonyítani köteles. b) Az egyházjog alapján öröklésre képtelenek az ünnepélyes fogadalmat tett szerzetesek, kiknek szerzési képessége átmegy arra a rendre, melynek kötelékében állanak. Régebbi törvényeink ezt az egyházjogi szabályt csak módosítva fogadták el és a szerzetrendeknek azt a jogát, hogy a szerzetrend tagjaira rányílt örökséget maguknak kikövetelhessék, jelentékenyen korlátozták (1715:LXXI. t.-c.). Nevezetesen: szerzeményi vagyomból szerzetes csak végrendeleti juttatás címén kaphatott (illetőleg az ő személyében a szerzetrend maga); az ősi javakból pedig csak egytizedrésze illethette őt annak, ami különben rászálolt volna s az ilyen egytizedrész sem haladhatta meg a 10.000 koronát. A szerzetes személyes és nem a rendje javára szóló öröklési képessége egy 1774. évi királyi rendelet szerint 400 K-t meg nem haladó évjáradékra (hagyomány alakjában) elismertetett.

1459. c) Meg van szorítva végül az öröklési képesség a szerzési képességének ingatlanok tekintetében való elvonásával a kat. egyházak és egyházi testületeknél, mint jogi személyeknél a holtkezi törvények értelmében. Erről annak helyén a közelebbieket már megismertük. Az öröklési képesség fenn vagy fenn nem forgása az örökség megnyílásának időpontja szerint bírálendő el. Az öröklési képesség utólagos megszerzése tehát figyelembe nem jön s annak alapján az öröklésre igényt támasztani már nem lehet.

1460. *Érdemtelenység és örökségről való lemondás.* Az öröklés további előfeltételül lehet tekinteni azt is, hogy az örökös az öröklésre in concreto ne legyen *érdemtelen*, vagy méltatlan. Érdemtelen pedig az öröklésre az, aki az örökhagyó végakarata vagy személye ellen olyasmit követett el, ami a közöttük akár vonzalom, akár a vérségen alapuló szoros és az örökösödést maga után vonó kapcsolatot a közfelfogás szerint erkölcsi alapjaiban megingatja. Az öröklési érdemtelenység (indignitas) tehát úgy érvényesül, mint *relativ*, csak bizonyos örökhagyóval szemben fennálló öröklési képtelenség. Az érdemteleniséget a bíró hivatalból nem veheti figyelembe, hanem csak azok keresetére, akik az érdemtelennek az örökösödésből való kiesté címén örökléshez jutnának.

1461. Szokásjogunk öröklési érdemteleniséget három esetben állapított meg. Ezek az esetek: a) érdemtelen az öröklésre az, aki az örökhagyó ellen gyilkosságot követett el, vagy szándékos emberölést, vagy e bűncselekményekben mint felbujtó vagy tettestárs része volt; b) érdemtelen a nő a férje utáni öröklésre, ha férjének gyilkosával házasságtörést követett el és a tettest a gyilkosság után pártolásban részesítette és c) érdemtelen az, aki az örökhagyó végrendeletét szándékosan megsemmisíti, eltitkolja, elszikkasztja, meghamisítja, avagy az örökhagyót erőszakkal, megtévesztéssel,

jogellenesen végrendelet készítésére rábírja, avagy abban ily módon megakadályozza, végrendelkezésre szándékosan képtelenné teszi. A kísérlet az érdemteleniséget annak egyik esetében sem idézi elő.

1462. Az érdemteleniség legtöbbször büntetendő cselekményt is takar; megállapítása ennek ellenére az örökösödési perben illetékes polgári bíróság feladata. Hatása abban áll, hogy az érdemtelen az öröklésből kiesik és úgy tekintendő, mintha az örökség rá sem nyílt volna. Leszármazói, ha az örökhagyóval egyébként törvényes öröklési kapcsolatban állanak, az érdemtelen kiesés folytán megürült hagyatékban örökölni fognak. Az érdemtelen a netalán már átvett hagyatékot rosszhiszemű birtokosként köteles visszaszolgáltatni. Megszűnik az érdemteleniség, ha az örökhagyó azt megbocsátotta. A megbocsátás vissza nem vonható, de feltételhez köthető. Az előadott szabályok az érdemtelen hagyományosra is vonatkoznak.

1463. *Öröklésről való lemondás.* Hogy az örökség valakire rányílhasson: ennek további akadályául szolgál az, ha az öröklésről az érdekelt *előre lemond.* Az utólagos lemondás nem lemondás, hanem az örökség *visszautasítása*, mely következményeit tekintve a lemondást meghaladja. A visszautasítás egyoldalú jogügylet, az öröklésről való lemondás ellenben mindig kétoldalú, tehát *szerződés*. Különbözik a lemondás a „*pactum de repudanda hereditate*”-féle egyezménytől is, melyet az örökös harmadik személyekkel köt (örököstárssal) s melynek joghatálya az örökössé válás lehetőségét közvetlenül nem érinti. (A *delationak* nem akadály.) Az öröklésről való lemondásnak *kizárólag* a törvényes öröklés terén van jelentősége.

1464. Az öröklésről való lemondás joghatálya abban áll, hogy a lemondó az örökhagyóval fennálló öröklési kapcsolatból kiesik, úgy, mintha már az örökhagyó előtt elhalt volna. Ez a *fictio* határozza meg, hogy lemondás esetén a lemondó helyett kik örökölnek. Szabály szerint a lemondó leszármazói, kiknek törvényes öröklési kapcsolatuk révén erre saját joguk van. De ha a lemondás kifejezetten a leszármazók nevében is történt, vagy nem ingyen, hanem előre kapott kielégítés fejében: akkor a lemondóval együtt az ő leszármazói is kiesnek.

1465. Lehet a lemondás feltételhez, időhatárhoz kötött, lehet teljes és részleges; előbbi akkor, ha nemcsak a törvényes örökrészre, hanem az úgynevezett kötelesrészre is vonatkozik. Lehetséges a meghatározott személy javára szóló lemondás is, de csak úgy, hogy ezzel az öröklés különbeni törvényes rendjén változás ne essék. A lemondás érvényéhez az örökhagyó elfogadása szükséges: ellenesetben bármikor visszavonható. Szerződés lévén, a szerződésekre nézve fennálló szabályok alatt áll. Alakszerűségekhez a házastársak közti lemondási szerződések (1886:VII. t.-c. 22. §.) kivételével kötve nincs. Hasonló szerződéssel a lemondást a szerződő felek bármikor hatályon kívül helyezhetik.

XXXIX. Fejezet.

Általános határozatok.

1466. *A törvényes öröklés tere és a törvényes öröklési kapcsolat.* A törvényes öröklésnek akkor és annyiban van helye, amikor és amennyiben az örökhagyó sem végrendeletileg, sem szerződésben örököszt nem nevezett, vagy igen is, de az örökösnevezés valamely ok folytán hatályba nem léphet. Tehát: törvényes örökösök kapják a hagyatékot, ha végrendelet, vagy öröklési szerződés nincs; továbbá, ha a végrendelet a hagyatékra csak némely részére vonatkozik, mikor is a törvényes örökösök a végintézkedésben nem érintett hagyatéki vagyონrészekben örökölnék. Másodszor: törvényes örökösök örökölnék, ha az örökhagyó örökösnevezése vagy egyáltalában nem, vagy még nem léphet hatályba, vagy ha hatálya megszűnik. Egyáltalában nem léphet hatályba, ha a végintézkedés akár anyagi, akár alaki szempontból érvénytelen, vagy ha a kinevezett örökös nem képes, vagy nem akar örökölni. Még nem léphet hatályba, ha az örököszt az örökhagyó felfüggesztő feltétel, vagy kezdődési időhatár mellett nevezte ki, mikor is a feltétel bekövetkezéséig, illetőleg az időhatár beálltaig a hagyaték a törvényes örökösökre nyílik meg. Végül törvényes öröklés fog helyet a felbontó feltétellel, vagy végződési időhatárral eszközölt örökösnevezésnél akkor, mikor a felbontó feltétel, illetőleg végződési határidő bekövetkezik.

1467. A törv. örökös érvényesülési tere magyarázatra szorulhat concret esetben olyankor, midőn a hagyatékban törvény és végrendelet címén is örökölnék s a törvényes örökös egyúttal mint végrendeleti örökös vagy hagyományos is szerepel. A magyarázati kérdés ilyenkor az, hogy a végrendeleti juttatást le kell-e vonni a törvényes öröklés alapján kijáró osztályrészből, vagy nem? Ha az örökhagyó kifejezett akaratából feleletet nem tudunk kiolvasni: a kérdést tagadólag kell eldöntenünk, mert a végrendeleti juttatás célja és természete a végrendeletben megnevezettnak előnyben részesítése, nem pedig az, hogy különbeni jogigényeiben és jogcímeiben a levonás folytán rövidséget szenvedjen. Az ú. nev. kötelesrészre (ez is törvényen nyugvó öröklési igény) a végrendeleti juttatás le nem számításának most mondott magyarázati szabálya nem alkalmazható.

1468. *Törvényes öröklési kapcsolat.* Azok a személyek, akiknek a törvény az imént tárgyalt esetekben a valaki utáni öröklésre jogcímet ad, az ú. n. *törvényes örökösök*. Jogcímüket a törvény azért adja meg, mert az örökhagyóhoz a *vérrokontság*, vagy *házassági* kötelék okán más idegen személyeknél sokkal közelebb állanak.

A rokonság és házasság tehát az örökhagyó és bizonyos személyek között szoros és az öröklés alapjául elismert kapcsolatot létesít, melyet *törvényes öröklési kapcsolatnak* nevezünk. Hogy e kapcsolatba kik tartoznak? az örökhagyó halálának időpontja szerint kell eldönteni.

1469. Nem tartozik tehát bele a *volt* házastárs, kinek házassága korábban már felbontatott, ugyanígy a csak az örökség megnyílása után törvényesített gyermek; kiesnek a törvényes öröklési kapcsolatból továbbá, akiknek öröklési képességük az öröklés megnyílásakor nincs, akik érdemtelennek lettek, akik az öröklésről előre lemondtak s ivadékaik is, ha a lemondásnak konkrét esetben ezekre is van kihatása, végül azok, kik az örökséget annak megnyílása után visszautasították és a kötelesrész szempontjából a kitagadtak.

1470. A törvényes öröklési kapcsolatban álló személyek egymásutáni öröklési joga elvileg *kölcsönös*. Kivétel: egyoldalú az öröklési kapcsolat az örökbefogadó és az örökbefogadott között, mert előbbinek az utóbbi után törvényes öröklési joga nincs. Szűkebb rokonsági körre szorul továbbá a kapcsolat a királyi kegyelemmel törvényesített gyermeknél, amennyiben ez csak törvényesítő atyjával és ennek leszármazóival kerül öröklési kapcsolatba, egyéb atyai rokonokkal ellenben nem. Örökbefogadás és törvénytelen leszármazás esetén szintén szűkebb a törvényes öröklési kapcsolat, mert az örökbefogadott örökbefogadó szülőjének rokonaival, törvénytelen gyermek pedig természetes atyjával és ennek rokonaival, valamint anyjának rokonaival törvényes öröklési kapcsolatba nem lép.

1471. A törvényes öröklési kapcsolatban állók kölcsönös törvényes öröklési jogát legjobban a törvényes öröklés rendje befolyásolja, mely megállapítja azt, hogy az örökhagyó után a rokonok és a házastárs milyen sorban következnek az öröklésre. A törvényes öröklési rend megállapításánál az egyes sorrakövetkező törvényes örökösök öröklésének mikéntjére nézve ismét különböző szempontok bírnak elhatározó befolyással. Így a felmenők és oldal-rokonok öröklésénél a hagyatéki vagyon „*szerzeményi*“, vagy „*öröklött*“ jellege; leszármazók öröklésénél meg az, hogy az elhunyt szülő valamennyiöknek közös szülője volt-e, vagy nem, stb.

1472. A törvényes öröklési kapcsolatban álló személyek öröklési kapcsolata többszöröződik, ha az örökhagyóhoz többszörös rokonsági kötelékkel vannak hozzáfűzve. Az ilyen többszörös rokonságot a rokonok közti házasság és az örökbefogadás létesítheti. Többes kapcsolat esetén a többszörösen rokon mindenik minőségben külön megkapja a hagyatékából a törvényszerű örökrészt.

XL. Fejezet.

A törvényes öröklési rend.

66. §. Áttekintés. Leszármazók öröklése. Betudás.

1473. A törvényes öröklési rend a törvényes öröklési kapcsolatban álló személyeknek azt az egymásutánját és egymásmelletti-ségét határozza meg, mely szerint azok az örökhagyó vagyonából való öröklésre jogosultsággal bírnak. Az öröklési rend az egész öröklési jognak legjellegzetesebb intézménye, mely annak sajátos színezetet, eredetiséget kölcsönözhet. Különösen áll ez a magyar öröklési jog törvényes öröklési rendjére, mely az európai jogrendszerekben elfogadott két elvi alapon nyugvó öröklési rendszer egyikével sem azonosítható egészen s egy messze a multba visszanyúló önálló jogtörténelmi fejlődésnek eredménye.

1474. Az említett két alaprendszer egyike az *izközelségi* (gradualis) rendszer, mely szerint a törvényes öröklés rendje ahhoz igazodik, hogy ki áll *íz* szerint az örökhagyóhoz legközelebb. A másik a *törzsi* (parentélás) rendszer, mely mindig annak juttatja a hagyatékot, aki az örökhagyóhoz *íz* szerint legközelebb álló felmenőtől, mint törzselődtől származott le. A törzsi rendszer tehát azt, ki távolabbi felmenőtől származott le, bár *íz* szerint az örökhagyóhoz esetleg közelebb is áll, kizárja annak öröklésével szemben, aki bár *íz* szerint távolabbi vérrokon, de közelebbi felmenő leszármazottja. Mai öröklési jogunkban túlnyomóan a törzsi rendszer érvényesül, nevezetesen a szerzeményi javakban, sőt az öröklött javakban való öröklésnél is, bár éppen a hagyatéki javak jogi természete közt tett különbség az, amely a törzsi elvet lényegesen módosítja. A leszármazók öröklésénél ellenben a tiszta izközelségi rendszer elvei érvényesülnek.

1475. *Leszármazók öröklése.* (Successio descendentium.) Végrendelet nemlétében az örökhagyónak *minden* vagyona a tőle leszármazó törvényes gyermekekre száll és ha ezek közül egyik vagy másik nem élne, de törvényes maradékokat hagyott hátra, a reá jutandott osztályrészt ezek öröklik; vagyis az első ízben levők fejénként, a többi ízbeliek pedig törzsenként örökölnék. (Orszb. ért. 9. §.) Leány- és fi-leszármazók közt különbség nincs és a leszálló örökség legtávolabbi leszármazókra is kiterjed.

1476. Leszármazók alatt értjük a törvényes leszármazókat, akikkel az öröklés szempontjából azonos elbánás alá veti jogunk, a vélt házasságból született gyermekeket is. Továbbá: az utólagos házassággal és királyi kegyelemmel törvényesített gyermekeket, utóbbiakat azonban csak a törvényesítő atvával való kapcsolatban és végül örökbefogadó szülője után, az örökbefogadott gyermeket. A törvénytelen leszármazónak öröklési joga csak anyja után van; de az újabb gyakorlat az anya rokonaival való öröklési kapcsolat

elismerése felé kezdi fejleszteni szokásjogunkat. A leszármazók a leszálló örökségben fejenként egyenlő arányban osztoznak. Olyan gyermek helyébe, aki kiesett az öröklésből, az ő leszármazói lépnek, mint törzs és együttesen kapják meg azt a részt, ami a kiesettre hárult volna. A törzsen belül való osztály szintén fejenként egyenlő. (In stirpe öröklés.)

1477. A távolabbi leszármazóknak a közelebbi, de kiesett, leszármazó helyébe való ezt a belépését szokás *képviselési jog*nak (jus representationis) nevezni, de helytelenül, mert a távolabbi leszármazók mind *saját* jogukon örökölnék és nem a kiesettnek képviselői gyanánt. Ha a kieső leszármazó helyébe az ő leszármazói nem léphetnek be, vagy azért, mert nem is léteznek, vagy mert nem képesek, illetőleg nem akarnak örökölni: a hagyaték a többi leszármazó között a kiesőre való tekintet nélkül fog felosztatni. Ugyanígy a távolabbi leszármazók in stirpe öröklésénél, holott is a kieső törzstag hányadrésze törzstársai javára fog esni.

1478. Amely leszármazó az örökhagyóval többes rokonságban áll: többszörös örökrészben részesül. Előfordul ez leginkább rokonok házasságánál, hol a leszármazó a szülők valamelyik közös törzselődjének hagyatékában, mind az atya, mind az anya törzsében örökölnék s esetleg, ha csak egyik szülője halt el, egyszerre örökölnék az életben maradt másik szülővel. Többes rokonságot létesíthet és így többszörös örökösödést vonhat maga után az örökbefogadás is.

1479. *Betudási kötelezettség.* Természetszerű vélelem, hogy az örökhagyó egyik leszármazottját a másikkal szemben előnyben részesíteni nem akarta és így a leszármazók törvényes öröklésénél az osztályegyenlőség elvének sértetlenségét a jogrend a betudási kötelezettséggel biztosítja. (Collatio.) Jelenti pedig a betudás a leszármazó törvényes örökösnek azt a kötelezettségét, hogy mindazt, amit örökhagyójától annak még életében előre kikapott, osztályrabocsátani, azaz saját örökrészébe betudni tartozik. Megjegyzendő, hogy a menynek (a leszármazó fiú feleségének) juttatott előadomány a fiú részéről szintén betudandó. Közelebbi és távolabbi leszármazók az osztályrabocsátásra egyaránt kötelezve vannak; a távolabbiak esetleg kétszeresen is, mert nemcsak a saját előadományukat, hanem azt is betudni kötelesek, amit törzselődjük (akinek helyére lépnek) előadományként, vagy a leszármazókra ki nem ható lemondásáért ellenértékképpen kapott. Az oly előadomány, melyet házastársak közös leszármazója szülei életében kapott, mindenik szülő utáni örökrészbe fele-fele arányban tudandó be, hacsak igazolást nem nyer, hogy az előadomány kizárólag az egyik szülő vagyonából eredt.

1480. A betudás rendszerinti tárgya: amit fi- vagy leány-leszármazó kiházasítás, vagy önálló háztartás-alapítás, üzletnyitás, élethivatás megkezdése és folytatása céljából kapott (1840:VIII. t.-c. 2. §.); nemkülönben a magasabb kiképeztetésre adott és a leszármazó adósságainak kifizetésére szánt összegek és általában mindaz, amiről örökhagyónak a betudás iránti szándéka kifejezést

nyert vagy az egyébként megállapítható. Ebből következik, hogy amiről világos, miszerint nem azzal a szándékkal adatott, hogy betudassék (alkalomszerű kisebb ajándék), az a betudás alól mentes.

1481. A betudás módja jogunkban az ú. n. *ideális colatio*. Vagyis: az előadománynak az örökség megnyílasakor értéke megállapíttatván, ez az érték hozzászámítandó a hagyatékek értékéhez és osztály alá az így idealiter nagyobb értékre kiegészített hagyatékek kerül. Ha az előadomány már nincs meg: akkor az adomány időpontja szerinti érték veendő figyelembe. Az előadományozott többet kapott volna ki előre, mint amennyit a fentiek szerint meghatározandó osztályrésze tenne: a többlet visszafizetésére nem köteles (kivéve ha a köteles részre jogosítottak érdekei szenvedtek volna csorbulást) és az osztálynál figyelembe nem veendő, úgy mintha az örökségből kiesett volna. (Túladomány.)

1482. Ha közvetlen leszármazókkal együtt in stirpe távolabbiak is örökölnék és ezek közül a távolabbiak közül kapott valamelyik előadományt: azt először is a többi törzsekkel, azután pedig saját törzstársaival szemben kell (tehát kétszeresen) osztályra bocsátania. Amennyiben a távolabbi leszármazó előadománya túl adománynak bizonyul: őt az osztályból kihagyjuk és törzstársainak hányadát a többi törzsek osztályrészeéhez arányosítjuk, úgy, hogy az osztályban csak oly hányad szerint vegyenek részt, amely hányad őket a túl adományozott (és kihagyott) törzstársat is figyelembe véve, a törzsükre esett hányadból megilletné. Ha tehát pl. a törzsben négyen voltak, csak negyedannyit kaphatnak összesen, mint a többi törzsek külön-külön.

1483. Más ismét a helyzet, ha a törzstársak, amellet, hogy egyikük túl adományban részesült, egy, az esetleg törzselődjük javára esett előadományt is osztályra bocsátani kénytelenek. Ilyenkor szabályul szolgál, hogy a túl adományozott távolabbi leszármazó nem csak a maga túl adományával marad számíttáson kívül, hanem a törzselőd előadományának azon részével is, amely a törzstársai közötti osztályrabocsátásnál rája esendett volna.

67. §. Hitvestársi öröklés.

1484. Leszármazók nem létében öröklési jogunk az elhunyt vagyonában való örökösödésre elsősorban a hitvestársat hívja meg, bizonyos esetekben pedig a hitvestárssal concurrálólá, mint singularis örökösöket, az elhunyt felmenőit, illetőleg oldalrokonait is. A felmenők és oldalrokonok ezen concurráló öröklési joga a hitvestárs öröklését in concreto meg is hiúsíthatja, mert a hagyatékok esetleg teljesen felemésztheti. Nevezetesen, ha az elhunyt életében oly javai voltak, vagy hagyatékában olyanok vannak, melyek az Országbírói értekezlet 14. §-a szerint „öröklött vagyon” természetűek (lásd: az öröklött vagyonra nézve alább a 68. §-t): ezeknek értéke erejéig a hitvestárssal szemben az a felmenő, illetőleg

oldalrokon örököl, akinek ágáról ez az „öröklött vagyon“ az örök-hagyóra hárult. Így a hitvestársnak, mint általános örökösnek örökösödése tárgyi terjedelmét tekintve, csak az öröklött vagyon értékét meghaladó többletre, az ú. n. *szerzeményi* vagyonra szorítkozik és az ágra visszaszállandó öröklött vagyonra csak akkor terjed ki, ha ági örökösök nem volnának.

1485. A hitvestársi öröklés (*successio conjugalis*) különben kölcsönös, azaz a férjet neje után éppen úgy megilleti, mint ezt férje után. Amellett, hogy az egész hagyaték hitvestársi öröklés tárgya, vélelem harcol. Az öröklött jelleget ezért az tartozik bizonyítani, aki ági örökösül a hitvestárssal szemben fellép. Amennyiben az öröklött vagyon még természetben megvan, természetben adandó ki; ellenesetben értékét a szerzeményből kell pótolni.

1486. Nincs helye hitvestársi öröklésnek, ha a házasfelek közti házasság érvénytelen volt. Kivételt ez alól csak a vélt házasság képez a jóhiszemű házasságra nézve, amennyiben ő a túlélő. Az, hogy a házasság utólagosan akár megállapító perrel, akár bejelentéssel megtámadtatott, a jóhiszemű hitvestársi öröklést már nem érinti. Nincs helye hitvestársi öröklésnek akkor sem, ha a házasság jogerősen felbontatott. Amennyiben az egyik házasság fél éppen a bontó per folyamán hal meg, az eddigi gyakorlat szerint a hitvestársi öröklés, ha csak ítélet még alsóbbfokon nem hozott, érvényesíthető. Ellenkező esetben azonban, bár a hozott ítélet még nem jogerős, a hitvestársi öröklési igényt érvényesíteni nem lehet. Nincs helye hitvestársi öröklésnek, ha a túlélő házastárs érdemtelen, vagy ha az elhunyt őt végrendeletileg az öröklésből kirekesztette. „Érdemtelenység“ alatt pedig itt a szigorúan öröklési-jogi értelemben vett érdemteleniséget értjük, mert az pl., hogy a házasfelek éppen a túlélő vétkeisége miatt külön éltek, ennek hitvestársi öröklését nem érinti. Az ágy és asztaltól való elválasztás szintén kizárja a hitvestársi öröklést, ellenben az egyszerű, tényleges különélés nem. A jászkún kerületben érvényben tartott jászkún statutum (V.) a hitvestársi öröklést az országos jogtól némileg eltérően szabályozza.

1487. Nevezetesen, ha a férjnek sem leszármazó, sem egyéb örököse nem maradt, a „közkereső özvegy“, hitvestársi öröklés címen az összes szerzeményi javakat örökli. „Közkereső“-nek pedig azt a jászkún nőt tekintjük, aki férjével közszerzeményi közösségben élt, akár szerződés alapján, akár, mert a szerzés kizárólagos alapja az ő vagyona volt. A nem közkereső özvegyeket a statutum nem említi és így ezek az ált. magánjog alá esnek, mely rájuk nézve is a közszerzeményt nem ismerő nemesi jogot írja elő.

68. §. Felmenők és oldalrokonok öröksége.

1488. Leszármazók és házastárs nemlétében a hagyaték per universitatem az örök-hagyó felmenőire, illetőleg oldalrokonaira száll (felszálló örökség), akik ekként a törv. öröklés rendjében

harmadik helyen állanak. A felmenők és oldalrokonok öröklési jogosultsága tárgyilag a hitvestárs szerzeményi öröklésével esik össze, mert az ágról hárult „öröklött vagyont“ a jogosult ági rokonok a felmenővel szemben is, különleges jogutódként kikövetelhetik. Miután azonban ezek az ági rokonok szintén csak a szülők vagy oldalrokonok lehetnek: a felmenők és oldalrokonok öröklésénél az öröklés e két neme igen gyakran ugyanazon egy személyben találkozik össze. A felmenők és oldalrokonok e kettős, közönséges és singularis (ági) örökösödését külön-külön kell tárgyalnunk, megelőzően pedig meg kell ismerkednünk az „öröklött vagyont“ és „szerzeményi vagyont“ közt örökjogi szempontból teendő alapvető különbséggel.

1489. Az orsz. bírói ért. 10. §. értelmében öröklött vagyont az, ami „akár végrendelet, akár anélkül“ apánkról vagy anyánkról vagy ezek valamelyikének ágáról szállott reánk. Ez a meghatározás azóta kifejtett szokásjogunk szerint így egészítendő ki: Öröklött vagyont mindaz, ami nemző elődeink bármelyikéről vagy azok ágáról (tehát oldalrokonokról is) akár közvetve, akár közvetlenül szállott reánk, még pedig akár az öröklés valamely neme révén (végrendeleti törvényes öröklés, hagyomány, halálesetre szóló ajándékozás), akár élők közötti ingyenes ajándékozás útján. Az élők közötti ingyenes juttatások közül csak az nem utalandó be az „öröklött vagyont“-ba, amit osztályrabocsátani sem kell. Az „öröklött“ jelzés tehát nyilván nem pontos, mert egyrészt olyant is ideértünk, ami nem örököltetett és másrészt az idegenektől, azaz nem nemző elődeinktől örökölt javak nem számítanak az öröklöthöz, hanem a szerzeményhez.

1490. Az öröklött vagyont, mint atyai vagy anyai ágról hárult „ági vagyont“ különböztetjük meg. A felmenő (és az ő helyébe lépő oldalrokon) t. i. csak olyan öröklött vagyontban érvényesítheti az általános örökösrel szemben az ő singularis öröklési jogát, mely rá nézve ági vagyonnak, azaz az ő ágáról hárultnak tekintendő. Az egész különleges öröklésnek alapgondolata t. i. az, hogy leszármazók nem léteben oda szálljon vissza az öröklött vagyont, ahonnan eredt, amiből az a további fontos megszorítás is következik, hogy az ági visszaszállás csak addig az elődig megy, aki a kérdéses vagyont nézve első szerzőnek tekintendő. Ezentúl elveszti öröklött jellegét; „felszabadult ági vagyonttá“ válik és a hitvestárs, illetőleg a felmenő szerzeményi öröklésének lesz a tárgya. Az apám szerezte ház pl. apámra és tőle leszármazott testvéreimre ági vagyont, apai nagybátyámra azonban, mert ő a szerző elődön túl lévő törzselődömtől (nagyapámtól) származik, nem.

1491. Szerzeményi vagyont mindaz, ami a fentiek szerint nem bír „öröklött“ vagyoni jelleggel. Szerzemény tehát az is, amit örököltünk, de nem nemző elődeinktől, hanem mástól. Vérokontól öröklött javak általában szintén szerzeményiek, de nem akkor, ha az illető vérokönörökhagyóra a kérdéses javak egy velünk is közös törzselődjéről szállottak le. Ez esetben t. i. megint „öröklött“-ról

lesz szó. Szerzemény továbbá mindaz, amit a szó szoros értelmében szereztünk, vettünk, cseréltünk, közönyös lévén, hogy ezeket a visszterhes ügyleteket nemző elődeinkkel kötöttük-e vagy idegenekkel. Öröklési jogi alkalmazásában a szerzeményi vagyon megállapítását gyakorlatunk nem a most adott anyagi criteriumok, hanem merőben alaki szempontok szerint végzi. Szerzeménynek nevezetesen csak azt a többletet veszi, ami a meglevő és megvolt (elköltött) öröklött vagyon értékét felülmúlja.

1492. *Felmenők és oldalrokonok szerzeményekben való öröklése.* Ha leszármazók és házastárs nincsenek, az örökhagyó után maradt szerzeményi javakban a törzsi rendszernek megfelelően a legfiatalabb törzs (parentela) hivatott az öröklésre. Azaz, az örökhagyó szülői és ezek leszármazói. Ha ebben a parentelában örökös vagy öröklésre alkalmas nincs: következik az idősebb parentela, t. i. örökhagyó nagyszülői és ezek leszármazói; ezután pedig sorban a harmadik, vagyis a szépszülei, aztán a dédszülei, összülei és ükszülei törzsek, illetőleg az ezen törzsekhez tartozó leszármazók a végtelenig. Persze a gyakorlati életben már az is a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, hogy az öröklés a harmadik parentelára szálljon át. Elv az, hogy amíg az ifjabb törzsek egyikében akad örökös, addig idősebb törzsbeli nem örökölhét.

1493. A szülői parentelában a szerzeményi hagyaték az apa és anya közt egyenlően oszlik meg. Ha az egyik szülő nem él, helyébe ivadéka (az örökhagyó édes és az elhunyt szülőtől való féltestvérei) lépnek, egymásközt fejenként egyenlő arányban osztzkodván. Ha a korábban elhunyt szülőnek ivadéka nem maradt, az egész szerzemény a másik szülőé, illetőleg ha ez sem élne, ennek ivadékaé. Amiként így szülő nem létében a testvér jut öröklésre, úgy a kiesett testvér helyére is, in infinitum az ő leszármazói lépnek.

1494. Ha a szülői parentela üres, úgy az öröklés a nagyszülői törzsre megy át és a négy nagyszülő négy egyenlő részben örököl; illetőleg a nem élő nagyszülő helyett az ő ivadéka. Ha ivadék nincs, az elhunyt nagyszülő egynegyed része az ugyanazon ágbeli másik nagyszülőnek (illetőleg ivadékának) jut, tehát pl. az *anyai* nagymama része az *anyai* nagyatyára. Amennyiben pedig az egyik nagyszülői pár ivadékostól együtt kiesik: részeik egyenlő arányban a másik nagyszülőpárra szállanak. Ha három nagyszülő halt el minden ivadék nélkül, az egyedüli örökös a negyedik nagyszülő, illetőleg ivadéka lesz.

1495. Ugyanezen szabályok szerint megy tovább az öröklés a többi, idősebb parentelákban is, ha ezek következnének sorra a fiatalabbak üressége okán. A szépszülei törzsben már 8, a dédszülei 16, az összülei 32 ág örököl, stb., szabályul szolgálván, hogy az üres alcsoportból a rája jutandott rész a hozzá legközelebbi alcsoportra száll át. Az öröklés kölcsönössége itt is előfeltétel, valamint érvényesül a többszörös öröklés a felszálló örökségnél is.

1496. II. *Felmenők és oldalrokonok ági öröklése.* Az „öröklött” vagyonban, annak *háruláskori* értéke erejéig a többi, bár közelebbi törzsekhez tartozó rokonokkal szemben azok a rokonok vannak öröklésre hivatva, akikre ezek az öröklött javak *ági vagyonnak* minősülnek. Ág alatt elődöt és tőle származó ivadékok értünk. Ági vagyonnak pedig közelebbiről a következők tekintendők: a) azok az „öröklött” javak, melyek az örökhagyóra valamelyik szülőjéről hárultak erre a szülőre és az ő leszármazóira, *mint ágra nézve*; b) az örökhagyóra az ő nagyszülőjéről *közvetlenül* hárult javak erre a *nagyszülőre* és a tőle leszármazókra, *mint ágra nézve*. Még pedig elsősorban arra a szülőre (és leszármazóra, *mint ágra*) nézve, aki által az örökhagyó a nagyszülőtől származott; másodsorban magára a nagyszülőre és annak többi leszármazóira, *mint ágra nézve*;

1497. c) Ugyanígy ági vagyon az, ami az örökhagyóra az ő *szépszüljéről* hárult *közvetlenül*, erre a szépszüljőre és összes leszármazóira nézve; a sorrend ugyanaz, mint a nagyszülői ági vagyonnál. Hasonlóképp minősítendők a déd- és ősszültől, stb. *közvetlenül* hárult javak is, ám ennek gyakorlati jelentősége nincs; d) ági vagyont képez végül az is, ami az örökhagyóra valamely fent mondott elődjéről nem *közvetlenül*, hanem *közvetve* hárult le; pl. akár nagyszülőről-szüljőre és így az örökhagyóra, akár úgy, hogy nagyszülőről valamely oldalrokonra és erről az örökhagyóra. A lényeg az, hogy a leszállást közvetítő oldalrokonnak az örökhagyó nagyszülője szintén nemző elődje legyen.

1498. Megjegyzendő továbbá: a cserébe kapott ingatlan az elcserélt ági ingatlan helyébe lép. Öröklött pénzen vásárolt ingatlan (vagy ingó) szerzeményt képez és az ági öröklés tárgya csak a vásárra fordított érték lesz; — ha testvérek a szüleikről rájuk szállott vagyont a hagyaték átadása után újabb osztály tárgyává teszik: az osztályba kapott javak továbbra is ági jellegűek maradnak; — az örökostárstól megváltott örökségi jószág a megváltással ági minőségét elveszti; házastársnak elajándékozott ingatlan, ha utóbb hitvestársi öröklés címén az ajándékozóra vissza is száll, ági jellegét többé vissza nem nyeri.

1499. Az ági öröklés tárgya az ági vagyonnak *háruláskori értéke*. Időközben beállott értékcsökkenések a szerzeményből pótlандók; értékgyarapodás esetén pedig a többlet a szerzeményhez számítandó. A gyakorlatban némi ingadozás tapasztalható e téren, s pl. elidegenített ági vagyonnál elég helytelenül nem a háruláskori értéket, hanem az elidegenítéskor elért értéket vették irányadóul. A háború előtt hárult ági jellegű pénzösszeg azonban a pénz leromlására tekintettel méltányosan átértékelendő. Az ági minőséget, miután a szerzemény mellett vélelem harcol, bizonyítani kell, még pedig annak, aki ezen a címen az általános örökösrel szemben felép. Ez a bizonyítás kétágú. Bizonyítandó először a követelt értéknek „öröklött” volta és másodszor az, hogy ez az érték a követelőre nézve ági, vagyis oly vagyont képez, mely az örökhagyóra vele közös törzselődről hárult.

1500. Bár az ági öröklés a mondottak szerint tulajdonképpen pénzkövetelés, mert bizonyos javak *értékének* kiadására vonatkozik, judicaturánkban mégis kialakult szabály, hogy a természetben, (sőt surrogatumban is), meglevő ági vagyont természetben lehet kikövetelni. A természetben való kiadásnál az értéket növelő beruházásokért a szerzeménynek megtérítés nem jár. Az ági öröklés jellege arra utal, hogy jogunk azt mintegy törvényes hagyománynak tekinti, sőt, ha a szerzeményi örökös egyúttal ági örökös is volna, törvényes *előhagyományként* kezeli.

69. §. Özvegyi öröklés és özvegyi jog.

1501. Régi jogunknak egyik maradványaképpen az országbírói értekezlet 15. §-a az özvegyi öröklés (*successio vidualis*) intézményét az ezt szabályozó korábbi jogszabályok értelmében fenntartotta. Özvegyi öröklés *csak* a nemes (vagy honorator) férfi után maradt özvegy nőt illeti férje hagyatékában, a férjet ellenben neje után soha. Előfeltétele, hogy az elhunyt férj után leszármazó örökösök maradtak legyen, mert ellenkező esetben az özvegyi öröklés a nemes és nem nemes rendű özvegyekre egyaránt kiterjedő hitvestársi öröklésbe olvad bele.

1502. Az özvegyi öröklés tárgya: *a)* mint törvényes hagyomány — osztály előtt — a férj jobb öltözékei, jeggyűrűje, kocsija és hámos lovai, melyekkel nejével járni szokott; *b)* az ötvennél nem nagyobb számú ménes fele, illetőleg a ménes feleértéke; *c)* a férj *mindennemű* ingóságaiból egy gyermekrésznyi és végül *d)* a férj zálogos birtokai, hasonló megosztás mellett, ami helyett zálogos birtokot nem ismerő mai jogunkban a férj jelzálogjogilag biztosított követeléseit kell értenünk. Ahol hitvestársi öröklésnek helye nincs, ott özvegyi öröklésről sem lehet szó.

1503. Az V-ik jászkún statutum különbséget téve közkereső és nem közkereső özvegyek között, az országos jogtól annyiban eltérően intézkedik, hogy a közkereső özvegynek özvegyi öröklés címén a férj ingatlan szerzeményeire fordított összegből és a többi hagyatéki ingóságból juttat a gyermekekkel fejenként egyenlő részt; a nem közkereső özvegynek ellenben csak a férj házasság alatt szerzett ingóságaiból. Végül megjegyzendő, ha a nemes özvegy férjével kivételesen közszerzeményi közösségben élt: özvegyi öröklése a férjnek csak oly ingóságaira terjedhet ki, melyek nem közszerzeményi jellegűek.

1504. *Özvegyi jog* (*jus viduale*). Az özvegyi jog az özvegyasszonyt az elhunyt férj hagyatéki vagyonában (ideértve a férfi használatára szolgáló ingókat is) törvényes öröklés címén özvegyisége idejére megillető haszonélvezeti jog (*ususfructus*), melyet a leszármazók úgy tárgya, mint terjedelme tekintetében jelentékenyen korlátozhatnak. Az özvegyi jog az öröklési jogi jellegű vagyongokok közé tartozik és előfeltétele az, hogy az érvényes (vagy a nőre

nézve vélt) házasság a férj halálával szűnjék meg. Amely esetekben hitvestársi és özvegyi öröklésnek helye nincs, ott özvegyi jogról sem lehet szó. Belső intézményi ratioja szerint az özvegyi jog úgy tekintendő, mint a férjet terhelő nőtartásnak a házasság megszűnése utáni folytatása.

1505. *Özvegyi jog alanya és tárgya.* Alany az özvegyen maradt nő; „özvegy“ férfi soha. A rendi különbség e részben nem érvényesül. Tárgya a férj *egész* hagyatéka. Ebből következik, hogy ami a nőt a hagyatékból hitvestársi és özvegyi öröklés vagy közszeremény címén *tulajdonul* illeti: özvegyi jog tárgyaúl nem szolgálhat. Kivételes szabály (Trip. I. R. 98. cím) alapján nem esik özvegyi jog alá a *várkastély*, ha a hagyatékhhoz csak egy ilyen tartozik; továbbá *nem nemes* (nem honoratior) férfi özvegyének özvegyi joga, ha a férj korábbi házasságából az özvegyre nézve mostoha gyermek maradt, a korábbi házasság alatti szerzeményekből, valamint a férj ősi (ma: öröklött) javaiból csak egy gyermekrésze vonatkozik. Nem tárgya az özvegyi jognak a hitbizományi kötelek alatt álló vagyon sem, bár az alapítólevél ellenkezően is rendelkezhetik.

1506. *Az özvegyi jog tartalma és terjedelme leszármazók nem létében.* Leszármazók nem létében az előbb mondottakhoz képest az özvegyi jog a férj egész hagyatékának haszonélvezetére kiterjed s az özvegy különös birtokbavétel helyett férje hagyatékában egyszerűen bennmaradhat. Amennyiben a hagyaték egyes dolgain határozatlan időre szóló bérleti, haszonbérleti vagy használati szerződések állanak fenn: az özvegy ezeket joghatályosan felmondhatja. A hagyatéki javak szerzeményi vagy öröklött vagyoni természetű közönyös, de az ági örökösök az öröklött ingó vagyon értéke erejéig az özvegytől biztosítást követelhetnek, viszont az ingatlanokra az özvegyi jog, az örökösök, hagyományos tulajdonjogával egyidejűleg bekebelezendő (1894:XI. t.-c. 81., 102. §§.).

1507. Az özvegyi jog tartalmát egyes és külön törvények alapján igényelhető jogosítványok jelentékenyen kibővíthetik. Így az elhunyt férj szolgálata után járó özvegyi nyugdíj (1885:XI. t.-c.); a férjet illetett gyógyszerári jogosítvány (1876:XIV. t.-c. 132. §.), a férj iparüzési jogosítványa (ipartörv.); a férj italmérési engedélye (1888:XXXV. t.-c. 10. §.); katonatiszti özvegyeknél a házassági biztosíték kamatainak élvezése (1881:LX. t.-c. 57., 88. §§.) esetében.

1508. Az özvegy és az örökösök közti jogviszony egészen a haszonélvező és a haszonélvezetbeadó tulajdonos jogviszonya szerint alakul. A hagyaték ugyan az örökösöknek adatik át a hagyatéki eljárás rendjén (beszavatolás), de ez nem jelent *physicai* átadást, hanem csak az örökösök öröklési jogának bírói elismerését és megállapítását. Az örökösök hitelezői által a hagyaték ellen vezetett végrehajtások: az özvegyi jogot nem sérthetik. Ellenben a hagyatéki hitelezőkkel szemben az özvegy védve már nincs és ezek követeléseiket akkor is kielégíthetik, ha ezzel az özvegyi jogot teljesen

meg is hiúsítják. Ugyanígy semmivé teheti az özvegyi jogot a férj ellen halála előtt megnyitott csőd is.

1509. Kiegészítésül: a hitbizományi vagyon, a hitbizományi kisbirtok és a vitézi telek az özvegyi jog alól mentesek. Az előd özvegye javára e helyett a törvény megfelelő tartásról gondoskodik, melyet az ilyen kötött ingatlanok tulajdonosai (örökösei) tartoznak biztosítani.

1510. *Özvegyi jog tartalma és terjedelme akkor, ha leszármazók maradtak.* Leszármazók létében az özvegyi jogon változást idézhet elő az özvegyi jognak megszorítása vagy korlátozása, melyre mai jogunk szerint csak a leszármazók, ill. azok leszármazói vannak jogosítva. A megszorítás azt jelenti, hogy az özvegy a hagyaték teljes haszonélvezete helyett illő tartással és lakással elégitetik ki; de amíg ez részére kiszabva és biztosítva nincs, a hagyaték teljes haszonélvezetében bennmaradhat. (V. ö. 1894:XVI. t.-c. 92. §. 5. bekezdés.)

1511. Az özvegyi jog korlátozása akár egyezséggel, akár perben történhetik. A leszármazókat megillető megszorítási jog személyes természetű és sem az örökség megvevőjére, sem engedményesre át nem szállhat. Legfeljebb az örökhagyó fiának (a leszármazónak) özvegye kérheti saját özvegyi joga érdekében a megszorítást, ha elhalt férje a korlátozásra egyébként szintén jogosítva lett volna. Azokban a felette ritka esetekben pedig, mikor a korlátozás kiskorú leszármazók részéül volna érvényesítendő: elvileg nincs kizárva az, hogy a kiskorú helyett törvényes képviselője fel ne léphessen. Az eset azonban ritka, mert kiskorúnak törv. és term. gyámja az anya lévén, a haszonélvezet már ezen a címen is őt illeti; ha pedig a kiskorú nem t. és t., hanem törvényes vagy rendelt gyámság alatt áll, még élő anyjának a vagyonkezelés csak számadáskötelezettsége mellett lehet a kezén. A megszorításnak tehát tárgya nincs.

1512. Özvegyi jog megszorításának tehát csak az esetben lehet gyakorlati jelentősége, ha a leszármazók nagykorúak. Ha a leszármazók közül csak egy nagykorú és ez kéri a megszorítást: ez esetben is a vagyon egészben, a kiskorúak szempontjából is, kiadandó, de a kiskorúak részét az özvegy t. és t. gyámsága címén haszonélvezetül visszakapja. Nincs helye özv. jog megszorításának, ha a haszonélvezetet a hagyatékban a férj végrendeletileg biztosította, s ez ellen a leszármazók csak a kötelesrész sérelme címén léphetnek fel. Nincs helye akkor sem, ha a hagyaték oly csekély, hogy az illő tartást és lakást jövedelmével meg nem haladja. Ilyenkor még a kötelesrész iránti igények is háttérbe szorulnak. Az özvegyi jogot konkrét esetben kiegészítő speciális jogosítványok (nyugdíj, s.b.) semmi körülmények között sem eshetnek megszorítás alá.

1513. A megszorított özvegyi jog mértékét a jog az illő tartás és lakásban állapítja meg. Ha a megszorítást közös leszármazók (édes gyermekek) kérik, a lakás az özvegyet abban a házban illeti, ahol férjével lakott. Ha lakás a férj után nem maradt, vagy ha

igen is, de csak egy és az özvegy abban az örökösökkel együtt lakni nem hajlandó: az örökösök akár idegen házban kötelesek számára lakást fogadni, akár járadék alakjában lakbért fizetnek neki. Az özvegyet illető lakásjog egyszerű *usus* és így bérbeadás útján nem értékesíthető. A tartásnak az elhunyt férj rangjához, módjához illőnek kell lennie. Kiszolgáltatási módja egyezkedés tárgya, de ha ilyen nem létesülhetne, a természetben való tartás elfogadására az özvegy nem kényszeríthető. Ha azonban az özvegyi jogot az örökösök az özvegygel való megegyezés alapján tőkeösszegben vagy járadékban megváltották: a pénz leromlásával annak méltányos átértékelése az özvegy keresetére megállapítandó. Ha az özvegynek magánvagyonra van: a tartás megállapításánál ezt a körülményt figyelmen kívül hagyni nem lehet. Nemes férfi özvegye végül esetleges újabb férjhezmenetele alkalmával kiházásitást is követelhet férje hagyatékából, mely azonban a szokásos mennyasszonyi kelengyén túl nem terjedhet.

1514. Ha az özvegyi jog megszorítását az özvegyre nézve *mostohagyermek*ek kéri, a megszorított özvegyi jog nem illő tartás és lakásból fog állani, hanem a hagyaték egy gyermekrésznyi hányadának hasznélvezetében állapítandó meg. (1840:VIII. t.-c. 18. §.) Az, hogy a kérdéses egy gyermekrészt konkrét esetben túl kicsiny: nem jön figyelembe. Miután azonban az 1840:VIII. t.-cikk most jelezett intézkedése *csak* a nem nemes ember özvegyére vonatkozik; nemes és honoratior özvegyénél azt alkalmazni nem lehet.

1515. Az özvegyi jog törvény alapján jár és így a férj abból feleségét ki nem rekesztheti. Újabban előfordul ugyan, hogy a gyakorlat elismeri a férjnek az özvegyi jog megvonása iránti és még életében érvényesítendő jogát, ha a nőnek házasság alatti magaviselete valamely házassági bontó ok tényállásának megfelel és a férj emiatt a bontópert meg is indította, vagy az életközösséget ezen a címen megszüntette, vagy ha mindebben csak rajta kívül fekvő és tőle nem függő körülmények gátolták.

1516. Annak különben, hogy a férj az özvegyi jognak mikénti kiszabására nézve végrendeletében belátása szerint intézkedhessék, semmi akadályja nincs és ha ezek az intézkedései az özvegyi jog hagyaték egész hasznélvezetében bennmarad. Ha a férj az özvegyi jog címén kevesebbet vagy a természetben való kiszolgáltatást rendel ki: az özvegy azt elfogadni nem tartozik és azzal szemben törvényen alapuló özvegyi jogát érvényesítheti. Míg az e tárgyú vitás kérdések a törvény rendes útján eldöntetnek: az özvegy a hagyaték egész hasznélvezetében bennmarad. Ha a férj az özvegyi jogot vagyonának élők közötti elajándékozásával megíúsítja: a nő a megajándékozottól özvegyi jogának kiadását a megszorított özvegyi jog mértéke szerint követelheti.

1517. *Özvegyi jogok összeütközése.* Az apa és fiú özvegyének özvegyi jogai akkor kerülhetnek összeütközésbe, ha a fiú özvegy édesanyja előtt és szintén özvegy hátrahagyásával hal el. Ha a hagyatéki vagyon engedi, az idősebb özvegy özvegyi jogának meg-

szorításával a minimális özvegyi jog az ifjabb özvegynek is kiadandó. Ha a hagyaték jövedelméből a két özvegyi jog egymás mellett való érvényesítése nem telik ki: az ifjabb özvegyi jog az idősebbel szemben engedni kénytelen.

1518. *Özvegyi jog megszűnése.* Megszűnik az özvegyi jog, ha a) az özvegy meghal (holttányilvánítatik); b) ha újra férjhez megy; c) ha lemond és d) ha az öröklésre általában vagy specialiter csak az özvegyi jogra érdemtelené válik. Utóbbi eset akkor következik be, ha az özvegy oly életet folytat, mely őt a házassági tartás folytatásaként tekintendő özvegyi jogra erkölcsi szempontból méltatlanná teszi.

1519. Az özvegyi jogra való különleges érdemtelenség, az utóbbi évek szokásjogában fejlődött ki, de az érdemtelenségi tényállások tekintetében a kellő egyöntetűség még koránt sincsen meg. Fontos, hogy ezt a különleges érdemtelenséget nemcsak leszármazók, de az összes érdekelt örökösök is vitathatják.

1520. A jászkún statutum (V. stat.) szerint a nő özvegyi jogát a férj végrendeletileg kizárhatja, ami az országos joggal szemben nagy eltérést jelent. Az özvegyi jog mértéke különben a jászkúnnál is az illő tartásban áll, s így az országos jog megszorított özvegyi jogának felel meg. Továbbmenő korlátozásnak helye nincs.

70. §. Szent korona öröklése és az egyházi személyek utáni különleges törvényes öröklés.

1521. A szent korona öröklése, ott, ahol sem törvényes, sem végrendeleti és szerződéses örökösök nincsenek, minden vagyonra nézve kiterjed. (Orsz. bírói ért. 18. §.) Ehhez képest a törvényes öröklés rendjében utolsó helyen a szent korona áll, melyet valamely hagyaték akkor illet meg, ha urafogyottá válik. (Caducitas.) Azt, hogy örökös nincs: a bíróságnak kell megállapítania. Evégből egyéves hirdetmény tételük közzé az ismeretlen örökösök értesítése céljából, kiknek képviselőre ügygondnok is rendelendő. Az eredménytelen hirdetményi idézés és hagyatéki tárgyalás után a bíróság az urafogyott hagyatékot a kincstárnak adja át. A rendes elévülésen belől netalán jelentkező örökösök a birtokba helyezkedett kincstárral szemben öröklési igényeiket érvényesíthetik. (1894: XVI. t.-c. 116. §.) Az urafogyott hagyatékot a kincstár vissza nem utasíthatja. Megjegyzendő, hogy a szent korona ú. nev. törv. öröklési joga nem annyira öröklési jog, mint inkább egy és az államot az urafogyott hagyatékok, mint uratlan dolgok tekintetében megillető kizárólagos elsajátítási jog (occupatio).

1522. *Egyházi személyek utáni törvényes öröklés.* Az e részben fennálló különleges szabályok csak a két katolikus és a gör. keleti egyházhoz tartozó egyházi személyek utáni törvényes öröklésre vonatkoznak. Más felekezetek egyházi személyeit tehát nem érintik. Továbbá: ezen egyházakhoz tartozó egyházi személyek közül is

azok, kiknek egyházi forrásból eredő jövedelmük nincs (p. o. katonai lelkészek), a különleges öröklési szabályok alá nem tartoznak, valamint nincsen ezek alá vetve bármilyen egyházi személy oly jövedelme, vagyona sem, melyet egyházi állásától függetlenül szerzett (pl. mint író, vagy amit örökölt). Lényeges különbség áll fenn azután a kir. adományból eredő javadalommal bíró *főpapok* és az *alsó papság* utáni törv. öröklési szabályok tekintetében, végül pedig az anyaországban és Erdély területén az egyházak utáni törv. öröklési szabályok szintén különböznek egymástól.

1523. Az egyháziak különleges öröklési jogának forrásai az 1715:XVI. t.-cikkben becikkelyezett Kollonich Lipót-féle egyezmény (Conventio Kollonichiana), mely a kat. egyházak kir. javadalmas főpapjaira vonatkozik. Ugyanezekre Erdélyben az Appr. Const. I. R. 6. cím. 2. art. és egy 1788 június 21-én kelt kormányshatározati rendelet és az 1822. évi gyulafehérvári egyh. megyei statútumok. — A kat. *alsó papságra* és magánjavadalmas főpapokra az 1894:XVI. t.-c. 127. §-ban fenntartott régi rendeletek; az említett gyulafehérvári statútumok, a gör. kat. alsó papoknál pedig, hol a clerogamia el van ismervé, az 1808. és 1836. évi helytartótanácsi rendeletek. Gör. kel. szerb és román egyházi személyekre az 1779. évi „Rescriptum Declaratorium Illyricae Nationis“ stb.

1524. Az egyházi személyek utáni öröklésnek, melynél „*törv. öröklési kapcsolatról*“ nem lehet beszélni, különlegessége főleg abban áll, hogy örökösökül jogi személyeket, illetőleg dologösszeségeket is ismer (pl. Illyr nemzeti alap, könyvtár, ecclesia) és hogy a hagyatékbán hármas (kivételesen négyes) osztás szerint rokonok, kincstár, egyház, egyházmegye, ecclesia, szegények részesítendők.

HARMADIK SZAKASZ. VÉGRENDELETI ÖRÖKLÉS.

XLI. Fejezet.

A végrendelet fogalma és alkotása.

71. §. A végrendelet fogalma és alkotásának anyagi kellékei.

1525. A végrendelet (testamentum) halál esetére szóló egyoldalú jogügylet, melyben az ügylet létesítője, az ú. n. végrendeletkező (testator), egyéb és a törvény által megengedett intézkedések mellett vagyonának halála utáni hovafordulásáról rendelkezik. Tetszés szerint, bármikor visszavonható és bármikor megváltoztatható. A végrendelet a végső akaratot fejezvé ki, több végrendelet közül az az igazi végakaratot tartalmazó intézkedés, mely idő szerint legutoljára tétetett. — Némely eltéréstől eltekintve, a végrendeletek az általános jogügyleti szabályok alatt állanak, különösen az anyagi érvényesség szempontjait illetőleg. Az alaki érvényesség kellékeit azonban külön törvény, az 1876:XVI. t.-c. szabályozza.

1526. A végrendelet alkotásának kellékei anyagi szempontból. I. Végrendelkezési képesség. Végrendelkezési képessége (testamenti factio activa) mindenkinek van, kivéve azokat, akiktől a jogrend a cselekvőképességet s ezzel a végrendelkezési képességet is teljesen megtagadta. Bizonyos személyeknél a végrendelkezési képesség csak meghatározott formások feltételével van elismerve; másoknál a korlátozás oly értelemben áll fenn, hogy csak javaik bizonyos részéről intézkedhetnek. Ez már tiszta végrendelkezési képességben való korlátozás. A végrendelkezési képesség fenn vagy fenn nem forgása, mindig a végrendelet alkotásának időpontja szerint bírálendő el.

1527. Nem tehetnek végrendeletet: a) a 12 éven aluli gyermekek; a 18 éven aluliak csak közvégrendelet formájában; b) az eszköz használatától ideiglenesen megfosztottak addig, míg ez az állapotuk tart és az elmebetegek. Utóbbiak azonban világos pillanataikban, feltételezve ennek bizonyítását — akár állanak gondnokság alatt, akár nem, végrendelkezhetnek. c) Nem tehetnek végrendeletet azok a siketnémák és némák, akik magukat jelekkel megértetni nem tudják; ellenkező esetben közvégrendeleti formában ők is végrendelkezhetnek; és d) jelentékenyen korlátozva van a kat. és gör. keleti egyház papi személyeinek végrendelkezési joga.

1528. Idevonatkozólag a kir. javadalmas főpapokra, alsó papságra, a gör. kel. szerb és román fő- és alsó papságra az 1523. pont alatt megjelölt különleges jogforrások az irányadók.

1529. II. A végrendeleti akarat ügyleti kellékei. Mint minden jogügyletnek, a végrendeletnek is legfontosabb anyagi kelléke a végrendeleti akarat (animus testandi) és ennek valódisága, minden károsan befolyásoló körülménytől való függetlensége. Szabály tehát, hogy foglaltassék a végrendeletben a végrendelkező saját, komoly és valódi akarata. Saját akarata, mert más akaratával végrendelkezni nem lehet. A végrendelkezés előkészítésénél útbaigazítás, ajánlás, tervkészítés által ugyan más is közreműködhetik, de csak addig a határig, amíg ezzel a végrendelkező akaratszabadságát nem veszélyezteti. Legyen az akarat komoly; tréfából tett végrendelet egyáltalában jogügyletszámba se megy. Legyen végül valódi, azaz, ne alapuljon sem testi vagy lelki kényszeren, megfélemlítésen, sem lényeges tévedésen vagy téves indokon.

1530. A tévedés lényegessége a végrendeleteknél is az általános ügyleti szabályok szerint bírálendő el. Téves elírás, téves megjelölés (falsa demonstratio), bár error in objecto vagy in persona-ra mutat, nem vonja maga után feltétlenül a végrendelet érvénytelenségét, mert körülmények szerint az igazi végrendeleti akarat így is meg lesz állapítható. A tévedés menthetősége vagy menthetetlensége a végrendeleteknél közönyös. Az indokban való tévedés pedig külön elbírálásban nem részesül és mint tévedés fog megítélni, a körülményektől függően, hogy lényegesnek lesz-e tekintendő, vagy sem.

1531. III. A végrendeleti akarat kinyilatkoztatásának anyagi kellékei. Az akarat kijelentésének bevezetettnek, határozottnak kell lennie és egész terjedelmében az örökhagyótól származnia. Félbenmaradt, határozatlanul kijelentett végrendekezés: nem végrendekezés. Jogunk szerint nem feltétlenül szükséges, hogy a végakarati nyilatkozat a hagyatékban részesítendőket személy szerint megjelölje. Az örökösök külön okiratban is megnevezhetők. (Testamentum mysticum.) Az ilyen külön okiratnak azonban szintén el kell látva lennie a végrendeleti kellékekkel. A végrendekezési nyilatkozatnak végül egész terjedelmében a végrendekezőtől kell származnia, ellenesetben a nyilatkozat nem volna valódi. Ezt kívánja biztosítani a törvény is, mikor a végrendeleti okirat leírójának netaláni becsempészései ellen védekezve, a leíró és rokonai javára szóló rendelkezések hatályát csak bizonyos feltételek mellett ismeri el.

1532. IV. Anyagi kellékek a végrendelet tartalma tekintetében. Lehetetlent, törvényellenest vagy erkölcselent a végrendelet éppen úgy nem tartalmazhat, mint bármely más jogügylet. E tekintetben az ügyleti szabályok változatlanul alkalmazandók a végrendeletekre is. Ugyanez áll az ügyleti mellékhatározmányokra és semmi akadályja annak, hogy a végrendekező az általa juttatott részeltetést akár feltétel, akár időhatározás vagy meghagyás útján ne korlátozhassa.

1533. a) Feltételkitűzés. Lehet kifejezett vagy hallgatag. Utóbbit a végrendelet egész tartalmából magyarázat útján kell lefejtelnünk. Érthetetlen, ellentmondó (perplex) feltétel vagy megsemmisíti az egész végrendeletet, vagy úgy veendő, mintha ott sem volna. Utóbbi a rendszerinti magyarázati eredmény. Lehetetlen felfüggesztő és bontó feltételekre ugyanaz a szabály érvényesül, melyet mindenféle jogügyletnél alkalmazunk. A lehetetlenséget mindig a végrendekezés kelte szerinti időpontnak megfelelően kell megítelnünk. Ugyanez áll a tilos és erkölcsellenes feltételekre, azzal a különbséggel, hogy itt nem a végrendelet készítésének, hanem az örökség megnyílásának időpontja az irányadó.

1534. Minden feltételkitűzés utóöröklést létesít. Felfüggesztő feltételnél, mint első örökösrre, arra nyílik rá a hagyaték, aki törvény szerinti örökös, vagy arra, akit az örökhagyó a conditio pendet időszakára örökösül kinevezett. A feltétel bekövetkezésével a feltétel mellett kinevezett örökösrre nyílik meg az örökösödés. Netaláni korábbi halála a feltételt meghiusulttá és az első örökösst végleges örökössé teszi. Bontó feltétel esetén a feltétel alatt kinevezett örökösrre nyílik meg az öröklés, ő lesz az első örökös. Utóörökös lesz pedig akár az így kinevezett, akár a törvényes, akár növedékjog alapján a társörökös akkor, mikor a bontó feltétel beállván, az első örökös jogát megszünteti. A mondott szabályok alkalmazandók a feltételelesen nevezett hagyományosokra is.

1535. b) Időhatározás és meghagyás kitűzése esetén szintén az általános ügyleti szabályok nyernek alkalmazást. A mértéktelen modust a bíróság mérsékelheti; meghagyásként azt is ki lehet kötni,

hogyan az örökös a végrendeletet meg ne támadja. Ez azonban figyelmen kívül marad olyankor, midőn a végrendelet valódisága felől komoly aggályok vethetők fel. Az időhatározás a feltételkitűzéshez hasonlóan szintén utóöröklést létesít.

72. §. A végrendelet alkotásának alaki kellékei. Végrendeleti alakok.

1536. A végrendelet az ünnepélyes jogügyleteknek tipikus képviselője s így az anyagi kellékeknek megfelelő végakaratot a törvényben meghatározott alakszerűségek megtartása mellett kell nyilvánítani. Ezekről az alakszerűségekről az 1876:XVI. t.-c. intézkedik. Rendelkezéseinek elmulasztása, bármelyik előírt alakszerűségről is legyen szó, a végrendelet érvénytelenségét vonja maga után, mert más bizonyítékokkal való pótlásnak helye nincs.

1537. *Áttekintés a végrendeleti alakokon.* Alapvető megkülönböztetés. A) *Magánvégrendeletek.* B) *Közvégrendeletek.* Előbbiek lehetnek *rendes és kiváltságos* alakúak. Úgy a rendes, mint kiváltságos végrendeletek lehetnek *szó- és írásbeliek.* Utóbbiaknak négy alakját ismeri jogunk. Úgy mint a) *sajátkezűleg írt és aláírt* (testamentum holographum), b) *más által írt, de sajátkezűleg aláírt,* c) *más által írt és más által aláírt* (testamentum allographum) és d) *közjegyzőnél letéteményezett írásbeli magánvégrendelet.*

A *közvégrendeletek* alá sorozható a *közokirati minőséggel felruházott magánvégrendelet* és végül külön végrendeleti forma a *közösvégrendelet.*

Az alakszerűségekre vonatkozóan a következőket kell figyelembe vennünk:

1538. *Írás, aláírás.* Jegyírás vagy számjegyírás semmisség terhe alatt nem használható (11. §.), tehát okvetlenül *betűírás* kell (latin, görög, cyrill, stb.). Holograph végrendeletnél az írásnak egész terjedelmében az örökhagyótól kell származnia, hogy azonban az irat eredeti fogalmazvány-e, vagy másolás, közönyös. Beszúrások, vakarások nem vonnak ugyan maguk után érvénytelenséget, de aggályosak s ezért kerülendők. Az allograph végrendeletet bárki, tanú is, írhatja, tollbamondásra vagy fogalmazvány lemásolásával. Itt négy tanú szükséges. Azonban, ha az ily végrendeletben a leíró, valamint fel- és lemenő rokonai, szüleitől, nagyszüleitől származó oldalrokonai (unokatestvérig bezárólag) és e mondott személyek házastársa és ennek fel- és lemenő rokonai részére végrendeleti juttatások vannak: azok csak úgy érvényesek, ha a végrendelet idevonatkozó részét a végrendelező önkezűleg írta, vagy az ezen intézkedéseket tartalmazó részt önkezűleg aláírta, vagy a jelen volt végrend. tanúk előtt a végrendelezéskor tett írásbeli nyilatkozattal külön megerősítette. (10. §.)

1539. Az *aláírásnál* az a szabály, hogy az, az örökhagyó személyazonosságára iránt kételyt ne támasszon. Tehát rendszerint veze-

ték- és keresztnév, férjes nőknél családi és keresztnév, vagy a férj utáni név és keresztnév; keresztnévből esetleg elég a kezdőbetű is; hivatalos személyeknél, kik méltóságuknál fogva csak keresztnévüket szokták használni (p. o. Jakab püspök), ez is elég. A lényeg, hogy kétely ne merülhessen fel. Az aláírásnak zárójellege van, tehát az összes rendelkezések után alkalmazandó. Ami az aláírás után van, hacsak külön alá nem íratott: a végrendelethez nem tartozik. Ahol az örökhagyó írni nem tud, vagy elgyengülése miatt nem képes: az aláírást egyik tanú alkalmazza helyette és az örökhagyó csak kézjeggyel látja azt el. A kézjegyzett allograph végrendeleteknél fontos szabály, hogy a *tanúknak* a végrendelet *tartalmát* itt ismerniök *kell* s ezért az ügymenet is módosul.

1540. Elengedhetetlen kellék minden írásbeli végrendeletnél a *keltezés*, mert a végakarati minőség a dátumon dűl meg. Tehát a végrendeletkezés *helyének és idejének* kitétele elmellőzhetetlen. (7. §.) Ha a végrendeletkezés éve nem kétséges: elegendő a keltezés hónapjának és napjának megjelölése is. A keltezés közvetlenül az aláírás elé jön. Előfordult azonban, hogy a Curia érvényesnek vette az oly végrendeletet is, melynél a keltezés nem az okirat lezárásánál volt alkalmazva, hanem a végrendelet szövegében. *Több* ívből álló végrendelet zsinórral összefűzendő és a zsinór két vége a végrendeletkező és legalább egy tanú által is (ott, ahol tanu kell) pecséttel megerősítendő (8. §.), nehogy az egyes ívek kicserélésével a végrendelet meghamisítható legyen.

1541. *Tanúk.* A tanúk ügyleti tanúk; jelenlétük nélkül az ügyleti tényálladék csonka és így érvénytelen volna. Bizonyítási szerepük csak másodsorban következő. A tanúknak *alkalmas* tanúknak kell lenniök. Vakok (és látóképességükben nagy mértékben megfosztottak), siketek és némák, tizennyolc éven aluliai, az eszük használatától megfosztottak, a hamis eskű vagy nyereségvágyból elkövetett büntett miatt jogerősen elítéltek a végrendeleteknél való tanúskodásra általában képtelenek. A tanúzási képesség fennforgása a végrendeletkezés időpontja szerint határozandó meg.

1542. *Viszonylagosan* alkalmatlan tanúkul tekintendők (9. §.) *érdekeltség* címén azok, akik vagy akiknek fel- és lemenő ágbeli rokonai, szüleitől, nagyszüleitől leszármazó oldalrokonai (unokatestvérig bezárólag), nemkülönben házastársuk, ennek testvérei, fel- és lemenő rokonai; továbbá fel- és lemenő rokonainak és testvéreinek házastársai, amennyiben a végrendeletből valamely előnyben részesítettnek, hacsak rajtuk kívül elegendő számú érdektelen tanú a végrendeletkezésnél közre nem működött. Ilyenkor a mondott relative tanúzásra alkalmatlan részeltetettek a nekik szánt részeltetést megkaphatják.

1543. További kellékek a tanúkra nézve: A tanúnak a végrendeleti tanúskodásra kifejezetten fel kell kérve lennie, s képesnek kell lennie arra, hogy bizonyíthassa, miszerint az örökhagyó személyében csalás vagy tévedés nem történt. Holograph végrendeletnél

mindkét tanúnak írni és olvasni kell tudnia; allograph végrendelet-nél is legalább kettőnek s az írni nem tudó nevét az írni tudó tanúk egyike írja a végrendeletre rá, amaz pedig kézjegyét alkalmazza. Ha pedig az örökhagyó sem írni, sem olvasni nem tud: a tanúknak a végrendelkező által használt nyelvet is okvetlenül ismerniök kell, mert ilyenkor a végrendelet felolvasása az ügymenetnek mellőzhetetlen részét képezi.

1544. *Ügymenet.* Holograph és az olyan allograph végrendelet-nél, melyet az örökhagyó látott el sajátkezű aláírásával (két, ill. négy tanú) és feltéve azt, hogy az okirat nyelvét az örökhagyó érti: a tanúknak a végrendelet tartalmát ismerniök nem kell. Ily esetekben elég, ha az örökhagyó általuk értett nyelven és együttes jelenlétükben kijelenti, hogy az okirat az ő végrendeletét tartalmazza, előttük aláírja, vagy általa korábban már aláírottnak elismeri és ezt a tanúk magán az okiraton, nem pedig annak borítékán, igazolják. Ez az igazolás vagy külön záradékba foglalandó, vagy magába a végrendelet szövegébe, de mindenesetre a végrendelkező aláírása után. Hogy a záradék alkalmazása az örökhagyó előtt és jelenlétében történjék, előírva nincs.

1545. Ha már most az örökhagyó írni-olvasni nem tud, vagy sajátkezűleg aláírását alkalmazni nem tudja: az ügymenet megváltozik. Nevezetesen a tanúknak a végrendelet tartalmát itt már ismerniök kell, valamint annak nyelvét is s ezért a végrendelet a végrendelkező és a tanúk együttes jelenlétében az írni-olvasni tudó tanúk egyike által érthetően felolvasandó és megmagyarázandó, (ha t. i. az örökhagyó az okirat nyelvét nem értené). Ennek megtörténte után a végrendelkezőnek kell kijelentenie, hogy a felolvasott okirat az ő végrendeletét tartalmazza. Ezután nevét az írni-olvasni tudó tanúk egyike, mint névítő, aláírja, a végrendelkező kézjegyezi, s mindennek megtörténte az okiraton a tanúk által igazolandó. A tanúk záradékának, hiányát utólagos vallomásuk nem pótolhatja. Ha a végrendelkező a tanúk igazoló aláírása előtt, ügymenet közben meghalna: a végrendelet, mint „írásbeli végrendelet” meghíúsult s esetleg csak mint szóbeli tartható fenn. Végül megjegyzendő, hogy amennyiben a végrendelet több ívből áll, az ívek összefűzése és lepecsételése szintén az örökhagyó előtt eszközözendő ügymeneti cselekmények közé tartozik.

1546. *Közjegyzőnél letett írásbeli magánvégrendelet.* Az írásbeli magánvégrendeletek, bármily forma szerint létesültek is, elveszés, elrejtés elleni biztosításként az 1874:XXXV. t.-c. 106. §-ában előírt eljárás mellett a kir. közjegyzők őrizetébe letéteményezhetők. (1876:XVI. t.-c. 22. §.) A letéteményezéssel a végrendelet magánvégrendeleti jellegét nem veszti el, de alaki kellékei némileg enyhülnek. Nevezetesen: holograph végrendeletnél a letétel a két tanú alkalmazását feleslegessé teszi; sajátkezűleg aláírott allograph végrendeletnél pedig a különbeni négy tanú helyett elegendő kettő. A végrendelet a közjegyzőnek okvetlenül *személyesen* adandó át s az átadónak a közjegyző előtt ki kell jelentenie, hogy az átadott

okirat az ő végrendeletét tartalmazza. A mondottakból kitűnik, hogy írni-olvasni nem tudó örökhagyó, vagy olyan, aki valami ok miatt végrendeletét aláírásával ellátni nem tudta: a végrendeletkezés ezen módját nem veheti igénybe.

1547. A közjegyző a végrendelet átvételekor a letevőt figyelmeztetni tartozik, hogy a letett, végrendelet csak akkor érvényes, ha az írásbeli magánvégrendeletekre előírt kellékeknek megfelel. Ez a figyelmeztetés az egész eljárásról felveendő jegyzőkönyvben szintén megemlítendő. Amennyiben a letett végrendelet a tanúk tekintetében a letétnél megkívánt enyhébb kellékekkel van ellátva csak, esetleges korábbi keltezése dacára is, a letétel napjától kezdve lesz érvényessé és elveszti hatályát, ha visszavétetik. A letétel időpontja egyébként a végrendeletkezés keltezésének hiányát nem pótolja.

1548. b) *A szóbeli magánvégrendelet.* A szóbeli magánvégrendelet érvényességéhez négy tanú jelenléte szükséges, kik a végrendeletkező által használt nyelvet értik. A végrendeletkezőnek nyilatkozatát a tanúk előtt érthetően és egész terjedelmében előszóval, nem pedig valamely hozzáintézett kérdés igenlése vagy megtagadása által kell előadnia és kinyilatkoztatnia, miként az általa tett nyilatkozatot szóbeli végrendeletének kívánja tekinteni. Az actus a végrendeletkező e nyilatkozatával fejeztetik be. (1876:XVI. t.-c. 1. §.) A tanúskodási képességre, a tanúk együttes jelenlétére az írásbeli m. végrendeletek szabályai az irányadók. A részesítendő személy megnevezése helyett itt is lehet külön okiratra hivatkozni, mely az írásbeli m. végrendeletek kellékével bír.

1549. Előszóval való végrendeletkezést jelent az is, ha az örökhagyó az ő nyilatkozatát írásból olvassa fel. A végrendelet „szóbeli” jellegének okvetlen kijelentése sem szükséges. A szóbeli jelleget külön kiemelni csak akkor kell, ha az örökhagyó végakarátát utóbb írásba foglalja és ez az írásba foglalt későbbi rendelkezés az írásbeli végrendeletek kellékeinek nem felel meg. Mint szóbeli azonban, ha az erre nézve előírt kellékek fennforognak, a jelzett külön kijelentés esetén, érvényesen megállhat.

1550. A szóbeli végrendeleteknek a törvény csak ideiglenes hatályt tulajdonít. Ha az örökhagyó szóbeli végrendelete alkotásától számított három hónap alatt nem hal meg: végrendelete megdől és csak az esetben maradhat tovább is érvényben, ha az örökösök bizonyítani tudják, miszerint az örökhagyó halála bekövetkeztéig nem volt oly állapotban, melyben újabb végrendeletet tehetett volna. (17. §.)

1551. A szóbeli végrendeletek tartalmának bizonyítására a tanúk a hivatottak, kik emlékezetük támogatására éppen ezért bizonyító erővel nem bíró feljegyzéseket is készíthetnek. Az örökhagyó halálát a tanúk a haláleset felvételére jogosított közegnek vagy a hagyatéki bíróságnak, illetőleg a legközelebbi járásbírósnak kötelesek bejelenteni. A végrendelet tartalma csak akkor van bizonyítva, ha mind a négy tanú egyértelműleg igazolja azt. Eskü alatt is kihallgathatók. Megdől a végrendelet, ha a tanúk eltérően

tesznek tartalmáról vallomást, ha valamelyikük a vallomást megtagadja, vagy a végrendeletre vissza nem emlékezik, vagy elhal, mielőtt eskü alatt kihallgattatott volna.

1552. II. *A magánvégrendeletek kiváltságos (rendkívüli) alakjai.* Akár írásban, akár szóbelileg tehetők. A kiváltságosság az alaki kellékek kevesebb számában, tehát megkönnyítésében nyilvánul. Kiváltságos végrendeletet tehetnek: *a)* azok, akik kórvész vagy más életveszélyes és ragályos, rohamos lefolyású járványok alkalmával oly községekben tartózkodnak, melyeknek területén a kórvész uralkodik (test. pestis tempore conditum); *b)* azok, akik hajón, a nyílt tengeren vannak; *c)* háború alkalmával a véderőnek hadilábra állított csapataihoz beosztottak (a mozgósítási parancs kiadásától számítva) és azok, kik csatatéren, ostromlott helyeken, avagy e helyektől nyolc kilométernél nem nagyobb távolságban tartózkodnak (test. militare); végül *d)* azok, kik végrendeletüket leszármazó örököseik vagy házastársuk javára teszik. (27—29. §§.)

1553. Az enyhítések — alaki tekintetben — a következők: Ha az egész végrendeletet maga az örökhagyó írja és aláírja: tanúk alkalmazása nem szükséges. Házastárs vagy leszármazók javára tett végrendeletnél az abban harmadik személyeknek adott részeltetés hatálytalan és ott nem levőnek tekintendő. Kiváltságos allegraph és kiváltságos szóbeli m. végrendeleteknél négy helyett csak két tanú kívántatik, kik közül (írásbeli alaknál) elég, ha csak az egyik tud írni és olvasni. A tanúknak egyébként tanúskodási képességgel kell bírniok a rendes szabályok szerint, de elég, ha tizen-négyévesek és a járvány esetén együttes jelenlétük is elmaradhat.

1554. A kórvész idején, hajón és háborúban tett végrendeletek a kivételes állapot megszűnésétől számított három hónap alatt hatályukat veszítik. De ezen határidő után is érvényben tarthatók, ha az érdekelt örökös (hagyományos) bebizonyítja, miként az örökhagyó a harmadik hónap elmúltától haláláig oly állapotban volt, miszerint újabb végrendeletet nem tehetett, vagy ha a végrendelező a végrendelet alapjául szolgáló kivételes helyzet következtében holtánnyilvánított. A házastárs vagy leszármazó javára tett kiváltságos végrendelet hatálya időbelileg korlátozva nincs.

1555. *B) Közvégrendeletek.* A közvégrendelet közokiratot képező végrendelet, melyet az 1876:XVI. t.-c. 21. §-a értelmében kir. közjegyző és kir. járásbiróságok előtt lehet tenni. A végrendelet felvételére a közjegyzői törvény (1874:XXXV. t.-c.) rendelkezései az irányadók. Közvégrendelet tételére a némák, siketnémák, (még ha írni-olvasni tudnak is), továbbá a tizennyolc éven aluli kiskorúak vannak rászorítva, amennyiben egyébként végrendelezési képességük nem hiányzik. A részesítendő személyeket itt is lehetséges külön okiratban megjelölni.

1556. A közvégrendeletekre a közjegyzői okiratok tekintetében előszabott kellékeken felül szükséges, hogy *a)* a végrendelező az ő végakaratát a közjegyző előtt *személyesen* jelentse ki; *b)* az ügy-

menet alatt két tanúnak vagy egy másik közjegyzőnek kell folyton jelen lennie. E kellékek megtartása az okiratban igazolandó. Ehhez megjegyzendő, hogy a Curia 80. sz. polg. döntvénye szerint (1908 jan. 14.) az is elegendő, ha a két tanú, vagy a másik közjegyző, csak a már írásba foglalt végrendelet felolvasásánál, jóváhagyásánál és aláírásánál van jelen. A közjegyző hivatalos pecsétjét utólag is ráteheti az okira és nem szükséges, hogy azt a végrendeletkező előtt közvetlenül alkalmazza.

1557. *Közkirati minőséggel felruházott magánvégrendelet.* A közjegyzői törv. 83. §-a szerint, ha nyílt írásbeli m. végrendelet nyújtatik át közjegyzőnek avégre, hogy az közkirati minőséggel ruháztassék fel, — a közjegyzői okiratokra nézve előszabott kellékeken felül még a következők tartandók meg: a) a végrendelet csak az annak szövegezési nyelvét írás-olvasásban ismerő féltől, személyesen fogadható el, s ha az átadó az okiratot aláírta, amiről a közjegyzőnek meg kell győződnie, b) két tanú vagy egy másik közjegyző jelenléte s az a világos kijelentés, hogy az átadott okirat az átadó végrendeletét tartalmazza; c) az ügymenetről jegyzőkönyv veendő fel és az okirathoz csatolandó, a fenti kellékek megtartásának igazolása mellett. A nem nyíltan, hanem lezártan közjegyzőnek őrizetbe átadott végrendelet magánokirat marad és közkirati jelleget nem nyer.

1558. A közjegyző az átvételről elismervényt ad és a végrendeletet őrizetbe veszi. A fél bármikor visszaveheti, amivel közkirati jellege az okiratnak nem vész el. Visszavételről jegyzőkönyv veendő fel és ezenfelül a közjegyzőnek hiteles másolatot is kell visszatartania.

XLII. Fejezet.

A végrendeletek tartalma.

73. §. Végrendeletek magyarázata. Örökösnevezés.

1559. Ha a végrendeletben foglalt különböző intézkedések értelme nem világos, vagy legalább is kételyeket támasztó: a végrendeletkező akaratát magyarázat útján kell megállapítani. A végrendeletek magyarázatánál szem előtt tartandó ált. szabályok a következők: A végrendelet lehetőleg oly magyarázattal látandó el, mely mellett érvényben maradhat és amely a végrendeletben részeltetett nézve kedvezőbb (favor testamenti-féle elv). Több részeltetett közül ált. örökösnek a kinevezésnél használt megjelöléstől eltekintve azt kell tekintenünk, akire az örökhagyó vagyona, vagy annak valamely része, mint ilyen szállott át; a végrendeletben netán előforduló törvényellenes rendelkezések egyszerűen nem létezőknek veendő; a helytelen jogi kifejezések az örökhagyó akaratának megfelelően értelmezendők. Egyébként:

1560. „Legközelebbi“ rokonoknak szánt juttatás a törvényes öröklés rendje szerint legközelebb álló és elsősorban hivatott rokonok javára szólónak tekintendő az ági örökösök kiváltságos helyzetének figyelembevételével; — ugyanígy akkor is, ha az örökhagyó általában csak „rokonai“ javára intézkedett. „Gyermekek“ javára tett rendelkezés a gyermekek leszármazóira is vonatkozik; ha a részeltetettek, mint „üzleti személyzet“-hez tartozók vannak megjelölve: ezek alatt azok értendők, akik az örökhagyó halálakor voltak a megjelölésre szolgáló üzleti viszonykörnek tagjai. „Szegények“ részére szánt juttatás az örökhagyó utolsó lakhelyének szegényeit illeti, stb.

1561. *Örökösnevezés.* A végrendeletek rendszerinti tartalmi része az örökösnevezés (institutio heredis). Az örökös azonban külön és végrendeletszerű kellekkel felruházott okiratban is megjelölhető és az sincsen kizárva, hogy örökös egyáltalában ne neveztesse, avagy hogy az örökhagyó egész hagyatékát különböző hagyományokkal merítse ki. A mondottakból az is következik, hogy az örökös kinevezésénél az „örökös“ kitétel használata nem fontos s elég, ha az örökhagyó akarata a végrendelet egészéből örököse személye tekintetében világosan kiderül. Ez okon az úgynevezett „falsa demonstratio“ önmagában nem baj és érvénytelenséget nem okoz.

1562. Az örökhagyó tetszés szerint jelölhet ki egy vagy több örököst. Ha csak egyet nevezett és nem szorította azt hagyatéka bizonyos hányadára: az egész hagyatéka a kinevezetté lesz. Ha ellenben a kinevezett egyetlen örökös meghatározott hányadra lesz kinevezve, a hagyatéka többi része a törvényes örökösöknek jut. Magyarázat útján azonban más eredményre is juthatunk, ha t. i. az tűnnék ki a végrendeletből, hogy az örökhagyó csak a hányad megjelölésében tévedett, de törvényes örököseit feltétlenül kizárni és mindenét a kinevezettnek (vagy kinevezetteknek) kívánta juttatni. Örökösnevezést foglal magában a *kirekesztés* is, mikor az örökhagyó úgy intézkedik, hogy törvényes örökösei közül egy megnevezett a hagyatékban *ne* részesedjék.

1563. *Több örökös kinevezése.* Hányadok megjelölése nélkül kinevezett több örökös közt a hagyatéka fejenként egyenlő arányban oszlik meg. A végrendelet magyarázata révén azonban itt is más eredmények állhatnak elő. Így, ha a több örökös közül némelyek egyénileg külön-külön, mások ellenben valamely gyűjtőnév alatt, összefoglaltan lettek kinevezve: valószínű a feltevés, hogy az összefoglaltan kinevezettek részére együtt akart az örökhagyó annyit juttatni, mint az egyénileg megnevezetteknek külön-külön. Továbbá, ha az örökhagyó egyes vagyonalkatrészekre szóló többes örököskinevezés esetén némely vagyonalkatrészekről nem emlékezett meg: az ilyen vagyondarabok annak az örökösnek juttatandók, aki a legkevesebbet kapta avégre, hogy az osztály lehetőleg egyenlő legyen. Ugyanezen esetben azonban a magyarázat esetleg azt is megállapíthatja, hogy a kirendelt vagyonalkatrészek elő-

hagyományok és így a nem említett vagyondarabokban az összes kinevezett örökösök egyenlően osztozkodnak.

1564. Szabály továbbá, hogy ha a több kinevezett örökös megjelölt hányadai a hagyatékot nem merítik ki, azok aránylagosan felemelendők; s ha a hányadok a hagyatékot túlhaladják, leszállítandók. Itt is feltétel, hogy az örökhagyónak az a szándéka, miszerint a nem érintett hagyatékban törvényes öröklés ne fogjon helyet: vitán kívül álljon. Vélelemszerű eljárásan alapul az a további szabály is, hogy ha egyesek meghatározott hányadokra, mások pedig hányadok kijelölése nélkül neveztetnek ki: utóbbiak a hagyatékban csak az előbbieket hányadai levonása után fennmaradó részét kapják. Ha pedig a hányadok az egész hagyatékot kimerítenék, azok aránylagosan leszállítandók volnának olyképp, miszerint a hányad nélkül kinevezett örökösök mindegyike annyit kapjon, mint a legkisebb hányadú örökös.

1565. Jogunkban az ú. n. *növedékjog* is csak mint magyarázati szabály érvényesül (jus accrescendi). T. i. ha a kinevezett több örökös közül valamelyik kiesik és örökrésze megürül, ebben az örökrészben vagy a törvényes öröklés fog érvényesülni, vagy az, megfelelő arányban, a többi kinevezett örökös örökrészét fogja megnövelni. Ennek a növedéki jognak azonban csak akkor van helye, ha a végrendelet magyarázatából az tűnnék ki, hogy az örökhagyó a törvényes öröklést *feltétlenül* ki akarta zárni. Ott, hol az örökösöket hányadok kijelölése nélkül nevezte ki az örökhagyó, az utóbb említett szándékot vélelemszerűen felvesszük; ahol azonban meghatározott hányadokat állapított meg, az a vélelem, hogy többet juttatni a kinevezettnek nem is akart és ilyenkor a megürült örökrészt a törvényes örökösöknek adjuk. Ott, ahol a növedékjog a fentiek szerint helyet foghat és a kieső örökös olyanok közül való, kik vele együtt közösen lettek ugyanazon örökrészre, vagy hagyatéki darabra kinevezve (re conjuncti örökösök), a növedékjog első sorban a közösen kinevezett örököstársakat illeti.

1566. A növedékrésszel együtt szállanak át a netaláni utóöröklési és utóhagyományi korlátozások és az oly feltételek, melyek nem voltak szorosan a kiesett örökös személyéhez kötve. A növedékrészt terhelő külön meghagyások, hagyományok szempontjából a növedék továbbra is mintegy külön örökrészként tekintendő, azaz ezek a terhek a növedéket kapott örökös eredeti osztályrészét nem terhelik.

1567. *Örököshelyettesítés* (substitutio vulgaris). Az örökhagyó arra az esetre, ha a kijelölt örökös nem tudna, vagy nem akarna örökölni (szóval: kiesnék), egy másik örököst is jelölhet, aki ilyenkor az elsőnek helyébe lép. Az örökösnevezésnek ezt a módját nevezik közönséges helyettesítésnek, szemben az utóöröklést létesítő hitbizományi helyettesítéssel. Az ilyen örökösnevezés különben egyszerű feltételes örökösnevezés, mert a helyettes öröklési joga attól a feltételtől függ, hogy az eredeti kinevezett akar-e, vagy tud-e, azaz lesz-e örökös, vagy nem. Egy örökösnek egymás mellett több

helyettes is nevezhető, kik vélelem alapján egyenlő arányban tekintendők helyettesekül. Az örököstársak is egymásnak kölcsönösen helyettesíthetők (*substitutio reciproca*), ami tulajdonképpen az örökösök növedékjogának kifejezett megállapítását jelenti.

74. §. Utóörökösnevezés.

1568. Utóörökösnevezés az örökösnevezésnek az a módja, mely szerint az utóörökösként kinevezett az örökséghez vagy annak valamely részéhez csak egy másik örökös (első örökös) után juthat hozzá. Az utóörökösnevezés tehát az örökösöknek bizonyos egymásutáni sorrendjét állapítja meg — a hitbizományokra emlékeztetően — miért is hitbizományi helyettesítésnek (*fideicommissaria substitutio*) nevezzük. A hagyaték az utóörökösre abban az időpontban nyílik meg, amelyben a végrendelet szerint az első örökös öröklési joga véget ér. Kifejezett intézkedés hiányában ez az időpont az első örökös halála. Beáll az utóörökös öröklési joga az első örökös kiesése folytán is, mert az utóörökösnevezés vélelem szerint a közönséges helyettesítést magában foglalja.

1569. Az utóörökösnevezés legkifejezőbb esete a hitbizományi helyettesítés, melynél a 48 előtti jog szerint az örökhagyó az egymásután következő örökösök egész sorát kijelölhette. A mai jog már csak egy örökös és egy hitbizományszerűleg helyettesített utóörökös kinevezését ismeri el érvényesnek. A régi jog *gyámhelyettesítése* (*substitutio pupillaris* helyettesnevezés arra az esetre, ha a kiskorú örökös még végrendelkezési képességének, azaz 12. évének elérte előtt halna meg) szintén ide olvadt be teljesen és önálló jelentősége már nincs.

1570. Az utóörökösnevezést gyakran, minden kifejezett végrendeleti intézkedés nélkül fel kell vennünk. Így, mint láttuk, a felétel vagy időhatározás mellett kinevezett örökösöknél; meg nem született egyén örökösül nevezésénél; harmadik személyek javára végrendeletben felvett elidegenítési és terhelési tilalomnál; továbbá ott, hol az örökhagyó örökösét a rászállott vagyonról teendő végrendelkezésből eltiltja, vagy kötelezi őt az örökségnek bizonyos időpontban más részére leendő átadására; ugyanígy, ha a végrendeleti örökös az örökhagyónak egyúttal törv. öröklésre hivatott leszármazója is és az örökhagyó előtt elhal, mikor is az ő leszármazói lépnek, mint hallgatagon helyettesítettek az ő helyére, stb. Mindezen esetekben ú. n. *constructiv utóörökösnevezésről* beszélünk. Magyarázati szabály, hogy ahol a végrendelet intézkedése kétes, inkább egyszerű helyettesítést kell megállapítanunk, semmint utóörökösnevezést.

1571. Az első és utóörökös közti jogviszony tartalmára és jogi természetére nézve az időbelileg korlátozott tulajdon szabályai az irányadók. E viszonynak lényege az, hogy az utóörökös a végrendelkező közvetlen jogutódja lévén, időbeli elődjének — az első örö-

kösnek — a hagyatékra vonatkozó semmiféle rendelkezése sem lehet rája nézve is joghatállyal bíró. Az utóöröklési jog biztosításául a hagyatéki eljárás megindítását és a leltározást az utóörökös is kérheti (1894:XVI. t.-c. 3., 36. §§.), ha nem is kérte: arra megidézendő.

1572. Ingatlanokon az utóöröklési jog telekkönyvi feljegyzéssel hivatalból biztosítandó, s az a hagyatékátadó végzésbe és örökösödési bizonyítványba is felveendő. Az ingó hagyaték biztosítása tekintetében vagy a végrendelet intézkedik, vagy az érdekelt felek kötnék e tárgyban egyezséget. Ezen eshetőségek hiányában nincs más eszköz, mint csak az, hogy az utóörökös az ingó vagyron rongálása, elrejtése esetén a hagyatékra zárlatot kérhessen. (1894:XVI. t.-c. 90., 93. §§.) Születendő utóörökös képviselőjében a jelzett vonatkozásokban a részére kirendelt gondnok jár el s megilletik a fenti jogok az utóörökös ált. vagy különös jogutódját is. (1894:XVI. t.-c. 5. §.)

1573. Az utóöröklés megnyílásakor az első örökös (vagy jogutóda) a megszűnt haszonélvezeti jognál fennálló szabályok szerint az utóörökösnek számot adni tartozik. Az utóörökös az illetéktelenül elidegenedett hagyatéki darabokat tulajdonaként visszakövetelheti, a terheket töröltheti. Ingók esetében ugyan ez a joga a jóhiszemű harmadik személyek szerzésén megtörik, de az első örökös viszont teljes kártérítéssel tartozik neki.

1574. Az első örökös és utóörökös közti viszony azonban másképpen is alakulhat. Az örökhagyó t. i. az első örököst feljogosíthatja a hagyaték feletti élők közötti korlátlan rendelkezésre és csak a halál esetére szóló intézkedési jogot vonja meg tőle. Ez esetben az utóörökösnek csak arra van joga, ami az első örökös halálakor fennmarad. Az első örökös szabad rendelkezése mindössze annyi megszorítás alá esik, tekintettel az örökhagyónak az utóörökösrel szemben is megnyilvánult juttatási szándékára, hogy bona fide köteles jogával élni és az utóörökös jogát rosszhiszeműen meg nem hiúsíthatja (pl. halálos ágyon mindent elajándékoz). Ilyen intézkedései önként érthetőleg megtámadhatók. Az utóörökösnevezésnek ez az esete az úgynevezett *fideicommissum ejus quod supererit*, melyet mindott, hol a végrendelkező szándékai nem egészen világosak, vélelemszerűen veszünk fel.

1575. Hatályát veszti az utóörökösnevezés, ha az utóörökös az örökhagyó előtt elhal és ha a feltételkitűzés (ami szintén utóöröklést vonna maga után) meghiúsul. Rendszerint hatályát veszti akkor is, ha az utóörökös az örökhagyót ugyan túléli, de elhal, mielőtt az utóöröklés megnyílt volna, hacsak az örökhagyó e részben nem intézkedett ellenkezően. Ha az utóörökösnek kijelölt személy az örökhagyóval törv. öröklési kapcsolatban állott: úgy vélelem, miszerint az utóöröklés megnyílt előtt elhalt utóörökös helyébe az ő leszármazói lépnek. Nem terjed ki ez a vélelem a korábban elhalt utóörökös házasságon kívül nemzett, vagy örökbefogadott gyermekeire. E tekintetben különben az első örökösnek is módjában áll

beleegyezni abba, hogy joga az elhalt utóörökös törvényes örökösének utóöröklési jogával korlátoztassék.

1576. Megszüntethetik az utóörökösnevezés joghatályát az első és utóörökös is a hagyaték átvételekor kötött egyezséggel. Végül elesik az utóörökösnevezés hatálya, ha az örökhagyó leszármazójának — kinek a végrendelet keltekor leszármazója nem volt, vagy ha volt is, de az örökhagyó arról nem tudott — utóörököst nevezett és az (t. i. az első örökös) ivadék hátrahagyásával hal el. Az utóöröklés elestével az első örökös tulajdona a korlátozás alól a szabad rendelkezés visszanyerésével, felszabadul.

75. §. Hagyományrendelet.

1577. A hagyomány (legatum) a hagyatékba, mint vagyonegészbe lépő örökös rovására meghatározott vagyoni előnyben való különleges vagyonátszállást jelent, vagy a juttatás tárgyát tartva szem előtt: hagyomány az, amit az örökhagyó hagyatékából akár mint egyedileg meghatározott dolgot, jogot, vagy dologösszességet, akár mint egyéb vagyoni előnyt, pl. szolgáltatást, harmadik személynek (értsd: nem az örökösnek) juttat. A hagyományrendelet végrendeleten kívül, öröklési szerződésben és a halál esetére szóló ajándékozásban is történhetik. Érvényességének az, hogy a végakarat örököst is jelöljön ki, nem feltétele, amiből következőleg az örökösnevezés esetleges érvénytelensége nem érintheti a hagyománykirendelés érvényét is. Természetesen csak akkor, ha maga a végakarati intézkedés egészben nem érvénytelen. Magyarán, feltétel és időkitűzés, alaki és anyagi tekintetében a hagyományrendelet is a végrendeleti szabályok alatt áll. Korlátozásul csak a köteles rész szolgál, melyet sérteni hagyománykirendeléssel nem szabad.

1578. Hagyományost, akár egyet, akár többet — egészen a hagyaték teljes kimerítéséig — akár külön-külön hagyatéki darabokra (disjunctive), akár valamennyit, vagy többet ugyanazon egy darabra (conjunctive) lehet kinevezni. A társhagyományosok részesedési arányára nézve, ha ezt az örökhagyó meg nem határozta, továbbá a valamelyikük kiesésekor érvényesülő növedékjogra nézve a végrendeleti magyarázati szabályok az irányadók. Hagyományos lehet az ugyanakkor kinevezett örökösök egyike is. A hagyomány ilyenkor osztály előtt adandó ki (ú. n. *előhagyomány*, *praelegatum*). Helye van helyettes hagyományos és utóhagyományos nevezésének is, az örökösnevezésnél előadott szabályok megfelelő alkalmazása mellett.

1579. A hagyományrendelet rendszerint az örökhagyó által kinevezett végrendeleti örököst, vagy a törvényes örököst terheli. De terhelheti a szerződéses örököst, halál esetére megajándékozottat, általában azt, akire a hagyaték örökös nem létében száll és terhelhet valamely hagyományost is, amikor ú. n. *alhagyomány*

létesítettett. Nem terhelhető hagyománnyal a kötelesrész és az, aki a hagyatékból semmit sem kapott. A hagyománnyal terhelt a hagyományért az örökrésze erejéig és a rajta kívüli többi terhelttel aránylagosan felelős. Áll ez az alhagyománnyal terhelt hagyományosra is.

1580. Ha a hagyománnyal terheltet az örökhagyó nem nevezte meg, úgy ilyenül az örökös s ha több van, valamennyit örökrésze arányában tekintjük. Közelebbi intézkedés hiányában ugyanez a szabály irányadó akkor is, ha az örökhagyó a hagyománnyal örököseit és más hagyományosait is megterhelte. Ha az alhagyomány osztatlan természetű, a kötelezettek egyetemlegesen felelősek. A terheltek valamelyikének kiesése esetén a hagyomány teljesítése a kiesettnak helyébe lépő örökösre, illetőleg társhagyományosra hárul.

1581. A hagyomány megnyílása összeesik az örökség megnyitásával. Az átháramlás ipso jure történik, azaz: elfogadási nyilatkozat nem kell és a hagyományos az örökhagyó halála tényével a hagyományra vagy tulajdont szerez, vagy a hagyomány tárgyának kiadása iránti követelési jogot. Hogy a kettő közül melyiket? az a hagyományrendelés jellegétől függ. Nevezetesen a hagyományos tulajdonjogot szerez a dologi hagyomány — és követelési jogot a kötelmi hagyomány esetén. (Legatum per vindicationem — per damnationem.) Előbbi esetben a hagyomány tárgya az örökhagyó halálakori állapota szerint adandó ki. A hagyománnyal terhelt annak kiadásáig jóhiszemű birtokosként tekintendő. Idegen dolog hagyományozása rendszerint érvénytelen, de nem feltétlenül, mert azt is jelentheti, hogy az örökös az idegen dolog megszerzésére s azután való kiadására van kötelezve.

1582. A hagyomány kiadását a hagyományos joga megnyílásával azonnal követelheti. Pénzhagyomány után a kifizetésig és az örökös elleni keresetindítástól kezdve 5% késedelmi kamat jár. Ingatlan hagyomány esetén a hagyományos a hagyatéki eljárás megindítását és minden esetben a hagyaték leltározását követelheti, kivéve, ha a hagyomány leltározás nélkül is eléggé biztosítva van. A biztosításnak egyébként csak a hagyomány kimutatható veszélyeztettsége esetén van helye. A biztosítás eszközei: a hagyatéki ingatlanokra bekebelezendő zálogjog, pénzek, értékpapírok kiadásának a hagyomány kifizetésétől való függővé tétele, hagyatéki eljárás alatt pedig a hagyatéki zárlat. (1894:XVI. t.-c. 82., 90. §§.)

1583. Ha a hagyaték az elsősorban kielégítendő tartozások fizetése után a hagyományokra elegendő fedezetet nem nyújt: a hagyományok aránylagosan leszállítandók. Amíg ez akár egyezségileg, akár bírói ítélettel keresztülvive nincs: a hagyományok kiadása nem követelhető. A hagyomány visszautasítására, arról való lemondásra: az általános szabályok az irányadók. Részben való visszautasítás helyt nem foghat, de több hagyománya közül a hagyományos egyiket vagy másikat, hacsak a végrendelet ettől el nem tiltotta, visszautasíthatja.

1584. A hagyomány tárgya *fajlagosan* is meg lehet határozva. Az ilyen *fajlagos* hagyomány hatályát veszti, ha a kérdéses fajta

dologból a hagyatékban semmi sincs és a hagyományos kifejezetten a hagyatékra lett utalva. Ellenkező esetben a fajlagos kötelmek szabályai szerint alakul a helyzet.

1585. *Követelési jog hagyományozása.* Ha a hagyomány tárgyat képező követelés érvényesen fennáll: a hagyományos ezt és járulékait nyeri (*legatum nominis*). Járadékkövetelés hagyományozásánál vélelem, hogy az a hagyományos életére szól. *Legatum liberationis*-ről beszélünk, ha az örökhagyó a hagyományosnak azt az adósságát hagyományozza, mellyel ez neki tartozott, feltéve itt is, hogy a kérdéses tartozás csakugyan érvényesen fennállott. Adóssághagyományozás az is, mikor az örökhagyó *saját tartozását* hagyományozza el és ezzel örököseit a tartozás feltétlen kifizetésére kötelezi (*legatum debiti*). Az ily hagyomány akkor is érvényes, ha a kérdéses adósság már fenn sem áll, viszont a hagyományos lemondva a hagyományról, fenntarthatja eredeti követelését és érvényesítheti azt, mint hagyatéki tartozást.

XLIII. Fejezet.

Végrendeletek megmásítása; érvénytelensége és végrehajtása.

1586. I. *Végrendeletek megmásítása.* Az örökhagyó arról a jogáról, hogy végrendeletét bármikor megmásíthassa: nem mondhat le, mert a megmásíthatás a végrendelet fogalmából következik. A megmásítás egészben vagy részben való, kifejezett vagy hallgatag visszavonás, megsemmisítés és új végrendelet alkotása útján történhetik. A kifejezett visszavonás = új végrendelet, tehát anyagi és alaki kellékek tekintetében a végrendelkezési szabályok alá van vetve. Közvégrendelet tételére utalt egyén a kifejezett visszavonást csak közvégrendelettel eszközölheti. Hallgatag visszavonás: a végrendeleti okirat megsemmisítése. (Szóbelinél ez a mód ki van zárva.) Az okirat tartalmának kitörlése, az aláírás, dátum, összefüggő zsinór megsemmisítése, kivágása, az okirat kettétépe: megsemmisítés jellegével bír.

1587. Újabb végrendelet alkotása esetén magyarázati kérdés, hogy a régebbi végrendelet az újabb mellett hatályban maradhat-e? Lehet t. i., hogy az újabb végrendelet a másiknak csak kiegészítése, de azzal nem ellentétes. Feltétlenül megáll a régebbi végrendelet, ha az örökhagyó azt újabb keletű végrendeletében kifejezetten megerősíti, ha az újabbat utóbb visszavonja, vagy az joghatályát egyébként elveszti.

1588. II. *A végrendelet érvénytelensége.* Lehet eredeti vagy utólagos; teljes vagy részleges. Eredetileg érvénytelen („erőtlen”), ha az anyagi és alaki kellékek alkotásánál mellőztettek, vagy nem forogtak fenn (test. nullum, injustum). Az érvénytelenség vonatkozhatik a végrendelet némely részére csak (pl. örökösnevezésre), többi részében azonban megállhat. Elv itt is: *utile per inutile non*

vitatur. Az érvénytelenség hivatalból nem vehető figyelembe. Ezt azoknak kell perben érvényesíteniök, akik a végrendelet megdőlté esetén a hagyatékban örökölnének.

1589. A végrendelkező kinevezett örökösét a végrendelet megtámadásától a neki juttatott kedvezmények elvonásának terhe alatt el is tilthatja; ilyen esetben az érintett örökös (vagy hagyományos) a terhére kilátásba helyezett joghátránytól csak úgy mentesül, ha a végrendelet eredeti érvénytelenségét tudja sikerrel bizonyítani. Amennyiben a végrendelet megtámadására ilyen esetben az örökös vagy hagyományos gondnoka, mint törv. képviselő vállalkoznék és a megtámadás sikertelen: a gyámi törv. 113. §-a alapján a gondnokoltra nézve a törv. képviselő lépésének joghatálya nincs.

1590. Az érvénytelenség nyilvánvalóságának csak az érdekelt felek perbeli szerepe tekintetében van különösebb hatálya, amennyiben a felperesként való fellépésre az ilyen végrendeletben kinevezett végrendeleti örököst szorítja rá, ha ugyan az, a reménytelen per felvételére hajlandó. Az ált. szabály különben úgy is az, hogy a birtokon kívül levő kénytelen a birtokban levővel szemben a végrendelet érvénytelenségét perben érvényesíteni. Ha az érdekelték közül egyik sincs birtokban, vagy ha többen is birtokban vannak, de öröklési címük különböző: szerződéses örökös ellen a végrendeleti és törvényes örökösök utasítandók perre, végrendeleti örökösök ellen pedig a törvényesek. A perbe az összes részeltettek bevonandók. De ha a megtámadás csak némely intézkedés ellen irányul, az ez által nem érintett részeltettek nem vonandók perbe s az ítéletnek csak a perben állottak közt lesz joghatálya. Viszont, ha a végrendeletet csak egyik törv. örökös támadja meg: a végrendelet esetleges érvénytelensége is csak vele szemben lesz kimondható.

1591. Az érdekelt felek a különben érvénytelen végrendeletet is érvényesnek ismerhetik el. Az ilyen elismerés: jogügylet és ezért ha lényeges kellékei hiányzanának (pl. tévedés játszott közbe), utólag megtámadható. Hallgatag elismerést jelent, ha valamelyik részeltett a neki szánt juttatást a végrendelet érvénytelensége tudatában elfogadta. Érvénytelenné válhatik valamely végrendelet az örökhagyó magatartásában vagy azon kívüli helyzetekben megvalósuló tények folytán is. Nevezetesen: a) ha az örökhagyó a végrendeletet megmásítja, visszavonja; b) ha magtalan örökhagyónak utóbb gyermeke születik; vélelem szerint ugyanez az eset akkor is, ha a végrendelkező utóbb valakit örökbe fogad; c) kiváltságos és szóbeli végrendelet, ha a kedvezményes idő lejárt és; d) ha a kijelölt örökösök az öröklésből kiesnek, helyettesnevezés pedig nem történt; e) ha a végrendelet alapját és indokát tevő feltevés téves volt, vagy a feltevésnek éppen ellenkezője állott be és a végrendelkező mindezt tudva intézkedését kifejezetten hatályban nem tartotta. Valamely végrendelet pusztá elveszése annak érvényét egymagában le nem rontja.

1592. *Végrendeletek végrehajtása.* A végrendelet végrehajtása egyértelmű a benne foglalt rendelkezéseknek a valóságba való átvitelével, foganatosításával. Első mozzanata ennek a végrendelet *kihirdetése*. Az 1894:XVI. t.-c. idevonatkozó 24—34. §§-ai szerint a kihirdetésre a kir. járásbíró az illetékes. A végrendelet őrzője evégből a végrendelkező halálával köteles azt a haláleset felvételére jogosított közegnek átadni, vagy a hagyatéki eljárásra illetékes vagy a legközelebbi járásbírósnak bemutatni. Szóbeli végrendeletről a közreműködött tanúk ugyanitt tesznek jelentést. Közjegyző az általa őrzött végrendeletet a székhelyén lévő járásbírósnak mutatja be, más hatóságok átküldik az ill. járásbíróshoz. A járásbíróság a kihirdetésre határnapot tűz ki, melyről a tudvalévő érdekeltet értesíti. Az eljárásról jegyzőkönyv vétetik fel és a kihirdetés ténye a végrendeleten feljegyeztetik és a kihirdető bíró által aláírandó.

1593. A szoros értelemben vett végrehajtás az örökös feladata. Az örökhagyó azonban a végrehajtás foganatosítását másra is bízhatja. Ez a megbízott az úgynevezett *végrendeleti végrehajtó*. Jogállása a mi jogunk szempontjából a megbízás alapján ítéendő meg. A végrehajtót, vagy végrehajtókat (egymás mellett vagy egymásnak helyettesítve) az örökhagyó a végrendeletében vagy öröklési szerződésben nevezheti ki. A végrehajtási tisztelet a kinevezett elvállalni nem köteles, de ha erre nézve még az örökhagyó életében kötelezettséget vállalt magára és annak teljesítésétől most vonatkozik: az okozható kárért felelős. A hagyatéki bíróság a kinevezettet nyilatkozatra szólítja fel s ha a kitűzött határidő alatt a felhívott nem nyilatkozik: a végrehajtói tisztelet visszautasítottnak tekintendő.

1594. Végrehajtóul bárkit ki lehet nevezni, aki szerződési képességében korlátozva nincs. Jogi személyt is, vagy az örökösök, hagyományosok egyikét. Utóbbi esetekben vizsgálni kell, hogy a végrehajtói kinevezés nem létesít meghagyást is, mert ha igen, el nem vállalása a módus nem teljesítését és a vele kapott juttatás hatályának megszűntét jelenti. Bizható a végrehajtó személyének kiválasztása a bíróságra is.

1595. A végrehajtó hatáskörét a végrendelkező tetszés szerint megszabhatja. Ha nem teszi: úgy magyarázat útján állapítandó meg, hogy a végrehajtóra az ellenőrzés és felügyeleten kívül az örökhagyó a hagyaték kezelését is rá akarta bízni vagy nem. Ha igen: úgy ez az örökösöknek nagyfokú korlátozását jelenti, mert a hagyaték birtokbavételével jár. A vélelem az, hogy a vagyonkezelésre vonatkozó megbízás a végrehajtói kinevezésben nem foglaltatik benn.

1596. A vagyonkezeléssel meg nem bízott végr. végrehajtó gondoskodhatik a végr. kihirdetéséről, a hagyatéki elj. megindításáról és a leltározásról (1894:XVI. t.-c. 3. §); a leltár felvételénél jelen lehet, arról értesítendő, a hagyatéki tárgyalásra megidézendő és a hagyaték biztosítására zárlatot kérhet. Ellenőrzi a hagyományosok, meghagyások teljesítését, hagyatéki követelések fizetését átveheti és a végrendelet érvénybentartása érdekében fel- és alperesként perképes.

1597. A vagyonkezeléssel is megbízott végrehajtó, mindezen ellenőrzési és felügyeleti hatáskörön felül, a hagyatékot az örökösökkel szemben birtokba veheti, megejti az örökösök közti osztályt és a hagyaték lebonyolításánál szükséges mindenféle teendőkre mandátuma van. Ha azonban az örökösök, a hagyatéki tartozásokat kellő módon biztosítják, a hagyatéki bíróság kérésükre a hagyatékot részükre még a végrendelet teljes végrehajtása előtt is átadhatja.

1598. A végr. végrehajtó eljárásáról az örökösöknek számot adni tartozik s erre perrel is rászorítható. Felelősségére a megbízás szabályai irányadók. Költségei megtérítését követelheti, de jutalomra csak az örökhagyó akarata szerint tarthat számot. Feladata betöltésével vagy halálával tiszte megszűnik, valamint ha lelkiismeretlen magatartása miatt a bíróság elmozdítja, vagy kérelmére felmenti, vagy ha a hagyaték csőd alá kerül.

XLIV. Fejezet.

Közös végrendeletek.

1599. Ugyanazon egy végrendelet csak egy személy végakarát tartalmazhatja, ellenkező esetben semmis (1876:XVI. t.-c. 13. §.). A házastársak azonban kivételesen *egy* végrendeletben is végrendelezhetnek, akár egymás javára kölcsönösen, akár nem. A házastársak ezen együttesen tett végrendeletei, az ú. n. *közös végrendeletek*, melyek alkotására nézve az id. törv. 13. és 21. §§-ai szerint az írásbeli magánvégrendeleti és közvégrendeleti formák vehetők igénybe.

1600. Ha a házastársak végrendeletének közössége pusztán csak az *egy* végrendeleti okirat *külső (alaki) egységében* nyilvánul meg, de intézkedéseik egymástól egészen függetlenek, „*testamentum mere simultaneum*”-ról beszélünk. Itt egy okiratban két külön végrendelet van külön jogi sors alatt. Az egyik lehet érvénytelen, a másik nem; az egyik visszavonható egyoldalúlag, a másik tovább fennáll egymagában is. Ha azonban a házaspár intézkedéseiket egymással okozati összefüggésbe hozzák, rendelkezéseiket egymástól feltételezetté teszik, a két végrendelet az egy okiraton megvalósuló alaki közösség mellett anyagilag is összefonódik. Az ilyen végrendelet a *viszonos közös végrendelet*, a *test. correspectivum*. Ha pedig a házastársak kölcsönösen egymást nevezik ki közös végrendeletükben egymás utódjául, a viszonos közös végrendelet *kölcsönössé* is válik és az alaki egység mellett anyagilag is egy végintézkedéssé lesz (*test. reciprocum*).

1601. A correspectiv közös végrendeleteknek egy végrendeletként való felfogása az ily végrendeletek hatálytalanná válása és visszavonása szempontjából fontos, nemkülönben akkor, ha a túlélő házaspár halála esetére, a közös végrendelet 3-ik személynek ki-

nevezését foglalja magában. Az utóbbi eshetőséggel foglalkozva először, ha az egymást kölcsönösen örökösül nevező házaspár a túlélő utáni öröklésre egyugyanazon 3-ik személyt jelöltek ki örökösül: a túlélő, mindazon vagyon felett, mely rája a korábban elhunyt házastársról hárult, mind pedig saját vagyona tekintetében is, mint utóörökléssel korlátozott első örökös, csak élők között rendelkezhetik, halála esetére azonban nem. A kinevezett harmadik ekként csak arra tarthat számot, ami a túlélő halálakor, a korábban elhunytak hagyatékából még megvan (fideicommissum ejus quod supererit).

1602. A túlélőnek ez a joghelyzete voltaképp csak saját vagyona tekintetében különleges, de ez következik abból, hogy elhunyt házastársa örökségének megszerzésével a viszonyos közös végrendelethez ő is kötve van s továbbá, hogy a kölcsönösség és viszonyosság révén a két házastárs végakarata egyetlen egységes akarattá szövéődve össze, mindkettőjük intézkedése nemcsak a saját maguk, hanem végrendelező társuk vagyonának halál utáni sorsát is megszabja. A kijelölt 3-ik minden vagyonban való öröklése tehát nem egyedül a túlélő, hanem egyúttal a már elhunyt házastárs végakarata is, mint a közösen rendelkezők együttes juttatási szándékán alapul.

1603. Ha a házaspár más és más utóörököszt jelöltek: a túlélő halálakor a kölcsönös és viszonyos közös végrendeletet ismét két külön végrendeletre kell felbontanunk, mert a két végrendelet az egymást kölcsönös-örökösnek nevezésén túl már különböző célokra irányul. Ekként, ha a nő a túlélő, az ő halála után a férjtől rászálalt vagyonban a férj által kinevezett utóörököszt — s ha a férj a túlélő, az ő halálakor a nejtől rászálalt vagyonban, a nő által kinevezett utóörököszt fogjuk az örökséghez juttatni. Miután pedig ily esetekben a túlélő az elhunyt által nevezettnek utóöröklési jogát igen könnyen megíjíthatná: a vélelem amellett szól, hogy nem fideicommissum ejus quod supererit, hanem szorosán magyarázandó utóöröklés forog fenn és így a túlélő, mint első örökös az élők közötti rendelkezésre sem jogosult.

1604. A közös végrendeletek a kötelesrészesek igényeit nem sérthetik. Kötelesrész iránti igényt azonban, a korábban elhunyt-ról a túlélőre utóörökös nevezés mellett szállott vagyon tekintetében, a túlélőnek *utóbb kötött* házasságából származók nem támaszthatnak. A közös végrendeletek hatályukat veszítik, ha a házasság a felek közt érvénytelenített vagy felbontott, illetőleg a felek ágy és asztaltól elválasztattak. Hatályukat veszítik továbbá, ha közös akarattal visszavonattak. Egyoldalú visszavonás a mere simultaneum végrendeletnél minden akadály nélkül, bármikor megszüntetheti a közös végrendeletet anélkül, hogy a másik házastárs végrendelete ezáltal érintetné. Viszonyos közös végrendeletet egyoldalúlag csak a másik házastárs életében lehet visszavonni, mikor is az egész hatályát fogja veszteni. Kivételesen az egyik házastárs halála után is visszavonható a viszonyos és közös végrendelet a túl-

élő saját rendelkezései szempontjából, ha a végrendeletten részeltetett 3-ik oly cselekményt követ el, mely miatt a kötelesrészből való kitagadásnak van helye.

1605. *Pótlás.* Kiegészítésül említendő, hogy örökösödési jogunk ismer *különleges öröklési módokat* is, melyek egy-egy szintén különleges intézmény körén belül érvényesülnek. Ilyenek a *hitbizományban*, a *hitbizományi kisbirtokban*, a *hadi- és vitézi teleknél* helyt fogó örökösödés, melyről egyébként annak helyén volt tüzetesebben szó.

NEGYEDIK SZAKASZ. SZERZŐDÉSES ÖRÖKLÉS. HALÁL ESETÉRE SZÓLÓ AJÁNDÉKOZÁS. KÖTELES RÉSZ.

XLV. Fejezet.

Öröklési szerződések és halál esetére szóló ajándékozás.

1606. Az öröklési szerződés az a kétoldalú jogügylet, melyben az egyik fél, az örökhagyó, vagyonáról halál esetére szóló intézkedést (örökösnevezés, hagyományrendelés) tesz a másik fél javára, aki azt, mint ilyen elfogadja. Az 1876:XVI. t.-c. 33. §-a szerint az öröklési szerződések alaki kellékek tekintetében csak akkor érvényesek, ha az írásbeli magánvégrendelet, a közvégrendelet vagy a közjegyzőnél letéteményezett írásbeli magánvégrendeletre előírt szabályoknak megfelelően készítettetnek. Az öröklési szerződés kölcsönösen és egyoldalúan is köthető. Kölcsönös akkor, ha az elfogadó fél is teszen a maga vagyonára nézve szerződőtársa javára hasonló rendelkezéseket.

1607. Az örökl. szerződések leglényegesebb eleme az, hogy a szerződő felek általa végrendelezési szabadságukat korlátozzák; eziránti szándékuknak tehát világosan kifejezve kell lennie, ellenesetben csak egyszerű közös végrendelettről lehet szó — amennyiben t. i. a felek házastársak is, mert közös végrendeletre mások nem léphetnek, örökl. szerződést azonban jogunk szerint bárki köthet. — Egyebekben az örökl. szerz. a végrendeletre vonatkozó szabályok alatt áll. Ha mint ilyen érvénytelen volna, de a közönséges végrendeletekhez megkívánt alaki kellékeknek megfelel: *conversio* útján végrendeletként fenntartható.

1608. Az örökl. szerz. az élők közötti rendelkezésekben egyik szerződő örökhagyót sem korlátozza, mert a szerződésileg részesített csak arra nyer öröklési jogot, ami szerződőtársa hagyatékaként megmarad. Öröklési várományát biztosítania sem lehet semmi módon sem. Csak az egyenesen kijátszásra irányuló dolosus elajándékozások és az ezek elpalástolását célzó színleges ügyletek esetén lehet szó arról, hogy azok megtámadtassanak. A jóhiszemű megajándékozott ilyenkor gazdagodása erejéig, a rosszhiszemű ellenben a teljes kártérítésig lesz felelős. Az, ami az örökl. szerződések leg-

sajátlagosabb hatálya: a végrendekezési szabadság megkötése és a szerződésben foglaltak egyoldalú megváltoztatásának kizárása. Olyan halál esetére szóló intézkedések azonban, melyek a szerződő társ jogát nem sértik, pl. gyámnevezés, utóbb szerzett javakról való rendelkezés, az örökl. szerződés után is joghatályosan tehetők.

1609. Hatályát veszti az örökl. szerz., ha a benne részesített szerződő társ az örökhagyó előtt elhal, hacsak a részeltetés az ő örökösire is kifejezetten vagy *facto concludente* kiterjesztve nincs. Harmadik személyek javára tett juttatások azonban úgy és annyi-ban maradnak érvényben ilyenkor is, mintha és amennyiben végrendeletben tett intézkedések volnának. Hatályát veszti továbbá az örökl. szerz., ha az örökhagyónak utóbb kötelesrészre jogosult le-származója születik; vagy ha a megkötésének alapjául szolgáló fel-tevések megghiúsultak. Fontos ez különösen jegyesek és házastársak közti örökl. szerződéseknel, ha az eljegyzés felbomlott, vagy a házasságot érvénytelenítették, vagy felbontották. Hatályát veszti végül közös akarattal való felbontás esetén, valamint, ha a szerződő-társak utóbb kölcsönös megegyezéssel végrendeleteket alkotnak és kivételesen egyoldalú visszavonással is, ahol ennek ily értelmű ki-kötés esetén helye lehet.

1610. A kikötött visszavonási jog gyakorlása a kölcsönös örökl. szerződést egészben, tehát a másik fél intézkedéseire is kiterjedőleg hatálytalanítja. Ha pedig a szerződő társ, vagy a szerződésben egyébként részeltetett 3-ik személy olyan cselekményt követ el az örökhagyó ellen, ami a kötelesrészesek kitagadására adna okot: az örökl. szerződést, kikötés nélkül is, egyoldalúan vissza lehet vonni. Az ilyen visszavonásnak azonban csak a sértő cselekményt elköve-tővel szemben van hatálya.

1611. *Halál esetére szóló ajándékozás.* A halál esetére szóló ajándékozás (*donatio mortis causa*) esetében az örökhagyó leendő hagyatéka rovására ingyenes vagyoni juttatás iránt teszen valaki-vel szemben ígéretet és ez azt, mint ilyent, elfogadja. Ebben a mozzanatban van a szerződési elem és az elvi visszavonhatatlanság oka. Ha az ajándék még a rendelkező életében átadatik: nincs szó halál esetére szóló ajándékozásról, hanem közönséges élők közötti-ről. Alaki szempontból az 1876:XVI. t.-c. 33. §-a szerint halál ese-tére szóló ajándékozások csak úgy érvényesek, ha írásbeli magán-végrendeleti formában létesítetnek. Anyagi szempontból a végren-deletek és öröklési szerződések szabályai az irányadók.

1612. A halál esetére szóló ajándékozás rendszerint és elvileg visszavonhatatlan. A visszavonási jog azonban kiköthető. Enélkül is helye lehet a visszavonásnak azokban az esetekben, melyekben az öröklési szerződések is egyoldalúan visszavonhatók. Ahol a visszavonási jog kikötött: a visszavonásnak szóval vagy írás-ban, de mindig a végrendeletekre előszabott formai szabályok sze-rint kell történnie. A mondott kikötés nélkül létrejött halál esetére szóló ajándékozások visszavonására ellenben — ott, ahol ez meg-történhetik — a törvénynek alaki szempontból semmi korlátozó

intézkedése nincs. A halál esetére szóló ajándékozásból eredő jogok biztosítását a megajándékozott nem szorgalmazhatja és az ajándékozó életében tett vagyonelidegenítéseit megtámadni nem jogosult.

XLVI. Fejezet.

A kötelesrész.

1613. A kötelesrész (legitima portio) intézménye a családíság és vérség oltalmán nyugszik, mint alapgondolaton. Fogalma szerint egyébként az örökhagyó bizonyos s a törvény által kijelölt legközelebbi rokonainak azt az igényét jelenti, mely szerint a hagyaték törvényes öröklés esetén rájuk hárulandó részének meghatározott hányadában, ellenkező végintézkedés mellett is, ők vannak hivatva részesülni s e joguktól csak akkor foszthatók meg, ha törvény-szerűen kitagadtattak. A kötelesrész intézményének az orszb. ért. 7. §-a képezi jogforrási alapját, abban az értelmezésben és alkalmazás szerint, amint azt a szokásjog magáévá tette. Szokásjogunk t. i. a kötelesrész iránti jogot nem tekinti szorosan véve „öröklésre“ irányuló jognak, hanem a végrendeleti vagy szerződéses örököskel szemben törvény alapján támasztható oly követelésnek, mely a hagyaték becsértéke bizonyos hányadrészének pénzben való kiszolgáltatására vonatkozik. A kötelesrész sérelme tehát a végrendelet megtámadására jogcímet nem ad, hanem csak arra, hogy a kötelesrész törvényes mértékére *kiegészítettessék*. A kötelesrész ekként, mint pénzkövetelés, a hagyaték terheit szaporítja.

1614. Kötelesrészre az örökhagyó egyenes leszármazóinak és életben lévő szüleinek van igénye, ha egyébként a törv. öröklési kapcsolatból kiesetteknek nem tekintendők. Közelebről: kötelesrészre van igénye: *a) a törvényes és vélt házasságból született, az utólagos házassággal, továbbá kir. kegyelemmel törvényesített gyermeknek törvényesítő atyja — és örökbefogadott gyermeknek örökbefogadó szülője után; — törvénytelen gyermeknek pedig természetes anyja után.* Az örökbefogadás előtt született gyermeknek kötelesrészét azonban az örökbefogadás, valamint a már meglévő törvényes gyermekét a törvénytelen gyermek kötelesrésze nem sértheti.

1615. *b)* Kötelesrészt távolabbi leszármazók is követelhetnek, ha kötelesrészre közvetlenül jogosult és az előbbi *a)* pont alatt felsorolt törzselődjük az öröklési kapcsolatból kiesett, még pedig úgy, hogy kiesése leszármazóinak öröklési igényét nem emésztette fel. A távolabbi leszármazók együtt kapják, illetőleg igényelhetik azt a kötelesrészt, mely kieső törzselődjük által lett volna igényelhető. Kötelesrész illeti végül:

1616. *c)* az örökhagyó még élő szüleit, olyankor, ha leszármazók nincsenek. *Csak* az apát és anyát; — távolabbi felmenőket nem. A szülő e mellett kötelesrészt csak abból igényelhet, amit mint törvényes örökös örökölné. Így, ha házastárs maradt az örökhagyó

után, a szülő a kötelesrész iránti igényt csak az olyan öröklött vagyonra érvényesítheti, ami reá nézve egyúttal ági is. Törvénytelen gyermek után kötelesrészt csak a természetes anya követelhet; örökbefogadó szülőnek pedig, valamint törv. öröklési joga az örökbefogadott után nincs: kötelesrészre sincs igénye.

1617. A kötelesrészre irányuló követelési jog átszáll az igénylő örököseire is; de az igényjogosult hitelezői, ha ő maga kötelesrészét érvényesíteni nem hajlandó, azt le nem foglalhatják, adósuk kötelesrész iránti igényét nem érvényesíthetik, s még kevésbbé jogosítottak arra, hogy a kötelesrészt sértő végrendeletet, vagy ajándékozást megtámadhassák oly címen, hogy a kötelesrészes és a megajándékozott, illetőleg az örökösök az ők megkárosításukra összejátszottak. (17. sz. jogegys. határozat.)

1618. *Kötelesrész kiszabása és kiszámítása.* A kötelesrész törvényes mértéke annak az értéknek felerésze, mely értéket a kötelesrészre jogosított az örökhagyó után, ennek végrendelet nélküli halála esetén, mint törvényes örökös öröklött volna. E félérték kiszámítására nézve a következő szabályok veendő figyelembe: Első feladat a hagyatéki vagyon pénzértékének megállapítása. Evégből a hagyatéki leltározását és megbecsülését a kötelesrészes is kérheti. A becslésnél a hagyatéki javak az örökhagyó halálakor állapotuk szerint veendő figyelembe. Számbaveendők a hagyatékekben található összes dolgok, az örökhagyóra már megnyílt örökség, továbbá az összes őt illetett bármiféle követelések hátrálékos járulékaikkal együtt teljes, illetőleg aggályosság esetén valószínű értékben. Számbaveendő az életbiztosítási összeg is, még ha kedvezményezett megnevezése miatt hagyatéki osztályra nem is kerülne, mert természete szerint nem más, mint a biztosítási díjakból tőkésített ajándék. Felfüggesztő feltételhez kötött követelések tekinteten kívül maradnak, de ha a feltétel utólag beáll, az örökös a kötelesrészesnek pótszámmal tartozik. Bontó feltételhez kötött követelések feltétlenül veendő, de ha a feltétel bekövetkezik: a kötelesrészes lesz kötelezve a megfelelő visszatérítésre. Figyelembe veendő a kötelesrészre jogosítottak javára eső betudandó természetű előadományok is.

1619. Az ekként megállapított hagyatéki értékből az összes tartozások levonása után fennmaradó hagyatéki a törvényes örökösök számával elosztandó, s az így kikerült érték felerésze lesz, mint *portio portionis ab intestato debitae* a kötelesrész összege. A terhek között, mint a vagyon értékére befolyással bíró körülmény az örökhagyó halálával keletkezett özvegyi jog nem vehető számításba.

1620. A kötelesrészre való jogosultság az örökhagyó halálával nyílik meg; ettől kezdve az örökös 5% késedelmi kamatot köteles — kifizetésig — fizetni. De ha az örökös önhibáján kívül a hagyatéket birtokba venni nem tudta, vagy ha a kötelesrészes maga is hanyagságot tanúsított követelése érvényesítése körül: a kamatfizetés csak birtokbavételtől, illetőleg keresetindítástól jár. A kötelesrészbe a kötelesrészes részére adott előadományok betudandók.

A betudás minden vonatkozásban ugyanazon szabályok alatt áll, mint a törvényes osztályrészbe való betudás a rendes törvényes öröklés esetén.

1621. Megjegyzendő, hogy a kötelesrészbe való betudást maga az örökhagyó sem engedheti el, mert ezzel az előadományt nem kapott többi kötelesrészesek kötelesrésze szenvedne csorbulást. Betudandó továbbá a kötelesrészbe az is, amit a kötelesrészes a hagyatékából az örökhagyónak halál esetére szóló rendelkezése alapján, mint végrendeleti, szerződéses örökös, vagy hagyományos, vagy halál esetére megajándékozott közvetlenül, — vagy helyettes örökösül való kineveztetése, növedékjoga címén közvetve kapott. Ellenben nem esik betudás alá az, amit a kötelesrészes a hagyatékából mint a kinevezett örökösök vagy hagyományosok terhéül megállapított külön juttatást kap.

1622. Hasonlóképpen nem esik betudás alá az egyik szülőtől előre kikapott érték a másik szülő után járó kötelesrészbe. A szülők által „közösen“ előre kiadott értékek mindkettőjük által egyenlő arányban adottaknak tekintendők s a kötelesrész kiszámításánál, ily esetben, a két szülő vagyona nem együttesen, hanem külön-külön veendő figyelembe.

1623. *Kötelesrész hátrahagyása.* Az örökhagyó a kötelesrész kiadása tekintetében végrendeletében is intézkedhetik. A lényeg csak az, hogy intézkedése a kötelesrész törvényes mértékét ne csorbítsa. Megteheti tehát, hogy a kötelesrészt a kötelesrész erejéig örökösül nevezze vagy neki e címen hagyományt juttasson. (Kötelesrész hátrahagyása.) Az így végrendeletileg „hátrahagyott“ kötelesrészt *semmivel* sem lehet terhelni, s a netaláni ily természetű intézkedések semmisek. Ha a juttatás a kötelesrész törvényes mértékénél kevesebb: a kötelesrészt jogosult azt kötelesrészének sérelme címén vissza nem utasíthatja, sem azt, hogy kötelesrésze *egészen* pénzzel elégíttessék ki, nem igényelheti; — a végrendelet tehát megáll, de a kötelesrészes kötelesrészének kiegészítését követelheti.

1624. Ha az örökhagyó a törvényes mértéknél *többet* hagy hátra kötelesrész címén s ezt a többjuttatást utóörökös nevezéssel, hagyománnyal, időhatározás vagy feltétellel, módussal terheli: a terhelés csak a többletre nézve állhat meg. Viszont az örökhagyó az ú. n. *cautela Socini* alkalmazásával kikötheti, hogy a kötelesrészes az ilyen s a törvényes mértéket meghaladó kötelesrészt (a többlet tekintetében) csak akkor kapja meg, ha a korlátozásokat az egészre nézve elfogadja.

1625. A kötelesrész kielégítésének rendes módja a mondottak szerint a pénzben való kifizetés. De amiként az örökhagyó maga megteheti, hogy a kötelesrészt végrendeletileg a hagyaték valamely részének vagy darabjának természetbeni kiadásával elégítse ki: úgy, ilyen kielégítési módban az érdekeltek is megállapodhatnak. A pénzérték romlása esetén a kötelesrész összege méltányosan valorizálandó, sőt annak sincs akadály, hogy a kötelesrész

címén már bíróilag megítélt tőketartozás átértékelését utólagosan lehessen igényelni.

1626. A *kitagadás*. Az az intézmény, melynek révén azt, ki a kötelesrészre méltatlan, kötelesrészétől is meg lehet fosztani. A kitagadásnak (*exheredatio*) csak a jog által elismert és megállapított esetekben van helye. Ezek az esetek, mint az osztályrakényszerítés esetei a Trip. I. R. 52. és 53. címeiben vannak felsorolva. Nevezetesen: a szülő a gyermekét kitagadhatja, ha az kezét emel rája vagy a szülőkkel szemben egyéb súlyos bántalmakat követ el. Ha továbbá bűnvádat emel szülei ellen alaptalanul; a szülők élete ellen leselkedik és azok vesztére tör; ha a szülő akarata ellen gonosztevő és veszedelmes egyének társaságában él; a fogságba esett szülőt a fogságból vagy a börtönből, bár azt tehetné, ki nem váltja és érette kezességet vállalni (ilyen vonatkozásokban) vonatkozik.

1627. A gyermek szülőjét kitagadhatja, ha az, úgy a maga, mint gyermekei javait pazarolja, álnokul elidegeníti, ha javait pusztulni hagyja, gyermekeit igazságos ok nélkül iszonyatosan és kegyetlenül fenyegeti vagy bűncselekmény elkövetésére kényszeríti. Kitagadásra — mindkét részről — okot szolgáltat az érdemteleniséget megalapító cselekmény; ellenben az ú. n. *exheredatio ex bona mente*, mellyel az örökhagyó éppen „jót akar”: jogunkban elismerve nincs.

1628. A kitagadási okokat általában az jellemzi, hogy a gyermek a szülőivel szemben olyan súlyosabb beszámítás alá eső cselekményt követ el, mely a szülő iránti gyermeki kegyeletnek erkölcsi érzéseink szerint durva megsértéseként minősítendő. Így minden tetteleges bántalmazás, vagy súlyos becsületsértés, illetőleg rágalmazás is — a felek műveltségi fokára való tekintet nélkül — viszonyosan alapot adhat a kitagadásra.

1629. A kitagadás érvényéhez az elismert kitagadási okon kívül a végrendeleti alakszerűségek megtartása szükséges. Köthető a kitagadás feltételhez is. Vita esetén azt, hogy a kitagadás oka fennforog, a kitagadott kötelesrészessel szemben az örökösnek kell bizonyítania. Elvész a kitagadás hatálya, ha az örökhagyó a kitagadottnak megbocsát vagy a kitagadást visszavonta. A megbocsátó nyilatkozat alakszerűségekhez kötve nincs; megtörténtét a kitagadott köteles bizonyítani. A jogérvényes kitagadás úgy hat, mintha a kitagadott már az örökhagyó előtt elhalt volna, minélfogva helyébe, mint törzs, az ő esetleges leszármazói lépnek.

1630. *Ajándék miatti kötelesrész*. Ha a kötelesrészesek bizonyítani tudják, hogy az örökhagyónak tiszta hagyatéka az általa még életben tett ajándékozások idején volt értékénél felével kevesebb: a megajándékozottól kötelesrészeik kielégítését, illetőleg kiegészítését követelhetik. Ezzel a jog a kötelesrészt az örökhagyó kijátszásra irányuló ajándékozásaival szemben akarja megvédeni. Az ajándék miatti kötelesrész kiszabása a hagyatéki és az elajándékozott vagyon együttes értéke alapján történik. Az ajándék

értéke az ajándékozás időpontja szerint állapítandó meg. Mentessül a megajándékozott a kötelesrész kiegészítése alól, ha bizonyítani tudja, hogy az örökhagyó vagyona az ajándékozás után, időközi gyarapodásokkal az előbbi állapotot ismét elérte s a hagyaték apadása az ajándékozástól függetlenül következett be.

1631. Többszörös ajándékozás esetén a kiegészítésre első sorban a legutolsó megajándékozott köteles. Együttes és egyidejű ajándékozás a megajándékozottak kiegészítési köteleességét egyetemleges kötelezettséggé teszi. Ha azonban az egyidejűleg megajándékozottak az ajándékozóval szoros családi kapcsolatban állottak, pláne törvényes leszármazói: úgy az ajándék miatti kötelesrészért csak törv. örökrészüket meghaladó kedvezményezésük erejéig és aránylagosan felelnek. Ajándék miatti kötelesrészre általában a kötelesrészre jogosítottak tarthatnak igényt s ezek közt az oly leszármazó is, aki bár az ajándékozás után, de az örökhagyónak, az ajándékozáskor már fennálló házasságából született. Később kötött házasságból származott, vagy az ajándékozás után törvényesített és örökbefogadott gyermekekre nézve a mondott szabály már nem alkalmazható.

1632. Szülő ajándék miatti kötelesrészt csak a rája nézve áginak minősülő öröklött vagyonból igényelhet s a szerzeményiből csak akkor, ha házastárs in concreto örökhagyó után nem maradt és így a törvényes öröklés a szerzeményi vagyonban is a szülőkre szállott volna. Előre kapott betudandó természetű adományokat, a megajándékozott kívánságára, a kötelesrészbe itt is be kell tudni.

• 1633. Az ajándék miatti kötelesrész iránti igényeknél, ha a kötelesrészt sértő ajándékozás még természetben megvan: a kielégítési kényszervégrehajtás az ilyen vagyonra vezetendő. A pénzérték leromlására tekintettel végül az átértékelésnek az ajándékozáskori értékhez viszonyítva méltányossági alapon helye van.

ÖTÖDIK SZAKASZ. AZ ÖRÖKLÉS JOGHATÁSA.

XLVII. Fejezet.

Az örökség megszerzése, elfogadása és visszautasítása.

1634. Az öröklésnek legközvetlenebb joghatása, hogy az örökös az örökséget, a hagyományos a hagyományt, a halál esetére megajándékozott az ajándékot és a kötelesrészes a kötelesrészt a megnyílás pillanatában *ipso jure* megszerzi, tekintet nélkül arra, hogy kiléte esetleg ismeretlen, s hogy a rája nyíltott háramlásról van-e tudomása, vagy nincs. Midőn azonban jogunk ekként a vagyonátzállást az örökösöknek minden elfogadó nyilatkozata nélkül kapcsolja az örökhagyó halálához: akarata ellenére örökössé még sem teszen senkit sem, mert az örökös az örökséget, a hagyományos

a hagyományt visszautasíthatja s a visszautasításnak az örökség megnyílásáig visszaható ereje van.

1635. Az ipso jure öröklés elvének voltaképpen jelentősége nem is az örökség sine facto hominis való megszerzetté tételében, hanem abban a távolabbi kihatásban rejlik, hogy az örökös hitelezői az örökségre, annak megnyílásakor azonnal már jogot szerezhetnek. Az így szerzett hitelezői jogok azonban ahhoz a hallgatag bontó feltételhez vannak kötve, hogy az örökös az örökséget a maga részéről vissza ne utasítsa.

1636. Véglegesen örökössé az örökös tehát csak akkor válik, ha öröklési szándékát akár konkrét elfogadási nyilatkozattal, akár facto concludente, kifejezésre juttatja. Ilyen nyilatkozatra, vagy *pro herede gestio* jellegével bíró magatartásra azonban nem kényszeríthető. Mind az elfogadás, mind a visszautasítás egyoldalú jogügylet jellegével bír és így érvényessége, visszavonhatósága, esetleg alakiságai tekintetében az általános jogügyleti szabályok szerint ítélendő meg.

1637. Miután az örökössé válni akarás (az örökség elfogadása) legtöbbször facto concludente jut kifejezésre, kérdés: milyen magatartást lehet „*pro herede gestio*”-nak tekintenünk? Szabály a kérdésre feleletet nem ad s mindig a konkrét eset körülményei döntenek el, hogy az örökös valamely magatartásában *pro herede gestio*-t lehet-e felvennünk, vagy nem. Ha az öröklési akarat pl. nem forog fenn: még a hagyaték birtokbavétele sem fog hallgatag elfogadást jelenteni. Ezért az elfogadást általában vélelmezzük, míg visszautasítást vélelemszerűen felvenni sohasem lehet.

1638. Feltételhez, vagy időhöz kötött elfogadásnak és visszautasításnak nincs érvénye, mert úgy az örökhagyó akaratával, valamint törvényes öröklés esetén, a törvényes öröklési rend intencióival is ellenkezik. Hasonlóképp érvénytelen a részleges elfogadás és visszautasítás is, mert ezzel az örökös az örökrészek kiszabott arányán önkényesen változtatna. Több alapon való öröklésnél azonban az egyik alapon megnyílt és egyik címen háruló örökséget vissza lehet utasítani anélkül, hogy ez a másik alapon való öröklésre befolyást gyakorolna. Ellenben az ú. n. *többszörös öröklésnél*: a visszautasítás, vagy elfogadás mindig csak a többszörös örökség *egészére vonatkozik*. Ha pedig végül az örökhagyó ugyanazon egy végrendeletben többféle részesedést juttatott: a végrendeleti magyarázat fog megfordulni, hogy ezek a részesedések tekinthetők-e egymással oly szoros összefüggésben levőknek, miszerint valamelyiknek visszautasítása, illetőleg elfogadása a többire is kihat, vagy nem.

1639. Rsz örökös örököse az ő örökhagyójára szállott örökséget csak akkor utasíthatja vissza, ha az ez irányban sem kifejezetten, sem hallgatagon nem nyilatkozott. Az örökséget visszautasító úgy tekintendő, mintha az örökhagyó előtt elhalt volna. Ennélfogva az lép nyomába, aki a konkrét öröklési alap (törvény; végrendelet) szerint a sorban való utánakövetkezésre ki van jelölve. Ha a visszautasítási joggal élő örökös a hagyaték birtokába helyezkedett,

annak éppen úgy gondját kell viselnie, mintha idegen vagyon kezelője volna (negatorium gestor). A hagyaték fenntartása érdekében kötött sürgős természetű ügyletei, azokat, kik utána valóban örökösökké lesznek, kötelezik; egyéb ügyletei csak utólagos jóváhagyás esetén.

XLVIII. Fejezet.

Az örökös felelőssége a hagyatéki tartozásokért.

1640. Az öröklés rendjén az örökösre az örökhagyónak vagyona szállván át, e vagyonnak esetleges passivái az örökhagyó hitelezőit immár az örökössel, vagy örökösökkel állítják szembe. Egymás iránti kölcsönös helyzetük az örökösöknek a hagyatéki tartozásokért való felelősségben domborodik ki, amelyre nézve mai jogunknak alapvető szabálya, hogy e felelősség a törvény erejénél fogva egyetemleges, de egyúttal korlátozott felelősség is. E korlátozott felelősség régebbi jogunk szerint az örököst *cum viribus hereditatis* terhelte; a szokásjog fejlődése azonban lassankint a *pro viribus hereditatis* elv felé alakította át jogunkat és ma gyakorlatunk azon az állásponton áll, hogy az örökös elvileg személyesen, örökségének értéke erejéig (*pro viribus*) felelős, de a hitelezőnek joga (*facultas alternativa*) van ahhoz, hogy követelésének kielégítését az adósnak hagyatékához tartozó s természetben még meglevő vagyontárgyakból szorgalmazhassa.

1641. Hagyatéki tartozás alatt pedig értendők az örökhagyónak minden átszálló természetű (személyhez nem kötött) tartozásai és azok a tartozások, melyek éppen az örökösödés folytán keletkeznek. Ilyenek a temetési, gyógyíttatási költségek, kegyeleti kiadások (sírkő), az örökösödési eljárás és a hagyaték biztosításának, a végrendelet végrehajtásának költségei, továbbá a kötelesrészből, hagyományokból, meghagyásból eredő tartozások.

1642. E tartozások kiegyenlítésének sorrendjére nézve active álló hagyatékoknál az örökösöknek teljesen szabad keze van, mert a hitelezőket az a veszély, hogy kielégítést nem kapnak, nem fenyegeti. Ugyanígy akkor, ha az örökösnek a hagyaték túlterhelt voltáról nincs és nem is lehetett tudomása, mikor is a későn jelentkező hitelező maga lássa, ha a kimerített hagyatékból semmit sem kap. Passive álló hagyatékoknál szabály, hogy a kötelesrész, hagyományok s a meghagyáson alapuló tartozások hátrébe szorulnak és előbb az egyéb természetű hagyatéki tartozások elégitendők ki. Ha a fedezet így sem volna elég: a hitelezők aránylagos kielégítést kapnak, még pedig a kötelezően kérendő rendes csődeljárás útján. Amely hitelezőnek az örökös gondatlanul vagy tudva a csődkvótánál többet fizetett: a többletért a többi hitelezővel szemben személyesen is felelős.

1643. A hitelezők után elsősorban a kötelesrész kerül kielégítésre, s ha a hagyományokra, stb. elég fedezet nem marad: azok

aránylagosan leszállítandók, szükség esetén 0-ig. A hitelezők előtt netalán már kielégített kötelesrészessel vagy hagyományossal szemben, ha a hitelezők részére elegendő kielégítési alap nem marad és azért azok követeléseiket az örökösön felhajtják: az örökösnek visszkérésére van. Jóhiszemű örökössel szemben azonban a hitelezők most mondott kielégítési igénye nem érvényesíthető.

1644. A hagyatéki hitelezők követeléseiket az örökhagyó halálával azonnal érvényesíthetik. Perbe az vonandó be, aki egy esetleges korábbi örökösödési perben hozott jogerős ítélettel, vagy bírói hagyatékátadó végzéssel, vagy örökösödési bizonyítvánnyal, mint örökös igazolva van. Ha ez esetek egyike sem forog fenn: akkor az összes ismert örökségre igénytartók, valamint ügygondnok útján az ismeretlen örökösök is. A perbevont és pervesztessé lett örökös a perköltségek iránt saját személyében felelős.

1645. A hagyaték állományát, értékét, az alperes örökösi minőségét felperes hitelező köteles bizonyítani. Evégből a törvény megadja neki a jogot (1894:XVI. t.-c. 36., 39. §§.), hogy a hagyaték leltározását kérhesse és hogy a hiv. leltározásnál jelen lehessen; ezenfelül az örökös a hagyaték mennyiségére nézve a perben felfedező eskű tételére is kötelezhető. Újabb hagyatéki vagyonnak felfedezése esetén a teljes kielégítést nem kapott hitelező a marasztaló ítélet hatályának az új fedezetre való kiterjesztését kereset útján szorgalmazhatja.

1646. A még az örökhagyó ellen hozott marasztaló ítélet alapját elrendelt végrehajtás esetén, ha az örökhagyó annak fogantatása előtt elhalt: a végrehajtás a hagyatékban talált s az örökösre szállott vagyonban fogantatosítandó. Ha a hagyaték átadva még nem volna, sem örökösi bizonyítványt még nem állítottak ki, a netalán ismeretlen örökösök részére ilyenkor ügygondnok nevezendő. Amennyiben pedig a hagyaték időközben — az örökös által — jogszerűen eszközölt kifizetésekkel kimerítettett volna: a szóbanforgó végrehajtások megszüntetésére vagy korlátozására kereset indítható. Ezek szerint történik az eljárás akkor is, ha az örökhagyó még a végrehajtás elrendelése előtt már elhalt volna. A végrehajtást ilyen esetben közvetlenül az örökösök ellen kell elrendelni.

1647. Egyébként a végrehajtható hitelező a végrehajtást közvetlenül az örökösök ellen is intéztetheti. Arra, hogy a hagyatékban talált, vagy az örökösre bizonyíthatólag átszállt tárgyakra szorítkozzék, kötelezve nincs. Az örökösök személyes felelősségének korlátain túl azonban nem mehet, miért is e felelősség megállapítására megelőzően tárgyalás tartandó, s az ennek rendén hozandó bírói végzésnek kell meghatároznia az örökös személyes (saját vagyonával is való) felelősségének összegszerű mértékét.

1648. Passiv hagyatékoknál jogunkban kötelező a hagyatéki csőd, mely mindaddig kérelmezhető, míg a hagyaték teljesen kimerítve nincs. Kérheti bármely örökös és az örökhagyó hitelezője. A csődtömegből a jogszerűen vagy a passivitás vétlen nem tudása mellett az örökösök által már kifizetett tartozások leszámítandók.

XLIX. Fejezet.

Az örökös hitelezőnek joghelyzete.

1649. Az örökös hitelezőnek jogállására az ipso jure öröklés elvének van döntő fontossága, mert a hagyaték az örökhagvó halála pillanatában az örökös tulajdonává válik és így az ő hitelezői szempontjából az örökség és az örökös egyéb vagyona közt nincs különbség. Ha azonban az örökös a rászállott hagyatékot visszautasítja: hitelezői is elesnek attól a lehetőségtől, hogy kielégítésüket a hagyatékból kereshessék, mert adósukat az elfogadásra rákényszerítőnek nincs joguk.

1650. A hagyatéki ingóságokra ekként az örökös hitelezői azonnal foglalatást kérhetnek, de a végrehajtásilag lefoglalt ingók — ha az örökös visszautasító nyilatkozatot teszen — mint idegen ingók, a zár alól igényperrel feloldhatók lesznek. Az örökös hitelezőinek végrehajtási zálogjoga továbbá az esetleges özvegyi jognak sérelmére sem szolgálhat; az ingatlanokra előjegyzett jelzálogjogok sorsa tekintetében pedig visszautalunk az annak helyén mondotakra. Ismételten kiemelendő annyi, hogy amennyiben a kérdéses ingatlanok az adóstól különböző más személynek adatnak át örökségül: az előjegyzett zálogjog ipso jure hatályát veszti, kivéve, ha a másnak való átadás az adós-örökös jogán történt.

1651. Ha az örökös öröklési jogáról lemond és a hagyatéki ingatlan, melyre a lemondó örökös hitelezője jelzálogi előjegyzést szerzett, — a lemondás címén más örökösnek adatik át: a lemondást a hitelező kijátszására irányuló ajándékozásnak tekinteni és a hitelezővel szemben hatálytalanítani: nem lehet. Az örökös hitelezője jogosult arra, hogy adósának örökhagyója után a hagyatéki eljárás megindítását kérelmezhesse, s ha az örökös a hagyatéki tárgyaláson elfogadó nyilatkozatot tett és a hagyaték átadását kívánta: hitelezője ennek a jogának perbeli érvényesítésére saját személyében is jogosultnak tekintendő.

1652. Az örökös csődje esetében a csődnyitást megelőző 2 éven belőli örökségről (hagyományról) való lemondás, illetőleg örökség (hagyomány) visszautasítás: megtámadható. A megtámadás folytán a lemondó-visszautasító közadós akarata ellenére is örökös, illetőleg hagyományos lesz és az örökség (hagyomány) a csődtömegbe kerül. Csődnyitás után megnyílt, vagy azelőtt megnyílt, de még sem elfogadott, sem vissza nem utasított örökség (hagyomány) elfogadásának, vagy visszautasításának joga, a felszámolási határnap eltelte előtt a csődbíróság, azontúl a csődválasztmány jóváhagyása mellett: a csődtömeg gondnoka által gyakoroltatik.

1653. A kötelesrészes hitelezőinek helyzetét illetőleg végül megjegyzendő, hogy ha a kötelesrészes a kötelesrész iránti igényét érvényesíteni nem kívánja: végrehajtás tárgyává azt az ő hitelezői sem tehetik.

L. Fejezet.

Az örökösársak jogállása. Örökösödési igény. Alöröklés.

1654. Több örökös létében a hagyaték a részükre történt bírói átadásig: egy osztatlan egész és az örökösársak, harmadik személyekkel szemben *egy személynek* tekintetnek. A hagyatékra vonatkozó egységes jogközösségben az örökösársak örökrészeik arányában, *pro partibus indivisis* tekintendő részesekül. A hagyaték képviselte, a hagyaték feletti bárminő rendelkezések csak egységesen történhetnek, ellenkező esetben sérelmet szenvedhetne az osztály szabadsága, ki volna játszható a betudási kötelezettség, s egyes hagyatéki tárgyak a többi örökösárs rovására a hitelezők elől is el volnának vonhatók.

1655. Az örökösársak ezen egységes közössége a hagyaték bírói átadásáig, illetőleg az osztály megejtéséig áll fenn, mikor is átalakul közönséges tulajdonközösséggé, melyben már az egyes jutalékok, terhek kifizetésének mikéntje, betudás, stb. kérdések tisztázva vannak. Amennyiben az örökösársak továbbra is szoros közösségben kívánnak maradni egymással: annak feltételeit szerződésileg tetszés szerint határozhatják meg. (1894:XVI. t.-c. 58. §.)

1656. A hagyatéki tartozásokért való felelősség az örökösársak egymásközi viszonyában örökrészeik arányában terheli őket. Az ági örökössel szemben az ági javak kiadásának terhét egyedül a szerzeményi örökösök hordják. A hagyatéki hitelezőkkel szemben az örökösársak egyetemlegesen kötelezett adósársakul tekintendők, mely tétel, ellenkező végintézkedés nélkül a hagyományok és meghagyások kielégítésére is áll.

1657. Az örökösök közötti és a hagyaték átadásával közönséges vagy szerződéses vagyonközösséggé átalakult jogközösség az osztály foganatosításával, azaz a hagyatékban az örökösök közötti valóságos megosztásával ér véget. Az osztály keresztülvitelére a végrendelet, vagy az örökösársak szabad egyezkedése az irányadó, melyet egyébként a végrendelet maga sem korlátozhat semmi irányban. Csak egyetlen megállapodás tekinthető kizártnak és ez az, hogy az örökösök egymást állandó és soha fel nem bontható vagyonközösségben való maradásra kötelezhessék. Ilyesmi ugyanis a vagyonközösség természetével ellentétes.

1658. Ha az örökösök a végrendelettel szemben más osztályt állapítottak meg maguk között, az ilyen peren kívül eszközölt osztály módja tekintetében az 1894:XVI. t.-c. 59. és köv. §§-ai adnak útmutatást. Ahol kiskorúak, gondnokság alatt álló vagy méhmagzat vannak érdekelve: az osztálynál a gyámhatóságnak is közre kell működnie. Ahol lehet: a természetben való megosztásra kell törekedni. Bányajavak, mint hagyaték, megosztásánál az orszb. ért. VII. R. 28. és 29. §§-ai különös rendelkezéseket írnak elő.

1659. Az osztály időpontjára nézve a végrendelet irányadó. Ha végr. intézkedés e tekintetben nincs, az örökösök az osztályt azon-

nal követelhetik, de szabály, hogy az alkalmatlan időben megejtendő osztályt bármelyik örököstárs, kifogás útján meggátolhatja. Így pl., ha méhmagzat van érdekelve, megszületéséig (megszületik-e egyáltalában, élve-e, halva-e?) az osztály megejtése épp úgy céltalan, mint olyankor, midőn a hagyaték rendbeszedése huzamosabb időt igényel. Osztálmásításnak, vagy osztályújításnak az örökösök tetszése szerint bármikor helye lehet.

1660. Az örököstársak közti osztálynál az átértékelés szintén érvényesül, miután így kívánja azt meg a családjogi kölcsönös jogok és kötelezettségek kiegyenlítésének itt is alkalmazandó gondolata. Ha tehát egyik örököstárs az osztálynál neki átengedett ingatlanért örököstársát pénzbeli ellenértékkel egyenlíti ki: a gazdasági viszonyok eltolódása folytán értékében jelentékenyen emelkedett ingatlannak nem az osztálykor meghatározott, hanem az ellenérték fizetésekor valószínű értéket köteles szolgáltatni.

1661. Az örökösödési igény és az álörökös. A valódi örökös elől a hagyatékot, vagy annak valamely darabját, helytelen, vagy nem létező örökösödési jogcím alapján elvonhatja valamely öröklésre nem jogosult személy, kit erre való tekintettel „álörökös“-nek nevezünk. A valódi örökös az örökhagyó halála pillanatában tulajdonjogilag rászállott örökség jogosulatlan elvonójától (az álörökös-től) a hagyaték kiadását követelheti. Ez a követelés az „örökösödési igény“ (hereditatis petitio). Ennek az igénynek érvényesítési eszköze az örökösödési per. Ha a harmadik a hagyaték valamely darabját, vagy az egész hagyatékot, nem „pro herede“, mint álörökös, hanem valamely és még élők közt alapított állítólagos jogcím révén tartja birtokában, kikövetelésére nem az örökösödési per szolgál, hanem egyszerű singularis actio.

1662. Az örökösödési igény tartalma a hagyatékhoz tartozó dolgok iránti tulajdoni igényből és azokból a személyes megtérítési követelésekből áll, melyek az álörökösnek oly cselekményei folytán támadhatnak, mely cselekményekkel bizonyos hagyatéki alkatelemeket elenyésztetett. Például felvette a hagyatéki adós fizetését, melyet az jóhiszeműen teljesített s ezzel a követelés megszűnését idézte elő.

1663. Az álörökös jogállása az ő jó- vagy rosszhiszeműsége szerint alakul és így felelőssége is egészben a tulajdoni perrel megtámadott birtokos felelőssége szerint igazodik. Eltérés annyi, hogy az álörökösnek jóhiszeműsége esetén is ki kell adnia nemcsak a még meglévő hasznokat és gyümölcsöket, hanem gazdagodása erejéig a már elfogyasztottakért is megtérítéssel tartozik. Ugyanígy jó- vagy rosszhiszeműségére való tekintet nélkül meg kell értékben térítenie minden a hagyatékából hiányzó, elidegenített vagy megsemmisített darabot. Ám, ha jóhiszemű volt és a gazdagodástól a kereset vétele előtt már elesett, erre hivatkozhatik; a rosszhiszemű álörökös ellenben nem.

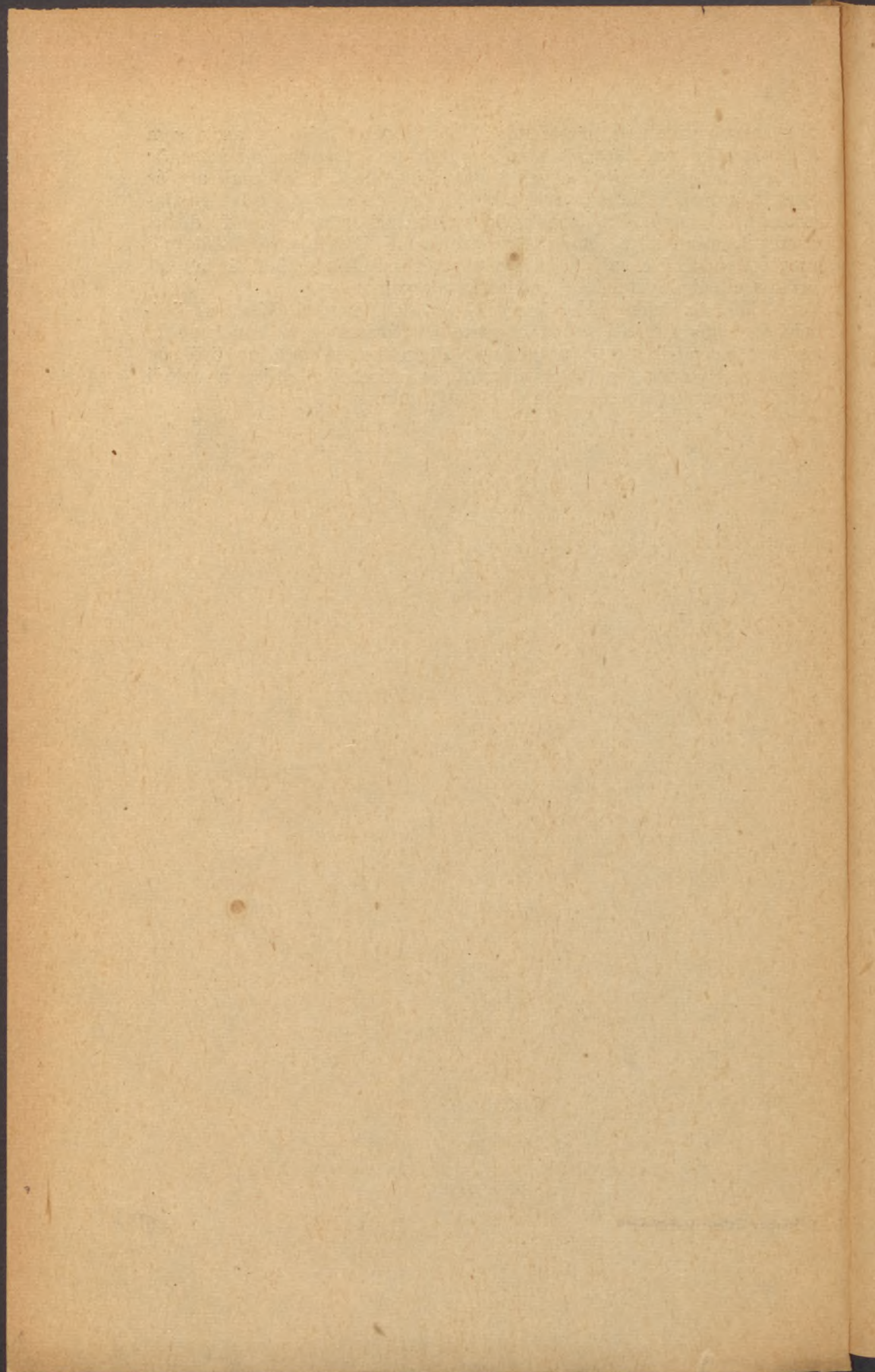
1664. Az álörökös ellenigényeire nézve szintén jó- vagy rosszhiszeműségének van befolyása. Jóhiszeműsége esetén t. i. költségei-

nek, beruházásainak megtérítését követelheti, még ha azok sem szükségesek, sem hasznosak nem voltak is. Rosszhiszemű álörökös ellenben befektetéseiből egyebet nem követelhet, mint csak azt és annyit, amivel és amennyivel a valódi örökös az ő rovására gazdagodnék. A hagyatéki terhek és tartozások kifizetésére fordított összegek mind a jó-, mind a rosszhiszemű álörökösnek feltétlenül megtérítendőek. A valódi örökös megtérítési követelései és az álörökös ellenigényei közt beszámításnak van helye.

1665. Az örökösödési igény 32 év alatt évül el. Maga az örökösödési igény iránti per a hagyatéki eljárástól s az ennek során esetleg elrendelt perre utasítástól független. Alapja az örökség jogtalan elvonása, melyet, valamint az erősebb, illetőleg a valódi öröklési jogot, felperesnek kell bizonyítania.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ RÉSZ.		Oldal
I. Fejezet. A magyar magánjog és mai helyzete	— — —	3
II. Fejezet. A magánjogi szabályok kútfőiről általában	— —	5
III. Fejezet. A magyar magánjogi szabályok kútfőiről egyenként	— — — — — — — — — —	6
IV. Fejezet. A magánjogi szabályok különböző nemei és értelmezésük	— — — — — — — — — —	14
1. §. Jogalkalmazás. Jogmagyarázat és analogia	— —	17
V. Fejezet. A magánjogi szabályok területi és időbeli hatálya. Nemzetközi magánjog	— — — — — — — — — —	19
2. §. Idegen jogszabályok alkalmazása a magyar magánjog uralmi területén. (Nemzetközi magánjog)	—	21
VI. Fejezet. Az alanyi jogok tana	— — — — — — — — — —	24
3. §. Az alanyi jogok osztályozása, gyakorlása és összeütközése	— — — — — — — — — —	26
VII. Fejezet. A jogok és kötelezettségek életfázisai	— — —	27
VIII. Fejezet. A jogi tényekről	— — — — — — — — — —	28
4. §. A cselekvőképesség	— — — — —	29
5. §. Az akarat és akaratnyilvánítás	— — — — —	30
6. §. A jogügyleti tartalom megengedettsége és lehetősége	— — — — —	33
7. §. Jogügyleti mellékhatározmányok	— — — — —	35
8. §. Képviselő a jogügyleteknél	— — — — —	37
9. §. A jogügyleti hiányosságok következményei	— —	39
10. §. Tiltott és jogellenes cselekmények	— — — — —	40
11. §. A jogi tények második csoportja. Az idő. Elélvülés.	— — — — —	42
IX. Fejezet. A jogok védelme. Önhatalom	— — — — —	44
12. §. Hatósági jogsegély	— — — — —	45

X. Fejezet. Személyiség. Természetes személyek.	
13. §. Személyiség; jogképesség — — — — —	50
14. §. A természetes személyek — — — — —	51
15. §. A természetes személy megszűnése — — — — —	61
XI. Fejezet. A jogi személyek — — — — —	64
16. §. Az egyesületek — — — — —	65
17. §. Az alapítványok — — — — —	67
18. §. A jogi személyek egyéb típusai — — — — —	69
XII. Fejezet. A személyiség védelme — — — — —	71
19. §. A szerzői jog és szabadalmi jog — — — — —	75

DOLOGI JOG.

XIII. Fejezet. Általános tanok.	
20. §. Dologi jog; dologi jogviszony; a „dolog” fogalma —	82
21. §. A dolgok osztályozása — — — — —	84
22. §. Dologösszesség és vagyon — — — — —	90
XIV. Fejezet. A birtok és birtokvédelem.	
23. §. A birtok és jogi természete — — — — —	94
24. §. A birtok megszerzése és megszűnése és a hozzáfű- ződő joghatályok — — — — —	96
25. §. A birtok védelme — — — — —	100
XV. Fejezet. A tulajdonjog.	
26. §. A tulajdonjog fogalma, tartalma, alanya, tárgya és terjedelme — — — — —	104
XVI. Fejezet. A tulajdonjog korlátozása.	
27. §. Általában. Terhelt tulajdon. Szomszédság. Elidegení- tési és terhelési tilalom. Időleges tulajdon. Családi hitbizomány. Újabb kötött ingatlan-típusok — —	109
28. §. A tulajdonjog nem magánjogi jellegű korlátozásai	119
XVII. Fejezet. A tulajdonjog megszerzése.	
29. §. Eredeti tulajdonszerzési módok — — — — —	127
30. §. Származékos tulajdonszerzési módok — ingó dol- goknál — — — — —	129
31. §. Származékos tulajdonszerzési módok ingatlan dol- goknál — — — — —	132
32. §. Telekkönyvi tulajdonszerzés és telekkönyvi elbirtoklás	136
33. §. Ingatlan megszerzése telekkönyvön kívül — — —	139

	Oldal
XVIII. Fejezet. A tulajdonjog módosulása — — — — —	140
XIX. Fejezet. A tulajdonjog megszűnése — — — — —	142
XX. Fejezet. A tulajdonjog védelme — — — — —	142
XXI. Fejezet. Idegen dologbeli jogok.	
34. §. Általános jellemzés és áttekintés — — — — —	145
35. §. A szolgalmi jog — — — — —	145
36. §. A zálogjog. A zálogjogról általában — — — — —	151
37. §. Kézizálogjog — — — — —	152
38. §. A jelzálogjog — — — — —	155
39. §. Egyetemes jelzálogjog — — — — —	168
40. §. Biztosítéki jelzálogjog — — — — —	169
41. §. Telekadósság; telekadóslevél és aljelzálogjog — — — — —	171
42. §. Zálogjogok érvényesítése és védelme — — — — —	173
XXII. Fejezet. Telki terhek; felülépítményi jog; az úrbéri intézmény maradványai — — — — —	176
XXIII. Fejezet. Agrárközösségek — — — — —	180

KÖTELEMI JOG.

XXIV. Fejezet. Általános tanok.	
43. §. A kötelem fogalma, tárgya — — — — —	184
44. §. A kötelem alanyai — — — — —	195
45. §. A kötelmek keletkezése — — — — —	198
46. §. A kötelmek módosulása — — — — —	204
47. §. A kötelmek megszűnése — — — — —	210
XXV. Fejezet. Különös rész. Jogügyletekből származó egyes kötelmek.	
48. §. Egyoldalú ígéretből származó kötelmek — — — — —	222
49. §. Szerződésből származó kötelmek — — — — —	227
50. §. A kölcsön és haszonkölcsön — — — — —	230
51. §. Az ajándékozás — — — — —	233
52. §. Csere és adásvétel — — — — —	235
53. §. Bérlet és haszonbérlet — — — — —	244
54. §. Munkabéri szerződések — — — — —	249
55. §. Társasági szerződések — — — — —	255
56. §. A megbízás és különös esetei — — — — —	257
57. §. Ellátási és életjáradéki szerződés — — — — —	261
58. §. A kötelem biztosítása és érvényesítési módja iránt kötött szerződések — — — — —	262
59. §. Szerencseszerződések — — — — —	268
60. §. Jogellenességből származó kötelmek — — — — —	270
61. §. Kötelmek jogügyleten és jogellenes magatartáson kívül eső tényállásokból — — — — —	277

ELSŐ SZAKASZ. HÁZASSÁGI JOG.

XXVI. Fejezet. Általában. Házasság fogalma; létrejövetele.	
62. §. Családjogi viszonyokról általában. A házasság és az eljegyzés — — — — —	281
63. §. A házassági akadályok — — — — —	284
64. §. Kihirdetés; a házasság megkötése — — — — —	292
65. §. Érvénytelen házasság — — — — —	298
XXVII. Fejezet. A házasság személyi és vagyoni joghatályai —	300
XXVIII. Fejezet. A házasság megszűnése — — — — —	311

MÁSODIK SZAKASZ. SZÜLŐK ÉS GYERMEKEK KÖZÖTTI JOGVISZONY.

XXIX. Fejezet. Általában. A szülői jogok — — — — —	321
XXX. Fejezet. Az atyai hatalom — — — — —	325
XXXI. Fejezet. Az anya jogállása és a családjogi tartási kötelezettség — — — — —	328
XXXII. Fejezet. A törvénytelen gyermek jogállása — — — — —	329
XXXIII. Fejezet. Az örökbefogadás — — — — —	333

HARMADIK SZAKASZ. GYÁM ÉS GONDNOKSÁG.

XXXIV. Fejezet. A gyámság — — — — —	335
XXXV. Fejezet. Gondnokság — — — — —	344
XXXVI. Fejezet. Rokonok közreműködése gyám- és gondnoksági ügyekben. Családtanács. Elhagyott gyermekek — — —	346

ÖRÖKLÉSI JOG.

ELSŐ SZAKASZ. ÁLTALÁNOS TANOK.

XXXVII. Fejezet. Az öröklési jogról és örökösödésről általában —	348
XXXVIII. Fejezet. Az öröklés előfeltételei és az érdemtelenség — —	351

MÁSODIK SZAKASZ. TÖRVÉNYES ÖRÖKLÉS.

XXXIX. Fejezet. Általános határozatok — — — — —	354
XL. Fejezet. A törvényes öröklési rend — — — — —	356
66. §. Áttekintés. Leszármazók öröklése. Betudás — — —	356
67. §. Hitvestársi öröklés — — — — —	358
68. §. Felmenők és oldalrokonok öröklése — — — — —	359
69. §. Özvegyi öröklés és özvegyi jog — — — — —	363
70. §. Szent korona öröklése és az egyházi személyek utáni különleges törvényes öröklés — — — — —	367

HARMADIK SZAKASZ. VÉGRENDELETI ÖRÖKLÉS.

XLI. Fejezet. A végrendelet fogalma és alkotása.	Oldal
71. §. A végrendelet fogalma és alkotásának anyagi kellékei	368
72. §. A végrendelet alkotásának alaki kellékei. Végrendeleti alakok — — — — —	371
XLII. Fejezet. A végrendeletek tartalma.	
73. §. Végrendeletek magyarázata. Örökösnevezés — —	376
74. §. Utóörökösnevezés — — — — —	379
75. §. Hagyományrendelés — — — — —	381
XLIII. Fejezet. Végrendeletek megmásítása; érvénytelensége és végrehajtása — — — — —	383
XLIV. Fejezet. Közös végrendeletek — — — — —	386

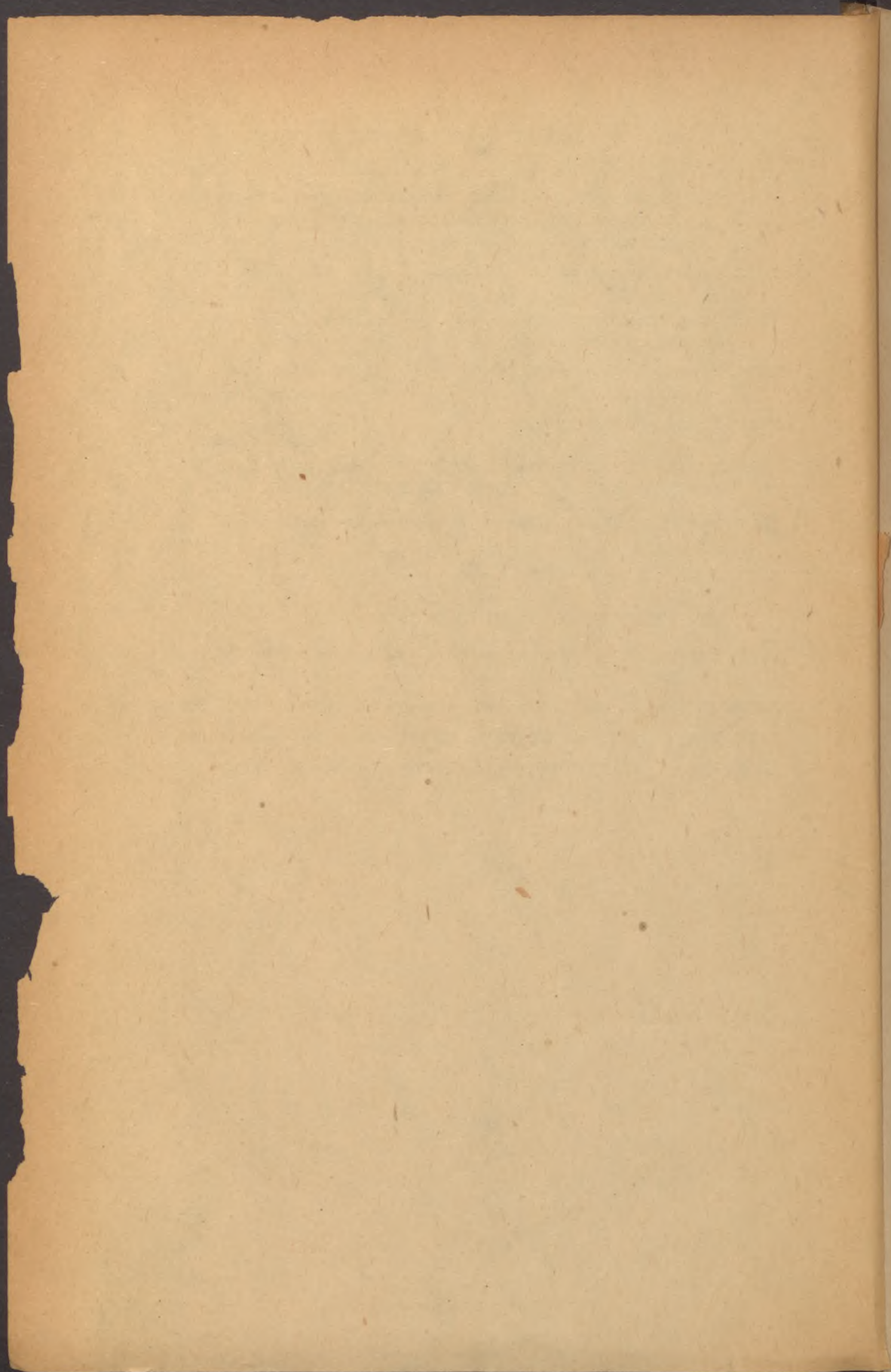
NEGYEDIK SZAKASZ. SZERZŐDÉSES ÖRÖKLÉS. HALÁL ESETÉRE SZÓLÓ AJÁNDEKOZÁS. KÖTELES RÉSZ.

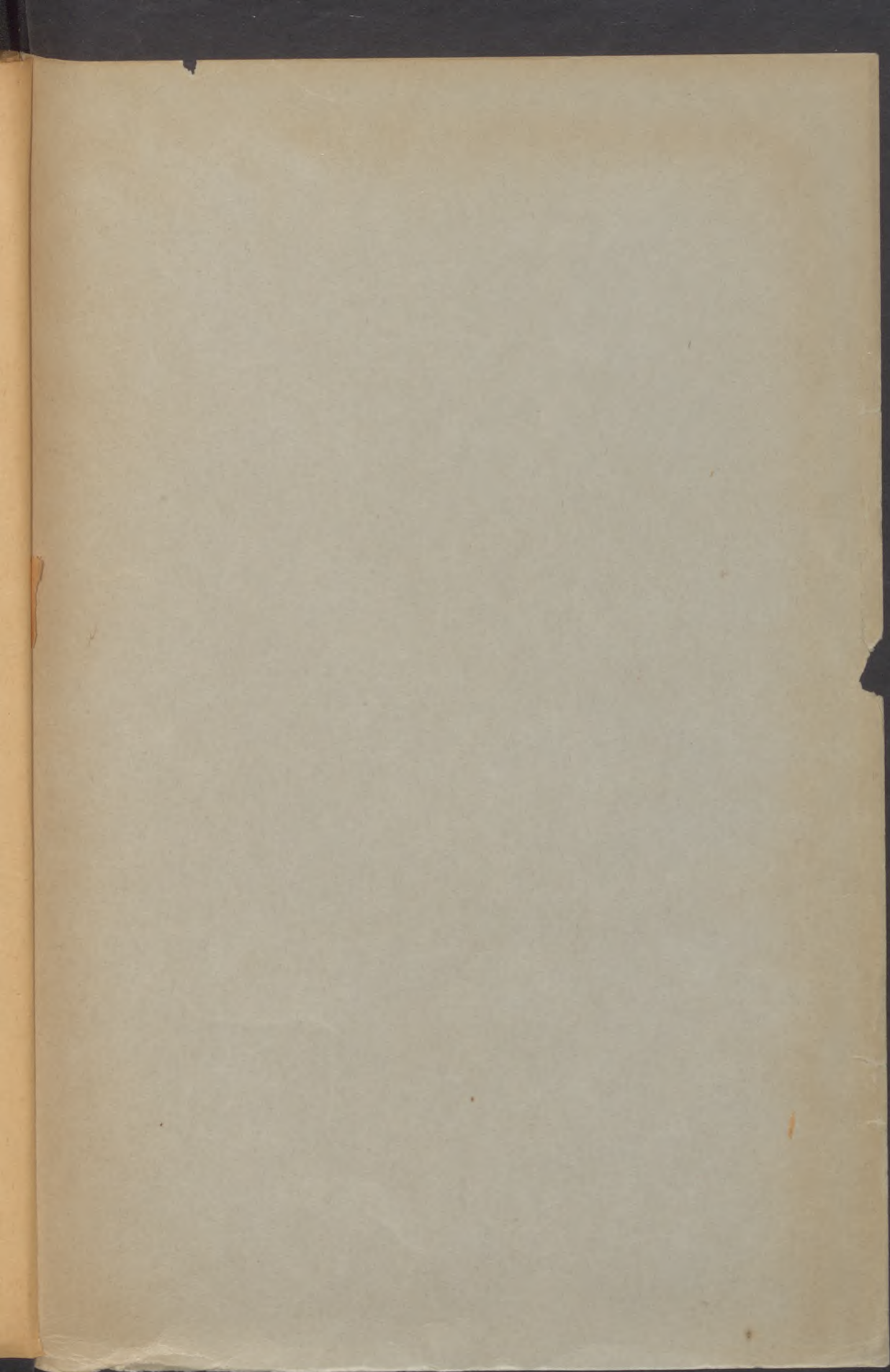
XLV. Fejezet. Öröklési szerződések és halál esetére szóló ajándekozás — — — — —	388
XLVI. Fejezet. A kötelesrész — — — — —	390

ÖTÖDIK SZAKASZ. AZ ÖRÖKLÉS JOGHATALYA.

XLVII. Fejezet. Az örökség megszerzése, elfogadása és visszautasítása — — — — —	394
XLVIII. Fejezet. Az örökös felelőssége a hagyatéki tartozásokért	396
XLIX. Fejezet. Az örökös hitelezőnek joghelyzete — — — —	398
L. Fejezet. Az örököstársak jogállása. Örökösödési igény. Alöröklés — — — — —	399

KOLOSVÁRY BÁLINT: MAGÁNJOG ||